

**Міністерство освіти і науки України
Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського**

НАУКОВІ ЗАПИСКИ

**Серія: Філологія
(мовознавство)**

Випуск 23

Вінниця - 2016

УДК 80/82 (062.522)
ББК Я54 + 80/83я54
В 48

В 48 Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство) : збірник наукових праць / [Гол. ред. Н.Л. Іваницька]. – Вінниця : ТОВ «фірма «Планер», 2016. – Вип. 23. – 310 с.

ISBN 978-966-2337-89-1

Затверджено як друковане періодичне видання, що включається до Переліку наукових фахових видань України, наказом Міністерства освіти і науки України
(Додаток 12 до наказу Міністерства освіти і науки України 16.05.2016 № 515)

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
Серія КБ № 8416 від 06.02.2004

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Іваницька Н.Л., доктор філологічних наук, професор (Вінниця) (головний редактор);
Завальнюк І.Я., доктор філологічних наук, професор (Вінниця) (заступник головного редактора);
Баган М.П., доктор філологічних наук, професор (Київ);
Городенська К.Г., доктор філологічних наук, професор (Київ);
Іваницька Н.Б., доктор філологічних наук, професор (Київ);
Коваль Л.М., доктор філологічних наук, доцент (Вінниця);
Когіш Мігай, доктор філологічних наук, професор (Угорщина);
Кононенко І.В., доктор філологічних наук, професор (Польща);
Куцевол О.М., доктор педагогічних наук, професор (Вінниця);
Мозер Міхаель, доктор філологічних наук, професор; (Австрія);
Німчук В.В., доктор філологічних наук, професор, член-кореспондент НАН України (Київ);
Павликівська Н.М., доктор філологічних наук, професор (Вінниця);
Руснак І.Є., доктор філологічних наук, професор (Вінниця);
Слободинська Т.С., доктор філологічних наук, професор (Вінниця);
Харитончик З.А., доктор філологічних наук, професор (Білорусь);
Ямчинська Т.І., кандидат філологічних наук, доцент (Вінниця).

Рецензенти: **Степаненко М.І.**, доктор філологічних наук, професор (Полтава);
Славова Л.О., доктор філологічних наук, доцент (Київ).

Друкується за ухвалою вченої ради Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (протокол № 8 від 23.11.2016 р.).

Статті подано в авторській редакції.

При використанні матеріалів збірника покликання на «Наукові записки» є обов'язковим.

Адреса редакції:

Факультет філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського, вул. Острозького, 32, м. Вінниця, 21100; тел. (0432) 275-589.

УДК 80/82 (062.522)
ББК Я54 + 80/83я54

ISBN 978-966-2337-89-1

© Автори статей, 2016

І. ФУНКЦІОНАЛЬНА СЕМАНТИКА ЛЕКСИЧНИХ ОДИНИЦЬ. ТЕОРІЯ НОМІНАЦІЇ.

Юлія Бабчук
(Київ)

УДК 811.111'27'42:801.6

ТЕМБРАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ВИГУКУ YEAH В МОВЛЕННІ ЧОЛОВІКІВ

У статті з'ясовано формантну структуру звучання вигуку "Yeah" із залученням спектрального аналізу та сучасної багатофункціональної комп'ютерної програми PRAAT. У статті відображено залежність тембральних характеристик, а саме середніх максимальних та мінімальних значень ЧОТ, діапазону ЧОТ, абсолютних максимальних та мінімальних значень вигуку "Yeah" та середніх значень формант у мовленні чоловіків у співвідношенні з мовленням представниць жіночої статті. Стаття пов'язана з аналізом тембральних особливостей вигуку "Yeah", продемонстровано посилення звучання у той чи іншій форманті, показані значення вібрації частоти звучання, що були виміряні в герцах. Автор статті вказує на кількісний розподіл вживання вигуку "Yeah" за формантною структурою звучання. Автором відзначено найбільш характерні спектральні картини формант вигуку "Yeah" у мовленні чоловіків.

Ключові слова: вигук, спектральний аналіз, тембральні характеристики, мовлення чоловіків.

Постановка проблеми Вигуки є одними з найважливіших маркерів емотивної компетенції мовної особистості. Вигуки є гендерно марковані. Гендерна маркованість вигуків відображається в процесі їх дискурсивного використання, в даному випадку вигуку "Yeah".

Фонетична особливість вигуку проявляється на надсегментному рівні, що, в свою чергу, реалізуються за допомогою просодії (тембром, зміною ЧОТ та інтенсивністю) яка інтегрує функціонування цих компонентів в процесі мовлення чоловіків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Результати наукових досліджень [4, с. 82-83; 5, с. 46-51] свідчать, що тембр – складний комплекс надсегментних засобів фонації, що функціонує на метасеміотичному рівні, тобто виражає експресивно-емоційні конотації. Тембр вважається одним із основних компонентів просодії, що містить важливу інформацію не лише про індивідуальні характеристики мовця, але й його стать та вік [6].

Мета статті - комплексний аналіз особливостей тембрального забарвлення вигуку "Yeah" у мовленні чоловіків. Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань: провести акустичний аналіз тембральних характеристик вигуку "Yeah" у мовленні чоловіків; з'ясувати залежність тембральних характеристик на реалізацію вигуку "Yeah" у мовленні чоловіків.

Виклад основного матеріалу дослідження. Тембр – це надсегментне експресивно-емоційне забарвлення голосу мовця, що надає йому специфічного звучання [3, с. 131]. Л.Р. Зіндер зазначав, що тембр слугує лише для вираження емоційного аспекту інтонації. Акустичним корелятом тембру є спектральна характеристика звуків [2].

Акустичні особливості оцінки якості тембру визначаються за допомогою формантної структури звучання. Під час аналізу тембрального забарвлення вигуку "Yeah" було використано формантну оцінку структури звучання. Для визначення формантної структури звучання застосовано спектральний аналіз, який виконано за допомогою сучасної багатофункціональної комп'ютерної програми PRAAT.

В статті проаналізовано тембральні характеристики вигуку "Yeah".

Залежність тембральних характеристик вигуку "Yeah" представлено у наступній таблиці (Табл.1).

Залежність тембральних характеристик вигуку “Yeah” у мовленні чоловіків та жінок

YEAN		
Показники	Чоловіки	Жінки
Кількість	149	61
Середнє макс. значення ЧОТ, Hz	229,8	279,1
Середнє мін. значення ЧОТ, Hz	165,4	205,5
Діапазон ЧОТ, %	38,9	35,8
Абсолютне макс. значення ЧОТ, Hz	490,0	500,0
Абсолютне мін. значення ЧОТ, Hz	40,8	58,9
Середнє значення форманти, ff	5	4

З таблиці можна зробити висновок, що для групи мовлення чоловіків посилення звучання відбувається у п'ятій форманті. Середні максимальні та середні мінімальні значення ЧОТ (Hz) у чоловіків нижчі, приблизно на 50 та 40 Hz відповідно. Діапазон ЧОТ (Hz) для вигуку “Yeah” у чоловіків ширший. Абсолютні мінімальні та максимальні значення ЧОТ (Hz) нижчі у чоловіків відповідно на 18 Hz. та 10 Hz. Інтервал між мінімальним та максимальним значеннями ЧОТ у чоловіків ширший, ніж у жінок (графічні зображення представлено на рисунках нижче). Крім того, чоловіки майже в 2,5 рази частіше в своєму спонтанному мовленні вживають вигук “Yeah” (Рис.1).

Рис. 1. Вживання вигуку “Yeah” жінками та чоловіками

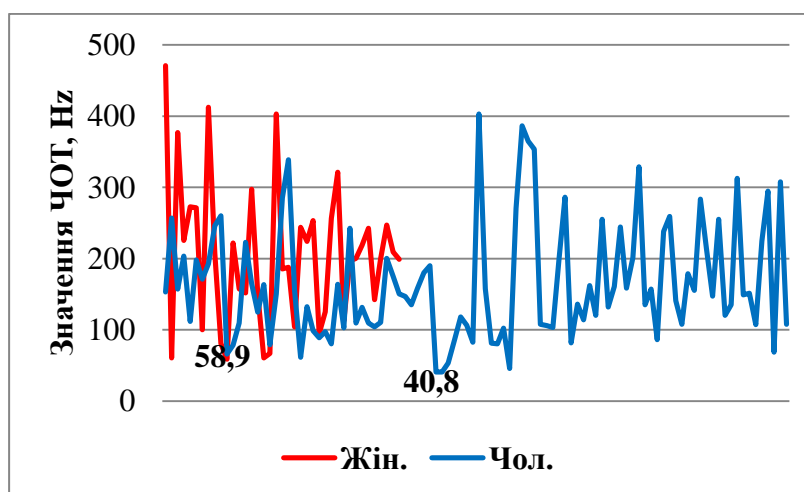

Рис. 2. Графічне зображення мінімальних значень ЧОТ (Hz) для вигуку “Yeah” у чоловіків та жінок.

Найменші абсолютні значення ЧОТ (Hz) у чоловіків та жінок відрізняються приблизно на 18 Hz. Як видно з рисунку 2 найменше абсолютне значення ЧОТ (Hz) у чоловіків – 40,8 Hz.

Графічне зображення кривої ЧОТ вигуку “Yeah” з мінімальними значеннями у чоловіків відображено на Рис. 3.

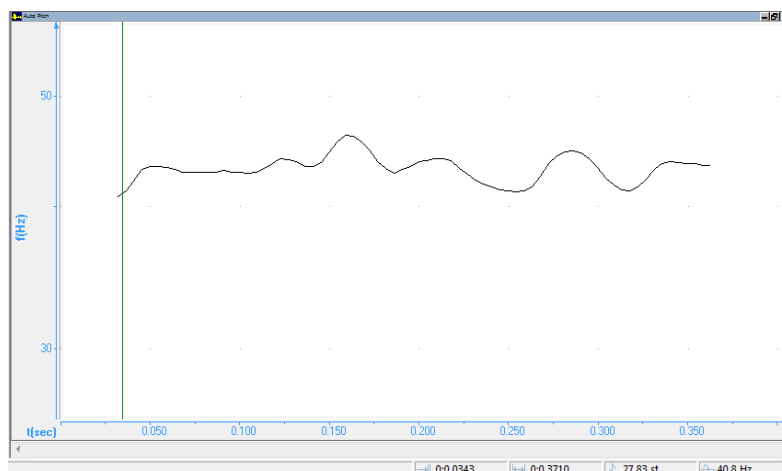

Рис.3.Графічне зображення кривої ЧОТ для вигуку “Yeah” з мінімальним значенням у чоловіків.

Зобразимо криві максимальних значень ЧОТ (Hz) у чоловіків та жінок на рисунку 4.

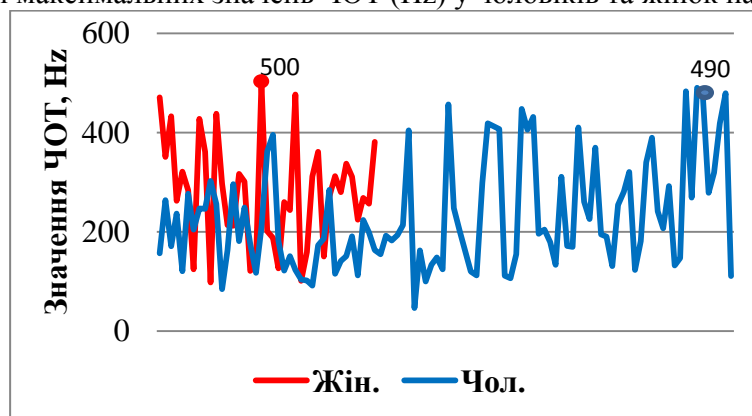

Рис. 4. Графічне зображення максимальних значень ЧОТ (Hz) для вигуку “Yeah” у чоловіків та жінок.

Як видно з рисунку 4, найбільше абсолютне значення ЧОТ (Hz) у жінок та чоловіків майже однакові, у чоловіків цей показник складає 490,0 Hz. Графічні зображення кривих ЧОТ вигуку “Yeah” з абсолютно максимальними значеннями у чоловіків відображено на Рис. 5.

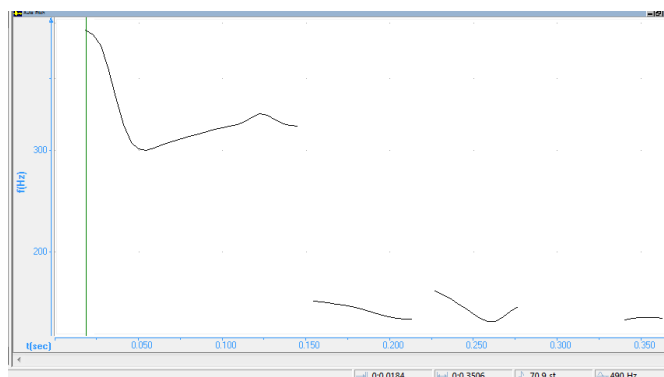

Рис.5. Графічне зображення кривої ЧОТ для вигуку “Yeah” з абсолютним максимальним значенням у чоловіків.

Зобразимо найбільш характерні спектральні картини формант для вигуку “Yeah” у групі чоловіків.

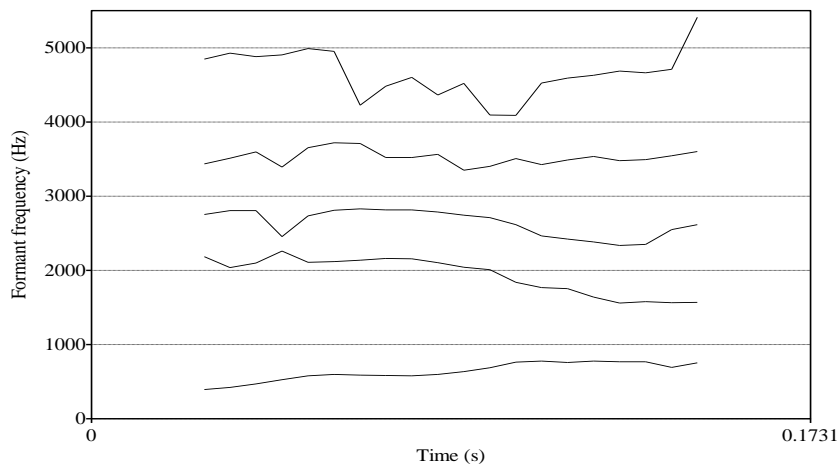

Рис.6. Спектральна картина формант для вигуку “Yeah” у групі чоловіків.

Кількісне вживання вигуку “Yeah” з групи чоловіків та їх кількісний розподіл за формантною структурою відображено в Табл. 2.

Таблиця 2

Кількісна характеристика вживання вигуку “Yeah” чоловіками за формантною структурою.

УЕАН	
Форманти	
f4	f5
17	132

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Після проведеного аналізу вигуку “Yeah”, які вживались чоловіками, можемо відзначити, що:

- чоловіки майже в 2,5 рази частіше в своєму спонтанному мовленні вживають вигук “Yeah”, ніж жінки.
- посилення звучання відбувається у п’ятій форманті з ймовірністю 88,6% (тобто у 88,6% від всіх вживаних вигуків посилення звучання відбувається у п’ятій форманті, а в інших вигуках (11,4%) посилення звучання зафіксовано у четвертій форманті). Значення частоти варіюється від 40,8 Hz до 490,0 Hz.
- діапазон ЧОТ та інтервал між мінімальним та максимальним значеннями ЧОТ (Hz) для вигуку “Yeah” у чоловіків ширший, ніж у жінок.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабчук Ю.Й. Тембральные особенности спонтанной речи мужчин и женщин. / Бабчук Юлия Йосифовна // Сборник «Научная дискуссия: вопросы филологии, искусствоведения и культурологии». Международный центр науки и образования. – Москва., 2013. – С.112-120.
2. Зиндер Л.Р. Общая фонетика / Л. Р Зиндер – Л.: Высшая школа, 1960. – 336 с.
3. Калита А.А. Фонетичні засоби актуалізації смислу англійського емоційного висловлювання: [Монографія] / Алла Андріївна Калита. – К. : вид. центр Київськ. держ. лінгв. ун-ту, 2001. – 356 с.
4. Корольова Т.М. Интонация модальности в звучащей речи / Корольова Т. М. – К. – Одесса.: Вища школа, 1989. – 149 с.
5. Цеплитис Л.К. Анализ речевой интонации / Л.К. Цеплитис. – Рига: Зинатне, 1974. – 270 с.
6. Fry D. The Physics of Speech / Fry D. – Cambridge University Press. 1996. – 160 p.

Бабчук Ю.Й. Тембральные особенности использования междометия “Yeah” в речи мужчин. В статье представлено формантную структуру звучания междометия “Yeah” с привлечением спектрального анализа и современной многофункциональной компьютерной

програми PRAAT. В статті отражена зависимость тембральных характеристик, а именно средних максимальных и минимальных значений ЧОТ, диапазона ЧОТ, абсолютных максимальных и минимальных значений междометия "Yeah" и средних значений формант в речи мужчин в соотношении с речью представительниц женского пола. В данной статье речи идёт об анализе тембральных особенностей междометия Yeah, продемонстрировано усиление звучания в тот или иной форманте, показаны значения вибрации частоты звучания, что были измерены в герцах. Автор статьи указывает на количественное распределение употребление междометия "Yeah", используя формантную структуру звучания. Автором отмечено наиболее характерные спектральные картины формант междометия "Yeah" в речи мужчин.

Ключевые слова: междометие, спектральный анализ, тембральные характеристики, речь мужчин.

Babchuk J.Yu. Timbre features of interjection "Yeah" in the speech of men. The article presents formant structure of the sound interjections "Yeah", with the involvement of spectral analysis and modern multipurpose computer program PRAAT. The article reflects the dependency of timbre characteristics, namely the average of the maximum and minimum values of fundamental frequency, absolute maximum and minimum values of the interjections "Yeah", and the average values of the formant in the speech of men in relation to the speech of the female. In this article the speech is about the analysis of the timbre characteristics of interjections "Yeah", demonstrated amplification of sound in a particular formate, shows the values of vibration frequency of sound that were measured in Hertz. The author indicates the quantitative distribution of interjection "Yeah", using the formant structure of the sound. The author noted the most characteristic spectral pattern of formant Yeah interjection in the speech of men.

Key words: interjection, spectral analysis, timbre characteristics, the speech of men.

Олександр Бреус
(Київ)

УДК 811.111'373.43

СПЕЦИФІКА НЕОЛОГІЗМІВ У СУЧАСНІЙ АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ ТА ДЖЕРЕЛА ЇХ ВИНИКНЕННЯ

У статті, на основі аналізу науково-методичної літератури, докладно розглянуто та проаналізовано сучасні підходи різних дослідників та науковців до визначення поняття «неологізм»; з'ясовано сутність поняття «неологізм». У статті розглянуто параметри для визначення поняття неологізму. Подано класифікацію неологізмів за лінгвальними критеріями, а саме: «повні неологізми», одиниці нові за формою, одиниці нові за змістом. На основі вивчення науково-методичної літератури, проаналізовано та обґрунтовано наступні джерела виникнення неологізмів, а саме: формантизація лексичних одиниць, афіксація фрагментів слів, конверсія та внутрішні запозичення. Проаналізовано та докладно розглянуто кожне з джерел виникнення неологізмів, а також наведено конкретні приклади. Визначено роль неологізмів в мові та в суспільному житті. У висновках вказано значення неологізмів для сучасного етапу розвитку суспільства, звернено увагу на актуальність неологізмів у сучасній англійській мові та їх роль у мовленні.

Ключові слова: неологізм, класифікація неологізмів, джерела виникнення неологізмів, сучасна англійська мова.

Постановка проблеми. Освітній процес на сучасному етапі розвитку нашої країни ставить перед викладачем англійської мови завдання іншомовної підготовки студента, який прагне постійного оновлення своїх знань, навичок і умінь. Словниковий склад англійської мови, так само як і інших мов, постійно розвивається та розширюється. Нові умови існування людини в суспільстві, нові стосунки між мовцями, нові галузі знань та концепції вимагають відповідних змін у мові, які б відображали навколишню реальність та внутрішній світ мовця. Адже, на відміну від граматики, саме лексичний склад є тим компонентом мови, якому притаманні постійні зміни, що пояснюються новими когнітивними та комунікативними потребами мовців. Таким чином, з'являються численні нові слова, а саме це неологізми, які можна інтерпретувати

як лексичні відповідники до змінених комунікативних умов. Проблема дослідження специфіки неологізмів у англійській мові та джерел їх виникнення належить сьогодні до найбільш актуальних проблем у сучасній методиці викладання англійської мови, про що свідчить увага до неї дослідників-науковців та викладачів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз літературних джерел засвідчив, що проблема вивчення неологізмів та джерел їх виникнення у сучасній англійській мові є багатоаспектною. Питанням дослідження неологізмів займаються багато лінгвістів, серед яких А.А. Харковська, Ю.А. Зацний, І.І. Мурко, В.І. Заботкіна. Питання виокремлення неології у самостійну лінгвістичну дисципліну досліджувала науковець Є.С. Кубрякова, яка зазначає, що наразі неможливо вважати неологію самостійною лінгвістичною дисципліною, а тим більше наукою, проте її розгляд як обов'язкового розділу лексикології вже давно назрів. Є.Г. Балюта, С.С. Волков, А.Н. Іванов досліджували класифікацію неологізмів. Класифікація С.С. Волкова полягає у поділі інновацій на неологізми та новотвори. Науковець називає неологізмом синонім знову створений вже до існуючого слова, який позначає вже відоме поняття і має певні конотативні відтінки. А.Н. Іванов визначає неологізми, як слова нові або за формою або за змістом, поділяючи їх на: власне неологізми (слова, у яких новизна форми поєднується з новизною змісту), трансформації (слова, у яких новизна форми слова поєднується із значенням, яке вже передавалося іншими лексичними одиницями), семантичні інновації або переосмислення (існуючі у мові слова, які отримують нові значення).

Проведений аналіз науково-методичної літератури з'ясував, що проблема вивчення неологізмів та джерел їх виникнення у сучасній англійській мові ще недостатньо розроблена та потребує уваги.

Мета статті – визначити та обґрунтувати специфіку функціонування неологізмів у сучасній англійській мові, розкрити найважливіші джерела виникнення неологізмів. Для досягнення мети ставилися такі завдання: 1) визначити сутність поняття «неологізми»; 2) виявити основні критерії класифікації неологізмів; 3) розкрити найважливіші джерела виникнення неологізмів.

Виклад основного матеріалу дослідження. У науково-методичній літературі існують різні підходи до визначення сутності поняття «неологізм». Зокрема, А.В. Янков визначає, що неологізми – це новоутворені чи переосмислені і зареєстровані слова, що: 1) частково нові за формою і повністю, бо частково нові за змістом (dallasgate, retribilization); 2) нові за формою і повністю або частково нові за змістом (hashaholic, inflump); 3) старі за формою, але нові за змістом (pacification, presence); 4) слова повністю нові за формою, а за змістом старі (edwis, Irenology); 5) запозичення (apertirismo), які з'явилися у мові під впливом позамовних та внутрішньомовних факторів для відбиття назви нових чи старих явищ чи процесів об'єктивно існуючого світу та суб'єктивної його оцінки мовними засобами [8, с. 16]. А.Н. Іванов визначає неологізми, як слова нові або за формою або за змістом.

На нашу думку, однією із проблем аналізу неологізмів є їх класифікація, так як критерій новизни є суб'єктивним, відносним поняттям, що залежить від багатьох факторів: освіти, мовного досвіду, чи є мовці носіями професійної лексики, діалекту тощо.

За лінгвальними критеріями ми виділяємо наступні типи нових слів:

- «повні неологізми» (нові за формою та за змістом);
- одиниці нові за формою (абревіатурні утворення, скорочення);
- одиниці нові за змістом (семантичні новоутворення).

Наступні параметри для визначення поняття неологізму використовує І.В. Андрусак: час, новизна, мовний простір, мовна свідомість [1, с.19]. На цій основі, ми визначаємо неологізми як: слова або сполучення слів, нові за змістом і формою, що виникли в певній мові або сприймаються мовною свідомістю її носіїв у певний період часу.

На основі вивчення наукової літератури, ми виділяємо наступні джерела виникнення неологізмів: 1) формантизація лексичних одиниць; 2) афіксалізація фрагментів слів; 3) конверсія; 4) внутрішні запозичення.

Розглянемо перше джерело виникнення неологізмів, а саме формування нових афіксів англійської мови відбувається через формантизацію повнозначних лексичних одиниць та через

фрагментацію слів з подальшою їх формантизацією [3, с. 9]. Формантизація лексичних одиниць – процес перетворення синтаксично-вільної, самостійної лексеми у зв'язану, позбавлену комунікативної самостійності морфему [4, с. 76]. Важливу роль у афіксалізації компонентів складних слів відіграє словоскладання за аналогією, коли неологізми утворюються за зразком конкретного слова. Під афіксом ми розуміємо таку морфему, яка в своєму розвитку отримала відповідне абстрактне значення, притаманне цілому класу слів, і яка приєднуючись до основи, змінює його значення [5, с. 117]. Для публіцистичного дискурсу характерним є поява афіксальних неологізмів з певним набором афіксів, а також незвичайне поєднання основ і афіксів, які в інших стилях є непродуктивними. У багатьох випадках такі афікси розвивають нові значення, раніше їм не характерні.

Наприклад, англосаксонський суфікс *-ship* вживався для утворення іменників зі значенням стану, положення: *friendship*, *leadership*, *lordship*. Хоча даний суфікс вважали декілька століть непродуктивним, в газетній лексиці сьогодення суфікс *-ship* суфікс з морфемою *man* утворює іменники з значенням якості, ознаки. Те саме можна сказати про непродуктивний суфікс *-dom*, який в газетній лексиці почав вживатися для утворення нових слів і таким чином набув продуктивності. Наприклад: *bangdom* – організований бандитизм; *bogdom* – глухий кут в житті; *suckerdom* – дармоїд [1, с. 19].

Серед широкоживаних суфіксів слід назвати суфікс дієслова *-ize* наприклад: *itemize* – розглядати по пунктах; *institutionalize* – узаконювати; *unionize* – бути членом проф. союзу.

Прикладом формантизації слів може слугувати елемент *friendly*. Створений композитним способом у 80-ті роки ХХст. неологізм *user-friendly* «зручний для користувача, розрахований на людину, яка незнайома з технікою», став моделлю для утворення великої кількості лексичних інновацій: *audience-friendly*, *business-friendly*, *customer-friendly*, *family-friendly*, *newspaper-friendly*, *investor-friendly*, *market-friendly*, *farmer-friendly*, *nature-friendly*, *water-friendly* (New Statesman, 2007). У складі неологізмів елемент *-friendly* виступає у модифікованому семантичному варіанті і має узагальнене типізоване значення «адаптований, пристосований для того, на що вказує елемент похідного слова» [8, с. 16].

Ще одним продуктивним шляхом формування нових словотвірних елементів, на думку багатьох науковців, є формантизація фрагментів слів – процес, при якому не все слово, а лише його частина (фрагмент) стає словотвірним елементом. У лінгвістичних дослідженнях останніх років все більше уваги приділяється одному із найпродуктивніших способів англійського словотворення – телескопії [3, с. 14]. Цей спосіб становить злиття, об'єднання уламків двох або декількох слів, їх частин, або з'єднання одного повного слова та частини іншого, в результаті яких утворюються слова-злитки. Так, наприклад, використання елемента *-erati* для утворення цілої низки телескопійних одиниць: *chatterati*, *culturati*, *technorati*, створених за аналогією до телескопійного слова *glitterati* (*glitter* + *literati*), сприяло формуванню узагальненого типізованого значення елемента *-erati* «люди, відомі в певній сфері» [8, с. 18]. Скорочення повної форми лексичної одиниці лежить в основі таких способів словотвору як телескопія та акронімія. В залежності від скороченої частини розрізняють:

1. Апокопу (від грецького *apokorpein* – вирізати) – усічення кінця слова.
2. Афарезіс (від грецького *aphairesis* – відкидання) – усічення початку.
3. Синкопу (від грецького *syncope* – вирізання) – усічення середини.

Серед телескопійних неологізмів, зафіксованих у словниках, більшість слів складають складноскорочені слова, що утворились шляхом з'єднання апокопи одного слова з афарезою іншого слова. Наприклад: *biopreneur* = *biotechnology* + *entrepreneur*; *deskfast* = *desk* + *breakfast*; *degeraty* = *digital* + *literaty*; *feminicide* = *feminine* + *genocide*; *teleputer* = *television* + *computer* [5, с. 71].

Продуктивним способом творення слів в англійській мові є конверсія – безафіксний спосіб творення слів, при якому слова переходять із однієї частини мови в іншу, внаслідок чого вони включаються до нової парадигми, отримують нові синтаксичні функції, нові лексико-граматичні значення [6, с. 15]. Словоформа *out* може належати до п'яти частин мови – іменників, прикметників, прийменників, прислівників, вигуків. А такі часто вживані дієслова, як *ask*, *reduce*, *reflect*, *refer* не конвертуються в інші частини мови. Тому конверсію не варто вважати всеосяжним типом словотвору.

С.М. Єнікеєва виділяє такі особливості конверсійних процесів, які відбуваються у сучасній англійській мові: а) домінуючим різновидом конверсії на сучасному етапі є вербалізація іменників, наприклад: *text – to text, wife – to wife, office – to office*; б) твірною базою для конверсії слугують не лише прості слова, але і композити, словосполучення, складноскорочені слова, абрєвіатури здебільшого неологізми попередніх років, наприклад: *to bottleneck, to e-mail, to frontfire, to network, to VoIP, to white-hat*; в) в якості вихідної форми для здійснення актів конверсії широко використовують власні імена: прізвища людей, назви, компаній, підприємств [3, с. 18]. Наприклад: *to Bork* – здійснювати нападки на політичного опонента, використовуючи «брудні методи», утворилося від імені Роберта Борка, який став об'єктом брутальних обвинувачень під час слухань з приводу обрання його кандидатури до складу Верховного Суду США (The Boston Herald, 2009).

Джерелом виникнення неологізмів є також конверсія. Це можуть бути як дієслова, утворені від іменників, так і іменники, що походять від дієслів. Нові іменники також утворюються від дієслівних сполучень, наприклад: *a black-out, a hair-do*. Скільки значень має вихідне слово (основа), скільки разів воно може піддаватися дії конверсії [7, с. 21]. Це пояснюється тим, що значення слова, утвореного в результаті конверсії, тісно пов'язане із відповідним значенням слова-основи. Наприклад: *share (n) – share (v)* – доля, частина – ділити, розділяти; участь приймати участь; акція – бути акціонером. Але існують певні морфологічні перешкоди, через які відповідне слово не може конвертуватися. Дієслівна конверсія не здійснюється стосовно географічних та власних назв. Не конвертуються віддієслівні іменники та іменники, що мають закінчення *-tion, -ing, -ty*, окремі загальні назви з високою мірою конкретності [7, с. 20].

Варто зазначити, що у процесі дослідження нами було виявлено велику кількість іменників, утворених за конверсією поєднанням дієслова та прийменника. В деяких із них спостерігається чітка повторюваність другого компонента, що дає привід тлумачити залежність моделі та значення. Тому часто можна прогнозувати значення кожного нового слова, утвореного згідно даної моделі. Наприклад, слова *stay-in* – пікетування, *ride-in* – протест проти дискримінації з приводу проїзду негрів в автобусах, *sit-in* – сидяча забастовка.

Аналогічна модель використовується для утворення іменників із прийменниками *over*: *take-over* – захват влади, *switch-over* – перехід (на іншу тему), *push-over* – перешкода, яку можна легко подолати; *out*: *drop-out* – молода людина, яка кинула навчання [7, с. 21].

Словниковий склад англійської мови продовжує інтенсивно поповнюватися за рахунок «внутрішніх запозичень». Вплив американського варіанту простежується й у галузі словотвору, зокрема у функціонуванні нових словотворчих елементів. Саме з американського варіанту в британський прийшли такі словотворчі елементи, як *-erati, -friendly, -gate, -gram, -holic, -near, -something*. Кілька десятиліть тому у британців з'явився елемент, який лінгвісти вважають комбінуючою формою (Combining form), підкреслюючи тим самим, що цей елемент виконує роль словотворчого. Він виник на базі дієслова *must* шляхом перетворення дієслівних фраз в атрибутивні: *must-buy car, must-read book, must-see film*. У таких фразах слово *must* позначає «необхідний, дуже бажаний» [4, с. 8]. Важливим джерелом словотворчих елементів є розмовні різновиди, особливо сленг і жаргони. Запозичення таких елементів в літературну мову нерідко супроводжуються змінами в їх семантиці. Наприклад утворення з синонімічними елементами *head, junkie* для позначення людини, яка має велику пристрасть до чого-небудь (у слензі ці елементи мають значення «наркоман»): *cyberhead, digthead, nethead, java - junkie, sports – junkie* [4, с. 9].

Висновки досліджень та перспективи подальших наукових розвідок. Отже, неологізми збагачують лексичний склад мови і таким чином саме вони розв'язують суперечності, які виникають між наявним лексичним складом мови та новими комунікативними і когнітивними потребами мовців. Ми визначили, що словниковий склад англійської мови є одним цілим і постійно змінюється та поповнюється новими мовними одиницями. Ми визначили, що найважливішими джерелами виникнення неологізмів є: формантизація лексичних одиниць, афіксалізація фрагментів слів, конверсія та внутрішні запозичення. Як бачимо, дослідження неологізмів обґрунтовує необхідність їх практичного використання та вивчення у вищих навчальних закладах. Безперечно, матеріал статті не розв'язує всіх аспектів проблеми, що

розглядається. Перспективи подальших наукових пошуків у даному напрямку вбачаємо у визначенні шляхів поповнення лексичного складу англійської мови та механізмів адаптації неологізмів у мовленні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрусак І.В. Англійські неологізми кінця ХХ століття як складова мовної картини світу / І.В. Андрусак // Проблеми романо-германської філології: зб.наук. праць. – Ужгород : Патент, 2002. – С. 17– 21.
2. Волков С.С. Неологизмы и внутренние стимулы языкового развития / С.С. Волков, Е.В. Сенько // Новые слова и словари новых слов. – Л. : Наука, 2000. – С. 43 – 57.
3. Еникеева С.М. Пополнение арсенала деривационных средств английского языка путем формантизации свободных форм / С.М. Еникеева // Придніпровський науковий вісник. – Дніпропетровськ : Наука і освіта, 2005. – № А (84). – С. 7 – 20.
4. Зацний Ю.А. Поповнення словникового складу англійської мови / Ю.А. Зацний // Вісник Сумського державного університету. – Суми : Вища школа, 2002. – № 4. – С. 75 – 79.
5. Карашук П.И. Словообразование английского языка / П.И. Карашук. – М. : Наука и образование, 1997. – 124 с.
6. Кулинич М.П. Телескопное образование как источник неологизмов (на материале английского и русского языков) / М.П. Кулинич // Системные связи в лексике и грамматике германских языков. – Самара, 2003. – С.13–19.
7. Харьковская А.А. Лексико-семантические инновации в языке английской студенческой газеты / А.А. Харьковская // Системные связи в лексике и грамматике языков. – Самара, 1991. – С.19 – 24.
8. Янков А.В. Соціально-політичні неологізми та okazіоналізми в американському варіанті англійської мови: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філ. наук: 10. 02. 04 / А.В. Янков. – Львів, 2004. – 20 с.

Бреус А. Специфика неологизмов в современном английском языке и источники их возникновения. В статье, на основе анализа научно-методической литературы, подробно рассмотрены и проанализированы современные подходы различных исследователей и ученых к определению понятия «неологизм» и выяснено сущность понятия «неологизм». В статье рассмотрены параметры для определения понятия неологизма. Представлена классификация неологизмов по лингвальным критериям, а именно: «полные неологизмы», единицы новые по форме, единицы новые по содержанию. На основе изучения научно-методической литературы, проанализированы и обоснованы следующие источники возникновения неологизмов, а именно: формантизация лексических единиц, афиксализация фрагментов слов, конверсия и внутренние заимствования. Проанализированы и подробно рассмотрено каждое из источников возникновения неологизмов, а также приведены конкретные примеры. Определена роль неологизмов в языке и в общественной жизни. В выводах указано значение неологизмов для современного этапа развития общества, обращено внимание на актуальность неологизмов в современном английском языке и их роль в речи.

Ключевые слова: неологизм, классификация неологизмов, источники возникновения неологизмов, современный английский язык.

Breus O. Specific of neologisms in modern English and sources of their origin. In the article, on the basis of analysis of scientifically-methodical literature, in detail the modern going of different researchers and scientists is considered and analysed near determination of concept "neologism" and essence of concept is found out "neologism". In the article parameters are considered for determination of concept of neologism. Classification of neologisms is presented on lingual criteria, namely: "complete neologisms", units are new in a form, units are new on maintenance. On the basis of study of scientifically-methodical literature, the next sources of origin of neologisms are analysed and reasonable, namely: formantisation of lexical units, afiksalisation fragments of words, conversion and internal borrowing. Analysed and each of sources of origin of neologisms is considered in detail, and also certain examples are made. The role of neologisms is certain in a language and in public life. In conclusions the value of neologisms is indicated for the modern stage of development of society, paid attention to actuality of neologisms in modern English and their role in speech.

Key words: neologism, classification of neologisms, sources of origin of neologisms, modern English.

Схвалено
кандидатом філологічних наук,
старшим викладачем кафедри англійської філології
Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова
Н.П. Дзюман

УДК 811.112.2'367.625'37

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ДІЄСЛІВ ЗІ ЗНАЧЕННЯМ «ДУМАТИ» В СУЧАСНІЙ НІМЕЦЬКІЙ МОВІ

В статті розглядається лексико-семантична група німецьких глаголів со значенням «полагать», займаюча центральне місце серед глаголів, які характеризують психічну діяльність людини. Показатель, що впливає на наявність категорії «полагать» в смислової структурі предиката, дозволяє визначити універсальний набір вимог до ситуації мислення, а також виявити основні семантичні ознаки глаголів досліджуваної групи. Вивчення лексичних одиниць як елементів мовної системи, яка тісно пов'язана з теорією семантичного поля і лексико-семантичних груп, допомагає визначити належність лексичної одиниці до певної групи парадигматичного типу. Предикати даної лексико-семантичної групи характеризуються різноманітністю граматичних категорій і форм. Вони мають свої парадигматичні і синтагматичні особливості і можуть утворювати парадигми, лексичні мікросистеми: лексико-семантичні групи, семантичні поля, синонімічні і антонімічні ряди слів.

Ключевые слова: системний аналіз лексики, предикат, лексико-семантичне поле, лексико-семантичний варіант, лексико-семантична група, ментальне поле, семантична валентність.

Постановка проблеми. Актуальність даного дослідження обумовлена тим, що в останнє час інтерес до змістової сторони предиката стрімко зростає, оскільки дієслово володіє різноманітністю граматичних категорій і форм. Дієслово займає центральне місце в лексичній системі німецької мови і володіє величезним потенціалом, який привертає багатьох лінгвістів для дослідження його граматичних, семантичних і стилістичних особливостей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В останнє час інтерес до змістової сторони предиката стрімко зростає, оскільки дієслово володіє різноманітністю граматичних категорій і форм. Увага дослідників направлена на вивчення структурних і семантичних особливостей дієслова в системі мови, всередині якої проявляються його парадигматичні і синтагматичні особливості [1, 2, 5].

Цілью цього дослідження є визначення особливостей розвитку семантики німецьких глаголів со значенням «полагать», виділення лексико-семантичних варіантів цього лексико-семантичного поля і їх лексико-семантичних особливостей.

Поставлена ціль передбачає рішення наступних **задач**: 1) інвентаризувати дієслова лексико-семантичної групи *glauben* в сучасній німецькій мові; 2) визначити лексико-семантичні варіанти слів со значенням «полагать»; 3) проаналізувати синтагматичні відносини дієслів со значенням «полагать» в німецькій мові.

Изложение основного материала исследования. Центральним питанням лінгвістики є питання про системність мови, яка проявляється в тому, що мова має ієрархічну організацію і в ній виділяються різні рівні, кожному з яких відповідає певна мовна одиниця. Існує три основні прийоми (методи) системного аналізу лексики: 1) Опозиційне (протипоставительне) описання значень по можливості на основі так званих найближчих опозицій, наприклад, *Fuß: Hand*, але не *Fuß: Arm*.

2) Розчленування цілих значень лексичних одиниць на складові їх компоненти (диференціальні ознаки, семантичні частини) значень, виявлювані в найближчих (в тому числі і групових) опозиціях, наприклад, опозиція *Fuß: Hand* дозволяє виділити компонент 'місце на кінцівці (верхній, нижній)', представлений також в опозиціях *Bein: Arm*, *Zehe: Finger*.

3) Опором на опозиційний (роз'єднувачий) підхід об'єднання компонентів в цілісні значення, наприклад *Fuß* і *Hand* 'нижня частина кінцівки, включаючи пальці і

связанные с ними кости'. Системная организация лексики имеет тесную связь с теорией семантического поля и лексико-семантических групп [4, с. 271].

Рассмотрение лексики как системы основано на теории семантического поля или лексико-семантической группы. В основе теории семантических полей лежит представление о существовании в языке некоторых семантических групп и о возможности вхождения языковых единиц в одну или несколько таких группировок [7, с. 381].

Примером минимального семантического поля, или лексико-семантической группы парадигматического типа может служить синонимический ряд любой лексемы, например, группа синонимичных глаголов, в нашем случае группа глаголов, обозначающих статическое действие в немецком языке: *glauben, anerkennen, vermuten, voraussetzen, denken, meinen, urteilen* и.а.

Статичные глаголы – это глаголы, которые передают состояния, чувства, желания, мыслительные процессы: *lieben* 'любить', *fühlen* 'чувствовать', *denken* 'думать', *glauben* 'верить', *wollen* 'хотеть'. Такие глаголы не могут выражать действие или состояние как процесс, поддающийся наблюдению и совершающийся в определенный момент. Немецкие статичные глаголы, передавая информацию об умственном и физическом восприятии человека, его желаниях и эмоциях, выступают в качестве средства категоризации мышления и обнаруживают способность имплицитно указывать на определённые характеристики состояния и его типов.

Все глаголы, которые имеют сходный лексико-семантический вариант значения «мыслить» образуют отдельное ментальное поле. В лингвистике понятие ментального поля исследовалось в работах В. Г. Гака [3], И.М. Кобызевой [6] и Е. В. Падучевой [8] и др.

В.Г. Гак выделяет центр ментального поля, определяет его единицы, которые связаны с номинацией человека и его интеллектуальными качествами, и ряд секторов. Он определяет следующие компоненты ментального поля [3, с. 22]:

- 1) центр поля;
- 2) секторы, определяемые основными параметрами мышления;
- 3) модификации внутри секторов;
- 4) ближние соседи;
- 5) дальние соседи.

Семантическая парадигма, содержащая значение «полагать», включает в себя синонимические группы с опронными словами *glauben* 'полагать (считать)', *anerkennen* 'признавать', *annehmen* 'предполагать', 'считать', 'допускать', *mutmaßen* 'предполагать', 'догадываться', *vermuten* 'предполагать', 'догадываться', *voraussetzen* 'предполагать' и др., содержательной общностью которых является инвариантное значение «иметь мнение».

Значение «иметь какое-либо мнение как результат собственных размышлений над чем-либо» входящее в идентифицирующее значение других синонимических групп рассматриваемой семантической парадигмы, объединяет глаголы *meinen* 'полагать', *denken* – 'думать', *beurteilen* – 'судить о ком-либо, о чём-либо', *urteilen* – 'судить', 'отзываться (о ком-л, о чём-л.)', *halten für Akk.* – 'считать кого-л. кем-л.', 'принимать кого-л. за кого-л.', 'держаться (придерживаться)', *gelten als N, für Akk.* быть какого-л. мнения' *dünken* – 'мнить о себе', 'много воображать о себе' и их синонимы 'трактовать (шутл.)', перен. 'рассматривать, видеть', *wahrnehmen* 'усматривать'.

По своим синтаксическим признакам глаголы этой группы весьма разнообразны [2, с. 133]. Они употребляются в следующих типах конструкций: 1) *Wir glauben, meinen, finden, dass es möglich ist* – 'Мы считаем (полагаем, думаем, находим), что это возможно'; 2) *Alle meinen glauben, finden, dass er krank ist* – 'Все считают (полагают, что он болен)'; 3) *Er dünkt sich ein Gelehrter (zu sein)* – 'Он считает, что он учённый (мнит себя учённым)'; 4) *Für wen halten Sie mich, Wen glauben Sie denn vor sich zu haben* – 'За кого Вы меня принимаете?', *Sie fassen es als Spaß* – 'Они принимают это за шутку'; 5) *Man hält ihn für einen guten Fachmann, Er gilt als guter Fachmann* – 'Он считается хорошим специалистом'; 6) *Eine Gelegenheit wahrnehmen* – 'Усматривать в чём-л. удобный случай'; 7) *Es scheint mir, das lohnt sich zu lesen* – 'Мне думается, это стоит прочесть'.

При всём своём формальном разнообразии данные конструкции соотносимы с одной и той же семантической моделью «кто-то имеет о ком-л., чём-л. какое-л. мнение». Абстрактное значение *halten für* 'считать кого-л, что-л. каким л.' является ядром более конкретного значения глагола *zugeben* 'согласиться с чем-л', *anerkennen, Anerkennung zollen* 'признавать' „считать кого-

л., что-л. отвечающим, соответствующим каким-л. требованиям, т.е. нужным, полезным, правильным, законным и т.д.”: *senen Fehler zugeben* – 'признать свою ошибку', *eine Schuld anerkennen* – 'признать долг', *die Stichhaltigkeit der Gründe anerkennen* – 'признать доводы основательными'.

Антонимичное значение имеют глаголы *verneinen*, *negieren* 'отрицать', *absprechen* 'не признавать'). В качестве синонимов к этим глаголам выступают лексемы *vorziehen*, *bevorzugen* 'предпочитать', *schätzen*, *würdigen* 'ценить', 'признавать ценным', 'дорожить', близким по значению к которым является фразеологический оборот *mit Gold aufgewogen werden*, *Goldes wert sein* – 'цениться на вес золота'. Антонимическое значение имеет фразеологизм *keinen Groschen wert sein* 'ломанного гроша не стоить'. К данной тематической группе глаголов примыкают *überbewerten*, *überschätzen* 'переоценить': *seine Kräfte überschätzen* 'переоценить свои силы' и глаголы с полярным значением *unterschätzen*, *unterbewerten* 'недооценивать'.

Негативно окрашенное значение свойственно глаголам *verschmähen*, *vernachlässigen*, *nicht beachten* со значением 'пренебрегать чем-л.': *er verschmähte meinen Rat* – 'он пренебрёг моим советом'; *verachten* – 'презирать что-л., кого-л.': *die Gefahr verachten* – 'презреть опасность'. К этому ряду можно отнести и глаголы *beschuldigen*, *bezichtigen*, *zeihen*, *anklagen*, которые имеют сходное значение 'обвинить в чём-л.': *j-n des Diebstahls anklagen* – 'обвинить кого-л. в воровстве'. Значения приведённых глаголов строятся на модели «считать кого-л., что-л. каким-л.» В отличие от глаголов предыдущей группы, типовая (виртуальная) атрибутивная сема „каким-либо” конкретизируется в них имплицитно, а не эксплицитно (ср.: *halten für* 'считать кого-л. каким-л.' и *anklagen* 'винить кого-л. в чём-л.' = 'считать ког-л. виноватым') [3, с.134]. Конструкции с переходными глаголами этой группы допускают страдательные трансформации: *Hier wurde die Freundschaft hoch geschätzt* – 'здесь высоко ценилась дружба'. Многие из рассмотренных ниже глаголов имеют также факультативные значения, которые указывают на объект сравнения или на объект, лежащий в основе причины.

Синтаксически все эти глаголы характеризуются обязательными синтагматическими семами (семантическими валентностями) субъектности и объектности. Субъективная валентность, как у большинства глаголов мышления, выражается наименованием лица, а объективная – падежными формами (*wen*, *was* 'кого', 'что', *gegen wen* 'против кого-л.', *auf wen* 'на кого-л.'), а также придаточным дополнительным предложением или прямой речью (*vorausgesetzt*, *das du machst das* – 'предполагая, что ты сделаешь это').

Значение «предполагать» является ядром инвариантного значения «предполагать сделать что-л. (иметь предварительное мнение о плане осуществления какого-л. действия)». Глаголы *beabsichtigen*, *vorhaben* 'намереваться' часто заменяются на синонимические словосочетания *die Absicht haben*, *im Sinne haben* со сходным значением.

Глаголы *glauben*, *meinen*, *denken* образуют ядро лексико-семантического поля „полагать”. Глаголы *anerkennen*, *annehmen*, *mutmaßen*, *vermuten*, *voraussetzen*, *beurteilen*, *urteilen*, *halten für*, *gelten als*, *dünken*, *wahrnehmen* входят в периферийное окружение данной лексико-семантической группы.

Выводы исследования. Лексико-семантическое поле глаголов немецкого языка со значением «полагать» является одним из важных фрагментов немецкой языковой картины мира, отражает особенности национального мировидения, которые связаны с особенностями национального мышления. Глаголы этой лексико-семантической группы имеют свои парадигматические и синтагматические особенности и могут образовывать парадигмы, лексические микросистемы: лексико-семантические группы, семантические поля, синонимические и антонимические ряды слов. **Перспективы последующих научных разработок.** Последующие научные исследования могут быть перспективными при изучении глаголов со значением «полагать» в других германских языках, а также для историко-этимологического анализа глаголов интеллектуальной деятельности в современном немецком языке.

ЛИТЕРАТУРА

1. Басиров Ш. Р. Типологія дієслів із рефлексивним комплексом в індоєвропейських мовах (Типологічні, зіставні, діахронічні дослідження – Т. 1) / Ш. Р. Басиров. – Донецьк : ДонНУ, 2004. –333 с

2. Васильев Л. М. Семантика русского глагола: Учеб. пособие для слушателей фак. повышения квалификации / Л. М. Васильев. – М. : Высшая школа, 1981. – 184 с.
3. Гак В.Г. Пространство мысли (Опыт систематизации слов ментального поля) / В.Г. Гак // Логический анализ языка. Ментальные действия. – М: Наука, 1993. – С. 22 – 26.
4. Зеленецкий А. Л. Теория немецкого языкознания : Учеб. пособие для студ. лингв. ун-тов и фак. ин. яз. высш. пед. учеб. заведений. / Зеленецкий А. Л., Новожилова О. В. – М. : Академия, 2003. – 400 с.
5. Калиущенко В. Д. Типология отымённых глаголов / В. Д. Калиущенко. – Донецк : Донеччина, 1994. – 420 с.
6. Кобызева И. М. Мысль и идея на фоне категоризации ментальных имён / И. М. Кобызева // Логический анализ языка: ментальные действия. – М. : Наука, 1993. – С. 95–105.
7. Лингвистический энциклопедический словарь / [под ред. В. Н. Ярцевой]. – М. : Советская энциклопедия, 1990. – 685 с.
8. Падучева Е. В. К аспектуальным свойствам ментальных глаголов: перфектные видовые пары / Е.В. Падучева // Логический анализ языка: ментальные действия. – М. : Наука, 1993. – С.111–120.

Голяк В., Крайняк О. Лексико-семантичні особливості дієслів зі значенням „думати” в сучасній німецькій мові. У статті розглядається лексико-семантична група німецьких дієслів із значенням «думати», яка займає центральне місце серед дієслів, які характеризують психічну діяльність людини. Показник, що обумовлює наявність категорії «вважати» в смисловій структурі предиката, дозволяє визначити універсальний набір вимог до ситуації мислення, а також виявити основні семантичні ознаки дієслів досліджуваної групи. Вивчення лексичних одиниць як елементів мовної системи, яка тісно пов'язана з теорією семантичного поля і лексико-семантичних груп, допомагає визначити приналежність лексичної одиниці до певної групи парадигматического типу. Предикати даної лексико-семантичної групи характеризуються різноманітністю граматичних категорій і форм. Вони мають свої парадигматичні та синтагматичні особливості і можуть утворювати парадигми, лексичні мікросистеми: лексико-семантичні групи, семантичні поля, синонімічні і антонімічні ряди слів.

Ключові слова: системний аналіз лексики, предикат, лексико-семантичне поле, лексико-семантичний варіант, лексико-семантична група, ментальне поле, семантична валентність.

Golyak V., Krainiak O. Lexico-semantic features of verbs meaning "to think" in the modern German language. The article studies the lexico-semantic group of German verbs meaning "to think" that is central among the verbs describing human mental activity. The indicator that stipulates the presence of the category "to believe" in the semantic structure of the predicate allows to determine a universal set of requirements to the situation of thinking, and identify the main semantic features of the verbs of the analysed group. The study of lexical units as elements of the language system, which is closely related to the theory of semantic fields and lexico-semantic groups, helps identify lexical unit belonging to a definite group of paradigmatic type. The predicates of lexico-semantic group are characterized by a variety of grammatical categories and forms. They have their paradigmatic and syntagmatic features and can form paradigms, lexical microsystems: lexico-semantic groups, semantic fields, synonymic and antonymic series of words.

Key words: systematic analysis of the vocabulary, predicate, lexico-semantic field, lexico-semantic variant, lexico-semantic group, mental field, semantic valence.

Валентина Заєць
(Київ)

УДК 811.161.2' 367.624 "19/20"

ДИНАМІКА СЛОВОТВІРНОЇ НОРМИ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ РЕСУРСІ УКРАЇНСЬКОМОВНОГО ЗМІ КІНЦЯ ХХ - ПОЧАТКУ ХХІ СТ.

У статті з'ясовано динаміку словотвірної норми в інформаційному ресурсі засобів масової інформації кінця ХХ – початку ХХІ століття. Проаналізовано погляди мовознавців на словотвірну норму. Подано результати статистичного дослідження новотворів. Проаналізовано неунормоване вживання активних дієприкметників, проілюстровано типові випадки слововживання в періодиці досліджуваного періоду. Визначено суб'єктивно-оцінювальну роль юкстапозитів на позначення якостей, станів, процесів. Доведено емоційно-оцінювальну функцію інішомовних компонентів складних слів.

Ключові слова: засоби масової інформації, словотвірна норма, денотати, новотвори, юкстапозити, okazaціоналізми, узуальне слово.

Постановка проблеми (постановка проблеми в контексті сучасної філологічної науки та її зв'язок із важливими науковими та практичними завданнями).

Словотвірна система сучасної української літературної мови має зв'язок із мовними рівнями (фонологією, морфологією, синтаксисом, граматиною), що дає можливість відстежити способи вираження нових значень слів у різних функціональних стилях, зокрема публіцистичному.

Інформаційний ресурс періодики здатний до постійного оновлення і може ілюструвати певні зміни в мовній практиці, які сучасні мовознавці К. Городенська, С. Єрмоленко, Л. Струганець, О. Тараненко називають динамікою мовної норми [2; 4; 8; 10]. Як слушно зауважує Т. Коць, що «в окремі періоди розвитку літературної мови варто говорити про існування прескриптивної і дескриптивної мовної норми», тому що прескриптивна норма ілюструє певні «тенденції відбору і правил використання мовних засобів», тоді як дескриптивна норма «відбиває реально вживані в мові лексеми, словоформи, мовні конструкції» [6, с. 175]. Г. Яворська розглядає поняття «дескриптивна» і «прескриптивна» лінгвістика і вважає їх необхідними для створення літературних норм об'єктивного опису мовного матеріалу [11, с. 299].

Як бачимо, спеціального дослідження потребує хід словотвірних норм в інформаційному ресурсі періодики наприкінці ХХ – початку ХХІ століття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зростання активності громадського та суспільно-політичного життя потребувало семантичного тлумачення, відповідної динаміки мовних оцінок. Як зауважує О. Стишов, «у мові засобів масової інформації найвиразніше виявляється експресивна функція словотворення» [9, с. 122]. Денотати періодики кінця ХХ – початку ХХІ ст. ілюструють словотворчі процеси та переміщення словотвірних норм.

Українські мовознавці К. Городенська, Л. Струганець, О. Стишов, Є. Карпіловська, Т. Коць, Г. Сюта, С. Бибик та ін. зробили вагомий внесок в упорядкування словотвірної системи, кодифікації її норм.

Типові випадки неправильного використання активних дієприкметників окреслені в розвідках З. Сікорської. Дослідниця застерігає від неправильного використання активних дієприкметникових одиниць із суфіксами *-ущ-*, *-ащ-*, *-ви-* [7, с. 35.], які є результатом штучного неприродного утворення.

Мета статті – визначити типові випадки порушення словотвірної норми в засобах масової інформації. Завдання розвідки – зафіксувати питома українські словотворчі афікси на позначення трансформацій у соціумі, застерегти від неправильного вживання словотворчих засобів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Фактичний матеріал цього дослідження становлять публікації кінця ХХ – початку ХХІ століття в часописах «Культура і життя», «Літературна Україна», «Магістраль», «Молодь України», «Україна молода», «Сільські вісті», «Слобідський край», «Нова Тернопільська газета».

В аналізованих публікаціях часописів спостерігаємо тенденції до відновлення певних засобів словотворення, повернення до питома українських афіксів. Засвідчимо активне послуговування в мовній практиці віддієслівними дериватами за допомогою суфіксів *-ач*, *-ник*, *-льник*, *-ар*, *-ець* для «творення назв осіб за різними ознаками», на кшталт: *оглядач*, *підспівувач*, *споживач*, *користувач*, *дресирувальник*, *нападник*, *вкладник*, *розробник*, *постачальник*, *позичальник*, *рекламодавець*, *промовець* («Попливли») і відповідні гроші, оскільки *позичальника кредиту уряд не визначив, а «Укragропромбiржа» лише отримувала техніку і передавала її користувачам* (СВ, 1999, 10 грудня); «Бійцям курдського ополчення вдалося вибити *нападників* з міста і відкинути до іранського кордону, однак три села вчора ще залишилися в руках ісламістів»; «Ще одна, але дуже важлива причина нашої в земельному питанні, і тут ми ніколи не погодимося з президентськими підспівувачами з Аграрної партії» (СВ, 2001, 4 жовтня); «Одне слово, зазначають *оглядачі*, нічого істотно нового третій проект не містить» (СВ, 2003, 16 жовтня); «За зміст та достовірність інформації у рекламних публікаціях відповідає *рекламодавець*» (УМ, 1995, 15 серпня).

Як слушно зауважує Т. Коць, що «мова преси часто підсилюється емоційно-оцінною функцією» [6, с. 76]. Тому у денотатах публіцистичного стилю досліджуваного періоду засвідчуємо вплив іншомовних запозичень на позначення результатів розвитку різних галузей народного господарства, соціальної сфери. Складні конфігурації слів із першим незмінним компонентом стали проникати з публіцистичного в інші стилі, зокрема художній, наприклад: *віце-спікер, блиц-коментар, блиц-турнір, блиц-новини, блиц-кредит, кафе-клуб, медіа-інфраструктура, панно-композиція, прес-клуб, рок-гурт, рок-марафон, рок-фестиваль, тайм-аут, ток-шоу, шоу-мен, шоу-бізнес*.

На думку К. Городенської, такі новотвори «деформують граматичну традицію української мови передавати атрибутивність за допомогою прикметника [3, с. 7]. Це впливає на орфографічну норму, за словами К.Городенської, денотати із **блиц-** (означає 'короткий, дуже короткий, миттєвий, блискавичний') потрібно писати разом на позначення словосполучень, як-от: коротке опитування (*блицопитування*), короткий візит (*блицвізит*), короткий огляд (*блицогляд*), коротке інтерв'ю (*блицінтерв'ю*) та ін [3, с. 94–95].

Потреба суспільства позначати історичні поступи, характеризувати етапи розвитку соціуму викликала появу денотатів (іменники-юкстапозити) із загальновідомих узуальних слів. На нашу думку, такі новотвори виконують суб'єктно-оцінювальну функцію і окреслюють індивідуально-авторське ставлення за певними характеристиками (назв професій, посад, приналежність до певних угруповань, партій, національностей тощо).

К. Брітікова іменники-юкстапозити поділяє на дві групи: «юкстапозити, що складаються зі слова-домінанти і слова-ідентифікатора без оцінного значення» і такі, «в складі яких об'єднано слово-домінанту та слово-характеризатор з оцінною семантикою» [1, с. 199]. Характеризатор надає додаткового конотативного значення опорному слову, інколи позитивна оцінка або навпаки негативна. В аналізованому матеріалі відстежуємо близько 100 денотатів, які ілюструють оцінювальну функцію суб'єкта (автора тексту): опорне слово стоїть у постпозиції до характеризатора і доповнюється оцінкою «характеризатора» з позитивним або негативним еквівалентом: *депутат-порушник, депутат-інтелектуал, друзі-соціалісти, газетяр-журналіст, чиновник-самодур, чоловік-самодур, свинарі-любители, потвори-нелюди, режисер-професіонал, режисер-реформатор, художник-кераміст, спекулянти-комерсанти, обиватель-чиновник, християнин-українець та ін. («Селянам-орендодавцям – не менше 5 відсотків паю» (СВ, 2001, 4 жовтня); «Одна з його авторів Н. Вітренко, представляючи колегам колективний труд, полум'яно доводила, що мета його – унеможливити подібне банкрутство-розкрадання інших банків» (СВ, 2001, 4 жовтня)).*

Публіцистика окресленого періоду широко послугоувалася юкстапозитами, серед яких чимало нараховуємо новотворів, представлених у різних жанрах періодики, що надає можливість автору об'єктивно, повно донести інформацію, вплинути на читача, сформувати думку.

Автори почасти використовують денотати з негативною оцінкою суб'єкта, на кшталт: «Як казав один баран, товариш вовк знають, кого з'їсти, і як казав один **мисколиз-підлигайло**, не обов'язково бути особистістю, щоб творити свій культ» (СВ, 2004, 8 липня).

У публіцистичному стилі окресленого періоду засвідчені оказіоналізми, які не мають системних відношень з узусом і є його протиставленням. За визначенням С. Єрмоленко оказіоналізми «створені для певного контексту або ситуації слова, не потрапляють до словників» [4, с. 11]. Отже, до оказіональної лексики відносимо номінативи, засвідчені у мови українськомовної періодики кінця ХХ ст. – початку ХХІ ст.: *беркутівець, приватбанківець, лукашенківщина, кучмівщина, бютівці, нашоукраїнці, бандократія, сталінщина, засухівщина, кучмани, кучмовози, кравчучки та ін. («Водні гармати. Таку зброю **кучмівщина** сконструювала проти мирних демонстрантів» (СВ, 2003, 8 липня).*

Відстежуємо у текстах часописів відіменні деривати з суфіксом **-іст(-ист)** на позначення приналежності осіб до певних соціальних угруповань, політичних партій: *авантюрист, автокефаліст, гекачепіст, ісламіст, кучміст, путчист, солідарист, терорист, фінансист. «Бійцям курдського ополчення вдалося вибити нападників з міста і відкинути до іранського кордону, однак три села вчора ще залишилися в руках **ісламістів**» (СВ, 2001, 4 жовтня).*

Помітно активізувалися в мові публіцистичного стилю віддієслівні іменники з суфіксом **-ник** на позначення роду занять осіб, або виконання ними певних дій, на кшталт: *виробник, вкладник, уболівальник, нападник, розробник, розпорядник, постачальник, ремонтник, бюджетник, власник, союзник, телевізійник, списочник, корабельник, комп'ютерник, спільник* («І пристрасті на футбольному полі та навколо нього часом вирують такі, що в уболівальників голова йде обертом» (СК, 2006, 14 вересня)).

Діяльність громадського та суспільно-політичного життя вплинула на семантику тлумачень носіїв певних процесуальних ознак, учасників, авторів політичних ідей питомо українським суфіксом **-ець**, на кшталт: *бютовець, винуватець, вітренківець, державець, держслужбовець, драгоманівець, есдепівець, нашоукраїнець, омонівець, посадовець, промовець, пинзенківець, побутовописець, работрговець, чорнобилець, технікумовець* («Конфлікт вичерпується одразу, досить лише *винувати* сказати чарівне слово «Вибачте») (СК, 2006, 14 вересня).

У словотворенні 90-х років ХХ ст. помітно стала активність денотатів із запозиченим формантом **-ація, -ізація/-изація**, поява яких, на думку Т. Коць, є наслідком глобалізації суспільно-політичного життя і прагненням добирати узуальні слова такого словотвірного типу: *деморалізація, інформатизація, індексація, криміналізація, лібералізація, сертифікація, християнізація* [6, с. 138 – 139]. За твердженням О. Стишова, динаміка використання іншомовних словотвірних типів із вищевказаними формантами «є виявом того, що в дериваційних процесах аналізованого періоду досить помітною є тенденція до європеїзації чи, за іншою термінологією, до інтернаціоналізації словотвірних типів, що виявляється в зростанні активності як твірних основ, так і афіксальних морфем, що мають загальноєвропейський або ширше – інтернаціональний характер...» [9, с. 132].

У текстах засобів масової інформації досліджуваного періоду засвідчено 32 випадки вживання неприродних дієприкметників із суфіксами **-юч-, -ащ-, -** на кшталт: *вібруючі плями, головуючий суду, господарюючі об'єкти, гнітючі багнища, згасаюча краса, керуючий відділом, пільги працюючим, проникаючі поранення, узагальнюючий образ, обслуговуючий кооператив*. Зазначимо, що зафіксовані випадки неунормованого використання дієприкметникових одиниць є наслідком зросійщеного українського мовлення, проникнення яких у засоби масової інформації, зокрема на сторінки часописів розхитувало граматичні норми літературної мови, на кшталт: *«Міжряддя вистеляють соломною, щоб не забрунювалися дозріваючі полуниці і не випаровувалася волога»* (СЧ, 2000, 10 березня); *«Особливо важливим пріоритетом на наступні 5 років є подолання існуючого нині штучного заниження вартості робочої сили, а також неприпустимо низького рівня соціальних витрат»* (СЧ, 2000, 02 лютого); *«... а навзаєм хоча б кілька разів нагодувати гарячою юшкою армію жebraючих ветеранів...»* (УМ, 1995, 05 травня); *Майже всі цивілізовані держави світу мають свої Національні виставочні центри сучасного мистецтва, що значно стимулює його розвиток* (КіЖ, 1995, 29 березня); *«Азотфіксуючі та фосформібілізуючі препарати ефективніше діють на бідних ґрунтах* (СЧ, 2000, 15 вересня); *«Пензель ковзає по поверхні аркуша, фарба розповзається, утворюючи вібруючі плями* (КіЖ, 1995, 4 травня); *«Правда їм тяжко повірити, що те, що має такий простий вигляд у її виконанні, насправді – виснажуюча робота»* (На екранах України, 1993, 13 лютого). Дієприкметникова форма на **-юч** є вадою тексту і мала вживатися з афіксом **-лив**: *виснажливою*. Динаміку випадків неправильного використання активних дієприкметників відстежуємо здебільшого в текстах регіональних газет. Разом з тим натрапляємо на використання правильних і граматично неправильних форм, на кшталт: *«Читке його виконання повинно забезпечити підвищену увагу до засобів вимірювальної та випробувальної техніки, яка використовується на вже діючому напрямку швидкісного руху поїздів...»* (Магістраль, 2002, 16 липня); *«Харків'яни прагнули будь-що відірватися, за три хвилини до кінця на майданчик у «сорочці джокера» навіть з'явився граючий тренер «Універу»* (СК, 2006р, 14 вересня). Натомість граматично правильним вважаємо вживання деривата **гравець-тренер** (гравець із тренерів). У часописах фіксуємо випадки вживання активних дієприкметників на **-чий**: *«Він відстоює його всупереч усім напастям, попри всі спотворюючі чинники, попри закинуті сіті агіток»* (СК, 2006р, 14 вересня). Граматично правильним мало бути *«спотворювальні чинники»*.

Зазначимо, що в аналізованих виданнях чітко відстежуємо продуктивність неморфологічного способу словотворення, зокрема морфолого-синтаксичного. Переходи з одного лексико-граматичного класу слів в інший обумовлюються експресивністю, образністю, намаганням автора привернути увагу читача до висловленої думки в рубриках, заголовках періодики, на кшталт: «Багато **покликаних**, але **вибраних** – мало»; «**Чужі** тут ходять і навіть живуть» (УМ, 1995, 1 серпня); «Ядерна зброя України: **минуле** і думи» (УМ, 1995, 1 січня); «**Мертві** воляють до **живих**» (КіЖ, 1995, 13 грудня); «**Майбутнє** – за професіоналами» (МУ, 1999, 10 вересня); «**Старе** проти **нового**» (НТГ, 2000, 16 грудня); «Слово до наймолодших» (ЛУ, 2000, 16 березня).

В аналізованих текстах надibuємо субстантивовані іменники (40 варіантів) на позначення осіб за станом, становищем, на кшталт: *заарештовані, загиблі, затримані, здорові, знайомі, дислоковані, доставлені, молоді, неповнолітні, хворі, підозрювані, потерпілі, підлеглі, постраждали, старі та ін.* («**Один** з «нашоукраїнців», народний депутат, добалакався до того – біля Івана Франка, до генія якого не дотягнутися нікому з **живих!** – що поставив в один ряд з Шевченком і Франком... Ющенко!» (СВ, 2003, 2 вересня); «У **вченого** занедужав син, і лікар призначив якнайчастіше поїти **хворого** гарячим молоком» (СВ, 2007, 3 січня); «У результаті здійсненого співробітниками СБУ комплексу заходів **підозрюваний**, що прибув до Києва у справах, був **заарештований та доставлений** до Генпрокуратури України» (СВ, 2004, 24 червня).

Характерним для мови періодики окресленого періоду є явище прономіналізації, на кшталт: «Семеро **других** чекають **першого**» (УМ, 1995, 15 серпня); «У бій ідуть **одні старі**» (СВ, 1995, 14 липня); «Невеселі роздуми після одного ювілею» (КіЖ, 1995, 28 червня).

Отже, засвідчена динаміка словотвірних норм у періодиці окресленого періоду заслуговує на подальше опрацювання і може бути предметом досліджень з лексикології, синтаксису та стилістики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Брітікова К. Роль юкстапозиції у творенні експресивно-оцінних номінацій особи / К. Брітікова // Лінгвістичні студії: Збірник наукових праць. Випуск №14. – 2006. – С. 198–200.
2. Городенська К. Нові запозичення та новотвори на тлі фонетичної та словотвірної підсистем української літературної мови // Українська термінологія і сучасність: зб. наук. праць. вип. VIII [відп.ред. проф. Л.О. Симоненко]. – К.: КНЕУ, 2009. – С. 3–9.
3. Городенська К. Українське слово у вимірах сьогодення / К. Городенська. Наукове видання. Ін-т укр. мови НАН України. – Київ: КММ. – 2014. – 124 с.
4. Єрмоленко С. Я. Кодифікація норми // Українська мова. Енциклопедія. – К., 2007. – С. 269.
5. Кислюк Л. Сучасна словотвірна норма української мови: мовна практика та кодифікація / Л. Кислюк // Українська мова – 2012. – № 1. – С. 52–66.
6. Коць Т. А. Літературна норма у функціонально-стильовій і структурній парадигмі / Т.А. Коць. – К. : Логос, 2010. – 303 с.
7. Сікорська З. Дієприкметникові одиниці як вада тексту / Сікорська О. // Дивослово. – 2009. – № 11. – С. 35–38.
8. Струганець, Л. В. Динаміка лексичних норм в українській лексикографії ХХ століття: Дис. д-ра філол. наук: 10. 02. 01. / Л. В. Струганець. – Київ, 2002. – 423 с.
9. Стишов О. А. Українська лексика ХХ століття: (На матеріалі засобів мас. інформації): Моногр. / О. А. Стишов. – 2-ге вид., переробл. – К.: Пугач, 2005. – 388 с.
10. Тараненко О. Дієслово в контексті сучасних тенденцій до перегляду нормативних засад української літературної мови / О. Тараненко // Мовознавство. – 2006. – №2–3. – С. 55.
11. Яворська Г. М. Прескриптивна лінгвістика як влада. – К., 2000. – С. 299.

Заец В. Динаміка словообразовательной нормы в информационном ресурсе украинскоязычных СМИ конца ХХ- начале ХХІ века. В статье выяснено динамику словообразовательной нормы в информационном ресурсе средств массовой информации конца ХХ - начала ХХІ века. Проанализированы взгляды языковедов на словообразовательную норму. Представлены результаты статистического исследования новообразований. Проанализировано ненормированное употребление активных причастий, проиллюстрировано типичные случаи словоупотребления в периодике исследуемого периода. Определена субъектно-оценочная роль юкстапозитов для обозначения качеств, состояний, процессов. Доказано эмоционально-оценочную функцию иностранных компонентов сложных слов.

Ключевые слова: средства массовой информации, словообразовательная норма, денотат, новообразования, юкстапозиты, окказионализмы, узуальне слово.

Zaiets V. The dynamics of word formation standards in the Ukrainian-information resource of the media late XX - early XXI century. The article revealed the dynamics of word formation standards in information resource media late XX - early XXI century. The views of the linguists on the word formation standards were analyzed. The results of a statistical study of tumors were given. The irregular use of active participles were analyzed, the typical cases usage in periodicals of the studied period was illustrated. Subject-estimated role of juxtaposition denoting qualities, states and processes was defined. Emotionally evaluative function of foreign components of compound words has been shown.

Key words: mass-media, word formation standard, denotations, neoplasms, juxtaposit, occasionalism, usual word.

Ніна Іваницька
(Вінниця)

УДК 811.161.2'367.625

ЗМІСТОВА Й ФОРМАЛЬНА СКЛАДОВІ ІНТЕРПРЕТАЦІЙНОГО ПОЛЯ ТЕРМІНІВ У ГАЛУЗЕВИХ СЛОВНИКАХ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ МОВИ

Стаття сфокусована на опис інтерпретаційної частини (інтерпретаційного поля) термінів із різних галузей науки. Зазначено складність проблем, пов'язаних із вивченням терміна. Поставлено акценти на виявленні й доведенні мінімального комплексу обов'язкових диференційних ознак терміна, зафіксованих у інтерпретаційних полях щодо змістової й формальної складових. Особливу увагу приділено «зачинам» інтерпретаційних полів (іменниковим словоназвам), особливостям їхнього валентного потенціалу, що виявляється в розгортанні обов'язкових формальних структур тлумачення терміна. В описах змістової складової інтерпретаційного поля двослівних термінів із прикметниками звернено увагу на розподіл сем у найменуваннях відповідних понять, що слугує підтвердженням термінологічного статусу таких і подібних номінант.

Ключові слова: термін, інтерпретаційне поле терміна, змістова складова терміна, формальна складова терміна, однослівні терміни, двослівні терміни.

Проблематика лінгвістичної науки, сконцентрована навколо терміна як металінгвістичної реалії, що слугує мовною номінацією поняття, є надзвичайно складною й різновекторною. У більшості робіт, присвячених термінології, мова йде головним чином про функціонування термінів у певній галузі знання, про зміни в термінології, про особливості фіксації термінів у словниках різних типів, про принципи укладання спеціальних термінологічних словників із різних галузей знань. **Актуальною** є також проблема самого терміна.

Глобальні, як і часткові питання терміна (термінології, термінографії) у працях учених трактуються по-різному, хоча й зводяться до спільного – визначення суттєвої домінанти цього мовного феномена, а саме – обов'язкової чіткості його (терміна) семантичних контурів, точності й однозначності.

Предмет дослідження – українські терміни різних галузей науки.

Об'єкт дослідження – інтерпретаційне поле термінів, зафіксоване в словниках.

Матеріалом дослідження слугували 200 однослівних термінів разом із їхніми інтерпретаційними полями, зафіксованими в термінологічних словниках.

У дослідженні поставлені такі **завдання**:

- а) виявити й згрупувати основні способи інтерпретації однослівних термінів;
- б) дослідити залежність структури способів інтерпретації терміна від його «однослівності/кількаслівності»;
- в) з'ясувати структуру обов'язкового мінімуму диференційних ознак в інтерпретаційному полі термінів із різних галузей науки.

Сучасну науку про терміни в різних аспектах характеризує виважений підхід до традицій і надзвичайно інтенсивне оновлення тематики й новизна підходів та ідей у сучасній науці (Ф. Бацевич, О. Боровська, К. Городенська, П. Гриценко, М. Дмитрук, С. Дорошенко,

В. Дубічинський, А. Дяков, С. Єрмоленко, В. Жайворонок, І. Завальнюк, А. Загнітко, Є. Карпіловська, Т. Кияк, М. Комова, Т. Космеда, І. Кочан, О. Кучеренко, Л. Малевич, Л. Марчук, Р. Микуньчик, Л. Мурашко, І. Муромцев, Г. Наконечна, Т. Панько, Л. Симоненко, С. Соколова, О. Тараненко, О. Холод, Н. Цимбал, В. Широков, В. Шульгін, І. Ярошевич, Т. Яценко та ін.).

В основі визначення будь-якого терміна перебувають його складники, що базуються на знанні (інформації), тобто на динамічній, різноплановій і різноманітній реальності, що залежить від мобільності ситуації й рівня об'єктивно-суб'єктивної кваліфікації її у науково-знаннєвій площині.

Звичною, апробованою практикою слововживання стала іменникова словоназва предметного денотата «термін». Навіть у повсякденні нерідко можна почути: «*Не вживай таких термінів*» чи «*Ти такі терміни вживаєш...*». Хоча вже й на цьому рівні відчутним стає певна внутрішня протидія суб'єкта окремим словоназдам із їхнім складним, почасти не зрозумілим змістовим кодом, доступним для розшифровки лише певному колу спеціалістів відповідної галузі знань.

Не заглиблюючись у аналіз історії виникнення й розвитку іменникової номінації «термін», спробуємо сконцентрувати увагу на головному – на визначенні цієї металінгвістичної іменникової словоназви предметного денотата. Аналіз чималої кількості визначень, уміщених у словниках, дозволив виокремити такі головні диференційні ознаки, покладені в основу визначення:

- термін (лат. *terminus* – *мета, рубіж*) – це номінативна одиниця;
- термін – це слово чи словосполучення;
- термін номінує поняття;
- термін повинен точно, максимально однозначно номінувати поняття;
- термін – це основна форма мислення;
- термін – це елемент термінологічної системи;
- термін – це історично сформована одиниця;
- термін є унормованою словниковою одиницею мови;
- термін позбавлений образності;
- термін як металінгвістична назва позначає абстрактне поняття;
- термін закріплений за певною терміносистемою і т. д. [3; 6; 7; 9; 12; 15; 16; 17; 20; 26; 29; 32].

Зрозуміла річ, перелік ознак, що ними послуговуються вчені для інтерпретації цього наукового феномена, не обмежується вище названими.

Згадаємо в зв'язку з цим також наявність великої маси двослівних номінацій із цією назвою (*науковий термін, фізичний термін, хімічний термін, математичний термін* і т. д.), як і дериватів типу «*терміноелемент*» (лат. *terminus* – *мета, рубіж* + *елемент*) – компонент, що виділяється у структурі терміна; *нейро-психолінгвістика* (три терміноелементи); «*термінознавство*» (лат. *terminus* – *мета, рубіж* + *знавство*) – науково-прикладна дисципліна, як і складні назви: *когнітивне термінознавство, прикладне термінознавство, теоретичне термінознавство; термінологія* (лат. *terminus* – *мета, рубіж* + грецьк. *Iogos* – *слово, поняття, вчення*), *політична термінологія, літературознавча термінологія; термінологізація* (лат. *terminus* – *мета, рубіж* + *ізація*) – перехід загальноновживаних слів у терміни. Усе це засвідчує як загальноновживаність словоназви «*термін*», її входження в мовну систему, так і фіксацію відповідних лінгвістичних реальностей у словниках.

Повертаючись до основного, поставленого в статті, завдання (знайти мінімальну кількість диференційних ознак, спроможних кваліфікувати словоназву «*термін*»), можна виокремити основні ознаки, умовно ізолюючись від інших, тимчасово несуттєвих, другорядних:

- екстралінгвальна домінанта: точне вираження (номінування) поняття;
- структура, металінгвістично «обрамлена» іншими лінгвістичними термінами й представлена як їхня мінімальна сукупність: термін – це слово або словосполучення;
- функціональне призначення: галузь знань (науки, техніки, мистецтва і т. д.).

Отже, інтерпретаційне поле словоназви «термін» як металінгвістичної назви економно виокремлюють принаймні три найголовніші параметричні характеристики: **екстралінгвальна домінанта, структура та функція**. Саме такий підхід (триєдине начало: позамовну домінанту + структуру + функцію), ми використовуємо, характеризуючи інтерпретаційні частини наукових термінів, подаючи деякі узагальнення стосовно їхніх тлумачень у термінологічних словниках.

Інформативна частина словникової статті завжди спрямована на забезпечення адекватного відтворення реалій системного бачення та усвідомлення світу, меж можливого у цих сферах, на практичну допомогу оволодінню тими інструментами, за допомогою яких шлях до пізнання стає доступним, якомога легшим і швидшим. Саме такими вимогами, а особливо останньою (функціональним прагматизмом, прикладною спрямованістю), можна пояснити появу останнім часом надзвичайно великої кількості галузевих словників-довідників. Можна вважати, що саме функціональний прагматизм і надзвичайно високі темпи динамічних процесів життєдіяльності суттєво вплинули на словникарство загалом, як і на структуру, обсяг та зміст інтерпретаційних складових словникових статей.

Автори словників, продовжуючи кращі традиції укладання словників, пропонують дещо нові способи подачі та організації матеріалу, представляючи разом терміни і поняття, персоналії та ін. У залежності від об'єму та функцій у довідково-інформаційній частині кожної словникової статті автори, реагуючи на виклики багатогранного сучасного життя, подають інформацію, що являє собою синтезоване осмислення явищ, понять, категорій із певної сфери життєдіяльності суспільства.

Узагальнено й дещо спрощено формальну складову інтерпретаційного поля однослівних термінів можна представити такими типовими варіантами:

- 1) синонімами;
- 2) двослівними структурами з іменниками, обов'язково супроводжуваними прикметниками;
- 3) іменниковими синсемантичними словоназвами предметних денотатів;
- 4) підрядними частинами речень.

Подаємо короткий опис зазначених варіантів інтерпретацій термінів, типово представлених у термінологічних словниках сучасної української літературної мови.

1. Обстеження великого об'єму термінологічних словників показало, що, хоча й нечасто, але все-таки в інтерпретаційних полях уживаються синонімічні варіанти термінів, кожен із яких є відносно здатним для змістової й формальної завершеності інтерпретаційного поля терміна: *економія* = *бережливість*; *частотність* = *уживаність*; *цінність* = *значущість*; *транспозиція* = *перестановка*; *тотожність* = *відповідність*; *тональність* = *напруження*; *тип* = *зразок, форма*; *табу* = *заборона*; *інтервал* = *проміжок*; *мотив* = *причина, поштовх* і т. д. Необхідно зауважити, що найчастіше цей спосіб інтерпретації використовується в коротких словниках довідкового характеру.

2. Двослівні номінації з іменниками, обов'язково супроводжуваними прикметниковими словоназвами в ролі інтерпретаційної складової терміна, є досить поширеними структурами в термінологічних словниках із різних галузей науки, техніки, культури і т. д.: *хорей* – *віршовий розмір* (, який і т. д.); *колорит* – *стилістичне забарвлення*; *формула* – *загальна назва* (, що... для... і т. д.); *каста* – *замкнена група людей* (, яка і т. д.); *кирилиця* – *слов'янський алфавіт* (, що... і т. д.); *латиниця* – *латинська азбука*; *каскад* – *природний або штучний водоспад*; *кашпо* – *декоративна ваза* (яка...); *кефір* – *кисломолочний напій* (який...) і т. д.

Зазначену необхідність і послідовність критеріальних вимірів тлумачення, на жаль, нерідко в інтерпретаціях супроводжують прикметникові слова, первісно позбавлені бодай елементарних кількісних вимірів, не кажучи вже про ймовірність їхніх визначальних сем. Досить звернути увагу хоча б на останній параметр (функціонально-прикладний), коли часто автори послуговуються прикметниковими чи прислівниковими номінаціями (*майстерний, досконалий, цілеспрямований, майстерно, досконало, цілеспрямовано*).

3. З-поміж однослівних наукових термінів значне місце посідають віддієслівні іменники, що за своєю дериваційною природою є синсемантичними словоназвами предметних денотатів.

Тому невід'ємною складовою словників у їхніх інтерпретаційних частинах складають поширювачі (експлікатори синсемантизму), переважно у формі родового відмінка іменника: *калькування – творення (чого?) слів...; основокладання – творення (чого?) слів...; постпозиція (від лат. post – за, після і position – положення) – розташування (чого?) слів, афіксив.*

У ролі зачину інтерпретаційного поля термінів нерідко виступає іменникова словоназва «система», експлікаторами синсемантизму якої є родові форми іменників у множині, що сукупно входять у зміст терміна: *ідеологія (грецьк. idea – поняття, уявлення + логія) – система ідей і переконань, що...; [7, т. I, с. 350].*

Часто в ролі зачинів упорядкованих подальших інтерпретацій (підкреслюємо – в ролі зачинів) використовуються іменникові синсемантичні словоназви предметних денотатів із подальшим розлогим супроводом: *емоція = переживання + людиною + свого ставлення до дійсності; колектив = сукупність мовців (які...); лексика = сукупність слів (що...); лінгвістика = розділ мовознавства (що...); метод = шлях (спосіб) дослідження (який...) і т. д.*

Деякі іменникові синсемантичні словоназви предметних денотатів, що «відкривають» інтерпретаційне поле терміна (*вид, ряд, різновид, тип* та ін.), можна віднести до цілком умотивованих уживань, зважаючи на деяке, почасти приховане, вказівку на виокремлення ознаки з-поміж інших однорядних родових на фоні видових узагальнювальних характеристик: *гумор – різновид відображення смішного. Як правило, в таких випадках у інтерпретаційних частинах обов'язковим є словесний супровід таких зачинів у формі підрядних частин: ідея (грец. idea – вигляд, ідея) – найвища форма пізнання і мислення, яка спрямована на перетворення об'єкта.*

Обов'язковий мінімум диференційних ознак термінів поширюється введенням у такі мінімальні комплекси структур, які виходять за межі синтагматично прогнозованих із розряду синсемантичних, виражаючи цільові, причинові чи інші семантичні відношення: *конференція (лат. conferentia, від confer – збираю в одне місце) – зібрання науковців для обговорення актуальних проблем. Пор.: зібрання науковців.*

4. Як засвідчує аналізований матеріал, в інтерпретаційному полі термінів значне місце посідають **підрядні частини речень**: *експертиза (від лат. expertus – дослідний) – вивчення питань, розв'язання яких вимагає спеціальних знань і поданням мотивованого висновку [24, с. 254]; фірма – господарське, промислове чи торговельне підприємство, яке має права юридичної особи [24, с. 233]; ідіостиль – індивідуальний стиль, у якому виразні марковані засоби мови утворюють певну систему [16, с. 62]; мотивація – сукупність стійких мотивів, спонукань, що визначають зміст, спрямованість, характер діяльності людини та поведінку [27, с. 172]; ономастикон (гр. onomastikos – те, що стосується імені) [6, с. 17].*

Досліджуваний матеріал інтерпретаційних полів термінів із різних галузей знань дав можливість виявити ще одну закономірність, яка стосується **наявності й розподілу сем** у елементах неоднослівних структур як імплікаторах ознак термінів. Покажемо це на прикладі наукового терміна «інформація» (лат. informatia). Змістову домінанту терміноназви «інформація» (лат. informatia) – маніфестують семи, властиві українським іменниковим словоназвам: *пояснення та виклад [7, т. I, с. 392]. Саме ці словоназви «відкривають» інтерпретаційне тло не лише однослівного терміна «інформація», але й усієї розгалуженої системи двослівних терміноутворень: дескриптивна інформація, експліцитна інформація, змістово-концептуальна інформація, змістово-підтекстова інформація, лінгвокультурна інформація, соціальна інформація, масова інформація, статистична інформація, супралінгвальна інформація та ін. [7, т. I, с. 193-194].*

У кожному з таких двослівних термінів ядерні семи, зосереджені в іменниковій домінанті «інформація» (*пояснення, виклад*), доповнюють й увиразнюють семи прикметникових словоназв, що якоюсь мірою постають рівнозначними щодо змістового розподілу в складових найменування відповідного поняття. Саме з цієї причини вираженими є розширені інтерпретації таких терміноутворень із обов'язковим виокремленням диференційних ознак, експлікація яких припадає на прикметникові частини: *дескриптивна інформація – явний, виражений смисл, що прямо сприймається комунікантами зі значень складників мовного коду [7, т. III, с. 193]; прескриптивна інформація – аналіз і подання фактів, що відображають особисте уявлення журналісти про «бажане майбутнє», прогнозування розвитку подій [7, т. III, с. 193].*

Проведений аналіз дозволяє зробити деякі попередні **висновки** й **узагальнення** стосовно поставлених завдань:

- Термінотворення є постійним процесом утворення, «узаконення» назв із властивим їм статусом мовної одиниці (структури) як терміна відповідної галузі. Особливо це стосується неоднослівних термінів із стрижневою іменниковою словоназвою предметного денотата, семантичний обсяг якої розширено прикметниками: *мовна політика, державна мова, мовна група, офіційна мова, мовна меншина, регіональна мова, рідна мова, національна мова, український народ, державне управління, державне діловодство, національні меншини* та ін. [8]. Інтерпретаційне поле таких і подібних термінів вирізняє деяка одноплановість щодо використання в ньому іменникових словоназв предметних денотатів, які повторюють саму назву терміна, та супроводжувальної частини у вигляді підрядної структури, яка акумулює обов'язковий комплекс диференційних ознак такого неоднослівного терміна: *рідна мова – мова, якою особа оволоділа в ранньому дитинстві; регіональна мова – мова, яка традиційно використовується в межах певної території держави громадянами цієї держави* [8].

- Життєві реалії сьогодення спричиняють появу багатьох кількаслівних номінацій, термінологічний статус яких важко визначити: *сонячна батарея, урядова угода, сонячна електростанція, альтернативна енергетика, промислова революція, промислова політика, промислова стратегія, високорозвинутий світ, людський капітал, гуманітарна катастрофа, стратегічні пріоритети, інформаційна культура, гіпертекстовий матеріал, глобальна економіка, робочий зошит, інноваційні технології, логічне моделювання, рентабельна економіка, економічна безпека, аграрна реформа, споживчий надлишок, профільне навчання, допрофільне навчання, інформаційно-технологічна компетенція, офіційний сайт МОН, мовленнєва змістова лінія, соціокультурна змістова лінія, мовна змістова лінія, вікові особливості учнів, комунікативна методика навчання, європейський розвиток держави, культура сімейних взаємин, вільний розвиток особистості, оновлення змісту освіти, комунікативна компетентність, світові стандарти, внутрішньоопредметні зв'язки і т. д.*

- Адекватне тлумачення однослівної іменникової назви-терміна найчастіше не обмежується зазначеними вище способами. Інтерпретаційні частини термінів здебільшого є комбінованими як у межах «зачинів», так і в більш розлогих інформаційних комплексах, здатних деталізувати інформацію в різних аспектах і площинах. Це пояснюється тим, що не завжди реалізується головна вимога до таких інтерпретацій: виокремлення **основних диференційних ознак**, на базі яких сформовано поняття, вербалізоване однослівною номінацією; а також виокремлення **достатньої кількості** таких **диференційних ознак**.

- Комплекс диференційних ознак, на базі яких утворився термін, є поняттям відносним як щодо авторства того чи іншого терміна, так і щодо періоду та ресурсоздатності функціонування його в лінгвістиці.

- Висновки, зроблені в дослідженні, базувалися лише на аналізі структур, зафіксованих у термінологічних словниках, хоча цілком очевидним є значне розширення термінологічної бази з урахуванням нових і оновлених наукових і практичних реалій сьогодення. Тому поняття «**формальна складова інтерпретаційного поля**» терміна потребує як подальшого вивчення, так і увиразнення його кількісними показниками.

Перспективи подальшого вивчення означеної проблеми. Викладені в статті положення лише частково висвітлюють означену проблему. Вони більшою мірою спонукають до подальшого студіювання та наукового розв'язання пріоритетних завдань українського термінотворення й розроблення сучасних продуктивних технологій його теоретичного й лінгводидактичного осмислення. Заслужують на неабияку увагу процеси й проблеми поглибленого вивчення інтерпретаційних полів у варіантних термінологічних системах і окремих групах однослівних, як і кількаслівних термінологічних конструкцій. Матеріал, викладений у статті, як і сама проблематика, покликаний доторкнутися до головного – осучаснення технологій наукової, науково-дослідної й навчальної роботи у вишах, поповнення її деякими елементами нових моделей, проектів, цільовизначених і можливих алгоритмів наперед задекларованих результатів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Астрономічний енциклопедичний словник / За заг. ред. І. А. Климишина та А. О. Корсунь. – Львів : ЛНУ-ГАО НАНУ, 2000. – 720 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – Київ : Ірпінь : ВТФ «Перун», 2004. – 1440 с.
3. Ганич Д. С., Олійник І. С. Словник лінгвістичних термінів / Д. С. Ганич, І. С. Олійник. – Київ : Вища школа, 1985. – 360 с.
4. Громовенко В. Дослідження політичного дискурсу в лінгвістиці / Вікторія Громовенко // Наукові записки. Серія : Філологія (мовознавство) : зб. наук. праць / [гол. ред. Н. Л. Іваницька]. – Вінниця : ТОВ фірма «Планер», 2015. – Вип. 21. – С. 238-241.
5. Економічний словник-довідник / За ред. С. В. Мочерного. – Київ : «Феміна», 1996. – 368 с.
6. Єрмоленко С. Я. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / С. Я. Єрмоленко, С. П. Бирик, О. Г. Тодор. – Київ : Либідь, 2001. – 224 с.
7. Загнітко А. П. Словник сучасної лінгвістики : поняття і терміни : у 4-х т. / А. П. Загнітко. – Донецьк : ДонНУ, 2012. – 426 с.
8. Закон України про засади державної мовної політики (Відомості Верховної Ради, 2013, № 23, с. 218).
9. Карпова В. Л. Термін і художнє слово / В. Л. Карпова. – Київ : Наукова думка. – 1967. – 127 с.
10. Коломієць А. М. Проблеми інформатизації освіти / А. М. Коломієць // Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти. – НТУ «ХНУ». – 2010. – С. 134-139.
11. Кремень В. Г. Освіта і суспільство в парадигмі синергетичного мислення / В. Г. Кремень // Педагогіка і психологія. – 2012, № 2. – С. 5-11.
12. Кунич З. Й. Універсальний словник української мови / З. Й. Кунич. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2007. – 848 с.
13. Куцевол О. М. Теоретико-методичні основи розвитку креативності майбутніх учителів літератури / О. М. Куцевол. – Вінниця : Глобус-прес. – 2006. – 348 с.
14. Кучерук О. А. Система методів навчання української мови в основній школі : теорія і практика [монографія] / О. А. Кучерук. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка. – 2011. – 420 с.
15. Літературознавча енциклопедія : У двох томах. Т. 1 (Авт.-уклад. Ю. У. Ковалів. – К. : ВУ «Академія», 2007. – 608 с. (Енциклопедія ерудита).
16. Літературознавча енциклопедія : У двох томах. Т. 2 (Авт.-уклад. Ю. У. Ковалів. – К. : ВУ «Академія», 2007. – 624 с. (Енциклопедія ерудита).
17. Лингвистический энциклопедический словарь / [гл. ред. В. Н. Ярцева], – М. : Большая Российская энциклопедия, 2002. – 709 с.
18. Іваницька Н. Б. Дієслівні системи української та англійської мов : парадигматика і синтагматика : [монографія] / Н. Б. Іваницька. – Вінниця : СПД Главацька, 2011. – 636 с.
19. Іваницька Н. Б. Функціонально-семантична класифікація слів в українській та англійській мові : / Н. Б. Іваницька. – К. : КНПУ, 2004. – 194 с.
20. Іваницька Н. Л. Про «ключові слова» до статей у збірниках наукових праць із мовознавства / Н. Л. Іваницька // Наукові записки. Серія : Філологія (мовознавство) : зб. наук. праць / [гол. ред. Н. Л. Іваницька]. – Вінниця : ТОВ фірма «Планер», 2015. – Вип. 21. – С. 18-24.
21. Іваницька Н. Л. Розширення семантичного обсягу іменникових словоназв предметних денотатів / Н. Л. Іваницька // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського. Серія : Філологія (мовознавство) : зб. наук. праць. – Вінниця : ТОВ фірма «Планер». – 2004. – Вип. 20. – С. 33-40.
22. Іваницька Н. Л. Семантичний обсяг іменникової словоназви предметного денотата / Н. Л. Іваницька // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського. Серія : Філологія (мовознавство) : зб. наук. праць / [гол. ред. Н. Л. Іваницька]. – Вінниця : ТОВ фірма «Планер», 2014. – Вип. 19. – С. 126-133.
23. Іваницька Н. Л. Синтагматика українського дієслова і синтаксичний аналітизм [монографія] / Н. Л. Іваницька. – Вінниця : Ландо – ЛТД, 2012. – 180 с.
24. Осадчук М. Л. Ринкова економіка. Словник-довідник : український, російський, англійський, німецький / М. Л. Осадчук. – Вінниця : «Універсум-Вінниця», 1997. – 320 с.
25. Політологічний енциклопедичний словник : навчальний посібник для студентів вищ. навч. закладів. – Київ : Генеза, 1997. – 400 с.
26. Селіванова О. У. Сучасна лінгвістика : термінологічна енциклопедія / О. У. Селіванова. – Полтава : Довкілля. – Київ, 2006. – 716 с.
27. Синявський В. В. Психологічний словник / В. В. Синявський. – Київ : Науковий світ, 2007. – 274 с.
28. Словник української мови : В 11-ти т. – Київ : Наукова думка, 1970-1980.
29. Сучасна лінгвістика. Термінологічна енциклопедія / [О. У. Селіванова]. – Полтава : Довкілля, 2006. – 716 с.
30. Чепіга Ю. В. Словник шкільної термінології. Математика / Ю. В. Чепіга. – Харків : Торсінг плюс, 2010. – 384 с.

31. Широков В. А. Элементы лексикографии / В. А. Широков. – Київ : Довіра, 2005. – 304 с.
32. Штерн І. Б. Вибрані топіки та лексикон сучасної лінгвістики : енциклопедичний словник для фахівців з теоретичних гуманітарних дисциплін та гуманітарної інформатики / І. Б. Штерн. – Київ : АртЕк, 1998. – 336 с.

Иваницкая Н. Л. Содержательная и формальная составляющие в интерпретационном звене терминов отраслевых словарей современного украинского литературного языка. Описано содержательную и формальную составляющие (главные параметры) термина в интерпретационном звене терминов, представляющих определённую отрасль науки. Обращено внимание на описание структур, «началом» которых в интерпретации являются синсемантические названия предметных денотатов, наделённые прогнозирующим валентностным потенциалом синтагматического расширения структур словоназваний предметных денотатов. В описании содержательной составляющей интерпретационного звена двусоставных терминов значительное внимание обращено обнаружению и распределению сем в наименованиях понятий и, соответственно, подтверждению терминологического статуса подобных наименований.

Ключевые слова: термин, интерпретационное звено термина, содержательная составляющая термина, формальная составляющая термина, однословные термины, неоднословные термины.

Ivaniyska N. The Content and Formal Components of Interpretative Link in Special Dictionaries Terminology of Modern Literary Ukrainian. We describe a formal and content components (basic parameters) of the terminology in the link interpretative terms which represent a certain branch of science. The article deals with the description of the structures, the "beginning" in which interpretations are synthetic valency endowed names with determine the syntagmatic extension of the subject denotations verbal structures. In the description of the content component of the interpretive level of two-part terms, the considerable attention is paid to the discovery and distribution of semes in the names of concepts and, consequently, maintaining terminological status of such items.

Key words: term, interpretive element of the term, the content component of the term, the formal component of the term, one-word terms, multiword terms.

*Ольга Косович
(Тернопіль)*

УДК 811.133.1:81'373.611

ІНТЕГРАЦІЯ АРАБІЗМІВ У СИСТЕМУ ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВИ, ЇХ АДАПТАЦІЯ, МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ

У статті з'ясовано, що серед запозичень в сучасній французькій мові наявна суттєва частка іношомовних елементів, а лідируючу позицію в ній займають слова арабського походження. Арабські запозичення є різнотиповими в морфологічному плані, але це не перешкоджає запозиченню арабських слів з різною граматичною характеристикою; французька мова запозичує в основному іменники. У більшості випадків ці запозичення, перетворюючись в загальноживані слова, виходять за межі термінологічного вжитку. Проте, спостерігаються не такі часті випадки, коли через різні історичні та лінгвістичні причини, ці запозичення стають архаїзмами чи історизмами. Своєрідністю вирізняється і семантичне освоєння арабських запозичень. Аналіз мовного матеріалу дозволив установити, що значна частина арабських слів в лексико-семантичній системі французької мови характеризується семантичною стійкістю. Інша частина арабських запозичень, як підтверджує ця наукова розвідка зазнає різних змін значення (якісних та кількісних), які надають достатньо обґрунтовані весті мову про лексико-семантичну асиміляцію арабізмів у французькій мові. Кожен арабізм в лексико-семантичній системі французької мови характеризується тематичною належністю.

Ключові слова: мовні контакти, інтерференція мов, запозичення, запозичене слово, мова-реципієнт, арабізм, адаптація, асиміляція.

Постановка проблеми. Проблема, в рамках якої проводиться ця наукова розвідка, зумовлена змінами, які відбуваються у французькій мові в результаті колонізації країн Магрибу і

наступної міграції на територію Франції арабського населення, чисельність якого з кожним роком збільшується. Дослідження зумовлено виявом стійких ознак мови, яка запозичує, і соціолінгвістичних чинників, які визначають її специфіку, що викликає зацікавлення як для встановлення нестабільних ділянок мовної системи в цілому, так і для відсутнього до сих пір комплексного опису процесу запозичення арабської лексики у французьку мову.

Запозичення з однієї мови в іншу – це перманентний процес, викликаний тісними контактами народів. Розвиток військових та економічних зв'язків Франції з країнами Магрибу в XIX столітті, міграція магрибського населення на територію Франції – все це сприяло запозиченню у французьку мову арабської лексики.

Загалом, мовні контакти арабського Сходу і Франції давно привертають увагу вітчизняних та зарубіжних учених. Ще академік І.Ю. Крачковський неодноразово вказував на необхідність філологічних досліджень інтерференції арабської мови та романських [6].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Запозичення з арабської мови є характерними для багатьох мов світу. «Сьогодні «мусульманська» лексика (автор має на увазі арабо-персидську) слугує типологічною особливістю словника більшості афразійських, іранських, індійських і тюркських мов» [146, с. 2]. Проблема арабських запозичень в нашій країні досліджувалась тією чи іншою мірою у європейських мовах: – в англійській (Т.А. Абускулієв, Л.В. Богаєва), в німецькій (Л.О. Жилинська, А. Аджабі). Наукова література, присвячена арабо-французьким мовним контактам, дуже малочисельна. По темі арабо-французьких мовних контактів нам відомі декілька робіт: дві статті Г.В. Завадовської «Арабські слова у французькій мові», «Процес засвоєння арабських запозичень у французькій мові», де автор аналізує 76 слів, і стаття З.М. Волкової «Арабські запозичення в «Пісні про Роланда»; крім того, арабізми загальнофранцузького фонду частково були вивчені в таких роботах, які відображають особливості французької мови в алжирському ареалі. Це статті М.В. Сергієвського «Французька мова в Алжирі», О.А. Крашеннікова «Досвід лінгво-соціологічного аналізу арабізмів, варіанта французької мови в Алжирі» і кандидатські дисертації О.І. Чередниченко «Лексико-граматичні особливості французької мови в Алжирі» і М.В. Дебова «Лексико-семантичні інновації у французькій мові Алжиру (на матеріалі преси 1970-1980 років)». У зарубіжній ж лінгвістиці нам відомі роботи Л. Сенеана, Л. Деруа, П. Гіро, які присвячені питанням арабо-французьких мовних контактів.

Метою статті статті є вияв лексики арабського походження як невід'ємної складової лексичного складу сучасної французької мови, акцентування уваги на тематичній багатоплановості арабізмів, на специфіці їхньої асиміляції.

Постановка завдання. У контексті зазначеної проблеми необхідним видається розгляд причин проникнення лексем-арабізмів до складу французької мови; вияв новітніх арабізмів в лексиконі французької мови; розгляд питання освоєння арабської лексики у мові-реципієнті; аналіз участі арабізмів у словотвірних процесах французької мови.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Аналізуючи арабські запозичення у французькій мові, ми відзначаємо дві основні тенденції: 1) запозичення арабської лексики в стандартну французьку; 2) запозичення арабської лексики у французьке арго.

У французькому словнику *Larousse* [8] ми знаходимо стилістично нейтральні запозичення з арабської мови, що позначають географічні, кліматичні, культурні, побутові і релігійні реалії країн Магрибу, наприклад, *uléma* «улем, мусульманський богослов-законознавець», *chèche* «довгий легкий шарф (який зав'язується тюрбаном)», *djellaba* «джелаба (одяг в Північній Африці)», *fez* «феска», *fondouk* «місце ринку; товарний склад; приміщення для ночівлі (в арабських країнах)», *moucharabié* «1) дерев'яна решітка біля вікна (на Сході) 2) балкон з решіткою», *darbouka, derbouka* «дарбука (вид барабана в арабських країнах)». Але поряд з основним значенням інколи зістрічається інше, з яким слово функціонує у французькому просторіччі. Це пов'язано з тим, що арабські слова, що ввійшли в стандартну французьку мову, використовуються і у французькому арго: *macache* «ні (заперечення), нічого», *toubib* «лікар».

Потрапляючи в мову-реципієнт, запозичені слова не залишаються в незмінному вигляді, а під дією мовної системи, яка їх приймає, зазнають певних трансформацій.

Семантичний аналіз показує, що до французької мови арабізми потрапляють і заново створюються з розширенням, звуженням і збереженням початкового значення. Повністю запозичуються моносемічні слова (близько 60%), це в основному місцеві реалії: *klim* «килим червоного кольору», *khimar* «довга жіноча накидка», *samagas* «сандалі».

Не так часто зустрічаємо запозичення зі звуженням основного значення (близько 20%), ще рідше – запозичення з розширенням основного об'єму значення (близько 12%).

Запозичення арабської лексеми зі звуженням основного значення представлено в таких прикладах: в літературній арабській мові слово *ksar* має два значення: 1) замок, палац; 2) фортифіковане берберське селище. Французькою мовою значення запозичилось частково, було конкретизоване і почало позначати «село, фортифіковане селище в Сахарі, яке виглядає як фортеця». Ця лексема використовується в топонімах, наприклад, *Ksar es-Seghir*, *Ksar-el-Kebir*, *Ksar Ouled Soltane*. Слово *nails* має три значення: 1) підошва взуття; 2) сандалії, взуття; 3) підкова. До французької мови перейшло єдине значення «сандалії». Слово *kamiss* в арабській мові має загальне значення «сорочка», у французькій мові країн Магрибу це слово існує з більш спеціалізованим значенням «довга сорочка, яку носять чоловіки, щоб підкреслити свою належність до ісламських інтегрів».

Упродовж запозичення іншомовного слова часто відбувається спеціалізація значення. На думку А. Доза, «обмежуючи значення, мова, яка запозичує, засвоює і відтворює слово» [4, с. 136]. Так, арабська лексема *skifa* «намет, загорода, сарай, ангар» в алжирському варіанті арабської мови означає «місце входу в традиційне житло», а в туніському варіанті – «приміщення для сторожа в традиційному житлі». Оскільки у французькій мові є слово, що позначає «вестибюль, навіс», то запозичення *skifa* стало виконувати функцію спеціального слова, що вживається в описі традицій країн Магрибу. Арабізм *kobkab* «дерев'яні черевики», утворений шляхом звуконаслідування, є архаїзмом в арабській мові, сьогодні використовується в словосполученнях для позначення коньків, роликів коньків і лиж. Французька мова запозичила слово *kobkab* тільки для позначення виду традиційного взуття, розповсюдженого в країнах Магрибу.

Розширення значення арабізмів у французькій мові часто відбувається за рахунок появи переносних (метафоричних і метонімічних) значень слова. Так, основне значення слова *meuda* в арабській мові «стіл, обідній стіл, накритий стіл», слово використовується в широкому значенні (у висловах на кшталт круглий стіл ділових перемовин тощо). У французькій мові воно стало означати «круглий низький столик для кави», а також з'явилося переносне значення на основі асоціацій з одним з функціональних призначень стола «їжа, страва», що використовується головню на письмі. Слово *burnous* має основне значення «бурнус, плащ з капюшоном». Виходячи з функціональних властивостей цього плаща – захищати власника в негоду, у французькій мові у слова з'явилося переносне метафоричне значення «символ влади, важлива посада, яка дає певні можливості» [7].

Метонімія є найрозповсюдженим способом розширення арабського значення у французькій мові, наприклад, *tadjine*: 1) таджин, глиняний горщик; 2) страва, яку приготували в таджині; *fetla*: 1) золота нитка; 2) традиційна вишивка золотою ниткою.

Важливі історичні події, боротьба за незалежність в країнах Магрибу, стали підґрунтям для численних семантичних мовних змін, серед них – розширення значення слова. Так, арабське слово *merkez* має літературне походження, означає: 1) центр; 2) місцезнаходження; 3) положення, військова позиція; 4) місце, пост, пункт; 5) маркіз (адміністративна одиниця в Єгипті). У французькій мові Тунісу воно означає «квартал міста», а в Алжирі – «житло, квартира, яка використовується як укриття для воїнів армії національного звільнення Алжиру». Таким чином, ми можемо спостерігати утворення абсолютно нового значення шляхом генералізації початкових значень за функціональною ознакою.

У плані частиномовної належності, то практично всі запозичені слова є іменниками (прямі запозичення), більша частина з них є злічуваними. При запозиченні французькою мовою рід арабського іменника зазвичай зберігається: *takrita* (f), *meuda* (f); *ksar* (m), *bled* (m). Проте, існують винятки: використовуються два варіанти роду: *tadjine* (f, m), *kessoua* (f, m). Утворення множини арабських запозичень відбувається, в основному, за правилами французької мови, з

додаванням закінчення *-s*, нечастими є випадки запозичення арабської форми множини: *khamisa* (одн.) – *khamstate* (множ.), найчастіше під час запозичення відбувається варіювання, наприклад: *fouta* (одн.) – *foutas, foutate* (множ.); *djebba* (одн.) – *djebbate, djebbas* (множ.).

Запозичення остаточно отримує право громадянства в мові в тому випадку, коли воно може створювати деривати. Арабізми, запозичені у французьку мову, створюють нові словоформи за правилами французького словотворення, наприклад, з допомогою французьких суфіксів: *houma* (квартал міста) – *houmisme* (дух квартала, відданість, прив'язаність до свого кварталу); *hidjab* – *hidjabisation* (заходи по введенню носіння хіджаба), *hidjabisée* (та, яка носить хіджаб), *hidjabiser* (змусити жінку носити хіджаб), *hidjabiste* (прихильник носіння хіджаба). Проте, бувають випадки, коли у французьку мову з арабської переходять слово і його деривати. Наприклад, слово *ksar* (фортифіковане поселення в Сахарі) перейшло до французької мови разом зі своїм дериватом *ksouri* (мешканець ксару), далі у французькій мові відбувається словотворення лексем за французькою моделлю: *ksourien (enne)* (мешканець ксару, який, що відноситься до ксару).

Деякі словоформи, утворені від арабізмів стилістично нейтрального регістру, отримують негативно-оціночне значення: *dinar* (грошова одиниця Алжиру і Тунісу) – *dinarité* (пристрасть до накопичення).

Арабські запозичення входять в словосполучення з французькими словами, утворюючи складну лексичну єдність з новим значенням, наприклад, *kessoua, keswa* «туніський традиційний святковий костюм», *kessoua de mariée* «традиційне шлюбне вбрання».

Графічне зображення арабських слів, запозичених французькою мовою, представляє велику варіативність. За словами Н.Г. Богаченко, «час проникнення слова в мову відіграє велику роль в його графічній адаптації: поступово відмирають зайві, надлишкові варіанти написання, графічний вид слова старається прийти у відповідність з його фонетичним виглядом». Варіативність в графічному зображенні арабського слова у французькій мові зумовлена недовгою історією мовних контактів, а також складністю адаптації фонетичного вигляду слів арабської мови.

Найбільше зацікавлення викликають новітні поняття арабського походження в сучасній французькій мові. Ця група арабізмів ще не зафіксована в словниках і довідниковій літературі. Виявлені арабізми не інтегрувались в мову-реципієнт на даний момент, на що вказує відсутність низки асиміляційних змін: наприклад, арабізм *madaniyu* (цивілізація) у французьких текстах має нетипове для французької мови буквосполучення. Виявлені слова *al qadar, al-mustaqbal, ansar al-Islam, al-haramain, dār al-harb* не зазнали лексико-граматичної асиміляції і пишуться за правилами арабської мови в два слова. Більшість запозичень ще не мають фіксованого графічного оформлення, в зв'язку з чим спостерігається орфографічний плюралізм виявлених лексем. Наприклад, для позначення одного з арабських терористичних угруповань існують такі лексеми: *alkaida – al kaida – al-kaida – el kaida – al-quaida*. Ця тенденція стосується й інших прикладів: *mudschahid – mudschahed – mujahid – moudjahid – modjahed; hisbollah – hizbollah; al-dscha(s)sira – al-jazeera*.

Процес незакінченої асиміляції підтверджує наявність описових коментарів до арабізмів. Завдяки аналізу новітніх арабізмів у французьких корпусах текстів очевидна найбільша частота назв арабських терористичних угруповань через загострення конфліктів на світовій політичній арені. Це стосується таких відомих арабських терористичних організацій як *hamas, hisbollah, al quaida* та інш. Решта є менше частотними через їхню недавню появу (наприклад, угруповання *fedajin* оголосило про початок свого існування у вересні 2008 року).

Висновки дослідження та перспективи подальших пошуків у визначеному науковому напрямку. Таким чином, проникнення арабізмів до складу французької мови обумовлено багатогранними контактами носіїв вказаних мов: торгівельними, політичними, науковими, культурно-мовними, які мали місце з древніх часів і продовжуються до нашого часу. Сьогодні процес запозичення арабізмів є особливо інтенсивним і суттєвим завдяки посиленню зацікавлення Європи, і, зокрема, Франції до арабської культури і релігії, наявності та значного збільшення чисельності мусульманської діаспори, активізації міграційних процесів. Слова арабського походження, які стають невід'ємною часткою лексичного складу французької мови, мають різні парадигматичні і синтагматичні відношення: набувають нових значень, приймають участь у словотворенні, утворюють синонімічні ряди тощо. Входячи у мову-реципієнт,

запозичені слова не залишаються у незмінному вигляді, а під впливом мовної системи, що приймає їх, зазнають певних змін. Семантичний аналіз засвідчив, що, потрапляючи до французької мови, арабізми заново створюються з розширенням, звуженням та збереженням початкового значення. Більшість новітніх арабізмів в сучасній французькій мові не є зафіксовані в словниках. Це є підґрунтям для подальшого дослідження питання проникнення арабізмів, розгляду їхнього функціонування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Богаченко Н.Г. История восточноазиатских заимствований в английском языке (на материале Большого Оксфордского словаря) : автореф. дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 : Германские языки / Богаченко Наталья Геннадьевна. – Владивосток, 2003. – С. 11.
2. Джаббаров Рашид Джалал. Арабские заимствования во французском языке: дисс. на соискание ученой степени канд. филол. наук : 10.02.05 Романские языки / Рашид Джалал Джаббаров. – Баку, 1984. – 253 с.
3. Дебов В.М. Словарь лексико-семантической специфики французского языка в Тунисе / Валерий Михайлович Дебов. – Иваново : Иван. гос. ун-т, 2001. – 191 с.
4. Доза А. История французского языка : 4-е изд. / под ред. и с предисл. М. С. Гурьчевой ; пер. с нем. Е.Н. Шор / А. Доза. – М. : ЛКИ, 2009. – С. 136.
5. Клоков В. Т. Словарь французского языка за пределами Франции / Василий Тихонович Клоков. – Саратов, 2000. – С. 5.
6. Крачковский И.Ю. Над арабскими рукописями. Листки воспоминаний о книгах и людях / Игнатий Юлианович Крачковский [Электронный ресурс]. –Режим доступа: http://publ.lib.ru/ARCHIVES/K/KRACHKOVSKIY_Ignatij_Yulianovich/_Krachkovskiy_I.Yu.html.
7. Черкасова А.П. Арабская лексика французского языка стран Магриба. Особенности ее адаптации. – Известия Саратовского университета. Новая серия. Серия Филология. Журналистика. – Выпуск № 2. – Т. 13. – Саратов, 2013. – С. 13-16.
8. Larousse.fr : encyclopédie et dictionnaires gratuits en ligne [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.larousse.fr/>.

Косович О. Интеграция арабизмов в систему французского языка, их адаптация, языковые особенности. В статье установлено, что среди заимствований в современном французском языке присутствует существенная доля иноязычных элементов, а лидирующую позицию в ней занимают слова арабского происхождения. Арабские заимствования разнотипны в морфологическом плане, но это не препятствует заимствованию арабских слов с различной грамматической характеристикой; французский язык заимствует в основном имена существительные. В большинстве случаев эти заимствования, превращаясь в общеупотребительные слова, выходят за рамки терминологического употребления. Но, наблюдаются более редкие случаи, когда в силу различных исторических и лингвистических причин, эти заимствования становятся архаизмами или историзмами. Своеобразием отличается и семантическое освоение арабских заимствований. Анализ языкового материала позволил установить, что большая часть арабских слов в лексико-семантической системе французского языка отличается семантической устойчивостью. Другая часть арабских заимствований, как подтверждает исследование семантического освоения арабизмов во французском языке, претерпевает различные смысловые изменения (качественные и количественные), которые дают достаточно оснований говорить о лексико-семантической ассимиляции арабизмов во французском языке.

Ключевые слова: языковые контакты, интерференция языков, заимствование, заимствованное слово, язык-реципиент, арабизм, адаптация, ассимиляция.

Kosovych O. Integration of arabisms into French language system, their adaptation, language peculiarities. In the article it states that in the modern French language among the loanwords there is a great part of foreign borrowings but the words of Arabian origin are in a key role. Arabian loanwords are of different types in terms of morphology, but this fact doesn't impede the borrowing of arabisms with different grammatical specifications; basically the French language borrows the nouns. In most cases these loanwords, being transformed into words in general use, don't keep within limits of terminological usage. But more infrequent cases are observed when because of different historical and linguistic reasons these loanwords become obsolete words or historicisms. The semantic adaptation of Arabian loanwords is characterized by some originality. The language material analysis makes it possible to state that the most part of arabisms in lexical and semantic system of French language is notable for semantic stability. The

scientific researches on sematic adaptation of arabisms in French language confirms that the other part of Arabian loan words undergoes different semantic changes (qualitative and quantitative) that enables to claim with good reason to talk about semantic assimilation of arabisms in French language.

Ключевые слова: language contacts, language interference, borrowing, loanword, language-recipient, arabism, adaptation, assimilation.

*Ірина Кузнєцова, Максим Шишлаков
(Запоріжжя)*

УДК 811.111:624

СЕМАНТИЧНИЙ АНАЛІЗ АНГЛІЙСЬКИХ ТЕРМІНІВ АРХІТЕКТУРИ Й БУДІВНИЦТВА

У статті розглянуто семантичні особливості англійських термінів архітектури й будівництва. Проаналізовано загальномовні семантичні процеси: синонімія, антонімія, омонімія, полісемія. Аналіз семантики англійських архітектурно-будівельних термінів дозволив виявити лише абсолютні синоніми, більшість з яких було представлено варіантами та дублетами. Зроблено висновок, що англійська архітектурно-будівельна термінологія відрізняється майже повною відсутністю антонімів. Явище полісемії в англійській термінології також не знайшло широкого розповсюдження. Для даної термінології надзвичайно важливими є гіпонімічні (гіпер –) відношення, що дозволяють наочно уявити місце кожного терміна в організованій терміносистемі. У динаміці англійської термінології архітектури й будівництва на різних етапах її розвитку було проаналізовано такі семантичні процеси, які в сукупності визначили її сучасний стан: термінологізація, метафоризація, метонімізація.

Ключові слова: терміни-синоніми, терміни-дублети, термінологія архітектури та будівництва, терміни-антонім, полісемія, гіпонімія, термінологізація, метафоризація, метонімізація.

Постановка проблеми. Термінологія будь-якої сфери людської діяльності має свої семантичні характеристики. Лексико-семантичні процеси термінології архітектури та будівництва становлять внутрішньо єдиний мовний механізм, який забезпечує логіко-поняттєве підпорядкування понять терміносистеми, поступове переосмислення елементів термінології через розвиток знань і уточнення понять. Системність і, водночас, відкритість сукупності термінологічних одиниць на мовному рівні дозволяє поєднати лексикон в єдине семантичне ціле – терміносистему архітектури та будівництва з більш широкою лексикою мистецтва, а також з системою національної мови.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Незважаючи на те, що архітектурно-будівельна лексика відображає одну з найбільш древніх галузей знань, вона практично не вивчалася або в окремих наукових працях аналізувалися ці терміносистеми. Найбільш відомими є роботи О.С. Гриньова, Стаматіаду Єрасміара, А.Д. Овакімяна, Л.О. Симоненко, Ф.Р. Хаяліна, Л. Думанської. Дискусійними залишаються питання складу і структури, а також семантичні характеристики архітектурно-будівельної лексичної підсистеми. Тому мета цієї статті – вивчення специфіки та аналіз семантичних особливостей англійських архітектурно-будівельних термінів

Виклад основного матеріалу. До семантичних явищ, які традиційно розглядаються в лексикологічних дослідженнях, прийнято відносити синонімію, тобто тотожність або близькість належати до одного граматичному класу слів або виразів за значенням (включаючи і варіантність форми), антонімію, тобто протилежність слів за значенням, полісемію (багатозначність), тобто наявність в одній лексичній одиниці декількох значень, а останнім часом – також пароніми, тобто близькість слів за формою при їх повному або частковому розходженні за значенням, що викликає їх змішування у вживанні і гіпоніми – тобто родо-видові семантичні відношення між лексичними одиницями. Саме з точки зору ставлення понятійного значення терміна і його власне мовного, лексичного значення були розглянуті такі семантичні відношення, як синонімія (включаючи і варіантність форми), багатозначність, омонімія, антонімія, а також гіпонімія.

Аналіз семантики англійських і українських архітектурно-будівельних термінів дозволив встановити, що як англійській, так і українській архітектурно-будівельній термінології в цілому притаманна певна надмірність засобів формального вираження понять, тобто для даних термінологій характерне явище синонімії (дублетності). Кількісний аналіз показав, що рівень дублетності в термінології архітектури та будівництва відносно невисокий (менше третини) і становить 27,17%. Вважається, що низький відсоток синонімії є ознакою стійкості термінології. В англійській архітектурно-будівельній термінології були виявлені лише абсолютні синоніми, більшість з яких була представлена варіантами: з проаналізованих синонімів варіантами є 79,93%: *absidiole* = *apsidiole* – *апсидіола*, *apse* = *apsis* – *лінія апсид*, 20,07% – дублети: *cella* (*целла*) – *внутрішній простір храму*; *те ж, що і naos* (*наос*); *arc-boutant* (*аркбутан*) – *контрфорс у вигляді арки, типова деталь готичних споруд*; *званий також arch-buttress u flying buttress*. При цьому більшість дублетів в англійській термінології даної галузі належать до різномовних. Часто це пари термінів англійських і французьких термінів: *basket arch* = *anse de panier* – *коробова арка*; *трицентрова арка*, *arc-boutant* = *arch-buttress* – *аркбутан* (*зовнішня підпирна арка, апрочний контрфорс*), *flying buttress* = *arc-boutant* – *апрочний контрфорс*; *аркбутан*; англійських і латинських – *basement* = *podium* – *підвал*; англійських та італійських – *high relief* = *alto-relievo* – *горельєф*; англійських і грецьких – *xystus* = *open colonnade* – *ксист колонада з дахом*; *крита галерея*, *hagioscope* = *squinch* – *оглядовий отвір (у вітарній перешході ранньохрист. храмів)*; терміни латинського і грецького походження *cella* = *pronaos* – *целла* = *пронаос*. Разом з тим, досить поширеними є синоніми-словосполучення, в яких опорний елемент представлений тим же самим словом, а визначальні елементи є синонімами, наприклад: *applied column* = *engaged column* – *напівколона*; *пілястр*, *attached column* = *engaged column* – *колона, що виступає зі стіни*, *discharging arch* = *relieving arch* – *розвантажувальна арка*, *tunnel vault* = *barrel vault* – *бондарне склепіння*.

Але називання декількох понять, особливо які належать до однієї предметної галузі, однієї лексичної форми, є однією з важливих термінологічних проблем, оскільки воно зустрічається практично у всіх галузях знання і призводить до багатозначності і неточності значення терміна, що ускладнює спілкування фахівців і вчених.

Практично в кожній терміносистемі поряд із категорією синонімії досить поширена і категорія антонімії. В.П. Даниленко відзначала, що антонімія, яка є системною характеристикою, не тільки не чужа термінології, але, навпаки, саме в термінології "антонімія стала предметом вираження необхідних і неминучих явищ науки" [1, с. 27]. Але англійська архітектурно-будівельна термінологія відрізняється майже повною відсутністю антонімів. Як в українській, так і в англійській термінолексичній антонімія існує переважно за рахунок антонімії, яка входить до складу термінів-словосполучень атрибутивних елементів (визначень): *high relief* – *високий рельєф* (*високохудожній*) – *low relief* – *низький рельєф* (*барельєф або низькохудожній*), *giant column* – *гігантська колона* – *colonnade* – *колонка*; *мала колонка*: *This invention may be applied to production of high-art relief pictures, in particular, on wood materials. – Винахід може бути використано при виконанні високохудожніх рельєфних зображень, зокрема, на деревних матеріалах*. Виявлення антонімічних відношень термінологічних одиниць дозволяє встановити їх системні зв'язки. Встановлення протилежних і проміжних членів опозиції сприяє визначенню місця спеціальної лексеми в термінологічній системі.

При вивченні проблем синонімії та антонімії в процесі семантичного аналізу архітектурно-будівельної лексики англійської мови було помічено, що часто джерелом надмірності засобів формального вираження архітектурно-будівельних понять є багатозначність, або полісемія термінів.

Прикладом використання однієї лексичної форми для позначення декількох понять є термін "*column* – *колона*", який використовується в будівництві та архітектурі в значеннях: "а) *an upright compression member, the vertical dimension of which exceeds three times its least lateral dimension* – *вертикальний конструктивний елемент, що стискається, висота якого в три рази перевищує найменший поперечний розмір*, і б) *a perpendicular supporting member, usually circular in section, consisting of a base, shaft and capital* – *перпендикулярна опора зазвичай круглого перетину, що складається з бази, стовбура і капітелі*. Явище полісемії як в українській, так і в англійській термінології також не знайшло широкого розповсюдження. Мабуть, наявність

запозичених та інтернаціональних термінологічних одиниць перешкоджає розвитку полісемії в термінології, оскільки слова іншомовного походження відсторонені від лексичної системи даних мов.

Суть процесів, що ведуть до прояву полісемії та омонімії в термінологічній сфері, зводиться приблизно до одного і того ж, а саме: відмінності в семантичній структурі термінів, як правило, породжується розщепленням значення вихідного терміна або ж перенесенням найменування на інше поняття. Характерною рисою термінів, отриманих у результаті таких процесів, є наявність в їх смисловій структурі деяких загальних сем. В англійській термінології досліджуваної галузі число багатозначних термінів відносно невелика і звичайно можна спостерігати розвиток значень термінів у часі. Так, термін *frieze* /1/ з'явився у 1563 р. як найменування частини (середньої, декоративно оформленої смуги) класичного антаблемента, потім його значення розширилося у зв'язку з тим, що він став застосовуватися (з 1850 р.) не тільки у фасадній частині будівлі, але і в будь-якому його місці – *frieze* / 2 /; а також (як декоративний елемент оздоблення стін) у приміщеннях будівель – *frieze* / 3 /.

Новим, але для термінології надзвичайно важливим видом відношень є гіпонімічні відношення, що дозволяють наочно уявляти місце кожного терміна в організованій терміносистемі. Систематизація термінів обраної галузі архітектурно-будівельної лексики на основі їх гіпонімічних відношень дозволила уточнити основні розділи даної галузі. У ній виділяються терміни першого рівня ієрархії, гіпонімами (видовими термінами) яких є терміни другого рівня, які, у свою чергу, можуть мати видові терміни. Наприклад, термін *sample of architecture* – *пам'ятники архітектури* (1 рівень ієрархії) має видовий термін *memorial building* – *меморіальні споруди* (2 рівень ієрархії), який, у свою чергу, має видовий термін *sepulcher* – *гробниця (або усипальниця)*, що належить до 3 рівня ієрархії. Різновидами гробниці є *tomb-chest* – *саркофаг* і *pyramid* – *піраміда*, пов'язані вже 4 рівнем, а різновидом піраміди є *mastaba* – *мастаба* (вавилонська усічена піраміда), що вналежить до 5 рівню ієрархії. Кількість можливих рівнів поділу значень термінів у цій галузі є глибиною ієрархії.

Отже, аналіз лексико-семантичних груп англійської архітектурно-будівельної термінології дозволив зробити такі висновки: в англійській термінології даної галузі були виявлені лише абсолютні синоніми, більшість з яких була репрезентована варіантами та дублетами; терміносистема архітектурно-будівельних термінів відрізняється майже повною відсутністю антонімів; явище полісемії в англійській термінології не знайшло широкого розповсюдження, мабуть, наявність запозичених та інтернаціональних термінологічних одиниць перешкоджає розвитку полісемії в термінології, оскільки слова іншомовного походження відсторонені від лексичної системи мови; для термінології надзвичайно важливим видом відношень є гіпонімічні відношення, що дозволяють наочно представляти місце кожного терміна в організованій терміносистемі.

Як відомо, одним із засобів розвитку і збагачення семантики і функцій слів, без утворення нових, є метафоризація мови, тобто вживання слів у непрямому значенні. Метафоризація полягає в семантичному переосмисленні явища або предмета дійсності внаслідок порівняння його з іншим явищем або предметом за подібністю певних ознак. Як зазначає Н.В. Стратулат, основою семантичних модифікацій метафоричного характеру є основні мотивуючі ознаки переносного значення – образність, оцінність та емоційно-експресивний компонент [2, с. 115]. Метафоризація значення достатньо широко представлена в мові архітектури та будівництва, адже в цих сферах терміни дуже часто набувають нових переносних значень: **VOLUTE** (букв. *волюта* – *архітектурно-декоративна деталь у формі спіралі з трьох витків з «вічком» у центрі, становить характерний елемент капітелі іонічного ордера*), в будівельній термінології існує термін **SCROLL** (букв. *завиток*), що містить зоровий образ волути, за формою нагадує завиток. Яскравий зоровий образ виникає також і при використанні слова **LEG** (букв. *нога*) має архітектурно-будівельне значення «*опора, стовп*»: *The support is made from two dismountable elements: a U-shaped base and a leg which one end is configured for connecting to the central part of the middle base shelf and another end is configured for connecting to the piece.* – Підставка виконана з двох розбірних елементів: П-образної опори і стійки, один кінець якої виконаний з можливістю, з'єднання з центральною частиною середньої полиці підстави, а другий – з фішкою.

До метафоризації значення належать творення слів шляхом використання метафори, метонімії та синекдохи. Розглянемо детальніше вживання метафори в текстах архітектурно-будівельної тематики. Метафора – це зображально-виразний засіб, у якому слово або словосполучення вживається в переносному значенні [3, с. 140]. Цей троп в архітектурно-будівельній лексиці зустрічається досить часто і використовується для емоційного забарвлення мови та надання вже існуючим словам нових значень. Наприклад, Іменник **BATCH** має загальноновживане значення «кількість хліба, що випікається за один раз», утворює архітектурно-будівельний термін «*заміс бетону*». У даному прикладі метафоричне перенесення базується на схожості організації процесу. Заміс бетону – це та кількість суміші, яка готується «за один раз». Цікаво, що англійське **CARRIER** – (букв. носильник), – *кронштейн* також утворений метафорично. В основі утворення лежить подібність функцій: кронштейн також несе навантаження: *Each carrier was turning at the same slow, patient pace. – I в кожному випадку кронштейн повертався повільно і неухильно.*

Метафоричне перенесення може ґрунтуватися як на схожості функцій: **BED** (букв. ліжка), – *підстава, фундамент*; так і на схожості місця: **AMBIT** (букв. оточення) – *відкритий простір навколо будівлі, периметр*: *To date, the base of the above sports structure has been completed, with walls and column footing 99% complete. – У даний час повністю готовий фундамент цієї спортивної споруди, стіни і колони виконані на 99%.*

Проведений аналіз архітектурно-будівельної термінології свідчить про те, що в даній терміносистемі простежується цілком виразна тенденція до утворення термінів шляхом метафоризації. Опорними компонентами метафоричних термінів стають такі частотні лексеми: **AGE** – *age of concrete – вік бетону*; **SKELETON** – *skeleton building construction – каркасна конструкція*; *skeleton constructional building frame – каркас будівлі*. У цих прикладах ми можемо простежити перехід значень опорних лексем із загальноновживаного в ранг термінологічного тобто відбувається термінологізація значення слова. Опорні компоненти вербалізують концептуальні сфери-джерела метафоричних номінацій у розглянутій терміносистемі. Наприклад, **parts of body** – *leg bridge – міст з береговими засадами у вигляді стійок*; **condition / quality** – *fat cement concrete – бетон з великим складом цементу*; **plants / animals / nature** – *crawler building crane – гусеничний кран*; **home (units of domestic use)** – *bedplate – фундаментна плита*; **food** – *nut bolt – болт з гайкою*; **documents** – *file – напилек, оздоблення*; **devices** – *chip axe – зубило*; **man** – *baby drill – маленька дріль*; **clothes** – *concrete coat – бетонне покриття*; **jewellery** – *ring crusher – кільцева дробарка*; **transport** – *boat building scaffolds – наплавні підмостки*; **art** – *banjo – деталь, що має форму банджо*; **Internet** – *web coverings – стикові (вузлові) накладки стінки балки*: *Large panel housing opens new opportunities for architects, who can now use a greater variety of facing and finishing materials, such as glass plate, ceramics, plastic, etc. – Великий корпус панельних будівель відкриває нові можливості для архітекторів, які тепер можуть використовувати більшу різноманітність облицювальних та оздоблювальних матеріалів, таких, як скляна пластина, кераміка, пластик і т.д.*

Дійсно, велика частина архітектурно-будівельних термінів – це деривати, що виникають на базі лексичних одиниць загальнонаціональної мови. Багато архітектурно-будівельних термінів утворюються шляхом перенесення значень через схожість предметів за формою, за кольором, за виконуваною ними функцією тощо. Найбільш продуктивний спосіб утворення термінологічних будівельних одиниць – це метафоричне перенесення значення поняття, засноване на схожості функцій нового і вже існуючого поняття в мові. Як зазначає О.О. Реформатський, при метафоричному перенесенні значення змінює річ, але поняття не змінюється: при всіх метафоричних змінах будь-яка ознака початкового поняття залишається [4, с. 77].

Метонімія є важливим чинником розвитку лексико-семантичної системи мови, це троп або механізм мови, що полягає в регулярному або оказіональному перенесенні назви з одного класу об'єктів або окремого об'єкта на інший клас або окремий предмет, який асоціюється з ним за суміжністю [3, с. 149]. У сфері архітектурно-будівельної термінології метонімізації піддалися трохи більше 20% від усього дослідженого термінологічного масиву. Аналіз термінів показує, що в даній галузі знання метонімічне перенесення здійснюється на основі суміжності різних категорій і об'єктів дійсності. Більша частина термінів (70 %), що є результатом метонімізації

загальноживаною лексики, утворена за двома продуктивним моделям: «дія – засіб дії» *hoist – підйомник* а) підйом і б) лебідка; «дія – результат дії» *covering – покриття* а) нанесення покриття і б) покриття.

Найпродуктивнішими з погляду метонімізації є іменники (57%) з неопхідною основою (*plaster – гіпс, steel – сталь, polish – лак*), віддієслівні іменники (*undercut – підріз, log – зруб*), віддієслівні іменники, які мають суфікс *-nn* - при перекладі українською мовою (*lighting up – запалювання, finishing – опорядження, cutoff – рознімання*). Значну групу становлять прості (*steel – сталевий, oil – нафтовий*) та складні (*pipelining – трубопровідний, silver-refining – сріблорозплавильний*) прикметники (38%). Дієслова, утворені суфіксальним, суфіксально-префіксальним та суфіксально-префіксально-постфіксальним способами, становлять невелику групу – 5%: *blow – обдувати, galvanize – гальванізувати, plate steel – сталюватися*. Значна частина метонімічних термінів є найменуваннями різних конструктивних елементів-результатів процесів і утворена від назв відповідних процесів: *abutment – точка обпирання конструкції – від «спирання»*; *crenellation – зубчастий верх стіни – від «пристрій зубців»*; *crossing – пересечение конструкцій – перетин конструкцій – від «перетинання»*.

У результаті метонімізації з'являється в англійській мові термін *chapel (друкарня)*. Основою метонімічного перенесення найменування, у результаті якого з'явився даний термін, послугував просторовий зв'язок. Термін *chapel (друкарня)* утворений від загальноживаного слова *chapel (каплиця, церква)*. Відомо, що в XV столітті друкарство було привілеєм духовенства. Англійський першодрукар Вільям Кекстон віддрукував свою першу книгу у Вестмінстері. Цікаво простежити подальшу історію терміна. У результаті вторинної метонімізації на основі знову ж просторового зв'язку в терміна *chapel (друкарня)* з'являється нове термінологічне значення "колектив, збори типографських робітників".

Висновки дослідження. Отже, перенесення значення в англійській архітектурно-будівельній термінології є системною організацією. Метафоричні і метонімічні похідні утворюються за найбільш поширеними моделями перенесення. Ці тропи як чинники творення й розвитку англійської архітектурно-будівельної термінології спричиняють появу, по-перше, нових термінів, по-друге, нових значень вже існуючих термінів. Виявлені факти дають підстави стверджувати, що межі між різними шарами лексики рухливі, завдяки чому архітектурно-будівельна термінологія поповнюється новими одиницями відповідно до розвитку її галузей і потреби в найменуванні нових архітектурних та будівельних понять. Таким чином, наявність семантичних процесів у термінології архітектури та будівництва засвідчує потребу в її подальшому вивченні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Даниленко В.П. Лингвистические проблемы научно-технической терминологии / В.П. Даниленко. – М. : Высшая школа, 1970. – 288 с. – (Терминоведение. Направления терминоведения. Лексикология).
2. Стратулат Н.В. Семантична неологізація як спосіб збагачення словникового складу української мови / Н.В. Стратулат // Мовознавство. – 2007. – № 3. – С. 166-177.
3. Родзевич Н.С. Метафора – спільне джерело творення термінологічної лексики в слов'янських і західноєвропейських мовах / Н.С. Родзевич // Дослідження з лексикографії та лексикології. – К. : Наука, 1965. – С.137-165.
4. Реформатский А.А. Что такое термин и терминология / А.А. Реформатский. – М. : Высшая школа, 1960. – 309 с. – (Терминология – Перевод).

Кузнецова И., Шишлаков М. Семантический анализ английских терминов архитектуры и строительства. В статье рассмотрены семантические особенности английских терминов архитектуры и строительства. Проанализированы общезыковые семантические процессы: синонимия, антонимия, омонимия, полисемия. Анализ семантики английских архитектурно-строительных терминов позволил выявить только абсолютные синонимы, большинство из которых были представлены вариантами и дублетами. Сделан вывод, что английская архитектурно-строительная терминология отличается почти полным отсутствием антонимов. Явление полисемии в английской терминологии также не нашло широкого распространения. Для данной терминологии чрезвычайно важны гипонимические (гипер-) отношения, позволяющие наглядно представить место каждого термина в организованной терминосистеме. В динамике англоязычной

терминологии архитектуры и строительства были проанализированы такие семантические процессы, которые в совокупности определили ее современное состояние: терминологизация, метафоризация, метонимизация.

Ключевые слова: *термины-синонимы, термины-дублеты, терминология архитектуры и строительства, термины-антонимы, полисемия, гипонимия, терминологизация, метафоризация, метонимизация.*

Kuznetsova I., Shishlakov M. Semantic analysis of English terms in architecture and construction terminology. *The article describes the semantic features of the English terms in architecture and construction terminology. It is analysed common language semantic processes: synonymy, antonymy, homonymy, polysemy. Analysis of semantics in English architecture and construction terms is revealed only absolute synonyms, most of them are presented variant forms of the words and doublets. It is concluded that the English architecture and construction terminology differs almost complete absence of antonyms. In English terminology the phenomenon of polysemy isn't also spread widely. For this terminology it is extremely important hyponymic (hyper -) links, allowing to visualize the position of each term in an organized term system. In the dynamics of the English terminology in architecture and construction it is analysed these semantic processes to define its current state: termnologisation, metaphorisation, metonimisation.*

Key words: *terms, synonyms, doublets, architecture and construction terminology, antonyms, polysemy, hyponymy, termnologisation, metaphorisation, metonimisation.*

*Наталія Лазаренко
(Вінниця)*

УДК 378.016:811.161.2

КУЛЬТУРА МОВЛЕННЯ ВИКЛАДАЧА ЯК НЕВІД'ЄМНА СКЛАДОВА КЛЮЧОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ СУЧАСНОГО ПЕДАГОГА

Зроблено спробу узагальнити наявні в науці параметри номінації «культура мови», «культура мовлення» як металінгвістичних одиниць терміносфери; виокремлено головні ознаки культури мовлення викладача вищої школи відповідно до вимог і суспільних потреб сьогодення; розширено змістову домінанту мовної освіти стосовно теорії й практики вивчення української мови; на конкретних прикладах показано можливі форми розвитку культури мовлення викладача, спрямовані на оновлення змісту навчальної й виховної роботи викладача вишу; поставлено акценти на дотриманні норм культури мови викладача як невід'ємної складової ключових компетентностей сучасного педагога.

Ключові слова: *українська мова, культура мови, викладач вищої школи, педагогічний університет, компетентність сучасного педагога.*

Постановка проблеми. У Національній доктрині розвитку освіти України в XXI столітті головною освітньою парадигмою визначено особистісно зорієнтовану, що передбачає забезпечення умов для психосоціального розвитку особистості, розкриття й реалізацію її потенціалу, набуття важливих компетенцій, задоволення інтересів та збагачення її суб'єктивного досвіду.

Новий продукт освітнього процесу, що має бути зреалізований у стінах вишу, - це соціально типова й індивідуально неповторна особистість із заявленим і зреалізованим власним потенціалом, активністю, самостійністю, ініціативністю, свідомою відповідальністю щодо саморозвитку, культурного перетворення себе та соціуму. Першорядну роль у цьому процесі відіграє педагогічне середовище, в якому творчо взаємодіють і співпрацюють студент і викладач, де студента підтримують, надають йому поради, консультують, коригують, допомагають у пошуку шляхів оптимального становлення особистісної діяльності — соціалізують студента як особистість. Загалом у діловій та освітній сферах нині використовують понад 2000 видів інтеракції, основним призначенням якої є стимулювання природної активності (розумової, що стимулює інтенсивність мислення, генерування ідей, висловлювання припущень, проектування, моделювання, конструювання, дослідження; творчої уяви, зосередженості,

спостережливості, що стимулює аналітико-синтетичні операції; *емоційності*, що стимулює напруженість, переживання; *соціальної активності*, що супроводжує імітацію соціальних ролей, обмін думками, судження про реалії; *фізичної*, супроводжуваної напругою, практичними діями, рухливістю тощо).

У зв'язку з кардинальними змінами політичної, соціально-економічної ситуації в Україні змінилися підходи й вимоги до викладача вищої школи. Сучасний педагог - це професіонал, духовний наставник, майстер-творець, активний учасник державотвірних процесів. Основна його місія - це творча співпраця зі студентами, уміння передавати їм культурно-національні надбання й кращі досягнення світової культури, формувати в них моральну зрілість і громадянську свідомість, виховувати любов до рідної країни, свого народу, поважати інші народи в умовах полікультурного середовища й загальної глобалізації та інтеграційних процесів сучасного світу.

Об'єктивний розвиток у нових суспільно-політичних, економічних, культурних умовах незалежної України спричинив досить помітні зміни в українській мові за останні двоє десятиріч: поповнився її словниковий склад за рахунок нових слів і запозичень, асимілювалися процеси формозмін у власних назвах, абрєвіатурах та деяких іншомовних словах, розширилася сфера вживання багатьох слів, форм слів та синтаксичних конструкцій, активізувався процес уживання застарілих та діалектних одиниць, широко вживаними стали запозичення з різних мов світу, особливо з англійської. Недаремно останнім часом ці питання перебувають у стані обговорення на засіданнях погоджувальної комісії з проблемних питань українського слововживання, словотворення та правопису слів в Інституті української мови НАН України, в журнальних статтях, у доповідях учених на Пленумах наукових рад НАН України, у рекомендаціях учених-мовознавців. Уся ця цілеспрямована робота забезпечує реальне внормування української мови, збереження її історичних традицій та пріоритетів, правильне використання українського слова в різних сферах суспільно-політичного життя, освіти, науці, культурі, вихованні та утвердженні державності української мови.

Культура мови (культура мовлення) в «сучасному лінгвістичному просторі» загальних і часткових проблем у реалізації відповідних комунікативних інтенцій мовця, статусу в інтеракціях із донедавна прогнозованих підходів перетворилася з наскрізно змістовим наповненням когнітивних, прагматичних, синергетичних реалій із утвердженими новими школами, напрямками нейролінгвістики, нейропсихолінгвістики, лінгвістичного програмування, соціолінгвістики, судової та кримінальної лінгвістики, загалом прикладної лінгвістики, корпусациї текстів. Увесь цей загальний простір лінгвістичних проблем, чільне місце в яких займає культура мови, виходить далеко за межі суто лінгвістичних проблем, охоплюючи питання лінгвокультурології, лінгвоепістемології, феноменології, лінгвоперсонології тощо [1;5].

У ракурсі таких міркувань доводиться або ж зробити спробу «дотикнути» заявлені нами міркування про культуру мови викладача вишу до названих загальнонаукових макропроблем сучасної лінгвістики, або обмежитися звичайним переліком питань і завдань, що їх ставлять перед педагогічними працівниками вишу реалії сучасного життя й вимоги реформування освіти в країні. Спробуємо коротко зупинитися на питаннях, що промовисто ілюструють можливості й завдання викладача вищої школи щодо постійної уваги й поваги до рідного слова.

У статті поставлено такі основні **завдання**:

- узагальнити наявні в науці параметри номінації «культура мови», «культура мовлення» в статусі неоднослівної термінологічної одиниці;
- визначити головні ознаки мовлення викладача вишу відповідно до сучасних вимог і суспільних потреб сьогодення;
- торкнутися питання розширення змістової домінанти мовної освіти в теорії й практиці проведення теоретичних наукових досліджень викладачів і студентів;
- поставити акценти на культурі мовлення викладача вишу як невід'ємній складовій ключових компетентностей сучасного педагога;
- на конкретних прикладах показати наявні форми можливостей розвитку культури мовлення викладача вишу.

Матеріалом для статті, особливо висновків автора, слугувала звітна документація керівників основних підрозділів Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського за останні роки, а також деякі інформації викладачів, голів відповідних комісій із питань реформування гуманітарної освіти, культури мовлення, що обговорювались на засіданнях ректорату та вченої ради університету.

Виклад основного матеріалу. У чому ж полягає культура мовлення? Що ми розуміємо під цими поняттями? У чому полягає справді висока мовна культура? Насамперед - у бездоганному користуванні лексичними і граматичними нормами літературної мови, у правильній вимові слів і вживанні нормативних наголосів у словах. Думаю, що ці абеткові істини про культуру мови засвоїв іще в школі кожен учень. Це є мінімальний «визначальник» у коментуванні понятійної реалії «культура мови», яким послуговується кожен.

Поступовий процес інтерпретаційної картини цього терміна можна простежити в самій техніці тлумачення його складових. «Культура (лат. cultura - освіта, розвиток від colo, colni, colum, colere - обробляти землю, схилитися) - від усього, створеного людським суспільством завдяки фізичній та розумовій діяльності, через цінності, що виявляються в освоєнні об'єктивного світу, - до ідеології, освіти, виховання, досягнень науки, мистецтва, літератури в сфері функціонування. Завершальним етапом інтерпретаційної шкали цього цілісного історичного феномена, утвореного на ґрунті політичної, економічної та психологічної спільності, виступає ознака «ступінь довершення» в оволодінні нормами, відповідною галуззю знань чи діяльності (*культура виробництва, культура послуг, культура побуту, культура поведінки, культура спілкування, культура мови*).

В усій інтерпретаційній канві терміна «культура мови», що відтворює процес його утворення, становлення й уживання, можна виділити чимало ознак, суму й інтегрування яких можна звести до найголовніших. Такі й подібні неоднослівні номінації перетворилися в цілісні понятійно-словесні комплекси, в яких ядерна узагальнювальна сема іменникової словоназви «культура», вступаючи в понятійно-корелятивні відношення із супроводжувальною семою залежного іменника, утворюють нерозривну цілісність у формі неоднослівної номінації. Лінгвальна природа й своєрідність таких номінацій виявляється в досить високому ступені важливості кожного елемента, нездатності будь-яких трансформацій, а отже, закономірному переході їх у розряд терміноназв складної (неоднослівної) будови. Отже, з лінгвістичного погляду, назва «культура мови» «вписується» в систему лінгвістичних термінів двослівної будови. Цей параметр доповнює склад різноаспектних характеристик номінації «культура мови».

Нерідко культуру мови розглядають лише як прикладну галузь, покликану виховувати чуття мови, виробляти навички усного та писемного спілкування. Однак розуміння культури мови як важливого соціального, психологічного, загальнокультурного і власне мовноестетичного чинника неможливе без усвідомлення усієї цілісності, системності лінгвістичних знань. Основні критерії нормативності української мови було розроблено М.М. Пилинським у його монографії «Мовна норма і стиль» (1976), в якій учений засвідчив вагу теоретичних питань культури мови в сучасному мовознавстві, підсумував напрацювання українських і зарубіжних лінгвістів у цій галузі й виокремив засадничі поняття, до яких звертаються наступні покоління дослідників.

Об'ємний простір займають питання культури мови (культури мовлення) в університетських курсах та спецкурсах вивчення української мови, в яких розглядаються загальні питання комунікації, правила й закони спілкування, функційні різновиди кодифікованої літературної мови; вводиться поняття «спеціальна мова», що базується на окреслених ситуаціях спілкування, сферах спілкування (науки, техніки, виробництва, управління, сільського господарства, транспорту, зв'язку, медицини, дипломатії і под.).

У цьому аспекті найзагальніша домінанта культури мовлення, що виявляється в спілкуванні, покриває не лише систему *«людина — людина»*, але й поширюється на систему *«людина — машина — людина»*. При такому підході йдеться не просто про людину, яка володіє мовою, людину, з її професіоналізмом, що вимагає володіння поняттєво-категорійним апаратом відповідної сфери діяльності і відповідною системою термінів (*«культура професійної мови», «культура професійних мов»*).

У короткому огляді проблеми, її мікропроблем та завдань хотілося б висловити своє бачення найважливіших філософсько-методологічних положень щодо мови загалом у підходах до розуміння глобальних основ її як буттєво-духовного феномена:

- У мові потрібно **бачити** велику силу духу, що його можна збагнути лише всім серцем...
- Мову потрібно розглядати як енциклопедію людських знань, де зафіксована історія, досвід, результати життєдіяльності суспільства, усі глибинні вікові пристрасті людини й людства загалом.
- Мову потрібно **поважати**, оскільки без поваги до рідного слова не може бути. вихованості, духовності, духовної культури нації.
- Мову як феномен буття потрібно **розуміти**, його (цей феномен) потребує глибокого *осмислення* не лише як «засіб спілкування», тобто передачі «готових думок», але (і це найголовніше) як спосіб народження думок.
- Мову (мовлення) потрібно постійно **вивчати**, відбирати й запам'ятовувати слова, словосполучення, сталі вирази, речення.
- Мову потрібно **відчувати** - вловлювати найтонші нюанси постійного, стабільного й нового, яке ще лише жевріє в мовленні, але вже прогнозує собі велике майбутнє.

У всьому багатоманітті людського життя, динамічних суспільних процесів мовна освіта покликана стати основою для орієнтації мовної особистості. У поєднанні основних вихідних позицій мовної освіти (грамотність, лінгвістичне мислення, фахова спрямованість мовних знань) першорядна роль відводиться наявності у викладача і виробленню у студента *національно-мовної свідомості*. Саме гуманітарні знання закладають філософську основу світогляду, демократичні переконання, виховують мораль і високу духовність, що є основою гармонійної особистості - педагога сучасного вишу. Ознакою такої особистості є її високий ступінь володіння рідною мовою, соціальним та особистісним вибором мовних засобів, мовною компетенцією і спроможністю здійснювати спілкування за законами й правилами норм культури мовлення з урахуванням потреб і вимог, що їх ставить перед викладачем вишу, фахівцем міжнародного рівня сучасне суспільство.

Наведемо кілька прикладів із університетського життя колективу, що можуть слугувати зразками для підтвердження наших думок.

У системі різноманітних загальноуніверситетських виховних заходів неабияке місце посідає щорічне свято «Міжнародний день рідної мови». Практикують при цьому різні заходи, що сприяють узагальненню знань студентів із рідної мови, виробленню навичок їхньої колективної праці, розвивають творчі здібності, прищеплюють інтерес до рідної мови, плекають почуття національної гідності, віри у творчі сили народу, формують внутрішню потребу в постійному вдосконаленні мовної культури. Викладачі дбають про обладнання таких заходів (портрети українських письменників, вислови про мову, фонограми пісень тощо). Елементарне спостереження над оголошеннями спонукає нас зробити висновок щодо самих оголошень про такі заходи. Порівняймо, наприклад, звичайне оголошення про захід із зазначенням місця й дати його проведення із такими промовистими оголошеннями, наприклад: *«Дзвени, народу рідне слово»*; *«Мій край чудовий — Україна! І найдорожче - рідна мова, наснагу й силу над дає»*; *«Нам стежку в світ дано топтати, поки в нас рідна мова є!»*; *«Якщо добре рідну мову не будем вивчати, то історію свою народу ми не будем знати»*; *«Мова моя українська — батьківська, материнська, рідна мені до болю, — дужий я з тобою»*; *«Плекаймо всі разом ту мову, яка дісталася нам у спадок від наших пращурів»*; *«Мова — душа нації»*; *«Моя мова — це молитва до Бога і до своєї нації»*; *«Слово, моя ти єдина зброе, ми не повинні загинуть обоє»* (Леся Українка); *«О рідне слово, хто без тебе я?»*; *«Я знаю: мова мамина — свята. В ній вічний, незнищенний дух свободи»*; *«Мова — багатство моє»*; *«Мова — державна перлина, нею завжди дорожить»*; *«Без мови немає країни. Мову, як матір, любіть»*; *«Зневажить мову мамину — біда, котра пустими зробить наші душі»*; *«Мова кожного народу неповторна і — своя»*; *«Про справжніх володарів наукового слова»*; *«Великі Майстри Науки - Граматики»* та ін.

У ракурсі серйозної розмови про культуру мовлення викладачів вишу на особливу увагу заслуговує науково-дослідна робота студентів, зокрема робота гуртків та проблемних груп на

кафедрах філологічного факультету. Так, наприклад, уже саме формулювання узагальнених тем студентських робіт засвідчує неабияку креативність і увагу до культури мови:

«Культура мови — культура думки»; «Від зародків нового в мові до справжньої культури мови»; «Словам тісно, а думкам просторо»; «Синтаксис - вічний двигун мови»; «О слово! Що без тебе я?»; «Ну що б, здавалося, слова...» (Т.Г.Шевченко); «Із полону багатослів'я до ефективності мовлення»; «Іменниковому роду нема переводу»; «Грамотична сила дієслова»; «Такий уже «норов» у словосполучень»; «Поговоримо про речення — побратими»; «Вірна помічниця думки — граматики»; «Речення на синтаксичному перехресті»; «У граматиці сусідів вибирають» і т.д.

Відбулися зміни в акцентах освітньої парадигми в бік гуманізації та саморозвитку особистості, спрямованого на розвиток творчого потенціалу, безперервного самопізнання, саморозвитку й самовдосконалення. Специфіка й функції навчальних предметів викладачів-філологів ставлять особливі вимоги до їхньої професійної компетентності як до лідерів навчально-виховного процесу удосконалення підготовки молодих кадрів для забезпечення невідкладних суспільних потреб Держави. Згадаймо філологічну (мовознавчу) школу докт. філол. наук, проф. Іваницької Н.Л., знаковими результатами якої є хоча б підготовка висококваліфікованих кадрів із мовознавства для рідного університету, інших вишів області; успішне виконання державних фундаментальних тем із мовознавства, активна участь у науковому житті країни, у підготовці наукової еліти – учених-мовознавців України. Думаю, що ця естафетна доріжка має бути продовжена молоддю, сміливими, творчими, оновленими й новими проектами, які б відповідали сьогоднішнім вимогам суспільства.

Багате й різновекторне «господарство» університету в його стрімкій динаміці щоденності включає в себе найголовнішу складову - колектив, людей - як керівників структурних розділів і підрозділів, так і рядових працівників із неоднаковим рівнем знання мови, володінням стилістичними ресурсами й багатством рідної мови та властивими кожному ораторськими здібностями. Звичайно, основи культури мовлення, закладені в дошкільному та шкільному вихованні, а отже, сформований мовний етикет у них різний. У цьому зв'язку особливі вимоги щодо дотримання мовних норм, дбайливого ставлення до рідного слова, усвідомлення його значення для розвитку інтелектуальної та емоційної культури української нації ставляться до університетської еліти - усіх викладачів університету, безвідносно до їхніх ступенів і звань, посад чи навчальних дисциплін, вивчення яких вони забезпечують. Культура мовлення кожного викладача вишу має бути бездоганною, зразковою для тих молодих людей, які обрали фах педагога.

У мінімальний кошик професійних обов'язків кожного викладача вишу мусить бути покладено, крім творчості, креативності також бездоганне дотримання норм культури мовлення. Кожен працівник вишу повинен дотримуватись загальноприйнятих норм сучасної української мови в писемній та усній формах, які є «законом» літературної мови з погляду лексики, граматики, орфографії, орфоепії, словотворення, пунктуації, стилістики. Будь-які відхилення від норм на різних рівнях мови спричиняють помилки, які знижують культуру мовлення викладача. Дотримання норм літературної мови, свідоме, цілеспрямоване та майстерне використання мовно-виражальних засобів залежно від мети й обставин спілкування засвідчує високу компетентність викладача вишу. Отже, мовлення викладача вишу повинно бути: *змістовним* (продуманим, логічним); *послідовним* (зв'язним, алгоритмічно структурованим); *багатим*; *точним* (із найточнішими словами, які розкривають зміст думки); *виразним* (із використанням найважливіших слів, які відтворюють ставлення до того, про що говорите); *правильним* (із дотриманням мовних норм); *доцільним* (щодо оцінки ситуації спілкування); *образним* (щодо яскравості й емоційності впливу на слухача).

Наостанок не буде зайвим наголосити ще на одному із важливих аспектів стосовно мовної й мовленнєвої обізнаності, а то й ерудованості викладача вищої школи в мовних питаннях, що регулюються спеціальними нормативними документами - законодавчими актами й офіційними документами юридичного характеру. Недарма в сучасній філологічній науці, зокрема в прикладній лінгвістиці, активізувалися нові напрями: *юрислінгвістика*, *правова комунікація*, *лінгвоконфліктологія*, *судова лінгвістика* та ін. Якщо викладачам-мовникам

належить систематично включати відповідну тематику в арсенал теоретичних досліджень із лінгвістики та інших гуманітарних наук, поповнюючи свій теоретико-джерельний інструментарій із лінгвопрагматики, лінгвістики тексту, лексикології, граматики, стилістики, інших галузей і розділів мовознавства, то методологічна настанова в підвищенні загальної мовної компетентності стосується всіх викладачів вищої школи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ажнюк Л.В. Типологія об'єктів лінгвістичної експертизи і методики їх дослідження / Л.В. Ажнюк // Мовознавство. – 2016. - № 3. - С. 3-18.
2. Вихованець Іван. Розмовляймо українською. Мовознавчі етюди І.Вихованець / Університетське видання «Пульсари». – Київ, 2012. – 155 с.
3. Головащук СІ. Словник-довідник з українського літературного слововживання / С.І. Головащук. - К. : Рідна мова, 2000. - 351 с.
4. Городенська Катерина. Українське слово у вимірах сьогодення // Ін-т укр. мови НАН України. - К. : КММ, 2014. – 124 с.
5. Дербеньова А.Г. Мовленнєва компетентність як одна з основних вимог до індивідуально-психологічних особливостей сучасного вчителя / А.Г. Дербеньова // Зарубіжна література в школі. - 2011. - № 2. – С. 2-6.
6. Дубовик С. Культура професійного мовлення педагога / Світлана Дубовик // Початкова школа. - 2014. - № 12. -С. 1-4.
7. Євтух Микола, Волощук Іван. Гносологічний фокус трансформаційних змін філософії освіти / М. Євтух, І. Волощук // Філософія освіти. Наукове видання. Київ. Майстер-клас, 2006. – С. 7-15.
8. Єрмоленко С.Я., Бибик С.П., Тодор О.Г. Українська мова. Короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / За ред. С.Я. Єрмоленко. - К. : Либідь, 2001. – 224 с.
9. Завальнюк І.Я. Синтаксичні одиниці в мові української преси початку ХХІ століття: функціональний і прагмалінгвістичний аспекти / І.Я. Завальнюк. – Вінниця : Нова книга, 2009. – 400 с.
10. Категорії педагогічної творчості: короткий термінологічний словник, цитатник і покажчик літератури / А.М. Коломієць, Н.І. Лазаренко, Н.Л. Клочко, Л.І. Линник. – Вінниця : ВДПУ, 2005. – 60 с.
11. Коваль Л. У вирі праці: з нагоди ювілею Ніни Лаврентіївни Іваницької / Л. Коваль // Рідний край. Альманах Полтавського державного педагогічного університету. – ПДПУ. – 2010. - № 1 (22). – С. 81-85.
12. Куцевол О.М. Теоретико-методичні основи розвитку креативності майбутніх учителів літератури [монографія] / Ольга Миколаївна Куцевол. – Вінниця : Глобус-Прес, 2006. - 348 с.
13. Копусь О. Концептуальні підходи до розроблення змісту й організації процесу формування у майбутніх магістрів-філологів професійної мовленнєвої компетенції / Ольга Копусь // Українська мова і література в школі. - 2011. - № 2. – С. 46-51.
14. Кучеренко І. Теоретичні і методичні засади сучасного уроку української мови в основній школі [монографія] / І.А. Кучеренко. – Умань : Видавець ФОП Жовтий О.О., 2014. - 400 с.
15. Назаренко Н.І. Методика викладання української мови: тези лекцій, таблиці, схеми: навчальний посібник / Н.І. Назаренко. - Вінниця, 2003. - 86 с.
16. Методика викладання української мови в середніх освітніх закладах [за ред. М.Пентиліук]. - К. : Ленвіт, 2009. - 400 с.
17. Орфографічний словник української мови. - 3-тє вид. - К., 2002. – 1006 с.
18. Орфоепічний словник української мови: У 2 т. / під ред. М.М. Пешак та ін. - Т. 1. - К., 2001. - 955 с; Т. 2. - К., 2003. – 918 с.
19. Пасинок В.Г. Формування культури мовлення у майбутнього викладача / В.Г.Пасинок // Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти: збірник наукових праць / ред. кол. [В.Г. Кремень, Л.Л. Говажнянський, О.Г. Романовський]. - Харків, 2003. - Вип. 2 (6). – С. 411-418.
20. Русанівський В.М., Широков В.А. Інформаційно-лінгвістичні основи сучасної лексикографії / В.М. Русанівський, В.А. Широков // Мовознавство. - 2002. - №6. – С. 7-48.
21. Ситор О. Вільне володіння мовою - вагомий засіб впливу на студентську аудиторію / О. Ситор // Освіта, технікуми, коледжі. - 2011. - № 3/4. - С. 70-74.
22. Соколовська Ж.П. Картина світу та ієрархія сем / Ж.П. Соколовська // Мовознавство. – 2002. - № 6. – С. 87-92.
23. Струганець Л. Пріоритетні напрями культуромовної діяльності. Ну що б здавалося, слова / Л. Струганець. - К. - НАНУ, Інститут української мови, 2005. - С. 38-39, 71.
24. Струганець Л. Теоретичні основи культури мови: навч. посібник / Л. Струганець. - Тернопіль, 1997. – 96 с.
25. Українська мова: підручник для 8 класу загальноосвітніх навчальних закладів / С.О. Караман, О.М. Горошкіна, О.В. Караман, Л.О. Попова. - К. : Літера ЛТД, 2016. - 296 с.
26. Фіцула М. Педагогіка : навч. посібник / М. Фіцула. - К. : Академвидав., 2009. - 560 с.
27. Черемська Ольга. Формування мовної і комунікативної компетенцій мовної особистості у вищій школі / О. Черемська // Вища школа. - 2010. - № 12. – С. 63-72.
28. Шабат-Савка С.Т. Категорія комунікативної інтенції в українській мові: [монографія] / С.Т. Шабат-Савка. – Чернівці : Букрек, 2014. – 412 с.
29. Широков В.А. Феноменологія лексикографічних систем / В.А. Широков – К. : Наукова думка, 2004. – 327 с.

Лазаренко Н. Языковая культура преподавателя как неотъемлемая составляющая ключевых компетентностей современного педагога. Рассмотрено имеющиеся в науке параметры наименования «культура языка» как металингвистической единицы терминосферы; выделены главные особенности языковой культуры преподавателя высшей школы в соответствии с современными требованиями; расширено содержательную доминанту языкового образования в теории и практике изучения украинского языка; на конкретных примерах показано возможные формы развития языковой культуры преподавателя, способствующие обновлению содержания учебно-воспитательной работы преподавателя высшего учебного заведения; акцентировано на соблюдении норм культуры речи как одной из главных составляющих ключевых компетентностей современного педагога.

Ключевые слова: украинский язык, культура речи, преподаватель высшей школы, педагогический университет, компетентность современного педагога.

Lasarenko N. Language Teacher's Culture as an Integral Component of the Core Competencies of the Modern Teacher. The article considers the existing approaches to the nomination "language culture" as metalinguistic unit. It highlights the main features of the linguistic culture of the teacher of high school in accordance with modern requirements. The article expands meaningful dominant of language education in the theory and practice of studying the Ukrainian language. Specific examples show possible forms of the linguistic culture of the teacher to facilitate updating of the content of educational work of higher educational establishment teacher. It is accented on compliance culture speech as one of the main components of key competences of the modern teacher.

Key words: Ukrainian language, culture of speech, the teacher of the higher school, Pedagogical University, the competence of the modern teacher.

Наталія Лісняк
(Київ)

УДК 81'373.7

ПОЕТИЧНИЙ ОБРАЗ СВІТУ У ЛЕМКІВСЬКИХ ПІСНЯХ

*У статті висвітлено концептуальну значущість образу світу в контексті лемківських пісень. Аналіз здійснено на матеріалі текстів пісень, почерпнутих із відомих збірок пісень з Лемківщини та з власних записів від переселенців. Досліджено особливості вживання слова-поняття **світ**, виявлено його семантико-символічний потенціал та простежено прийоми і засоби реалізації цього образу.*

Ключові слова: символ, слово-поняття, семантична структура лексеми, лексема, сема, субституція, асоціативний зв'язок.

Постановка проблеми. Предметом мовних студій стали тексти пісень з Лемківщини. Відомо, що саме фольклор є тим джерелом лінгвокультурології, на якому ґрунтується поняття національної культури. Саме в народній пісні, в якій відображена доля народу, простежується справжнє сприйняття навколишнього лемком. Пісня є тим глибинним джерелом пізнання свідомості етносу, у якій часто прихована чи завуальована її справжність. *Світ-всесвіт, світ-простір, світ-земля* та інші поняття створюють своєрідну картину світу горянина. Поетичний образ світу у лемківських піснях ще не був предметом наукових зацікавлень, тому й потребує детальних лінгвістичних маніпуляцій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній українській лінгвістиці спостерігається посилений інтерес до вивчення символічної образності, основних мотивів та культурологічної значущості мовних одиниць у народнопоетичній творчості. Автори праць з лінгвофольклористики, лінгвостилістики описали символічне навантаження, зображальні засоби лексики у різних аспектах. Дослідження С. Єрмоленко [6], Н. Данилюк [4], В. Жайворонка [7], Л. Дяченко [5], В. Кононенка [8] стали вагомим надбанням у галузі лінгвофольклористики.

Однак, незважаючи на широке висвітлення символічних значень та прийомів їх реалізації в уснопоетичній мові, лемківський пісенний фольклор як об'єкт аналізу у цьому плані

розглядався лише фрагментарно [див. статті С. Панцьо [10; 11], Л. Вакарюк [2], Н. Лісняк [9]. Значний доробок у вивченні мовної картини світу лемків сьогодні становить праця В. Гойсак, предметом дослідження якої обрано лемківські колядки [3]. Вибір теми наукових студій та їх актуальність зумовлені потребою докладного опису мовної картини світу одного з субетносів на матеріалі текстів запропонованих пісень.

Мета статті – аналіз мовних засобів вираження поетичного образу світу в лемківських піснях. Аналіз передбачає виконання таких **завдань**: описати значення поетичного образу світу; висвітлити прийоми і засоби маніфестації слова-поняття *світ*; простежити особливості вживання лексеми світ.

Матеріал для дослідження почерпнуто з відомих збірок пісень з Лемківщини.

Виклад основного матеріалу дослідження. Образ світу – один із найдавніших і найпоширеніших архетипних образів, які створюють модель навколишнього середовища. Світ пізнається людиною з моменту її існування у ньому і до сьогодні, але всупереч цьому він усе ще залишається до кінця непізнаним, наповненим новими невідомими явищами. Саме тому у людській свідомості з давніх-давен формується мовний образ світу – всесвіту, який відтворюється насамперед у народній творчості. Фольклорний образ дійсності має свою специфіку, яка детермінується етнонаціональними особливостями, а також особливостями певних ритуально-обрядових дій, унікальністю уявлень про природу, глибиною прояву почуттів людини, її настроїв, думок, переживань, зумовлених життєвими обставинами. Мовний образ світу, який сформувався у свідомості українців, унаслідок значної кількості різночасових нашарувань має доволі складну семантичну структуру. Так, Словник української мови подає щонайменше сім основних значень лексеми *світ* і багато додаткових. В уснопоетичній творчості лемків спостерігається часте звертання до образу світу, завдяки чому його концептуальна значущість збагачується, розширюється новими семами. Створюючи свою мовну картину світу, лемки використовують поняття *світ* для відображення як узвичаєних значень відповідної лексеми, так і оригінальних, зрідка okazіональних смислових нашарувань.

Одним із проявів семантики лексеми *світ* є співвідносність із поняттям *всесвіт*. У Словнику української мови зазначено, що лексема *світ* належить до застарілої лексики, а в сучасній мові вона співвідноситься з лексемою *всесвіт*, яка означає «сукупність усіх форм матерії як єдине ціле...» [13, с. 84]. У цьому значенні аналізована лексема може поєднуватися з означеннями *широкий*, *весь*. Назагал ці означення, зважаючи на семантичний діапазон лексеми *всесвіт*, є надлишковими, оскільки їх значення уже закладене в семній структурі слова-поняття *всесвіт*. Напр.: *Жовкне, в'яне дуб високий, тут то там, / Ти далеко, світ широкий, а я сам* [1, с. 284]; *Ісус Бог лежить у яслах на сні, / І зимно терпить, / Наш Творець дрижить, / Котрий весь світ у руках держить* [1, с. 11].

Слово-поняття *світ* у значенні *всесвіт* може вживатися без будь-яких означень. Це не лише звужує його семантичний діапазон, а, навпаки, як свідчить контекст, надає йому нового семантичного відтінку, а саме – «екзистенція, існування». Напр.: *Зайшло сонце за віконце, / Зайшло сонце за лісок. / Батько сину не повірив, / Що на світі є любов* [1, с. 334].

Нерідко у контексті лемківської пісні лексема *світ* маніфестує сему «простір, локальність». Ця ядерна сема спостерігається в словах з таким семантичним навантаженням: а) земля з усім, що на ній є [13, с. 85]; б) край, країна; в) далеко. У рядках *Сонце ясно світило, / Світ золотом покрило, / А здалека громи б'ють / Людям жити не дають* [1, с. 436] лексема *світ* семантично зіставляється з лексемою *земля*, наслідком чого є явище субституції (взаємозаміни). Але нерідко у піснях спостерігається поєднання семи *земля* зі семами *скрізь*, *усюди*. Напр.: *Як Панна Марія по світу ходила / і свого Синочка за руку водила* [1, с. 18]; *Не смут ся, дівчатко, бо я ся не смучу, / Коли світ обійду, до тебе прилечу* [1, с. 464]. Незважаючи на те, що в обох прикладах вбачаємо тотожне значення лексеми *світ* («скрізь», «усюди»), у другому випадку маємо явище чітко вираженої гіперболізації, оскільки тут використовується узвичаєний умовний вислів, який насправді не має реального обґрунтування. Однак, коли йдеться про Божі діяння, то вислів на зразок *по цілім світі* у значенні «по всій землі» сприймається доречно. Завдяки йому концентрується вся увага на силі Божій. Напр.: *А з той ружь пташок вилітат. // Не был то пташок, лем сам Син Божий, / Што по цілім світі люди розмножил* [14, с. 155].

Мабуть, найчастіше лексема *світ* маніфестує сему «край, країна», при цьому переважно йдеться про чужі, різні краї. В емігрантських піснях мотив чужини набуває чітко вираженого негативного забарвлення – простежується туга за рідною домівкою, сум, печаль. Напр.: *Ой, поїхав з того села, та й в світі загинув, свою рідну Україну навіки покинув* [1, с. 448]. Як бачимо, мотив чужини може поєднуватися з мотивом смерті, загибелі. Іноді сема «чужина» в семантичній структурі лексеми *світ* не есплікується, однак увесь контекст указує на її наявність. Пор.: *Ой соколе, соколоньку, літаєси світами, / Скажи мені якусь вістку від тата, від мами* [1, с. 333]. Сема «чужина» може надавати іменнику *світ* позитивне емоційне забарвлення, коли вона слугує для вираження почуття гордості за рідний край. Напр.: *Нема в світі краще краю, як наши Карпати* [1, с. 413]; *Бо наше селечко нами оставлене, / Де ми таке друге у світі найдемо? / Хоц нам ту по світах барз добрі є жити – / О тобі, Святкова, не можем забити* [1, с. 412]. У наведених рядках простежується прояв патріотизму лемків. Це підсилюється елементами протиставлення свого і чужого. Подібне явище спостерігаємо і в таких рядках: *Гори мої, гори Карпати, / Дорогиши, як звоти дукати, / Дорогиши од вишитких гор світа, / Цне ся мі за вами од літа* [15, с. 293]. Це дозволяє зробити висновок, що образ світу-всесвіту як чужого слугує для вираження почуття любові до рідного краю, туги за покинутою своєю батьківщиною, захоплення природою рідних Карпат. Зауважимо, що саме гори піддаються всебічному оспівуванню в лемківській народній поезії. Мотив інших країн (не свого краю) у семантиці лексеми *світ* може виражати додаткову сему «звідусіль». Напр.: *Ей, буде война, буде, ей, зо світа зогнана, / Не пуцу милого, а піду на ню сама* [1, с. 405].

Просторова семантика, маніфестована семою «далеко», здебільшого реалізується у фразеологізмах, компонентом яких виступає лексема *світ*. Це такі фразеологізми, як «край світа», «світ за очі». Напр.: *Шугайка не взяли, бо він втюк із хижи, / Пішов в світ за очі роботи глядати* [1, с. 334]; *Полетів бим на край світа, / Як вітер, што в полі літат, гей! // В Гамерицький край!* [1, с. 466]. У наведеному прикладі вислів *на край світа* слугує для контекстуально зумовленого додаткового значення «воля», «свобода». Ця сема продукується значною мірою лексемою «вітер» у складі порівняльної конструкції, для якої це значення є типовим. В останньому прикладі фразеологізм *на край світа* репрезентує і сему «чужий край», що підтверджується усім контекстом пісні. Зрідка сема «далеко» може реалізуватися у лексемі *світ* без будь-яких додаткових компонентів. Пор.: *Сам (парубок) сой піде в світ гуляти, / Дівча буде горювати* [1, с. 291].

Крім аналізованих значень, лексема *світ* у контексті лемківських пісень може функціонувати з іншим змістом, а саме: «люди», «людське середовище». Тут наявний метонімічний тип переносного значення, з яким вживається іменник *світ*. Найбільш регулярно це явище спостерігається у піснях релігійного циклу. Пор.: *Котрий весь світ відкупив, / Який весь світ спасе від ада... / світу голосім Господа явно* [1, с. 7]; *Час радости, веселости світу настав нині, / Же Бог вічний, безконечний народився* [1, с. 13]. Концепт *світ* у поетичному контексті може реалізувати унікальні або навіть оказіональні значення. Так, у рядках *Сьпіваю, сьпіваю, / Свою біду маю, / Але я ей, Боже, / На сьвіт не выдаю* [14, с. 111] лексема *світ* уживається у значенні «нікому», що підтверджується прийомом субституції. У наступному прикладі іменник *світ* у значенні «людство» звужує свою семантику до значення «багато дівчат». Пор.: *Якый я нещасний на тот сьвіт родил ся, / Такий сьвіт широкий, а я не женился* [14, с. 9].

Зазначимо, що у лемківських піснях трапляється вислів *той світ*, який з погляду народнорозмовного мовлення ототожнюється з висловом «цей світ», що дозволяє вбачати у ньому інше семантичне навантаження (оскільки «той світ» може означати «потойбіччя»). У пісенних рядках *Як тій конопельці / В тім болоті бити, / Так, мамичко, и мі, бідній, / Ой на тім світі жити* [15, с. 263] аналізований вислів реалізує значення «людське середовище». Емоційна нотка жалю, печалі створюється вдалим порівнянням долі бідної дівчини з конопелькою у болоті. В одному з прикладів спостерігається зіткнення демінутива *світку* (від *світ* – *світло*) та іменника *світ* у значенні «людське середовище». Як зазначає Н. Данилюк, Б. Грінченко у Словарі подає ці значення у складі багатозначної лексеми, тоді як Словник української мови розглядає їх як застарілі омоніми [4, с. 382]. Пор.: *Спасителю, світку милий, Пане наш коханий, /*

З чистий Диви народжений, **світу пожаданий** [1, с. 13]. Тут іменник *світку* у формі звертання номенує малого Ісуса. Цікаво зазначити, що лексема *світ* поєднується з означенням *пожаданий*, яке і за формою, і за семантикою сприймається як оказіональне. Доволі регулярно лексема *світ* у контексті аналізованої уснопоетичної словесності виступає як номен на позначення життя, тобто, власне, символізує життя. Набуття словом-поняттям *світ* цього символічного значення логічно мотивовано тим фактом, що у мові функціонують усталені вислови на зразок *з'явитися на світ*, *побачити світ Божий* зі значенням «народитися», тобто набути життя. З цим значенням співзвучна і семантика висловів *цей світ* або *світ Божий*, що означає «земний світ, життя на землі» [13, с. 87]. З часом у наведених висловах відбулося стягнення змісту в одну вербальну одиницю з подальшою компресією змісту в ній. Отже, лексема *світ* одноосібно концентрує в собі сему «життя» і водночас виступає поетичним символом цього поняття.

У лемківських піснях доволі часто йдеться про сумне, безрадісне життя, зумовлене невдалим коханням, поганими стосунками у сім'ї. Цим пояснюється і діапазон тих означень та дієслівних компонентів, які поєднуються з лексемою *світ*, створюючи загальне експресивно-емоційне забарвлення усього пісенного контексту: «гіронький тот (у значенні *цей*) світ», «смутий світ», «змінився світ», «засмутив єс світ», «не ужити світа», «не видів світа», «змарнував єс білий світ», «гине світ». Водночас, як свідчать самі тексти пісень, іноді основне значення «безрадісне життя» супроводжується різними додатковими значеннями, спричиненими вербальним оточенням. Так, у рядках *Ой, не ужили краси мої млади літа, / Ей, не ужили світа, не ужили світа* [1, с. 86] означає «не зазнати добра у житті». Додаткова семантика «тяжко страждати, мучитися» відчутна у такому прикладі: *Мі ворожка так поворожила, / Же мя буде дівчина любила, / Же не буду за ньов видів світа, / Аж минутся мої млади літа* [1, с. 318–319]. До основного значення може приєднуватися і вираження жалю за змарнованою молодістю, молодими літами: *Але мі жаль того світа, / Же мі змарнів мої літа* [1, с. 285]. Нерідко образ світу як безрадісного життя подається у піснях в асоціативному зв'язку з образом квіту. Це може бути *білий квіт* – *білий світ* (*Червена ружа, білий квіт, / Ой, за што, за што, мій наймиленьший, / змарнував єс мі білий світ* [1, с. 371]) або *квіт ружі, розмарії* – *смутий світ* (пор.: *Понехаи мя, мій миленький, не дбаи нич, / Тобі квітне розмарія, а мі – нич! / Тобі квітне розмарія – ружий квіт, / А мі гине за нелюбом марно світ!* [15, с. 372]). Такі асоціативно пов'язані образи можуть контекстуально протиставлятися і ставати основою широкої антитези. Напр.: *Тобі квітне за калапом з ружі квіт, / А мі про тя, мій миленький, смутий світ. // Тобі квітне за калапом ружина, / А мі плаче на колінах дітина* [1, с. 280].

Інколи образ білого (ружового) квіту може корелювати з додатковим значенням «емоційний стан», який зосереджується у лексемі *світ*. Напр.: *Стала дівчина, стала єдина, як ружовий квіт // Ой стала, стала та і заплакала і змінився її світ* [15, с. 161]. Цей емоційний стан, зазвичай негативний, підсилюється образом вітру, який символізує руйнівну силу: *Вітер розносить той білий квіт, / Засмутив єс мі цілий світ* [1, с. 312]. Те саме значення реалізується у поєднанні іменника *світ* з дієсловом *зламав*: *Же-м му зламал сьвіт* [14, с. 116]. Ми помітили, що мотив безрадісного життя частіше пов'язаний із нещасливою дівочою (жіночою) долею. Це підтверджується і вдалим використанням сполуки «зав'язати світ» (за Б. Грінченком – «бути нещасним, лишитися волі» [12, с. 108]) у таких рядках: *А юж ти мі, моя мамцю, / Зав'язала світ* [15, с. 252]. Нам трапився лише один приклад, коли у пісні оспівується нещаслива доля парубка (*Же не буду за ньов видів світа* [1, с. 318–319]).

Лексема *світ* у лемківській народнопоетичній творчості може репрезентувати й абстрактне значення життя як «існування на землі». Напр.: *Ти, дівчино, не бійся нічого, / Не зрадив я на світі нікого* [1, с. 447]; *Мамо моя, мамо, што ти наробила, / Же мене на світі без поля лишила?* [15, с. 283]. Варто сказати, що це абстрактне значення поняття *світ* не завжди легко диференціюється у межах аналізованих контекстів. Тому ми зверталися до методу семантичної субституції, за якою заміна одного вербального компонента іншим не впливає на зміст цілого висловлювання. Це засвідчує, що субститутовані компоненти семантично тотожні. Напр.: *Ой дівчата, дайте ви мі ради, / Што я буду тепер робив на світі (= у житті) молодий?* [15, с. 358]. Цей метод найбільш доречний, коли лексема *світ* реалізує оказіональну сему, як-от: *Боліст перебуду в постели лежачи, / А любов не забуду по світу ходячи* [1, с. 171]. Тут

словосполучення *по світу ходячи* замінюється семантично адекватним словосполученням «будучи здоровою». Абстрактне значення лексеми *світ як життя* може стати основою для побудови такої стилістичної фігури як антитеза: *Чого с, дівчатко, таке сумне?// Світ такий веселий, як та весна. // Молоді літа скоро минуться, // А ти зостанеш, як сирота* [1, с. 226]. У наведених рядках радісне життя порівнюється з весною і протиставляється сумному життю дівчини без пари.

Лексема *світ* у поетичному тексті може виражати мотив смерті, який виступає антиподом мотиву життя: *Будут тебе споминати, / Як я споминаю, / Хоча вже свої мами / На світі не маю* [1, с. 464]. Тут усталений зворот *не буде на світі* вживається у значенні «померти», що підтверджується тлумаченням цього вислову у СУМі [13, с. 86]. І, навпаки, антиподом смерті виступає життя: *Гей, най я піду, де я хочу, / Гей, гей, най си світа не корочу* [15, с. 215]. Як бачимо, у пісенних рядках використано фразеологізм, який вдало влітається у поетичну канву.

Назагал для лемківської уснопоетичної мови не характерне використання прикметників, утворених від іменника *світ*. Проте нам трапився один приклад із дериватом *світова*. Прикметник *світовий* у словнику трактується як «загальновідомий, який усі добре знають» [13, с. 95]. У нашому випадку цей прикметник у словосполученні *світова вандрівка* виступає як атрибут із негативним забарвленням. Пор.: *А тепер ти, дівко, / Ни жєна, ни дівка, / Лем ти, моя дівко, / Світова вандрівка* [14, с. 11].

Висновки і перспективи дослідження. Отже, здійснений аналіз засвідчує, що словопоняття *світ* має широку значеннєву палітру, яка збагачує концептуальне наповнення цього поняття. Доволі розвинута полісемійність і полісимвольність зумовлюється як вербальним оточенням, тобто контекстуально, так і розгорнутими морфологічними формулами. Саме поєднання лексеми *світ* з різними актантами (прийменниками, займенниками, прикметниками, дієсловами) дає велику кількість усталених словосполучень із різними варіантами семантичного навантаження. Внаслідок цього утворюються як синонімійні, так і антонімійні, й зрідка омонімійні ряди. Фактичний матеріал своєрідний і потребує наступних досліджень, які дозволять розглянути особливості семантико-символічного значення слів-понять різних тематичних груп. У стані вивчення на сьогодні перебувають назви на позначення простору.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антологія лемківської пісні / [упор. М. Байко]. – Львів: Афіша, 2005. – 496 с.
2. Вакарюк Л. Образно-символічний потенціал лемківської пісні про кохання / Людмила Вакарюк // *Studia methodologica*. – Вип. 27. – Тернопіль, 2009. – С. 43–48. – (Лемківський діалект у загальноукраїнському контексті).
3. Гойсак В. Мовна картина світу, відображена в народних колядках з Лемківщини / В. Гойсак. – Горлиці, 2010. – 286 с.
4. Данилюк Н. Поетичне слово в українській народній пісні: монографія / Ніна Данилюк. – Луцьк: Волин. нац. ун-т ім. Лесі Українки, 2010. – 512 с.
5. Дяченко Л. Фольклорна символіка як засіб відображення національного світобачення / Л. Дяченко // *Мовознавство*. – 1997. – № 2–3. – С. 5–28.
6. Єрмоленко С. Я. Мова і українознавчий світогляд / С.Єрмоленко. – К., 2007. – 443 с.
7. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури : словник-довідник / В. В. Жайворонок. – К.: Довіра, 2006. – 703 с.
8. Кононенко В. І. Символи української мови. – Івано-Франківськ: Плай, 1996. – 272 с.
9. Лісняк Н. І. Символіка образів яблуні та яблука у лемківських піснях / Н. І. Лісняк // *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»: збірник праць/ укладачі: І. В. Ковальчук, Л. М. Коцюк. – Острог, 2014. – Вип. 44. – С. 163–166.*
10. Панцьо С. Є. Символіка образу дуба в лемківській уснопоетичній словесності / С. Є. Панцьо // *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»: збірник праць/ укладачі: І. В. Ковальчук, Л. М. Коцюк. – Острог, 2014. – Вип. 44. – С. 220–222.*
11. Панцьо С. Є. Культурологічна значущість соматичної лексики (на матеріалі лемківської пісні) / С. Є. Панцьо, Л. О. Вакарюк // *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. – Серія: філологія (мовознавство): збірник наукових праць / [гол. ред. Н. Л. Іваницька]. – Вип. 16. – Вінниця: ТОВ «Фірма «Планер», 2012. – С. 155–161.*
12. Словарь української мови / за ред. Б. Д. Грінченка. – Т. 4. – К.: Вид-во АН УРСР, 1959. – 563 с.
13. Словник української мови: В 11-ти т. / За ред. І. К. Білодіда. – Т. 9. – К.: Наукова думка, 1978. – 550 с.
14. Сьпіванки од Яворины / [зб. пісень]. – Горлиці, 2006. – 160 с.

15. Українські народні пісні з Лемківщини / заг. ред. С. Грици. – К.: Музична Україна, 1972. – 403 с.

*Лисняк Н. Поэтический образ мира в лемковских песнях. В статье рассмотрена концептуальная значимость образа мира в контексте лемковских песен. Анализ осуществлен на материале текстов песен, позаимствованных из известных сборников песен из Лемковщины и из собственных записей от переселенцев. Исследованы особенности слова-понятия **мир**, обозначен его семантико-символический потенциал и прослежены приемы и средства реализации этого образа.*

Ключевые слова: символ, слово-понятие, семантическая структура лексемы, лексема, сема, субституция, ассоциативная связь.

*Lisnyak N. The poetic image of the world in the Lemko songs. The article highlights the importance of a conceptual image of the world in the context of Lemko songs. The analysis was performed on the material of songs which were drawn from the famous collections of songs from the Lemko region and from personal records of immigrants. The research has been done on the features of using the word-concept **world**, were found its semantic and symbolic potential and it was traced methods and means of implementing this image.*

Key words: symbol, word-concept, semantic structure of the lexeme, lexeme, seme, substitution, associative link.

Олександр Стишов
(Київ)

УДК 811.161.2'37 "312"

ПОЗАСЛОВНИКОВА РОЗМОВНА МЕТАФОРА В СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

У статті проведено аналіз особливостей творення і функціонування різноманітних типів колоквіальних метафор, не зафіксованих найбільшими національними тлумачними словниками, в українській мові кінця ХХ – початку ХХІ століть. Матеріалом слугували понад 120 одиниць, зафіксованих автором здебільшого у сучасному розмовному дискурсі, публіцистиці, художній літературі, в Інтернет-дискурсі протягом 1991 – 2016 років. Виявлено і розглянуто основні семантичні групи названих лексем, серед яких домінують зооморфні, ландшафтні та фітоморфні вторинні утворення. Висвітлено частиномовну належність та стилістичні і прагматичні особливості позасловникових розмовних метафор.

Ключові слова: метафора, розмовний, колоквіальний, некодифікований, негативнооцінний, позитивнооцінний.

Постановка проблеми. Нова інформаційна доба у розвитку людства, глибокі соціальні зміни в українському соціумі останніх десятиріч прискорили еволюційні процеси і перетворення на всіх ярусах мовної системи. Однак, безперечно, серед усіх її рівнів найбільшою динамікою відзначається лексико-семантичний.

У кінці ХХ – на початку ХХІ століть в українській мові засвідчено розширення сфер використання усного мовлення, особливо бурхливий розвиток колоквіальної некодифікованої лексики, що спричинено демократизацією і розкутістю в суспільстві, послабленням (а іноді й відсутністю) цензури і самоцензури, намаганням говорити дохідливіше, по-народному та ін. Характерно, що в названу добу розмовні одиниці найбільш інтенсивно проникають і активно функціонують у публіцистиці (особливо в дискурсі засобів масової інформації) та в художньому стилі, а іноді навіть у науковому й офіційно-діловому. Закономірно це сприяє підвищенню інтересу лінгвістів до проблем виникнення, функціонування, структури, семантики і стилістичного використання усно-розмовних одиниць – колоквіалізмів, сленгізмів, просторіччя, суржикізмів, арготизмів (Д.Баранник, О. Тараненко, С. Бибик, Л. Ставицька, В. Труб, Б. Коваленко, Н. Шовгун, С. Мартос, Л.Масенко, А. Брацкі, Р. Бесага, І. Соболева та ін.).

На сучасному етапі розвитку української мови наряду із студіюванням лексичних, структурних, стилістичних, функціональних, прагматичних та ін. особливостей розмовних і субстандартних одиниць, важливого значення набуває ґрунтовне вивчення семантичних

модифікацій у цих словах. Адже семантична деривація – це складний і важливий номінативний процес, що поєднує в собі як лексичні, так і словотвірні явища, відбиває пізнання людьми світу та збагачує лексико-семантичну систему будь-якої живої мови. Тому дослідження семантичної структури слова, її обсягу, особливостей і значенневих зрушень має в лінгвістиці (та й не тільки) істотне теоретичне і практичне значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Процеси семантичної деривації вже були предметом розгляду в ряді робіт відомих зарубіжних і українських лінгвістів (Л. Щерба, В. Виноградов, В. Гак, Д. Шмельов, О.Кубрякова, В.Телія, О. Вольф, О. Єрмакова, О. Дуліченко, G. Lakoff і M.Johnson, R. Bartsch, F.Daneš, D. Cruse, F. Palmer, H.Kronasser, О. Потебня, Л.Булаховський, В. Русанівський, Л. Лисиченко, Л. Паламарчук, О. Тараненко, Л. Лисиченко, Ю. Карпенко, В. Левицький, В.Манакін, Н.Тропіна та ін.). Засвідчено постійне зростання інтересу до цих питань і в україністиці останніх десятиріч (праці В. Жайворонка, М. Кочергана, Л.Струганець, О.Семенюка, М. Навальної, І.Самойлової, Т.Бевз, Д. Мазурик, Д. Деркача, Д.Сизонова, О. Ляхової і багатьох ін.). На початку XXI століття з'явилися деякі роботи, присвячені дослідженню вторинного семіозису переважно в сленгових одиницях української та інших мов (Г. Кривенко, Т.Русановська, Є. Редько, О. Поздняков, Н.Третяк, С.Мартос, Б.Струганець та ін.), а також окремі студії про розмовні метафори (М. Скиба, О. Федосова, А. Голодов). Однак ми вважаємо, що названа вище проблематика загалом і позасловникові розмовні метафори зокрема, які слугували розвитку переносних значень у словах, у сучасній українській мові потребують ширшого і ґрунтовнішого вивчення, комплексних студій. Тому дослідження таких одиниць було і залишається досить **актуальним**. До того ж, вторинні значення, що виникли в результаті метафоричних процесів у позасловникових колоквіальних лексемах, потрують фіксації, чекають належного витлумачення і лексикографічного опрацювання.

Мета статті – провести аналіз деяких особливостей у деривації різноманітних колоквіальних метафор, що намітилися й активно діють у нелітературній українській мові кінця ХХ – початку ХХІ століть, виявити і розглянути основні семантичні групи цих одиниць, їх частиномовну належність та стилістичні і прагматичні особливості, а також увести до наукового обігу певний корпус позасловникових розмовних метафор і некодифікованих розмовних значень.

Джерельною базою для дослідження слугували розмовні слова з вторинними значеннями, що виникли в них у результаті метафоричних переносів (понад 120 одиниць), зафіксовані автором здебільшого у сучасному розмовному дискурсі, у публіцистиці (газетах, журналах, програмах і передачах радіо й телебачення), художній літературі, в Інтернет-дискурсі протягом 1991 – 2016 років.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Зібраний нами значний ілюстративний матеріал і роботи лінгвістів засвідчують, що в розширенні семантичного обсягу загальнономовних слів та збагаченні виражально-зображальних засобів української мови найголовнішу роль відіграють метафоричні перенесення значення. Це можна пояснити універсальністю метафори як традиційного способу вторинної номінації, побудованому на перенесенні з одних об'єктів, дій чи ознак дійсності на інші за певною подібністю, на прихованому порівнянні, образних асоціаціях тощо. Це найпродуктивніший креативний засіб збагачення мови, вияв мовної економії, семіотична закономірність, що виявляється у використанні знаків однієї концептуальної сфери на позначення іншої, схожої з нею в якомусь відношенні [3, с. 326].

Незаперечний факт, що наше повсякденне спілкування було б сухим, шаблонним і нецікавим без яскравих і образних розмовних метафор, творення яких в українськомовному соціумі по суті є безперервним і необмеженим. Хоча не всі первинно індивідуально-авторські знахідки як відомих, так і пересічних жителів України та зарубіжжя поступово стануть загальнономовним надбанням. Це відбудеться лише з найбільш вдалим одиницями переважно на лексичному рівні. Адже найвиразніше метафори виявляються в словах, що пояснюється індивідуальнішим, конкретнішим характером лексичних значень порівняно з іншими типами мовного значення і, відповідно, їх більшою кількістю та різноманітністю [2, с. 335].

Позасловникові колоквіальні метафори виконують у мові, крім номінативної, ще й емоційно-експресивну, образну та прагматичну функції. Тому в руслі тенденції орозмовлення в останні десятиліття в українській лінгвальній практиці активізувалося творення і функціонування названих вище одиниць. Як зазначає О. Тараненко, сьогодні в українській мові загалом помітна виразна тенденція до зниження рівня літературної мови – її орозмовлення, нехтування мовними нормами тощо [1, с. 33–35]. Передусім названа тенденція виявляється в публіцистичному та художньому дискурсах: *Дивними шляхами пензлює наша модерна поезія (журнал «Березіль», №11-12, 1996, с. 170); А молодь зігрівало єдине бажання — їхати з тої Висічі, тікати, вишиватися, пензлювати звідси, і подалі, поки не засмоктали будні, позбавлені вибору (Вдовиченко Г. Купальниця : Роман / http://www.twirpx.com/library/ukraine/vdovichenko_galina/); Саша Боровик: Існуюча система «випльовує» іноземних фахівців. ictv.ua/ua/index/view-media/id/90546; Ніколь і сама без особливої сором'язливості позирала довкруг, і я навіть помітив, як її погляд зупинився на автоматі, який випльовував нам безкоштовні презервативи (Шкляр В. Елементал : Роман // Сучасність. - № 2, 2002).*

Нерідко розмовні некодифіковані метафори виступають синонімами-характеристиками до загальноновживаних (переважно нейтральних) питомих і запозичених слів та словосполучень, пор.: *з'явитися – намалюватися (Але в розпал мітингу біля стели поруч з хлопцями з державними прапорами України і делегацією виконкому раптово намалювалися троє чоловіків з червоними прапорами в руках. konstantinovka.com.ua/node/29223); дуже поспішати – галопувати (Мені подобається, що в цьому храмі священник не галопує під час служби, а проводить усе спокійно, виважено і чинно (із розм.); небезпечна ситуація – пожежа (Неодноразово виникали й «пожежі» в штрафному майданчику молодих дніпрян, під час яких гості вибивали кулю просто навмання. www.vorskla.com.ua/ru/news/view-7342.html).*

Наведені вище та ще ряд зафіксованих автором прикладів засвідчують, що аналізовані метафори в розмовному, публіцистичному і художньому дискурсах є переконливим виявом принципу економії мовної енергії, лінгвальних засобів, який полягає в тому, що мовці для досягнення мети спілкування здійснюють відбір найраціональніших мовних засобів. Це одна з характерних рис розмовного стилю. Проте останнім часом вона все більше стає притаманною мас-медійному дискурсові, у якому важливу роль відіграє економія дорогого ефірного часу та друкованого рядка.

Статистичні підрахунки показали, що серед позасловникових колоквіальних вторинних одиниць найбільш чисельну групу становлять природоморфні метафори, які моделюють довкілля, людину, її життя і діяльність за подібністю до світу живої і мертвої природи. Як відомо, названу групу переносних утворень формують зооморфна, фітоморфна і ландшафтна метафори.

Зібраний матеріал засвідчує, що з-поміж аналізованих метафор істотно переважають зооморфні, які моделюють дійсність за подібністю до різних тварин – як диких, так і свійських: *горила* «здоровань; охоронець», *верблюд* «той, хто плюється», *крокодил* «дуже негарна особа», *кіт* «хтивий, завзятий чоловік» та ін. Пор. у контексті: *З сильними чоловіками їй не впоратися, але можна спробувати вивести з ладу хоча б одного. Не Вовчика, цю горилу хіба срібна куля візьме (Жокотюха А. Мама, донька, бандюга : Роман. – Інтернет www.romangazeta.bigmir.net - К., 2002); На руках в обох перстені, а коли розкривають роти, то засвічується суцільне золото, їх супроводжують два охоронці. Таких прийнято в цьому світі називати горилами (Винничук Ю.П. Діви ночі: Повість / <http://www.e-reading.pw/book.php?book=1012781>); А тепер вона йде до цього зеленоокого **кота**, зробивши звабливу зачіску, одягнувши звабливу білизну, а він позбавлений права обурюватись цим (Є.Кононенко litmir.co/br/?b=98022&p=43); Тренер апеннінців Трапатоні поміняв Дзанетті та Каморанезі у стартовому складі на міланську парочку Гаттузо – Пірло, а замість дискваліфікованого «**верблюда**» Тотті на полі з'явився Кассано (газ. «Україна молода», 06.01, 2016). В останній ілюстрації йдеться про футболіста римського клубу «Рома» і збірної Італії Фраческо Тотті, який на Чемпіонаті Європи з футболу в 2004 році плюнув в обличчя гравцеві збірної Данії Кристіанові Поульсену. Цікаво, що в деяких зоометафорах було актуалізовано не одну, а кілька семантичних ознак, притаманних кодифікованому слову, що*

сприяло виникненню двох і більше нових значень, пор.: *бройлер* «1) ірон. товстий, повний чоловік, хлопець; 2) спортсмени із штучно накачаними м'язами».

Розширення семантичного обсягу слів відбувається також завдяки появі в розмовному дискурсі артефактних метафор. Це моделювання світу людиною за подібністю до різних артефактів, тобто предметів, створених нею, – складних механізмів, споруд, інструментів тощо. Переконаливими ілюстраціями аналізованих колоквиальних метафор слугують одиниці, на зразок: *колісниця* «розкішний і дорогий автомобіль преміум-класу», *танк* «надзвичайно потужний, дорогий і престижний автомобіль», *сарай* «що-небудь дуже велике, громіздке», *бандура*, *залізо* 'комп'ютер', *запчастини* «здорові внутрішні органи людини, призначені для пересадки хворим людям» та ін. Засвідчено, що в останні роки у зв'язку з інтенсивним розвитком техніки, чисельність таких і подібних одиниць істотно зростає. Пор. у контекстах: *Просльозитися можна – від сміху. Особливо, коли бачиш у списку „нужденних“ прізвище Андрія Лопушанського, якого пов'язують не лише з хімічним, а й з великим готельним бізнесом. І куди ж це капітал добродія Лопушанського подівся? Невже все на благодійність пустив? Тепер мусить на скромну депутатську зарплату перебиватися. Ну не у дружини ж, мільйонерки, просити. На „крайняк“, можна мільйончик-другий у заможного кума позичити — колишнього голови „Нафтогазу“ Олексія Івченка... У них навіть замашки подібні — слабкість до розкішних „колісниць“.* *В Івченка — до „Мерседесів“ супер-пупер класу... У Лопушанського — до „Кадилаків“.* <http://wz.lviv.ua/ukraine/131116-odni-pid-nuzhdennykh-kosiat-inshi-na-stolychne-zhytlo-prosiat>; *На таких танках їздить тільки братва й народні депутати (Радіо «Промінь», 18.04, 2014, о 12.45); Фронтмен групи «Океан Ельзи» і громадський діяч Святослав Вакарчук змінив автомобіль. У будній день Вакарчук обідав на вуличній терасі ресторану «Корона» ..., а біля входу його чекав величезний позашляховик Toyota Sequoia білого кольору... Такий високий і довгий джип випускається виключно в Америці, де і можна його замовити. Модель цього року доставлять в Україну за 2,5 млн. грн, а за наворочену комплектацію і зовсім доведеться викласти вдвічі більше. Варто відзначити, що Sequoia надзвичайно популярна серед українських Віпів. На таких «танках» вагою три тонни і потужністю 381 к. с. їздять брати Клички, співачка Ані Лорак, лідер ВО «Свобода» Олег Тягнибок. fakty.ictv.ua: ... одна рязанська бабуська за 90 тисяч доларів продала рідного внука... на «запчастини», себто для пересаджування внутрішніх органів (газ «За вільну Україну», 15.12, 2000, с. 5).*

Серед розмовних некодифікованих переносних утворень дещо меншу групу становлять фітометафори, які моделюють дісність за аналогією до рослин, тобто береться якась ознака (сема), характерна для тієї чи тієї рослини, пов'язана з нею: *дуб* «розумово обмежена, тупа людина», *чічка діал.* «гарна дівчина», *хризантема* «літня жінка», *будяк* «негарна особа чоловічої статі», *трава* «будь-яка наркотична речовина для куріння» та ін. Пор. у контексті: – *Ну і дуб же ти, Василю Івановичу! – Так, Петько, я могутній! (з анекдота); ... сидіти на камені, підклавши під дупу коцик, курити траву і думати, про що писати в тижневик «Сім'я і Дім» (Карпа І. Довбо і зло : Повість. – <http://www.e-reading.club/book.php?book=1038505>).* У вторинних переносних значеннях можуть також виступати і плоди рослин: *диня* «1) голова; 2) жіночі груди», *баклажан* «алкоголік», *банан* «**плавзасіб, що своєю формою нагадує банан і буксирується моторним човном**» та ін.: *Підійшов баклажан, який ледь тримався на ногах і від якого несло спиртним (із розм. мовлення); Катання на катамаранах, надувних гірках, «банані», «шайбі», гідроциклах – найпопулярніші розваги на воді. www.grebenka.com/publ/obshhestvo/obshhestvo_i_zhizn/1/1-1-...*

Характерно, що з-поміж розмовних метафоричних утворень істотно домінують негативнооцінні некодифіковані одиниці (про що переконливо свідчить зібраний нами фактичний матеріал). Це пов'язано з особливостями людської психології про погане довго пам'ятати і надавати йому більшого значення, ніж хорошому, позитивному. Також важливе значення має намагання влучно охарактеризувати особу, рідше – реалію довкілля, виявити своє ставлення до них. До названих вище одиниць, зафіксованих нами, належать: *динозавр* «дуже негарна людина», *жаба* «повна негарна особа, нерідко витрішкувата, з обвислими щоками», *колоради* «проросійські бойовики, які воюють на Сході України проти української армії та особи проросійської орієнтації, які носять георгіївські стрічки», **БАКЛАН** «**ФІЗИЧНО ЗДОРОВА,**

АЛЕ РОЗУМОВО ОБМЕЖЕНА ЛЮДИНА», жовток «китаєць», козлик «невеликий і малопотужний мотоцикл» та ін. Пор. у контексті: — *Чого ж ти палила їх, жабо стара?! — Я нарешті допер, куди поділися книги з полиць (Дереш Л. Намір : Роман. — <http://politolog.at.ua/load/7-1-0-17>); Інші, щоправда, стверджували, ніби то був ніякий не лазер, а катюші нового покоління. У будь-якому разі наші хлопці незле довели тій жовтій швалі, що перемоги здобуваються аж ніяк не кількістю. Після того даманського погрому агресивність жовтків пішла відчутно на спад, хоч напруга все одно відчувалась і остаточно всіх попустило лише після смерті Мао (Ю. Андрухович, Таємниця: Роман. — <http://youalib.com/node/>).*

Позитивнооцінних вторинних утворень на основі метафори, паспортизованих нами, зустрічається значно менше. Так, у розмовному мовленні *комаха* – це пестливо-зменшувальна назва «малесенького дитяти», а *цукерка/цукерочка* – «про кого- або що-небудь приємне, хороше, привабливе», *високочолій* – це «елітарний» та ін. Пор.: *Та й герой нічогенький, майже супермен з голлівудських стрічок, тільки що не стріляв, у всякому разі Микола таким хотів показати його в заявці, а там буде видно, потім можна виписати його по-своєму, цікавіше, глибше, головне на початку підкинути цукерочку на їхній, хударадівський, смак. Він уже знав, що то за смак, уже раз був зв'язався зі сценарієм і зарікався більше до цього не повертатись, але часи міняються, повіяло свіжим вітерцем, навівся цікавий «кіношній» сюжет, і Микола вирішив ризикнути (Шкляр В. Ностальгія : Повість. — <http://www.e-reading.club/book.php?book=1032396>); Якщо ж говорити про «високочолу» літературу (от кутюр), то саме це поняття несе в собі певну елітність, а остання ніколи не може бути чисельною (тоді це не еліта, а звичайна маса) (газ «День», 24.10, 2002).*

Цікавою є частиномовна належність аналізованих одиниць. За нашими спостереженнями, найбільший корпус розмовних метефоричних утворень становлять іменники. Серед останніх домінувальне становище посідає семантичне поле «Людина». Це переконливий доказ дії антропоцентризму в мові, зокрема виявлення закономірностей лінгвосеміотичного засвоєння людиною навколишнього матеріального світу та інформаційного простору, бачення себе в ньому та оцінка.

Із-поміж розмовних позасловникових метафор переважають утворення на позначення зовнішніх і внутрішніх ознак людини. Тобто мовець висловлює своє ставлення до осіб, які його оточують, або дає їм оцінку, характеризує їх. Діапазон на шкалі оцінки може бути різним: від прихильного, жартівливого, дружньо-фамільярного до іронічного, презирливо-зневажливого, принизливого і навіть лайливого. Засвідчено, що при описі людини й передаванні всього, що з нею пов'язано, домінує здебільшого неординарна метафоричність, нерідко гумористично-сміхове потрактування рис особи.

Типовими колоквиальними метафорами для передавання зовнішніх ознак і характеристик людини є будова тіла та його частин, привабливість/непривабливість, чистота, вік, вбрання тощо: *швабра* «надзвичайно худа і довга людина», *глист* «дуже худий, довгов'язий чоловік», *бегемот* «товста, незграбна, негарна людина», *порося* «замазура», *хризантема* «літня жінка», *шпак* «льотчик цивільної авіації» та ін. У таких назвах виявляється влучність, дотепність, неординарність, що сприяють досягненню більшого стилістичного ефекту висловлювання: *А, це мама, — засміявся Буся. — Стара швабра. Вона постійно дістає Дока ... (Жадан С.В. Власник найкращого клубу для геїв: Повість - ISBN <http://www.e-reading.club/book.php?book=1037875>); Всі їли, аж ляцало за вухами, і тільки «швабра» оскомно скривилася й промимрила сама до себе: — Вона така дівчина, як я попадаю (Шкляр В. Кров кажана: Роман // Сучасність № 12 - К., 2002-2003); — А в вас немає шиї,— жорстко зауважив я. — Тобто як? Що ж я, по-твоєму, бегемот? — Може, й бегемот. Радянський номенклатурний бегемот. Ні рук, ні ніг, ні голови, ні шиї, самий тулуб, куди попхнуть, туди й сунеться. (Загребельний П. Тисячолітній Миколай: Роман. — <http://www.e-reading.club/book.php?book=1014304>). До того ж, нерідко контекст вносить ще й інші семантико-стилістичні відтінки та фонові нюанси: *Зараз Кейт жахається від голлівудських «швабр». Що за крайнощі? Нормальна дівчина повинна любити себе, а не мордувати голодом. (газ. «Україна молода», 18.09, 1999, с. 8).* 3-поміж розмовних антропометафор особливо влучними і дотепними, часто фамільярно-іронічними та глузливими є назви частин тіла людини: *баняк*, *чайник* «голова»,*

греблі, клешні «руки», авторитет «живіт», фари «очі», хобот «ніс», хліборізка, мясорубка «рот» та ін. Деякі з них проникли з жаргону, але вже досить активно функціонують і закріпилися в розмовному дискурсі, а окремі лише стоять на межі переходу із певної субмови.

Серед розмовних вторинних утворень засвідчено чимало метафор на позначення внутрішніх ознак людини, зокрема *валянок* «простувата, тупа людина», *гавкун* «той, хто постійно говорить злобним тоном, кричить, лається на кого-небудь», *казкар* «брехун, ошуканець, вигадник, міфотворець», *шило* «гіперактивне дитя, яке неспокійно поводити себе, робить шкоду» та ін., напр.: *Кремлівський казкар* погорів на брехні (заголовок статті) znaj.ua/news/world/57057/kremlivskij-kazkar-pogoriv-na-bre...; Але нас подібні казки від голови Апеляційного суду Черкаської області, звісно, не цікавлять і тим більше не зупинять і ми зробимо все від нас залежне, щоб даний "**казкар**" писав свої твори за ґратами, які в тому числі убезпечать його від чергових "замахів на вбивство" від "терористів" з Автомайдану ;) www.automaidan.org.ua/03042016.html.

Колоквіальних позасловникових метафор-іменників для передачі інших реалій засвідчено дещо менше, зокрема це одиниці, на зразок: *тарілка* «антена у формі кола для приймання передач супутникового телебачення», *шайба* «надувний спортивний інвентар округлої форми із гуми (надувна подушка) для катання по снігу або льоду взимку, а також по водній поверхні влітку», *москаль* «1) дуже пекучий часник; 2) вид бур'яну, який дуже живучий і швидко росте», *вікно* «місце вільного, безперешкодного переходу (переїзду) через кордон» та ін. Пор.: *Агресивніша частина російської меншості (та, що під час червоної окупації була запряженою до партійної та адміністративно-бюрократичної колісниці) роздратована законом про державну мову, про візовий режим між Литвою та СНД. Бідкається, що російське телебачення виключене з повсякденного репертуару (хоча залишається кабельне і з "тарілок"), що закривають суто російські школи, переводячи їх на литовські із частковим навчанням російською (газ «Шлях перемоги», 31.03, 1999, с. 4); Viasat же, за словами Капроні, підібрав найкращі українські та світові телеканали, зокрема й такі, що через приватну «тарілку» будуть закодовані (газ. «День», 19.04, 2008); Катання на катамаранах, надувних гірках, «банані», «шайбі», гідроциклах - найпопулярніші розваги на воді. www.grebenka.com/publ/obshhestvo/obshhestvo_i_zhizn/1/1-1-...*

Другу і досить значну за чисельністю групу з-поміж лексико-граматичних класів слів утворюють дієсловні розмовні метафори: *бляяти* «говорити невизначено і протяжно», *здохнути* «сісти, не працювати, вийти з ладу», *драконити* «дратувати», *підривати* «надзвичайно вражати, приголомшувати», *просідати* «девальвувати, знецінитися» та ін. Контексти чіткіше відбивають семантику та конотацію названих одиниць: *В цілому чудово, задоволений. Однак батарейки дохли за 13 чи 14 місяців, на обіцяні в описі 36 не доводиться розраховувати. http://hard.rozetka.com.ua/genius_ergo_8800_black/p639460/; Того дня, як у моїй машині дох двигун, а монітор мого комп'ютера взявся димити ... screenplay.com.ua/history/?id=270; Навіщо драконити й мобілізувати проросійський електорат? www.pravda.com.ua/rus/news/2014/09/30/7039382/;*

Чернігівські пенсіонерки підірвали YouTube піснею про "лісaped" (ВІДЕО) tsn.ua/; З прогнозами аналітиків, євро помітно "просяде" (Телеканал "24", 14.09, 2011, о 8.55).

Засвідчено також чисельну групу колоквіальних прикметникових метафор: *валідольний* «дуже гострий, сповнений нервуваннями і переживаннями», *термоядерний* «деже сильний, потужний, відчутний, гострий, міцний», *довгограючий* «який довго триває», *білий* «неприхований, реальний, як належить» та ін. Пор.: *Закінчився "валідольний" матч у Словенії, де збірна України зіграла внічию 1: 1. Цей матч стояв багато чого! Відбір на Євро-2016. ukr.media/sport/247530/; Одні приїхали поласувати "термоядерними" стравами національної кухні, другі – помилуватися чудовою архітектурою, треті – помокнути в мінеральній воді в інтер'єрах у стилі арт-нуво, четверті залетіли сюди у справах (газ «Київські вісті», 01.08.1997, с. 24); Термоядерний самогон, яким розраховався з Миколою за скопаний город нардеп Фекалюк, приємно гріє порожній відучора шлунок (Тарасюк Г. Гаспид і Маргарита : Роман. – http://chtyvo.org.ua/authors/Tarasiuk/Haspyd_i_Marharyta/); Тема така ж «довгограюча», як і [програма на радіо] «Наш вимір» (Укр. радіо, 06.03, 2012, о 13.11); Судіть самі, чи стане бізнес*

"виходити на світло" при ставці 22%, якщо підозрює, що через рік її знову підвищать до 40%? Адже в підсумку ті, хто таки почав платити **білі** зарплати, опиняться в програвші й муситимуть повернутися в "тінь" хоча б тому, що цього від них вимагатиме конкуренція (газ. «Дзеркало тижня», 11.03, 2016); ... ми хочемо, щоб він [старатель] отримав 60%, але ці кошти будуть "**білі**". Щоб він міг їх розмістити в банку, тримати де завгодно, міг офіційно купляти щось за них. Але таким чином, щоб людям було вигідно видобувати буритин. ogo.ua/articles/view/2016-02-19/72961.html.

Зовсім поодинокими (за нашими даними) є розмовні позасловникові прислівникові метафори: *пунктиром* «коротко, стисло», *колгоспом* «разом, об'єднано, колективно». Напр.: *Але все-таки чим закінчилася та історія? Хе, вона ще досить далека від закінчення! Гаразд – пунктиром* (Андрухович Ю. Таємниця : Роман. – <http://youalib.com/node/157>); *Мрії спікера сьогодні Не вдалися ростом. Тож і хоче, щоб слов'яни Зажили колгоспом* (газ. «Українське слово», 20.05, 1999, с. 10); *А в Одесі полізли купатися цілим колгоспом, а одяг, гаманці та фотоапарати склали на березі. Повиходили з води – речей немає (розм. мовлення)*. Цікаво, що лексична одиниця радянської доби *колгосп*, яка нині вже стала історизмом, метафорично ще використовується мовцями.

Вадливим видається питання щодо нормативності й кодифікації аналізованих одниць. Вважаємо, що чимало з них уже стали нормативними розмовними словами і мають бути зафіксовані найбільшими академічними тлумачними словниками української мови.

Отже, у кінці ХХ – на початку ХХІ століть українська мова інтенсивно поповнюється позасловниковими розмовними метафорами під впливом екстра- й інтралінгвальних чинників. Ці процеси є надзвичайно динамічними та цікавими, а тому потребують подальших ґрунтовних досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Тараненко О. О. Колоквіалізація, субстандартизація та вульгаризація як характерні явища стилістики сучасної української мови (з кінця 1980-х рр.) / О. О. Тараненко // Мовознавство. – 2002. – № 4-5. – С. 33–39; 2003. – № 1. – С. 23–41.
2. Тараненко О. Метафора // Українська мова: Енциклопедія. – вид. 2-ге (випр. і доп.). – К.: Українська енциклопедія ім. М.П.Бажана, 2004. – С. 334-337.
3. Селіванова Олена Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. – Полтава: Довкілля-К, 2006. – 716 с.

Styshov O.A. Unregistered in dictionaries spoken metaphor in modern Ukrainian. The article analyzes the specificity of formation and functioning of various types of colloquial metaphors in the Ukrainian language of the late XX – early XXI centuries, which are not registered in the largest national explanatory dictionaries. Research material includes more than 120 units, chosen from the present day conversational discourse, publicistic and literary texts as well as Internet-discourse within the period of 1991-2016. The author reveals and characterizes basic semantic groups of the mentioned lexical units, among which zoomorphic, scenery and phytomorphic secondary units are defined as predominant ones. The paper also outlines the parts of speech the analyzed metaphors belong to as well as exposes their stylistic and pragmatic features.

Keywords: *metaphor, spoken, colloquial, unregistered, positively evaluative, negatively evaluative.*

Стишов А. Коллоквиальные метафоры в разговорном украинском языке. В статье проведен анализ особенностей образования и функционирования различных типов коллоквиальных метафор, не зафиксированных самыми большими национальными толковыми словарями, в украинском языке конца ХХ – начала ХХІ веков. Материалом послужили более 120 единиц, зафиксированных автором в основном в современном разговорном дискурсе, публицистике, художественной литературе, в Интернет-дискурсе на протяжении 1991 – 2016 годов. Выявлены и рассматриваются основные семантические группы названных лексем, среди которых доминируют зооморфные, ландшафтные и фитоморфные вторичные образования. Осещается частеречная принадлежность, а также стилистические и прагматические особенности внесловарных разговорных метафор.

Ключевые слова: *метафора, разговорный, коллоквиальный, некодифицированный, негативнооценный, позитивнооценный.*

УДК 811.161.2(477.65)

ВАРІАНТНІСТЬ ЧОЛОВІЧОГО ІМЕННИКА м. КІРОВОГРАДА

У статті проаналізовано варіанти чоловічих особових імен мешканців м. Кіровограда (Єлисаветграда), які були зафіксовані в метричних книгах про народження місцевих православних церков за 1700–1800 рр. Визначено, що кількісно переважають антропоніми, що функціонують в документах у двох варіантах. На підставі аналізу встановлено, що лідером з-поміж імен з варіативним написанням є чоловіче ім'я Іван, діапазон видозміни якого сягає п'яти варіантів. Виявлено, що часто місцеві релігійні установи надавали перевагу різним варіантам того самого чоловічого імені, а іноді використовували різні форми одночасно. У зібраних матеріалах найчастіше спостерігається непослідовне вживання голосних у флексіях чоловічих антропонімів, початкових голосних, а також заміна одних літер іншими в основі онімів. У роботі зазначено, що поява різних форм тих самих чоловічих імен в офіційних метричних записах могла бути наслідком впливу народно-розмовної традиції, а також власною «традицією» графічного запису деяких найменш місцевими церквами.

Ключові слова: варіантність іменника, чоловіче особове ім'я, іменний варіант, канонічне ім'я, народно-розмовний варіант імені.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку української антропоніміки спостерігаємо пильну увагу ономастів до питання варіативності особових імен. Його актуальність пояснюється насамперед складністю та багатоплановістю цього мовного явища, що породжує низку лінгвістичних проблем, з-поміж яких можна констатувати відсутність єдиного підходу до термінології [3, с. 38], принципів класифікації антропонімних варіантів [1, с. 54], критеріїв розмежування варіантів того самого імені та самостійних онімів тощо. Окрім цього, варіативність особових імен спричиняє деякі труднощі для носіїв мови, особливо тоді, коли виникає потреба обрати один з-поміж кількох можливих фонетичних, морфемних тощо варіантів при іменуванні новонароджених дітей.

Наприкінці XVIII ст. функцію держаних реєстраторів виконували священники, які не лише робили відповідний запис у метричній книзі про народження, але й обирали ім'я для немовлят. Незважаючи на те, що тогочасні номінатори керувалися при цьому настановами церковного календаря (святців), а практика фіксації деяких особливо уживаних імен була відпрацьована століттями, архівні документи засвідчують функціонування різних варіантів тих самих чоловічих і жіночих найменш. У зв'язку з цим, вважаємо за необхідне проаналізувати варіювання особового іменника м. Єлисаветграда кінця XVIII ст. Актуальність пропонованого дослідження зумовлена також тим, що зібраний антропонімний матеріал досі лишався поза увагою мовознавців і потребує всебічного наукового вивчення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній українській ономастиці варіативність особових імен досліджена як на матеріалі окремих історично етнографічних регіонів, таких як Закарпаття, Буковина, Тернопілля, так і на прикладі наддніпрянських говорів, російських говірок півдня України та лемківських говірок. Водночас у своїх розвідках дослідники дають наукове обґрунтування окремих теоретичних проблем вивчення антропонімних варіантів (дослідження П. Чучки, І. Ковалика, Л. Кракалії, Л. Гумецької, Л. Белея тощо). Деякі зауваження щодо явища варіантності подані в передмовах до словників власних імен людей.

Мета статті. Метою наукової розвідки є дослідження варіювання чоловічого особового іменника м. Єлисаветграда 1790–1800 рр. Для реалізації поставленої мети вважаємо за необхідне виконати такі завдання: виявити варіанти чоловічих імен на матеріалі метричних записів 1790–1800 рр.; скласифікувати та описати їх; проаналізувати причини появи іменних варіантів у метричних записах.

Виклад основного матеріалу дослідження. Джерельною базою дослідження слугували фонди Державного архіву Кіровоградської області, зокрема метричні книги про народження

Церкви Покрови Пресвятої Богородиці (Ф. 345), Церкви на честь Володимирської ікони Божої Матері (Ф. 349), Церкви Знаменія Божої Матері (Ф. 353).

Згідно з метричними записами названих церков у період із 1790 по 1800 рр. у місті було зареєстровано 555 новонароджених хлопчиків православного віросповідання. Для їх іменування було використано 98 онімів, з-поміж яких 28 мають варіативне написання.

Найбільшу кількість іменних варіантів у матеріалах 1790–1800 рр. було зафіксовано щодо оніма *Іван*. Діапазон його видозміни лише впродовж аналізованого десятиліття сягає п'яти варіантів: *Іван, Иоан, Иоани, Иоан, Иоани*. Найбільш поширеним з-поміж усіх означених є *Иоани* – 38 носіїв.

Частотність уживання різних варіантів та джерела їхньої фіксації демонструє таблиця 1:

Таблиця 1

Варіанти чоловічого імені *Іван* у метричних записах 1790–1800 рр.

Варіанти імені	Назва джерела фіксації		
	Церква Покрови Пресвятої Богородиці	Церкви на честь Володимирської ікони Божої Матері	Церкви Знаменія Божої Матері
Иоани	1796 (2); 1797 (1); 1798 (1); 1800 (2)	1792 (1); 1794 (6); 1795 (2); 1796 (7); 1797 (1); 1800 (3)	1797 (6) 1799 (1) 1800 (5)
Иоани	1790 (1); 1793 (1); 1794 (1); 1795 (1)	1792 (1); 1793 (1); 1799 (1); 1800 (4)	1798 (1)
Иоан	1791 (1)	1795 (1); 1796 (1); 1797 (4); 1799 (2) 1800 (1)	-----
Иоан	-----	1799 (1)	-----
Иван	-----	1798 (5)	1799 (1)

З'ясовуючи причини варіативності антропоніма *Іван*, звертаємо увагу на той факт, що майже кожна з місцевих церков застосовувала власну «традицію» графічного запису наймення, що спричинило появу багатьох варіантів у метричних книгах. Як приклад, наведемо запис *Иоан*, зроблений у метричній книзі про народження за 1799 р. Церкви на честь Володимирської ікони Божої Матері. Інші місцеві церкви його не вживають.

Привертає увагу також той факт, що в 1798 р. усі три церкви використовують різні варіанти імені *Іван*: Церква на честь Володимирської ікони Божої Матері – *Иван*, Церква Покрови Пресвятої Богородиці – *Иоани*, Церкви Знаменія Божої Матері – *Иоани*. Навіть у межах одного року номінатори Церкви на честь Володимирської ікони Божої Матері вживали різні варіанти того самого імені, зокрема трьох новонароджених 1800 р. зареєстрували варіантом *Иоани*, чотирьох – *Иоани*, одного – *Иоан*. У такий спосіб зазнають варіацій інші чоловічі оніми: *Антон* – Церква Знаменія Божої Матері, *Антоній* – Церква Покрови Пресвятої Богородиці та Церква на честь Володимирської ікони Божої Матері; *Георгій* – Церква на честь Володимирської ікони Божої Матері, *Георгій* – Церква Знаменія Божої Матері тощо.

Другим за кількістю варіантів є давнє канонічне чоловіче ім'я *Дмитро*, що впродовж 1790–1800 рр. було представлено чотирма варіантами: *Димитрій, Димітрий, Дімітрий, Дмитрій*. Найчастотнішим з-поміж них є встановлений православною традицією варіант *Димитрій* – 6 осіб. Інші форми трапляються лише один раз, причому всі вживаються номінаторами Церкви на честь Володимирської ікони Божої Матері одночасно з варіантом *Димитрій*. Тож імовірно йдеться не стільки про зміну вимог до написання цього оніма, скільки про можливі орфографічні помилки внаслідок народно-розмовного впливу або власну «традицію» запису реєстратора.

Значно більше чоловічих імен мають три варіанти написання. Це такі: *Василь (Василий, Василій, Васілій), Григорій (Григорий, Григорій, Грігорій), Данило (Даниил, Даниїл, Даніил), Семен (Семеон, Симеон, Сіміон), Яків (Иаков, Іаков, Яків), Прокіп (Прокофій, Прокофий, Прокопій), Федір (Феодар, Феодор, Федор)*.

Лідером за частотою вживання в аналізованих метричних матеріалах усіх місцевих церков є варіант **Василій** – 26 фіксацій. Форму **Василій** використовують лише на початку десятиліття: у 1791 та 1792 роках так записує двох новонароджених хлопчиків Церква Покрови Пресвятої Богородиці, а в 1794 р. – Церква на честь Володимирської ікони Божої Матері. Знову звертаємо увагу на непослідовність графічного запису, що практикувалася Церквою на честь Володимирської ікони Божої Матері: 1792 р. та 1793 р. функціонує варіант **Василій**, 1794 р. – **Василій**, 1795 р. і далі – **Василій**.

Подібного варіювання зазнає також популярне чоловіче наймення **Григорій**. З-поміж трьох виявлених домінує варіант **Григорій**, кількість фіксацій якого сягає 24-х разів. Форми **Григорій** та **Григорій** значно поступаються за кількісним показником – шість і три носії відповідно. Перший варіант трапляється в метричних записах усіх трьох церков, але в різні роки: 1791 р. і 1800 р. – Церква Покрови Пресвятої Богородиці, 1794 р. – Церква на честь Володимирської ікони Божої Матері, 1797 р. – Церква Знаменія Божої Матері. Варіант **Григорій** вживається лише Церквою на честь Володимирської ікони Божої Матері в 1797 і 1798 роках, причому одночасно з **Григорій**.

Так само номінатори Церкви на честь Володимирської ікони Божої Матері варіюють написання чоловічого наймення **Семен**. На відміну від інших релігійних установ, які послідовно використовують канонічний варіант **Симеон**, тут протягом десятиліття одночасно функціонують різні форми: 1795 р. – **Семіон** і **Симеон**, 1798 р. – **Симеон** і **Сіміон**. У кількісному плані варіанти **Семеон** і **Сіміон** не набули поширення і мають по одному носію, тоді як форма **Симеон** вживається в метричних записах для іменування десятиох новонароджених чоловічої статі.

Подібне кількісне співвідношення між варіантами має онім **Прокин**. Церковний варіант **Прокофій** трапляється в чотирьох випадках реєстрації хлопчиків, тоді як форми **Прокофий** і **Прокопій** є одиничними.

Чоловіче ім'я **Яків** функціонує також у трьох варіантах. Найбільш частотною є форма **Іаков** – 7 іменовживань упродовж 1790–1800 рр. Тричі новонароджених реєструють варіантом **Іаков** (1797 р., 1800 р.), двічі використовують сучасний графічний запис **Яків** (1792 р., 1799 р.). Усі три іменні варіанти в різні роки наявні в метричних книгах Церкви на честь Володимирської ікони Божої Матері.

Ще два давні православні імені представлені в аналізованих матеріалах у трьох варіантах. Ідеться про оніми **Федір** і **Данило**, запис яких у 1790–1800 рр., на нашу думку, спричиняв суттєві труднощі для реєстраторів. Про це свідчить значна кількість носіїв різних варіантів того самого наймення. Так, варіант **Федір** уживається в метричних книгах при реєстрації десятиох новонароджених, тоді як **Федор** трапляється чотири рази, а **Феодар** – тричі. Частіше за інші використовується онім **Даниил** (6 носіїв), хоча варіанти **Даниїл** і **Даніил** також є активними – чотири і три носії відповідно. Дослідження всіх іменних варіантів дає підстави стверджувати, що їх поява зумовлена так само прийнятою в тій чи тій православній церкві традицією запису.

Значно більше чоловічих особових імен уживаються в метричних записах елисаветградських церков у двох варіантах – 19 онімів. У межах цієї групи виокремлюємо антропоніми, варіанти яких репрезентовані однаковою кількістю носіїв: **Георгій** (1) – **Георгий** (1); **Онуфрій** (1) – **Онуфрий** (1); **Терентій** (1) – **Терентий** (1); **Макар** (1) – **Макарий** (1). Варіанти антропонімів **Георгій** та **Терентій** наявні в матеріалах різних установ, **Онуфрій** – у записах лише Церкви на честь Володимирської ікони Божої Матері, і є найвірогідніше свідченням відсутності єдиного принципу графічного оформлення фіналі -ій в чоловічих найменнях.

Незначні відмінності у функціонуванні демонструють варіанти **Захарий** (3) – **Захарій** (2); **Корнілій** (2) – **Корнилий** (1); **Дионисій** (2) – **Діонисій** (1); **Поликарп** (2) – **Полікарп** (1); **Иларіон** (2) – **Іларіон** (1); **Иосиф** (2) – **Іосиф** (1); **Кирил** (2) – **Кирилл** (1).

Решта особових чоловічих імен мають домінантний варіант: **Игнатій** (4) – **Игнатий** (1); **Феодосій** (4) – **Феодосий** (1); **Гавриил** (3) – **Гавриїл** (1); **Илія** (5) – **Илия** (2); **Мойсей** (5) – **Моисей** (2); **Савва** (3) – **Сава** (1); **Филип** (5) – **Филип** (1); **Антоній** (8) – **Антон** (1).

Частотність уживання різних варіантів та джерела їхньої фіксації демонструє таблиця 2:

Варіативність чоловічих імен у метричних записах 1790–1800 рр.

Сучасний офіційний варіант імені	Назва джерела фіксації		
	Церква Покрови Пресвятої Богородиці	Церкви на честь Володимирської ікони Божої Матері	Церкви Знаменія Божої Матері
Георгій	-----	Георгій (1797)	Георгий (1800)
Онуфрій	-----	Онуфрій (1796) Онуфрій (1799)	-----
Терентій	Терентий (1791)	Терентій (1793)	-----
Макар	-----	Макарий (1796) Макар (1798)	-----
Захар	Захарий (1798)	Захарій (1795) Захарий (1797)	Захарій (1800)
Корнилій	Корнилий (1792)	Корнілій (1798)	-----
Денис	Діонісій (1790) Дионисій (1795)	Дионисій (1799)	-----
Полікарп	Полікарп (1793)	Поликарп (1800)	Поликарп (1798)
Іларіон	-----	Иларіон (1792) Иларион (1795) Іларіон (1799)	-----
Йосип	Иосиф (1792) Юсиф (1795)	-----	Иосиф (1800)
Кирило	-----	Кирил (1795)	Кирил (1800) Кирилл (1797)
Гнат	Игнатій (1797)	Игнатій (1795, 1799)	Игнатий (1799) Игнатій (1800)
Феодосій	Феодосий (1791) Феодосій (1798)	Феодосій (1799)	Феодосій (1799, 1800)
Гаврило	-----	Гавриил (1794, 1800)	Гавриил (1797) Гавриіл (1800)
Ілля	Илия (1792, 1797)	Илія (1800)	Илія (1799, 1800)
Мойсей	Моисей (1800)	Мойсей (1792, 1798) Моисей (1799, 1800)	Мойсей (1797, 1798)
Сава	-----	Савва (1793) Сава/ Савва (1800)	Савва (1797)
Пилип	Филип (1793)	Филип (1793, 1795, 1800)	Филипп (1797)
Антон	Антоній (1794, 1798)	Антоній (1793–1795, 1799)	Антон (1798)

Аналізуючи варіативність чоловічих особових імен у елісаветградських метричних книгах 1790–1800 рр., відзначаємо такі особливості:

1) непослідовне вживання *и* та *і*:

а) у флексії: *Василій* / *Васілій* (27 носіїв) – *Василій* (4 носії); *Георгій* (1) – *Георгій* (1); *Григорій* / *Грігорій* (27) – *Григорій* (6); *Димитрій* / *Димітрий* (7) – *Дімітрий* / *Дмитрій* (2); *Захарій* (3) – *Захарій* (2); *Игнатій* (4) – *Игнатій* (1); *Корнілій* (2) – *Корнилій* (1); *Онуфрій* (1) – *Онуфрій* (1); *Прокофій* (4) – *Прокофій* (1); *Терентій* (1) – *Терентій* (1); *Феодосій* (4) – *Феодосій* (1);

б) в основі слова: *Василій* / *Васілій* (30 носіїв) – *Васілій* (1 носій); *Григорій* / *Грігорій* (30) – *Грігорій* (3); *Гавриіл* (3) – *Гавриіл* (1); *Даниїл* (6) – *Даниїл* (4) – *Даніїл* (3); *Димитрій* (6) – *Димітрий* (1) – *Дімітрий* (1); *Дионисій* (2) – *Діонисій* (1); *Илія* (5) – *Илія* (2); *Корнілій* (2)

– *Корнилий* (1) ; *Полікаран* (2) – *Полікарп* (1); *Симеон* (10) – *Сіміон* (1).

в) початковий голосний: *Іаков* (7 носіїв) – *Іаков* (3 носії); *Іоан* / *Іоанн* (48) – *Іоан* / *Іоанн* (14); *Іларіон* (2) – *Іларіон* (1); *Іосиф* (2) – *Іосиф* (1).

2) непослідовне вживання інших голосних та приголосних: *Елсей* (1) – *Елисей* (1); *Ефимій* (2) – *Ефтимій* (1); *Моїсей* (5) – *Моцсей* (3); *Феодор* (10) – *Феодар* (3); *Симеон* (10) – *Семеон* (1) – *Сіміон* (1).

3) подвоєння приголосних та його відсутність: *Іоанн* / *Іоанн* (51) – *Іоан* / *Іоан* (11); *Кирил* (2) – *Кирилл* (1); *Савва* (3) – *Сава* (1); *Филип* (5) – *Филипп* (1).

4) форми чоловічих імен із фіналлю -ій та без неї: *Антон* (1) – *Антоній* (1), *Макар* (1) – *Макарий* (1).

Водночас варіативність чоловічого іменника забезпечується не лише графічними засобами. У зібраному антропонімному матеріалі спостерігаємо також лексичні варіанти, зокрема паралельне уживання канонічних та розмовних форм чоловічих особових імен. Наприклад, тричі в метричних записах трапляється сучасний російський варіант наймення *Аким*, тоді як церковний варіант *Іоаким* зафіксовано лише 1795 р. Поширення набули також сучасні варіанти чоловічих імен *Іван* (6), *Степан* (5), *Федор* (4), хоча кількісно всі вони поступається церковним відповідникам *Іоанн* (38), *Стефан* (15), *Феодор* / *Феодар* (13). Послідовно надається перевага канонічним *Феодот* (5) та *Іаков* / *Іаков* (11) порівняно із сучасними *Федот* (2) і *Яков* (2). Аналогічно абсолютним лідером у записах є церковний варіант *Симеон*, тоді як розмовні *Семіон* і *Сіміон* є одиничними. На відміну від попереднього, розмовні варіанти *Матвей*, *Прокофій*, *Филип* уживаються частіше, ніж їх канонічні відповідники *Матфей*, *Прокопій* і *Филипп*. Однаковою мірою вживаються церковний та розмовний варіанти *Косма* (3) та *Козма* (3). У репертуарі чоловічих особових імен канонічна форма *Пантелеймон* (2) переважає розмовну *Пантелимон* (1).

Деякі чоловічі наймення мають послідовне, але відмінне від прийнятого у святцях написання. Прикладом може слугувати ім'я *Авакум*, яку було зафіксовано в місцевих метричних книгах без подвоєння, тоді як словник особових імен подає як церковну форму Авакум [2, с. 29]. Причому форма Авакум вживається номінаторами як Церквою Покрови Пресвятої Богородиці, так і Церквою на честь Володимирської ікони Божої Матері. Так само в матеріалах відзначаємо сучасний варіант чоловічого імені *Ананій*, використаний замість церковного *Анания* [2, с. 45]. До цієї групи також зараховуємо варіанти на кшталт *Аникий*, яке вживається замість церковного *Іоанникий* [2, с. 46], *Гордей* (церковний варіант *Гордий* [2, с. 92]), *Емелъан* (церковний варіант *Емилиан* [2, с. 116]), розмовний варіант *Еремий* (церковний варіант *Иеремия* [2, с. 118]), *Захарий* (церковний варіант *Захария* [2, с. 123]), *Купріян* (церковний варіант *Киприан* [2, с. 151]). Поява таких форм в офіційних метричних записах, на нашу думку, могла бути наслідком впливу народно-розмовної традиції.

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Результати дослідження засвідчують, що варіювання є характерною особливістю документалізації чоловічих імен у 1790–1800 рр. Появу багатьох варіантів тих самих чоловічих імен в актових записах різних років можна пояснити кількома чинниками, зокрема власною «традицією» запису деяких антропонімів місцевими церквами, а також впливом народно-розмовної традиції.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кракалія Л. В. До питання класифікації буковинських антропонімних варіантів / Л. В. Кракалія // Мовознавство. – 1974. – № 2. – С. 53–58.
2. Суперанская А. В. Современный словарь личных имен : Сравнение. Происхождение. Написание / А.В. Суперанская. – М. : Айрис Пресс, 2005. – 384 с.
3. Чучка П. П. Антропонімія Закарпаття [монографія] / П. Чучка. – Ужгород : ТОВ «Папірус», 2008. – 671 с.

Черноус О. Вариантность мужского именника г. Кировограда. В статье проанализированы варианты мужских личных имен жителей г. Кировограда (Елисаветграда), которые были зафиксированы в метрических книгах местных православных церквей за 1700–1800 гг. Определено, что количественно преобладают антропонимы, которые функционировали в документах в двух вариантах. На основании анализа установлено, что лидером среди имен с

вариативным написанием является мужское имя Иван, диапазон видоизменения которого достигает пяти вариантов. Зафиксировано, что часто местные церкви отдавали предпочтение разным вариантам одного и того же имени, а иногда использовали разные формы одновременно. В собранных материалах чаще наблюдается непоследовательное употребление гласных во флексиях мужских антропонимов, начальных гласных, а также замена одних букв другими в основе онимов. В работе указано, что появление разных форм тех же мужских имен в официальных метрических записях могла быть последствием влияния народно-разговорной традиции, а также собственной «традицией» записи некоторых имен местными церквями.

Ключевые слова: вариантность имени, мужское личное имя, именной вариант, каноническое имя, народно-разговорный вариант имени.

Chornous O. Variability in System of Male Personal Names in Kirovohrad. In this article we analyze the variability in male personal names. It was revealed in male names at the registers of the birth, which were filled by Kirovohrad (Yelysavethrad) Orthodox churches in 1700-1800. It was determined that male names, which have two variants of written form, dominate in our materials. According to the results of the research a popular male name Ivan is the leader among the names in the variant spelling is. A range of its modifications reaches five variants. It is outlined in the paper that local religious institutions often preferred different variants of spelling of the same male name. They also used different forms of the same male name simultaneously. You can often find inconsistent use of vowels in male names flexion, different initial vowels and replacing some letters to the other in the collected materials. The paper noted that the usage of different forms of the same male names in official registers of the birth could be a consequence of people's spoken tradition and its own "tradition" of graphic recording of the names which was used by some local churches.

Key words: variability in system of personal names, male name, variant of the name, the canonical name, people's spoken variant of the name.

II. ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ КАТЕГОРІЙНОЇ ГРАМАТИКИ

Ганна Глушук-Олея
(Херсон)

УДК 81'367.32

СТАТУС ЕКСПЛЕТИВНОГО ЗАПЕРЕЧЕННЯ В ІСПАНСЬКІЙ МОВІ

Метою нашої роботи є вивчити деякі аспекти синтаксичної і семантичної взаємодії так званого "експлетивного" заперечення в сучасній іспанській мові. Термін "експлетивне заперечення" часто використовується (особливо в лінгвістиці романських мов) для негативного маркера, який не має ніякого негативного сенсу. Ми показали, що так зване "експлетивне" заперечення в іспанській мові не є семантично беззмістовним, оскільки вносить певні відтінки значення у зміст речення. Грунтуючись на визначенні експлетивного заперечення, а також його розміщенні у реченні, ми погоджуємося із тим, що такий тип заперечення слабо відповідає епістемічній модальності.

Ключові слова: експлетивне заперечення, іспанська мова, інтеркаляція.

Постановка проблеми. К. Санчес Лопес експлетивним (*expletivo*), фальшивим (*espúreo*) або зайвим (*pleonástica*) називає запереченням, що не передає негативного / заперечного значення реченню, у якому з'являється, і, за таких умов, виявляється надмірним або редундантним (*redundante*) [21, с. 2627]. Термін «експлетивний» може відноситися до будь-якого слова або частки, наявність яких у реченні не є обов'язковою чи необхідною, вони можуть бути вживаними задля повноти, посилення чи гармонійності фрази: *no me voy hasta que (no) me echen*, а також залучається до певних виразів задля розширення значення. Іншими синонімами цього терміну є плеонастичний (*pleonástico*) [18, с. 165; 20, с. 479], емпатичний, додатковий (*enfático, completivo*) [6, с. 177], непотрібний (*innecesario*) [10, с. 318], надмірний (*superfluo o espúreo*) [3, с. 68], та, навіть, паразитарний (*parásito*) [22, с. 10]. У нашій роботі, посилаючись на В. Г. Гака, ми зупинимося на терміні «експлетивне заперечення», таке, що не несе заперечного значення і в більшості випадків може бути опущено без зміни змісту; цей тип заперечення є периферійним, у французькій мові спостерігається у підрядних додаткових реченнях після дієслів на позначення заборони, остороги, побоювання тощо, воно несе не граматичне, а, радше, стилістичне значення [1, с. 284–285].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В іспанській мові експлетивне заперечення репрезентоване прислівником *no* і вживається після дієслів зі значенням сумніву чи страху, у порівняльних конструкціях, у часових обмежувальних конструкціях і в окличних реченнях та питаннях із риторичним значенням [7, с. 152; 12, с. 525; 17, с. 3696; 19, с. 80; 21, с. 2617; 24, с. 387–406]. Проте, якщо у першому випадку вживання у таких зворотах *no dudo que (no), temo (no)* тощо ми все ж таки спостерігаємо певне негативне значення через присутність дієслів *dudar, temer* із власне негативною семантикою [3, с. 74], про що не можна стверджувати у часових лімітативних конструкціях і, тим більше, в окличних реченнях. Однак, такий мовний феномен яскраво виділяється своєю специфікою вживання у близькоспоріднених до іспанської мовах як французькій, італійській, каталонській, а також простежується на різних етапах розвитку самої кастильської мови [12, с. 525]. І, незважаючи на ствердження В. Камуса Бергарече про обмеження вживання експлетивного заперечення у романських мовах межами порівняльних конструкцій [4, с. 109], ми розглянемо докладно усі випадки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Р. Морант Марко зазначає, що експлетивне *no* є різновидом морфеми узгодження заперечення, яке вказує на невідповідність якихось елементів [15, с. 65–87]. У нашому випадку нас цікавлять порівняння нерівностей, назовемо його низхідним, у якому перший елемент (А) сприймається як позитивний і вагоміший, а другий (В) – як негативний і мізерніший: *A es más X que B* [12, с. 167]. У роботі про конструкції нерівності в іспанській мові Д. Болінжера, яка уважається класичною, зазначено, що з різних умов компаративна схема часто слугує для вираження протилежності значень або виключення без жодних альтернатив [2, с. 39–43]. Але, оскільки факти вживання експлетивного заперечення не були зафіксовані у корпусі вивчення, у цьому науковому доробку вони не згадуються. Вживання такого заперечення у порівняльних реченнях спостерігається за протилежності ідей [20, с. 474; 23, с. 297]: *Es mejor ayunar que no enfermar*. Такі конструкції нерівності (*comparaciones de*

desigualdad) Граматика Королівської Академії Наук виносить на перше місце, при чому зазначається їхнє поширення в сучасній іспанській мові, особливо коли другий елемент порівняння є частиною речення [17, с. 3697], наприклад: *Vale más que leas que no el que te alimentos de chismes*. Численність випадків наявності експлетива, коли порівнюваний елемент не є частиною речення, за визначенням згаданої Граматики, зменшується, так, частішим буде уживання речення *Trabaja mejor ella (que él ≠ que no él)*. Вживання експлетивного заперечення у таких конструкціях може пояснюватися психологічним підґрунтям мовця, який має на увазі негативне значення другого низхідного елемента применшуючи, майже виключаючи його [18, с. 168; 14, с. 152], наприклад: *Antes son mis dientes que no mis parientes / Mejor será riqueza que no la pobreza*. Для піднесення вагомості першого елемента порівняння і для виключення іншого вживаються прийменники *más, mejor, primero, antes*, дієслова *valer, preferir* та близькі їм за значенням [3, с. 81–82; 9, с. 69; 14, с. 152]: *Antes morir de pie que no de rodillas / Mi abuelo prefería el hambre que no la vergüenza*. Цей тип заперечення особливо гармонійно розміщується у реченні за наявності лексичних антонімів або таких, що стають ними у дискурсі [14, с. 334]: *Es más mío que no suyo*. С. Гутієррес Ордонес з точки зору значення називає такі структури порівняння корективно-обмежувальними (*correctivo-restrictivas*), псевдокомпаративними або структурами виключення (*estructuras de exclusión*) [9, с. 68–69]. А. Лопес Гарсія – проди́з’юнтивними (*prodisyuntivas*), у яких спостерігається схильність мовця до першого члену порівняння, що може проявлятися в інтеркаляції експлетивного заперечення перед другим членом [11, с. 248], наприклад: *mejor que te quedes que no que te vayas; mejor que lo comes que no que lo tires*. У таких випадках заперечення, навіть, не вважається вибірковим, а запобігає зближенню омофонів – двох *ques* – сполучника і, власне, порівняння [9, с. 66; 13, с. 334; 14, с. 153], таким чином, наявність *no* не надає заперечного значення, проте водночас виконує важливу розрізнявальну функцію, парадоксальним видається її експлетивність та одночасна облігаторність у реченні.

Однак, існує ряд обмежень, які перешкоджають вживанню експлетива у порівняльних конструкціях [21, с. 2629; 24, с. 388]: а) наявність відмінюваного дієслова у другій частині порівняння, наприклад: *Pedro trabaja mejor que (no) estudia* порівняно із *Mejor sabe Pedro trabajar que no estudiar*, додамо, що відсутність дієслова (еліпсис) не заважає появі такого типу заперечення: *Un perro es más feroz que no un gato* [18, с. 174, 175]; б) присутність у першій частині порівняння не експлетивного заперечення: *Carmela no está más guapa ahora que (no) en aquella época* порівняно із *Está más guapa ahora que no en aquella época*, в) введення другого елемента порівняння прийменниковою синтагмою *de lo que* або іншим прийменником, порівняймо: *José antes era más agradable que no ahora / José antes era más agradable de lo que (no) ahora; Prefiero tener que no desear / Prefiero tener a (no) desear* – у другому варіанті речення унеможливується вживання експлетивного заперечення.

У середньовічній і класичній іспанській мові індукторами експлетивного заперечення були дієслова зі значенням страху, сумніву, на сучасному етапі розвитку мови такі випадки не є численними і розглядаються граматиками як неправильні [17, с. 3700; 24, с. 395], натомість у французькій нормативним є уживання експлетиву у формальній мові, проте він опускається у розмовній. Аграматичним в іспанській вважається опущення підрядного сполучника *que* перед експлетивною часткою [21, с. 2628; 24, с. 395]:

Temo (que) no le vaya a pasar algo.

Dudo (que) no tengas razón en lo que dices.

Tenia miedo (de que) no se hubiera equivocado.

За наявності сполучника предмет побоювання чи сумніву сприймається як негативна дія, у разі його опущення інтерпретація негативності зменшується, при цьому, у підрядному реченні має вживатися дієслово в умовному способі, оскільки це дозволяє поширення впливу на нього заперечення [21, с. 2628]. С. Хілі і Гайа зазначає, що іноді у мовленні допускається таке опущення після дієслів на позначення страху, або його заміна на *no dubitativo*, позбавленого заперечного значення – таке явище було поширене у латині і перейшло в романські мови, в іспанській воно збереглося на рівні мовлення [8, с. 289]. На одному наведеному прикладі *Temo que no se nos escapen* дослідник пояснює, що прислівник *no* із втратою заперечного значення стає прислівником на позначення сумніву, як *acaso, quisáz, tal vez* [8, с. 53, 289].

У класичній іспанській мові спостерігалось часте вживання експлетивного *no* з дієсловами *evitar*, *impedir* та подібними до них за своєю семантикою, які виражають корегування стану речей, на сьогодні також можна спостерігати таку інтеркаляцію експлетива у сучасному розмовному мовленні [17, с. 3700–3701], наприклад: *Para impedir que no se les suba el humo a las narices; intentó evitar que el partido no se prolongue más de 90 minutos*.

Вживання експлетивного заперечення у часових лімітативних конструкціях, насамперед *hasta que (no)*, різко критикувалося як аномальне Р. Х. Куерво, що, на його думку, було спричинено впливом *mientras no* на прийменник *hasta* [5, с. 488]. Такої ж точки зору про семантичний перетин дотримується І. Боске [3, с. 152], та це не впливає на поширення цього лінгвістичного явища як в іспанській мові та її варіантах [16; 19], так і у багатьох романських мовах [24]. До того ж, цей факт зафіксовано у Граматиці Королівської Академії Наук Іспанії [17, с. 3698–3699], певними граматиками іспанської мови [12, с. 525; 21, с. 2630] і словниками, але не завжди визнається доречним, як у прикладах: *No dejaré de llorar hasta no vetre / No me voy hasta que no vengas*. Г. ДеМелльо було задокументовано широке поширення і варіанти експлетивного заперечення у цій конструкції в іспанськомовному ареалі (*hasta = no hasta / hasta no = hasta*); найбільша частотність була зафіксована в мексиканському варіанті, і його витоки логічно пояснюється впливом самої системи заперечення іспанської мови. Умовою появи експлетивного заперечення у М. Секо зазначає, що таке вживання є нормальним для Іспанії, проте бажано його опускати задля уникнення невірної тлумачення повідомлення: *No dejaré de llorar hasta no vetre* може розумітися як *nunca le verá*. М. Морера, навпаки, говорить про доречність поєднання прийменника *hasta* і заперечення, називає явище *hasta / hasta no* "прийменниковою полісемією" із різними значеннями пунктуальності / дуративності [16, с. 105]. Саме мовець обирає вживати заперечення або ні, акцентуючи, таким чином, різні значеннєві відтінки, також дослідник зазначає, що лінгвістично невірні конструкції ніколи не вживаються у спонтанному мовленні, виправдовуючи їх семантичним навантаженням [16, с. 106, 110].

До інших часових конструкцій схожого типу можна віднести *mientras que (no)*, *en tanto que (no)* [19, с. 84]: *No nos irémos mientras que no nos paguen / La violencia en la familia no será eliminada en tanto que no se reconozcan los derechos de los niños*. Однією з передумов появи експлетива у реченні є індуктори заперечення *nada*, *nadie*, *ninguno*, *jamás* тощо або наявність заперечної частки перед присудком головного речення [17, с. 3699]:

Ninguno de nosotros se mueve mientras que no se nos explique todo.

No va a trabajar hasta que no le paguen.

Jamás pensó en su media naranja hasta que no la encontró.

Розміщення експлетивного заперечення після слів *apenas*, *casi*, а також зворотів *por poco*, *en poco*, *falta poco para (que)* [20, с. 475; 24, с. 402], наприклад: *Apenas no lo han dicho / Por poco no me atropella un coche / Faltó poco para que no quemara la tortilla*. У поєднанні з *no*, зворот *por poco* може блокувати негативний компонент у більшості випадків, проте у малочисельних прикладах це інтерпретується як подвійне заперечення. У переддієслівній позиції *por poco* уподібнюється до прислівника *casi* або до дієслівної перифрази *estar a punto de + infinitivo* і тлумачиться як не реалізація якоїсь дії, поява ж експлетивного заперечення завжди надає більшої емпатичності й експресивності висловленню [17, с. 3704]. Із певною закономірністю простежується інтеркаляція експлетивного заперечення у певних видах окличних і питальних реченнях кількісного / якісного характеру, і, оскільки, вони є яскраво інтонаційно забарвленими, ми відносимо їх до специфічних афективних моделей заперечення та, відповідно, розглянемо окремо.

Висновки дослідження. Вивчення явища або феномена експлетивного заперечення дало змогу умовно поділити природні мови на три групи [7, с. 151]: а) такі, як, наприклад сучасна англійська, у якій воно відсутнє; б) іспанська, каталонська, французька, а також класична грецька, які, у певних контекстах, допускають вибірково синтаксичну наявність заперечного елемента, що не передає окреме заперечне значення; в) такі, як класична латина, у яких заперечний елемент обов'язково має бути у структурах певних конструкцій, проте не має автономного заперечного значення. **Перспективною** подальшого дослідження вважаємо вивчення становлення категорії заперечення в історії іспанської мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гак В. Г. Теоретическая грамматика французского языка. Морфология / Владимир Григорьевич Гак. – М. Высшая школа, 1979. – 304 с.
2. Bolinger D. L. The comprison of inequality in Spanish / Dwight L. Bolinger // Language, 26 / 1. – Linguistic Society of America, 1950. – P. 28–62.
3. Bosque I. Sobre la negación / Ignacio Bosque. – Madrid: Cátedra, 1980. – 176 p.
4. Camus Bergareche B. Aspectos históricos de la negación románica: Tesis de Doctorado – Madrid: Universidad Complutense, 1988. – 503 p.
5. Cuervo R. J. Apuntaciones críticas del language bogotano con frecuente referencia al de los países de Hispánico-América / Rufini José. – Bogotá : Instituto Caro y Cuervo, ed. 1995. – 770 p.
6. Diccionario manual. Lengua española. Sinónimos y antónimos. – Barcelona : Biblograf, 1988, – 370 p.
7. Espinal T. M. La condición de absorción lógica / M. Teresa Espinal // De gramática generativa. – Bilbao : Universidad del País Vasco, 1995. – P. 151–160.
8. Gili y Gaya S. Curso superior de sintaxis española / Samuel Gili y Gaya. – La Habana : Instituto del Libro, 1968. – 347 p.
9. Gutierrez Ordoñez S. Estructuras pseudocomparativas / Salvador Gutierrez Ordoñez // Cuadernos de Lengua Española. – Madrid : Arco Libros, 1994. – 80 p.
10. Lhorens Camps M. Diccionario de sinónimos y antónimos de la lengua castellana / María Lhorens Camps. – Madrid : Iberica Grafic, 1994. – 430 p.
11. López García A. Gramática del español. Vol. I. La oración compuesta. – Madrid : Arco Libros, 1994. – 472 p.
12. López García A. Gramática del español. Vol. II. La oración simple. – Madrid : Arco Libros, 1996. – 615 p.
13. Matrínez García J. A. Construcciones y sintagmas comparativos en español actual / J. A. Matrínez García // In memoriam Inmaculada Corrales. I. – Tenerife : Universidad de La Laguna, 1987. – P. 319–336.
14. Matrínez García J. A. Construcciones y sintagmas comparativos en el español actual / J. A. Matrínez García // Cuestiones marginadas de gramática española. – Madrid : Istmo, 1994. – P. 115–172.
15. Morant i Marco R. La negación en catalán / Ricard Morant i Marco. – Valencia : Universitat, Departament de Teoria dels Llenguatges , 1993. – 248 p.
16. Morera M. Sobre el llamado "no supletivo" en frases introducidas por "hasta que no" / Marcial Morera // Revista de filología de la Universidad de La Laguna, № 5. – Canarias : Universidad de La Laguna, 1986. – P. 101–110.
17. Nueva gramática de la lengua española. Real Academia Española: Sintaxis II. – Madrid : Espasa Libros, 2009. – P. 1961–3885.
18. Porcar Miralles M. La negación en la estructura comparativa. *Más que non* en castellano medieval / Margarita Porcar Miralles // VERBA. Anuario Galego de Fililixía. Vol. 25. – Santiago de Compostela : Universidad de Santiago de Compostela, 1998. – P. 165–196.
19. Rodríguez Muñoz F. J. La negación expletiva en construcciones temporales con valor condicional en español [Електронний ресурс] / Francisco J. Rodríguez Muñoz. – P. 79–88. – Режим доступу до статті : *ut.pr/.../La-negacion-expletiva-en-construcciones-temporales...*
20. Salvá V. Gramática de la lengua castellana, según ahora se habla [Estudios y edición de Margarita Lliteras]. – Madrid : Arco-Libros, 1988. – 1831 p.
21. Sánchez López C. La negación / Cristina Sánchez López // Gramática descriptiva de la lengua española [dirigida por I. Bosque, V. Demonte]. Tomo 2. – Madrid : Espasa Calpe, 1999. – P.2561–2634.
22. Schweighaeuser A. De la Négation dans les langues romanes du midi et du nord de la France / Alfred Schweighaeuser. – Paris : Firmin Didot Frères, 1852. – 108 p.
23. Seco R. Manual de Gramática Española / Rafael Seco. – Cuba : Pueblo y Educación, 1973. – 402 p.
24. Vázquez Molina Jesús F. La negación expletiva en francés. Un estudio argumentativo / Jesús F. Vázquez Molina. – Oviedo : Univesridad de Oviedo, 2002. – 498 p.

Глушук-Олея Анна. Статус експлетивного отрицания в испанском языке. Целью работы является изучение некоторых аспектов синтаксического и семантического взаимодействия так называемого "эксплетивного" отрицания в современном испанском языке. Термин "эксплетивное" отрицание часто используется (особенно в лингвистике романских языков) для негативного маркера, который не несёт никакого негативного значения. Мы показали, что такое эксплетивное отрицание в испанском языке не является семантически бессмысленным, поскольку привносит оттенки значений в содержание предложения. Основываясь на определении самого эксплетивного отрицания, а также на его размещении в предложении, мы соглашаемся с тем, что такой тип отрицания слабо соответствует эпистемической модальности.

Ключевые слова: эксплетивное отрицание, испанский язык, интеркаляция.

Glushchuk-Oleia G. The status of expletive negation in Spanish. The aim of our paper is to explore some aspects of the syntactic and semantic interface of so-called "expletive" negation in modern Spanish. The term "expletive negation" is often used (especially in the linguistics of the Romance languages) for a negative marker that has no negative meaning. The "expletive" interpretation is actually a still-highly-active reflex of a hystorical phenomenon that occurred centuries ago in the system of negation in Spanish. We have shown that the so called "expletive" negation in Spanish is not semantically vacuous, but does contribute to the meaning of the sentence. The assertion of a sentence with "expletive" negation entails the one of a sentence without it, but the opposite is not true. Consequently, their truth conditions are similar but not identical, and it is safe to say that the expletive negation can be not expletive after all. We propose that expletive negation denotes the attitude holder's lack of evidence regarding the probability of the different alternatives, rendering them to equally probable. Based on the meaning of expletive negation as well as its distribution we agree that such type of negation is a weak epistemic modal.

Key words: expletive negation, Spanish, insertion.

*Інга Кірквська
(Дніпро)*

УДК 811.133.1'366.584

ФУТУРАЛЬНІСТЬ ЯК СФЕРА МІЖКАТЕГОРІАЛЬНОЇ ВЗАЄМОДІЇ В КОНТИНУУМІ КАТЕГОРІЙ МОДАЛЬНОСТІ, АСПЕКТУАЛЬНОСТІ ТА ТЕМПОРАЛЬНОСТІ (НА МАТЕРІАЛІ ФРАНЦУЗЬКОЇ МОВИ)

Стаття присвячена дослідженню когнітивної природи взаємодії категорій футуральності, модальності, аспектуальності та темпоральності в сучасній французькій мові. З'ясовано специфіку майбутнього як сфери потенційних, гіпотетичних дій. Розкрито характер міжкатегоріальної взаємодії у вираженні темпоральної семантики футуральними формами сучасної французької мови. В рамках запропонованої розвідки зазначається, що реалізація темпоральної категорії часу в сучасній французькій мові виражається не тільки в стереотипному сприйнятті двоплановості, а й в плані когнітивістики. Окрема увага приділяється розмежуванню понять граматичний час та категорія часу.

Ключові слова: категорія, міжкатегоріальна взаємодія, футуральність, модальність, аспектуальність, темпоральність

Постановка проблеми. Складність визначення категоріального статусу майбутнього часу впливає зі специфіки переробки свідомістю носіїв мови об'єктивного часу за допомогою певних когнітивних механізмів. На відміну від об'єктивного простору, мінімально чуттєво сприйнятий час відбивається у людській свідомості за умов максимальної свободи вираження та яскравого психологічного забарвлення [6, с. 30]. Майбутнє не відбувається на наших очах, завдяки чому проспективна дія постає як потенційно можлива, гіпотетична й невизначена. Повідомлюване мислиться як здійснене, але воно лише передбачається, очікується чи планується. При цьому великою є міра суб'єктивності сприйняття подій в майбутньому, що виявляється у залежності відношення мовця до майбутньої дії від волі й емоційного стану, знання довколишньої дійсності та різного роду обставин, які формують своєрідне тло для сприйняття майбутнього. Розуміння того, що ірреальна природа майбутнього "когнітивно більш абстрактна відносно чуттєво більш пізнаваних й емпірично доступних минулого і теперішнього" [9, с. 22-23], дає підстави говорити про вторинність категорії майбутнього [2, с. 42].

Актуальність запропонованої статті визначається нерозробленістю питання про статус категорії футуральності, а також відсутністю теоретичних положень про її статус, структуру та мовну репрезентацію. Відсутність концептуальних підвалин у вивченні міжмовних відповідників аспектуальних характеристик дії у сучасних аспектологічних дослідженнях загострила необхідність дослідження міжкатегоріальних галузей мови.

Мета даної розвідки полягає у дослідженні когнітивної природи взаємодії категорій футуральності, модальності, аспектуальності та темпоральності в сучасній французькій мові і

передбачає розв'язання таких завдань:

- 1) з'ясувати специфіку майбутнього як сфери потенційних, гіпотетичних дій;
- 2) розкрити характер міжкатегоріальної взаємодії у вираженні темпоральної семантики футуральності сучасної французької мови;
- 3) дослідити характер взаємодії між категоріями аспектуальності, модальності та темпоральності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Категорію часу в європейських мовах іноді ототожнюють з поняттям граматичного часу. Семантичний аналіз темпоральності налічує велику кількість значень і відтінків, основним засобом вираження яких є особова форма дієслова. Як відзначають у своїх дослідженнях Г. Гійом, А. Доза, М. Гревіс, Ж. Дамурет і Е. Пішон, В. Г. Гак та інші, полісемія особової форми виходить з того, що у різних способах дієслова по-різному співвідносяться категорії самого способу, часу й виду [3, с. 16]. Про співвідношення цих значень у французькій лінгвістиці існують три різні думки: а) спосіб, час і вид об'єднуються в одну загальну категорію; б) час та вид об'єднуються в одну категорію, спосіб виділяється в окрему категорію; в) спосіб, час і вид розглядаються як три окремі морфологічні категорії.

Перша точка зору представлена в працях Г. Гійома. На його думку, форми дієслова відображають різні етапи формування уявлення у свідомості того, хто говорить про розвиток дії у часі: “образ часу” – “image-temps”. “Образ часу” модальний у тому сенсі, що він є результатом ставлення мовця до даного процесу. Актуалізація дії проходить ряд етапів, і залежно від того, на якому етапі свідомість того, хто говорить, вживається одна з модальних форм. Актуалізація дії пов'язується з певним часовим планом: минулим, теперішнім і майбутнім, що пояснює численність форм в індикативі. Складні часи Гійом розглядає як вираз виду дієслова або “внутрішнього часу” дії. У концепції Гійома категорії способу, часу та виду виступають як різні етапи розвитку процесу у часі [1].

Друга точка зору, при якій в системі дієслова розрізняють дві категорії: час разом з видом і спосіб представлена як в традиційній граматиці, так і в багатьох теоретичних дослідженнях. Тут можливі два підходи:

1. Більшість дослідників (Теньєр, Дамурет і Пішон, Богомолова) вважають, що вид як граматична категорія не існує, є лише категорія часу, форми якого залежно від конкретного контексту можуть передавати видові значення [3, с. 17].

2. П. Імбс і деякі інші автори стверджують, що видові і часові значення рівноправні в дієслівних формах і утворюють єдину часову категорію, всередині якої вид та час перебувають у стані рівноваги: якщо одне значення виходить на перший план, то друге затемнюється [3, с. 17].

Третя точка зору – визнання трьох окремих категорій – представлена в роботах Вагнера, Клюма, Боннара. Деякі автори – наприклад, Дюбуа – вважають домінуючою категорію виду, а не часу [3, с. 17].

Кожен спосіб відрізняється за методом подання дії, тим, як він співвідносить дію з об'єктивною реальністю та суб'єктивним сприйняттям мовця. Окрім того, залежно від способу варіює сполучення модальних і темпоральних значень. Єдиний спосіб, в якому категорія часу отримує своє повне вираження, це індикатив (у способах *Subjonctif* та *Conditionnel* категорія часу виступає відносною та нерегулярною). А одна й та сама дієслівна форма дійсного способу виконує низку функцій: 1) розташовує дію у одному з часових планів (минуле, теперішнє, майбутнє); 2) реалізує відношення передування, одночасності або слідування у часовому просторі; 3) актуалізує дію; 4) створює уявлення про часові рамки перебігу дії. П. Імбс доповнює список названих вище функцій ще однією: розташування дії у подільному та неподільному темпоральному просторі. На його думку, неподільний час – це часовий план, який не піддається традиційному розподілу на минуле, теперішнє та майбутнє. За кожною часовою формою закріплюється первинна та ряд вторинних функцій, які забезпечують різноманітність темпоральних значень та відтінків [3, с. 18].

Універсальними є властивості часу, зокрема послідовність, яка відображається у темпоральних відносинах, визначених словами *раніше* та *пізніше*. З іншого боку, структура концепту ЧАС вміщує відносини одночасності і тривалості. Тому доцільно розглядати концепт ЧАС через когнітивну модель лінійності, яка конституюється модусами *минулого* – *теперішнього* – *майбутнього*, та когнітивну модель циклічності, що визначається параметрами *повторюваності* та *точковості*.

Аспектуально-темпоральний комплекс включає в себе категорії аспектуальності, темпоральності, таксиса та часової локалізованості дії. Єдиним інтегративним підґрунтям для взаємодії вказаних категорій є ідея часу в самому широкому розумінні [7, с. 12]. З іншого боку, можна говорити про перетин категорій часу та модальності: «майбутнє протиставляється теперішньому і минулому не тільки у співвідношенні з моментом мовлення, але й за модальністю» [5, с. 110-111]. Майбутнє, на відміну від теперішнього та минулого, має відношення до подій, про які «не існує даних з досвіду» [4, с. 24]. Вираження майбутнього часу пов'язано з ідеєю гіпотетичного передбачення про можливий характер дій, невизначеності, потенційності і т.ін. і, зазвичай є суб'єктивною градацією дій [8, с. 26; 4, с. 24], що виражається за допомогою *Futur simple*. Наприклад:

Ça devra être intéressant!

Так, можливість взаємодії аспектуальних і модальних категорій також підтверджується на прикладі *Futur immédiat*. Наприклад:

Je ne vais pas injurier qui que ce soit!

Доволі частим є вживання *Présent de l'Indicatif* для передачі майбутньої дії разом із обставинами часу, що локалізують дію у майбутньому. Наприклад:

Demain, je pars pour Paris, maintenant c'est sûr!

Значень, що передає модальність, достатньо багато, серед них можна відзначити реальність, банальність, необхідність, передбачуваність, впевненість, інформативність, спонукальність, намір, тощо [4, с. 24].

Серед модальних значень, які є дотичними до футуральності можемо виділити потенційність та інтенціональність дії. Потенційність передбачає можливість, в якій можна розгледіти риси майбутньої дійсності – необхідність, банальність і т. ін., а інтенціональна модальність пов'язана з ситуацією наміру [8, с. 27].

Розглянувши основні значення, які входять до складу категорії модальності, можна зробити проміжний висновок щодо того, які саме потенційні і інтенціональні складові утворюють немодальні, додаткові значення. Відбувається втрата модального значення та набуття граматичного характеру немодального використання, коли йдеться про т.з. «нейтральну проспективність» (термін Сухомліної). Наприклад:

Demain, à ce temps-là, je serai à la maison.

Міжкатегоріальний характер категорії футуральності, як і всі пізнавальні процеси та їх результати знаходять відображення в мовній об'єктивації характера дій, що відбуваються. Як було зазначено, найбільш загальними складовими категорії футуральності є цілеспрямованість, поетапність та всі види проспекції. Варіативний характер взаємодії категорій аспектуальності, темпоральності та модальності відбувається на тлі деталізації параметрів аспектуальних ситуацій в континуумі «проспективний зміст повідомлення→мовна форма (*Futur simple, Futur immédiat, Présent*)»

Висновки.

1. Значенням граматичного виду є граматичне значення, яке постійно визначає граматичну форму видової опозиції. Значення граматичного виду носить системно-структурний характер. Тоді як до значень способів дії у французькій мові відносять будь-які характеристики протікання дії, що виникли як результат взаємодії значень дієслівних і недієслівних засобів.

2. Підґрунтям для взаємодії категорій аспектуальності, модальності і темпоральності є функціональна багатозначність мовних форм, семантичний потенціал слів, їх здатність до розвитку лексико-семантичних варіантів значення.

3. Поняття майбутнього часу як на когнітивному, так і на семантичному рівнях відрізняється гіпотетичністю та суб'єктивністю в інтерпретації подій, що мають відбутися. Це обумовлюється природою самого майбутнього як сфери нереалізованих подій про які мовець тільки-но висуває передбачення, ґрунтуючись на своєму власному баченні закономірностей розвитку ситуації.

4. Семантичний потенціал категорії футуральності формується в результаті міжкатегоріальної взаємодії, яке має місце на всіх рівнях концептуальної системи і охоплює різну кількість категорій, які взаємодіють між собою. Результатом міжкатегоріальної взаємодії футурума

є формування семантичного потенціалу даної категорії, основними елементами якої є темпоральний і модальний компоненти, а додатковим елементом, який сприяє збагаченню семантичного потенціалу категорії в цілому – аспектуальна семантика.

Перспективними галузями вивчення категорії футуральності, на нашу думку, є розмежування граматичної категорії футуральності та її поняттєвого відповідника у сучасній французькій мові й відтворення когнітивної схеми функціонально-семантичної категорії футуральності у зв'язку з мовною репрезентацією її складових у сучасній французькій мові.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гийом Г. Принципы теоретической лингвистики / Г. Гийом; общ. ред., послесловие и коммент. Л. М. Скрелиной. – М.: Прогресс, 1992. – 224 с.
2. Гошилик В. Б. Взаємодія категорій футуральності і модальності в сучасній англійській мові / В. Б. Гошилик // Наукові записки [Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя]. Сер. : Філологічні науки. – 2014. – Кн. 1. – С. 41-44.
3. Єленіна З. І. Дієслівний час – ядро граматичної категорії часу / З. І. Єленіна // Єдність навчання і наукових досліджень – головний принцип університету: збірник наукових праць звітно-наукової конференції викладачів університету за 2013 рік, 4-6 лютого 2014 року / укл. Г. І. Волинка, О. В. Уваркіна, О. П. Ємельянова. – К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2014. – с. 16-18.
4. Іпатова Л. В. Семантико-грамматическая связь аналитических средств выражения модальности и будущности в английском, французском и 164 русском языках. Сравнительный анализ [Текст]: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.20 / Л. В. Ипатова. – М., 2003. – 234 с.
5. Кочергина В. А. Введение в языковедение. Основы фонетики- фонологии. Грамматика [Текст] / В. А. Кочергина. – М.: Изд-во МГУ, 1991. – 205 с.
6. Селиванова Е. Е. Футурум в английском языке: понятийная категория и ее языковая репрезентация / Е. Е. Селиванова // Сб. науч. тр. / Моск. гос. лингв. ун-т. – М., 2001. – Вып. 460. – С. 29-49.
7. Смирнов И. Н. Конкретность/обобщенность ситуации в семантике аспектуально-темпоральных категорий (на материале современного русского языка) [Текст]: автореф. дис. ... д-ра филол. наук: 10.02.01 / И. Н. Смирнов. – СПб., 2011. – 39 с.
8. Федорова Р. М. Языковая объективация категории проспективности: дисс. ... канд. филол. наук, спец. 10.02.19 «Теория языка» / Р. М. Федорова. – Нижневартковский гос. ун-т, 2014. – 187 с.
9. Fleischman S. The Future in Thought and Language: Diachronic Evidence from Romance / S. Fleischman. – Cambridge; New York: Cambridge University Press, 1982. – 218 p.

Кирковская И. Футуральность как сфера межкатегориального взаимодействия в континууме категорий модальности, аспектуальности и темпоральности (на материале французского языка). Статья посвящена исследованию когнитивной природы взаимодействия категорий футуральности, модальности, аспектуальности и темпоральности в современном французском языке. Исследована специфика будущего времени как сферы потенциальных, гипотетических действий. Раскрыт характер межкатегориального взаимодействия в выражении темпоральной семантики футуральными формами современного французского языка. В рамках представленного исследования отмечается, что реализация темпоральной категории времени в современном французском языке выражается не только в стереотипном восприятии двуплановости, а и в плане когнитивистики. Отдельное внимание уделяется разграничению понятий грамматическое время и категория времени.

Ключевые слова: категория, межкатегориальное взаимодействие, футуральность, модальность, аспектуальность, темпоральность.

Kirkovska I. Futurity as a sphere of intercategory interaction in the continuum of the categories of modality, aspectuality and temporality (a case study of the French Language). The article aims to study the cognitive nature of modality, aspectuality and temporality categories in modern French. The particular characteristics of future tense are analyzed as a sphere of future potential, hypothetical actions. The nature of intercategory interaction is explored in the connection with its representation of temporal semantics by means of futurity forms in modern French. It has been observed that the realisation of the temporal category of tense in modern French is expressed not only in the stereotyped perception of two-planned nature, but also in terms of cognitive science. Special emphasis is placed on the differentiation of the notions 'grammatical tense' and 'category of tense'.

Key words: category, intercategory interaction, futurity, modality, aspectuality, temporality.

УДК 801.82:81'37]:82.3

ФУНКЦІОНАЛЬНО-СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВСТАВНИХ І ВСТАВЛЕНИХ КОНСТРУКЦІЙ У ТЕКСТАХ ХУДОЖНЬОЇ ПРОЗИ

У статті розглянуто функціонально-семантичні особливості вставних та вставлених конструкцій в історичному дискурсі. Визначено підходи дослідників до класифікації вставних конструкцій. Здійснено аналіз досліджень щодо функцій вставних конструкцій у текстах художньої прози. Зосереджено увагу на функціонуванні вставних та вставлених конструкцій для створення оцінних висловлень в історичному дискурсі. Розкрито значення вставних слів при зміні наповненості речень. В ході дослідження встановлено частотність вставних та вставлених конструкцій як маркерів оцінки в історичній художній прозі. Наведено приклади вставних та вставлених конструкцій в текстах художньої прози на основі поділу вставних компонентів за типом привнесеного в речення значення. Простежено, що вставні та вставлені конструкції репрезентують різні типи оцінок. Виявлено в текстах історичного дискурсу конструкції, що використовуються для передачі як позитивної, так і негативної оцінки. На конкретних прикладах відображено стилістичні функції вставлених конструкцій. Доведено прагматичну значущість вставних та вставлених конструкцій, що виражають оцінку.

Ключові слова: вставні та вставлені конструкції, оцінка, функції, художня проза.

Постановка проблеми. Функціонування вставних та вставлених конструкцій зацікавило вчених ще у XVIII ст. У сучасних лінгвістичних дослідженнях визначено функції вставних конструкцій у різних текстах та виділено функційно-семантичні групи вставлених конструкцій. Мовознавець О. Щеннікова визначила 7 функцій вставних конструкцій, які використовуються для таких конструкцій: 1) пояснення; 2) передання додаткових відомостей; 3) передання побіжних зауваг; 4) довідково-відсильна функція; 5) функція ремарки; 6) передання суб'єктивної модальності та авторської оцінки; 7) покликання [6]. Згодом явище вставності розмежувалося на вставність і вставленість.

За результатами наших досліджень, вставні конструкції в текстах історичних прозових творів репрезентують такі оцінки: авторську (позитивну щодо дій персонажа або критичну), оцінку мови, стилю персонажа. Таким чином, вставне слово є комунікативно актуальним, оскільки на семантичному рівні може оцінно змінювати наповненість речення.

Варто зазначити, що кількісно незначну групу засобів вираження емоцій становлять вигуки, які застосовують для вираження внутрішнього психологічного стану персонажів. Частотність їх функціонування в текстах історичної прози низька, вони не містять чіткої семантики і виражають відношення мовця до предмета оцінки лише в певній ситуації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання особливостей реченневих структур з оцінним значенням та засоби їх вираження у латинській мові розглядав В. Шинкарук. На його думку, вигуки входять до структури речення, ускладнюють різновиди суб'єктивно-модальних значень [5].

А. Загнітко, розглядаючи проблему вставності і вставленості у реченневій структурі в сучасній лінгвістиці, визначила їх суттєво значущою, оскільки їх принципова відмінність полягає у співвідношенні з реченневою структурою [2]. Зокрема, вставленість корелює із семантичною емністю речення і його поліпропозитивністю; вставність співвіднесена тільки з суб'єктивною площиною [3, с. 418]. Наприклад, осуд поведінки: «Коли Славина об'явилась у домі Соловія з дітьми на руках, дід спокійно звівся з лавиці (сидів під віконцем, латав постолі), зсунув на переніссі остришкуваті сиві брови – мовляв, як же се? Що се? Ішла служити у княжий двір одна, а повернулась – удвох...» (Р. Іванченко. Зрада, 19) (народити дитину до заміжжя – це погано, тобто поза персонажа, описана у вставленій конструкції, передає імпліцитно негативну, засуджувальну оцінку).

У подібних наддовгих реченнях досить складно визначити домінування того чи того інформативного тла, хоча, поза всяким сумнівом, об'єктивний зміст певною мірою пов'язаний з

потокотом свідомо спрямованих авторських міркувань, що передаються через призму ліричного героя. Вставлені конструкції орієнтовані на відтворення полігамності міркувань автора і паралельно (можливо, навіть одночасно) спрямовані на передачу раптово виниклих асоціацій [3, с. 420].

Мета статті. В ході дослідження нами встановлено, що частотність вставних та вставлених конструкцій як маркерів оцінки в історичній художній прозі становить 17,6%. Таким чином їх вивчення є актуальним для сучасної лінгвістики. Мета статті полягає у з'ясуванні функціонально-семантичних особливостей вставних та вставлених конструкцій у текстах історичної художньої прози, виявленні конструкцій, які репрезентують різні типи оцінок.

Виклад основного матеріалу дослідження. На думку А. Загнітко всі класифікації вставних слів, словосполук і речень, що існують в текстах сьогодні, ґрунтуються на їх семантиці та наявній у них оцінці повідомлюваного мовцем. Мовознавець зазначає поділ вставних компонентів за типом привнесеного в речення значення:

1) вставні слова, словосполучення й речення для вираження ступеня вірогідності повідомлюваного: *безумовно, справді, можливо, мабуть, звичайно, очевидно* та ін.;

2) вставні слова, конструкції і речення на позначення зв'язку думок, послідовності викладу їх чи логічного завершення цього викладу: *по-перше, по-друге, до речі, отже, словом, таким чином тощо*;

3) вставні слова, конструкції і речення, які виражають почуття мовця, його емоційний стан: *на жаль, на біду, на лихо, на горе, на диво*;

4) вставні слова, конструкції та речення на позначення джерела повідомлення: *на думку..., за словами..., на погляд..., за повідомленням..., на наш погляд, по-моєму, як вважаємо* та ін.;

5) вставні слова, конструкції та речення на позначення характеру висловлювання, способу передачі думки, типу її оформлення: *іншими словами, так би мовити, сказати по правді, власне кажучи, правду кажучи* та ін.;

б) вставні слова, конструкції та речення на позначення звернення до співбесідника, вжиті з метою привернення уваги читача або слухача: *бач, пам'ятаєте, відчуваєте, даруйте, пробачте, даруйте на слові, вибачайте на слові* та ін. [2, с. 574–575].

Простежуємо достатню кількість прикладів вставних і вставлених конструкцій у текстах історичної художньої прози, що репрезентують кожну з вищезазначених груп. Наприклад: 1) «*Та я, мабуть, поквапився назвати українську націю монолітом, нескоро ще вона заслужить на таке визнання*» (Р. Іваничук. *Благослови, душе моя, Господа...*, 28), «*Мабуть, вони надто серйозно ставились до свого фахового етикету*» (В. Кожелянко. *Діти застою*, 38) – невпевненість у висловленому; «*Вуйки, очевидно, наслідували музикантів, тож були переважно в чорних костюмах, білих нейлонових сорочках і капелюхах*» (В. Кожелянко. *Діти застою*, 38) – вираження висловлюваного за спостереженнями; «*Справді, полонені акацири, родичі гуннів, могли допомогти своєму одноплемінникові вибратися з ями, а він уже сам і сторожа задушив, і коня вивів зі стайні...*» (В. Малик. *Князь Кий*, 67) – вираження впевненості;

2) «*По-перше, поступово перестали пити каву... По-друге, нова влада, переважно силовими методами, вкорінювала в шляхетну до того джерелівську громаду манеру доносити на свого ближнього. ... По-третє, з часом змінилася лінгвістична картина краю... По-четверте, як також по-п'яте, десяте і двадцяте, змінився дух європейської північнобалканської Буковини*» (В. Кожелянко. *Діти застою*, 9-10) – послідовність висловлюваного; «*Отже, поляни не мали ніякої змоги зустріти їх хмарою стріл, бо лівому і правому крилу стріляти не було в кого*» (В. Малик. *Князь Кий*, 159); «*Таким чином, на дембель Людинюк пішов навіть не роздвоєною, а розтроєною особистістю...*» (В. Кожелянко. *Діти застою*, 34) – логічне завершення висловлювання;

3) «*На щастя, якраз у ті часи, у першій половині лицемірних і безпросвітних, коли здавалося, що час застиг, як бетон, 80-х років, у місті відкрився один із перших закладів громадського харчування...*» (В. Кожелянко. *Діти застою*, 66) – вираження позитивних почуттів; «*На жаль, здорова, пані Еккарт, – відповів агент приватного детективного бюро...*» (В. Кожелянко. *Діти застою*, 195) – вираження невдоволення;

4) «*А необізнані ромеї і готи всіх їх сукупно прозвали від того венетами, або, по-їхньому, антами, і так вони зветься донині.*» (В. Малик. *Князь Кий*, 30);

5) «Лена тоді остаточно розсварилася зі своїм кавалером-однокурсником, який, **чесно кажучи**, вже давно їй обрид, а Панько Людинюк якраз повернувся з армії» (В. Кожелянко. Діти застою, 16); «Сеня Кацман, **по правді сказати**, глибоко в душі зневажав і Сиромятнікова, і Долбоносова, і Красуцького, які сліпо робили свою роботу...» (В. Шкляр. Залишинець. Чорний ворон, 63);

6) – «**Пам'ятаєте** свої найбільші успіхи, найвищі досягнення, блискучі перемоги? **Згадайте**, усі вони супроводжувалися шлейфом дрібніших, але дуже приємних речей» (В. Кожелянко. Діти застою, 247), «Небезпека, **вважай**, минула, міг би нарешті отямитись, але зла воля, упіймавши чоловіка на слабину, причепилася, як реп'ях» (В. Шкляр. Залишинець. Чорний ворон, 262) – звернення до читача, посилення уваги до висловлюваного.

Простежуємо, що вставні та вставлені конструкції в текстах історичних романів репрезентують позитивну чи негативну оцінку навколишньої дійсності мовцем або читачем, яка формується за узусними чи індивідуальними критеріями, наявними у свідомості мовця.

Для вираження загальної оцінки персонажа автори часто, підкреслюючи негативну оцінку його внутрішнього стану, використовують вставні конструкції: «... жінка висока, ставна, зі слідами колишньої краси, яку усвідомлювала на людях, та й дома, трималася впевнено (що трохи передалося їй дочці), повелівала (у **першу чергу чоловіком**), не терпіла заперечень, непослуху» (Ю. Мушкетик. У пастці, 14).

Зазначимо, що незадоволення, несхвалення, засудження військової служби, а отже негативну оцінку автори передають з допомогою конструкції **правду кажучи**: «Все це потрібно сказати, щоб мій читач мене зрозумів, чому так раптово вирішив покинути військову службу, хоча мав реальні підстави дослужитися до підполковника, а вирішив повернутися до своїх глухих Лісовичів, бо, **правду кажучи**, в офіцерському середовищі почав задихатися, ностальгічне почуття гнітило мене все більше, навіть часами змучувало; більше того, як людина щиро віруюча, відчував у тому божий промисел, якому опиратися не мав ані підстав, ані права – тут керувала мною сила, вища власної» (В. Шевчук. Тіні зникомі, 27), позитивну ж оцінку передають так: «–**Вважаю**, що Господь дав нам благодать не знати власного майбутнього» (В. Шевчук. Тіні зникомі, 27).

О. Галайбіда основною стилістичною функцією вставлених конструкцій вважає «... створення двоплановості розповіді, експресивне «розрихлення» мови, яке полягає у членуванні висловлювання. Вставлення вклинюються у речення, порушуючи синтагматичні зв'язки, вимагають відповідного інтонування, а отже, привертають увагу читача» [1]. Таким чином, вставлення у художньому тексті автори використовують і для:

– емоційно-оцінних авторських характеристик: «Підручний кат виступив уперед з сокирою, його очі зловтішно блищали – це ж йому нині випало щастя рубати по живому, – і тоді пролунав над юрбою, занімілою в нестерпно довгому очікуванні, жіночий вереск...» (Р. Іваничук. Журавлиний крик, 21);

– іронічного забарвлення (можливе поєднання нейтрального в основному реченні і зниженого у вставлених конструкціях): «Потомственный залізничник Голик-Залізник зі своїми козаками розібрав полотно якраз так, щоб пасажирський поїзд Ростов – Київ, костиль йому в гузно, зашпортався за кілька верств перед Цибулевим» (В. Шкляр. Залишинець, 202);

– оформлення тексту зі вставними конструкціями у вигляді діалогу: «...він грубо взяв за підборіддя розчулену панночку з заплаканим личком, котра тицяла йому букет квітів: «Плач, плач, дурепо, є чого!»; вихопився з юрби, жбурнув на брук конфедератку і, перейшовши Гетьманські вали й Городецьку за рогаткою, сховався від світу і самого себе на Клепарівському передмісті» (Р. Іваничук. Вода з каменю, 110);

– оцінної надмірності тексту за рахунок різного виду повторів: «Вони звільнилися ще до появи в трюмі козаків – хто відчинив кайдани ключами наглядача, хто вирвав штир і побіг до виходу – трупи турків та поранені тут же полетіли за борт» (Я. Бакалець. Із сьомого дна, 161) – повтор займенникових іменників та синтаксичний паралелізм вставлених конструкцій сприяє не лише акцентуванню форми звільнення козаків, а й несе оцінну інформацію щодо їх мужності та спритності;

– елементів художньої стилізації: *«Дивився бездумно в небо, порисоване перістими білими хмарами, й пропускав у думці шмат часу – від того менту, коли хлопнув поганому Брейнделю, московському резидентові у Львові, в обличчя гарячим пушем за те, що той у кнайпі «Zegsihundfürsieg» вголос шельмував декабристів – та ж то лицарі, а ти шваль рязанська! – й за те потрапив на місяць до криміналу»* (Р. Іваничук. Саксаул у пісках, 228);

– передачі темпоральних та просторових образів через розширення ретроспективної інформації: *«I тут на нього чекала несподіванка, яка ще раз – бо ж брав колись участь у повстанні 1831 року – загнала його в польський резистанс...»* (Р. Іваничук. Саксаул у пісках, 229) – у цьому випадку – ще й навіть неприємні спогади;

– забезпечення чіткості та логічності тексту: *«...священик був прикутий до свого місця, підлягав духовній владі, яка його карала й присилала циркуляри, служив службу не від себе і душі своєї, а за готовими приписами, навіть плату мав брати з прихожан визначену, тобто ставав частинкою духовного відомства – над ним була більша за Якову драбина менших і більших начальників – ще одна розлога й добре сплетена сітка, що охоплювала цей світ, і ще хто зна, чи ту сітку сплів Бог чи диявол»* (В. Шевчук. У череві апокаліптичного звіра, 114).

Здійснений аналіз дає підставу стверджувати, що можливості вставлених конструкцій посилюються, якщо вони містять опис – оцінку персонажа. Прагматична значущість вставних та вставлених конструкцій, що виражають оцінку залежить від лексичного значення слова, тобто до лексичної прагматики відносимо сферу від експресивних елементів лексичного значення до модальних компонентів значення (відношення персонажа до мовних одиниць, які він використовує). Наприклад, у романі В. Шевчука «Тіні зникомі. Сімейні хроніки» головний персонаж, описуючи свій душевний стан очікування і бездіяльності, використовує негативну характеристику, уживає вставлену конструкцію складного характеру, яка уточнює дії персонажа в час «душевного струсу»: *«Я жажнувся на можливість місячної бездіяльності й вирішив зважитися на важку дорогу, хоча міг би ці кілька тижнів з приємністю провести в чудовій книгозбірні свого господаря, але мій стан був такий напружений, що просто не міг читати – літери стрибали перед очима й розбігалися: у час особливого душевного струсу ніколи не бував здатний до роботи, навіть читання – ставало мені нудно, ніби в нутро заліз сірий, драглистий звір й поїдав мене; ось чому всі офіцери схильні до пиятик: при їхньому одноманітному житті, коли не бувають у походах чи на військових кампаніях, кожен дістає собі до поселення, до нутра, отакого звіра, якому вони й заливають пельку або ж прагнуть убити його буйними веселощами та всілякими вигадками...»* (В. Шевчук. Тіні зникомі, 31).

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Отже, вставні та вставлені конструкції в текстах історичного дискурсу виконують оцінну функцію, встановлюючи, за В. Телією, зв'язок «між цілісною організацією мовця/слухача і зазначеною реалією (точніше – якою-небудь властивістю чи аспектом реалії), оцінюваної позитивно або негативно на будь-якій підставі (емоційній, етичній, утилітарній) згідно зі стандартами буття речей або стану справ у певній картині світу, що лежить в основі оцінки» [4, с. 23]. Особливість вставних та вставлених конструкцій полягає у можливості емоційно-експресивного забарвлення текстів та створює у слухача чи читача оцінну психічну реакцію, що сприяє чіткому сприйняттю авторської оцінки історичних персонажів, подій тощо. Отримані результати дослідження можуть бути використані в практиці викладання стилістики сучасної української мови, граматики, лінгвістичного аналізу тексту. Перспективи подальшого дослідження вбачаємо у створенні класифікації вставних та вставлених конструкцій за негативно-оцінною та позитивно-оцінною семантикою.

ЛІТЕРАТУРА

1. Галайбіда О. В. Вставлені конструкції в українському художньому тексті : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / О. В. Галайбіда. – К., 2009. – 21 с.
2. Загнітко А. П. Глибина вставленості у структурі сучасного українського речення / А. П. Загнітко // Український синтаксис : навч.-практ. комплекс : в 2-х ч. / А. П. Загнітко, М. О. Вінтонів, Л. В. Сегін. – [2-ге вид., доповн.]. – Донецьк – Слов'янськ : ДонНУ, 2011. – 652 с.
3. Загнітко А. П. Теоретична граматики сучасної української мови. Морфологія. Синтаксис : [моногр.] / А.П. Загнітко. – Донецьк : ТОВ «ВКФ «БАО», 2011. – 992 с.
4. Телия В. Н. Коннотативный аспект семантики номинативных единиц / В. Н. Телия. – М. : Наука, 1986. – 143 с.

5. Шинкарук В. Д. Оцінка як категорія модусу в латинській мові / В. Д. Шинкарук // *Studia Linguistica*. – 2012. – Вип. 6. – С. 323–331.
6. Щенникова Е. П. Функциональные и структурные особенности межфразовых вставных конструкций в публицистике современного литературного русского языка : автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык» / Е. П. Щенникова. – Орел, 2001. – 24 с.

Крышук В. Функционально-семантические особенности вставных и вставленных конструкций в текстах художественной прозы. В статье рассмотрены функционально-семантические особенности вставных и вставленных конструкций в историческом дискурсе. Обусловлено проблему вставности и вставленности в реченной структуре в современной лингвистике. Определены подходы исследователей классификации вставных конструкций. Осуществлен анализ исследований относительно функций вставных конструкций в текстах художественной прозы. Сосредоточено на функционировании вставных и вставленных конструкций для создания оценочных высказываний в историческом дискурсе. Раскрыто значение вводных слов при изменении наполненности предложений. В ходе исследования установлено частотность вставных и вставленных конструкций в качестве маркеров оценки в исторической художественной прозе. Приведены примеры вставных и вставленных конструкций в текстах художественной прозы на основе разделения вставных компонентов по типу приведенного в предложение значения. Прослежено, что вставные и вставленные конструкции представляют различные типы оценок. Обнаружено в текстах исторического дискурса конструкции, используемые для передачи как положительной, так и отрицательной оценки. На конкретных примерах отражено стилистические функции вставленных конструкций. Доказано прагматическую значимость вставных и вставленных конструкций, выражающих оценку.

Ключевые слова: вставные и вставленные конструкции, оценка, функции, художественная проза.

Kryshchuk V. Functional-Semantic Peculiarities of Parenthetical and Inserted Structures in Texts of Artistic Prose. The article deals with the functional-semantic peculiarities of parenthetical and inserted structures in the historical discourse. The problem of setting in and inserting in structure of sentence in modern linguistics has been stipulated. The approaches of the researchers to the classification of parenthetical structures have been determined. The analysis of the researches concerning the functions of the parenthetical structures in the texts of artistic prose has been made. The attention is focused on the functioning of the parenthetical and inserted structures for creating value judgments in the historical discourse. The importance of parenthetical words when changing the fullness of the sentences has been revealed. In the course of the research the frequency of parenthetical and inserted structures as markers of valuation in historical artistic prose has been determined. The examples of parenthetical and inserted structures in the texts of artistic prose based on the separation of parenthetical components according to the type of introduced value to the sentence have been offered. It is traced that parenthetical and inserted structures represent different types of valuations. It is found out in the texts of historical discourse constructions used for the transmission of both positive and negative valuation. By the specific examples stylistic functions of the parenthetical structures have been reflected. The pragmatic significance of parenthetical and inserted structures expressing evaluation has been proved.

Key words: parenthetical and inserted structures, evaluation, functions, artistic prose.

Тетяна Ловеико
(Київ)

УДК 81-26

МОРФОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ПЕЙОРАТИВНОЇ ЛЕКСИКИ В УКРАЇНСЬКИХ ЗАМОВЛЯННЯХ

У статті окреслено особливості використання пейоративної лексики в українських замовляннях, зроблено морфологічний аналіз лексем із негативною емоційною конотацією. Досліджено особливості взаємодії і специфіку функціонування окремих частин мови у замовляннях. У основу дослідження покладено гіпотезу про те, що частиномовна належність пейоративної лексики виконує специфічну функцію моделювання образу «магічного» денотата. Пейоративну лексику в

українських замовляннях досліджено у двох проявах: вільному, коли лексема має негативну емоційну конотацію незалежно від мовного оточення, і контекстуальну.

Ключові слова: пейоративна лексика, інвектива, конотація, контекст, замовляння.

Постановка проблеми. В українській мові є значний за обсягом шар слів, які поряд з основним лексичним значенням мають ще й негативну конотацію. Вони потребують особливого аналізу, оскільки такі одиниці не тільки позначають певний денотат, а й дають йому емоційну оцінку. Лексеми, які мають конотацію негативної емотивної семи, називають пейоративними. Особливу увагу подібні слова привертають в українських замовляннях. Адже останні мають специфічну мету – вплинути на позамовну дійсність.

Аналіз останніх досліджень. У сучасному мовознавстві переважають праці вчених, які досліджують різні аспекти українських замовлянь – мовознавчий, історичний, фольклорний. Особливу увагу привертають лінгвістичні праці Соляр О. А. (питання походження і поетики українських замовлянь), Ковальчук І. М. (порівняння в російських замовляннях), Шуляк С. А. (текстове обрамлення українських замовлянь), Манжос С. В. (функціонально-семантична специфіка концепту вода в українських замовляннях), Остроушко О. А. (семантико-синтаксична структура текстів українських замовлянь). Значні напрацювання лінгвістів вказують на те, що дослідження українських замовлянь варто поширювати на всіх мовних рівнях, зокрема морфологічному.

Актуальність дослідження пов'язана із особливим інтересом у сучасному інформаційному суспільстві до вербальних засобів впливу на людську психіку. Їх витoki слід шукати саме в замовляннях, оскільки вони є найбільш давніми зразками спроб змінити екстралінгвальну дійсність за допомогою мови. Характеристика вербальних засобів впливу на архаїчному етапі розвитку свідомості допоможе краще зрозуміти сучасні прояви управління людським суспільством за допомогою мови. Також актуальність роботи пов'язана із посиленням інтересу до магії як культурного феномена, особливо вербального її варіанту.

Предметом дослідження є морфологічні особливості пейоративної лексики в українських замовляннях.

Мета – здійснити морфологічний аналіз пейоративів у магічних текстах, а також визначити лінгвістичні особливості частиномовної належності лексем із негативною емоційною конотацією.

Джерельною базою статті є збірник «Українські замовляння», упорядкований М. Н. Москаленком (1993 р.).

Відомо, що у розмовному мовленні пейоративи використовують для негативною емоційної оцінки або ж співрозмовника, створюючи таким чином конфліктну ситуацію, або ж денотата, який не бере безпосередньої участі у спілкувальному акті. В такому випадку пейоративна лексика служить для надання висловлюванню більшої образності.

В українських замовляннях ситуація подібна, але це стосується тільки тих текстів, у яких мовець конфліктує з «темними силами». Як наслідок, виникає або ж конфліктна ситуація (при, так би мовити, діалозі), або ж необхідність показати опонентів в негативному світлі перед «добрими силами», у яких мовець просить допомоги і захисту.

З пейоративною тісно пов'язана інвективна лексика, але в українських замовляннях вона активно не виражена. До того ж, зважаючи на відсутність причинно-наслідкових зв'язків у магічних текстах, інвективи мають дещо інфантильний характер: *Во ім'я Отця, і Сина, і Святого Духа. Амінь. На морі на океані, на червонім камені, там сиділи два брати: снідали, обідали, мед-вино пили, а ти, чорте, говно!* [3, с. 100]

Використання у замовляннях пейоративної лексики є проявом вербальної агресії, що у більшості випадків спрямована проти «темних сил», які шкодять людині. Рідше подібні впливи мовці спрямовують на інших людей: *...Іван їде чорним волон, щоб став моїм ворогом язик колом* [3, с. 187]. Зібраний фактичний матеріал засвідчує, що часто негативною семантику лексема отримує лише в контексті: *«Добри вечір тобі, огненний бугало!..» «Куди ти летиш?» – «Полечу ліса палить, а землі сушить, а трави в'януть...»* [3, с. 43]. У цьому прикладі за допомогою дієслівної характеристики ми можемо побачити, що *огненне бугало* (метеорит) є шкідливою для людини силою.

Від мовного оточення залежить і семантика. Так, дієслово *трястися* в одних випадках передає любовний запал: *...трясся і трепетався душею і тілом за мною...* [3, с. 43]. В іншому контексті воно означає неприродний стан людини під впливом магічних сил: *Трясу, **трясу кладкою**, кладка **водою**, а вода **купиною**, а купина **чортами**, а чорти **козаком Іваном**, щоб його **трясли**, **трясли та й до мене принесли*** [3, с. 50]. Цікава і валентність цього дієслова: за синтаксичним зв'язком керування воно вимагає іменника у орудному відмінку. При чому різниця між істотами та неістотами відсутня: *...**трясать** купами, очеретами і болотами* [3, с. 89].

Аналізована лексема у субстантивованому вигляді має чітке пейоративне забарвлення, сакральності якому надає числівник: *Куди ви йдете, сімдесят сім **трясовиць***? Про те, що ця сила є негативною, реципієнт дізнається через дієслівну характеристику: *Ідемо ж ми на Білу Русь **людей мордувати**, і тілом **труждати**, і кості **ламати**, і кров **морити*** [3, с. 88].

В українських замовляннях активно використовують лексеми з негативною семантикою. За морфологічним вираженням це в основному іменники та дієслова. Зокрема привертає увагу поєднання емоційно нейтрального іменника з прикметником, який несе пейоративну конотацію: *нечиста **сило*** [3, с. 53], *проклята **кров*** [3, с. 69], *лютий **змій**, **люту кров*** [3, с. 70]. Іноді негативну семантику має присвійний прикметник біблійного походження: *Іродових **дочок*** [3, с. 90].

Проте в замовляннях знаходимо іменники, які і без слів-конкретизаторів мають чітку пейоративну конотацію: *Сохрани, Господи, од **напою**, од **перелогів**, од **крові!*** [3, с. 102] Іноді лексема з негативною семантикою протиставлена позитивній: *...**нате** вам **крикливці**, а **дайте** **нарожденному Івану сонливці!*** [3, с. 102].

Активно використовують в аналізованому фольклорному жанрі родову категорію. При цьому або чітко вказана стать діяча, або вжито паралельні родові форми: *два **планетника**, два **пристрітника**, дві **планітниці**, дві **пристрітниці*** [3, с. 110]; *бех і **бешиху*** [3, с. 117]. Реальність чи ірреальність істот не має значення, проте морфеми використані відповідно до граматичної системи української мови. Наприклад, лексема *бешишиник* (дух хвороб і шкод) відтворена у граматичній формі чоловічого роду (нульова флексія з основою на твердий приголосний) і жіночого (утвореного за допомогою суфікса *-их*, який використовують для форм жіночого роду, що походять від чоловічих назв).

Як засіб створення необхідного ритму у замовляннях використовують повторення виражених іменниками звертань: *Уроки, **урочища**, чоловічі й жіночі, дитячі, вам, **уроки**, **урочища**...* [3, с. 95] *Гадино ти, **гадино**...* [3, с. 160]. В українських замовляннях негативною семантики можуть набувати нейтральні у цьому аспекті лексеми: *...**під** тим дубом **сиділа черепаха**, всім **гадинам старшаха*** [3, с. 160]. Варто звернути увагу на слова *черепаха* – *старшаха*. Цей тип зв'язку між словами є важливим у замовляннях, адже він вказує на спільність описуваних явищ і граматично відтворює закон зв'язку у замовляннях. За ним явища, предмети і особи поєднані між собою, і якщо вплинути на один компонент пари, то вплинемо і на інший.

Стосовно категорії загальних і власних іменників, то загальні назви демонічних істот іноді конкретизують власними. Це вказує на царствене становище описуваної істоти: *Олена-**змія!** Збери всіх **лютих змій**...* [3, с. 153]. Іноді загальна назва може переходити у власну: *Ти, цар **Гадюн**, склич свій **гад лісовий, луговий, степовий, водяний, гноевий, погрібний, загатній, хатній!**.. Ти, **гадина Яселуха**, склич свій **гад**...* [3, с. 155]. Пейоративної семантики можуть набувати назви народів, племен. Це зумовлено екстралінгвістичними чинниками: *Нехай **хмара** на **татара**...* [3, с. 155].

Часто семантику пейоративу підсилюють дубльованою формою із суфіксом *-ище* та префіксом *пра-*, які надають слову збільшеної міри вияву: *Переляк, **перелячище!**..* [3, с. 118]. *Дим **димище**, сволок **сволочище**, слиж **слижище*** [3, с. 105]. *Бешиха **бешишище*** [3, с. 115]; *...замкни моїм **ворогам губи і губища**, **щоки і працоки**, **очі й праочі**...* [3, с. 195] *Уроки-урочища, **підіть** собі на **луги**, на **ліси дрімучії**, на **степи степучії**, де **глас** чоловічий не **заходить**, де **півні** не **співають*** [3, с. 97]. Привертають увагу прикметники. Якщо семантика слова *дрімучий* зрозуміла, то що означає *степучії*, – загадка. Проте цю лексему сприймають із тим самим емоційним забарвленням, що й попередній прикметник. Це пов'язано із синтаксичною будовою, адже вони в одному однорідному ряді. Негативну семантику цих лексем конкретизують подальші члени однорідного ряду, виражені підрядними реченнями місця, які вказують на позбавлену

соціального і темпорального аспекту локацію. В українських замовляннях для характеристики нелюдського світу підрядні речення місця є часто вживаним засобом. Також використовують однорідні прийменниково-іменникові конструкції. Така синтаксична форма є незмінною при позначенні локації в замовляннях: *Бешишнику... розійдися і по полям, і по морям, і по лісам, де люди не ходять, де вітер не віє, де собаки не брешуть, по лугам, по очеретам, де хати пусті і де замки пусті* [3, с. 115]... *ліди на мухи, на болота, де і голос християнський не заходить...* [3, с. 142].

Для українських замовлянь характерне нагромодження прикметників-пейоративів: *Бешиха бешишище колюча, шпигуча, пекуча, свербляча, нудюча, вітряна, водяна, кров'яна, пожарна, пристрітна, подумана, погадана, помислена...* [3, с. 115]. *Уроки урочища водянії, вихровії, прозорнії!*.. [3, с. 105]. В останньому випадку прикметники не мають чіткої пейоративної семантики, але в контексті вони характеризують лексему з негативним значенням – уроки (духи хвороб і шкод), а отже, автоматично отримують пейоративну конотацію: *...уроки панські, циганські, дівочі, жидівські, парубоцькі, дівоцькі, жаб'ячі і гадячі* [3, с. 94]. Іноді у прикметниково-іменниковій конструкції пейоративну семантику має саме прикметник: *...лихі речі, лихі мислі на добре повернітесь, бо Іван іде чорним волом...* [3, с. 187].

Цікаво, що в українських замовляннях засвідчено також і нестягнену форму прикметників: *сухі ліси* [3, с. 95], *ліси дрімучії, на степи степенучії...* [3, с. 97].

Нерідко один і той же прикметник поєднують із різними іменниками в однорідному ряді. Така мотивована гіпертавтологія створює особливий такт висловлювання. До того ж пейоративний прикметник *пустий* має не тільки негативну конотацію, а й характеризує нелюдський потойбічний світ: *Іхав чоловік пустою дорогою, пустими волами на пусту нивку, пустого жита жати, у пусті копи класти. У пусті копи клав, на пустий віз клав, пустою дорогою віз, на пустий тік, пусті молотники молотили, у пустий млин молоти носили, пуста перепічка у пустій діжі учиняла і в пустій печі пекла, пусті люди пустий хліб їли і з пустої молитвенної Марії волос з'їли...* [3, с. 125]. *Кам'яні сіни, кам'яні стіни, кам'яні столи, кам'яні пани, кам'яне вино п'ють* [3, с. 186].

В українських замовляннях пейоративи часто виражені дієсловами *мучити, ламати, нудити* та ін. Їх негативна конотація конкретизована прикметниково-іменниковими конструкціями: *...візьми ти сих Іродових дочок, зачини їх залізними дверима й замкни залізними замками, щоб вони на світ охрещений не ходили, тіла не в'ялили, серця не сушили, червоної крові не збавляли й жовтої кості не ламали...* [3, с. 90] *...жовтої кості не ламати, червоної крові не пити, серця його не нудити, білого тіла не сушити...* [3, с. 95]. *Як камінь закаменів, так щоб крикливці заніміли!* [3, с. 106]. Трапляються дієслова, пейоративна семантика яких зрозуміла без додаткових синтаксичних конструкцій: *Коли вони будуть те вино пожирати, тоді на мене будуть роти роззявляти і очі витріщати* [3, с. 186]; *...а на вовка тюкають, а на жабу плюють, а на гадину бють: щоб так на нього весь мир хрякав і плював...* [3, с. 189].

Іноді дієслово із конотацією згрублості в замовляннях такого значення не має. Наприклад, слово *плюнути*: *Плюну я на землю: як слина на землі пропадає, так все зле-лихе в воді потопає* [3, с. 102]. В українських магічних текстах ця лексема символізувала очисний процес.

У замовляннях іноді повторюють дієслова. При цьому важко визначити, чи це мовні недогляди, зумовлені просторічним архаїчним походженням текстів, чи спеціальний засіб, як у випадку з іменниками, прийменниками, сполучниками і частками, що створює специфічну ритміку замовлянь: *...я найду такого чоловіка. Середу і п'ятницю їсть, та й тебе з'їсть* [3, с. 160]. Іноді дублюють не тільки окремі частини мови, а й цілі конструкції, змінюючи в них одне-два слова: *Гад, гад, земля горить, тебе спалить, і я горю, тебе спалю! Гад, гад, вода горить, тебе спалить, і я горю, тебе спалю! Гад, гад, камінь горить, тебе спалить, і я горю, тебе спалю!* [3, с. 161].

Для українських замовлянь характерні дієслова із семантикою переміщення, при чому без чіткої вказівки на локацію: *Ішло два планетника, два пристрітника, дві планітниці, дві пристрітниці* [3, с. 110]. Часто пейоративну семантику створюють синтаксичні конструкції, які вказують на способи, засоби та напрямок переміщення: *Не пішком йде мій ворог, а на вовку йде, жабою осідлався, а гадиною поганявся; не дорогою йде. Здвижем та болотом* [3, с. 189]. *Не сам я йду, чорним волом йду, сухою гадиною поганяю, правою ногою на поріг ступаю, своїм ворогам*

язик одвертаю: щоб вони губами не плямкали і зубами не клацали надо мною... [3, с. 192] На коні їду, а гадюкою поганяю, усім, усім моїм неприятелям і супостатам роти затикаю. Гадючий хвіст, а жаб'яче черево, як приїду я між пани, то щоб стали вони, як сухе дерево [3, с. 193].

Щодо числівників, то в українських замовляннях вони мають сакральне значення. В основному використовують кількісні числівники з іменниками у називному відмінку множини: *два планетника, два пристрійника, дві планітниці, дві пристрійниці* [3, с. 110]; *сімдесят сім трясовиць* [3, с. 88].

Також поширені службові частини мови. Наприклад, підсилювальна частка *і* в однорідному ряді. Подібна синтаксична конструкція є типовою для замовлянь. Частка *і* підсилює вказівку на локацію у прийменниково-іменникових конструкціях: *...і по полям, і по морям, і по лісам...* [3, с. 115]; *і к тому чорному каменеві, і к тій кам'яній жені, і к тій кам'яній дитині...* [3, с. 126]; а також у прикметникових однорідних рядах: *...і пожарну, і пристрійну...* [3, с. 117].

Помічено, що для замовлянь дуже важливе звучання: його темп, такт. Має бути специфічний ритм мовлення. Для цього часто використовують зумисну гіпертавтологію. Але якщо такий прийом недоступний через відсутність потрібної лексеми, вдаються до повторюваних сполучників: *Ви, сухоти сухотищі, чи ви подумані, чи ви погадані, чи ви помислені, чи ви стрічні, чи ви чоловічі, чи ви жіночі, чи ви парубочі, чи ви дівчачі, чи ви дитячі, чи ви які на світі!* [3, с. 107]. Ту ж саму функцію виконують і прийменники: *...від гадини рябої, від польової, від трав'яної, від земляної, від водяної, від жовтопузом, від жовтобрюхом, від хатньої!* [3, с. 151].

Пейоративна семантика може бути у цілих синтаксичних конструкціях, поза якими кожен елемент не матиме жодної негативної конотації: *...бо Іван їде чорним волом, щоб став моїм ворогам язик колом* [3, с. 187]. Часто такі конструкції поєднані сурядним зв'язком. Присудок граматично виражений лише в останній частині, яка має імперативний характер: *Каменія вам на язик, каменія вам на губи, зуби і уста, каменійте ви самі!* [3, с. 188].

Отже, пейоративна лексика в українських замовляннях в основному виражена через іменники та дієслова. При чому головне семантичне навантаження несуть дієслова. Саме вони розкривають позитивне або ж негативне значення денотата. Очевидно, це пов'язано з відсутністю чіткого поділу магічного світу на добро і зло. В епоху християнства таке розмежування звісно відбулося, але явища потойбічного світу залишилися нейтральними щодо людини. Саме тому виникла необхідність у їх позитивній або ж негативній характеристиці. Цю функцію виконують дієслова, а також прикметники. Проте останні надають денотату сталої ознаки, в той час як дієслова формують предикативність висловлювання. Також використовують повтори однотипних за граматичною формою і частиномовною належністю лексем, що створює специфічний ритм замовлянь.

У майбутньому для більш повного аналізу українських магічних текстів варто здійснити наскрізний лінгвістичний аналіз за всіма мовними рівнями, який необхідно доповнити психолінгвістичним аналізом, що допоможе глибше охарактеризувати лінгвістичні засоби впливу на позамовну дійсність.

ЛІТЕРАТУРА

1. Голод О. Є. Особливості семантики та функціонування пейоративної лексики в сучасній німецькій мові : Автореф. дис. канд. філол. наук. – Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. — Л., 2001. — 18 с.
2. Галаган В. Емотивність, експресивність та конотація як засіб вираження оцінки / В. Галаган // Наукові записки : Філологічні науки. – 2008. – Вип. 80. – С. 171–178.
3. Українські замовляння / Упоряд. М. Н. Москаленко; Авт. передм. М. О. Новикова. – К. : Дніпро. 1993. – 309 с.

Ловейко Т. Морфологический анализ пейоративной лексики в украинских заговорах. В статье обозначены особенности использования пейоративной лексики в украинских заговорах, сделано морфологический анализ лексем с отрицательной эмоциональной коннотацией. Исследованы особенности взаимодействия и специфики функционирования отдельных частей речи в заговорах. В основе исследования гипотеза о том, что принадлежность пейоративной лексики к определенным частям речи выполняет специфическую функцию моделирования образа «магического» денотата.

Пейоративная лексика в украинских заговорах исследована в двух проявлениях: свободном, когда лексема имеет негативную эмоциональную коннотацию независимо от лингвистического окружения, и контекстуальную.

Ключевые слова: пейоративная лексика, инвектива, коннотация, контекст, заговор.

Lovejko T. Morphological analysis of pejorative-vocabulary in Ukrainian spells. The peculiarities of pejorative-vocabulary use in Ukrainian spells and morphological analysis of tokens with negative emotional connotation are outlined in the article. The features of interaction and specificity of individual parts of speech functioning in the spells. The basis of the study put the hypothesis that belonging part of speech of pejorative-vocabulary performs a specific function simulation image of «magic»-denotatum. Pejorative-vocabulary in Ukrainian spells researched in two forms: free when the word has a negative emotional connotation regardless of linguistic context, and contextual.

Key words: pejorative-vocabulary, invective, connotation, context, spells.

Вікторія Лопата
(Полтава)

УДК 811.161.2:81'367.625

РЕЧЕННЄВОТВІРНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ОРНІТОЛОГІЧНИХ ДІЄСЛІВ НЕПОВНОЇ ОСОБОВОЇ ПАРАДИГМИ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

Статтю присвячено дослідженню реченнєвотвірного потенціалу дієслів неповної особової парадигми зі значенням звукового вияву птахів (орнітологічних дієслів) в українській мові. Схарактеризовано склад орнітологічних дієслів, їх походження та словотвірну структуру. Умотивовано високу реченнєвопороджувальну здатність орнітологічних дієслів позамовними та внутрішньомовними чинниками. Установлено кореляції орнітологічних дієслів із звуконаслідувальними словами як усвідомленими копіями звукових виявів птахів. Окреслено коло орнітологічних (відзвуконаслідувальних) дієслів, що породжують двоскладні елементарні та неелементарні речення. Визначено прислівні та детермінантні другорядні члени, що наповнюють формально-синтаксичну структуру таких двоскладних речень, їхню типовість/нетиповість для цих речень. Обґрунтовано відсутність у формально-синтаксичній структурі двоскладних поширених речень позиції керованого другорядного члена з об'єктним значенням.

Ключові слова: орнітологічні дієслова неповної особової парадигми, відзвуконаслідувальні дієслова, двоскладне елементарне речення, двоскладне поширене речення, детермінантний другорядний член речення, прислівний некерований другорядний член речення.

Постановка проблеми. Двоскладні дієслова привертали увагу дослідників у різних аспектах: історичному, у межах якого простежено формування їх як самостійного типу синтаксичних конструкцій паралельно із формуванням односкладних речень [13, с. 117 – 144] та структурно-граматичному, основним здобутком якого стало з'ясування структури предикативного ядра, визначення співвідношень та зв'язків між присудком і підметом, створення класифікації двоскладних речень залежно від морфологічного (частиномовного) вираження їхнього присудка, у якій виокремлено дієслівні, іменникові [7], та прислівникові [5] двоскладні речення, структурних моделей дієслівних та іменникових речень [7; 12]. В останні десятиріччя в українському мовознавстві помітне зосередження уваги дослідників на встановленні реченнєвотвірного потенціалу різних семантичних типів предикатів дії [4; 6; 10, 14], стану [5; 8; 12], процесу [9] залежно від їхньої валентності. Чільне місце посіли предикати дії, виражені дієсловами, що мають повну особову парадигму. Поза увагою традиційно залишаються дієслова неповної особової парадигми в ролі організаційного центру семантичної та формально-граматичної структури двоскладних речень. В українській мові, як засвідчують наявні описи її морфологічної системи, такі дієслова становлять великий корпус, що охоплює різні структурно-семантичні групи в межах кожного різновиду неповноти особової парадигми, проте здатність цих дієслів породжувати речення зовсім не вивчена. Саме цим зумовлений вибір теми

пропонованої статті та її **актуальність** у контексті нинішніх досліджень реченневого потенціалу семантичних типів предикатів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Для дієслів української мови, що не можуть мати особових протиставлень, встановлено чотири різновиди неповноти особової парадигми: 1) дієслова, що вживаються тільки в третій особі однини та множини; 2) дієслова, яким властиві лише форми множини; 3) дієслова, що мають тільки третю особу однини; 4) дієслова, що виражають лише значення третьої особи множини [2, с. 267]. Для кожного різновиду неповноти особової парадигми визначено належні до них основні семантичні групи дієслів [2, с. 265 – 267].

Відомі й інші підходи до систематизації дієслів неповної особової парадигми. Зокрема, російський мовознавець Р. С. Ганжа поділив такі дієслова за ознакою “особа / не особа” на суб’єктні, які означають дію та стан особи, і об’єктні, що виражають дію та стан неособи [3, с. 34]. У межах першого класу виокремив чотири лексико-семантичні групи, а в межах другого – шість [3, с. 37 – 38].

У нашому дослідженні використано диференціацію неповноти особової парадигми дієслів українських мовознавців. Основний її різновид репрезентують дієслова, що вживаються тільки в третій особі однини та множини. Він охоплює п’ять семантичних груп [2, с. 265 – 267], центральне місце серед яких посідає велика група дієслів, що передають звуковий вияв тварин, птахів та комах і відомі в українському мовознавстві як бестіальні [1, с. 43; 11, с. 239].

Мета пропонованої статті – дослідити формально-синтаксичну структуру двоскладних речень, породжених дієсловами, що вживаються в третій особі однини та множини і передають звукові вияви птахів. Для позначення таких дієслів уводимо термін орнітологічні дієслова, що становлять частину бестіальних дієслів.

Виклад основного матеріалу дослідження. **Об’єктом** дослідження є двоскладні речення, організаційним центром яких слугують дієслівні присудки у формі третьої особи однини та множини зі значенням видавання звуків птахами. Роль таких присудків в українській мові може виконувати, за нашими підрахунками, понад двісті дієслів. Установити точну кількість орнітологічних дієслів важко, оскільки словники української мови фіксують найуживаніші, найпоширеніші лексеми, тоді як у художній літературі їх значно більше. Вони різні за походженням та утворенням. Домінують серед них ті, що постали на основі звуконаслідувальних слів за допомогою суфіксів **-а-**, **-ка-** та **-ча-**: *тегекати*, *каркати*, *кахкати*, *кигикати*, *кевкати*, *крякати*, *кудкудакати*, *кукукати*, *кукурікати*, *підпадьомкати*, *пугукати*, *ухати*, *ухкати*, *цвірінкати*, *цвірінчати*, *цівкати*, *шипіти* та ін. Значно менше тих, які в сучасній українській мові сприймають уже як непохідні (*квилити*, *кувати*, *сокорити*, *цебетати*) та відіменні (*пищати*). Від багатьох таких дієслів утворені дієслова із суфіксом **-ну-**, що виражає одноразовий вияв дії (пор.: *тегекати* і *тегекнути*, *каркати* і *каркнути*, *кигикати* і *кигикнути*, *кудкудакати* і *кудкудакнути*, *кукати* і *кукнути*, *кукурікати* і *кукурікнути*, *курликати* і *курликнути*, *кевкати* і *кевкнути*, *крякати* і *крякнути*, *підпадьомкати* і *підпадьомкнути*, *пугукати* і *пугукнути*, *тьохкати* і *тьохнути*, *цвірінкати* і *цвірінкнути* та ін.), і дієслова із суфіксами **-ота-**, **-оті-**, що передають постійний, ритмічний чи посилений вияв дії (пор.: *телгати* і *телготати*, *телготіти*, *туркати* і *туркотати*, *туркотіти*, *цвірінкати* і *цвірінкотати*, *цвірінкотіти*). Деякі з дієслів на **-ота-(ти)**, **-оті-(ти)** не мають співвідносних дієслів на **-а-(ти)**, **-ка-(ти)**, пор.: *сокотати*, *сокотіти*, *скрекотати*, *скрекотіти* та ін.

На активність використання орнітологічних дієслів неповної особової парадигми в ролі присудка двоскладних речень та на кількість залежних від такого присудка формально-граматичних членів речення впливають позамовні та внутрішньомовні чинники. Серед позамовних основним є зв’язок людини зі свійськими та дикими птахами. Більше звуконаслідувальних слів створено для називання тих звукових поєднань, що їх видають птахи, з якими людина тісніше пов’язана умовами життя. Логічно, що й від таких звуконаслідувальних слів утворено більше відзвуконаслідувальних дієслів за допомогою суфіксів **-а-**, **-ка-** та **-ча-**, пор.: *тегекати*, *телгати*, *кудкудакати*, *кукурікати*, *квоктати*, *кахкати*, *крякати*, *цвірінкати*, *цвірінчати*, *кукукати*, *тьохкати*, *каркати*, *курликати*, *підпадьомкати*, *цівкати*, *кигикати* та ін.

Важливим внутрішньомовним чинником, що вплинув на реченневотвірну активність орнітологічних дієслів, послугувала наявність кількох звукових копій-слів для називання

звукового вияву певного птаха, від яких утворені відповідні дієслівні лексеми, пор.: *ге-ге-ге* і *го-го, го-го* (гусей) – *тегекати* (*телгати, телкати, гелгати*) і *гоготати, гоготати, теготати, теготіти*; *підпадьом* і *підпідьом, пать-падьом* (перепелів) – *підпадьомкати, підпідьомкати, патьпадьомкати*; *кря* і *крумк, кру* (*крю*) (воронів = круків (крюків) – *крякати* і *крумкати, крукати* (*крякати*), напр.: *Гуси тегекають...* (Г. Квітка-Основ'яненко); *...зелгали* гуси (І. Нечуй-Левицький); *Скільки клопону в бабусі: Кури, пави, утки, гуси...Ті гогочуть, ті голосять...* (М. Шпак); *...теготали* гуси (І. Нечуй-Левицький); *...Підпадьомкали перепели...* (О. Стороженко); *Найголовніше, що мене цікавило: – Чи ж патьпадьомкають?* (Остап Вишня); *Сів ворон та й кряче...*(І. Франко); *...у тиші крумкав ворон...* (О. Донченко); *На берестині ворон кряка* (Я. Щоголів). Іноді той самий вияв птаха називають двоє і більше дієслів безвідносно до того, чи є в них твірне звуконаслідувальне слово чи його немає, пор.: *цвірінкати, цвірінчати* (від *цвірінь-цвірінь*) і *сверготіти, сверготіти*, напр.:*...на моїй дерезі тільки цвірінкають горобці* (І. Нечуй-Левицький); *Он сонечко світить надворі, сніг біліє, виблискує, цвірінчать горобці* (А. Тесленко); *...горобчики сверготять* (П. Чубинський).

Деякі орнітологічні дієслова передають звуковий вияв двох і більше птахів, пор.: *ячати* (лебеді, лелеки, журавлі, дикі гуси), *туркати, туркотати, туркотіти* (голуб, горлиця, дятел), *квоктати* (квочка, дрозд), *сичати* (гуси, орел), *пугати* (пугач, сич), напр.: *Білі лебеді ячать* (Олександр Олесь); *Понад піною холодною, рудою, Журавлі потомлені ячать* (Т. Масенко); *Гуси ячать над землею* (Б. Олійник); *...квочка квоктала десь поблизу...* (М. Коцюбинський); *Стрибають, циркають і квокчуть Дрозди* (М. Рильський).

Багато орнітологічних дієслів, структурно і семантично пов'язаних із звуконаслідувальними словами, і тих, що вже усвідомлені мовцями зі значенням видавання певних звуків чи звукових комплексів, мають у художній літературі свої синоніми – дієслова інших лексико-семантичних груп, ужиті з переносним (метафоричним) значенням подібності звукового вияву птаха до інших звучань, пор.: *Чайка кизикає, квилить і скиглить; Соловей тьохкає, фітькає, щебече, співає і торохтить, ляциить; Деркач деренчить і кричить; Пугач пугає, пугукає і стогне, кричить*, напр.: *А Соловей аж горло надриває І на всі застави співає: Щебече і свистить, І тьохкає, і торохтить* (Л. Глібов); *У гуцині... ляциить соловей* (К. Гордієнко); *Десь деренчав деркач горлатий...*(Л. Глібов); *Он деркач кричить у лузі...* (Я. Щоголів); *Стогнуть пугачі...* (Леся Українка); *Тихо! Сумно! Тільки часом В пуці пугач закричить* ((Л. Боровиковський).

Істотно розширює реченневопороджувальну здатність орнітологічних дієслів неповної особової парадигми вживання в українській мові кількох дієслів для передавання різних звуковиявів того самого птаха, пор.: *кудкудакати, кудахкати, киркати, сокорити, сокотати, сокотіти, квоктати* (курка); *тегекати, телгати, гоготати* (*гоготати*), *теготати, сичати, шипіти* (гуси); *воркотати, воркотіти, вуркотати, вуркотіти, туркати, турчати* (голуби); *кизикати, квилити* (чайка); *кахкати, крякати* (качки); *курликати, ячати, клекотати, крякати* (журавлі); *ячати, стрекотати, клекотіти* (лелека, черногуз); *тьохкати, фітькати, щебетати* (соловей); *скрекотати* (*скрекотіти*), *скреготати* (*скреготіти*), *сокотати* (*сокотіти*) (сорока); *цвікати, цінькати*, (синиця); *кувати, кукукати, хававкати* (зозуля) і т. ін., напр.: *...а над ними... чайка... і квилить, і кизика* (О. Стороженко); *...тужливо курликали журавлі* (В. Кучер); *...Журавлі потомлені ячать* (Т. Масенко); *Журавлі в небесах клекотали...* (Т. Масенко); *Угорі десь крякають журавлі* (Україна сміється); *Чорногуз в гнізді, задривши дзьоба вгору, над кладовищем стрекотав* (В.Швець); *...бузьки клекотіли* (І. Франко); *Сорока в дворі скрекоче...*(В. Забіла); *...сорока білобока... так скрегоче, аж очі заплющила* (Леся Українка); *Не перестаючи сокотати, вона [сорока] перелітала з дерева на дерево* (П. Панч); *Синички в цей час стрибали собі, цвікали...*(О. Іваненко); *...тільки синички шаруділи й цінькали* (І. Волошин); *Зозуля не тільки кує, а, захопившись, ще й хававкає* (О. Донченко).

Відзначені особливості утворення та вживання орнітологічних дієслів неповної особової парадигми певною мірою впливають на кількісний склад формально-граматичної структури двоскладних речень. Тільки двокомпонентним, елементарним (непоширеним) є двоскладне речення, дієслівний присудок якого виражає звуковий вияв як іманентну ознаку певного птаха, його вроджену здатність видавати певний звук чи поєднання кількох звуків. У ролі такого

присудка бувають лише відзвуконаслідувальні дієслова неповної особової парадигми із суфіксами *-а-*, *-ка-* та *-ча-* і непохідні дієслова, напр.: *Гуси телточуть*; *Горобець цвірінькає*; *Соловей тьохкає*; *Індик півкає*; *Сорока скрекоче*; *Зозуля кує*; *Голуби туркають*; *Ворона каркає*; *Каня кевкає*; *Пучач пугукає (пугає)*; *Сич (сова) ухає (ухкає)*. Якщо ж такі дієслова означають передавання птахом своїх звуків, то вони стають присудком двоскладних речень, поширених насамперед просторовим детермінантом (напр.: *В кущах на возах киркали годовані каплуни та кури, телготали гуси, кахкали качки* (І. Нечуй-Левицький); *Гуси ячать над землею* (Б. Олійник); *Голуби туркають... на даху* (Н. Рибак); *...сокорили за вікном кури* (О. Донченко); *Держачі деруть у траві, перепели в житті підпадьомкають* (Г. Хоткевич), причиновим (напр.: *А Гуси з радощів сичали...* (Л. Боровиковський), часовим (напр.: *...серед ночі... пугач пугукав* (Панас Мирний), а також прислівним некерованим другорядним членом, що виражає якісну чи кількісну ознаку переданого орнітологічним дієсловом звукового вияву птаха (напр.: *...сріблясті чайки... кигичуть жалібно* (А. Шиян); *Горобці... цвірінькали... весело й моторно...* (Б. Грінченко); *Гуска тільки погрозливо сичала* (І. Ле). Нерідко двоскладні речення сформовані з кількох із названих членів речення, напр.: *...вечором в діброві Воркує горлиця собі* (М. Петренко); *Десь зловісно ухкали сичі* (М. Шеремет).

Орнітологічні дієслова неповної особової парадигми із суфіксом *-ну-*, що походять від спільнокореневих дієслів із суфіксами *-а-*, *-ка-* та *-ча-*, слугують організаційним центром двоскладних речень, утворених переважно із трьох обов'язкових членів – присудка, підмета та прислівного некерованого другорядного члена, вираженого прислівником, прийменниково-відмінковою формою чи фразеологізмом. Його позиція у структурі двоскладного речення та кількісне значення (переважно інтенсивності) зумовлені значенням підсиленої одноразовості, якого надає базовому дієслову суфікс *-ну-*, напр.: *Голосно телгнув... старий гусак* (В. Логвиненко); *Крякнула ворона на весь рот...* (О. Стороженко); *...круж каркнув сердито* (О. Копиленко); *Десь недалеко хрипливим голосом, як відрубав, кукурікнув півень* (М. Коцюбинський). Проте такі дієслова можуть виражати у двоскладних реченнях й одноразовість звукового вияву птаха, напр.: *Щось як замаха крилами над головою та пугукне...* (О. Стороженко); *Півень кигикнув, од болю підскачов* (П. Тичина); *Тихо в хаті: під кутком Раз цвіркун цвірінькнув* (Л. Боровиковський); *Увечері десь тьохнув соловейко на листатому клені* (Марко Вовчок). А в поєднанні з прислівниками *двічі*, *тричі*, *удруге*, *утретьє* і под. та власне-кількісними числівниками з іменником *раз* вони передають відповідну кількість дискретних звукових виявів певного птаха, пор.: *Північ: тричі під вікном Півень кукурікнув* (Л. Боровиковський); *Ворон крумкнув удруге* (О. Донченко); *Два рази каркнула ворона; П'ять разів кукукнула зозуля*.

Орнітологічні дієслова неповної особової парадигми із суфіксами *-ота-*, *-оті-* мають найвищий реченневотвірний потенціал, тобто вони найширше представлені в ролі дієслівного присудка двоскладних речень, що зумовлено значеннєвим відтінком яскраво вираженої постійності, ритмічності, якого надають дієсловам ці суфікси [11, с. 239]. Структура таких двоскладних речень може бути мінімальною, двокомпонентною, збігатися з його предикативним центром, напр.: *Дятел туркотить* (М. Чернявський); *Кури сокотять*; *Голубка воркотить*.

Значно частіше присудок у формі третьої особи однини чи множини орнітологічних дієслів на *-отати*, *-отіти* формує двоскладне поширене речення, до складу якого входять детермінантні другорядні члени. Типовим є просторовий поширювач, що визначає локалізацію звукового вияву птаха, напр.: *У верхівтті туркотів дикий голуб* (П. Кочура); *...десь у лузі туркотала горлиця* (І. Нечуй-Левицький); *...а на вербі сорока смілива скреготала* (Марко Вовчок); *Попід стріху горобчики сверготять* (П. Чубинський). Широко вживані в таких двоскладних реченнях причиновий детермінант, що вказує на причину звукового вияву птаха (напр.: *А гуси з радощів ...телготали* (Л. Боровиковський), і часовий детермінант з різними значеннями (напр.: *Голубка сивесенька Усю нічку буркотала...* (П. Чубинський), а також некерований другорядний член зі значенням якісної або кількісної характеристики звуковияву птаха, виражений насамперед якісно-означальними прислівниками та прислівниками міри й ступеня, напр.: *...жалібно туркотіла горлиця* (І. Нечуй-Левицький); *Грудасті голуби... ніжно воркотіли* (В. Кучер).

Специфіка лексичного значення орнітологічних дієслів, пов'язана з видаванням птахом певного звуку чи якоїсь звукосполуки, спричинює таку характерну особливість формально-граматичної структури двоскладних речень, як відсутність позиції придієслівного керованого другорядного члена з об'єктним значенням. Це значення імпліцитне в лексичному значенні орнітологічних дієслів, пор.: *кукукати* – видавати звуки *ку-ку*; *тьохкати* – видавати звуки *тьох-тьох*; *курликати* – видавати звуки *курли-курли*. Попри цю особливість деякі з орнітологічних дієслів у ролі присудка двоскладних речень можуть іноді супроводжуватися позицією залежного керованого другорядного члена речення з об'єктним значенням, що вмотивована не граматичним, а комунікативним чи іншим чинниками, пор.: *Край лісу, на поляні, На свіжому дубку Кує зозуля вранці: Ку-ку, ку-ку, ку-ку!* (Марійка Підгірянка); *Тьохнув пісню соловей за гаєм* (пісня “Черемшина”).

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Отже, орнітологічні дієслова неповної особової парадигми зі значенням видавання звуків птахами мають особливості в породженні формально-граматичної структури речення. Вони вирізняються активністю у структуруванні предикативного ядра двоскладного речення, що зумовлено позамовним чинником – тісним зв'язком людини в побуті з пташиним світом, і внутрішньомовними чинниками – широким використанням звуконаслідувальних та інших дієслів для називання того самого або різних звуковиявів птахів, розвитком дієслівної синонімії й метафоризації. Специфіка лексичного значення орнітологічних дієслів неповної особової парадигми спричинила редукцію в них позиції залежного другорядного члена з об'єктним значенням, унаслідок чого вони набули статусу одновалентних дієслів. Для орнітологічних дієслів, що виражають звуковий вияв як іманентну ознаку певного птаха, його вроджену здатність видавати певний звук чи якусь звукосполуку, характерне використання їх у ролі організаційного предикативного центру двоскладних елементарних речень. Орнітологічні дієслова зі значенням видавання птахами звуків і звукосполук породжують двоскладні поширені речення, для формально-граматичної структури яких найтипівішими є детермінантний другорядний член речення зі значенням локалізації звуковияву та прислівний некерований другорядний член речення, що створює якісну або кількісну характеристику звуковияву. Інші детермінантні поширювачі та їхні комбінації у структурі двоскладного речення представлені обмеженіше.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабакова О. В. Семантична структура та функціонування дієслів звучання : дис. ...кандидата філол. наук : 10.02.01 / Бабакова Ольга Володимирівна. – Сімферополь, 2007. – 212 с.
2. Вихованець І. Теоретична морфологія української мови / Іван Вихованець, Катерина Городенська. – К. : Унів. вид-во «Пульсари», 2004. – 400 с.
3. Ганжа Р. С. Изучение глагольной семантики / Р. С. Ганжа // Русский язык в школе. – 1970. – № 4. – С. 33–39.
4. Гмиря Л. В. Семантико-синтаксична структура речень з двовалентними дієслівними предикатами : дис. ...кандидата філол. наук : 10.02.01 / Гмиря Людмила Володимирівна. – К., 2008. – 196 с.
5. Годз О. В. Синтаксична структура прислівникових речень в українській літературній мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / О. В. Годз. – К., 2013. – 20 с.
6. Жигора І. В. Семантико-синтаксична структура речень з ітеративними предикатами : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / І. В. Жигора. – Кіровоград, 2004. – 20 с.
7. Іваницька Н. Л. Двоскладне речення в українській мові : [монографія] / Н. Л. Іваницька. – К. : Вища школа, 1986. – 171 с.
8. Кавера Н. В. Семантична типологія предикатів стану : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Н. В. Кавера. – К., 2008. – 24 с.
9. Кутня Г. В. Структурно-семантична і функціональна характеристика предикатів процесу в сучасній українській мові : дис. ...кандидата філол. наук : 10.02.01 / Кутня Галина Василівна. – Львів, 2004. – 207 с.
10. Куц О. В. Семантико-синтаксична структура речень з чотиривалентними предикатами : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / О. В. Куц. – К., 2003. – 20 с.
11. Кушлик О. П. Словотвірна парадигматика похідних дієслів в українській мові : [монографія] / О. П. Кушлик. – Дрогобич : Коло, 2015. – 384 с.

12. Леута О.І. Структура і семантика дієслівних речень в українській літературній мові : [монографія] / О. І. Леута. – К. : Такі справи, 2008. – 208 с.
13. Мельничук О. С. Розвиток структури слов'янського речення / О. С. Мельничук – К. : Наук. думка, 1966. – 324 с.
14. Ситар Г. В. Типологія речень із предикатами партитивного відношення в українській мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Г. В. Ситар. – Донецьк, 2004. – 20 с.

Лопата В. Порождение предложений орнитологическими глаголами неполной личной парадигмы в украинском языке. *Статья посвящена исследованию потенциала глаголов неполной личной парадигмы со значением звукового проявления птиц (орнитологических глаголов) порождать предложения в украинском языке. Охарактеризован состав орнитологических глаголов, определены их происхождение и словообразовательная структура. Мотивированна высокая способность орнитологических глаголов формировать предложения внеязыковыми и внутриязыковыми факторами. Прослежены корреляции орнитологических глаголов с звукоподражательными словами как осознанными копиями звуковых проявлений птиц. Определен круг орнитологических (отзвукоподражательных) глаголов, образующих двусоставные элементарные и неэлементарные предложения. Установлены присловные и детерминантные второстепенные члены, наполняющие формально-синтаксическую структуру таких двусоставных предложений, исследована их типичность / нетипичность для этих предложений. Обосновано отсутствие в формально-синтаксической структуре двусоставных распространенных предложений позиции управляемого второстепенного члена с объектным значением.*

Ключевые слова: орнитологические глаголы неполной личной парадигмы, отзвукоподражательные глаголы, двусоставное элементарное предложение, двусоставное распространенное предложение, детерминантный второстепенный член предложения, присловный неуправляемый второстепенный член предложения.

Lopata V. The Sentence Forming Potential Ornithological Verbs of Incomplete Finite Verbs Paradigm in the Ukrainian Language. *The article deals with the sentence forming potential of incomplete finite verbs paradigm with bird onomatopoeia (ornithological verbs) in the Ukrainian language. The author characterizes the structure of onomatopoeia verbs, their origin and word-building, and explains their great ability to create sentences by means of linguistic and extra linguistic factors. The correlation of bird onomatopoeia verbs with the words imitating sounds as conscious copies of bird sounds has been established. The author examines the group of onomatopoeia verbs that can form two parts clauses, and analyzes the structure of bird onomatopoeia verbs with incomplete finite paradigm that can form simple clauses. The adverbial and attribute secondary parts of a sentence that create formal and syntactic structures of simple clauses, their typicality and indistinctness for these types of clauses have been determined. The author sets out reasons for the lack of formal and syntactic structures of simple clauses with controlled objects.*

Key words: ornithological incomplete finite verbs paradigm, onomatopoeia verbs, two parts clause, simple clause, determinant secondary part of the sentence, adverbial secondary part of a sentence.

Игорь Меньшиков
(Дніпро)

УДК 811. 161. 1' 367

СИНТАКСИЧЕСКИЕ КОЛЛИЗИИ В КОНСТРУКЦИЯХ С ИМЕНЕМ ЧИСЛИТЕЛЬНЫМ КАК ЧАСТЬЮ РЕЧИ

Толкование числительного как части речи связано с рядом проблем, обусловленных отсутствием чёткой системы формирования соответствующего множества лексем как класса слов, выделяемых на основании общности их семантических, морфологических и синтаксических особенностей. Третьему компоненту этой триады не всегда уделяется должное внимание, что приводит к различного рода коллизиям, когда в одних грамматиках выделяются словосочетания с синтаксической доминантой числительным, а в других не только не формируются конструкции с такой доминантой, но и не обозначается даже возможность функционирования числительного в

качестве зависимого компонента субстантивного словосочетания. Причина этому – разный характер и направление реальной связи в конструкциях типа **пять книг, десять дней** (декларируется управление) и **пятью книгами, о десяти днях** (формальные признаки согласования). Специфика сочетаний количественного числительного с существительным состоит не в спонтанном изменении подчинительной связи, а в сущности этой связи, которая квалифицируется как деформация – изменение формы определяемого слова под влиянием определяющих. Само же такое сочетание независимо от отнесения его компонентов к тем или иным членам предложения является субстантивным словосочетанием.

Ключевые слова: имя числительное, дефиниция, сочетание числительного с существительным, синтаксическая доминанта, формальный признак, функциональные разряды слов, деформация, субстантивное словосочетание.

Постановка проблемы. В русистике, как и в грамматиках многих современных языков, числительное, наряду с именем существительным, прилагательным и местоимением, традиционно относится к разряду имён со всем разнообразием присущих соответствующим частям речи грамматических значений, форм и категорий, зачастую, правда, в той или иной степени модифицированных или же только приспособленных к функциональной нагрузке числительного в какой-то конкретной речевой цепи. Указанное разнообразие, в свою очередь, делает весьма проблематичной однозначную квалификацию числительного, являющегося, по К. Г. Городенской, классом слов со значением количества [14, с.727], в качестве того или иного лексико-грамматического разряда. Проблематична и сама категория числа, при более тщательном рассмотрении которой, как отмечал О. Есперсен, мы наталкиваемся на многие трудности как логического, так и лингвистического порядка [4, с. 216]. Главная из них, по нашему мнению, заключается в отсутствии чёткой системы формирования и описания множества лексем, квалифицируемых в качестве числительного как части речи, т.е. как класса слов, выделяемых на основании общности их синтаксических, морфологических и семантических свойств [5, с.578].

Анализ последних исследований и публикаций. Первому компоненту указанной триады, когда речь заходит о числительном, не всегда уделяется достаточно внимания, и вот, например, как определяется числительное в трёх нормативных и очень авторитетных грамматиках русского языка, изданных последовательно в 1970, 1980 и 1990 годах:

Имя числительное – это часть речи, обозначающая количество предметов и выражающая это значение в грамматических категориях падежа (последовательно) и рода (непоследовательно) [3, с. 308]. Имя числительное – это часть речи, обозначающая количество и выражающая это значение в морфологических категориях падежа (последовательно) и рода (непоследовательно) [11, с.373]. Имя числительное – это часть речи, обозначающая число предметов или их количество и выражающая это значение в морфологических категориях падежа (последовательно) и рода (непоследовательно) [12, с. 246].

Практически одна и та же дефиниция, в которой указаны определённые семантические и морфологические параметры, но нет ни слова об основных синтаксических функциях числительного, т.е. об общности синтаксических свойств соответствующего класса слов. К тому же весьма сомнительно и утверждение, касающееся выражения значения количества в категориях падежа и рода. Имя числительное – это знаменательная часть речи, которая выражает всей совокупностью входящих в неё слов, расположенных в строгой последовательности, существующую в данном языковом обществе счётную систему, а каждое числительное выражает элемент этой системы – числовое понятие (число, количество предметов, порядок их при счёте – место в счётном ряду) [13, с. 103].

На синтаксические свойства соответствующих слов тоже, как правило, никаких указаний, хотя эти свойства очень специфичны и далеко не всегда однозначно толкуются как в учебной, так и в научной лингвистической литературе. Даже при описании словосочетаний, образованных на базе числительного, многие грамматики исходят из каких-то своих, зачастую совершенно разных принципов. Так, в Грамматике русского языка раздел «Словосочетание» включает в себя достаточно подробное описание словосочетаний со стержневым компонентом именем числительным, указывая, правда, на особое место такого рода конструкций в кругу других

словосочетаний, и в частности на то, что в форме именительного, а в отдельных случаях и винительного падежа количественное числительное управляет сочетающимся с ним существительным, в других косвенных падежах – согласуется с ним, напр.: *два дома*, но *двух домов*, *двум домам* [2, с. 340-34]. В качестве синтаксической доминантой в таких словосочетаниях независимо от характера реализованной подчинительной связи декларируется числительное, хотя Л. В. Щерба, обратив внимание на такую особенность сочетаний количественных слов с существительным, определяемым компонентом в соответствующих словосочетаниях считал всё же существительное [15, с. 7].

Русская грамматика 1980 года, рубрицируя словосочетания по характеру их стержневого компонента и выделяя в качестве отдельных типов глагольные, субстантивные, адективные, а также наречные (вместе с компаративом) словосочетания, не формирует словосочетаний квантитативных. Числительное в этой грамматике рассматривается как ядро словосочетания субстантивного [11, с. 79]. В Русской грамматике 1990 года аналогичная классификация словосочетаний по характеру их стержневого слова [12, с. 402], в ней тоже не формируется отдельный класс словосочетаний с синтаксической доминантой именем числительным. При этом, однако, не обозначена и возможность функционирования количественного слова в качестве зависимого компонента какого-либо именного словосочетания. Причина этому, как мы считаем, в недостаточном внимании авторов соответствующих концепций к самой, на наш взгляд, существенной синтаксической особенности числительного – характеру его семантико-грамматических отношений с компонентами той речевой цепи, в которую числительное входит в качестве того или иного функционально значимого её компонента.

Цель статьи – проанализировать сложившуюся в этом плане лингвистическую ситуацию и связанные с ней метаязыковые коллизии, касающиеся характера подчинительной синтаксической связи (управление или согласование?), и её направления (что же чему подчиняется?) с указанием возможности устранения возникающих при этом противоречий.

Изложение основного материала исследования. Итак, можно ли в словосочетаниях типа *семь нот*, *двадцать две книги*, *сто сорок пять страниц* усматривать управление, если исходить из того, что при управлении падежная форма зависимого слова определяется не грамматической формой главного, а его свойствами как лексемы [1, с. 486] и что изменение формы главного слова не вызывает изменения формы управляемого слова [5, с. 537]. Ср.: *читаю книгу*, *читали книгу*, *читая книгу*, *читающему книгу* и т.п. Здесь подчинительная синтаксическая связь – управление с неизменяемой формой винительного падежа зависимого слова. Но в словосочетаниях *двадцать две книги*, *двадцати двух книг*, *двадцати двум книгам*, *двадцатью двумя книгами*, *о двадцати двух книгах* имеет место явное уподобление формы одного (зависимого) слова форме другого (главного) слова, а это уже не управление, а согласование, и решение вопроса о том, какой компонент в такого рода конструкциях, а равно и в иных, противопоставленных им речевых образованиях типа *На столе лежало пять книг* и *Он принёс пять книг* следует квалифицировать в качестве синтаксической доминанты требует, по-видимому, теоретически более обоснованных как в плане выражения, так и в плане содержания подходов. И вот, в частности, два из них.

Синтаксическая доминанта некоторого словосочетания может быть формально определена с помощью модели, предложенной Л. Небеским [8], и интерпретированной - И. И. Ревзиным [10]. Суть этой модели заключается в том, что в заданной речевой цепи зависимое слово некоторого входящего в эту цепь словосочетания можно удалить, оставив главное, и при этом вся речевая цепь, будь то предложение или какая-либо иная грамматически и семантически нормативная конструкция, не разрушится и сохранит свою нормативность. Так, убрав в предложениях *Он восхищался пятью книгами* и *Он думал только о пяти книгах* из выделенных них словосочетаний числительное, мы получим: *Он восхищался книгами* и *Он думал только о книгах* – абсолютно приемлемые конструкции. Если же удалить в тех же словосочетаниях существительное и оставить числительное, образовавшиеся при этом конструкции в данной коммуникативной ситуации становятся содержательно и грамматически ущербными, а то и вообще непонятными *Он восхищался пятью* и *Он думал только о пяти*. Из

этого, если руководствоваться указанной моделью, следует, что стержневым словом в соответствующих словосочетаниях является лексема *книга*, т.е. имя существительное.

Всё могло бы стать на место, однако обращение к модели Л. Небеского при анализе предложений типа *На столе лежало пять книг* и *Он принёс пять книг* не даст возможности определить искомую синтаксическую доминанту, поскольку обе трансформы соответствующих словосочетаний: *На столе лежало пять* и *На столе лежало книг*, а также *Он принёс пять* и *Он принёс книг* – не отвечают нормам русского языка.

Можно обратиться к иной, более содержательной модели с иной концепцией сущности семантико-грамматических отношений между существительным и числительным в формируемых ими синтаксических конструкциях, таких отношений, которые предопределены самыми общими категориальными параметрами части речи и опираясь на которые, Ч. Фриз все знаменательные части речи считает возможным свести только к четырём основным их функциональным разрядам: существительному, глаголу, прилагательному и наречию [16, с. 132-164], расширяя глаголом трёхкомпонентную систему О. Есперсена, состоящую из трёх рангов: субстантивного, адъективного и адвербиального [4, с. 120] – и рассматривающую слова уже не столько с точки зрения того, что они представляют собой сами по себе, сколько и с точки зрения их сочетания с другими словами [4, с. 121].

Функциональные разряды (существительное, прилагательное, глагол и наречие) – это по сути те же знаменательные части речи, но более обобщённого характера, а потому включающие в себя в качестве их разновидностей и вариаций все остальные лексико-грамматические разряды слов, традиционно квалифицируемые в качестве либо отдельных частей речи (местоимение, числительное, категория состояния), либо отдельных парадигматических классов (причастие, деепричастие, инфинитив). Обобщённые лексические значения функциональных разрядов – предмет, признак предмета, действие, признак действия или признака, а их основная, как мы считаем, синтаксическая функция – регламентация коммуникативной, и в частности иерархической, сочетаемости друг с другом, И если в конструкциях *У него нет **нужных** ему **пяти книг***; *Он отдаёт предпочтение только **этим пяти книгам***; *Он доволен **своими пятью книгами*** и *Он думает о самых **важных** для него **пяти книгах*** и т.п. вполне определённо, как формально (уподобление формы зависимого слова форме главного), так и по логике вещей (речь идёт о книге как о предмете и каких-то его признаках, в том числе и количественных) достаточно чётко обозначены синтаксическая доминанта и зависимые от неё слова, в ряду которых в качестве определяющего есть и количественные числительные, то почему бы таким же образом не обозначать подобные же, хотя формально и несколько модифицированные отношения между существительным и количественным числительным в конструкциях типа *На столе лежало **пять книг*** и *Он принёс **пять книг***, квалифицировав в качестве синтаксической доминанты существительное *книга* (предмет), а в качестве зависимого от него слова, количественного определения – числительное *пять* (признак предмета). Нужно для этого только внести некоторые дополнения в метаязык синтаксиса касательно такой его категории, как синтаксическая связь, и более адекватно интерпретировать непростые семантико-грамматические отношения между компонентами субстантивно-квантитативных конструкций. Такие попытки предпринимались ещё в восьмидесятых годах прошлого столетия [7], а затем были воплощены в определённой синтаксической концепции, ориентированной сначала на практику вузовского образования [6], а затем в монографии И. С. Поповой – на решение ряда актуальных проблем метаязыка украинского синтаксиса [9, с. 258-261].

Основными составляющими этой концепции, применительно к исследуемой проблематике, являются такие понятия, как внесистемные (нестандартные) синтаксические отношения и деформация. При этом системные синтаксические отношения характеризуются пятью их параметрами, к главному из которых относится детерминированность характера и направления синтаксической зависимости, а внесистемная синтаксическая связь имеет место тогда, когда хотя бы один из таких параметров, а тем более указанный, отсутствует [9, с. 247]. Одним из видов внесистемной синтаксической связи является деформация, т.е. такая связь, при которой имеет место функционально обусловленное изменение грамматической формы стержневого слова некоторой конструкции под влиянием зависимых от него компонентов [9, с.

260-261]. При деформации обычно изменяется падежная форма стержневого слова конструкции [6, с. 73], хотя в принципе может быть изменена и форма какого-нибудь зависимого слова, как, например, при замене винительного падежа существительного родительным в глагольных словосочетаниях с отрицательной частицей при глаголе (*Он принёс яблоки* и *Он не принёс яблок*).

Выводы и перспективы. В конструкциях типа *пятью книгами* и *пяти книгам* системные синтаксические отношения с чётко выраженной иерархией между существительным и числительным. В конструкциях же *семь нот*, *двадцать две книги*, *сто сорок пять страниц* уже внесистемные синтаксические связи, так как в них чётко не детерминированы ни характер самой подчинительной связи (согласование, управление, примыкание), ни её направление (имя существительное или числительное является синтаксической доминантой) Всё это, однако, хотя и создаёт, причём только в отдельных случаях, определённые коллизии, не меняет, по нашему мнению, сущности функционально-семантических отношений между именем существительным и числительным в соответствующих синтаксических образованиях Поэтому специфику соответствующего словосочетания существительного с числительным можно и нужно усматривать не в спонтанном изменении характера подчинительной синтаксической связи и её направления в зависимости от того, в какой падежной форме употреблён один из его компонентов такого словосочетания, а в особенностях самой этой связи как связи нестандартной, при которой в некотором словосочетании имеет место деформация как функционально обусловленное изменение формы определяемого компонента под влиянием определяющих его слов. Само же сочетание количественного числительного с существительным в любом случае, независимо от падежных форм его компонентов и их квалификации в качестве тех или иных членов предложения, если такое сочетание квалифицируется именно как словосочетание, т.е., по общепринятому определению, соединение двух и более знаменательных слов на основе подчинительной грамматической связи [5, с. 469; 12, с. 402] является словосочетанием субстантивным.

В перспективе проведенное исследование может стимулировать более адекватные разработки тех метаязыковых проблем современного синтаксиса, которые не в полной мере и не всегда согласуются с традиционным их толкованием или с каким-то новым или малоизученным речевым материалом.

ЛИТЕРАТУРА

1. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов / О.С.Ахманова. – М.: Сов. энцикл., 1966. – 608 с.
2. Грамматика русского языка. – Т. 2. – Ч. 1. – М.: Изд-во АН СССР, 1960. – 703 с.
3. Грамматика современного русского литературного языка / под ред. Н.Ю.Шведовой / – М.: Наука, 1970. – 768 с.
4. Есперсен О. Философия грамматики / О.Есперсен. – М.: Изд-во иностранной литературы, 1958. – 404 с.
5. Лингвистический энциклопедический словарь / под ред. В.Н.Ярцевой. – М.: Сов. энцикл., 1990. – 688 с.
6. Меншиков І.І. Синтаксичні зв'язки слів у сучасній українській літературній мові / І.І.Меншиков, І.С.Попова. – Д.: РВВ ДНУ, 2001. – 90 с.
7. Меншиков И.И. К вопросу о природе словосочетаний с количественным числительным / Вопросы лексики и грамматики славянских языков. Сборник научных трудов. – Д.: ДГУ. 1981. – С.72-76.
8. Небеский Л. Об одной формализации разбора предложения / Л.Небеский // Математическая лингвистика. – М.: Мир, 1964. – С. 145-149.
9. Попова І.С. Фундаментальні категорії метамови українського синтаксису (одиниця, зв'язок, модель) / І.С.Попова. – Д.: Вид-во ДНУ. – 2009. – 432 с.
10. Ревзин И.И. Об одной синтаксической модели /И.И.Ревзин // Вопр. языкознания. – 1963. - № 2. – С. 148-150.
11. Русская грамматика / под ред. Н.Ю.Шведовой. – Т. 1. М.: Наука, 1980. – 784 с.
12. Русская грамматика / под ред. Н.Ю.Шведовой и В.В.Лопатина. М.: Русский язык, 1990. – 640 с.
13. Современный русский язык. Теория. Анализ языковых единиц. – Часть 2 / под ред. Е.И.Дибровой. – 5-е изд., стер. М.: Академия, 2014. – 624 с.
14. Українська мова. Енциклопедія / за ред. В.М.Русанівського, О.О.Тараненка. – К.: Укр. енцикл., 2000. – 752 с.
15. Щерба Л.В. Избранные работы по русскому языку / Л.В.Щерба. – М.: Учпедгиз, 1957. – 188 с.
16. Fries Ch. The Structure of English. – / Ch. Fries. – London : Longmans, Green and Co, 1957 – 304 p.

Меншиков І.І. Синтаксичні колізії в конструкціях з числівником як частиною мови. Тлумачення числівника як частини мови пов'язане з низкою проблем, обумовлених відсутністю чіткої системи формування відповідної множини лексем як класу слів, що виділяються на підставі спільності їх семантичних, морфологічних і синтаксичних особливостей. Третьому компоненту цієї тріади не завжди приділяється належна увага, що призводить до різного роду колізій, коли в одних

граматиках виділяються словосполучення з синтаксичною доміантою числівником, а в інших не тільки не формуються конструкції з такою доміантою, але і не позначається навіть можливість функціонування числівника як залежного компонента субстантивного словосполучення. Причина цього - різний характер і напрям реального зв'язку в конструкціях типу *п'ять книг, десять днів* (декларується управління) і *п'ятьма книгами, про десять днів* (формальні ознаки узгодження). Специфіка поєднань кількісного числівника з іменником полягає не в спонтанній зміні підрядного зв'язку, а в суті цього зв'язку, що кваліфікується як деформація - зміна форми слова, що визначається, під впливом слів, що визначають. Саме ж таке поєднання незалежно від віднесення його компонентів до того чи іншого члена речення є субстантивним словосполученням.

Ключові слова: числівник, дефініція, поєднання числівника з іменником, синтаксична доміанта, формальна ознака, функціональні розряди слів, деформація, субстантивне словосполучення.

Menshikov I.I. Syntactic collisions in constructions with the numeral as a part of speech. *The interpretation of the numeral as a part of speech is combined with a number of problems due to the lack of a clear system of formation of the corresponding number of lexemes as a class of words, allocated on the basis of their common semantic, morphological and syntactic features. The third component of the triad is not always given due attention, which leads to various kinds of collisions, when in some grammars are highlighted the phrases with numerals as syntactical dominants, and the others are not only formulating the structures with a dominant, but also are not indicating even the possibility of the functioning of the numeral as a dependent component of a substantive phrase. The reason for this lies in a different character and direction of a real connection in constructions like five books ten days (government is declared) and with five books, about ten days (the formal signs of agreement). Specificity of combinations of cardinal numeral with the noun is not in a spontaneous change of subordinate connection, but in the essence of this connection that is qualified as a deformation - change in shape of the identifying word with the influence of identified ones. The combination itself regardless of its components referring to the different parts of the sentence is a substantive phrase.*

Key words: the numeral, the definition, the combination of the numeral and the noun, syntactic dominant formal feature, functional classes of words, deformation, substantive phrase.

Ирина Суума
(Дніпро)

УДК 802.0-56 (075.8)

ФУНКЦИОНИРОВАНИЕ ЭВРИСТИЧЕСКОГО РЕСПОНСИВА В АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ

Статья посвящена изучению особенностей функционирования эвристических респонсивных предложений в современном английском языке, являющихся вербальной реакцией на вопрос, императив, сообщение и представленных в виде прямого, полного ответа на вопрос и т.п, а также рассматриваемых как подтип содержательных респонсивов. Содержательный респонсив является значимой лингвистической фигурой, поскольку реакция отвечающего наполнена конкретный лингвистическим содержанием и зависит от степени владения отвечающим и спрашивающим предметом разговора. Особое внимание уделено лексическим и структурным особенностям изучаемых респонсивов. Предпринята попытка создать типологию эвристических респонсивных предложений. В предлагаемой статье внимание уделяется описанию двух основных типов эвристических респонсивных предложений, представленных: полным, т.е. прямым ответом, не требующим уточнений и дополнений, и неполным (редуцированным), с какой-то опущенной, но существенной для спрашивающего информацией. Полный респонсив это, условно говоря, оптимальная коммуникативная ситуация, в которой спрашивающий получает всю необходимую ему информацию, соотносимую с заданным вопросом.

Ключевые слова: респонсив, эвристические респонсивные предложения, интенция, вопросительное предложение, содержательный респонсив.

Постановка проблеми. Респонсивні пропозиції представляють собою вербальну реакцію на то или иное повідомлення, запит или волеизъявлення співрозмовника. К проблемі відповідних пропозицій, їх класифікації зверталися багато лінгвісти [1; 2; 3; 4; 5], но применительно к английскому языку типологию респонсивних пропозицій, на наш погляд, необхідно суттєво доповнити.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Одним из основных типов респонсивних пропозицій є контентний респонсив, представляючий собою саму природну реакцію відповідаючого на поставлений запит. Для спитуючого ж відповідною реакцією повинна бути, по-видимому, и вполне ожидаемой, не столько, правда, по содержанию, сколько по форме ответа. Речевая интенция спитуючого очевидна: его намерение получить определенного рода информацию. Интенция відповідаючого заздалегідь чітко не детермінується, и порой он не знает, что и каким образом нужно или можно сообщить задавшему запит. Тем не менее, она существует, и суть ее, воплощенная в контентном респонсиве, – удовлетворить інформаційну потребу співрозмовника. Відповідаючий же сам может обозначить суть ответа, а соответственно, и респонсивного пропозиції, и, давая ответ, он либо глубоко не вникает в содержание вопроса и отделяется кратким ответом, типа **да/нет**, в том числе и тогда, когда запит кажется ему тривиальным и не требующим детальной формулировки ответа, либо пытается разобраться в сути вопроса, помочь спитуючому получить развернутый ответ, который удовлетворил бы его во всех существенных аспектах затребованной в вопросе информации. Отсюда нам кажется вполне естественным подразделить контентний респонсив на два его основных типа: формальный, не требующий развернутого ответа, и содержательный, в котором ответ сопровождается необходимыми для его адекватного толкования подробностями и деталями.

Формальный респонсив – это самый простой тип ответа, не требующий от відповідаючого сколько-нибудь глубокого анализа вопроса, а тем более продуманной и специальной образом организованной концепции ответа. Достаточно самой простой формы позитивной или негативной реакции вплоть до кивка головой или какого-то иного сопровождающего вербальную реакцию телодвижения [7]. Однако ответы типа да/нет далеко не всегда могут исчерпать содержательную составляющую коммуникации, не говоря уже о том, что такие ответы в ряде случаев просто невозможны или неуместны. Как это, например, имеет место при использовании спитуючим альтернативного вопроса, конструкций с вопросительным местоимением (словом), типа *Who? What? Which? When? Where? Where from? Why? How? How much\many?* и других лингвистических средств с установкой на получение какой-либо информации. В таких случаях нужен не просто формальный, пусть даже и расширенный, ответ, а ответ **содержательный**, наполненный лексикой, ориентированной на конкретную коммуникативную ситуацию. Характер такого ответа может быть самым различным и включать в соответствующее респонсивное предложение как стилистически маркированные слова и вхождения (междометия, обращения, вводные и вставные слова и конструкции), так и актуализированную, коммуникативно, а также прагматически значимую лексику.

В зависимости от того, как соотносится лексика вопроса и ответа, мы подразделяем содержательный респонсив прежде всего на два его основных типа: тавтологический, состоящий в основном из лексики вопроса [6], и эвристический, построенный на базе какого-то иного, нежели у спитуючого, лексического материала.

Цель предлагаемой статьи – описать и проанализировать особенности эвристических респонсивных пропозицій на материале английского языка.

Изложение основного материала исследования. В эвристическом респонсиве мы выделяем два типа: полный, т.е. прямой ответ, не требующий уточнений и дополнений, и неполный (редуцированный), с какой-то опущенной, но существенной для спитуючого информацией. Полный респонсив это, условно говоря, оптимальная коммуникативная ситуация, в которой спитуючий получает всю необходимую ему информацию, соотносимую с заданным вопросом:

What are you doing here? – I want to go shopping.

What is your order, sir? – I want stake.

How far is the hotel? – It's about thirty minutes if the traffic's OK.

Where are you from in the United States, Mark? – The West Coast. San Francisco.

What do you think about our new director? – He is a very kind person and, as far as I know, he is a professional.

MORELL

Bother the Fabian Society! Is the 28th gone too?

PROSERPINE

City dinner. You're invited to dine with the Founder's Company.

LIZA

Please will you tell me what belongs to me and what doesn't?

HIGGINS

[very sulky] You may take the whole damned houseful if you like. Except the jewels. They're hired. Will that satisfy you? [8]

Полные эвристические респонсивные предложения имеют формально не маркированный лексический материал, лексическое и структурное наполнение такого рода конструкций может соотноситься с вопросом, но здесь нет никаких ограничений на использование тех или иных лексических единиц:

THE MOTHER

[to the gentleman] Oh, sir, is there any sign of rain stopping?

THE GENTLEMAN

I'm afraid not. It started worse than ever about two minutes ago [8].

HIGGINS

Mrs. Pearce. Has she an interesting accent?

MRSX PEARCE

Oh, something dreadful, sir, really... [8]

Неполный респонсив в принципе является вполне приемлемым ответом, однако, в нем что-то опущено или завуалировано, как правило, в силу тех или иных причин, связанных, в частности, с экономией времени коммуникации или очевидностью, тривиальностью, высокой степенью вероятности вербально не обозначенных компонентов или их малой содержательной значимостью.

Примеры неполного респонсива:

Are there tickets to London? – 15 euro.

То, что есть билеты – очевидно.

What is the score of the match? – Liverpool won.

Отвечающий знает, что спрашивающего интересует не столько сам счет матча, сколько кто выиграл.

What is the matter? – We must come back

Опущено Дело в том, что...

Have you done a homework? – I don't want you to have it copied off.

Очевидно, спрашивающий задает вопрос не с целью узнать сделано ли домашнее задание, а интересуется, чтобы попросить у отвечающего списать то, что он сделал.

How can I help you? – I have problems with my air conditioner.

Опущено: Мне хотелось бы, чтобы вы посмотрели мой кондиционер/ Посмотрите мой кондиционер...

THE SARCASTIC BYSTANDER

[not attending to her] Do you know where I come from?

THE NOTE TAKER

[promptly] Hoxton.

THE YOUNG LADY *I suppose you haven't been here long?*

THE DENTIST. *Six weeks. Is there anything else you would like to know? [8]*

В респонсиве не сказано долго или нет, но названо конкретно, сколько недель

THE DENTIST. *Is there anything else you would like to know?*

THE YOUNG LADY Any family?

Опущено: Да, хочу еще знать...

DOLLY So sorry. You'll tell us, won't you, Mr. Valentine?

VALENTINE. He doesn't want his rent at all. He's broken his tooth on a Brazil nut; and he wants me to look at it and to lunch with him afterwards [8]

Фактически отвечает на вопрос, без предварительного «скажу или нет»

MORELL

Well, Thursday then?

PROSERPINE

English Land Restoration League [8]

Пропущена фраза, что четверг тоже занят, но сразу сказано о том, что на этот день запланировано.

Эвристический респонсив построен на новой, не содержащейся в вопросе лексике (в основном того же, что и в вопросе семантического поля). Эвристический респонсив может быть представлен как одной фразой:

PICKERING

What is his trade, Eliza?

LIZA

Talking money out of other people's pockets into his own [8]

так и довольно объемным сложным синтаксическим целым:

PICKERING

How did you know the girl was here if you didnt send her?

DOOLITTLE

It was like this, Governor. The girl took a boy in the taxi to give him a jaunt. Son of her landlady, he is. He hung about on the chance of her giving him another ride home. Well, she sent him back for her luggage when she heard you was willing for her to stop here. I met the boy at the corner of Long Acre and Endell Street [8].

Респонсивное предложение может быть ответом на вопрос, который без предшествующего ему комментария, пояснения, не понятен:

RIDGEON. And the guarantee proved sound nine times out of ten, eh?

SCHUTZMACHER [rather hurt at so moderate an estimate] Oh, much oftener than that. You see, most people get well all right if they are careful and you give them a little sensible advice.

DOOLITTLE

[menacingly] I want my daughter: thats what I want. See?

HIGGINS

Take her away. Do you suppose I'm going to keep your daughter for you?

We said nothing except that we were tired and wanted to go to bed. **Did we, Pick?**

PICKERING

[shrugging his shoulders] That was all.

HIGGINS

[assailing her at the other ear] It's the most absorbing experiment I ever tackled. She regularly fills our lives up. **Doesnt she, Pick?**

PICKERING

We're always talking Eliza [8]

Эвристическим респонсивным предложениям довольно часто предшествует антецедент, который соотносится с местоименно-наречным компонентом вопроса и может быть элементарным (один антецедент) и осложненным (несколько антецедентов). Так, респонсивное предложение на вопрос с антецедентом будет содержать в себе ответ на вопрос кто, как, куда, откуда и т.п. В данном типе респонсивов говорящий, также как и в предыдущих, общих предложениях, сам выбирает лексическое наполнение респонсивного предложения, но выбранные лексические единицы должны соответствовать вопросу и быть им затребованными:

FREDDY

Where are the two ladies that were here?

THE FLOWER GIRL

They walked to the bus when the rain stopped

HIGGINS

What do you expect me to say to you?

THE FLOWER GIRL

Well, if you was a gentleman, you might ask me to sit down, I think. Dont I tell you I'm bringing you business? [8]

Выводы и перспективы дальнейших исследований. Таким образом, эвристические респонсивные предложения представляют собой наиболее распространённый тип вербальной реакции. Эвристический респонсив – явление более сложное и лингвистически, по-видимому, более значимое чем респонсив формальный и тавтологический так как суть его состоит в том, что в ответе используется, как правило, не лексика вопроса, а слова, найденные самим отвечающим и дающие более адекватное и полное представление о соответствующей коммуникативной ситуации и ее прагматике. Такого рода ответные предложения связаны с вопросом семантически и структурно, содержат запрашиваемую в вопросительном предложении информацию и имеют свою специфику в плане их лексического наполнения. Перспектива дальнейших исследований по предложенной теме заключается в построении полной классификации респонсивных предложений на материале современного английского языка.

ЛИТЕРАТУРА

1. Белова Н. С. Типы ответных реплик в составе диалогического единства с отрицательным вопросом: дис. на соискание ученой степени канд. филол. наук: спец. 10.02.05 «Романские языки» / Н. С. Белова. – Москва, 2010. – 179 с.
2. Гильмутдинов В. И. Безглагольные реплики-реакции в английской разговорной речи: дис. на соискание ученой степени канд. филол. наук: спец. 10.02.04 «Германские языки» / В. И. Гильмутдинов. – Горький, 1984. – 223 с.
3. Меньшиков И. И. Типология респонсивных предложений в современном русском языке / И. И. Меньшиков // Избранные труды по лингвистике. – Днепропетровск: Новая идеология, 2012. – С. 85-100.
4. Падучева Е. В. Высказывание и его соотносительность с действительностью: Референциальные аспекты семантики местоимений / Е. В. Падучева. – Изд. 5-е, испр. – М.: Издательство ЛКИ, 2008. – 296 с.
5. Цирельсон Н. Ю. Взаимодействие иницирующих реплик и реплик-реакций в диалоге: на материале современного английского языка: дис. на соискание ученой степени канд. филол. наук: спец. 10.02.19 «Теория языка» / Н. Ю. Цирельсон. – Москва, 2002. – 152 с.
6. Суима И.П. Тавтологический респонсив в системе респонсивных предложений современного английского языка / И.П. Суима // Одеський лінгвістичний вісник. – Одеса, 2014. – Вип. 4. – С. 308-211.
7. Суима И.П. Особенности формальных респонсивных предложений в английском языке / И.П.Суима // Одеський лінгвістичний вісник. – Одеса, 2015. – Вип. 6. – С. 107-109.
8. George Bernard Shaw. Plays / Shaw Bernard. – [Electronic resource]. – Access: <http://manybooks.net/authors/shawgeor.html>

Суїма І. Функціонування евристичного респонсиву в англійській мові. Стаття присвячена вивченню особливостей функціонування евристичних респонсивних речень в сучасній англійській мові, що представляють собою вербальну реакцію на питання, імператив, повідомлення та включають в себе пряму, повну відповідь на питання і т.п., а також розглядаються як підтип змістовних респонсивів. Змістовний респонсив є значущою лінгвістичною фігурою, оскільки реакція учасника діалогу на питання наповнена конкретним лінгвістичним змістом і залежить від ступеня його володіння предметом розмови. Особливу увагу приділено лексичним і структурним особливостям досліджуваних респонсивів. Зроблено спробу створити типологію евристичних респонсивних речень. У запропонованій статті увага приділяється опису двох основних типів евристичних респонсивних речень, представлених: повним респонсивом, тобто прямою відповіддю, що не вимагає уточнень і доповнень, і неповним (скороченим), з якоюсь опущеною, але суттєвою для запитувача інформацією. Повний респонсив це, умовно кажучи, оптимальна комунікативна ситуація, в якій запитувач отримує всю необхідну йому інформацію, відповідь співвідноситься з заданим питанням.

Ключові слова: респонсив, евристичні респонсивне речення, інтенція, питальне речення, змістовний респонсив.

Suima I. Functioning of the heuristic responsive sentences in the English language. The article deals with the study of the functioning of heuristic responsive sentences in the modern English language, representing a verbal response to questions, imperative constructions, messages and including direct and full answer to the question, etc., and such sentences are considered as content subtype of the meaningful responsive sentences. These responsives are significant linguistic figures because the reaction of the answerer in the dialogue has specific linguistic meaning, depending on the degree of speakers' awareness about the topic of the conversation. Particular attention is given to lexical and structural characteristics of the studied responsives. An attempt is made to create a typology of the heuristic responsive sentences. The proposed article focuses on the description of the two main types of heuristic responsive sentences: full responsive, that is a direct response that does not require refinements and additions, and incomplete (reduced) one, with some omitted, but essential to the questioner information. Full responsive is, relatively speaking, optimal communicative situation in which the questioner receives all necessary information, the answer is connected with the questions.

Key words: responsive, heuristic responsive sentence, intention, interrogative sentences, meaningful responsive.

Олена Тищенко
(Київ)

УДК 811.14'06' 366.54

СУБ'ЄКТНО-АТРИБУТИВНА ТА ОБ'ЄКТНО-АТРИБУТИВНА ФУНКЦІЇ РОДОВОГО ВІДМІНКА ІМЕННИКІВ У ЗАГОЛОВКАХ ІНФОРМАЦІЙНИХ ПОВІДОМЛЕНЬ ГРЕЦЬКИХ ГАЗЕТ

У статті розглянуто первинні та вторинні функції родового відмінка іменників новогрецької мови, досліджено його суб'єктно-атрибутивну та об'єктно-атрибутивну функції на матеріалі заголовків інформаційних повідомлень грецьких газет, з'ясовано специфіку функціонування грами родового відмінка в ад'єктивній позиції, встановлено відмінності між суб'єктно-атрибутивною і об'єктно-атрибутивною функціями родового відмінка, виявлено особливості вживання суб'єктно-атрибутивного та об'єктно-атрибутивного родового відмінка у заголовках інформаційних повідомлень грецьких газет. Заголовки інформаційних повідомлень грецьких газет із іменниковими словосполученнями, що містять суб'єктно-атрибутивний і об'єктно-атрибутивний родовий відмінок, є поширеним явищем, оскільки таким чином заголовки стисло та інформативно передають зміст події. У таких заголовках суб'єктно-атрибутивний і об'єктно-атрибутивний родовий відмінок здебільшого функціонує при віддієслівних іменниках.

Ключові слова: родовий відмінок, суб'єктно-атрибутивна функція, об'єктно-атрибутивна функція, заголовок.

Постановка проблеми. В останні десятиліття мовознавці переходять від розгляду відмінкової системи мови у традиційному аспекті до її дослідження крізь призму функціональної граматики. Відмінкова система новогрецької мови висвітлена у функціональних граматах новогрецької мови, проте специфіка функціонування родового відмінка у сучасній грецькій мові є малодослідженою. Особливості функціонування родового відмінка в новогрецькій мові викликали інтерес дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В українській елліністиці дослідженню відмінка іменника у функціонально-категорійному вимірі присвячено низку праць Н.Ф. Клименко. Функціонування грами знахідного відмінка в синтаксичній системі новогрецької мови висвітлено у дисертації З.В. Павловської. Аналіз системи відмінків новогрецької мови здійснено у функціональних граматах Д. Голтона, П. Макриджа та І. Філіпакі-Ворбуртон та Г. Бабінйотиса і Х. Клериса.

Метою статті є встановлення особливостей функціонування суб'єктно-атрибутивного та об'єктно-атрибутивного родового відмінка в заголовках інформаційних повідомлень грецьких газет. Для досягнення поставленої мети необхідно виконати такі **завдання**: визначити первинні та вторинні функції грами родового відмінка; з'ясувати специфіку його функціонування в

ад'єктивній позиції; встановити відмінності між суб'єктно-атрибутивною і об'єктно-атрибутивною функціями родового відмінка; виявити особливості вживання суб'єктно-атрибутивного та об'єктно-атрибутивного родового відмінка у заголовках інформаційних повідомлень грецьких газет.

Виклад основного матеріалу дослідження. У реченні відмінок виражає синтаксичні зв'язки та семантико-синтаксичні відношення іменника до предикатного слова [1, с. 63]. Первинні та вторинні функції родового відмінка дослідили І.Р. Вихованець і К.Г. Городенська. Так, первинними семантико-синтаксичними функціями родового відмінка вони визначають суб'єктно-атрибутивну та об'єктно-атрибутивну. Дослідники зазначають, що родовий відмінок має тісні семантико-синтаксичні зв'язки із називним і знахідним відмінками. Родовий відмінок передає транспоновану від називного і знахідного семантику відповідно суб'єкта дії, суб'єкта процесу, суб'єкта стану, суб'єкта якісної ознаки та об'єкта. Він водночас являє собою зовнішню (частиномовну) формально-синтаксичну транспозицію в ад'єктивну сферу [1, с. 71].

Комунікативна функція родового відмінка полягає в тому, що він актуалізує тему, посилюючи в такий спосіб свої первинні семантико-синтаксичні функції [1, с. 72]. Отже, І.Р. Вихованець і К.Г. Городенська визначають родовий відмінок іменника як транспозиційну напівцентральну граему морфолого-синтаксичної категорії відмінка. У своїй формально-синтаксичній функції він є приіменниковим сильнокерованим другорядним членом речення. Він має суб'єктно-атрибутивну та об'єктно-атрибутивну семантико-синтаксичні функції. У межах комунікативної функції він виступає актуалізатором теми [1, с. 72].

О.Г. Межов стверджує, що «субстанційні та адвербіальні відмінкові й прийменниково-відмінкові форми іменників можуть пересуватися в ад'єктивну позицію, унаслідок чого утворюються два типи складних семантем – атрибутивно-субстанційні та атрибутивно-адвербіальні» [2, с. 144]. Дослідник зазначає, що транспозиція родового відмінка «супроводжує перетворення речення з дієслівними або прикметниковими предикатами й називним суб'єкта та знахідним об'єкта на іменникове словосполучення з опорними віддієслівними й відприкметниковими іменниками та залежним родовим атрибутивно-субстанційним. Родовий відмінок у функції атрибутивного суб'єкта є наслідком транспозиції називного суб'єктного..., тоді як родовий атрибутивно-об'єктний безпосередньо ґрунтується на називному об'єкта пасивних конструкцій і опосередковано (через називний) на знахідному об'єкта активних конструкцій» [2, с. 144].

Новогрецька мова має чотири відмінки: називний, родовий, знахідний і кличний. Д. Голтон, П. Макридж та І. Філіпаки-Ворбуртон у Граматиці новогрецької мови виділяють «дві окремі групи функцій родового відмінка, залежно від того, чи ним керує дієслово, чи він залежить від іменника» [3, с. 260]. У першому випадку родовий відмінок переважно має функцію непрямого об'єкта. У другому випадку основною визначається посесивна функція. Дослідники виділяють десять функцій родового відмінка: 1) родовий посесивний; 2) родовий суб'єктний і об'єктний; 3) родовий локативний, темпоральний, причиновий; 4) родовий цільовий; 5) родовий пояснювальний; 6) родовий у назвах вулиць; 7) родовий зі значенням якісної характеристики; 8) родовий міри; 9) родовий вмісту; 10) родовий партитивний [3, с. 260-266].

Отже, Д. Голтон, П. Макридж та І. Філіпаки-Ворбуртон розглядають суб'єктний і об'єктний родовий відмінок у межах однієї функції. На нашу думку, варто розділяти ці функції, оскільки суб'єктно-атрибутивна та об'єктно-атрибутивна функція родового відмінка є транспозицією двох різних відмінків – називного і знахідного, що мають дві різні функції – суб'єктну і об'єктну.

Досліджуючи вживання родового відмінка в суб'єктно-атрибутивній і об'єктно-атрибутивній функціях у заголовках новогрецьких інформаційних повідомлень, ми дійшли висновку, що використання таких конструкцій у грецьких заголовках є поширеним: *Συνεχής αύξηση πληθυσμού ασπόνδυλων* (Н Καθημερινή 25/05/2016), *Παράταση έκθεσης "Απόφοιτοι 2012-2013" της ΑΣΚΤ* (Н Καθημερινή 30/05/2016), *Επανεκκίνηση της ελληνικής οικονομίας με βιομηχανία και καινοτομία* (Н Καθημερινή 29/05/2016), *Πρωτοβουλία Ποταμιού για κατάρριση της διάταξης με τις offshore* (Н Καθημερινή 30/05/2016). Така конструкція є дуже зручною для заголовків, оскільки іменникове словосполучення з опорним іменником і залежним родовим суб'єктно-атрибутивним

або об'єктно-атрибутивним, утворене внаслідок транспозиції називного і знахідного відмінків у реченнях з дієслівними предикатами, дає можливість автору статті зосередити увагу читача на ключових словах події. Таким чином, надзвичайно стисло повідомляється суть певної події.

На основі проведеного аналізу можна стверджувати, що у заголовках інформаційних повідомлень суб'єктно-атрибутивне та об'єктно-атрибутивне функціонування родового відмінка відбувається при віддієслівних іменниках. Найчастіше такі іменники творяться в новогрецькій мові від дієслів за допомогою афікса *-σ(η)*: *Συνεχίζεται το «σίριαλ» με την αύξηση μετοχικού κεφαλαίου της Μεβγάλ* (Н Καθημερινή 28/05/2016), *Δημοσκόπηση ΠΑΜΑΚ: Αρνητική η αποτίμηση της διαπραγμάτευσης Τσίπρα* (Н Καθημερινή 28/05/2016), *Τον Ιούλιο το νέο πλαίσιο για την υποστήριξη των ανανεώσιμων πηγών ενέργειας* (Н Καθημερινή 27/05/2016), *Μείωση τζίρου, αλλά αύξηση κερδών στη ΔΕΗ* (Н Καθημερινή 27/05/2016) та дещо менше *-σμ(ός)*: *Εθισμός του πολιτικού κόσμου στην... αντισυνταγματικότητα* (Н Καθημερινή 26/05/2016), *Εκτροχιασμός κενού συρμού του Προαστιακού* (Н Καθημερινή 25/05/2016).

У заголовках грецьких інформаційних повідомлень у таких синтаксичних конструкціях перед залежним родовим суб'єктно-атрибутивним або об'єктно-атрибутивним досить часто стоїть прикметник, що виступає в ролі його означення: *Art Athina, αντανάκλαση της σύγχρονης αγοράς* (Н Καθημερινή 27/05/2016), *Εθισμός του πολιτικού κόσμου στην... αντισυνταγματικότητα* (Н Καθημερινή 26/05/2016). Оскільки він узгоджується з іменником у родовому відмінку, він теж оформлений у ньому. Таке вживання також сприяє стислій передачі основної інформації стосовно події, оскільки одразу вказується конкретний суб'єкт або об'єкт події. Наприклад, у заголовку *Εθισμός του πολιτικού κόσμου στην... αντισυνταγματικότητα* (Звікання політичного світу до...неконституційності) прикметник «*πολιτικός*» (політичний) одразу ж вказує на те, що суб'єктом є саме політичний світ, а не економічний чи світ взагалі. Таким чином, читачу надається конкретна інформація, і саме іменникове словосполучення з віддієслівним іменником, залежним родовим суб'єктом або об'єктом і означенням, вираженим прикметником, здатне у декількох словах окреслити суть події.

За нашими спостереженнями, в заголовках інформаційних повідомлень грецьких газет словосполучення з родовим об'єктно-атрибутивним вживається дещо частіше за словосполучення з родовим суб'єктно-атрибутивним через специфіку самих заголовків. Заголовок не може містити всю вичерпну інформацію стосовно певної події, оскільки в іншому разі у читача не виникне потреби прочитати саму статтю. Інформація, подана в заголовку, частіше зосереджена на певній дії, певному процесі, що стосується події, та об'єкті, на якого була направлена певна дія, ніж на суб'єкті (функція діяча, носія процесу), що є виконавцем цієї дії: *Ριζική ανακαίνιση του The Grove Seaside* (Н Καθημερινή 24/05/2016), *Χαιρετίζει η Fraport την υπογραφή της σύμβασης για τα 14 αεροδρόμια* (Н Καθημερινή 24/05/2016), *Φέσσας: «Αύξηση φορολογίας, εισφορών καταδικάζει τις παραγωγικές δυνάμεις της χώρας»* (Н Καθημερινή 24/05/2016).

Словосполучення з родовим суб'єктно-атрибутивним вживаються тоді, коли важливо повідомити про діяча. Часто такі заголовки повідомляють про відставку певної особи: *Παραίτηση Μαντζούτσου από την προεδρία της Εν. Ασκοούμενων και Νέων Δικηγόρων* (Н Καθημερινή 26/05/2016) – Відставка Мандзуцоса з посади голови Асоціації адвокатів і молодих юристів. Опорним компонентом іменникового словосполучення *παραίτηση Μαντζούτσου* є віддієслівний іменник *παραίτηση*. Це іменникове словосполучення утворилося внаслідок транспозиції називного суб'єктного: *ο Μαντζούτσος παραιτήθηκε*. Варто зазначити, що перше або друге речення статей із заголовком з іменниковим словосполученням часто містить предикативну конструкцію – вихідну для творення іменникового словосполучення. Так, маємо: *Παραιτήθηκε από την προεδρία της Ένωσης Ασκοούμενων και Νέων Δικηγόρων Αθηνών, ο Αλέξανδρος Μαντζούτσος, σε ένδειξη διαμαρτυρίας...* Наведемо ще один приклад: у заголовку *Μαζική άρνηση υπουργών στον κοινοβουλευτικό έλεγχο* (Н Καθημερινή 27/05/2016) – Масова відмова міністрів щодо парламентського контролю міститься іменникове словосполучення *μαζική άρνηση*, друге речення статті фактично дублює заголовок, і водночас розширює інформацію щодо події. Це речення є вихідним для творення стислого заголовку та іменникового словосполучення, яким він виражений. У цьому реченні підмет, виражений іменником *οι υπουργοί*, оформлено у називному відмінку, а присудок виражений дієсловом *арνήθηκαν*: *Σε συνέχεια πολλαπλών τέτοιων κρουσμάτων*

κατά την ολιγόμηνη θητεία της, υπουργοί δηλώνοντας «κόλυμα» αρνήθηκαν να προσέλθουν στη Βουλή με αποτέλεσμα... Крім того, у вищенаведеному прикладі з опорним віддієслівним іменником іменникового словосполучення з залежним родовим суб'єктним узгоджується прикметник, який знаходиться у препозиції і виступає у ролі означення. Це явище є досить поширеним для заголовків інформаційних повідомлень грецьких газет. Прикметники виступають у ролі означення опорного іменника у словосполученнях з залежним родовим суб'єктним і об'єктним: *Απεργιακές κινητοποιήσεις νοσηλευτών και εργαζομένων στα δημόσια νοσοκομεία* (Η Καθημερινή 26/05/2016), *Καθολική ενεργειακή αναβάθμιση κτιρίων, με ορίζοντα το 2050* (Η Καθημερινή 25/05/2016), *Αιχμηρή επιστολή εργαζομένων της ΕΒΖ σε Τσίπρα* (Η Καθημερινή 27/05/2016), *Συνεχής αύξηση πληθυσμού ασπόνδυλων* (Η Καθημερινή 25/05/2016) тощо.

Варто звернути увагу і на інший тип заголовків з іменниковим словосполученням, що містить родовий суб'єктний і об'єктний – заголовки, що є повними реченнями, в яких опорний іменник словосполучення з залежним родовим суб'єктним і об'єктним є підметом, з яким узгоджується присудок, виражений дієсловом: *Από 27 Μαΐου θα ξεκινήσει η παρακράτηση φόρου εισοδήματος σε μισθούς και συντάξεις* (Η Καθημερινή 30/05/2016), *Ολοκληρώθηκε η εκκένωση της Ειδομένης* (Η Καθημερινή 27/05/2016), *Απομυθοποιείται η εκπαίδευση ύπνου στα μωρά* (Η Καθημερινή 26/05/2016), *Συνεχίζεται έως 6/6 η αποχή των δικηγόρων* (Η Καθημερινή 24/05/2016). Часто в таких випадках дієслово починає заголовок, оскільки ремою у повідомленні є саме воно. Такі дієслова є неперехідними, з процесуальною семантикою, вони часто позначають початок, продовження або закінчення дії: *ξεκινώ, συνεχίζομαι, ολοκληρώνομαι*. Іноді можливий звичний порядок слів у заголовку.

Крім того, подібні заголовки можуть бути виражені еліптичними реченнями, у яких не вербалізується дієслово: *Παράταση λήγων ημερών για το μέλλον της ΜΕΒΓΑΑ* (Η Καθημερινή 27/05/2016), *Στα μέσα Ιουλίου η πώληση του Αστέρα* (Η Καθημερινή 27/05/2016). У першому реченні статті із заголовком *Παράταση λήγων ημερών για το μέλλον της ΜΕΒΓΑΑ* міститься повне речення, що надає вичерпну інформацію: *Νέα ολιγόμηρη παράταση δόθηκε στη λήψη των αποφάσεων για το μέλλον της ΜΕΒΓΑΑ*. Отже, у заголовку опущено дієслово *δόθηκε*. У другому заголовку можливим невербалізованим присудком є дієслово *αναμένεται*.

Суб'єктно-атрибутивний і об'єктно-атрибутивний родовий відмінок зрідка функціонує в заголовках інформаційних повідомлень грецьких газет при відприкметникових іменниках: *ΕΚΤ: Ανησυχία για τη βιωσιμότητα του χρέους της Ευρωζώνης* (Η Καθημερινή 24/05/2016), іменник *βιωσιμότητα* утворився від прикметника *βιώσιμος* за допомогою афікса *-ότητ(α)*.

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Отже, створення заголовків інформаційних повідомлень грецьких газет із іменниковими словосполученнями, що містять суб'єктно-атрибутивний і об'єктно-атрибутивний родовий відмінок, є поширеним явищем, оскільки таким чином заголовки стисло та інформативно передають зміст події. У таких заголовках суб'єктно-атрибутивний та об'єктно-атрибутивний родовий відмінок здебільшого функціонує при віддієслівних іменниках. Встановлення вторинних функцій родового відмінка іменників новогрецької мови становить інтерес подальших наукових досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вихованець І.Р. Теоретична морфологія української мови: Академічна граматики української мови / Вихованець І.Р., Городенська К.Г. – К.: Унів. вид-во "Пульсари", 2004. – 400 с.
2. Межов О. Ад'єктивне функціонування іменників у синтаксичних словосполученнях / О. Межов // Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Філологічні науки. Мовознавство. – 2014. – № 2. – С. 143–148.
3. Mackridge P. Граμματική της ελληνικής γλώσσας / Holton D., Mackridge P., Φιλλιπάκη-Warburton E. – Αθήνα, 2007. – 495 σ.
4. Καθημερινή [Електронний ресурс] : 24/05/2016, 25/05/2016, 26/05/2016, 27/05/2016, 28/05/2016, 29/05/2016, 30/05/2016, 31/05/2016 – Режим доступу до газети: <http://www.kathimerini.gr>.

В статье рассмотрены первичные и вторичные функции родительного падежа существительных новогрецкого языка, исследованы его субъектно-атрибутивная и объектно-атрибутивная функции на материале заголовков информационных сообщений греческих газет,

вияснена специфіка функціонування грамемати родительного падежа в ад'єктивній позиції, установлені различия между суб'єктно-атрибутивною і об'єктно-атрибутивною функціями родительного падежа, виявлені особливості застосування суб'єктно-атрибутивного і об'єктно-атрибутивного родительного падежа в заголовках інформаційних повідомлень грецьких газет. Заголовки інформаційних повідомлень грецьких газет з іменительними словосочетаннями, що містять суб'єктно-атрибутивний і об'єктно-атрибутивний родительний падеж, є поширеним явищем, оскільки таким чином заголовки коротко і інформативно передають зміст подій. В таких заголовках суб'єктно-атрибутивний і об'єктно-атрибутивний родительний падеж часто функціонує при оглагованих іменительних.

Ключевые слова: родительний падеж, суб'єктно-атрибутивна функція, об'єктно-атрибутивна функція, заголовок.

The article deals with the primary and secondary functions of the genitive case of the Modern Greek nouns. Its subjective attributive and objective attributive functions in the headlines of news items of the Greek newspapers are analysed. The peculiarity of the functioning of the genitive in adjectival position is revealed, the differences between subjective attributive and objective attributive functions of the genitive are determined, the specifics of subjective attributive and objective attributive genitive in the headlines of news items of the Greek newspapers are discovered. The headlines of news items of Greek newspapers containing noun phrases with subjective attributive and objective attributive genitive are common because such constructions allow to convey the content of the event in a brief and informative way. In such headlines subjective attributive and objective attributive genitive primarily operates with verbal nouns.

Key words: genitive, subjective attributive function, objective attributive function, headline.

Наталія Шевельова-Гаркуша
(Херсон)

УДК 821.111(73):82-1:81'367

МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕННЯ РИТМІКО-СИНТАКСИЧНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ВІРШОВАНОГО МОВЛЕННЯ

У статті представлена методика дослідження ритміко-синтаксичної організації віршованого мовлення, виявлено способи і засоби організації текстів сучасної американської поезії на основі інтегрованого підходу, спрямованого на висвітлення лінгвостилістичного та лінгвосинергетичного аспектів віршованого мовлення. У статті виділено лінгвосинергетичні принципи та лінгвостилістичні способи ритміко-синтаксичної організації сучасних американських поетичних текстів, їх взаємозв'язок з семантикою віршів, розкрито взаємозумовленість ритму та тональності, стилю автора і тематичної спрямованості текстів. Лінгвосинергетичний підхід дав змогу розглядати системні або асистемні явища (флуктуації), що повторюються як закономірні і такі, що утворюють аттрактори, притягуючи до себе інші тотожні елементи. Цей підхід уможливив виділення трьох типів ритміко-синтаксичних структур-аттракторів сучасних американських поетичних текстів, які охарактеризовано за допомогою музикознавчих термінів легато, глісандо і стакато.

Ключові слова: точковий та циклічний аттрактор, репелер, фрактал, ламінарний, реверсивний, синкопічний та комбінований типи ритму.

Ритміко-синтаксична організація сучасних американських поетичних текстів зумовлена трансформаціями у формуванні синтаксичних конструкцій та їх семантичній структурі. Спосіб організації віршів того чи іншого напрямку є семантично мотивованим, а вибір принципів побудови текстів зумовлений їх тематичною спрямованістю та літературним напрямком.

Мета статті полягає у виявленні особливостей організації рядків, побудованих на основі ритміко-синтаксичних стилістичних прийомів.

Аналітичний огляд наукового доробку з проблеми ритміко-синтаксичної організації поетичних текстів дозволив виокремити різні підходи до її розв'язання, а саме: *формально-змістовний* (Й.М. Брік, Б.М. Ейхенбаум, В.М. Жирмунський, Ю.М. Тинянов,

Б.В. Томашевський), *структурно-смісловий* (Б.М. Гаспаров, В.В. Іванов, Ю.М. Лотман, Р.Й. Якобсон), *семантико-синтаксичний* (І.В. Арнольд, Є.Г. Еткінд, М.Л. Гаспаров, В.П. Москвін, Н.П. Неборсіна, О.В. Олександрова (Долгова), Т.В. Скулачова, О.Г. Степанов, М.Г. Тарлінська, Т.І. Туранська). Дослідження *лінгвосинергетичних* властивостей художніх текстів, сфокусовані на позиційному аналізі елементів структури поетичного та прозового тексту, зокрема на виявленні гармонійних центрів як сильних позицій тексту (І.В. Арнольд, Н.І. Блазнава, В.Г. Буданов, І.Ш. Шевельов), на виявленні точок відхилення в структурі тексту (біфуркацій, репелерів, флуктуацій), притягування (атракторів) та самоподібних новоутворень, фракталів (Н.С. Алфьорова, К.І. Белоусов, О.П. Воробйова, І.А. Герман, Г.Г. Москальчук, М.М. Чернова) стимулювали появу лінгвістичних студій, присвячених аналізу ритміко-синтаксичної організації поетичного мовлення у річищі нової синергетичної парадигми лінгвістики (Л.І. Белехова, Г.Г. Москальчук, В.А. Піщальнікова, А.В. Стрільчук).

У статті пропонується комплексна методика дослідження ритміко-синтаксичної організації віршів, до якої входять *метод системного аналізу* (для представлення поетичного тексту у вигляді системи взаємодіючих одиниць), *конструкційний метод з елементами позиційного аналізу* (для з'ясування основних ритмоутворювальних і композиційних особливостей віршових рядків; для визначення видів синтаксичних конструкцій та зв'язків між ними), *метод графічного та схематичного моделювання* (для унаочнення способів ритміко-синтаксичної організації віршів у вигляді графічного малюнку та репрезентації повторюваного комплексу, а також ілюстрації комбінацій симетричних і асиметричних елементів тексту, віршових рядків, за допомогою формул), *лінгвосинергетичний аналіз* (для виокремлення атракторів як доміантних ритміко-синтаксичних структур вірша та репелерів як варіативних текстових елементів, а також основних способів і принципів організації текстів), *лексико-семантичний аналіз* (для виявлення контекстів оптимістичного, песимістичного та комічного), *лексико-граматичний та позиційний аналіз* (для розрізнення композиційних та семантичних особливостей прийому анжамбеман), *інтерпретаційно-текстовий та контекстуальний аналіз* (для визначення смислового наповнення образних засобів у поетичних текстах), *функціонально-стилістичний та фоносемантичний аналіз* (для виокремлення мовних засобів репрезентації емотивних контекстів), *когнітивно-семантичний аналіз* (для характеристики стилю поетичного мислення автора).

З позиції *лінгвосинергетичного підходу* поетичний текст розуміється як своєрідний простір, у якому відбувається процес формування смислу унаслідок поєднання значення та форми (К.І. Белоусов, І.Ю. Моїсеєва, Г.Г. Москальчук). Розвиваючи думку Л.І. Белехової та А.В. Стрільчука щодо лінгвосинергетичних властивостей поетичних текстів [1, с. 20; 8, с. 54; 163, с. 68], вважаємо, що:

1) *нелінійність* як одна з властивостей тексту полягає у подвійній сегментації віршів на рядки та синтаксичні конструкції [8, с. 56];

2) *динамічність* об'єктивується опозицією симетричних та асиметричних рядків і пояснюється здатністю до розвитку через порушення [3, с. 67];

3) *складність*, суть якої полягає у функціонуванні *атракторних* (лат. *attractio* – притягування), або інваріантних, та *репелерних* (лат. *repello* – відштовхування), або варіативних, структурних елементів віршів (Н.С. Алфьорова, Е.Т. Болдирева, І.А. Герман, Г.М. Заславський, Г.Г. Москальчук), уможливує виділення різних статичних і градаційних моделей поетичного тексту [2, с. 10; 3, с. 4; 6, с. 132];

4) *відкритість* як зовнішньосистемна властивість передбачає можливість впливу на ритміко-синтаксичний та семантичний пласт поетичного мовлення факторів емоційного характеру збоку автора. Відкритість художніх текстів, поетичних зокрема, уможливує виявлення *фракталів* (О.П. Воробйова, Г.Г. Москальчук), під якими розуміємо рекурсивні конфігурації одиниць ритміко-синтаксичної структури віршів, які постають як самоподібні утворення у текстах різних літературно-стильових напрямів [1, с. 21; 6, с. 140].

Інтегрований підхід і комплексна методика аналізу способів ритміко-синтаксичної організації сучасних американських поетичних текстів інкорпорує положення формальної, семіотичної, когнітивної лінгвістики та лінгвосинергетики, переломлені крізь призму

конструкційного підходу. Цей підхід зумовив визначення *синтаксичної конструкції* як двостороннього семіотичного утворення, яке інкорпорує позначувальне (синтаксичну структуру) та позначуване (семантичну структуру). В основі організації віршів лежать два види членування (паузації) – *синтаксичне* (фразове) та *ритмічне* (рядкове), які передбачають кореляцію синтаксичних пауз – диерем – та ритмічних пауз – поетичних диз'юнктур (Н.П. Неборсіна) [7, с. 86].

Дослідження поетичних текстів з позиції *формального підходу* уможливили на першому етапі визнання *віршових рядків* ритміко-синтаксичною одиницею. Віршові рядки можуть охоплювати *прості, спрощені, рідше ускладнені і складні* синтаксичні конструкції, а також окремі їх частини, представлені словами та словосполученнями, головним або підрядним реченням, відокремленими членами речення тощо. Інтерпретаційно-текстовий аналіз показав, що віршові рядки мають ритмоутворювальні та композиційні особливості. До *ритмоутворювальних особливостей* рядків відносимо 1) співвіднесення ритмічних і синтаксичних одиниць (віршових рядків та синтаксичних конструкцій) у поетичних текстах [4, с. 407-408; 5, с. 177], зокрема збігання, незбігання ритмічного та синтаксичного членування тексту і таке співвіднесення одиниць, що спричиняє виникнення внутрішньорядкових синтаксичних пауз, та 2) еквівалентність синтаксичних конструкцій, що слугують стрижнем для автоматичного нанизування рядків за допомогою стилістичних прийомів повтору та паралелізму. До *композиційних особливостей* рядків відносимо довжину та зміни у синтаксичній структурі речень.

Лінгвосинергетичний підхід до вивчення ритміко-синтаксичної організації сучасних американських поетичних текстів уможливив на другому етапі нашого дослідження виявлення *атрактора* (Н.С. Алфьорова, Н.А. Блазнова, Г.Г. Москальчук) як рекурентного інваріантного типу організації віршів, що характеризується впорядкованістю та стійким станом, якого прагне текст. У більш *вужькому значенні* під атрактором розуміємо симетричні елементи тексту [6, с. 140].

Структурно-функціональний аналіз показав, що атрактором або інваріантом (Н.І. Блазнова, Ю.М. Лотман) у тексті можуть слугувати 1) синтаксично та ритмічно завершені, 2) паралельні, 3) плинні рядки (рядки, конструкції яких розірвані унаслідок прийому анжамбеман) або 4) рвані рядки (рядки, що характеризуються наявністю внутрішньорядкової паузи). Слідом за Н.А. Блазною, О.Ю. Корбут, І.Ю. Моїсеєвою та Г.Г. Москальчук, задля опису структурної організації тексту виділяємо точковий та циклічний атрактори (І.А. Герман, І. Пригожин, І. Стенгерс) [5, с. 172; 6, с. 141].

Під *точковими атракторами* (*pointattractor*) розуміємо скупчення максимальної кількості елементів симетрії (синтаксично та ритмічно завершених, паралельних, плинних або рваних рядків), що тяжіють до сильних позицій тексту (гармонійного центру початку та гармонійного центру). Превалювання симетричних елементів тексту уможливорює визначення моделі структури вірша, як *статичної*, яка характеризується стабільністю [2, с. 3-4; 6, с. 132].

Циклічний (коловий) атрактор (*circleattractor*) передбачає дистантне розташування елементів симетрії, які чергуються з асиметричними елементами вірша (репелером) у закономірній (повторюваній) послідовності. Позиційний аналіз розташування атракторів і репелерів уможливив виділення градаційних моделей віршів. Спираючись на термінологічний апарат лінгвосинергетики та розвиваючи думку Г.Г. Москальчук щодо моделей текстів, у роботі виділяємо стабільну, висхідну та нисхідну градаційні моделі циклічних атракторів [6, с. 138].

Виникненню *стабільної градаційної моделі віршів* (*stable type / →*) сприяє однакова кількість аналогічно організованих рядків у кожному з циклів. *Висхідна градаційна модель* (*ascending type / ↑*) виникає унаслідок збільшення щільності циклів, що включають аналогічно організовані рядки. *Нисхідна градаційна модель* (*descending type / ↓*) характеризується зменшенням щільності циклів. Позиційний аналіз ритміко-синтаксичної організації американських поетичних текстів уможливив також виділення *змішаної градаційної моделі* віршів, яка поєднує декілька типів моделей у різній послідовності унаслідок зміни щільності циклів від одного інтервалу до іншого, наприклад, поєднання *висхідної та нисхідної* (↑↓), *нисхідної та висхідної* та *висхідні моделі* тексту (↓↑) [6, с. 141].

Екстраполюючи слідом за Л.І. Белеховою, Н.В. Воробей (Дронякіною) та А.В. Стрільчук музикознавчі терміни, вважаємо, що превалювання одного з типів рядків у тексті уможливорює виділення таких типів структур-атракторів, як *легато*, що характеризується плавністю та

зв'язністю унаслідок домінування синтаксично та ритмічно завершених рядків, *глісандо*, який спричиняє ефект повернення ("човниковий ефект"), що досягається за допомогою паралельних конструкцій у рядках, та *стакато*, особливістю якого є уривчастість ритмічного малюнку вірша унаслідок вживання здебільшого плинних та рваних рядків. Атрактор передбачає організацію елементів тексту за аналогією та сприяє виникненню одноманітності у ритмічному малюнку вірша [1, с. 20-23; 5, с. 160-161; 163, с. 97].

На противагу атрактору *репелер* або антиатрактор, під яким у роботі розуміємо структурний тип ритміко-синтаксичної організації вірша, що спричиняє деформацію ритмічного руху поетичного тексту, сприяє емпатизації важливого повідомлення. Функцію репелера у тексті виконують варіативні елементи віршів (асиметричні рядки). Слідом за представниками лінгвосинергетичного напрямку, виділяємо *порушення порядку* та *порушення безпорядку* як виникнення часткових впорядкованостей на фоні безпорядку (змін). Так, репелером у тексті можуть виступати, приміром, як синтаксично та семантично завершені рядки, так і плинні рядки. При цьому на фоні синтаксично завершених рядків плинні рядки сприймаються як відхилення від установленої норми (інваріантної структури), і, навпаки, на фоні плинних рядків, елементи яких перенесені унаслідок прийому анжамбеман, синтаксично завершені рядки виступають як варіанти системи (вірша), які деформують ритмічний рух тексту [2, с. 10; 6, с. 152].

Третій етап нашого дослідження уможливив визначення способу організації за типом атрактора у тексті, що здійснюється шляхом підрахунку симетричних рядків, кількість яких повинна дорівнювати не менше 75% від загальної кількості рядків. До основних способів організації віршів відносимо ламінарний, реверсивний, синкопічний та комбінований. В основі кожного із способів організації текстів лежить певний принцип побудови, який передбачає дотримання або порушення правил сегментації тексту на рядки та конструкції [6, с. 140].

Вірші, атрактором яких є ритміко-синтаксична структура *легато*, характеризуються *ламінарним* способом організації. В основі ламінарного способу побудови поетичних текстів лежить лінгвосинергетичний принцип *гомеостатичності*, що полягає у здатності вірша зберігати плавний, одноманітний та дещо монотонний ритмічний малюнок. Принцип гомеостатичності виявляється у збіганні ритмічного та синтаксичного членування поетичного мовлення та співвіднесенні рядків з однією конструкцією або її ритмічно та синтаксично завершеною частиною. Атракторний тип структури віршів *глісандо*, що виникає завдяки превалюванню рядків з паралельними конструкціями, визначає спосіб побудови тексту як *реверсивний*, який є різновидом ламінарного способу організації віршів. Умовою виявлення реверсивного способу побудови текстів є дотримання принципу *ізоморфізму*, який полягає у упорядкуванні тексту завдяки еквівалентності структурних елементів (синтаксичних конструкцій). Вірші, які характеризуються реверсивним способом організації, відрізняються зв'язністю, симетричністю синтаксичних конструкцій та їх частин [5, с. 160-16; 163, с. 97].

Атракторний тип структури віршів *стакато* сприяє виявленню *синкопічного* способу побудови, особливістю якого є рваність та стакатоподібність ритмічного малюнку вірша. В основі цього способу побудови лежить принцип *нестійкості*, що спричиняє ритмічну деформованість та смислову незавершеність. Синкопічний спосіб організації сприяє динамізації поетичного мовлення та базується на ритміко-синтаксичному зсуві, який як прояв хаотичності має тенденцію до впорядкування унаслідок багаторазового вживання плинних та рваних рядків [7, с. 158; 8, с. 96].

Четвертим етапом дослідження побудови текстів стало моделювання способів ритміко-синтаксичної організації віршів, яке передбачає репрезентацію поетичних текстів на графічному малюнку у вигляді вертикальних ліній різної довжини та у вигляді формул. П'ятий етап орієнтовано на виділення фракталів як найбільш типових ритміко-синтаксичних конфігурацій віршових рядків, що повторюються у текстах представників певних літературно-стильових напрямів. Отже, інтегрований підхід до ритміко-синтаксичної організації віршів став основою для виділення таких способів організації текстів, як ламінарний, реверсивний, синкопічний та комбінований. Перспективою подальших досліджень є виявлення ритміко-синтаксичної організації англійських поетичних текстів різної жанрової та тематичної спрямованості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белехова Л. І. Синтаксична організації текстів сучасної американської поезії: когнітивно-семіотичний та лінгвосинергетичний аспекти / Л. І. Белехова // Вісник ХНУ. – Х. : Вид-во ХНУ, 2008. – С. 20 – 28.

2. Блазнова Н. А. Точечные аттракторы в структуре текста: автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.01 / Н.А. Блазнова. – Кемерово, 2002. – 10 с.
3. Герман И. А. Лингвосинергетика [монография] / И.А. Герман. – Барнаул: Изд-во Алтайской академии экономики и права, 2000. – 168 с.
4. Жирмунский В. М. Теория стиха / В. М. Жирмунский. – Л.: Советский писатель, 1975. – 664 с.
5. Лотман М. Ю. О поэтах и поэзии: Анализ поэтического текста. Статьи и исследования / М.Ю. Лотман. – СПб.: Искусство, 1996. – 848 с.
6. Москальчук Г. Г. Структура текста как синергетический процесс / Г.Г. Москальчук. – М.: Едиториал УРСС, 2003. – 296 с.
7. Неборсина Н. П. Синтаксис стихотворной речи как предмет лингвопоэтического исследования (на материале англ. и амер. поэзии XVI-XX вв.): дис... д-ра филол. наук: 10.02.04 / Н. П. Неборсина. – М.: МГУ, 1997. – 356 с.
8. Стрільчук А. В. Синтаксична організація текстів сучасної американської поезії: когнітивно-семіотичний та синергетичний аспекти: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04 / А. В. Стрільчук. – К.: КНУ, 2009. – 257 с.

Шевелева-Гаркуша Н. Методика исследования ритмико-синтаксической организации стихотворной речи. В статье представлена методика исследования ритмико-синтаксической организации стихотворной речи, обнаружены способы и средства организации текстов современной американской поэзии на основе интегрированного подхода, направленного на освещение лингвостилистического и лингвосинергетического аспектов стихотворной речи. В статье выделены лингвосинергетические принципы и лингвостилистические способы ритмико-синтаксической организации современных поэтических текстов, их взаимосвязь с семантикой стихотворений, раскрыта взаимообусловленность ритма и тональности, стиля автора и тематической направленности текстов. Лингвосинергетический подход позволил рассматривать системные или асистемные флуктуации, повторяющиеся как закономерные и такие, которые образуют аттракторы, привлекая к себе другие тождественные элементы. Этот подход стал основополагающим в выделении трех типов ритмико-синтаксических структур поэтических текстов, охарактеризованных с помощью музыкаловедческих терминов *легато*, *глиссандо* и *стаккато*.

Ключевые слова: точечный и циклический аттрактор, репелер, фрактал, ламинарный, реверсивный, синкопический и комбинированный типы ритма.

Shevelyova-Harkusha N. The methodology of the investigation of rhythmic and syntactic organization of poetic texts. The article presents the methodology of research of rhythmic and syntactical poetic speech; found ways and means of modern American poetic texts based on the integrated approach aimed at highlighting the linguo-stylistic and linguo-synergetic aspects of poetic speech. The article seoarates out the linguo-synergetic principles and linguo-stylistic methods of the rhythmic and syntactical organization of poetic texts, their relationship with the semantics of poetry, disclosed interdependence between the rhythm and tonality, the style of an author and the thematic focus of texts. Linguo-synergetic approach made it possible to examine the systematic or nonsystematic fluctuations, and those that form attractors, attracting to themselves other identical elements. This approach enabled the classification of three types of rhythmic and syntactic structures-attractors in the poetic texts, characterized by the usage of musical terms, such as *legato*, *glissando* and *staccato*.

Key words: point and cyclic attractor, repeller, fractal, laminar, reversible and combined types of syncopic rhythm.

III. КОГНІТИВНІ ТА КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНІ АСПЕКТИ ЛІНГВІСТИКИ

Юлія Воробей
(Київ)

УДК 811:371.214.114:001.8(045)

СУТЬ І ПАРАМЕТРИ НАУКОВОГО МЕТОДУ МОДЕЛЮВАННЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЙОГО ВИКОРИСТАННЯ У КОНТЕКСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ

Статтю присвячено з'ясуванню природи моделювання як наукового методу. Основну увагу приділено визначенню суті методу моделювання. Визначено, що моделювання належить до особливих та універсальних методів наукового пізнання. Воно використовується для створення аналога реального об'єкта, дослідження якого у природному середовищі неможливе чи є досить складним процесом, а також коли треба перевірити гіпотезу, оптимізувати управління та користування об'єктами. Резюмовано, що суть моделювання – це вивчення замість прихованих від дослідницького ока параметрів об'єкта (оригіналу) тих характеристик його субституту (моделі), які вже існують у явному вигляді і екстраполюванні на оригінал усіх тих закономірностей, які діють щодо одержаної моделі. Наведено визначення поняття «модель» як основної категорії методу моделювання, а також її характеристики. Створити модель – означає здійснити опис (навести перелік і характеристику) найважливіших інваріантних ознак об'єкта, що складають ядерну частину в його структурі. Одним із напрямків, де може бути продуктивно використаним метод моделювання, виступає дослідження мовної особистості.

Ключові слова: *аналог, моделювання, модель, метод, методика, мовна особистість, реальний об'єкт.*

Постановка проблеми. Останнім часом усе нових обертів набирають дослідження, в основі яких лежить моделювання, тому сьогодні існує потреба в систематизації знань про моделювання як науковий метод.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Моделювання – метод не новий. Ролі моделі та процесу її створення (моделюванню) у наукових дослідженнях приділялася увага представників різних наукових напрямів ще в минулому столітті (А. Аменд, К. Батороев, І. Бестужев-Лада, А. Брудний, В. Варигін, М. Вартофський, Ю. Гастев, В. Малахов, І. Новик, К. Морозов, Б. Глинський, Б. Грязнов, Б. Динін, Е. Нікітін, А. Уйюмов, В. Худяков, В. Давидов, А. Варданян, Ю. Горський, І. Гутчин, А. Жиліна, В. Мизинцев, В. Михеев, А. Попов, Б. Пятніцин, В. Штофф, Л. Апостель, П. Ахінштайн, Н. Віннер, А. Розенблю та ін).

Нині дослідження, що ґрунтуються на процесах моделювання, успішно здійснюються в різних наукових галузях: а) загальна теорія науки (С. Хаджирадева, А. Бахаєва, І. Амеліна); б) соціологія (І. Мариніч); в) менеджмент освіти (Є. Яковлев, А. Федоров, О. Пирогова, О. Мещанінов); г) методика (Т. Гончаренко, І. Акуленко, Н. В. Бізяєва, Н. Д. Бізяєва, О. Кулагіна, Р. Сибатуллін, Н. Шиян); г) психологія (Т. Бушуєва); д) теорія літератури (О. Беляков); е) соціальна психологія (Н. Токарева); є) педагогіка (В. Михеев, Т. Гуковська, Н. Катахова, Є. Белоусова, Л. Воденникова, А. Дахін, О. Козирева, М. Катаєва, М. Родіонов, А. Остапенко, В. Мелешко, Н. Фунтікова, М. Поплавська, Т. Султанбеков, В. Беловолов, Ф. Киргуєва, М. Тотоонова, Є. Лодатко); ж) соціальна педагогіка (Л. Зудилова, Ю. Тарський, О. Носов, І. Денисенко); з) патологічна фізіологія (Л. Карамзіна); и) лінгвістика (Н. Бардіна, Л. Алексієнко, О. Вялікова, М. Лукач, О. Лавриненко, Т. Луньова, В. Карасик, І. Іванова, Г. Богін, Б. Городецький, С. Сухих, В. Зеленська, Л. Щигло, Я. Капранов та ін.) тощо. У роботах згаданих науковців подані різноманітні підходи та прийоми використання моделювання, що пристосовується для різних досліджуваних об'єктів, якими цікавиться та чи інша наука. Швидке зростання дослідницької ролі процесів моделювання, їхню виняткову актуальність, скажімо, в педагогіці, науковці пояснюють стрімким розвитком у сучасному суспільстві інформаційних відносин, а педагогіка якраз і є тією галуззю знань, що безпосередньо пов'язана з

інформаційними процесами. Водночас різноманіття гносеологічних функцій моделювання детермінує «вивчення педагогічних явищ і процесів на спеціальному об'єкті – моделі, яка є проміжною ланкою між суб'єктом – педагогом, дослідником і предметом дослідження, тобто певними властивостями і відношеннями між елементами навчально-виховного процесу» [16]. Отже, трансформація інформаційних процесів, їхня активна глобалізація і технологізація перетворюють моделювання на зручний та продуктивний пізнавальний метод.

Мета статті – дати системну характеристику поняттям «моделювання» і «модель». Досягнення мети передбачає вирішення наступних завдань:

- з'ясувати природу поняття «моделювання» як наукового методу;
- визначити суть поняття «моделювання»;
- охарактеризувати поняття «модель» як основну категорію методу моделювання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сукупність дослідницьких операцій, що позначаються терміном «моделювання», одні дослідники визначають як метод, інші – як прийом (пор: моделювання – «загальнонауковий метод як сукупність способів ідеалізації й абстрагування, аналізу й синтезу, формування гіпотези з метою мисленнєвого, формалізованого та спрощеного представлення об'єктів (оригіналів) дослідження й вивчення на підставі цього представлення відповідних явищ, ознак, процесів, зв'язків, установлення закономірностей існування й функціонування об'єктів» [19, с. 385]; моделювання – «науковий прийом, що полягає у схематичному відтворенні об'єкта, який не піддається безпосередньому спостереженню або є дуже складним». [17, с. 144]). При широкому погляді на поняття «науковий метод» його кваліфікують «як шлях пізнання, його вид і спосіб, знаряддя й засіб» [7, с. 40]. Філософські джерела термін «метод» (грец. μέθοδος – «шлях, спосіб пізнання, дослідження, простежування») подають як «спосіб досягнення певної мети, сукупність прийомів або операцій практичного або теоретичного освоєння дійсності. Метод є шлях пізнання, що дослідник прокладає до свого предмета, керуючись певною гіпотезою» [8, с. 14-15]. Літературознавці у понятті «метод» вбачають «впорядкований і повторюваний спосіб дій, який провадить до досягнення певної дослідницької мети у певній сфері явищ» [12, с. 28–29]. У лінгвістичних джерелах термін «метод» має кілька значень. Існує практика позначати ним як спосіб, у який відбувається організація пізнавальної та дослідницької діяльності науковця, спрямованої на вивчення явищ і закономірностей відповідного наукового об'єкта, так і систему процедур, спрямованих на аналіз досліджуваного об'єкта та / або перевірки одержаних результатів. Позначаючи згадану «систему процедур» терміном «метод», його ототожнюють із терміном «методика» [19, с. 329]. Б. Головін пропонує таке метафоричне осмислення співвідношення «метод» і «методика»: «якщо метод – це шлях, що прокладають до істини, то методика – інструменти, потрібні для розчищення шляху» [13, с. 209].

У лінгвістиці виділяють методи загальні та конкретні. Перші становлять собою «узагальнені сукупності теоретичних установок, прийомів, методик дослідження мови, пов'язані з певною лінгвістичною теорією і з загальною методологією», а другі – «окремі прийоми, методики, операції, що спираються на певні теоретичні установки, як технічний засіб, інструмент для дослідження того чи іншого аспекту мови» [15, с. 298]. Однак, незважаючи на це, можна констатувати певну термінологічну нечіткість щодо розмежування наукових назв низки близьких понять, відсутність упорядкованості в уживанні цих одиниць, розмитість меж відповідних понять та їх взаємопроникненість. Дослідники констатують належність термінів «метод», «методика», «методологія» до базових термінологічних найменувань, а також потребу систематизації і термінів «принцип», «підхід», «прийом», «процедура», «операція». Названі поняття тією чи іншою мірою демонструють зв'язок із «поняттям методу, зокрема лінгвістичного; проте єдності в поглядах на те, як співвідносяться принципи, підходи, прийоми, процедури, операції з методом, чи доцільно включати ці феномени в структуру методу, немає» [7, с. 32–33].

На наш погляд, поняття «моделювання» (франц. modeler – ліпити, формувати) слід розуміти як «метод» (родове) щодо поняття «прийом» (видове) (пор. у цьому контексті також дефініцію поняття «метод лінгвістичний» як «сукупність прийомів, що використовуються у дослідженні мови» [20, с. 232]).

Моделювання належить до особливих та універсальних методів наукового пізнання. Цей метод передбачає дослідження певного об'єкта (оригіналу) через створення та вивчення його

копії (моделі), яка виступає аналогом оригінального об'єкта в тих аспектах, що опинилися в колі зацікавленості дослідника [8, с. 29]. Методом моделювання користуються тоді, коли проблема визначення характеристик оригіналів у природному середовищі неможлива або є досить складним процесом, а також коли треба перевірити гіпотезу, оптимізувати управління та користування об'єктами. В основі моделювання лежать принципи аналогії: усе, чим наділена модель, має міститися в оригінальному об'єкті, хоч модель не може відбити всього, наявного в оригіналі, оскільки вона повинна бути спрощеною. Утворення-аналог, повністю тотожне оригіналу, моделлю не вважається [19, с. 385], адже якщо перед дослідником фактично опиняється той самий об'єкт, моделювання позбавляється сенсу. Також до створення моделі вдаються тоді, коли умови функціонування досліджуваного об'єкта позначені такою значною багатогранністю і складністю, що «обмеженість людської пам'яті та сприйняття не дозволяють швидко й логічно послідовно опрацювати потрібний обсяг інформації про такий об'єкт» [11, с. 20]. У процесі моделювання відбувається уподібнення недоступного для безпосереднього спостереження наукового об'єкта певній «чорній скриньці». Про неї відомо тільки те: а) що за матеріали входять у неї; б) що за продукти (кінцеві результати) виходять із неї. Дослідник, спираючись на аналіз початкових та кінцевих компонентів, пропущених крізь прихований механізм «чорної скриньки», та на зв'язки між ними, створює можливий образ об'єкта – тобто гіпотетично пропонує науково вмотивоване уявлення про цей об'єкт як набір відповідних параметрів та втілює цей набір у певній логічній машині, яка здатна дублювати функціональне навантаження «чорної скриньки». У такому разі ми одержуємо модель «чорної скриньки» (її апроксимацію). Таким чином, дослідник через логічно обґрунтоване уподібнення уявного механізму до механізму, будова якого йому добре відома, у всіх суттєвих деталях досягає розуміння особливостей досліджуваного об'єкта, що недоступний безпосередньому пізнанню. Як видно, суть моделювання – це вивчення замість прихованих від дослідницького ока параметрів об'єкта (оригіналу) тих характеристик його субституту (моделі), які вже існують у явному вигляді і екстраполюванні на оригінал усі ті закономірності, які діють щодо одержаної моделі [17, с. 144]. У структурному плані моделювання як науковий метод проходить у кілька етапів: 1) постановка завдання; 2) створення або вибір моделі; 3) вивчення моделі; 4) перенесення одержаної інформації з моделі на об'єкт-оригінал [8, с. 29].

Поняття «модель» належить до основних категорій методу моделювання. У лінгвістиці під моделлю розуміють «зразок будови одиниць мови або процесів, що відбуваються за їхньою участю» [11, с. 20]. Поняття «модель» у мовознавчих дослідженнях використовувалося ще у порівняльно-історичному мовознавстві. За його допомогою моделювали розвиток споріднених мов з мови-основи. Відомі моделі «родовідного дерева» (А. Шлейхер) та «концентричних хвиль» (І. Шмідт). У структурній лінгвістиці метод моделі використовувався у процесах, що мали на меті описати мовні одиниці (дериваційні моделі, моделі словосполучення чи речення) [18].

Модель є штучним утворенням, яке може бути втілене у схемі, фізичних конструкціях, знакових формах чи формулах. Такі утворення, подібно до об'єкта-оригіналу, відтворюють у простішому та узагальненому вигляді структурну організацію, параметри і взаємозв'язки між компонентами досліджуваного об'єкта. Кожна модель здатна до відображення чи відтворення структури та закономірностей розвитку реальних об'єктів. Структура моделі визначається завданнями та метою дослідження. Використання моделі дає змогу давати об'єкту дослідження різнобічну характеристику.

Традиційно в моделях виділяють дві характеристики: повноту та адекватність. Повнота моделі виявляється у ступені відповідності «елементів моделі і їх відношень елементам та відношенням об'єкта, що моделюється. Адекватність моделі – здатність моделі демонструвати ту ж поведінку, що й об'єкт, який моделюється» [14].

Створення моделі є не тільки однією з форм, що дає змогу відображати мовні явища та процеси, але й виступає практичним критерієм об'єктивної верифікації того, наскільки правильними є наші знання про мову. Крізь призму цього лінгвістичне моделювання визначається як засіб, який дає змогу поглиблено пізнавати механізми мовленнєвої діяльності, що сприяє повному розкриттю суті мови [6]. Одним із найважливіших плюсів моделювання виступає цілісний характер подання інформації. Перед моделюванням стоїть три цілі:

а) *евристична* (класифікація, позначення, виявлення нових законів, створення нових теорій та інтерпретація отриманих даних); б) *обчислювальна* (розв'язання обчислювальних проблем); в) *експериментальна* (виконання завдань верифікації (емпіричної перевірки) гіпотези шляхом оперування з тими чи іншими моделями [8, с. 29–30]).

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок у визначеному напрямі. У ході роботи ми дійшли висновку, що моделювання – створення моделі (уявного чи реального умовного аналога) є науковим методом, завданням якого є формування наукової гіпотези, яка, спираючись на відповідні реальні факти, відображає всі суттєві для конкретного дослідження параметри реального об'єкта, процес практичного вивчення якого є дуже складним або ж реальний об'єкт не може бути розглянутий у безпосередньому спостереженні. Створити модель – це здійснити опис (навести перелік і характеристику) найважливіших інваріантних ознак об'єкта, що складають ядерну частину в його структурі. Одним із напрямків, де може бути продуктивно використаним метод моделювання, виступає дослідження мовної особистості. У цьому вбачається значна наукова перспектива, оскільки у зв'язку з виходом на дослідницьку арену антропоцентризму, що перетворився на нову наукову парадигму, дослідження людини (індивіда, особистості) у глобальних масштабах тільки розпочинається.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексієнко Л. А. Лінгвістичне моделювання : Спецсеминар [Електронний ресурс] / Л.А. Алексієнко. – Режим доступу: http://linguist.univ.kiev.ua/courses_models.htm
2. Бардіна Н. В. Прикладні аспекти моделювання мовних фільмів світу / Н. В. Бардіна // Слов'янський збірник : Збірник наукових праць. – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. – Вип.17. – Ч. 2. – С. 282–294
3. Белоусова Е. М. О сущности метода моделирования в педагогическом исследовании / Е. М. Белоусова // Научные труды аспирантов и соискателей Нижневартовского государственного гуманитарного университета. Вып. 9 / Отв. ред. А. В. Коричко. – Нижневартовск : Изд-во НГГУ, 2012. – С. 83–86.
4. Беляков О. О. Особливості художнього моделювання розщепленої особистості (когнітивний аспект) [Електронний ресурс] / О.О. Беляков // Наукові записки [Національного університету “Острозька академія”]. Сер. : Філологічна. – 2012. – Вип. 23. – С. 11–13. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoaf_2012_23_6
5. Бушуєва Т. В. Модель особистості психодіагноста: підходи до побудови / Т. В. Бушуєва // Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент : збірник наукових праць / Ред. кол. : Євтух В. Б. (відп. ред.). – К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2013. – Вип. 12. – С. 155–164.
6. Вялікова О. О. Теорія моделювання тексту [Електронний ресурс] / О. О. Вялікова – Режим доступу: <http://int-konf.org/konf112013/561-kand-flol-nauk-vyalkova-o-o-teorya-modelyuvannya-tekstu.html>
7. Глущенко В. А. Лінгвістичний метод і його структура / В. А. Глущенко // Мовознавство. – 2010. – № 6. – С. 32–44.
8. Грабченко А. І. Методи наукових досліджень: навч. посібник / А. І. Грабченко, В. О. Федорович, Я.М. Гаращенко. – Х.: НТУ “ХП”, 2009. – 142 с.
9. Денисенко І. Д. Моделювання поведінки особистості в сучасних соціокультурних контекстах: методологічні засади та перспективи / І. Д. Денисенко // Науковий вісник. Серія «Філософія». – Харків: ХНПУ, 2015. – Вип.45 (частина І). – С. 205–214.
10. Капранов Я. В. Принципи узагальнення словникових відомостей як моделювання плану змісту мови / Я.В. Капранов // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Сер. : Філологія. – 2013. – Т. 16. – № 1. – С. 46–54.
11. Карпіловська Є. А. Вступ до прикладної лінгвістики: комп'ютерна лінгвістика : Підручник / Євгенія Анатоліївна Карпіловська. – Донецьк : ТОВ “Юго-Восток, Лтд”, 2006. – 188 с.
12. Касперський Е. Література. Теорія. Методологія / Е. Касперський // Література. Теорія. Методологія [Текст] = Literatya. Teoria. Metodologia : наукове видання / Пер. з польської С. Яковенка, Упорядк. і наукова редакція Д. Уліцької. – К.: Києво-Могилянська Академія, 2006. – С. 9–37.
13. Кочерган М. П. Загальне мовознавство : підр. [для студ. філолог. спец. вищ. заклад. освіт.] / Михайло Петрович Кочерган. – К.: Академія, 1999. – 288 с.
14. Лавриненко О. Л. Конструювання концептуальної моделі мовної особистості [Електронний ресурс] / О.Л. Лавриненко. – Режим доступу: <http://vuzlib.com/content/view/851/94>.
15. Лингвистический энциклопедический словарь [гл. ред. В. Н. Ярцева]. – М.: Советская энциклопедия, 1990. – 685 с.
16. Лодатко Є. О. Моделювання в педагогіці: точки відліку / Є. О. Лодатко // е-журнал “Педагогічна наука: історія, теорія, практика, тенденції розвитку” – 2010. – Випуск № 1 – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://intellect-invest.org.ua/pedagog_editions_emagazine_pedagogical_science_vypuski_n1_2010_st_2/

17. Лукач М. О. Типи лінгвістичних моделей та їх застосування для розв'язання лінгвістичних задач [Електронний ресурс] / М. О. Лукач // Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Інформаційні системи та мережі. – 2013. – № 770. – С. 143–153. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VNULPICM_2013_770_19.
18. Луньова Т. В. Поняття моделі в сучасній когнітивній лінгвістиці [Електронний ресурс] / Т. В. Луньова // Аспекти дослідження іноземних мов і лінгвометодичні основи викладання. – Полтава: ПДПУ, 2006. – С. 92–99. – Режим доступу: http://www.harmonystructures.com.ua/uploads/TEXTS_papers/Model_in_Linguistics.pdf.
19. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / Олена Олександрівна Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2006. – 716 с.
20. Словарь лингвистических терминов / [авт.-состав. Ахманова О. С.]. – М. : Советская энциклопедия, 1966. – 543 с.

Воробей Ю. *Суть и параметры научного метода моделирования и перспективы его использования в контексте исследования языковой личности.* Стаття посвящена выясненню природы моделирования как научного метода. Основное внимание уделено определению сути метода моделирования. Определено, что моделирование относится к особым и универсальным методам научного познания. Оно используется для создания аналога реального объекта, исследования которого в естественной среде невозможно или является достаточно сложным процессом, а также когда надо проверить гипотезу, оптимизировать управление и пользование объектами. Резюмировано, что суть моделирования - это изучение вместо скрытых от исследовательского глаза параметров объекта (оригинала) тех характеристик его субститута (модели), которые уже существуют в явном виде и экстраполирование на оригинал всех тех закономерностей, которые действуют относительно полученной модели. Приведено определение понятия «модель» как основной категории метода моделирования, а также ее характеристики. Создать модель - значит осуществить описание (привести перечень и характеристику) важнейших инвариантных характеристик объекта, которые составляют ядерную часть в его структуре. Одним из направлений, где может быть продуктивно использован метод моделирования, выступает исследование языковой личности.

Ключевые слова: аналог, моделирование, модель, метод, методика, языковая личность, реальный объект.

Vorobei I. *The essence and parameters of the modeling method and the prospects for its use in the context of the language personality studying.* The article is aimed to clarify the essence of modeling as a scientific method. The main attention is given to the determination of the modeling method. It is determined that the modeling relates to specific and universal methods of scientific knowledge. It is used to create an analogue of a real object, whose research in the natural environment is not possible or is a fairly complex process. It is also used in order to test the hypothesis, to optimize the management and use of objects. It has been concluded that the essence of modeling is studying the characteristics of the substitute (model), that already exist in an explicit form instead of hidden from the researcher's eyes parameters of the original. The definition of the «model» concept as the main category of the modeling method is given, as well as its characteristics. Creation of model means to make description of the most important invariant characteristics of an object, that make the main part of its structure. One of the areas where modeling method can be productively used is the study of linguistic personality.

Key words: analogue, modeling, model, method, technique, language personality, the real object.

Ірина Герасимчук
(Хмельницький)

УДК 81.25

МЕТАФОРА В АНГЛОМОВНОМУ ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

Розглянуто мету використання метафори у політичному дискурсі: вплив на аудиторію, створення певних образів, легких для запам'ятовування, та асоціативних зв'язків. Дослідження метафоричного арсеналу того чи іншого політичного лідера дозволяє виявити його підсвідомі установки і прагнення, краще зрозуміти справжнє його ставлення до тієї чи іншої проблеми. Проаналізовано класифікацію метафоричних концептів на матеріалі англomовних політичних промов. Прикладом структурної метафори виділено концепт WAR - TERROR/FIGHT, орієнтаційної метафори - концепт OUT - BEYOND. Простежено часте використання у політичних промовах

онтологічної метафори, яка створюється шляхом персоніфікації. Розглянуто класифікацію метафор, запропоновану Пітером Ньюмарком, і виділено найбільш складні для перекладу типи: метафоричні неологізми і авторські метафори. Зазначено, що, за можливістю, переклад слід здійснювати з наведенням аналогічного метафоричного образу, оскільки саме такий спосіб дозволяє в повній мірі передати задум політичного діяча.

Ключові слова: метафора, метафоричний концепт, політичний дискурс, способи перекладу

Постановка проблеми. Зростаюче значення питань когнітивної лінгвістики та дискурсознавства, яке забезпечує якісне висвітлення різних аспектів усної та текстової комунікації, а також спрямованість сучасних лінгвістичних досліджень на вивчення різних типів дискурсу з комунікативно-прагматичної точки зору обумовлюють актуальність різностороннього висвітлення питань політичного дискурсу.

Для політичного дискурсу глобальною дискурсивною стратегією є стратегія переконання, що реалізується за допомогою окремих стратегій, що втілюються за допомогою певних тактик і кроків (наприклад, тактика компліменту в окремії стратегії апологетики). Іншими словами, вибір автором будь-якого мовного засобу в публіцистичному тексті буде відбуватися під контролем глобальної стратегії переконання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій Метафора останнім часом стала центром уваги багатьох науковців, які досліджують її з різних аспектів. Х. П. Дацишин розглядає функціонування метафори в українському політичному дискурсі, О. М. Тищенко вивчає роль метафори в поетичних творах. Окремо слід згадати роботу розробників «концептуальної метафори» Джорджа Лакоффа і Марка Джонсона «Метафори, якими ми живемо». Таким чином у даних працях метафора виступає як потужний інструмент формування певних уявлень та відображення картини світу. Дослідженням особливостей перекладу метафори займалися Н. В. Чумакова (на матеріалі науково-технічних текстів), А. М. Біліченко (у художніх творах), О. А. Ясинецька (на матеріалі публіцистичного дискурсу).

Метою статті - дослідження функціонування метафори саме в англomовному політичному дискурсі. Таким чином було визначено **завдання** розглянути роль метафори в політичному дискурсі як з точки зору перекладознавства, так і в рамках метафоричних концептів.

Виклад основного матеріалу дослідження Політичні метафори завжди знаходяться в центрі політичного дискурсу, тому що приховані тактики маніпулювання суспільною свідомістю вyalюються саме за допомогою цих мовних засобів. Метафори, що використовуються при обговоренні політичного життя суспільства, відображають соціальну психологію, політичні процеси та особистісні якості їх учасників. Використання метафор нерідко виявляється для політичного лідера вдалим способом «висловити багато чого, сказавши мало що», непомітно впливати на настрої в суспільстві. Розуміння метафоричних концептів та адекватний переклад метафор можуть викликати певні труднощі, особливо коли мова йде про політичний дискурс.

О. М. Тищенко процес метафоризації окреслює так: а) людина бачить і безпосередньо відчуває предмет (чи явище) дійсності, що вже означений словом, аналізує його, порівнює з іншим і дає йому нове означення; б) людина не бачить безпосередньо предмет, але в її свідомості виникає образ цього предмета, що звичайно означений певним словом, і дає йому нове значення [3, с.39]. Х. П. Дацишина говорить про метафору як про «будь-який вислів, у якому на етапі створення було поєднано думки про два різні об'єкти, незалежно від сучасного рівня актуалізації зв'язків із словом-сигніфікатом» [1, с.6].

Відповідно до теорії концептуальної метафори, в основі метафоризації лежить процес взаємодії між структурами знань (фреймами і сценаріями) двох концептуальних доменів – сфери-джерела (source domain) і сфери-мішені (target domain). В результаті односпрямованої метафоричної проєкції (metaphorical mapping) зі сфери-джерела в сферу-мішень сформувалися в результаті досвіду взаємодії людини з навколишнім світом – елементи сфери-джерела структурують менш зрозумілу концептуальну сферу-мішень, що складає сутність когнітивного потенціалу метафори. Базовим джерелом знань, складових концептуальних доменів, є досвід безпосередньої взаємодії людини з навколишнім світом, причому, діахронічно первинним є фізичний досвід, організуючий категоризацію дійсності у вигляді простих когнітивних структур – «схематичних образів». Метафорична проєкція здійснюється не тільки між окремими

елементами двох структур знань, а й між цілими структурами концептуальних доменів. Припущення про те, що при метафоричній проекції у сфері-мішені частково зберігається структура сфери-джерела, отримало назву гіпотези інваріантності (*invariance hypothesis*) [2, с. 88].

Процеси метафоризації протікають в сфері розумово-мовної практики, яка має справу не з реальними речами і явищами, а з їхніми відображеннями у людській свідомості, ми прослідкували сам шлях утворення метафори. Сам же процес метафоризації – це не лише вживання одного слова замість іншого, він утворює новий зміст, який з'являється внаслідок дії складних когнітивних механізмів. Отже, зрозуміти метафору – означає в якійсь мірі подумки прослідкувати шлях її створення, а це потребує розумових зусиль, таким чином долаючи несумісність значень та утворюючи смислову гармонію. Призначенням метафори є викликати уявлення. Світ метафори – це світ образного мислення та пошуків нових речей і того, що б вони могли вдало замінити чи співставити з тією чи іншою конструкцією. Метафоризація не зменшується, а розширюється з розвитком мови і стає більш досконалою і повноцінною, щоб відповідати вимогам та потребам мовної комунікації.

У теорії концептуальної метафори Дж. Лакоффа і М. Джонсона існує, крім загальноприйнятого поділу на конвенціональні і авторські, класифікація метафор на підставі концептів, що входять до складу моделі. Дж. Лакофф і М. Джонсон виділяють, таким чином, структурні метафори, орієнтаційні метафори і онтологічні метафори [2].

Як структурну метафору в політичному дискурсі ми виділили концепт *WAR-TERROR/FIGHT*. Так, широко використовуються наступні словосполучення *to unleash war/terror* – розпочати війну/терор, *to lose a war/ a fight*, *to win a war/ a fight*, *to wage a war/ a fight* вести війну/боротьбу.

Онтологічна метафора зустрічається найчастіше у випадку персоніфікації. Ми знаходимо вислови *hungry minds*-спрагли душі, *strangled our politics*-душили нашу політику, *harness the sun* – підкорити енергію сонця. Як ми бачимо, якості істоти переносяться на неживий об'єкт.

Орієнтаційною метафорою виступає концепт *OUT-BEYOND*, наприклад, *spin out of control* – вийти з-під контролю.

Адекватним перекладом насамперед буде вважатися той, який зможе відтворити в повній мірі метафоричні концепти.

Гуру перекладознавства Пітер Ньюмарк виділяє шість типів метафор і визначає особливості перекладу кожного з них:

1. Мертві метафори (*dead metaphors*), що давно увійшли у вжиток і вже не містять яскравого образу – *field* у значенні «галузь, сфера діяльності». Зазвичай не становлять труднощів для перекладу, але буквальный (дослівний) переклад використовується вкрай рідко.
2. Метафори-кліше (*cliché*), *jewel in the crown* - «найцінніший, найкращий». При перекладі відбувається втрата метафоричного значення, можливий переклад за допомогою «мертвої метафори» мови, на яку здійснюється переклад.
3. Стандартні метафори (*standard/stock metaphors*), *drop in prices* «падіння цін». Переклад найчастіше здійснюється шляхом використання аналогічного метафоричного образу.
4. Адаптовані стандартні метафори (*adapted stock metaphors*) перекладаються з збереженням метафоричного образу або шляхом деме́тафоризації *outsell the pants off our competitors* значно обійти по продажах наших конкурентів
5. Нові метафори (*recent metaphors*) або метафоричні неологізми, *head-hunting* «наймання на роботу висококваліфікованих кадрів з інших компаній». Способи перекладу такі ж, як і при перекладі неологізмів.
6. Оригінальні (авторські) метафори (*original metaphors*) *be judged by its bite in real life* «оцінювати в залежності від практичної цінності». Такі метафори можуть перекладатися різними способами, від дослівного перекладу для збереження авторського стилю до де метафоризації [4, с.106-113].

Як ми бачимо, найбільші труднощі для перекладу становлять нові метафоричні утворення і оригінальні (авторські) метафори.

Висновки дослідження Метафора – один із різновидів лексико-семантичного способу словотворення, тобто перенесення назви з одного предмета на інший на основі подібності. Вона

включає в себе наступні елементи порівняння, такі як «предмет», «образ», «ознака» що, в свою чергу, допомагають більш якісно оцінити, визначити та надати значення метафорі як порівняльно – утворюючому процесу. Дослідження метафоричного арсеналу того чи іншого політичного лідера дозволяє виявити його підсвідомі установки і прагнення, краще зрозуміти підсвідомі механізми його діяльності і справжнє його ставлення до тієї чи іншої проблеми. Найбільш послідовно в політичному дискурсі вирішується завдання залучення уваги до мовного повідомлення або до його автора. Розглянувши метафору саме в політичному дискурсі, ми цілковитою упевненістю можемо стверджувати, що метафора привертає і утримує увагу, насичує текст виразними образами, здатними надовго зберегтися в пам'яті, надає поштовх на асоціативне мислення, оскільки є одним з інструментів впливу, а часом маніпулює свідомістю і розумовим процесом, служить ефективним засобом вираження особистої позиції автора, виступає в ролі ущільнювача інформації. При перекладі метафор перекладач, за можливістю, йде шляхом збереження аналогічного метафоричного образу, що є цілком логічним, оскільки саме такий спосіб дозволяє в повній мірі передати задум політичного діяча, асоціації і образи, яких він намагається викликати у аудиторії. **Подальші напрямки дослідження** можуть стосуватися функціонування та особливостей перекладу метафори в рекламних текстах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дацишин Х. П. Метафора в українському політичному дискурсі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філ. наук : спец. 10.01.08 / Дацишин Х. П. – Львів, 2005. – 18 с.
2. Лакофф Д. Метафори, котрими ми живем / Д. Лакофф, М. Джонсон. – М.: Едиториал УРСС, 2004. – 256 с
3. Тищенко О. М. Метафора Євгена Маланюка / О. М. Тищенко. – Київ, 2004.
4. Newmark P. A textbook of translation / Peter Newmark. – Shanghai: Shanghai Foreign Language Education Press, 2000. – 292 p.

Герасимчук И. Метафора в англоязычном политическом дискурсе. Изучено цель использования метафоры в политическом дискурсе: влияние на аудиторию, создание определенных, легких для запоминания образов, ассоциативных связей. Исследование метафорического арсенала политического лидера позволяет выделить его подсознательные установки и желания, лучше понять истинное отношение к той или иной проблеме. Проанализировано классификацию метафорических концептов на материале англоязычных политических выступлений. Примером структурной метафоры выделено концепт WAR - TERROR/FIGHT, ориентационной метафоры - концепт OUT - BEYOND. Выявлено частое использование в политическом дискурсе онтологических метафор, образующихся путем персонификации. Рассмотрено классификацию метафор, предложенную Питером Ньюмарком, и выделено наиболее сложные для перевода типы: метафорические неологизмы и авторские метафоры. Указано, что, по возможности, перевод следует осуществлять с сохранением метафорического образа, поскольку именно такой способ позволяет в полной мере передать замысел политического деятеля.

Ключевые слова: метафора, метафорический концепт, политический дискурс, способы перевода.

Gerasymchuk I. Metaphor in English Political Discourse. The article substantiates the role of metaphor in political discourse including influence on the audience, creation of certain memorable images, associations. Study of metaphors used by a politician enables to identify subconscious principles and wishes, to see his real attitude to a problem. The classification of metaphoric concepts was studied on the analysis of political speeches. The concept WAR - TERROR/FIGHT was singled out as an example of structural metaphor, the concept OUT – BEYOND represents orientation metaphor. A tendency to use more ontological metaphors created through personification was revealed. The classification of metaphors by Peter Newmark was studied and the most difficult for translation types of metaphor were identified in particular recent metaphors (neologisms) and original metaphors. Substantiated, that the way of translating metaphors by preserving metaphoric image is preferred as it renders to the full extent the idea of a political leader.

Key words: metaphor, metaphoric concept, political discourse, ways of translation.

УДК 81'42: 46. 811.111

ФЕНОМЕН ГІПЕРТЕКСТУ КРИЗЬ КОГНІТИВНО-ПРАГМАТИЧНУ ПАРАДИГМУ

У статті досліджено феномен художнього гіпертексту та прослідковано його становлення у сучасному доміантному середовищі комунікацій на базі комп'ютерних технологій. Також розглянуто гіпертекстові можливості електронної комунікації, що спричинюють модифікацію процесу написання, публікації та читання художнього твору, видозміну мовної системи та переосмислення значення «тексту». Обґрунтовано думку про те, що стрімкий розвиток комп'ютерних технологій спричинює переформатування поліграфічного художнього тексту в електронний формат. Особливу увагу приділено принципам функціонування гіпертекстової організації інформації, які спрямовані на подолання обмежень лінійної природи традиційного друкованого тексту. Відзначено залучення інтерактивних та мультимедійних засобів до процесу реалізації мовленнєвого процесу в гіперреальному просторі. Як результат, художній гіпертекст набуває нових властивостей, що змушує переосмислити співвідношення ролей автора та читача в процесі створення й декодування твору. Опрацюванню підлягає нове інформаційне середовище, де концепт художньої літератури повинен бути переосмисленим.

Ключові слова: гіперреальність, гіпертекст, текст, художній гіпертекст, електронна комунікація.

Постановка проблеми. Ознакою нашого часу стали епохальні зміни інформаційного середовища. Нова форма комунікаційного простору Інтернет легко сприйнялась відкритим до змін соціумом та лише за десятиліття з моменту комерціалізації набула ваги доміантного середовища спілкування. Як наслідок, паралельно до реального світу речей утворюється додатковий, гіперреальний простір реалізації мовленнєвого процесу, де «для здійснення комунікації в додачу до знаків мови приєднуються й інші засоби» [11, с. 254]. На переконання С. Біркертса «технології створюють новітній світ, в якому тепер живемо ми, а в первозданному світі жили наші найближчі пращури. ...Реальне ми замінили надреальним» [16, с. 27]. Похідний від фактичного, гіперпростір уособлює в собі середовище глобальних мереж, де текст набуває нових властивостей інтерактивності та мультимедійності, перетворюючись, таким чином, в гіпертекст [11, с. 252].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуальність у сучасній лінгвістиці стосовно вивчення гіпертексту належить комплексному дослідженню мовних явищ у поєднанні з розумовою діяльністю людини та її взаємодією зі штучним інтелектом у просторі під назвою «гіперреальність» [2, 3, 7, 10, 17, 19, 20, 24]. Основні питання, які цікавлять вчених новітньої епохи, полягають у пошуку відповіді щодо принципів роботи людського мозку, характеристику основних правил запам'ятовування та зберігання інформації. Головним бачиться втілення у цьому аспекті теорії роботи мислення і процесу пізнання в інтелектуальних машинах (V. Bush, T. Nelson, S. Birkerts, J. D. Bolter, N.K. Hayles, M. Heim, C. Jewitt, M. Joyce, G. Kress, G. P. Landow, A. R. Lanham, D. M. Levy, Z. Liu, M. Mackey, J. H. Murray, R. Schank). Відповідно, концепт художньої літератури отримав своє переосмислення у результаті реалізації нетрадиційних, зокрема, мультимедійних художніх творів на базі комп'ютерних технологій.

Центральним аспектом дослідження лінгвістичних студій в епоху глобальних комунікацій стає співвіднесення явищ гіпертексту та художнього тексту (Н. Асмус, О. Барбанюк, Е. Горошко, О. Дедова, Ю. Завадський, Н. Коломієць, Л. Короткова, К. Рітц-Пакул, М. Субботин, Е.А. Aarseth, R. Barthes, S. Birkerts, J.D. Bolter, M. Heim, N.K. Hayles, G. P. Landow, E.R. Lanham, J.W. Ong, S. Sloane та ін.).

Мета: дослідити феномен гіпертексту кризь когнітивно-прагматичну парадигму. Визначити за яких умов відбувся перехід художнього тексту в електронний простір, чинники цього переходу та вплив на читача.

Виклад основного матеріалу дослідження. За принципом відтворення функціонування мислення, інформаційне суспільство XXI століття створило особливий простір з новаторським феноменом гіпертекстової організації інформації [18, с. 40], де вхідні повідомлення

структуруються у сітку відносно вільних текстових масивів, що мають здатність об'єднуватися і розгалужуватись в процесі роботи з ними [1, с. 32]. У взаємодії людини зі світом з'являється посередник – нематеріальний, фізично неіснуючий текст на базі інтегрованих інформаційних технологій, таких як ПК (персональний комп'ютер) та Інтернет. Цей абсолютно новий чинник взаємодії функціонує, взявши за основу принцип роботи людського розуму: одиниці інформації представленні не в лінійній послідовності, а як система явно виражених можливих переходів, зв'язок між ними [12, с. 24].

Структурну схожість нелінійного тексту з мисленнєвими процесами людини пояснює у своїх працях один з найдосвідченіших теоретиків сучасності в царині досліджень когнітивних процесів та штучного інтелекту Р. Шанкс. Вчений вважає, що людське мислення формується на основі даних, отриманих з подій життя та збережених у, так званих, комірках нашого розуму [25, с. 15]. У кожній з них зберігаються відомості про один конкретний випадок. Коли у свідомість людини поступає нове повідомлення, на підґрунті асоціацій воно може співвідноситись із декількома комірками інформації одночасно. «Чим більше даних ми отримуємо щодо конкретної ситуації, тим до більшого числа комірок в мозку ми можемо її віднести. Сполучними точками може бути будь-що: місце, відчуття, прийняте рішення та ін.» [25, с.11]. Слідуючи можливим переходами, інформацію, яка представлена не в лінійній послідовності, можна прочитати у довільному порядку, створюючи при цьому різні лінійні тексти.

За таким принципом дії на базі високих технологій створюється гіпертекст – набір текстів, що містять вузли переходу від одного тексту до іншого, і дозволяють вибирати певні відомості для читання або послідовність читання, в такий спосіб формуючи щоразу інший організований у систему лінійний текст [13, с. 99].

Новаторство у галузі комп'ютеризованих систем, що відтворюють систему поєднання і збереження різнорівневих даних, належить В. Бушу. В основі його програми під назвою «Metex» вбачається «створення центрального електронного архіву інформації з можливістю поповнення цього архіву користувачами для того, щоб полегшити обробку інформації друкованих та інших важкодоступних джерел, створити інформаційний медіум, який пристосовує подачу інформації до роботи людського мозку, що стрибками рухається від одного факту чи ідеї до іншого на основі асоціативного зв'язку» [10, с. 52]. Тому, за основні завдання гіпертексту було зазначено структурувати знання людства в холістичну систему та наділити читача текстового документу свободою дій. І це стало можливим завдяки структурній побудові електронного тексту, що корелює з особливостями мисленнєвих процесів людської свідомості.

Важливо, що В. Буш вводить термін «гіперпосилання» (англ. links, linkage, trail), для опису нового типу текстуальності, де блоки текстів зв'язані між собою містками-переходами [20, с. 12]. Завдяки цій технології, по-перше, уможлиблюється координування, зберігання та структурування великих об'ємів даних на різних рівнях інформаційних потоків; по-друге, збільшується кількість різнорівневих обчислюваних одиниць інформації (бітів, знаків, елементарних і складних символів для графічної інформації, та, нарешті, цілих текстів) [9]. Практичну значущість гіпертексту важко переоцінити, адже накопичення, зберігання та переробка даних в електронному вигляді набули глобального характеру. Таким чином, найсильнішою стороною тексту з вузлами, що об'єднують його фрагменти, вбачається можливість дозволити користувачеві знайти, створити й слідувати багатьом змістовим структурам в одному інформаційному мега-блоці.

Знаковими у дослідженні гіпертекстової природи стали праці Т. Нельсона, який продовжив справу свого наставника, у 1965 ввівши поняття «гіпертекст» у науковий вжиток, та визначив його як «непослідовний текст», що складається зі змістових фрагментів – лексій, які, за допомогою посилань, з'єднуються як і з основним текстом, так і між собою [21, с. 84]. Очевидно, такий текст є нелінійним або, точніше, багатолінійним, адже пропонує численні варіанти прочитання для одного читача. Виходячи з цих суджень, Т. Нельсон створив проект «Xanadu», концепція якого полягає у багатоваріантності тексту, що включає в себе множинність інших текстів, зв'язаних між собою системою посилань, які передбачають функції редагування, коментування і т.д. Кожна окрема лексія підлягає правилам читання лінійного друкованого тексту, хоча прочитання їхніх переходів один від одного підлягає новим принципам

опрацювання. Головною особливістю такого способу організації інформації стає можливість модифікації лінійної природи традиційного друкованого тексту.

Згадані вище дослідники першими передбачили розроблення програм для створення режиму роботи «читання-письмо», що зумовило гібридизацію функцій адресанта і адресата [20, с. 14]. Запроваджене ними явище міжтекстових вузлів змінює структуру читання та письма таким чином, що ці дві техніки мовленнєвої діяльності стають наближеними. Також, вчені описують технічні засоби досягнення принципу децентрації, що сьогодні «посідає місце головної умови як суспільного, так і художнього існування» [6, с. 57]. Нові можливості та особливості інформаційно-комунікаційних технологій спричинили вагомий вплив на сучасну мовну систему, яка починає функціонувати у цілковито новому інформаційному середовищі, де обов'язковим елементом стає гіпертекстова форма організації комунікативного процесу. Відзначимо, що наукові здобутки саме В. Буша та Т. Нельсона призвели до конвергенції таких двох наук як лінгвістика та комп'ютерні технології.

Отже, з виникненням електронного тексту в світі художньої комунікації відбувається переосмислення ролей автора та читача, що провокує з'яву нових форм їхньої взаємодії в гіперреальності. Основна особливість гіпертексту спостерігається в розмиванні меж між ними.

Також, сьогодні інформаційне суспільство з допомогою гіпертексту формує активного, навіть надокучливого читача, хто в змозі читаючи писати [54, с. 136]. У період домінування друкованого слова, читання та письмо сприймалось людством як послідовні процеси. Здійснений технологічний прорив спричинив зміщення вісей мовленнєвого трикутника (мовлення-читання-письмо): «раптово, очі та вуха стають залежними від руху руки» [26, с. 8]. У межах нового простору письма та комунікації, усне мовлення стає видимим (Дж. Д. Болтер), огорнене часовими рамками стає просторовим (У. Онг), а комп'ютерні тексти демонструють ознаки нового типу усної комунікації (Е. Хевлок, У. Онг).

В умовах сучасного комунікаційного середовища інноваційна, динамічна, інтерактивна система сполучування інформаційних потоків із маркованою знаковою системою, аудіо-візуальними елементами та ступеневим інтерфейсом стає альтернативою традиційній системі комунікації, в тому числі і в художньому просторі. Під впливом нових гіпертекстових можливостей електронної комунікації модифікується процес написання, публікації та читання художнього твору, видозмінюється мовна система та провокується переосмислення значення «тексту». Мінливість електронного тексту, суміш абеткової та образної інформації, друкарська пластичність роблять цей динамічний засіб передачі думки набагато зручнішим інструментом для роботи в руках сучасного користувача. Гіпертекст веде до багатьох спроб увільнити мову від традиційних правил, продиктованих друком.

Першими лінгвістами, хто досліджував історичне перетворення художнього тексту в гіпертекст на базі прикладних комп'ютерних програм, відзначено Е. Дж. Аарсет, Р. Барта, Д. Болтера, Дж. Лендова, Дж. Мюррей та К. Хаас. У ході розмежування поняття «work» і «text», Р.Барт виявив різницю між письмом для друкованого видання та письмом за допомогою комп'ютера [15, с. 24]. Науковець розділяє тексти на ті, що читач читає та на ті, що він може ще й дописати (англ. відповідники згідно автора: *riderly and writerly texts*) [14, с. 112]. Більшість текстів стали за формою, з лінійним викладом сюжету. Це друковані, або ж *riderly*, традиційні художні твори, що володіють єдиним варіантом прочитання. В той час, як *writerly*, або електронні тексти, володіють тими можливостями, якими друковані носії не в змозі повноцінно заволодіти. Дослідник робить висновок, що із появою комп'ютерних технологій обмеження, накладені середовищем існування, зникли. Текст, як культурологічний феномен та естетичний об'єкт, набуває відкритості не лише для суб'єктивних читацьких інтерпретацій, а й для прямого матеріального впливу [2, с. 47]. Дистанція між автором, текстом й читачем максимально скорочується. Як результат, зближуються процеси породження і сприйняття тексту. З цієї точки зору, інтертекстуальність можна вважати найважливішим проявом гіперреальності, оскільки вона провокує ілюзію присутності читача. Наслідком такого явища є перетворення тексту із сформованого продукту авторської діяльності з єдиноможливим варіантом прочитання у безкінечний процес породження смислів. Тим самим, порушуються права автора, адже частина його повноважень забирається та вручаються читачеві, який займає позицію активного учасника творчого процесу.

Головна особливість письмової комунікації в гіперреальному просторі полягає в тому, що текст, який створив автор, не сприймається читачем як кінцевий результат. Більше цього, він отримує «можливість прямої маніпуляції текстовими фрагментами» [5, с. 41]. У термінології гіпертексту з'являються поняття первинного та вторинного автора на позначення функціональних трансформацій категорій автора та читача [8, с. 121]. Автор, який створює надтекст у гіперреальності за допомогою посилань – це первинний автор. Заслуговує на увагу особливий аспект цього явища: створення системи міжтекстових переходів є виявом суто авторської діяльності, так як з їхньою допомогою виражається намір мовця. Читач, хто “в процесі декодування тексту та активізації певних посилань, перетворює текст відносно власної інтенції та згідно наперед закладених у ньому можливостей” уособлюють хоча вторинного, але автора [8, с. 47].

З часу здійснення перших теоретичних досліджень в царині лінгвістики у поєднанні з комп'ютерними науками (Е. J. Aarseth, J. D. Bolter, С. Haas, Н. J. Murray, G. P. Landow), гіпертекстовий спосіб організації інформації стає ефективним прийомом для представлення та передачі знань, оскільки використовуються електронні та програмні засоби для подолання обмежень лінійної природи тексту, надрукованого на папері. Відбувається заміщення понять: лінійність замінюється багатолінійністю; чітко визначений початок та закінчення тексту – безкінечністю, незакінченістю, фрагментарністю, відкритістю конструкції; точне авторство тексту – відсутністю авторства (в традиційному розумінні); чітка межа між автором та читачем – відсутністю чіткої межі між автором і читачем; одноплановість ролі читача – інтерактивністю читача; суб'єктивність, односторонність тексту – об'єктивністю, багатосторонністю гіпертексту [4, 17, 20, 26]. Отже, зміна галузі вживання призвела до трансформації функційних особливостей тексту.

Важливо зауважити, що творці гіпертексту не використовували цю технологію з метою структурування та чіткого розподілення знань. Навпаки, завдання такого способу організації текстового матеріалу полягало в руйнуванні структури, що є цілковитою особливістю власне постмодерної культури [6, 11, 18, 19, 24]. Більше того, видозміна принципу організації тексту необхідна для збереження автентичності. Водночас, гіпертекст залишається ефективною постмодерністською формою, яка долає кризу способу репрезентації і замінює виснажену друковану літературу середовищем більш відповідним для вираження фрагментації, протиставлення, мінливості та відсутності мета-нарративу, що визначає сучасний стан речей в лінгвістиці.

Американський дослідник художніх гіпертекстів Дж. Лендов бачить пряму залежність постмодерністської теорії та художнього тексту, створеного на базі електронних технологій. Вчений зауважує, що художньому гіпертексту характерні абсолютно нові риси, а саме: розширення повноважень читача, його здатність знайти, створити і слідувати багатьом змістовим структурам в одному інформаційному блоці; залучення, окрім вербальних, невербальних знаків (картинки, звуки, переміщення за допомогою курсора); складність мережевого способу побудови твору; підвищений рівень складності створення сюжету, образів, оформлення і т.д. [23, с. 266].

Дж. Болтер стверджує, що постмодерністські постулати підходять якнайкраще для тлумачення принципів дії комп'ютерних технологій [17, с. 86], адже текст формується в процесі читання так само, як і гіпертекст. Наголошується, також, на безкінечності тексту: він розростається, включаючи все нові інтерпретації. Це ж саме відбувається з гіпертекстом шляхом підключення в структуру гіперпосилань та лексій.

Висновки дослідження. У відповідності з усім сказаним, можна зробити висновок, що перехід художнього тексту в електронний простір відбувся як наслідок глобалізаційних процесів в епоху плюралістичного постмодернізму. З винайденням комп'ютера та мережевої форми комунікаційного простору Інтернет створено унікальну форму тексту – гіпертекст. За основу його побудови взято принцип роботи мислення людини. Такий спосіб організації інформації спрямований на подолання обмежень лінійної природи традиційного друкованого тексту. Технічні засоби сприяють досягненню принципу децентралізації, що є основною умовою сучасного гіперреального існування художнього тексту. Це дозволяє замінити мисленеві інтерпретації реальним впливом, що матеріально трансформує художній об'єкт.

Перспективи подальших наукових розвідок. Для подальшого розвитку дослідження, особливої уваги заслуговує мовна система, яка починає функціонувати у цілковито новому інформаційному середовищі, де обов'язковим елементом стає гіпертекстова форма організації комунікативного процесу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Асмус Н. Г. Лингвистические особенности виртуального коммуникативного пространства: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.19 / Нина Геннадьевна Асмус. – Челябинск, 2005. – 266 с.
2. Барт Р. S/Z / Ролан Барт // Под. ред. Г.К.Косикова. – М.: Эдиториал УРСС, 2001. – 230 с.
3. Бодрияр Ж. Симулякри і симуляція / Жан Бодрияр // Пер. з фр. В.Ховкун. – Київ: Вид-во Соломії Павличко "Основи", 2004. – 230 с.
4. Горошко Е. И. Лингвистика Интернета: формирование дисциплинарной парадигмы / Е. И. Горошко // Жанры и типы текста в научном и медийном дискурсе. – Орел: Картуш, 2007. – Вып. 5. – С. 223-237
5. Дедова О.В. Лингвосомиотический анализ электронного гипертекста: дис. док. филол. наук: спец. 10.02.01, 10.02.19 / О.В. Дедова. – Москва, 2006. – 253 с.
6. Денисова Т. Н. Коротко про історію, теорію і практику постмодернізму / Т. Н. Денисова // Сучасна американська література: проблеми вивчення та викладання. ЧДУ ім. П. Могили, 2002. – С. 54-61
7. Эко У. От интернета к Гуттенбергу: текст и гипертекст / У. Эко // Новое литературное обозрение, 1998. – № 32. – С. 5-14
8. Завадський Ю. Р. Типологія й поетика мережевої літератури і сучасне західне літературознавство: дис... канд. філол. наук: спец. 10.01.06 / Ю.Р. Завадський. – Тернопіль, 2006. – 178 с.
9. Иванов Л. Ю. Язык интернета: заметки лингвиста. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/SOC_Gum/Dtr_gn/2010_1-2/files/GN110_25.pdf
10. Коломієць Н.В. Лінгвістичні особливості організації гіпертексту інтернет-новин (на матеріалі англійської мови): дис... канд. філол. наук: спец.10.02.04 - германські мови / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – Київ, 2004. – 214 с.
11. Румянцева Е. А. Гипертекст как семиотический знак и объект исследования в биржевой коммуникации / Е.А. Румянцева // VII Міжнародна науково-практична конференція з питань методики викладання іноземної мови пам'яті професора В.Л. Скалкіна, 19-12 квітня 2013 р.: Збірник наукових праць. – Одеса, 2013. – С. 252-255.
12. Субботин М.М. Гипертекст. Новая форма письменной коммуникации / М. М. Субботин // ВИНТИ. Сер. Инф. Т. 18 – М., 1994. – С. 22-27.
13. Українська мова. Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О., Заблук М.П. та ін.. – Київ: Вид-во «Укр.енцикл.» ім. М.П. Бажана., 2007. – 856 с.
14. Barthes R. Authors and Writers / R. Barthes // Ed. by S. Sontag. – N.Y.: Hill and Wang, 1982. – 238 p.
15. Barthes R. From Work to Text / R. Barthes // Image-Music-Text. - L.: Fontana, 1977. – p.p. 155-164.
16. Birkerts S. Readings / S. Birkerts. – St. Paul, MN: Graywolf Press, 1999. – 274 p.
17. Bolter J.D. Writing Space: Computers, Hypertext and the Remadiation of Print / J.D. Bolter. – London: LEA, 2001. – 232 p.
18. Harnad S. Post-Gutenberg galaxy: The fourth revolution in the means of production of knowledge/ S. Harnad // The Public-Access Computer Systems Review, 1991. – Vol. 2. – No 1. – P. 39-53.
19. Hassan I. The Postmodern Turn. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.mariabuszek.com/kcai/PoMoSeminar/Readings/HssnPoMo.pdf>
20. Landow G.P. Hypertext 3.0. Critical Theory and New Media in an Era of Globalization / G.P. Landow. – The USA: The John Hopkins University Press, 2006. – 436 p.
21. Nelson T. Literary machines / T. Nelson. – Sausalito, CA: Mindful Press, 1993. – 191 p.
22. Ong J.W. Orality and Literacy: The Technologizing of the Word / J.W. Ong. – New York: Routledge, 2002. – 203 p.
23. Phelan J., Maloney E. Authors, Readers, and Progression in Hypertext Narrative / J. Phelan. – Works and Days 33/34, 35/36. – Vol. 17-18, 2000. – p.p.265-277
24. Terashima N., Tiffin J. HyperReality: Paradigm for the Third Millenium / Terashima Nobuyoshi, Tiffin John. – London and New York: Routledge. – 2005, 154 p.
25. Schank R. Tell Me A Story: A new look at real and artificial memory / R. Schank. – NY: Ch. Scribner's Soni, 1990. – 264 p.
26. Sloane S. Digital Fictions: Storytelling in a Material World / S. Sloane. – Stamford, Connecticut: University of Puget Sound, 2010. – 227 p.

Доскоч И. Феномен гипертекста сквозь когнитивно-прагматическую парадигму. В статье исследован феномен художественного гипертекста и прослежено его становления в современной доминантной среде коммуникаций на базе компьютерных технологий. Также

рассмотрены гипертекстовые возможности электронной коммуникации, которые вызывают модификацию процесса написания, публикации и чтения художественного произведения, а также видоизменение языковой системы и переосмысление значения «текста». Обосновано мнение о том, что стремительное развитие компьютерных технологий вызывает переформатирования художественного печатного текста в электронный формат. Особое внимание уделено принципам функционирования гипертекстовой организации информации, направленных на преодоление ограничений линейной природы традиционного печатного текста. Отмечено привлечение интерактивных и мультимедийных средств в процессе реализации речевого процесса в гиперреальном пространстве. Как результат, художественный гипертекст приобретает новые свойства, что заставляет переосмыслить соотношение ролей автора и читателя в процессе создания и декодирования произведения. Обработке подлежит новая информационная среда, где концепт художественной литературы должен быть переосмысленным.

Ключевые слова: гиперреальность, гипертекст, текст, художественный гипертекст, электронная коммуникация.

Doskoch I. Hypertext Phenomenon through Cognitive-Pragmatic Paradigm. This article focuses on the phenomenon of hypertext fiction and its formation in the environment of modern electronic communication. The hypertext possibilities of electronic communication are causing modification of the writing, publishing and reading processes, changing of the language system and reconsideration of the concept «text». The rapid development of computer technologies leads to transition of printed text into electronic format. So, the particular attention is paid to the principles of hypertext functioning that is aimed at overcoming intrinsic limits of linear printed text. The involvement of interactive and multimedia means to speech process in hyperreality is discussed. It has been found that hypertext fiction acquires new properties that forces to rethinking of the author's and reader's roles in text creating and decoding. This study seeks to understand the new information environment. So far, the concept of hypertext fiction in it should be reinterpreted.

Key words: hyperreality, hypertext, text, hypertext fiction, electronic communication.

Статтю схвалено
кандидатом філологічних наук, доцентом кафедри
іноземних мов та професійної комунікації
Тернопільського національного економічного університету
Л.М. Штохман

Лариса Кравець
(Київ)

УДК 81(075.8)

МОВНА КОМУНІКАЦІЯ В ІНТЕРНЕТ-ПРОСТОРИ

У статті схарактеризовано специфіку мовної комунікації в глобальній мережі. Інтернет пропонує принципово нові умови спілкування, створює нову сферу інформаційної взаємодії, що породжує нові моделі суспільних відносин. Спілкування у віртуальному просторі сприяє синтезу усної і писемної форм мови. Інтернет підвищує обізнаність користувачів, посилює метамовну рефлексію їх, розвиває різнопланові навички комунікації, що призводить до ускладнення усного і писемного мовлення в реальному житті. Водночас специфіка використання технічних пристроїв (смартфон, планшет, комп'ютер), зростання інформації, одержуваної через ці пристрої, особливості її сприймання та опрацювання спричиняють економію мовних ресурсів, спрощення письма, побудову синтаксично неповних, девіантних речень, індивідуалізацію пунктуації, зростання візуалізації тощо. Розвиток тих чи тих особливостей визначають жанр, умови та засоби спілкування, тематика, адресат, а також особа мовця. Вербальна комунікація в Інтернет-просторі характеризується лінгвістичною ліберальністю, розкутістю, нівелюванням соціальних відмінностей та посиленням космополітичних тенденцій.

Ключові слова: мовна комунікація, інформаційно-комунікаційні технології, Інтернет-спілкування, інформація, писемне мовлення, усне мовлення, користувач.

Постановка проблеми. Інформаційна епоха, зародження якої почалося в кінці 1960-х – середині 1970-х років, пов'язана насамперед з винайденням комп'ютера і глобальної мережі, а також, як наголошує М. Кастельс, кризою капіталізму і етатизму та розвитком соціальних рухів [4]. У результаті взаємодії цих процесів почало формуватися нове суспільство з новою економікою і новою культурою. Основними засобами існування і розвитку цього суспільства стали інформаційно-комунікаційні технології, які стрімко ввійшли в життя людини і міцно закріпилися в ньому, відкрили користувачам численні можливості міжособистісної і суспільної взаємодії, зумовили появу нових видів соціально-економічної діяльності.

Інформаційно-комунікаційними технологіями називаємо сукупність інформаційних технологій (інтегрованих методів, виробничих процесів і програмно-технічних засобів, призначених для збирання, зберігання, опрацювання, використання інформації) та телекомунікацій, медіа-трансляцій, усіх видів аудіо і відеоопрацювання, передавання, мережових функцій управління та моніторингу. Інформаційно-комунікаційні технології забезпечують функціонування глобальної мережі (Інтернет).

Революційний вплив сучасних технологій на розвиток цивілізації порівнюють із впливом на соціосистему книгодрукування, яке «стало найсильнішим за своїми наслідками, створивши сучасну картину світу з національних держав, оскільки книги на національних мовах активували націоналізм. Книга також стала першим індустриально виробленим масовим продуктом, давши поштовх подальшій промисловій революції. Саме книга трансформувала соціосистему, багато в чому створивши сучасну цивілізацію» [7]. Новітні засоби також спричинили трансформацію всіх сфер суспільства і економіки та зумовили трансформацію вербальної комунікації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні технології створили сприятливі умови для розвитку мовної комунікації у текстовій (писемній) формі та викликали кардинальні зміни у цій сфері людської діяльності. Проблема функціонування мови в Інтернеті стала об'єктом вивчення багатьох зарубіжних і вітчизняних лінгвістів (К. Терлоу, Н. С. Берон, Ш. Текл, Б. Дане, С. К. Херрінг, Н. Б. Мечковська, О. І. Горошко, Л. Ф. Компанцева та ін.). Вчені відзначають, що мова в мережі має особливу вагу та більші можливості для розвитку. «Сам інтернет-простір є втіленням живого людського мислення, вираженого у формі тексту, що одночасно синтезує також графіку, звук, анімацію. Інтернет як новий комунікативний простір сприяє тому, що носії мови частіше замислюються над використовуваними мовними засобами. Мережа стимулює мовленнєву творчість людини. Мова стає інструментом творчої самореалізації людей, які спілкуються нею» [2].

Учасники Інтернет-комунікації використовують усі доступні їм засоби загальнонародної мови, які в кіберсередовищі набувають додаткових функцій. Технічні можливості мережі створюють умови для появи нових жанрів, наприклад, електронної пошти, чатів, форумів, блогів тощо. За словами Н. Б. Мечковської, «Порівняно з океанічною стихією Інтернету будь-який вид публічного спілкування виглядає повільним, камерним, залежним, з надзвичайно складною і «неекономічною» технологією, штучним, манерним. В аспектах мови і стилю комунікація в Інтернеті винятково різноманітна. У мережевому спілкуванні є все, що є в загальнонародній мові – в нормованій (літературній) і ненормованій (субстандартній), тобто в просторіччі, молодіжному сленгу і професійних аргі» [6, с. 484]. Мовна комунікація в Інтернеті вже набула специфічних ознак, які дають підстави лінгвістам говорити про особливий функціональний різновид мови (Л. Ю. Іванов) або комп'ютерний дискурс (О. М. Галічкіна). Вчені вказують на такі його риси, як швидкість транспортування інформації (Г. Г. Почепцов), поліфонічність (Л. Ю. Іванов, О. І. Горошко), гіпертекстові й інтерактивні можливості (О. І. Горошко), анонімність і дистантність (Ф. О. Смирнов, О. І. Горошко), емоційність (Ф. О. Смирнов, О. І. Горошко) тощо.

Мета статті – схарактеризувати специфіку мовної комунікації в Інтернет-просторі.

Виклад основного матеріалу. Інтернет забезпечує широкий доступ до інформації та надає можливість вільного спілкування, мінімізуючи технічні, психологічні, лінгвальні перешкоди. Наявна в Інтернеті інформація неоднорідна. Виокремлюють інформацію рекламного характеру, розміщену на сайтах; професійно авторизовану інформацію, представлену на спеціалізованих ресурсах; та безкоштовну інформацію, створювану ентузіастами-любителями [6,

с. 440 – 441]. Найбільше наукове зацікавлення викликає мовне вираження інформації третьої групи – форумів, блогів, чатів, соцмереж, «Вікіпедії», електронної пошти та ін. Характерною ознакою мовної комунікації на цих ресурсах є синтез усної та писемної форм мови.

Відкритість і доступність потенційного співрозмовника, невимушеність, ситуативність, спонтанність, спорадичність зближують мовну комунікацію у віртуальному просторі з усним мовленням. Водночас домінування писемної форми збільшує відповідальність за висловлене та потребує більших комунікативних зусиль від учасників спілкування. Писемне мовлення підготовлене, продумане, складніше і глибше і в формально-граматичному аспекті, і в змістовому, ніж усне. Проте кіберсередовище нівелює окремі характерні ознаки його.

Обмін повідомленнями між учасниками мережевої взаємодії віддалений у просторі, але може відбуватися в режимі реального часу, що зменшує можливість, а то й усуває підготовку до спілкування, продумування стратегії, побудову розгорнутого тексту, його редагування. Online-комунікація (чат, форум, месенджер) спрямовує на створення простих і коротких писемних текстів, легкий і точний виклад думок. У писемному Інтернет-спілкуванні паралінгвальні засоби, які супроводжують усне мовлення і сигналізують про реакцію комунікаторів на інформацію, відсутні, що не дає змоги вчасно помітити неадекватність сприйняття і скорегувати повідомлення. Їх нестачу частково компенсують полісеміотичні знаки (емотикони) та інші невербальні засоби. Швидкість і частотність обміну повідомленнями, особливості клавіатури, сервіси підказок та інші чинники спричиняють появу в писемних текстах помилок, до яких учасники спілкування часто ставляться байдуже або з гумором, обігруючи їх. Виявом креативних мовних жартів є, зокрема, цифрово-буквенні позначення співзвучних фраз, інтернаціональні за характером функціонування: *4U (for you)*, *CUL8R (see you later)*, *T2UL (talk to you later)*, *B2W (back to work)*, *B4 (before)* та ін.

Результатом мовної гри в Інтернеті є олбанська мова, про яку в Інциклопедії (вільній від здорового глузду енциклопедії) написано: «**олб.** *олбанцька мофа*, відома також як *бовванська мова* (рос. *албанский*) – нативна (англ. *native*, укр. *природжена*) мова олбанців, Богдана Жолдака та інших ізвращьонців. Мова, якою розмовляють лише покидьки суспільства, блогороби та деякі професіональні професори, а також, часом, Дмитро Медведєв. За те їх називають «інтернет-меми» [3]. Олбанська мова – це ігрова фонетизація письма, яку Н. Б. Мечковська визначає як «найважливіший прояв підвищеної метамовної рефлексії» і вважає її появу і функціонування «розвитком ліберальної лінгвістичної ідеології» [6, с. 493, 494].

Проте ліберальна лінгвістична ідеологія Інтернету не передбачає скасування правил культури мови. В мережевій комунікації правила користування будь-якими ресурсами визначають тільки власники ресурсів, але існують і загальні норми, дотримуватися яких зобов'язані всі користувачі. Серед правил мережевого етикету є ті, що обмежують вживання грубих, обценних або принизливих слів та висловів. Адміністратори багатьох ресурсів видаляють повідомлення, які містять нецензурну лексику. У численних Інтернет-жанрах (текстах ділового, рекламного, наукового характеру, що розміщені на офіційних ресурсах, а також електронній пошті, Інтернет-конференціях, «Вікіпедії» тощо) важливо також не допускати граматичних та друкарських помилок. Їх наявність справляє негативне враження на читачів, понижує довіру до ресурсу, ускладнює сприйняття тексту, характеризує автора як неосвічену і недбалу людину.

Набутий в Інтернеті різноплановий досвід мовної комунікації користувач автоматично переносить у реальне життя. Це має різні наслідки. З одного боку, існує думка, що «граничне спрощення комунікації в Інтернеті призводить до спрощення мовної, а потім і фізичної (реальної) особистості, викликаючи незворотні зміни в психіці. Візуалізація комунікації спричиняє зниження здатності вербального вираження і сприйняття, що позначається на спілкуванні різних вікових поколінь, зменшуючи його ефективність і взаєморозуміння в цілому, наприклад, між різними поколіннями» [1]. З другого боку, вважаємо що, учасник мережевої комунікації поступово набуває навичок вільного відкритого й легкого спілкування. Під впливом мережевого спілкування у нього розширюється й посилюється метамовна рефлексія, що зумовлено домінуванням у кіберсередовищі писемної форми мови, використанням полісемантичних знаків і повідомлень, функціонуванням двох алфавітів (кирилиці й латиниці) і

щонайменше трьох мов в українському сегменті Інтернету. Названі чинники «обтяжують» спілкування, проте ці семіотичні «перевантаження» посилюють інтелект і семіотичну компетенцію людини» [6, с. 488].

Інтернет пропонує принципово нові умови спілкування, створює нову сферу інформаційної взаємодії, що породжує нові моделі суспільних відносин. Відкритість Інтернет-ресурсів, відсутність комунікативних бар'єрів, наявних у реальному житті, можливість не тільки спостерігати за подіями в режимі реального часу, а й долучатися до їх обговорення та брати участь у них, не розлучаючись із комп'ютером чи смартфоном, істотно впливають на самооцінку користувача. Усвідомлення власної значущості зростає, а бар'єри у вираженні своєї думки мінімізуються, з'являється розкутість, упевненість, що сприяє легкому і швидкому встановленню зв'язків з іншими учасниками спілкування. У глобальній мережі люди об'єднуються в спільноти за інтересами, прагненнями, соціокультурними орієнтаціями тощо та не обмежуються спілкуванням тільки у віртуальному просторі, а переносять свою діяльність у реальний світ. Інтернет розширює сферу комунікативних контактів людини, допомагає знаходити однодумців та позбуватися самотності, виробляти навички активного, відкритого і всебічного спілкування. Це підвищує соціальну мобільність, формує нові пріоритети і цінності, нові моделі поведінки в соціумі та загалом створює передумови для становлення і розвитку громадянського суспільства.

Інтернет, зменшуючи соціальний тиск, допускаючи анонімність, сприяє багатогранному вияву особистості, розвитку креативності. Людина здобуває можливість створювати безліч своїх віртуальних мовних образів під різними іменами (ніками) та підтримувати їх функціонування, оминаючи соціально зумовлені норми і правила реального життя. Анонімність дає змогу легко змінювати формальні атрибути, соціальні ролі, діяти в карнавальній манері. Водночас анонімність може викликати online-ефект всюдозволеності і спровокувати агресивність до інших, що виявляється, зокрема, у використанні обсценної лексики, грубої лайки у мережі. Утаємниченість особи, відсутність безпосереднього контакту із співрозмовником, перебування у віртуальному просторі, який ніби продовжує внутрішній світ людини з його фантазіями і мріями, розгальмовують свідомість та відчужують первинну ідентичність внаслідок чого проявляються приховані властивості психіки.

Зручною сферою для мовного самовираження є блоги. Це переважно короткі записи про поточні важливі події, проте вони не мають обмежень за тематикою, мовним етикетом, обсягом. Блоги є осередками найбільш жвавої інтернет-комунікації, що відбувається за участі самого блогера та численних відвідувачів. Метамовна рефлексія блогера досить висока, тому що його комунікативними завданнями є не тільки висловлення власних поглядів, а й привертання та утримання уваги відвідувачів, організація й проведення обговорення / дискусії. Блогер у процесі своєї діяльності здобуває значний досвід різноаспектного спілкування та розвивається як мовна особистість.

Інформаційно-комунікаційні технології одночасно із позитивним впливом на людину і мовну комунікацію в реальному житті призводять і до інших змін. Зокрема, в Інтернеті часто відбувається суміщення комунікації і автокомунікації. На думку дослідників, автокомунікація характеризується специфічними психологічними умовами, що негативно позначаються на розвитку віртуальної мовної особистості (Ю. М. Лотман, І. О. Остапенко, О. І. Горошко).

Специфіка використання технічних пристроїв (смартфон, планшет, комп'ютер), зростання інформації, одержуваної через ці пристрої, особливості її сприймання та опрацювання також істотно впливають на психіку і функціональні процеси людини, а саме змінюються відчуття часу й простору, запам'ятовування матеріалу, здатність концентруватися тощо (Н. Карр, Дж. Флінн, Н. С. Берон, Ш. Теркл, Г. Г. Почепцов, О. А. Леонтович, О. І. Горошко та ін.). «Вплив технології відбувається не на рівні думок або понять; вона міняє чуттєві пропорції, або зразки сприйняття, послідовно і без опору» [5, с. 22]. Постійне зростання обсягів інформації та інтенсивності комунікативних процесів призводить до збільшення інформаційного тиску на людину та закономірно викликає у неї різнопланові реакції – з одного боку – прагнення уникнути непотрібної інформації, а з другого – намагання контролювати її (Н. С. Берон, Ш. Теркл). Усе це позначається на електронній мовній комунікації та виявляється в економії мовних ресурсів, спрощенні письма, побудові синтаксично неповних, девіантних речень, індивідуалізації

пунктуації, зростанні візуалізації тощо (К. Терлоу, Н. С. Берон, Ш. Текл, Б. Дане, С. К. Херрінг, Д. Кристал, М. Б. Бергельсон, Н. Б. Мечковська, Г. Г. Почепцов, О. І. Горошко).

Уможливлена сучасними технологіями робота однієї особи з кількома потоками інформації та одночасне виконання нею кількох комунікативних завдань спричиняють істотну деформацію мови та мовного спілкування у віртуальному просторі (К. Терлоу, Н. С. Берон, О. І. Горошко). У кіберсередовищі набули популярності англійські скорочення слів і словосполучень на кшталт: *ASAP* – *as soon as possible* (якнайшвидше), *PLS, PLZ* – *please* (будь ласка), *THX* – *thanks* (дякую), *LOL* – *laugh out loud* (голосно сміятися), *IMO* – *in my opinion* (на мою думку), *IDK* – *I don't know* (я не знаю), *XOXO* – *hugs and kisses* (обійми і поцілунки), що є виявом мовної гри і водночас мовної економії. Значна кількість англійських запозичень у різних мовах пов'язана, за словами Н. Б. Мечковської, «з більш широкими космополітичними тенденціями сучасного мовного розвитку» [6, с. 510]. Очевидно під впливом англійської мови, а також через намагання передати максимальний зміст за допомогою мінімальної кількості символів у sms-повідомленні чи ICQ та пришвидшити набір тексту україномовні автори електронних текстів також істотно спрощують електронну мовну комунікацію, скорочуючи слова, уникаючи великої літери, розділових знаків і навіть пробілів. Так, замість «*потрібно*» вживають «*тра*» або «*тре*», «*хочеш*» замінюють «*хощ*», «*має бути*» – «*мб*» тощо. Таке слововживання створює особливий мовний колорит, але водночас може знижувати культуру писемного спілкування та формувати недбале ставлення до письма на паперових носіях. Насамперед це стосується учнів і студентів, у яких ще недостатньо сформовані навички культури писемного мовлення. Не підвищують грамотність, не покращують запам'ятовування правил правопису різні електронні сервіси перевірки орфографії і синтаксису. «Звичка до такого письма, – підкреслює Н. Б. Мечковська, – розхитує мовні норми, причім не тільки «матеріально» (у використанні ненормативних конструкцій і сленгової лексики), але і «ідеологічно» – привчаючи до думки, що шкільні правила не такі важливі, як учила граматики» [6, с. 514]

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Мовна комунікація впливає на людину та трансформує суспільство. «Виникнення книг і читання виховали нові покоління, які побудували нову економіку, тому що породили середній клас, який був незалежний від держави» [8]. Розвиток глобальної інформаційної мережі формує людину нового типу з іншими ціннісними орієнтирами, морально-етичними нормами, моделями поведінки і спілкування. Інформаційно-комунікаційні технології стимулюють амбівалентні процеси в мовному спілкуванні. Під їх впливом спілкування лібералізується, нівелюються соціальні відмінності та посилюються космополітичні тенденції. Користувач закріплює навички легко, розкуто встановлювати контакти із співрозмовниками та вільно висловлювати думки, швидко й просто писати тексти. Інтернет підвищує обізнаність користувачів, посилює метамовну рефлексію їх, розвиває різнопланові навички комунікації, що призводить до ускладнення усного і писемного мовлення в реальному житті. Водночас електронне спілкування відбувається за своїми правилами, які можуть впливати на усталену писемну традицію, розхитувати мовну норму. Стрімка динаміка Інтернет-комунікації та її вплив на мову вимагають постійної пильної уваги лінгвістів. Потребує поглибленого лінгвістичного вивчення україномовний сегмент Інтернету.

ЛІТЕРАТУРА

1. Горошко Е.И. Лингвистика Интернета: формирование дисциплинарной парадигмы - <http://www.textology.ru/article.aspx?aId=76>
2. Горошко Е.И. Интернет-жанр и функц. языка в Интернете – <http://www.textology.ru/article.aspx?aId=206>
3. Інциклопедія —<http://inciklopedia.org/wiki>
4. Кастельс М. Информационная эпоха: экономика, общество и культура – http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Polit/kastel/09.php
5. Маклюен М. Понимание медиа. Внешние расширения человека / М. Маклюен. – М. : Жуковский: «КАНОН-пресс-Ц», «Кучково поле», 2003. – 464 с.
6. Мечковская Н. Б. История языка и история коммуникации: от клинописи до Интернета / Н. Б. Мечковская. – М. : Флинта – Наука, 2009. – 582 с.
7. Почепцов Г. Информационно-коммуникативные технологии в развитии цивилизации – <http://osvita.mediasapiens.ua/ethics/manipulation>

8. Почепцов Г. Коммуникативные технологии, работая с мозгами, трансформируют и сотрясают наш мир – <http://detector.media/withoutsection/article>
9. Naomi S. Baron Control Freaks: How Online and Mobile Communication is Reshaping Social Contact – <http://www.american.edu/ctrl/upload/Baron-Language-at-Work.pdf>
10. Thurlow, Crispin. From statistical panic to moral panic: The metadiscursive construction and popular exaggeration of new media language in print media – <http://jcmc.indiana.edu/vol11/issue3/thurlow.html>

Кравец Л. Языковая коммуникация в Интернете. В статье охарактеризована специфика речевой коммуникации в глобальной сети. Интернет предлагает принципиально новые условия общения, создает новую сферу информационного взаимодействия, что порождает новые модели общественных отношений. Общение в виртуальном пространстве способствует синтезу устной и письменной форм языка. Интернет повышает осведомленность пользователей, усиливает метаязыковую рефлексию их, развивает разноплановые навыки коммуникации, что приводит к усложнению устной и письменной речи в реальной жизни. В то же время специфика использования технических устройств (смартфон, планшет, компьютер), рост информации, получаемой через эти устройства, особенности ее восприятия и обработки вызывают экономию языковых ресурсов, упрощение письма, построение синтаксически неполных, девиантных предложений, индивидуализацию пунктуации, рост визуализации и т. п. Развитие тех или иных особенностей определяют жанр, условия и средства общения, тематика, адресат, а также лицо говорящего. Вербальная коммуникация в Интернет-пространстве характеризуется лингвистической либеральностью, раскованностью, нивелированием социальных различий и усилением космополитических тенденций.

Ключевые слова: языковая коммуникация, информационно-коммуникационные технологии, Интернет-общение, информация, письменная речь, устная речь, пользователь.

Kravets L. Verbal Communication in eopy Internet. The article described the specifics of verbal communication in the global network. The Internet offers a fundamentally new conditions for communication, creates a new sphere of information exchange, giving rise to new models of public relations. Communication in virtual space promotes the synthesis of oral and written forms of the language. Internet users raises awareness, strengthens their metalinguistic reflection and develops diverse communication skills, which leads to a complication of oral and written language in real life. At the same time, the specificity of the use of technical devices (smartphone, tablet, computer), the growth of the information obtained through these devices, especially its perception and processing of produce savings of language resources, simplification of the letter, the construction of syntactically incomplete, deviant proposals individualization punctuation, visualize growth and m. n. the development of those or other features define the genre, conditions and means of communication, the subject, recipient, as well as the speaker's face. Verbal Communication in the Internet space is characterized by linguistic liberality, looseness, leveling social differences and increasing cosmopolitan trends.

Key words: linguistic communication, ICT, Internet communication, information, writing, speaking, user.

Ганна Кришталюк
(Кам'янець-Подільський)

УДК 811.111(081)

АНОНСУВАННЯ ПОДІЙ У СУЧАСНОМУ БРИТАНСЬКОМУ ГАЗЕТНОМУ ДИСКУРСІ: КОМУНІКАТИВНО-КОГНІТИВНИЙ АСПЕКТ

Стаття присвячена встановленню комунікативно-когнітивних особливостей анонсової репрезентації подій в сучасному британському широкоформатному газетному дискурсі. Введення терміну 'анонсовий блок' покликано зміною вимог суспільства до репрезентації подій у газетному дискурсі. Анонсовий блок визначаємо як розташовану вверху, внизу або зліва першої шпальти смугу, де оголошуються події, які деталізуються всередині газети. Для встановлення комунікативно-когнітивних особливостей анонсування подій використано топологічні образ-схеми ПЕРЕДНІЙ, ВЕРХ-НИЗ, ЗБОКУ (ЛІВО-ПРАВО), ЦЕНТР-ПЕРИФЕРІЯ – елементарні ментальні структури сенсомоторного походження, які фіксують напрям погляду читача, встановлюють загальну

структуру сторінок і текстів, а тому беруть участь в початковому етапі осмислення події. Виявлено, що початкове осмислення анонсів подій є комплексним, аналітичним й інтертекстуальним одночасно. Топологічне розташування анонсового блоку визначає структурні, змістові та гіпертекстові ознаки репрезентації подій у ньому. Верхній, нижній та лівий анонсові блоки створюють різні образи автора та читача. Встановлено, що в анонсовій репрезентації подій беруть участь такі ментальні операції як динамічність, аналітичність, узагальненість, локальність, які допомагають простежити характер і поступовість осмислення події.

Ключові слова: анонсова репрезентація подій, анонсовий блок, британський газетний дискурс, топологічні образ-схеми, ментальні операції.

Постановка проблеми. Розвиток когнітивно-дискурсивної парадигми відзначається глобальним інтересом науковців до медіа-дискурсу [4; 6; 8; 9; 11; 15; 17], що визначає актуальність цієї статті. Когнітивно-комунікативною одиницею медіа-дискурсу є подія, основною ознакою якої є зміна [2, с. 324], як здатність осмислити появу інших нових об'єктів і відношень між ними в полі зору та фокусі уваги мовної особистості. Первинне масове конструювання подій здійснюється в газетному дискурсі – складній сукупності новинних і аналітичних текстів [1, с. 39].

Адаптація газети до постійних соціальних змін, запитів і потреб читача, забезпечення його максимально динамічної взаємодії з газетою [10, с. 136] зумовлює, з одного боку, різноманіття форм репрезентації подій [16, с. 38], а, з іншого, витіснення новин і їх заміщення аналітикою, інформаційно-розважальними статтями про життя та погляди окремих осіб, що нерідко приховують у собі рекламу [10, с. 136]. Наслідком указаних процесів є радикальні зміни дизайну газетної сторінки, зокрема першої [7, с. 189]. Намагання посприяти висвітленню великої кількості подій призводить до розвитку й зростання ролі окремих форм їх репрезентації вверху, внизу та зліва першої сторінки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогодні когнітивно-дискурсивне вивчення події залишається суто вузьким завданням, підпорядкованим широкій меті дослідження тексту [5] або дискурсу [3; 4; 11; 18]. У медіа-дискурсивних студіях подія досліджується опосередковано на матеріалі новин. Зокрема виявлено когнітивно-комунікативні особливості конструювання подій в текстах новин з використанням орієнтаційних стратегій і тактик [4, с. 266]. Наразі актуальним є дослідження конструювання й концептуалізації подій з урахуванням фрагментації медіа-дискурсу, що структурується гіпертекстом, «системою текстів та образів, що дозволяє встановлювати зв'язки з іншими подібними текстами й образами» [12, с.151]. Початкове гіпертекстове осмислення події здійснюється в анонсових блоках першої шпальти газети. Запропонований у цьому дослідженні термін 'анонсовий блок', який, на нашу думку, найкраще розкриває зміст відповідних сегментів англійських газет, має низку англійських відповідників, використовуваних журналістами та дизайнерами газет, а саме keys, refer, skyboxes, skylines, plug, puff, boost, promotional panel [16, с. 201-202]. Анонсові блоки визначаємо як розташовані на першій шпальті горизонтально вверху, над назвою газети, або внизу, а також вертикально зліва смуги, покликані захопити аудиторію оголошеними в них подіями, які висвітлюються всередині газети.

Мета статті полягає у здійсненні когнітивно-комунікативного дослідження репрезентації подій в анонсових блоках британського газетного дискурсу, представленого першими сторінками якісної широкоформатної газети зі збереженим паперовим виданням the Daily Telegraph.

Виклад основного матеріалу дослідження. Детальне вивчення газетної сторінки, до прикладу першої, свідчить про об'єднання зображень, заголовків, підзаголовків і текстів у блоки, які різняться за розміром, змістом і послідовністю розташування на рівнях ЗВЕРХУ ВНИЗ і ЗЛІВА на ПРАВО. Одним із основних гіпертекстових блоків на першій сторінці сучасної газети є анонсовий, який представляє події на рівнях ЗВЕРХУ ВНИЗ у вертикальному напрямку та ЗЛІВА НАПРАВО у горизонтальному напрямку.

Для встановлення комунікативно-когнітивних особливостей анонсування подій на першій шпальті the Daily Telegraph ми застосовуємо образ-схеми – елементарні повторювані ментальні структури сенсомоторного походження, які втілюють в собі досвід взаємодії людини з оточенням, слугують засобом розуміння та конструювання дійсності [13, с. xiv, xix, 69; 14, с. 31],

а отже, визначають відтворення подій у медіа-дискурсі [4, с. 38]. Початкове осмислення подій, що надається анонсовим блоком, спирається на топологічні образ-схеми, а саме ПЕРЕДНІЙ, ВЕРХ-НИЗ, ЗБОКУ (ЛІВО-ПРАВО), ЦЕНТР-ПЕРИФЕРІЯ [4, с. 81]. Важливим для анонсування подій є здатність топологічних образ-схем фіксувати напрям погляду читача, забезпечувати його орієнтування в просторі газети, вибудовувати загальну структуру окремих газетних сторінок і текстів, а також встановлювати взаємодію найбільш помітних візуальних компонентів сторінок – зображень, заголовків, підзаголовків і текстів [4, с. 66, 74].

Стандартним для перших сторінок британської широкоформатної газети the Daily Telegraph є використання двох анонсових блоків, один з яких розташовується ВВЕРХУ над чи під назвою газети, а другий займає вузьку колонку ЗЛІВА по вертикалі або ВНИЗУ по горизонталі. Розташування та зміст анонсових блоків свідчить про їхнє різне призначення.

Анонсовий блок на верхньому рівні візуально розширює межі поля зору читача, оскільки займає досить широку (біля 3 см) кольорову смугу, яка простягається по всій довжині шпальти ЗЛІВА НАПРАВО, вміщує дві або три секції, одне або два зображення, розташовані симетрично, та об'ємні кольорові заголовки. Межі поля зору розширюються також непрямо за допомогою інформації про рубрику, яка представляє оголошений газетний матеріал, та гіперпосилання на сторінку (*Sport, Pages 1-8*), де вона знаходиться.

За винятком спецвипусків, у яких анонсовий блок присвячується одному з таких аспектів життя людини як спорт, бізнес або їжа та напої, верхній анонсовий блок більшості видань The Daily Telegraph спрямовує увагу читача до розділів: сенсаційна стаття (*Feature*), спорт (*Sport*) та пропозиція (*Offer*). Розташування указаних розділів у межах анонсового блоку не є постійним, що спонукає читача до перемикання уваги, пошуку й альтернативного вибору газетного матеріалу. Однак, нами простежено тенденцію, згідно з якою ЗЛІВА верхньої анонсової смуги оголошується тематика сенсаційних статей (*Feature*): про зовнішність, напр., *Grey hair? It's the ultimate sign of fashion confidence* (The Daily Telegraph, 30.07.2015); міжособистісні стосунки, напр., *Height matters One man tackles the last dating taboo* (The Daily Telegraph, 28.07.2015); здоров'я, напр., *I'm living proof doctors should work weekends* (The Daily Telegraph, 17.07.2015); кіно, напр., *Every grown up needs to see this Pixar film* (The Daily Telegraph, 21.07.2015), тощо; ЦЕНТР займає спорт (*Sport*), напр., *The Ashes England on fire as Anderson takes six wickets* (The Daily Telegraph, 30.07.2015), а СПРАВА міститься рекламна пропозиція (*offer*), напр., *Exclusive book offer The Love Song of Miss Queenie Hennessy by Rachel Joyce*. Секція СПРАВА також анонсує мистецькі рубрики (*Arts*), які вміщують статті про життя британських та американських акторів, музикантів і інших знаменитостей.

Структурно кожна з трьох секцій верхнього анонсового блоку складається з трьох рівнів: заголовок, підзаголовок, назви рубрики й гіперпосилання на сторінку зі статтею. Указані рівні відзначаються властивим їм змістовим наповненням. Заголовок, як правило, оголошує тему, яка виступає у формі проблеми, напр., *Workwear* (The Daily Telegraph, 8.07.2015); назви спортивного турніру, напр., *Wimbledon* (The Daily Telegraph, 8.07.2015); імені журналіста / оглядача, напр., *Allison Pearson* (The Daily Telegraph, 8.07.2015) або рекламного оголошення, напр., *Exclusive book offer* (The Daily Telegraph, 14.07.2015). Підзаголовок вказує на причину виникнення проблеми, напр., *Why I hid my cosmetic surgery* (The Daily Telegraph, 31.07.2015), шляхи її вирішення або зняття, напр., *It's the ultimate sign of fashion confidence* (The Daily Telegraph, 30.07.2015), позицію журналіста або відомої людини щодо її вирішення, напр., *My eight-point plan to save the BBC* (The Daily Telegraph, 22.07.2015) або деталі реклами, напр., *Runaway by Peter May for only & 3.49* (The Daily Telegraph, 30.07.2015).

Структурно-змістові особливості анонсового блоку створюють образ активного читача, який буде діяти під впливом прочитаної статті. Найбільш відкрито до зовнішніх егоцентричних дій читача закликає секція ЗЛІВА, де найдовше концентрується увага. Підзаголовок цієї секції оголошує інструкцію до вирішення проблеми, яка подається у заголовку, що дає можливість читачу вдатися до фізичних або соціальних дій для задоволення власних потреб, напр., *How to be fabulous at every age* (The Daily Telegraph, 22.07.2015).

До внутрішніх ментальних дій закликають читача секції в ЦЕНТРІ та СПРАВА, що оголошують позицію автора на проблему, акцентують на певних аспектах з життя спорту та

знаменитостей. Як наслідок від читача очікується ознайомлення з новим досвідом, його осмислення, здивування, зміна внутрішньої позиції, що з часом може призвести до запозичення запропонованих моделей поведінки або формування нових.

Проведене дослідження виявило, що визначальними дискурсивними ознаками репрезентації подій у верхньому анонсовому блоці газети the Daily Telegraph є динамічність, аналітичність та узагальненість, за якими простежується поступовість осмислення поданої інформації. На початковому етапі найважливішою є динамічність, яка виявляється в адресованості повідомлення, його спрямованості до активного читача. Подальший етап осмислення інформації спирається на аналітичність репрезентації подій, що полягає в їх розчленуванні на відношення, складники або аспекти з подальшою концептуалізацією на вищому рівні абстракції. Кінцевий етап осмислення події спирається на узагальненість репрезентації подій, виведених на вищий рівень абстракції шляхом їх згортання, компресії, синтезу окремих відношень, встановлення зв'язків між їх аспектами, що дозволяє читачу по-новому підійти до вирішення відомої проблеми або ознайомитися з поглядом авторитетних особистостей на неї.

Об'єднуючим виявом динамічності, аналітичності та узагальненості репрезентації подій в анонсовому блоці є вживання неповної граматичної конструкції, в якій відсутні мовні одиниці на позначення діяча, що забезпечує безпосередню адресованість оголошеного повідомлення читачеві газети, швидке сприйняття стислої інформації з мінімальним акцентом на відомих фактах і максимумом впливу, напр., *Stand up and be proud of our lionesses* (The Daily Telegraph, 1.07.2015). У наведеному підзаголовку динамічність, аналітичність і узагальненість репрезентації події реалізуються в директивній конструкції, яка спонукає читача швидко виявити те, що відбулося і вдатися до очікуваних від нього дій, позначених присудками *stand up* і *be proud*.

В окремих секціях анонсового блоку наголошується на активності автора, що дозволяє представити його як джерело аналізу та сфокусувати увагу на його позиції, яку може прийняти читач, напр.:

Allison Pearson

My eight-point plan to save the BBC (The Daily Telegraph, 22.07.15).

У наведеному прикладі про позицію автора свідчить наявність імені оглядача *Allison Pearson* в заголовку та особового займенника *my* у підзаголовку, що свідчить про динамізм та аналітичність представлення оголошеної події.

Іншою визначальною ознакою репрезентації подій у верхньому анонсовому блоці є локальність, виявлена в тематиці оголошень, що обмежується переважно Великобританією та подекуди США, напр., *Rampant England on brink of regaining the Ashes* (The Daily Telegraph, 8.08.2015). Наведений підзаголовок вказує, що повідомлення адресоване англійцям, оскільки містить власні назви на позначення частини Великобританії (*England*) та всесвітньовідомого англійського турніру з крикету (*the Ashes*).

Анонсові блоки ЗЛІВА та ЗНИЗУ по-різному впливають на широту меж поля зору читача. Лівий анонсовий блок розширює встановлені першою сторінкою межі поля зору ЗЛІВА НАПРАВО, оскільки оголошує про події в окремій колонці, яка разом з наступним подієвим блоком сприймається як ЦЕНТР. Хоча одночасно лівий анонсовий блок спричинює звуження меж сприйняття подієвого блока, оскільки займає на шпальті його потенційний простір. Лівий анонсовий блок також розширює межі поля зору ЗВЕРХУ ВНИЗ, оскільки подається у вигляді суцільної вертикальної колонки по всій висоті шпальти.

Лівий анонсовий блок, як правило, містить вісім невеликих вертикальних секцій, структурно-змістове наповнення яких свідчить про поступове ущільнення матеріалу, а саме поступове зменшення його об'єму ЗВЕРХУ ВНИЗ, що позначається на розподілі та утриманні уваги читача. Верхні секції сприймаються як ЦЕНТР, оскільки виявляються більш змістовними і потребують більше уваги, утримання якої може спонукати читача пройти за гіперпосиланням до потрібної внутрішньої шпальти для подальшого ознайомлення зі статтею. Зазвичай у the Daily Telegraph структурно змістова схема чотирьох верхніх секцій у лівому анонсовому блоці першої шпальти включає такі елементи як рубрика, заголовок, текст, гіперпосилання, напр.:

Рубрика *World*

Заголовок *Tsipras quits, plunging Greece into new crisis*

Текст *Alexis Tsipras resigned as Greek prime minister and called a snap election last night, saying he had a moral obligation "to lay his actions before the judgment of the people. [...]*

Гіперпосилання *Pages 16&32*

Лівий та нижній анонсовий блоки переважно дублюють один одного, однак, їх різне розташування на сторінці впливає на місцезнаходження секцій у них і розподіл уваги читача між ними згідно з орієнтирами ПЕРИФЕРІЯ-ЦЕНТР. Секції, які анонсують найпоширеніші, традиційні рубрики як-то *World, News, Business*, займають більшу частину лівого анонсового блоку та середину нижнього, а тому сприймаються як ЦЕНТР з найважливішою інформацією. Центральність указаних секцій передбачає зміну їх змістового наповнення від випуску до випуску, що потребує більшої зосередженості й активності читача, виявляється у більш об'ємному змісті та його динамічній, фактичній, описовій репрезентації.

Навпаки, секції, які анонсують другорядні, розважальні рубрики *Puzzles, Obituaries, TV listings, Weather*, відзначаються однаковою послідовністю і постійністю розташування ВНИЗУ ЗЛІВА, а тому, залежно від організації першої шпальти, утворюють лівий або нижній анонсові блоки. Секції ВНИЗУ ЗЛІВА сприймаються як ПЕРИФЕРІЯ через свою незмінність і стислість, оскільки вони є двоелементними і включають назву рубрики та гіперпосилання на номер сторінки, напр., *Puzzles 20; Obituaries 37; TV listings 39; Weather 40*. Відповідно концентрація уваги читача є короткотривалою, сприйняття – автоматичним, що сприяє швидкому переходу за гіперпосиланням до внутрішньої шпальти. Крім того, анонсові секції ВНИЗУ ЗЛІВА представляють події найбільш узагальнено, у скомпресованому вигляді, оскільки лише вказують на рубрики, які отримують змістову реалізацію на внутрішніх шпальтах.

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. У сучасному британському газетному дискурсі визначальною формою репрезентації подій є анонсовий блок, який найкраще представлений на першій шпальті широкоформатних видань. Встановлено, що основні дискурсивні функції анонсового блоку є адресатно-спрямованими. До них належать орієнтаційна, атрактивна, рекламна та гіпертекстова. Анонсова репрезентація подій на першій шпальті британської газети *the Daily Telegraph* підпорядковується таким гіпертекстовим ознакам газетного дискурсу як фрагментарність й рівнева організація. У когнітивному аспекті втіленого розуміння конструювання подій в анонсовому блоці спирається на топологічні образ-схеми ПЕРЕДНІЙ, ВЕРХ-НИЗ, ЗБОКУ (ЛІВО-ПРАВО), ЦЕНТР-ПЕРИФЕРІЯ, а також на низку ментальних операцій, основними з яких є динамічність, аналітичність, узагальненість. Перспективним вбачається подальше комунікативно-когнітивне вивчення репрезентації подій у різних видах медіа-дискурсу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики : підручник / Ф.С. Бацевич. – К. : Академія, 2004. – 342 с.
2. Демьянков В.З. «Событие» в семантике, прагматике и в координатах интерпретации текста / В.З. Демьянков // Известия АН СССР. Серия литературы и языка. – 1983. – Т. 42. – № 4. – С. 320-329.
3. Леонтьев А.А. Психолингвистические особенности языка СМИ / А.А. Леонтьев. – Режим доступу: // evartist.narod.ru/text12/06.htm#_top
4. Потапенко С.І. Сучасний англомовний медіа-дискурс: лінгвокогнітивний і мотиваційний аспекти : монографія / С.І. Потапенко. – Ніжин : Видавництво НДУ імені Миколи Гоголя, 2009. – 391 с.
5. Шабес В. Я. Событие и текст / В. Я. Шабес. – Москва : "Высшая школа", 1989. – 176 с.
6. Bednarek M. News Discourse / M. Bednarek, H. Caple. – N.Y. : Continuum, 2012. – 288 p.
7. Bell A. A Century of News Discourse / A. Bell // International Journal of English Studies. – 2003. – Vol. 3. - № 1. – P. 189-208.
8. Bignell J. Media Semiotics. An Introduction / J. Bignell. – Manchester and New York : Manchester University Press, 2002. – 243 p.
9. Buja E. The Discourse Analysis of a Newspaper Article / E. Buja // Acta Universitatis Sapientiae Philologica. – 2010. – Vol. 2. - № 2. – P. 259-271.
10. Conboy M. The Language of Newspapers. Socio-Historical Perspectives / M. Conboy. – N.Y. : Continuum, 2010. – 185 p.
11. Dijk Teun A. Van News as Discourse / Teun A. Van Dijk. – Hillsdale. New Jersey : Lawrence Erlbaum Associates, Publishers, 1988. – 210 p.
12. Hypertext // Dictionary of Media and Communications / ed. M. Danesi. – Armonk, N.Y., London : M.E. Sharpe, 2009. – 349 p.
13. Johnson M. The Body in the Mind: The Bodily Basis of Meaning, Imagination, and Reason / M. Johnson. – Chicago ; L. : The Univ. of Chicago Press, 1987. – 233 p.

14. Johnson M. The philosophical significance of image schemas / M. Johnson // From Perception to Meaning: Image Schemas in Cognitive Linguistics. – Berlin : Mouton de Gruyter, 2005. – P. 15-33.
15. Matheson D. Media Discourses: Analyzing Media Texts / D. Matheson. – England : Open University Press, 2005. – 219 p.
16. Pulling Newspapers Apart. Analysing Print Journalism / ed. Bob Franklin. – London and New York : Routledge, 2008. – 304 p.
17. Talbot M. Media Discourse. Representation and Interaction / M. Talbot. – Edinburgh : Edinburgh University Press, 2007. – 210 p.
18. Wortham S. Discourse Analysis beyond the Speech Event / S. Wortham, A. Reyes – London and New York : Routledge, 2015. – 196 p.

Кришталюк А. Анонсирование событий в современном британском газетном дискурсе: коммуникативно-когнитивный аспект. Статья посвящена установлению коммуникативно-когнитивных особенностей анонсовой репрезентации событий в современном британском широкоформатном газетном дискурсе. Введение термина 'анонсовый блок' вызвано изменением требований общества к репрезентации событий в газетном дискурсе. Анонсовый блок определяем как ленту, которая находится сверху, внизу или слева на первой странице и служит для оповещения событий, детализированных внутри газеты. Для установления когнитивно-коммуникативных особенностей анонсирования событий использовано топологические образ-схемы – ПЕРЕДНИЙ, ВВЕРХ-НИЗ, СБОКУ (ЛЕВО-ПРАВО), ЦЕНТР-ПЕРИФЕРИЯ – элементарные ментальные структуры сенсомоторного происхождения, которые фиксируют направление взгляда читателя, устанавливают общую структуру страниц и текстов, а, следовательно, принимают участие в начальном этапе осмысления событий. Выявлено, что начальное осмысление анонсов событий является комплексным, аналитическим и интертекстуальным одновременно. Топологическое размещение анонсового блока определяет структурные, содержательные и гипертекстовые признаки репрезентации событий в нем. Верхний, нижний и левый анонсовые блоки создают разные образы как автора так и читателя. Исследовано, что в анонсовой репрезентации событий задействованы такие метальные операции как динамичность, аналитичность, обобщенность, локальность, которые способствуют тому, чтоб проследить характер и последовательность осмысления событий.

Ключевые слова: анонсовая репрезентация событий, анонсовый блок, британский газетный дискурс, топологические образ-схемы, ментальные операции.

Kryshchaliuk A. Announcing events in the Modern British newspaper discourse: communicative and cognitive aspects. The paper is devoted to establishment of the communicative-cognitive peculiarities of an announcing event representation in the modern British broadsheet newspaper discourse. The introduction of the term 'announcement segment' is determined by the change of the social demands to the event representation in the newspaper discourse. The announcement is defined as a TOP, BOTTOM or LEFT segment that contains events detailed inside the newspaper. For establishing the communicative-cognitive peculiarities of event announcements topological image schemas (FRONT, UP-DOWN, LEFT-RIGHT, CENTER-PERIPHERY) have been used. The topological image schemas are elementary mental structures of sensory-motor origin that fix the direction of the reader's view, structure pages and texts and participate in the initial stage of the event conceptualization. It has been found out that the initial conceptualization of event announcements is simultaneously complex, analytic and intertextual. The topology of an announcement segment determines the structural, meaningful and hypertextual characteristics of its event representation. The TOP, DOWN and LEFT announcement segments construct different images of both the author and the reader. We have come to the conclusion that such mental operations as dynamicity, analyticity, generality, locality participate in the representation of events in announcements and help to trace the gradual character of an event conceptualization.

Key words: announcing event representation, announcement segment, British newspaper discourse, topological image schemas, mental operations.

Юлія Любавська
(Харків)

УДК 811.161.2'42:070

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ЗАХІДНИХ ЗІРОК ЕСТРАДИ ЯК ТОРГІВЦІВ / ТОВАРУ В РАДЯНСЬКОМУ ПУБЛІЦИСТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

У статті йдеться про особливості концептуалізації західних поп-музикантів як бізнесменів або як товару на сторінках радянської публіцистики 1970 – 1980-х років. Простежено, які вторинні номінації на позначення співаків та інші мовні засоби використовували журналісти залежно від соціальної позиції. Вказано, що західна поп-культура, і музика зокрема, була елементом «чужого» світу, тому радянські публіцисти намагались утвердити її як негативне явище, породжене низькою культурою капіталістичного суспільства. Тому в радянській публіцистиці ототожнювалися концептосфери МУЗИКА і БІЗНЕС шляхом приписування субконцептам, що є складниками концептосфери МУЗИКА, таким як ПУБЛІКА, МУЗИКАНТ тощо, ознак субконцептів концептосфери БІЗНЕС, таких як СПОЖИВАЧ, ТОВАР, БІЗНЕСМЕН. Відповідно до цього концептуалізація образу поп-музиканта відбувалася в двох напрямках. По-перше, самого артиста проголошували торгівцем, який вийшов на сцену заробити гроші. По-друге, артиста і його творчість називали товаром, на який витрачають свої кошти шанувальники (споживачі цього товару) і на якому заробляють бізнесмени, які створюють цих зірок.

Ключові слова: концептуалізація, концептосфера, оцінка, конотація, ідеологема, опозиція «свій – чужий», вторинна номінація.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Проблема діалектики «свого / чужого» у зв'язку з розвитком міжкультурної комунікації є сьогодні досить актуальною й цікавить багатьох дослідників гуманітарних наук. На думку Ю. С. Степанова, ця діада є одним із головних концептів колективного, масового, народного, національного світосприйняття [2, с. 484]. Чуже здавна частіше викликало негативну оцінку, негативні емоції та мало більшу експресію, ніж своє, рідне. Розглядаючи дихотомію «рідне – іноземне (чуже)», Т. А. Космеда зазначає, що другому природно притаманний відтінок негативності [1, с. 18]. Опозиція *свій – чужий* була прикметною рисою радянського типу комунікації, зокрема й публіцистичного дискурсу. Передусім ішлося про протиставлення цінностей радянського комуністичного суспільства і західних капіталістичних країн. Особлива увага приділялася соціально-економічним явищам, одним із яких був бізнес.

Саме слово *бізнес*, як і багато подібної лексики, що позначала західні реалії, у мові радянської преси функціонувало як ідеологема і було маркером ворожого світу. У радянській лексикографії в дефініції цього слова обов'язково містилася вказівка на чужість у вигляді словосполучень *в капіталістичних країнах, в капіталістичному світі*, словникові визначення мали оцінний та експресивний компоненти переважно як обов'язкові. Звернімо увагу на статтю, вміщену в першому виданні «Української радянської енциклопедії». Тут бізнес – це «поширене в капіталістичних країнах, особливо в США, найменування підприємницької діяльності, що дає прибуток. Предметом бізнесу за капіталізму є не лише об'єкти господарської сфери, а і політична діяльність, медична допомога, наука, мистецтво тощо. Капіталісти роблять бізнес з війни, збагачуючись на поставках засобів озброєння і навіть на торгівлі з ворожим табором» [3, с. 557] (у другому виданні цієї енциклопедії текст про бізнес уже не містив останнього речення [4, с. 443]). Як бачимо, радянську людину найбільше мало обурювати те, що в західних країнах предметом бізнесу могла стати будь-яка сфера людської діяльності, а не тільки господарська. Тому одним із завдань преси того часу було викриття й засудження бізнесу в усіх його проявах. Такою сферою було й західне мистецтво, зокрема популярна музика.

Метою будь-якого мистецтва є вплив на людські почуття; часто завдяки мистецтву людина засвоює певні цінності, норми поведінки тощо. Радянські ідеологи не могли допустити, щоб радянська молодь засвоювала стандарти, ідеали ворожого капіталістичного світу, тому всіляко протидіяла цьому, у тому числі через ЗМІ. Одним із способів, завдяки якому досягали

такої мети, було ототожнення концептосфер МИСТЕЦТВО (МУЗИКА зокрема) і БІЗНЕС. Автори публіцистичних текстів наголошували на матеріальному аспекті західного мистецтва, часто називали музикантів живим товаром або порівнювали їх із продавцями, рахували їхні прибутки. Тому, на нашу думку, видається цікавим дослідити мовні засоби концептуалізації західних артистів естради як торгівців/товару в радянській публіцистиці, у чому й полягає **мета** нашої розвідки. Питання співвідношення таких ментальних структур, як МУЗИКА і БІЗНЕС, досі не мало висвітлення в науковій літературі, проте, на нашу думку, є **актуальним**.

У 1970–1980-ті роки в англomовних країнах Заходу розвивається й набуває величезної популярності поп-музика як феномен масової культури, передусім молодіжної. На музичному небосхилі з'являються зірки, які стають відомими на весь світ. Саме в ті роки в радянській пресі починають з'являтися критичні статті на цю тему. Тому **матеріалом роботи** обрано статті тих років, вміщені в одній із провідних газет того часу – «Молодь України» (далі – МУ). Ці статті умовно можна поділити на такі, у яких дається загальна оцінка поп-культурі й поп-музиці, і такі, що присвячені конкретним естрадним виконавцям, таким як Девід Кесседі, Майкл Джексон, Мадонна, гурти «Бітлз», «Бей-сіті роллерс», «Квін» тощо.

Виклад основного матеріалу дослідження. Ототожнення концептосфер МУЗИКА і БІЗНЕС відбувається шляхом приписування субконцептам, що є складниками концептосфери МУЗИКА, таким як ПУБЛІКА, МУЗИКАНТ тощо, ознак субконцептів концептосфери БІЗНЕС, таких як СПОЖИВАЧ, ТОВАР, БІЗНЕСМЕН. Передусім звернемо увагу на образ західного поп-музиканта. Залежно від суб'єкта номінації на позначення естрадних співаків вживалися різні вторинні одиниці. Коли таким суб'єктом була публіка, використовувалися лексеми з завищеною позитивною оцінкою: *герой, ідол, ідеал, кумир, королева*: «*Бернадетта не побачила величезного букета квітів, надісланого в госпіталь співаком, який був її ідеалом і кумиром*»; «*Коли Кесседі вийшов на сцену, натовп кинувся до бар'єрів, щоб бути поближче до свого ідола*»; «*Довкола естрадних співаків створюється атмосфера ажіотажу, їх перетворюють на героїв*» (МУ. – 1974. – № 131); «*Були бітли та спливи. Обоженювана четвірка з Ліверпуля розсипалася, полишивши світові епідемію вокально-інструментальних ансамблів та нудьгу за кумирами, що збігли*»; «*Загіпнотизований ревом електричних гітар, натовп дівок знову рветься до сцени, щоб впасти до ніг нових ідолів*» (МУ. – 1975. – № 212); «*Один з її (Мадонни) бойовиків – «Матеріально дівчина?» – саме і є маніфестом такої позиції поп-королеви*»; «*Вірнопідданих «її величності» пізнаєш відразу. Це школярки, які, наслідуючи свого кумира, обезбарвили перекисом водню юні локони, видобули з маминих скринь темні окуляри п'ятдесятих років, які копіюють чорно-рожеві туалети співачки, а разом з тим і спосіб її мислення*» (МУ. – 1987. – № 170) тощо. Помітно, що в контекстах слова, які первинно мали позитивну конотацію, набувають негативної оцінки, бо радянські журналісти намагалися розвінчати героїчний образ поп-зірок, показуючи шкідливість для публіки такого ставлення через описи масового ажіотажу. Тому в таких статтях фігурувало багато слів і словосполучень на позначення психічного стану глядачів: *масова істерія, нервові напруження, загіпнотизований натовп, публіка реве від захоплення, божеволіють* тощо. Інколи навіть описувалися смертельні випадки від емоційного перенапруження чи від впливу людей під час виступу зірок (МУ. – 1974. – № 131). Ажіотаж, створюваний навколо артистів, міг передаватись і синтаксичними засобами, наприклад, у наступній цитаті – через ряд риторичних питань: «*Що за шум, що за гам учинився? Пожежа? Бунт? Щось «дають»? Чи, може, дійсно з мухою комар оженився? Ні! Це на концерт поп-музики стікаються її завзяті шанувальники*» (МУ. – 1974. – № 235).

Тож, щоб знівелювати образ музиканта як кумира, ідола, публіцисти приписували естрадним співакам низку негативних рис. Тут суб'єктом вибору номінативних засобів переважно є вже сам публіцист. Передусім ішлося про сумнівне минуле артистів та їх зв'язок із різними суспільними хворобами, такими як наркоманія, куріння, алкоголь, проституція тощо: «*Де ви тепер, кудлаті зірки поп-музики? Джон Леннон судиться-рядиться з імміграційною службою, яка поривається вигнати його із США за незаконне зберігання наркотиків*» (МУ. – 1975. – № 212); «*Свого часу «матеріальна дівчина!» приїхала до Нью-Йорка з Мічигана з тридцятьма п'ятьма доларами у задній кишені джинсів. А далі сталась не дуже приваблива історія, яку, аби мовилось про когось іншого, постаралися б приховати: «чоловічий» журнал*

«Пентхауз» опублікував серію порнографічних знімків, на яких Мадонна-Луїза – у чому мати народила. Те, що у порномоделі раптом віднайшовся слух і який-неякий голос, – чиста випадковість. Але не сцену Мадонна перенесла усі замашки своєї попередньої професії» (МУ. – 1987. – № 170). Шанувальників музики західних артистів теж наділяли подібними якостями: «Аудиторія – молодь від 13 до 19 років, яка тільки-но починає експерименти з маріхуаною і більш «сильними» наркотиками. Вони сідають на спинки стільців, гоїдаються, сновигають між рядами»; «Хлопці тримаються гурту, палять сірники й кидають їх наперед, зчиняють шарварок, штовхають порожні пляшки...»; «Майже всі «слухачі» мають за 20 років і колись належали до категорії «важкого металу», але тепер замість алкоголю вживають у великих дозах транквілізатори та на знак прихильності не верещать, а лише аплодують» (МУ. – 1974. – № 235). Окрім шкідливих звичок, часто публіцисти наголошували на низькій загальній культурі естрадного виконавця (і невибагливості слухачів, бо вони мають такий самий рівень культури), а також на відсутності таланту співака; наприклад, зазначалося, що Мадонна має який-неякий голос (МУ. – 1987. – № 170), «Квін» – звичайна собі група з досить пістрявим репертуаром, не вільна від манірничання (МУ. – 1987. – № 25). Низьку оцінку таланту можна побачити в поясненні назви гурту, яке наводиться на сторінках преси: «На відміну, скажімо, від ансамблю «Кров, піт і сльози» назва нової групи позбавлена драматизму і взята нізвідки. «Роллер» – англійське жаргонне слівце, що означає – модник. Але не в заправних до дірок джинсах, а з ширшими інтересами в царині готового плаття. Обізвавши себе спочатку роллерами, п'ятірка ткнула потому булавкою в карту США, виплекуючи, очевидно, мрію поїхати туди на гастролі. Дірка припала на містечко Бей-сіті, штат Мічиган. Звідси й назва «Бей-сіті роллерс». Вийшло швидко і без надриву інтелекту» (МУ. – 1975. – № 212).

Подібні негативні, засуджувальні чи іронічні характеристики, які радянська публіцистика давала західним співакам, слугували одній меті – довести, що не бажання поділитися своєю творчістю, не великий талант приводили артиста на сцену, а банальне прагнення заробити, а отже, західна культура є не духовною, а цілком матеріальною, про що говорять і такі твердження: «Із невибагливого, напіваматорського зачинання **поп-музика перетворилася на розвинуту промисловість**, річний капітал якої дорівнює 2 млрд. доларів»; «Уже в самій **поп-музиці, цій комерції від культури**, розрізняють комерційний і підпільний (або ж некомерційний) напрямки», «Подібну еволюцію від «важкого металу» до «респектабельних» можна вважати типовою для споживання музичної поп-культури. Вона спростовує твердження про «революційну» природу поп-музики і вказує на те місце, яке вона посідає серед інших **різновидів комерційного мистецтва промисловості розважального бізнесу**, річний капітал якого дорівнює 2 мільярдів доларів» (МУ. – 1974. – № 235). Тому радянська преса створювала образ співака не як ідеалу, а як звичайного торгівця. У таких випадках вторинними номінатами на позначення артистів стають слова *торговець, мільйонер, ділок*: «**«Квін»: музиканти чи торговці?** (заголовок)» (МУ. – 1987. – № 25); «Те, що 10 років тому шокувало порядних буржуа, тепер стало частиною машини, яка приносить прибутки, так само, як колись бунтівні **поп та рок-музиканти тепер стали мільйонерами та ділками великого бізнесу**» (МУ. – 1974. – № 202). Також ототожнення артиста і торговця відбувається шляхом використання лексики на позначення грошей, розміру прибутків, які артист отримує від концертів, дій з грошима: «Та й сама Мадонна не тільки не приховує той бік справи, який у музиці прийнято вважати тіньовим, але й підкреслює, що маніакальна жага до процвітання у **грошовому вираженні** – головна частина її творчої концепції. Вона відверто прославляє уміння і стремління **робити гроші будь-якими засобами**» (МУ. – 1987. – № 170); «Дев'ять концертів – і ось уже близько півмільйона чоловік. А які **прибутки**? Майкл Джексон, як вважають тут, **одержить** лише за токійські концерти **25 мільйонів доларів**. Може, в цьому основна причина «любові» Джексона до японської публіки? Все ж таки у **шоу-бізнесі головне – бізнес...**» (МУ. – 1989. – № 32).

Популярність співака преса обґрунтовувала не його талантом, а продуманою рекламною кампанією, вдалим маркетинговими ходами: «**«Поп-музика» посилено рекламується буржуазною пресою, радіо, телебаченням, рекламою! Ділки від мистецтва не шкодують грошей, бо всі реклами й витрати повністю окупаються.** (...) Основну ставку ділки роблять на підлітків, беручи до уваги їх психіку, яка легко збуджується» (МУ. – 1974. – № 131),

«Плоский, круглый світ грамофонного бізнесу обертається зі швидкістю 33 оберти на хвилину навкруги однієї осі – реклами. Кумирів тут роблять, як праски: з готового, добре відомого набору деталей. Перш за все, «імідж». Це слівце означає попередньо розроблений за письмовим столом образ поп-ансамблю, який потім продається слухачам» (МУ. – 1975. – № 212). В останній цитаті слово, запозичене з англійської мови, взяте в лапки, має виразну конотацію іншомовності, чим ще раз підкреслюється чужість подібних явищ для радянського простору. Так співак і його твори перетворюються на товар, який добре продають бізнесмени: *«Погляд на мистецтво, призначене для широких мас, як на свого роду духовний ширпотреб, як на товар, який має сенс лише тоді, коли він є комерційною цінністю і може приносити прибуток, – цей погляд одержав яскраве вираження у феномені «масової культури», яка оформилася в своєму «класичному» вигляді за останні роки»; «...західні ідеологи зводять зміст і критерії «мас-культури» до убогого набору жанрів, що користуються найбільшою комерційною популярністю, і до того низького художнього рівня, який визначається смаками та розвитком «людини з вулиці»»* (МУ. – 1976. – № 88); *«Рок музика – і товар? А чому б, власне, ні? Якщо він добротньо зроблений, то споживається в якій завгодно упаковці: «живцем» – в концертних залах, на стадіонах, на відеокасетах чи – традиційно – на дисках»* (МУ. – 1987. – № 25). Отже, з одного боку, створюється образ співака як бізнесмена, а з другого, – образ співака як товару, на якому заробляють зіркові менеджери, тобто ділки. В останньому випадку навіть вербалізуються атрибути товару – упаковка. У наступному прикладі ужито слово зі значенням дії над товаром: *««Продаж» роллерів публіці не відбувався б так дзвінко, якби не гігантські попередні витрати фірм звукозапису»* (МУ. – 1975. – № 212).

У тому випадку, коли музикантів називають товаром, уживаються вже зовсім інші вторинні номінативи на їх позначення, наприклад *лошаки, нещасні люди*: *«Такий самий концерт плюс різдвянський галоп по п'ятнадцяти містах Америки готується тепер для нових лошаків, на котрі зробив головну ставку музикальний бізнес Заходу. Ансамбль іменує себе «Бей-сіті роллерс»»* (МУ. – 1975. – № 212). У наступному прикладі розкривається думка про те, що самі артисти стають жертвами бізнесменів, людей, які заробляють на їхній праці. Для переконливості журналісти наводять слова самих співаків, уводячи в текст цитати: *«Ділки розважального бізнесу приносять у жертву прибуткам не лише нервову систему юних слухачів, але й життя артистів. Кессіді, співак, кількість платівок з записами якого досягла 20 мільйонів екземплярів, глибоко нещасна людина. «Бувають моменти, – сказав він в інтерв'ю, – коли я відчуваю, що не зможу більше так жити. У мене всередині все спалене, порожнеча. Я велика зірка з купою грошей і з становищем. Але щира правда, що я нещасний». (...) «Я відчуваю, – сказав співак, – що мене жахливо експлуатують люди бізнесу, ті, що роблять рекламу. Я працюю сім днів на тиждень, по 19 годин на день, за тиждень проїжджаю б тисяч миль. Я не розпоряджаюся своїм життям, воно під владою контракту». (...) Поки що невідомо, чи зуміє Кессіді зажити новим життям, чи ділки знову ж контрактами стриножать його і посадять у цю клітку. Якщо йому пощастить вирватися з лабет, ділки знайдуть іншого співака, створять йому славу і він, як і Девід, почне своїм «мистецтвом» калічити почуття молоді. Бізнес є бізнес»* (МУ. – 1974. – № 131). У таких контекстах уживаються дієслова на позначення дій бізнесменів, спрямованих на музикантів: *бізнес зробив ставку, ділки приносять у жертву, люди бізнесу експлуатують, ділки створюють славу* тощо. Як бачимо, ці дієслова вказують на повну залежність артистів від бізнесу. Завершується текст синтаксичним фразеологізмом *бізнес є бізнес*, за допомогою чого автор ще раз утверджує стереотипне уявлення про бізнес як про безпринципне, жорстоке явище.

Якщо музикантів називають товаром, то шанувальників, слухачів музики – споживачами, які купують цей товар і приносять прибутки бізнесменам: *«Її (поп-культури) воїнство складається з поетів, художників, кіномитців, співаків, музик, скульпторів і велетенської армії споживачів їхньої продукції»* (МУ. – 1974. – № 235). У радянській пресі ставлення до споживачів такого товару було різним: з одного боку, спостерігалася їх негативна оцінка, цих людей наділяли негативними рисами, як і їхніх кумирів (це ми показали на початку нашої розвідки); з другого боку, мав місце співчутливий тон, наприклад, у статтях, де описувано нещасні випадки на концертах або наголошувало на наївності молоді, на якій заробляють гроші:

«Цілком очевидно, що музиканти пошилися в поети не з великого кохання. Цьому великою мірою сприяє невибагливість та неосвіченість їх молодіжної аудиторії, яка й приносить великі прибутки» (МУ. – 1974. – № 235).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Явище західної поп-музики радянські публіцисти розглядали як феномен «чужого», ворожого капіталістичного суспільства, породжений низькою культурою буржуазного світу, де панує капітал. Відповідно до цього концептуалізація образу поп-музиканта відбувалася в двох напрямках: по-перше, самого артиста проголошували торговцем, який вийшов на сцену заробити гроші; по-друге, артиста і його творчість називали товаром, на який витрачають свої кошти шанувальники (споживачі цього товару) і на якому заробляють бізнесмени, які створюють цих зірок. Залежно від мети публіцисти, характеризуючи образи музикантів, використовували різні мовні засоби, лексику, яка належить до вербалізаторів концептосфери БІЗНЕС.

У радянській публіцистиці обговорювалися й інші прояви так званої західної масової культури. Тож перспективи подальших розвідок вбачаємо у вивченні особливостей взаємодії інших концептів, що входять до складу концептосфери МИСТЕЦТВО (наприклад, КІНО, ЛІТЕРАТУРА), з концептосферою БІЗНЕС. Це допоможе більше дізнатися про формування мовної картини світу радянської людини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Космеда Т. А. Аксиологічні аспекти прагмалінгвістики : формування і розвиток категорії оцінки / Тетяна Космеда. – Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2000. – 350 с.
2. Степанов Ю. С. Константы : словарь русской культуры / Ю. С. Степанов. – 3-е изд., испр. и доп. – М. : Академический Проект, 2004. – 992 с.
3. Українська радянська енциклопедія. – К. : Вид-во АН УРСР, 1959. – Т. 1. – 639 с.
4. Українська радянська енциклопедія. – 2-ге вид. – К. : УРЕ, 1977. – Т. 1. – 542 с.

Любавская Ю. С. Концептуализация западных звезд эстрады как торговцев/товара в советском публицистическом дискурсе. В статье прослежены особенности концептуализации западных поп-музыкантов как бизнесменов или товара на страницах советской публицистики 1970–1980-х годов. Выявлено, какие вторичные номинации для обозначения певцов и другие языковые средства использовали журналисты в зависимости от социальной позиции. Указано, что западная поп-культура, и музыка в частности, была элементом «чужого» мира, поэтому советские публицисты пытались утвердить ее как негативное явление, порожденное низкой культурой капиталистического общества. Поэтому в советской публицистике отождествлялись концептосферы МУЗЫКА и БИЗНЕС путем приписывания субконцептам, которые есть составляющими концептосферы МУЗЫКА, таким как ПУБЛИКА, МУЗЫКАНТ, черт субконцептов концептосферы БИЗНЕС, таких как ПОТРЕБИТЕЛЬ, ТОВАР, БИЗНЕСМЕН. Согласно этому концептуализация образа поп-музиканта происходила следующим образом. Во-первых, самого артиста провозглашали торговцем, который вышел на сцену зарабатывать деньги. Во-вторых, артиста и его творчество называли товаром, на который тратят свои средства поклонники (потребители этого товара) и на котором зарабатывают бизнесмены.

Ключевые слова: концептуализация, концептосфера, оценка, коннотация, идеологема, оппозиция «свой – чужой», вторичная номинация.

Lyubavska Yu. S. The conceptualization of western pop stars as traders/commodities in the soviet journalistic discourse. The article is devoted to the peculiarities of conceptualization of Western pop musicians as businessmen or articles of trade in Soviet journalism of 1970–1980s. It is noted that the phenomenon of Western pop music was considered by Soviet journalists as an “alien” one belonging to the enemy capitalistic society and caused by low-level bourgeois world culture run by capital. Because of that the concept spheres MUSIC and BUSINESS were recognized as equal in Soviet journalism by attributing the features of sub-concepts CONSUMER, GOODS, BUSINESSMAN, that are the elements of BUSINESS concept sphere, to the sub-concepts PUBLIC, MUSICIAN etc., that belong to the MUSIC concept sphere. According to this, the conceptualization of pop musician image was happening in two directions.

First, artists themselves were proclaimed to be traders who earn the money by standing on the stage. Depending on the subject of nomination, different secondary nomination items were used to denote popular singers. In cases of public being the subject, lexemes containing overrated positive assessment were used.

But such words acquired negative meaning in context, because Soviet journalists tried to debunk heroic images of pop stars. To do this the authors imputed to pop singers a range of negative features, pointed at low level of their culture, lack of talent and so on. Soviet journalists tried to prove Western pop culture spiritually deprived, materialistic. So the texts featured the vocabulary denoting artists' income. Second, artists and their creative work were called goods that the worshippers (consumers) spend their money on and the businessmen who create these stars make money on. In that case totally different secondary nomination items denoting pop stars were used, such as "workhorse", "miserable people" and so on. Journalists put in their texts singer's quotations to make them more convincing. The conclusion is made that depending on the aim journalists used different linguistic items, vocabulary belonging to the BUSINESS concept sphere verbalizations, to characterize pop musicians' images.

Key words: conceptualization, concept sphere, evaluation, connotation, ideologeme, opposition «own – alien», secondary nomination.

Статтю схвалено
кандидатом філологічних наук, доцентом кафедри
української мови Харківського національного університету
імені В.Н. Каразіна
Р.А. Трифоновим

Любов Мацько
(Київ)

УДК: 821.161.2(09)Шевченко Т.: 82'0

ВПЛИВ ПЕДАГОГІЧНО-ВИДАВНИЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА НА РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОЇ СОЦІОЛІНГВІСТИКИ

*Добре тому жити,
Чия душа і дума
Добро навчилася любити.
Тарас Шевченко*

У статті розглядаються соціолінгвістичні питання становлення української літературної мови у поетичній творчості Тараса Шевченка у контексті постановки інших слов'янських літературних мов та педагогічні погляди і практична освітня діяльність поета, зумовлені роллю літературної мови в освіті. Українці – Шевченко, Куліш, Костомаров їх послідовник М. Драгоманов та інші соратники шукали у братанні зі слов'янами спільників для шляхів національного відродження свого народу. І це спільне було значною мірою саме у освітньо-культурній сфері. Вони стояли, як і їх названі побратими інших слов'янських народів на ліберально-демократичних позиціях: просвіта народу, освіта рідною мовою, мовою державного життя повинна бути народна мова, вона має стати літературною і духовною основою національної культури.

Ключові слова: українська літературна мова, педагогічні погляди, освітня діяльність, полікультурна ситуація.

Постановка проблеми. Вивчаючи життєвий шлях, літературну і мистецьку творчість видатної елітарної української мовної особистості Тараса Шевченка, відзначаємо, що їй притаманна активна українська самоідентифікація (самішність): етнічна, мовна (лінгвістична) літературна, громадянська, політична. Вже одно це надає підстави вважати його українським соціолінгвістом свого часу. Його геніальна ні з чим не порівнювана і ніким не перевершена літературна, особливо поетична творчість, що утвердила живу народнопоетичну і народнорозмовну мову у статусі єдиної цілісної літературної мови українців як нації, поставила Тараса Шевченка у ряд світових соціолінгвістів. Він відкрив перспективу соціонаціонального розвитку українській мові, літературі, освіті, культурі, націології і, безперечно, конкретній соціолінгвістиці та українській еміджології.

Зрозуміло, що Тарас Шевченко не міг займатися макросоціолінгвістикою, мікросоціолінгвістикою чи прикладною соціолінгвістикою у сучасному форматі цих наук, адже він жив і творив у час повної безправності українців як етносу, не було права на життя (не

гарантувалося), а тим паче на українську мову, літературу, культуру. Такою була для українців соціолінгвістична дійсність XIX століття. Поет особливо гостро переживав її, коли, ввійшовши у культурний світ, здобував визнання і високу оцінку представників інших народів.

У зв'язку з цим набуває особливої **актуальності постановка проблеми** у контексті сучасної філологічної науки та її зв'язків з важливими науковими й практичними завданнями, наукова розвідка про конкретну педагогічно-наукову і видавничу діяльність геніального поета – Батька Нації.

Педагогічні погляди і освітня діяльність Тараса Шевченка сформувалися в середовищі прогресивної ліберально-демократичної інтелігенції Росії та Європи XIX століття. В житті Європи – це період визвольних змагань народів з імперськими режимами, революційні грози й передгрозя та формування національних держав. В літературі, мистецтві й культурі цих народів, а відповідно й передусім в освіті відбувалося проникнення й утвердження просвітницьких, народницьких ідей, романтичних надій і візій служіння народу. В Російській імперії революційно-демократична різночинна інтелігенція мала таку ж романтичну візію служіння просвіті власного народу, але становище ускладнювалося тим, що неосвіченість народу посилювалася його повним закріпаченням. Створювалася взаємообернена ситуація: народ темний, бо безправний, а безправний, бо темний. Тому педагогічні ідеї (і ширше – просвітницькі) міцно ув'язувалися з політичними, класово-соціальними, загальносуспільними, культурологічними, виражалися через літературно-мистецьку діяльність прогресивних провідників нації, громадсько-культурну роботу освічених верств.

Виклад основного матеріалу дослідження. Довгий час майже всі слов'янські народи були поневолені трьома державними націями (турками, німцями і онімеченими росіянами) та ще в освіті й культурі тяжіла над ними попередня традиція культу класичних мов, запозичених старих літературних, якими користувалася державна й культурна верхівка імперських суспільств. Національне відродження слов'янських народів одне за одним протягом XVII-XVIII ст. пробуджувало опір проти гніту і внутрішні сили для самобутнього розвитку духовності, культури, народної освіти, рідної мови та ушляхетнення її як літературної для нації. Це був дуже зручний час і ситуація для розвитку соціолінгвістичних та порівняльно-історичних досліджень у славистиці – зокрема у мовознавстві, фольклористиці, літературознавстві, у педагогіці, культурі.

Мета статті полягає в тому, щоб показати, що представники київської романтичної школи в літературі й культурі Тарас Шевченко, Пантелеймон Куліш, Микола Костомаров, пізніше – Михайло Драгоманов поділяли погляди європейських просвітників і романтиків на простий люд як основу народності, його історію і щоденне буття, відчували гостру потребу просвіти й розвитку власного народу, потребу будити історичну пам'ять українського народу, а з цією метою виробляли з народної мови літературну, плекати її як оберіг нації і запоруку її майбутнього удержавлення.

Важливо відзначити, що позиції Шевченка і його сподвижників у питанні про рідну мову і народність, про народну українську мову були суголосними з позиціями європейських романтиків: угорського поета Шандора Петефі, французького поета Віктора Гюго, теоретиків німецького романтизму Людвіга Ахім фон Арніма та Ф.Шлегеля, італійського романтика ді Бреме, англійських романтиків Вільяма Вордсворта, С.-Т. Колріджа та інш. Проте у кожного з них були свої історичні національні підстави для нюансів, та й революційна ситуація в Європі породжувала нові суспільні і оригінальні для кожного народу виклики. Можна сказати, що соціальним осмисленням, культивуванням та естетизуванням народної мови займалися просвітители і романтики майже всіх європейських народів.

На слов'янську педагогіку XIX століття помітний вплив мало слов'янське відродження, по Коллару – «слов'янська взаємність» та російське слов'янофільство і панславізм західних та південних слов'ян. Слов'янська ідея не зводилася до об'єднання слов'ян. Вона пронизувала всі суспільно-політичні і культурно-естетичні сфери життя слов'янських народів, будила їх до відродження національної пам'яті, звичаїв, історії, старожитностей, до усвідомлення витлумачення національного духу і характеру, пошуку перспектив самостійного державницького життя. Це була «доба націй». Політичне й культурне відродження слов'янських народів актуалізували їхні визначні діячі – науковці, поети, прозаїки, митці – представники всіх

слов'янських народів: серб Вук Караджич; чехи Ян Коллар, В. Ганка, Людовіт Штур, Й. Юнгман; словаки Й. Добровський, П. Шафарик; словенці Ф. Міклошич і В. Копітар; хорвати В. Ягич, Петар Прерадович, Людевіт Гай; поляки Й. Лелевель, А. Міцкевич, Ю. Словацький; українські й російські вчені, київські й харківські романтики І. Срезневський, О. Бодянский, М. Максимович, М. Костомаров, І. Котляревський, І. Квітка-Основ'яненко в Україні. У Росії: М.Г. Чернишевський, О. Герцен, М. Бакунін, М. Погодін, М. Огарьов, видавці «Москвитянина». У західних і південних слов'янських народів також поставали проблеми літературної емансипації народних мов, а з ними й питання народної освіти. Заклик великого педагога Яна Амоса Коменського в онімеченій Чехії XVII століття: «Хай всякому народові все передається на його власній мові... І хай разом з науками і мистецтвами дістають гарну обробку і самі ці мови» пізніше став принципом культуротворчої діяльності прогресивних педагогів, літераторів, вчених усіх слов'янських народів.

Основний принцип його «Великої дидактики» (1631 р.), «Відкритих дверей до мов», «Найновішого методу мов» – природовідповідність – пізніше став основним і для філософії та дидактики Григорія Сковороди, і для педагогіки та соціолінгвістики аж до сьогодні.

В Росії на захист народної мови виступав Олександр Сергійович Пушкін. Він вважав, що засилля французької мови і зневага до російської затримували розвиток російської літератури і освіти та культури загалом: «... У нас нет еще ни словесности, ни книг; все наши знания, все наши понятия с младенчества почерпнули мы в книгах иностранных; мы привыкли мыслить на чужом языке; метафизического языка у нас вовсе не существует. Просвещение века требует важных предметов для пищи умов, которые уже не могут довольствоваться блестящими игрушками, но ученость, политика, философия по-русски еще не изъяснялись. Проза наша еще так мало обработана, что даже в простой переписке мы принуждены создавать обороты для понятий самых обыкновенных, и леность наша охотнее выражается на языке чужом, механические формы которого давно уже известны» [5; с. 125]. Ці слова великого російського поета нагадують нашу сучасну ситуацію з рідною мовою, коли лінощі наші охоче користуються чужими, уже механічними формами висловлення рідної думки.

Очевидно, що національні мови й літератури усіх народів Європи проходили своє становлення не швидко і не просто. Але українська ситуація була ще складнішою через втрату українським етносом своєї державності і покріпачення людності, зведення її до істот, яких можна купувати, продавати, обмінювати і просто знищувати. В такій ситуації геніальному Шевченкові треба було відчувати і зрозуміти себе самого, відчувати больові точки нації, піднятися до царства духу, знайти в народі сили для нього ж самого, воскресити його історичну пам'ять: хто ми є? яких батьків діти? ким, за що закуті?

Якщо видатні діячі інших європейських націй поетапно захищали чи визволяли свій народ, окультурювали народну мову, то в українській ситуації потреби накладалися одна на одну одразу і всі заразом. Треба було будити історичну пам'ять, розвивати національне усвідомлення людей себе як українців, відчувати себе представниками самобутньої нації, для цього згадувати їх славне минуле, показувати їх освіту і науку, мову і культуру як оригінальні самоцінності, розширювати функціональне поле для української мови, літератури й культури, естетизуючи їх, і в той же час виробляючи високий стиль і культурні форми мови. Останнє доводилося долати «через терни до зірок», бо все українське на українських теренах вже було привласнене іншими, українська мова заборонена ще з 1690 р., в офіційному обігу не було уже навіть слів *Україна*, *український*. При цьому треба було поборювати національне зрадництво, подолати насаджений зумисне стиль малоросійської простакуватості. Треба було побачити в уже почасті асимільованому народі носія моральності і української звичаєвості, честі, правди, сили волі і слави та апелювати до нього цими поняттями. Треба було «енергетично жити бездержавну націю» [2; с. 158].

Для Шевченка не було вільного вибору бути українцем чи росіянином. Російська імперія його зобов'язувала русифікуватися, але доля українського народу сформувала йому етичну програму захисника й пророка рідного слова й своєї культури. На думку Миколи Жулинського: Самовизначення Шевченка – це безальтернативний вибір титана духу, в якому викристалізувався, знайшов своє ідеальне втілення генотип української нації.

Шевченко, як і шановані ним серб Вук Караджич та словак П.-Й. Шафарик, усвідомлював, що «порятунок нації від загрози винародовлення в умовах колонізації полягає передусім у виробленні й утвердженні народної мови шляхом надання їй статусу літературної» [6; с. 1-2].

Літературні і мовнокультурні інтереси Тараса Шевченка, першого за роллю і значенням національного поета і пророка України, знакової елітарної мовної особистості, формувались не тільки на романтично-народницьких, історико-героїчних, пісенноліричних та народнопоетичних українських джерелах. Вийшовши з кріпацтва, він самотужки став високоосвіченою людиною свого часу. Пантелеймон Куліш писав про Шевченка, що «Не було книжки живої і животворящої, щоб йому в руки попала та й лежала в нього непрочитана. Пушкіна він знав напам'ять, дарма що писав не його мовою, не його складом, а Шекспіра возив із собою, куди б не їхав» [7; с. 537]. О. Кониський зазначав, що Шевченко в розмовах часто послуговувався цитатами з Шекспіра, Байрона [7; с. 25]. Шевченко знав «Божественну комедію» Данте, «Фауста» Гете, цитував з пам'яті.

Прискорила формування педагогічних поглядів Тараса Шевченка, Пантелеймона Куліша, Миколи Костомарова їх причетність і участь у таємній політичній організації «Кирило-Мефодіївське братство», яке своєю метою бачило визволення народу з кріпацтва та створення слов'янської співдружності народів. У програмних засадах товариства («Статуті Слов'янського товариства св. Кирила і Мефодія» та установчій записці, складеній Василем Білозерським, у «Книзі буття українського народу» Миколи Івановича Костомарова) значне місце відводилося освіті рідною мовою народу, організації шкіл для селянських дітей, написанню й виданню підручників і літератури для навчання дітей рідною мовою, для вивчення історії, географії, арифметики, сільського господарства рідного краю.

У Тараса Шевченка це мало таку поетичну формулу у поемі «Еретик»: «Щоб усі слов'яни стали добрими братами, І синами сонця правди і еретиками Отакими, як константський Єретик великий! (як великий чеський вчений ректор Празького університету Ян Гус, що проповідував чеською мовою, виступав проти зловживань католицької церкви, відстоював самобутність чехів)».

Педагогічні ідеї Тараса Шевченка мають творчу генезу. Він не був за фахом педагогом, не працював учителем, не озглавлював свою працю педагогічними термінами, окрім пізніше виданого «Букваря Южнорусского». Але його Боже призначення бути Апостолом, пророком Правди і Свободи робило його Учителем народу, творцем української нації. І ця його педагогічно-соціолінгвістична наука не стільки виявлялася у всьому, як була постійно присутня: у поетичній, драматичній, малярській творчості, щоденнику, епістолярії, поглядах на світ, у стосунках між людьми, у щоденному побуті. Основою педагогічної науки Т.Шевченка була безмежна любов до дітей (передусім, до жінки-матері, до скривджених дівчат).

Тарас Шевченко, як і його соратник Пантелеймон Куліш і послідовник Михайло Драгоманов, критикував чинну тоді школу за те, що вона була для дітей чужою, не рідномовною: «В школе нас учат всему, кроме понимания своего милого родного слова. О школа, школа! Как бы тебя скорее перешколить. Я знаю, как это сделать».

Українці – Т. Шевченко, П. Куліш, М. Костомаров, їх послідовник М. Драгоманов та інші соратники шукали у братанні зі слов'янами спільників для шляхів національного відродження свого народу. І це спільне було значною мірою саме у освітньо-культурній сфері. Вони стояли, як і їх названі побратими інших слов'янських народів, на ліберально-демократичних позиціях: просвіта народу, освіта рідною мовою, мовою державного життя повинна бути народна мова, для цього вона має стати літературною і духовною основою національної культури.

Сповідуючи поширену тоді ідеалістично-романтичну філософію, одним з джерел якої була теорія Жан Жака Руссо (русоїзм) про первісну чистоту людської природи, що зіпсувалася цивілізацією, члени Кирило-Мефодіївського товариства вірили в те, що кожний народ від природи і Бога має своє історичне призначення (місію). Це закладено у простонародному світогляді і виявляється у народній творчості, мові, звичаях, традиціях. Цьому сприяло зацікавлення західноєвропейської наукової еліти дослідженнями слов'янських культур після закликів філософа німецького романтизму Й.-Г.Гердера у праці «Ідеї до філософії історії людства» вивчати слов'янські культури як найменш уражені цивілізацією. Досліджуючи світову

народну поезію і видавши «Народні пісні», «Голоси народів у піснях» (1807р.), він прийшов до висновку, що слов'янська народна поезія є морально чистою і духовно обдарованою, найбагатшою і найартистичнішою. Особливе позитивне ставлення виявив Й.-Г.Гердер до України. У «Щоденнику своїх подорожей» він писав: «Україна колись стане новою Грецією. Колись прокинеться її веселий, музикальний народ і оживе його родюча земля під чудовим південним небом» [6; с. 140].

Зі щоденникових записів і листування видно, що Тарас Григорович в останній період життя практично опікувався справами українського шкільництва. У щоденнику є запис від 21 квітня 1858р. про те, що після оперного спектаклю поет зайшов до Білозерського і за розмовами про минуле й майбутню долю слов'ян перейшли до психології і філософії. Так просиділи до трьох годин ранку: «Школьничество. Но очаровательное школьничество!» [7; с. 176].

З листа Шевченка до М.К.Чалого від 4 січня 1861 р. видно, що у нього були великі плани видання навчальної літератури для недільних шкіл, щоб надавати якомога ширшу освіту дітям бідних: «Думка есть за «Букварем» напечатать лічбу (арифметику) і ціни, і величини такої ж, як і «Буквар». За лічбою етнографію і географію в 5 копійок. А історію, тільки нашу, може, вбгаю в 10 копійок». І в цьому піклуванні про народну освіту Тарас Григорович був першим.

Збереглися листи, з яких видно, як благає М.К.Чалого з Чернігова: «Во ім'я Божіє напишіть мені, що робиться у ваших воскресних школах [7; с. 212]; запитує А.С. Болдіна з Харкова: «Що роблять ваші воскресні школи?»; як виданий ним буквар розсилається у недільні школи».

До Ф.Л. Ткаченка (4 січня 1861. С.-Петербург)

Посилаю тобі 10 моїх «Букварів» на показ, а с конторы транспортов ты получиш їх 1000 і, не розв'язавши тюка, передай його, хто там у вас старший над воскресними школами? то йому й передай. А він нехай як знає спродасть, а грошики положить в касу воскресної школи. От що!

Дай один «Буквар» редактору «Губернских відомостей» і попроси його, щоб він напечатав, що такий-то і такий «Буквар» продається по три копійки в пользу воскресных школ.

Бувай здоровий, цілую твоїх діточок. Аж шкура болить – ніколи.

Щирий твій

Т. Шевченко [Шевч. 216].

До М.К. Чалого (4 січня 1861. С.-Петербург)

Вельми шануємий Михайло Корнієвич!

Посилаю вам на показ 10 экз[емпляров] мого «Букваря», а из конторы транспортов вы получите 1000 экз[емпляров]. Добре було б, якби можна розпустить його по уездных та по сельских школах. Та вже що хочете, те і робіть з ним, а як Бог поможе, зберете за його гроші, то положіть їх в касу ваших воскресных школ.

Я і чув, і читав, що високо преосвященный Арсеній дуже возревновав о сельских школах и жалуется, що не печатають дешевих букварів. Покажіть йому мій «Букварь», і якщо вподобається, то я і йому пришло хоч 5000 экз[емплярів], звичайно, за гроші, бо це не моє добро, а добро наших убогих воскресных школ. Так і скажіть йому.

Думка есть за «Букварем напечатать лічбу (арифметику) – і ціни, і величини такої ж, як і «Букварь». За лічбою – етнографію і географію в 5 копійок. А історію, тільки нашу, може, вбгаю в 10 копійок. Якби Бог поміг оце мале діло зробить, то велике б само зробилося.

Искренний ваш Т.Шевченко [Шевч. 216-217].

До П.Ф. Симиренка (Перша половина січня 1861. С.-Петербург).

Составил я и издал букварь для наших сельских школ в количестве 10 000 экземпляров и продаю его в пользу тих же сельских школ по три копійки за книжечку. Через вашего киевского комиссионера г.Предаткина послал на ваше имя одну тысячу букваря...

Когда соберу за букварь всі деньги, то думаю издать в том же объеме, но не дороже 5 коп. Потом краткую историю нашего сердешного народа. И когда все сие сотворю, тогда назову себя почти счастливым. О многом и многом нужно бы писать вам, но я нездоров и так гнусно ослабел, что едва пером двигаю.

Ещё раз до свидания. [Шевч. 217].

До Ф.Л. Ткаченка (12 січня 1861. С.-Петербург).

Сьогодні посилаю тобі, Федоте, 1000 „Букварів” і оцю квитанцію. Коло 15 февралія получиш ти посилку і зроби з нею так, як я тобі вже писав, або найди десять чоловік добрих людей, та роздай їм по сотні книжечок по 3 карб. сотня. Та зобравши оті сердешні 30 карб., оддай на воскресну школу. А тим часом роби, як сам здоров знаєш. Цілую твоїх діточок. Прощай.

Т. Шевченко. [Шевч. 217].

З цього напрошуються такі **висновки**: в житті Тараса Шевченка супроводжували основні три мови: 1) постійно з дитинства родинна рідна українська мова (розмовна, пісенна) – для душі і серця, пізніше – старокнижна слов’яно-українська церковна – для навчання; потім мова нової української літератури, яку й сам творив; 2) урядницька і панська польська мова та 3) самодержавницька і солдатська російська. Пізніше, коли поет ввійде в коло культур, він знає і ширості та приємності польської й російської мов, коректності – німецької, артистизму – французької. Але ніщо вже не могло похитнути його рідномовного українського вибору, який і досі є прикладом для усіх свідомих громадян України і передусім для педагогів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дзюба І. Тарас Шевченко. Життя і творчість / І. Дзюба. - К. : Видавн. дім “Києво-Могилянська академія”, 2008. – 716 с.
2. Ключек Г. Енергія художнього слова / Г. Ключек. – Кіровоград, 2007. – С. 158.
3. Кремень В.Г. Інноваційність в освіті як вимога часу / В.Г.Кремень // Международный Крымский педагогически конгресс “Инновации в образовании”: Сб. науч. ст. / Под ред. А.Н.Рудякова – Симферополь . Антиква. 2010. – С.13.
4. Літературознавчий словник-довідник. Озерна школа. Вид. 2-е. К. вид. Центр “Академія” 2007. - С. 505.
5. Пушкін А.С. Сочиненія А.С. Пушкина. Изд. осьмое. – М., 1882. – С. 15-16. Цит. за: Дзюба Іван. Тарас Шевченко. Життя і творчість. К. : Вид. дім. “Києво-Могилянська академія”, 2008. – С. 125.
6. Цит. за Дзюба І. Тарас Шевченко. Життя і творчість. К., 2007. – С. 140.
7. Шевченко Т. Видання творів у 6-и томах. Т. 6. К. Наукова думка, 2003 – С. 70; 216-217.

Мацько Л. Влияние педагогическо-издательской деятельности Тараса Шевченко на развитие украинской социолингвистики. В статье рассматриваются социолингвистические вопросы становления украинского литературного языка в поэтическом творчестве Тараса Шевченко в контексте становления других славянских литературных языков и педагогические взгляды, практическая образовательная деятельность поэта, связанная с ролью литературного языка в образовании. Роль Тараса Григорьевича Шевченко в становлении украинской нациофилософии, украинской новой литературы и литературного украинского языка, его влияние на дальнейшую историю украинского народа трудно переоценить. Он естественно законно признан основоположником новой философии и нового видения жизни украинского народа, нового украинского литературного языка, культуры и образования. Тарас Григорьевич Шевченко стал общепризнанным символом Украины и навечно суцим в ней.

Ключевые слова: украинский литературный язык, педагогические взгляды, образовательная деятельность, поликультурная ситуация.

Matsko L. The influence of pedagogic and publishing activities of Taras Shevchenko on the development of Ukrainian sociolinguistics. This article deals with the formation of the Ukrainian literary language in the poetic works of Taras Shevchenko in the context of the other Slavic languages foundation. Shevchenko's pedagogical views, his activity connected with the role of the literary language in education are observed as well. The role of Taras Shevchenko in the development of Ukrainian natsiophilosophii , the new Ukrainian literature and literary Ukrainian language , its influence on the subsequent history of the Ukrainian people can not be overestimated . It is of course legally recognized as the founder of a new philosophy and a new vision of the Ukrainian people life, the new Ukrainian literary language , culture and education. Taras Shevchenko became the universally recognized symbol of Ukraine and eternally existent in it.

Key words: Ukrainian literary language, pedagogical views, educational activity, multicultural situation.

Олександр Петров
(Вінниця)

УДК 81'364:81'255.4:811

КОНЦЕПТ ЯК ОБ'ЄКТ ДОСЛІДЖЕННЯ В СУЧАСНИХ ЛІНГВОКОГНІТИВНИХ, ПСИХОЛІНГВІСТИЧНИХ ТА ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНИХ СТУДІЯХ

У статті проаналізовано підходи до визначення концепту як об'єкта дослідження в сучасних лінгвокогнітивних, психолінгвістичних та лінгвокультурологічних студіях, що дозволило кваліфікувати концепт як складну полімодальну одиницю свідомості, яка акумулює людський досвід і здатна втілюватися, як в мові, за допомогою найрізноманітніших її засобів, так і в інших видах людської діяльності. На основі аналізу наукових праць зарубіжних та вітчизняних вчених встановлено, що за своєю природою концепт є ментальною сутністю та співвідноситься зі знаннями, які формують уявлення про світ – картину світу. У статті обґрунтовано, що культурний концепт, у свою чергу, як складне багатовимірне ментальне утворення є найважливішою одиницею лінгвокультурологічного моделювання національного менталітету. За перспективу подальших наукових розвідок у межах запропонованої тематики вбачається застосування лінгвокультурологічного аналізу мовних явищ, який дозволяє більш-менш об'єктивно визначити як загальнолюдську, так і національно-специфічну інформацію, що відображається у людській свідомості.

Ключові слова: *концепт, культурний концепт, концептна картина світу, лінгвокультурологія.*

Постановка проблеми. Мовознавство, як і інші науки, у кінці ХХ століття розпочало активне вивчення інфраструктури людського розуму, який уподібнюється інформаційній системі. У такий спосіб лінгвістика отримала новий образ, зумовлений її когнітивною спрямованістю, оскільки висунення на перший план саме когнітивних досліджень сприяло усвідомленню того, що при аналізі мови неможна обмежуватися лише вивченням ідеальної мовної системи, яка існує автономно. Тому подібні дослідження проводяться із залученням даних декількох наук, головними серед яких, принаймні на постколоніальному (пострадянському) мовознавчому просторі, можна назвати когнітивну лінгвістику та лінгвокультурологію, де основною одиницею вивчення є такий ментальний конструкт, як концепт.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як відомо, основним припущенням фундаторів когнітивної лінгвістики [25, с. 15; 28, с. 1; 29, с. 6] стала теза, що мова є інструментом для організації і категоризації навколишнього світу, а також носієм інформації, за допомогою якого представники певної культурної спільноти отримують, акумулюють та актуалізують знання і новий досвід про цей світ. Відповідно, слова та фразеологічні одиниці (далі – ФО) мають розглядатися не як ізольовані феномени, а через площину тісної взаємодії мови, когніції та колективного знання культурної спільноти [9; 14; 18; 24; 30; 31; 32].

Тому когнітивісти, зокрема Г. Палмер [29, с. 85], виступають проти винесення культурного аспекту за межі лінгвістичного аналізу, оскільки в такий спосіб втрачається важлива інформація щодо категоризації та вербалізації (омовлення) досвіду людини. Саме такий підхід має сприяти розв'язанню низки завжди актуальних питань, які стосуються кореляції мови й мислення. Про релевантність цієї кореляції знали ще античні риторики, виявивши, що за допомогою вибору того чи іншого слова або усталеного словосполучення мовець прямо / опосередковано може висловити свої власні настанови, почуття та ціннісні судження, які свідомо чи підсвідомо впливають на слухача. Відповідно, слова певної мови є носіями в соціокультурній спільноті домінуючих уявлень про позитивно чи негативно марковані якості, настанови та дії (вчинки), тому як давні, так і сучасні погляди й судження щодо правильної / неправильної соціальної поведінки віддзеркалюються у словниковому складі мови, а особливо ФО.

Мета статті. Метою запропонованої статті є аналіз генезу поняття «концепт» у сучасній науці про мову, висвітлення підходів до визначення концепту як об'єкту дослідження в сучасних

лінгвокогнітивних, психолінгвістичних та лінгвокультурологічних студіях, розкриття змісту терміну «лінгвокультурологічний концепт» та його релевантних сутнісних ознак.

Виклад основного матеріалу дослідження. Питання природи, типології та функціонування концептів є надзвичайно важливими для сучасного мовознавства. Висвітлення концептологічної проблематики в лінгвістичних студіях свідчить, що вчені поступово відмовляються від вузького, поняттєво-дефініційного, розуміння терміна «концепт». Проте можна зустріти значні розбіжності в його тлумаченні. У результаті цього на сьогодні сформувалася низка напрямів концептного аналізу: онтологічного (когнітивного) [26; 27], логічного [1; 3], лінгвокультурологічного [5; 14; 19], психолінгвістичного [7], семантико-психологічного [16; 23], та дискурсивного [6; 16]. Згадані напрями успішно застосовуються у межах трьох основних підходів: 1) лінгвокогнітивного; 2) психолінгвістичного; 3) лінгвокультурологічного.

1. Із точки зору **лінгвокогнітивного** (лінгвокогнітологічного, когнітивного, когнітологічного) підходу [2; 4; 10; 12], базові принципи якого сформовані Д.С. Ліхачовим [12], основною функцією концепту вважається заміщення властивостей предметів в індивідуальній свідомості. Тут концепт розуміється як «натяк на можливе значення» та як «відлуння попереднього досвіду людини» [12, с. 280–287]; він є одиницею «ментальних або психічних ресурсів нашої свідомості та тієї інформаційної структури, яка відображає знання й досвід людини; оперативна змістова одиниця пам'яті, ментального лексикону, концептної системи мови та мови мозку всієї картини світу, відображеної в людській психіці» [10, с. 90]. Як бачимо, при цьому підході акцентується свідомість людини, оскільки концепт як глобальна одиниця розумової діяльності належить свідомості [16, с. 7].

Значна частина мовознавців, які працюють у руслі лінгвокогнітивного підходу, тлумачать концепт як базову аксіоматичну категорію, що не визначається і сприймається інтуїтивно. У цьому сенсі концепт є гіперонімом до поняття, уявлення, схеми, фрейма, сценарія, гештальта тощо [2, с. 19–27; 23, с. 24–26; 16, с. 72–74].

Отже, у розумінні лінгвокогнітологів концепт як операційна розумова одиниця являє собою спосіб і результат квантифікації та категоризації знання, бо його об'єктом є ментальні сутності ознакового характеру, утворення яких значною мірою визначається формою абстрагування.

2. Близьким до лінгвокогнітивного є **психолінгвістичний** підхід [7; 15]. Так, О.О. Залевська говорить про концепт виключно як про надбання особистості, тобто концепт – це продукт психічних процесів: «базове перцептивно-когнітивно-афективне утворення динамічного характеру, що спонтанно функціонує у пізнавальній і комунікативній діяльності індивіда та підпорядковується закономірностям психічного життя людини» [7, с. 36].

У цьому контексті В.А. Піщальнікова тлумачить концепт як сукупність усіх знань і думок, пов'язаних із тією чи іншою реалією [15, с. 8]. У такому випадку об'єктом вивчення стає мовно-мовленнєва здатність. Остання тісно перетинається, відповідно, з поняттям «мовленнєва діяльність» як системою мовленнєвих дій, що входять до теоретичної, інтелектуальної та почасти практичної діяльності [15, с. 9].

3. При **лінгвокультурологічному** (народно-етнографічному) підході [1; 5; 8; 14; 20; 22; 32] у центрі уваги знаходиться культурний складник концепту, тобто «концепт – це одиниця колективного знання / свідомості (спрямована на вищі духовні цінності), яка має мовне вираження і позначена етнокультурною специфікою» [5, с. 33].

Група науковців, яка працювала під керівництвом Н.Д. Арутюнової, акцентувала увагу на специфіці предметно-фактичних ознак і пов'язаних зі словом асоціацій. Предметом аналізу при цьому стали повсякденні аналоги філософських та етичних термінів, які утворюють широке поле лексики природних мов і відображають практичну філософію людини [1, с. 3]. Саме в цій царині концептологічних студій і сформувалося поняття «лінгвокультурний концепт» та, відповідно, лінгвокультурний підхід до вивчення концепту, базові принципи якого окреслені В.І. Карасиком. На думку останнього, культурний концепт як «багатовимірне смислове утворення, в якому виокремлюються ціннісна, образна та поняттєва сторони» є основною одиницею

лінгвокультурології, а сам лінгвокультурний підхід до розуміння концепту полягає в тому, що концепт визнається базовою одиницею мови, «її концентратом» [8, с. 91–114].

Отже, концепт у лінгвокультурології розглядається як синтез усіх мовних і немовних засобів вираження, які розкривають його смислове наповнення та безпосередньо або опосередковано ілюструють його сутність. При цьому більшість науковців поділяють думку, що лінгвокультурний концепт являє собою багатовимірне ментальне утворення, яке має вихід на культуру соціуму, відображаючи «дух народу» (В. фон Гумбольдт), тобто його національно-культурну специфіку. Логічно, що найефективнішим шляхом «вираховування» національно-специфічних концептів є їхнє міжмовне зіставлення [11, с. 111].

Утім, існують розбіжності щодо визначення лінгвокультурного концепту, оскільки при вивченні останнього увага дослідників може концентруватися більшою мірою на:

- 1) даних етимології, історії та культурології [22];
- 2) ціннісних орієнтирах, зафіксованих у концепті [14; 20];
- 3) асоціативних зв'язках концепту [21];
- 4) етнокультурній специфіці концепту [5].

Незважаючи на це, у більшості лінгвістичних шкіл збігаються сутнісні ознаки концепту:

- 1) ідеальність (концепт – це структура свідомості);
- 2) неоднорідність концептів (світ, знання про який структуровані в цьому ментальному утворенні, є надзвичайно різноманітним);
- 3) здатність переходити в різні сфери (мистецтво, релігія, право, наука тощо);
- 4) специфіка, що зумовлюється належністю концептоносія до декількох соціальних груп;
- 5) гетерогенна будова, виокремлення в структурі концепту декількох шарів, граней, аспектів тощо.

Ці ознаки слугують водночас і критеріями для виокремлення концепту з поняттєвої системи, основними серед яких ще слід назвати такі [5, с. 11–12]:

- 1) внутрішня розчленованість лінгвоконцепту як наслідок багатовимірності його семантичного складу;
- 2) здатність викликати переживання;
- 3) семантична щільність (репрезентація синонімами, тематичними рядами й полями, фольклором, символами-синонімами);
- 4) орієнтованість на план вираження (включення імені концепту в асоціативні парадигматичні й синтагматичні зв'язки, що склалися в лексичній системі мови).

Щодо виокремлення видів і типів лінгвокультурних концептів, то тут найдетальнішу типологізацію, на наш погляд, запропонував український мовознавець А.М. Приходько [20], який зі структурно-семантичної точки зору розрізняє:

- 1) параметричні концепти (мовні одиниці, які об'єктивують такі концепти, містять семантику кількісних / якісних показників);
- 2) непараметричні концепти (до останніх важко застосувати критерії міри).

Із погляду когнітивної семантики цей дослідник диференціює такі концепти:

- 1) універсальні (вони відомі всьому людству й репрезентовані в різних мовах);
- 2) специфічні (ці концепти функціонують у межах лише певної ККС).

При поділі концептів на універсальні й специфічні в нашій дисертаційній праці ми обов'язково враховуємо думку С.Г. Воркачова, що цей поділ є певною мірою умовним [5, с. 36].

Із точки зору комунікативно-прагматичних характеристик А.М. Приходько розмежовує:

- 1) регулятивні концепти (вони орієнтовані на певну норму, що визначає культурні доміанти поведінки в соціумі);
- 2) нерегулятивні концепти (останні позбавлені прямих прескриптивних інтенцій).

У межах наведених типів виокремлюються:

- 1) логіко-філософські концепти (вони можуть бути (1) категоріальні (напр., ПРОСТІР, КІЛЬКІСТЬ, ПРИЧИНА, ЧАС) та (2) теософські (напр., ВІРА, БОГ, ВІЧНІСТЬ, ГРІХ, ДУША));
- 2) морально-етичні концепти (ті, які відображають загальні уявлення людства про морально-етичні цінності та приписують норми поведінки у світі й суспільстві (напр., ПРАВДА, СОВІСТЬ, ЧЕСТЬ, ОБОВ'ЯЗОК, БЛАГО, ДОБРО, ЗЛО, ВОЛЯ); такі концепти ніби задають

загальну канву поведінки, у результаті якої кожна людина виявляється наділеною правом мати своє власне уявлення про морально належне та морально цінне, приймаючи або не приймаючи їх за еталонні. Тому, незважаючи на свою універсальність, морально-етичні концепти можуть мати індивідуально-суб'єктивне й, відповідно, національно-специфічне втілення;

3) телеономні концепти (ті, які наповнені смислами вищих духовних цінностей, що утворюють і втілюють для людини моральний ідеал, прагнення до якого формує виправданість її життя (С.Г. Воркачев); вони поділяються на (1) власне телеономні (напр., ЗДОРОВ'Я, ПРАВДА, СПРАВЕДЛИВІСТЬ, УСПІХ, ДРУЖБА, ВОЛЯ) та (2) емоційно-телеономні (напр., РАДІСТЬ, ЛЮБОВ, ЩАСТЯ, ПОДЯКА));

4) антропоморфні концепти (серед них розрізняють (1) емоційні, (2) фізіологічні, (3) біовітальні, (4) сімейні, (5) біосоціальні, (6) етноантропоморфні та (7) етносоціономні концепти);

5) етно-психо-культурні концепти (до них належать (1) артефактні, (2) ритуальні, (3) конфесійні, (4) артефактні / реїстичні (іконічні), (5) концепти-символи та (6) міфологічні концепти).

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Таким чином, існуючі в сучасному мовознавстві підходи до визначення концептів, дозволяють кваліфікувати цю категорію як складну полімодальну одиницю свідомості, що акумулює людський досвід, і яка здатна втілюватися не лише в мові за допомогою найрізноманітніших її засобів (слова, словосполучення, речення, прецедентні феномени, описові конструкції тощо), але й в інших видах діяльності людини. За своєю природою концепт є ментальною сутністю та співвідноситься зі знаннями, що формують наші уявлення про світ – картину світу. Відповідно, культурний концепт як складне багатовимірне ментальне утворення, яке може знаходити мовне втілення, є найважливішою одиницею лінгвокультурологічного моделювання національного менталітету. За перспективу подальших наукових розвідок у межах запропонованої тематики вбачаємо застосування лінгвокультурологічного аналізу мовних явищ, який дозволяє більш-менш об'єктивно визначити як загальнолюдську, так і національно-специфічну інформацію, що відображається у людській свідомості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арутюнова Н.Д. Введение / Н.Д. Арутюнова // Логический анализ языка. Ментальные действия. – М. : Наука, 1993. – С. 3–7.
2. Бабушкин А.П. Типы концептов в лексико-фразеологической семантике языка / А.П. Бабушкин. – Воронеж : Изд-во Воронежского ун-та, 1996. – 104 с.
3. Бессонова О. Л. Фразеологические единицы с национально-культурным компонентом в британском и американском вариантах английского языка: семантика и структура / О. Л. Бессонова, А. А. Гайдаш // Філологічні трактати. - 2014. - Т. 6, № 1. - С. 67-73. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Filtr_2014_6_1_12.
4. Болдырев Н. Н. Когнитивная семантика: курс лекций по английской филологии / Николай Николаевич Болдырев. – Тамбов : Изд-во Тамбовского ун-та, 2000. – 123 с.
5. Воркачев С.Г. Концепт счастья в русском языковом сознании : опыт лингвокультурологического анализа / Сергей Григорьевич Воркачев. – Краснодар : Изд-во КГТУ, 2002. – 142 с.
6. Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен: Колективна монографія /Ред. Шевченко І.С. – Х.: Константа, 2005. – 356 с.
7. Залевская А.А. Психолингвистический подход к проблеме концепта / А.А. Залевская // Методологические проблемы когнитивной лингвистики : научн. изд. / под ред. И.А. Стернина. – Воронеж : Воронеж. гос. ун-т, 2001. – С. 34–42.
8. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс : монография / Владимир Ильич Карасик. – М. : Гнозис, 2004. – 390 с.
9. Колесник О.С. Міфологічний простір крізь призму мови та культури : монографія / Олександр Сергійович Колесник. – Чернігів : ЧНПУ ім. Т.Г. Шевченка, 2011. – 311 с.
10. Краткий словарь когнитивных терминов / Кубрякова Е.С., Демьянков В.З., Панкрац Ю.Г., Лузина Л.Г. – М. : Филол. ф-т МГУ им. М.В.Ломоносова, 1996. – 245 с.
11. Леонтович О.А. Русские и американцы : парадоксы межкультурного общения : монография / О.А. Леонтович. – М. : Гнозис, 2005. – 352 с.
12. Лихачев Д.С. Концептосфера русского языка / Д.С. Лихачев // Русская словесность. От теории словесности к структуре текста : Антология. – М. : Academia, 1997. – С. 280–287.

13. Мартинюк А. П. Гендер як конструкт дискурсу / А. П. Мартинюк// Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен: [кол. монографія] / [під загальн. ред.І.С.Шевченко].– Харків: Константа, 2005. – С. 295-318.
14. Мізін К.І. Усталені порівняння англійської, німецької, української та російської мов в аспекті зіставної лінгвокультурології : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук : спец. 10.02.17 «Порівняльно-історичне і типологічне мовознавство» / К.І. Мізін. – К., 2012. – 32 с.
15. Пищальникова В.А. Общее языкознание / В.А. Пищальникова. – Барнаул : Изд-во АлтГУ, 2001. – 240 с.
16. Попова З.Д. Очерки по когнитивной лингвистике / З.Д. Попова, И.А. Стернин. – Воронеж : Изд-во Воронежского ун-та, 2002. – 191 с.
17. Попова З.Д. Когнитивная лингвистика / З.Д. Попова, И.А. Стернин. – М. : АСТ : Восток–Запад, 2007. – 314 с.
18. Потапенко С.І. Сучасний англомовний медіа-дискурс: лінгвокогнітивний і мотиваційний аспекти : монографія / Сергій Іванович Потапенко. – Ніжин : Вид-во Ніжин. держ. ун-ту ім. М. Гоголя, 2009. – 391 с.
19. Приходько А.М. Концепти і концептосистеми в когнітивно-дискурсивній парадигмі лінгвістики / Анатолій Миколайович Приходько. – Запоріжжя : Прем'єр, 2008. – 332 с.
20. Приходько А.Н. Концепты и концептосистемы / Анатолий Николаевич Приходько. – Днепропетровск : Белая Е.А., 2013. – 307 с.
21. Слышкин Г.Г. Лингвокультурные концепты и метакоцепты / Г.Г. Слышкин. – Волгоград : Перемена, 2004. – 290 с.
22. Степанов Ю.С. Константы. Словарь русской культуры. Опыт исследования / Юрий Сергеевич Степанов. – М. : Школа «Языки русской культуры», 1997. – 824 с.
23. Стернин И.А. Методика исследования структуры концепта / И.А. Стернин // Методологические проблемы когнитивной лингвистики : научн. изд. / под ред. И.А. Стернина. – Воронеж : Воронежск. гос. ун-т, 2001. – С. 58–65.
24. Aitchison J. Words in the Mind : An Introduction to the Mental Lexicon / Jean Aitchison. – Oxford : Basil Blackwell, 1987. – 230 p.
25. Keller R. Zeichentheorie. Zu einer Theorie semiotischen Wissens / Rudi Keller. – Tübingen ; Basel : Franke, 1995. – 276 S.
26. Lakoff G. Women, Fire, and Dangerous Things: What Categories Reveal About the Mind / George Lakoff. – Chicago: University of Chicago Press, 1987. – 632 p.
27. Langacker R. Cognitive Grammar. A Basic Introduction. – Oxford: Oxford University Press, 2008. – 573 p.
28. Lee D. Competing Discourses. Perspectives and Ideology in Language / David Lee. – L. ; N.Y. : Longman, 1992. – 210 p.
29. Palmer G.B. Towards a Theory of Cultural Linguistics / Gary B. Palmer. – AustinTX : University of Texas Press, 1996. – 375 p.
30. Schwarz M. Einführung in die kognitive Linguistik / Monika Schwarz ; [2. Aufl.]. – Tübingen und Basel : Francke, 1996. – 238 S.
31. Tellinger D. Der kulturelle Hintergrund des Translats – Kultur als Substanz der Kommunikation / Dušan Tellinger. – Košice : Typopress, 2012. – 302 p.
32. Wierzbicka A. Semantics, Culture, and Cognition. Universal Human Concepts in Culture-Specific Configurations / Anna Wierzbicka. – Oxford ; N.Y. : Oxford University Press, 1992. – 496 p.

Петров А. Концепт как объект исследования в современных лингвокогнитивных, психолингвистических и лингвокультурологических студиях. В статье проанализированы подходы к определению концепта как объекта исследования в современных лингвокогнитивных, психолингвистических и лингвокультурологических студиях, что позволило квалифицировать концепт как сложную полимодальную единицу сознания, аккумулирующую человеческий опыт и способную воплощаться, как в языке, с помощью самых разнообразных его средств, так и в других видах человеческой деятельности. На основе анализа научных трудов зарубежных и отечественных ученых установлено, что по своей природе концепт – ментальная сущность, соотносящаяся со знаниями, которые формируют представление о мире – картину мира. В статье обосновано, что культурный концепт, в свою очередь, как сложное многомерное образование является важнейшей единицей лингвокультурологического моделирования национального менталитета. Перспективой последующих научных исследований в рамках предлагаемой тематики предусматривается применение лингвокультурологического анализа языковых явлений, который позволяет более-менее объективно определить как общечеловеческую, так и национально-специфическую информацию, отображаемую в человеческом сознании.

Ключевые слова: концепт, культурный концепт, концептная картина мира, лингвокультурология.

Petrov O. Concept as an object of the scientific research in the modern linguo-cognitive, psycholinguistic and linguoculturological studies. Approaches to definition of concept as an object of the scientific research in the modern linguocognitive, psycholinguistic and linguoculturological studies are analyzed in the article. The analysis makes it possible to define concept as a complex polymodal unity of the consciousness, that accumulates the human experience and has the ability to be embodied not only in a language with the help of different means, but also in other types of the human activities. On the basis of the analysis of the foreign and Ukrainian scientists the following was determined: concept has a mental nature and correlates with the knowledge, which forms the human image of the world, i.e. its conceptual picture. It is elucidated in the article, that the cultural concept in its turn, as a complex multidimensional mental product, is the most important unity of the modelling of national mentality. The implementation of the linguocultural analysis of the linguistic phenomena is considered in the article as a possible perspective of the linguistic investigations, which are dedicated to the study of the mentioned scientific problems. That can help to detect not only the universal, but also the national-specific information, which is encoded and reflected in the human consciousness.

Key words: concept, cultural concept, conceptual picture of the world, linguoculturology.

Ольга Русавская
(Одесса)

УДК 811.111(410+73)'342

МЕЛОДИЧЕСКИЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ РЕЧИ НОСИТЕЛЕЙ КАНАДСКОГО АНГЛИЙСКОГО (СЕ)

Исследователи статуса канадского английского признают его существование в пределах общенационального языкового стандарта, однако до сих пор еще нет единогласного мнения относительно того, есть ли канадский английский системой или сформирован под влиянием британского и американского варианта языка. Ученые придерживаются мнения о том, что фонетика канадского английского занимает промежуточное положение между американским и британским вариантами. Вопросом исследования просодии канадского варианта не уделялось должного внимания. В задачи данной работы входит выявления мелодичного репертуара, особенностей синтагматического членения речи канадцев средней возрастной категории с учетом гендерных особенностей. Проведенное перцептивное исследование речи носителей канадского английского показало, что в речи исследуемых групп информантов преобладают трех-пяти синтагменные высказывания, наличие коротких межпаузальных групп связано с паузами hesitation, также с повторами и самоперебивами. Вышеперечисленные особенности сегментации указывают на квазиспонтанный характер речи информантов. Мелодический репертуар речи носителей канадского английского отличается вариативным характером. Наиболее частотными терминальными тонами в речи представителей обоих полов является низкий нисходящий и низкий восходящий терминальные тоны, а наиболее частотной реализацией мелодического контура является нисходящая ступенчатая и ровная шкалы. Подобные мелодические конфигурации тона и шкалы в сочетании с синтагматическим членением позволяет заключить, что просодию канадского английского определяют черты как американского, так и британского вариантов английского языка. Перспективой дальнейшего исследования является изучение всего комплекса просодических характеристик канадского варианта английского языка с учетом возрастных и территориальных особенностей речи.

Ключевые слова: статус, канадский английский, гендер, просодия, сегментация, квазиспонтанный, мелодический.

Постановка проблемы (постановка проблемы в контексті сучасної філологічної науки та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями). Ученые, занимающиеся изучением процесса оформления общенационального английского языка в Канаде, не имеют единого мнения по поводу статуса языкового стандарта Canadian English (CE). Исследователи статуса канадского английского признают существование канадского общенационального языкового стандарта, который сложился в результате длительного взаимодействия британского и

американского стандартов, однако, он имеет свою особую норму, которая более не является ни американской, ни британской.

Лингвисты характеризуют СЕ как национальный стандарт на всей территории страны. Однако, канадский английский включает ряд достаточно обширных региональных узусов со своей лексикой, фонетикой, которые играют важную роль в пополнении и развитии общенациональной нормы [1; 2]. Тем не менее, Г. Мак Дональд утверждает, что канадский английский не имеет самостоятельной системы, а сформирован под влиянием британского и американского вариантов [8].

Принимая во внимание специфические социокультурные условия Канады, ученые придерживаются мнения, что по своей фонетике канадский английский (СЕ) занимает промежуточное положение между британским и американским английским.

Аналіз останніх досліджень і публікацій (критичний аналіз останніх публікацій, у яких започатковано вирішення проблеми, на які спирається автор). Д.А. Шахбагова, Е.М. Бондаренко, М.Н. Scargill и многие другие отмечают, что канадский английский не является абсолютно однородным единством, а содержит черты и британского, и американского произношения [2; 4; 10]. Несмотря на исследования ученых о системе вокализма в СЕ, до сих пор проблема просодии канадского английского остается абсолютно не изученной.

Канадский английский имеет обширную национальную лексику, что свидетельствует, по мнению И.С. Эйвиса, о дивергентных характеристиках канадского национального стандарта в парадигме национальных вариантов английского языка [6]. Канадский английский, как отмечают М.Н. Скаржил, С. Дин, М.М. Оркин, богат и своеобразен как на национальном уровне, так и в области региональных особенностей [7; 9; 10]. Ученые высказывают мнение о том, что национальный англоязычный стандарт складывался в результате взаимодействия собственно литературного стандарта, отраженного в письменной и официально-деловой речи англоканадцев, который как утверждают ученые, носит "гибридный" характер, и различных диалектных разновидностей.

Таким образом, специфика англоканадского английского заключается в том, что он сохраняет двойную ориентацию (на британский и на американский варианты), что помогает сохранить его национальную самобытность по отношению к обоим вышеназванным вариантам.

Мета статті (формулювання мети статті та постановка завдань). Актуальность данной работы и заключается в необходимости анализа просодических параметров, в частности, мелодической составляющей просодии СЕ, в определении мелодического репертуара в речи канадцев.

Цель работы заключается в исследовании частотности терминальных тонов и интонационных шкал в речи канадцев, представляющих англоязычную часть Канады.

Поставленная цель определила решение следующих задач:

- определить границы синтагм в каждом фонологическом отрезке;
- провести синтагматическое членение каждой из исследуемых синтагм;
- проанализировать предтерминальную часть синтагмы;
- установить положение терминального тона и его конфигурацию.

Новизна данного исследования заключается в том, что в работе впервые проведен комплексный перцептивный анализ мелодических характеристик речи представителей канадского английского с учетом гендерного фактора.

Материалом исследования послужили образцы квазиспонтанной монологической речи шести канадцев носителей стандартного произношения – трех мужчин и трех женщин средней возрастной категории (30 – 50 лет), которые имеют высшее образование и являются представителями профессий, требующих высокой культуры речевого общения.

Виклад основного матеріалу дослідження. В задачу данного исследования входит определение мелодических характеристик речи канадцев и проведение синтагматического членения исследуемых образцов речи

Под сегментацией понимает способ членения речевого континуума. Сегмент – это отрезок речевой цепочки от одной воспринимаемой границы членения до другой. Маркерами выступают разные виды пауз [3].

В речи мужчин – представителей канадского варианта английского языка в квазиспонтанной монологической речи зафиксировано от трех до шести синтагм во фразе. Например:

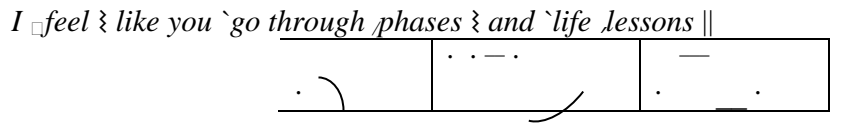

Рис. 1. Интонограмма вышеприведенной фразы в исполнении Луи Батлера (47 лет)

Речевой поток в исполнении данного информанта характеризуется дробным прерывистым членением, незавершенностью мысли.

В речи женщин-информантов преобладает быстрый темп речи, короткие паузы, отсутствие пауз хезитации, повторов, за счет этого речевой поток "плавный", "гладкий", что создает эффект логичности и последовательности речевой цепи.

'Me and my brother used to watch a lot of the cartoons growing up. || Like that's what we watched all the time.

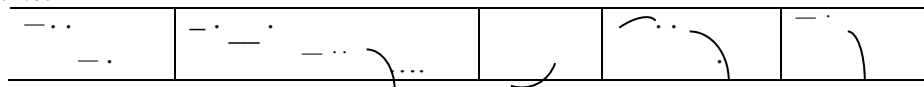

Рис. 2. Интонограмма фразы в исполнении Kate Tucker (35 лет)

Квазиспонтанная монологическая речь исследуемых групп информантов как мужчин, так и женщин характеризуется частотным употреблением повторов, самоперебивов, пауз хезитации, несовпадением границ межпаузальных групп с границами синтагм, что указывает на квазиспонтанный характер речи. Например:

'This is a really really good one to be asked, because I I don't know what to do ||

Подобную сегментацию речевого потока возможно объяснить стремлением информанта достичь оптимального понимания при перцептивном восприятии высказываний.

Следующим этапом исследования является анализ предтерминальной части синтагмы.

Слуховой анализ показал, что диапазон речи исследуемых информантов колеблется в пределах от низкого до среднего. Тональные изменения в начальных безударных слогах (предтакт) варьируются от высокого уровня (High Pre-Head) до низкого (Low Pre-Head). Наиболее частотными шкалами в речи исследуемых информантов являются нисходящая ступенчатая шкала (28%), ровная шкала среднего и низкого уровня (21%), нисходящая скользящая шкала (10%), одноударные шкалы представлены в 17% случаев и в речи 24% информантов шкала не представлена. Например:

But I happened to be there with all the staff and friends....

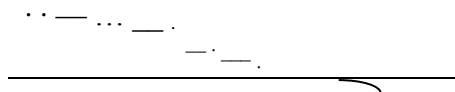
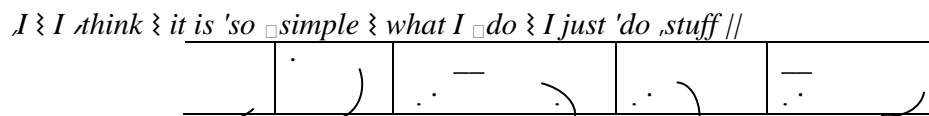

Рис. 3. Пример нисходящей шкалы в речи мужчины 50 лет, жителя Ванкувера

В речи женщины 34 лет преобладают одноударные шкалы. Например:

Использование одноударных шкал указывает на неподготовленный характер речи информантов, а высокий предтакт характеризует позитивный настрой участников эксперимента, их заинтересованность и дружелюбное отношение.

Высокий процент использования в речи канадцев ровной шкалы (21%) указывает прежде всего на влияние американского варианта английского языка, в котором ровная шкала преобладает над нисходящей. В речи исследуемых информантов ровная шкала преобладает в мужской речи, по сравнению с женской. Например, в речи мужчины 47 лет из Торонто, юриста по специальности преобладает преимущественно ровная шкала:

I was[→] born in To_\ronto, & then my[→] family[→] moved_□ North & where I attended ele_,mentary school, & then I[→] went to[→] junior_□ high school.||

Ровная шкала в экспериментальном материале представлена несколькими разновидностями:

а) собственно ровная, где ударные и безударные слоги интонируются на одном тональном уровне. Например:

>Make[→] 'sure you can support your_□ family||

б) высокая ровная, где реализация слогов происходит на высоком тональном уровне. Например:

>'Everyone 'loves the `selfie||

В данном примере употребление высокой ровной шкалы в речи указывает на эмоциональное состояние говорящего, выражает восторг, звучит несколько пафосно.

Высказывания, произнесенные с ровной шкалой, воспринимаются несколько монотонно, что достигается за счет уменьшения интервала между ударными и безударными слогами. Данный тип шкалы характерен, в основном, для американского варианта английского языка, а в британском варианте частотной является нисходящая ступенчатая шкала. Ровные шкалы могут быть представлены в официальных выступлениях в парламенте или при декламации поэтических произведений.

Анализ терминальной части данного экспериментального материала, представленного в речи носителей канадского варианта английского языка убедительно продемонстрировал преобладание низкого нисходящего 55,5% и низкого восходящего 38% терминальных тонов и 6,5% приходится на другие терминальные тоны.

Низкий нисходящий тон (Low Fall) является наиболее частотным в речи канадцев. Об этом свидетельствуют результаты перцептивного анализа. Высокий процент употребления нисходящего тона можно объяснить несколько сдержанным характером высказываний, неэмоциональным отношением информантов к содержанию высказываний. Например:

I_□ think & now we 'get the 'chance to be 'able to 'shape our r_□elations. ||

В следующем примере из речи блогера (39 лет), для придания большей выразительности информант использует прием повтора, выделяя ядерным нисходящим тоном вспомогательные глаголы.

This_□ is really cool || It is gonna_□ be great||

В ходе перцептивного анализа выяснилось, что положение ядерного тона в некоторых высказываниях информантов можно охарактеризовать как маркированное, что способствует выделению новой информации на фоне старой. Такой прием свидетельствует о способности говорящего четко структурировать информацию, выделяя наиболее важные компоненты текста. Например:

The 'board of the com_□munity & had to inter`act with its_□ members & to exp_□lain& what`s_□ happening.

Вторым по частотности в нашем исследовании является низкий восходящий терминальный тон (Low Rise), который, как правило, оформляет незаконченное по смыслу высказывание. Например:

'me and my brother... .

— ..

— .

Восходящий тон оформляет не полностью выраженное лексическим составом высказывание. Импликация в данном высказывании подразумевает неуверенность, сомнение в продолжении сообщения.

Следующее высказывание информант произносит с восходящим терминальным тоном, имплективно выражая упрек, вызов.

I mean / you 'wouldn't' beg me to be you mate, /would you?

Оттенки имплективных значений варьируют также в зависимости от ситуации общения, при этом темп и громкость речи также в значительной степени подвержены варьированию.

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок у визначеному напрямі. Таким образом, проведенное перцептивное исследование речи носителей канадского английского показало, что в речи исследуемых групп информантов превалируют трех-пяти синтагменные высказывания, наличие коротких межпаузальных групп связано с паузами хезитации, также с повторами и самоперебивами. Вышеперечисленные особенности сегментации указывают на квазиспонтанный характер речи информантов. Мелодический репертуар речи носителей канадского английского отличается вариативным характером. Наиболее частотными терминальными тонами в речи представителей обоих полов является низкий нисходящий и низкий восходящий терминальные тоны, а наиболее частотной реализацией мелодического контура является нисходящая ступенчатая и ровная шкалы.

Подобные мелодические конфигурации тона и шкалы в сочетании с синтагматическим членением позволяет заключить, что просодию канадского английского определяют черты как американского, так и британского вариантов английского языка.

Перспективой дальнейшего исследования является изучение всего комплекса просодических характеристик канадского варианта английского языка с учетом возрастных и территориальных особенностей речи.

ЛИТЕРАТУРА

1. Абызов А.А. Фонетические характеристики английской компрессированной речи (на материале канадского варианта английского языка): дисс. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / А.А. Абызов. – Иваново, 2008. – 211 с.
2. Бондаренко Е.М. Регионализмы в национальной лексико-семантической системе канадского варианта английского языка: Автореф. дисс... канд. филол. наук: 10.02.04. / Е.М. Бондаренко. – Самара, 2006. – 16 с.
3. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми [підручник] / О.О. Селіванова. – Полтава: Довкілля, 2008. – 542 с.
4. Шахбагова Д.М. Фонетические особенности произносительных вариантов английского языка / Д.М. Шахбагова. – М.: Высшая школа, 1982. – 128 с.
5. Avis W.C. The Contemporary Context of Canadian English / W.C. Avis // *Dialect and Language Variation*. – N.Y.: Academic Press, 1996. – P. 212-216.
6. Avis W.C. The English Language in Canada / W.C. Avis // *Current trends in linguistics*: Ed. by Th.A. Sebeok. – The Hague, Paris: Mouton, 1973, – P. 25-36.
7. Dean Ch. Is there a Distinctive Literary Canadian English / Ch. Dean // *American Speech*. – 1963. – V. 38. – P. 278-282.
8. Mac Donald H. Learning to Live with "The Soup That Eats Like a Meal" / H. Mac Donald // *In Search of Standard in Canadian English*. – Kingston: Queens University Press, 1985. – P. 77-84.
9. Orkin M.M. Speaking Canadian English: On Informal Account of English Language in Canada / M.M. Orkin. – London: Routledge & Regan Paul LTD. – 1979. – 275 p.
10. Scargill M.H. The Growth of Canadian English / M.H. Scargill // *Literary history of Canada*. – Toronto, 1965. – P. 251-259.

Русавська О.О. Мелодійні характеристики мовлення носіїв канадської англійської (СЕ).

Дослідники статусу канадської англійської визнають її існування у межах загальнонаціонального мовного стандарту, проте ще й досі немає одноставної думки щодо того, чи є канадська англійська системою або сформована під впливом британського та американського варіанта мови. Вчені дотримуються думки, що фонетика канадської англійської займає проміжне положення між американським та британським варіантами. Питанням дослідження просодії канадського варіанта

не приділялась належна увага. Завданням пропонованої роботи є виявлення мелодичного репертуару, особливостей синтагматичного членування мовлення канадців середньої вікової категорії з урахуванням гендерних особливостей. Проведене перцептивне дослідження мовлення носіїв канадської англійської показало, що в мовленні досліджуваних груп інформантів превалюють трьох-п'яти синтагменні висловлення, наявність коротких міжпаузальних груп пов'язана з паузами хезитації, також з повторами та самоперебивами. Перераховані вище особливості сегментації вказують на квазіспонтанний характер мовлення інформантів. Мелодійний репертуар мовлення носіїв канадської англійської відрізняється варіативним характером. Найбільш частотними термінальними тонами в мовленні представників обох статей є низький спадний і низький висхідний термінальні тони, а найбільш частотною реалізацією мелодійного контуру є спадна східчаста та рівна шкали. Подібні мелодійні конфігурації тону і шкали у поєднанні із синтагматичним членуванням дозволяє стверджувати, що просодію канадської англійської визначають риси як американського, так і британського варіантів англійської мови. Перспективою подальшого дослідження є вивчення всього комплексу просодичних характеристик канадського варіанта англійської мови з урахуванням вікових і територіальних особливостей мовлення.

Ключові слова: статус, канадська англійська, гендер, просодія, сегментація, квазіспонтанний, мелодійний.

Rusavskaya O. Melodic characteristics of Canadian English speech. Scientists investigating Canadian English status admit its existence in the frame of nationwide language standard however there hasn't been so far common point of view on whether Canadian English is a separate language or has been developed under the influence of British and American variants of the language. Linguists stick to the opinion that Canadian English phonetics occupies an intermediate position between American and British. The problems of Canadian prosody hasn't been given due attention. The tasks of the present paper are to define the melodic repertoire and peculiarities of sense group division in the speech of middle age gender groups of Canadians. The conducted perceptive investigation of Canadian natives' speech showed that three-five sense group utterances prevail in their speech, the existence of short interpausation groups is closely connected with pauses of hesitation, repetitions and self corrections. The abovementioned sense group division peculiarities point at the quasispontaneous character of informants' speech. The melodic repertoire is distinguished by variable character in which Low Falling and Low Rising terminal tones prevail in both gender groups. The most recurrent melodic contours have been Descending Stepping and Level. Such melodic combinations of tone and heads together with sense-group division allow to conclude that Canadian English prosody is distinguished by the features of both American and British variants of the English language.

Key words: status, Canadian English, gender, prosody, sense-group division, quasispontaneous, melodic.

Ангеліна Русакова
(Дніпро)

УДК 811.111'42

МЕТОДИ ПОЕТИКО-КОГНІТИВНОГО АНАЛІЗУ: МОДЕЛЮВАННЯ ХУДОЖНЬОГО КОНЦЕПТУ «АВАНТЮРИСТКА»

У статті розглянуто та висвітлено послідовний аналіз сучасних методів поетико-когнітивного аналізу, які можуть бути застосовані задля моделювання художніх концептів, а з точки зору нашого наукового інтересу – це художній концепт АВАНТЮРИСТКА, який було безпосередньо зображено в романах сучасного американського письменника Сідні Шелдона. Оскільки, будь-яке лінгвістичне дослідження потребує низку методик, прийомів і методів для проведення успішного та результативного практичного аналізу, нами було відібрано найбільш популярні методи поетико-когнітивного аналізу серед дослідників галузі когнітивної поетики, для подальшого детального конструювання художнього концепту АВАНТЮРИСТКА. Насамперед, варто враховувати те, що в сучасній лінгвостилістиці та когнітивній лінгвістиці прийоми та процедури, які направлені на аналіз художніх текстів, а виходячи з цього концептів різних типів, розроблені найбільш повно. Все це уможливорює розуміння позиції письменника щодо засобів художнього

втілення певного художнього концепту в його творах, а також саме індивідуального авторського світобачення.

Ключові слова: когнітивна поетика, концепт, пізнання, методика, типаж, концептологія, мовознавство, моделювання, когнітивізм, концептосфера.

Постановка проблеми. Оскільки, в сучасних лінгвістичних дослідженнях спостерігається підвищений інтерес до різноманітних концептів взагалі та теорії художнього концепту зокрема, це надало можливості сформуватись окремій науковій галузі – когнітивна лінгвістика. Ця наука займає дослідженням концептів та їх розробки дозволяють визначити уявлення про смислові організації художнього тексту, поглибити наявні уявлення про мовну картину світу автора певного художнього твору, повніше представити концепт як універсальний феномен, що відображає зміст всієї людської діяльності. Отже, вважаємо доцільним зазначити, що саме сучасні методи поетико-когнітивного аналізу моделювання художніх концептів зумовлюють детальне та поглиблене вивчення певної картини світу, а потім й лінгвокультури, складовою частиною якої є лінгвокультурний типаж. Таким чином, головна мета статті – методи поетико-когнітивного аналізу моделювання художнього концепту АВАНТЮРИСТКА, набуває все більшого значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогодні будь-яка сфера пізнавальної діяльності людини стає об'єктом дослідження та лінгвістика не є винятком. Велика кількість сучасних лінгвістичних студій стверджує, що мова – це віддзеркалення культури, оскільки, той факт, що особливості мислення носія мови та колективна свідомість представників окремої культури відбиваються в ній, вже ніхто не заперечує.

Так, багато сучасних наукових праць відомих мовознавців присвячені когнітивній методиці, наприклад: Н.Н. Болдирьова, О.С. Кубрякової, З.Д. Попової, І.А. Стерніна та ін.. Звідси, результатом її поширеного впливу на інші галузі наукового знання стає розвиток лінгвістичних досліджень саме з когнітивної поетики, де найбільш відомими є праці таких вітчизняних науковців, як: Л.І. Белехова, О.П. Воробйова, О.М. Кагановська, В.Г. Ніконова та ін..

Мета та завдання статті визначаються специфікацією ключових понять дослідження, а саме: когнітивна поетика, концепт, методика. Таким чином, необхідно:

- визначити та проаналізувати різноманітні типи сучасних методів поетико-когнітивного аналізу;
- виокремити ті методи вищезазначеної галузі, які можуть бути застосовані задля моделювання художніх концептів, а саме – художнього концепту АВАНТЮРИСТКА, який було зображено в романах сучасного американського письменника Сідні Шелдона.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасних лінгвістичних дослідженнях спостерігається підвищений інтерес до різноманітних концептів взагалі та теорії художнього концепту зокрема. Все це надало можливості сформуватись окремій науковій галузі – когнітивна лінгвістика. Ця наука займає дослідженням концептів та їх розробки дозволяють визначити уявлення про смислові організації художнього тексту, поглибити наявні уявлення про мовну картину світу автора певного художнього твору, повніше представити концепт як універсальний феномен, що відображає зміст всієї людської діяльності. За визначенням О.С. Кубрякової, розуміємо загальне тлумачення поняття «концепт», як оперативну одиницю пам'яті, яка відображена у психіці людини. То є одиниця ментальних чи психічних ресурсів нашої свідомості та тієї інформаційної структури, яка відбиває знання та досвід людини у вигляді «квантів знання» [2, с.41].

Так наука про знання та пізнання, про сприйняття світу в процесі діяльності людей, що відноситься до актуальних напрямків досліджень, отримала назву «когнітивізм». Звідси витікає, що процеси, пов'язані зі знанням та інформацією, називаються «когнітивними» або «когніцією», синонімами яких вважаються слова «інтелектуальний», «ментальний», «розумовий». Окрім цього, на базі когнітивізму в рамках сучасної антропоцентричної парадигми виникає нова область наукового знання, а саме – «когнітивна лінгвістика» [8, с.6-7].

Так, за О.П. Воробйовою «когнітивна лінгвістика» (від англ. *cognition* 'знання', 'пізнання', 'пізнавальна здатність') – це окремий напрям мовознавства, який розглядає функціонування мови як різновид когнітивної, тобто пізнавальної, діяльності, а когнітивні

механізми та структури людської свідомості досліджує через мовні явища, оскільки саме мова, навіть більше ніж культура, надає змогу зрозуміти людську поведінку [1, с.12-13]. Звичайно, разом із цим напрямом мовознавства, розвивається і його понятійний апарат, до якого належать наступні поняття: концепт, концептуалізація, концептосфера (картина світу), когніція, світобачення, категоризація та ін.. Як зауважують Й.А. Стернін і З.Д. Попова в своїй монографії «Очерки по когнитивной лингвистике», загальна проблематика сучасної когнітивної лінгвістики обертається навколо її головних категорій, хоча ключовою все ж таки є «концепт», категорія якого фігурує і в дослідженнях філософів, логіків та психологів та включає в себе всі ці позалінгвістичні інтерпретації [6, с.6].

Вагомий внесок у розвиток когнітивної лінгвістики внесли завдяки своїм науковим працям відомі мовознавці Америки (Дж. Лакофф, Р. Лангакер, Р. Джакендофф), Росії (З.Д. Попова, Н.Д. Арутюнова, Й.А. Стернін, Ю.С. Степанов, О.С. Кубрякова) та сучасні вітчизняні науковці (Т.В. Бойко, О.М. Кагановська, Л.Ф. Присяжнюк, А.М. Приходько, Д.М. Колесник, В.А. Єфремов) [1, с.14].

Згодом, когнітивний підхід змінює парадигму поняття аналізу тексту. Саме тому в рамках когнітології доволі стрімко розвивається нова галузь – «когнітивна поетика» (когнітивні теорія літератури). Її мета, за визначенням Л.Ф. Присяжнюк, це розкриття тих когнітивних процесів, на основі яких відбувається продукування, сприйняття та інтерпретація тексту [7, IP]. Основні теоретичні положення цього напрямку когнітології розробив ізраїльський вчений Рувен Цур, які надалі отримали позитивний відгук серед дослідників Америки (Д. Фрімен, М. Фрімен) та Британії (П. Стоквел, М. Тернер, Е. Семіно, Дж. Кулпепер). Школу когнітивної поезики вітчизняного мовознавства започаткувала професор Київського національного лінгвістичного університету Ольга Петрівна Воробйова, а подальший розвиток когнітивної поезики було висвітлено в наукових працях та дослідженнях В.Г. Ніконової, Л.І. Белехової, О.М. Кагановської, І.М. Колегаєвої та ін. [4, с.117].

За В.Г. Ніконовою з'ясуємо, що сучасні поетико-когнітивні студії характеризуються зосередженістю на з'ясуванні закономірностей концептуалізації й категоризації світу у літературному творі, на визначенні принципів реконструкцій світорозуміння автора та експлікації концептуального змісту творів [5, с.113-122].

В той самий час, Л.Ф. Присяжнюк в своїй статті «Когнітивний підхід до аналізу тексту (на матеріалі порівнянь у романах Г. Гріна)» стверджує, що когнітивний напрямок не зосереджується лише на самому текстові та на його внутрішніх закономірностях побудови. Він прагне синтезу когнітивних, пізнавальних, комунікативно-діяльнісних сторін буття та вивчення функціонування мови разом з її носієм [7, IP].

Оскільки існує декілька підходів до визначення концептів у художньому творі, то вважаємо доцільним згадати кожен з них. Так, за О.М. Кагановською в художньому творі існують «текстові концепти», які необхідно розглядати лише при наявності будь-якого тексту, а не тільки тексту художнього твору. Для позначення концепту як об'єкту лінгвокогнітивних досліджень було запропоновано термін «мовний концепт» чи «концепт мови» [3], де під концептом розуміють будь-який концепт, який актуалізується засобами мови. Також, для позначення концептів як об'єктів лінгвокультурології, дослідниками Волгоградської лінгвокультурологічної школи під керівництвом В.І. Карасіка використовуються такі терміни, як: «концепт культури» чи «культурний концепт» [5, с.113-114].

Підтримуючи думку В.Г. Ніконової, вважаємо, що специфіка художніх концептів вимагає застосування нового підходу для їх аналізу, який би відрізнявся від лінгвокогнітивного чи лінгвокультурологічного. Він має поєднувати традиційні методи стилістичного, семіотичного, герменевтичного й інших аналізів художнього тексту, які були б переломлені крізь призму домінантного, концептуального методу інтерпретації художнього тексту. Такою видається методика поетико-когнітивного аналізу, яка була запропонована В.Г. Ніконовою. В її основі лежать положення лінгвопоетики, переломлені крізь призму когнітивної парадигми. Застосування цієї методики аналізу художнього концепту, а в нашому випадку це художній концепт «авантюристка», передбачає проведення дослідження у двох головних напрямках [5, с.114-116]:

1. «*Жанр – текст – мова – концепт*»: аналіз проводиться від загальної характеристики поетики письменника до мови його творів і ідентифікації художніх концептів.

2. «*Концепт – концептуальна схема – смисл*»: аналіз проводиться від розгляду концептуальної системи художнього твору і визначення концептуальних пріоритетів письменника до моделювання смислової структури ключових художніх концептів та експлікації концептуального змісту художнього твору.

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок у визначеному напрямі. Розглянувши головні напрями когнітивної лінгвістики та питання, якими займається самостійна галузь наукового знання – когнітивна поетика, робимо висновок, що мова є різновидом пізнавальної діяльності людини, а мовні явища в її функціонуванні, завдяки конкретним когнітивним прийомам, методикам та методам цієї науки, можна дослідити ретельно та поглиблено. Та саме це, ще в більшому розмірі, ніж культура суспільства, надає змогу розкрити глибинний смисл та поведінку особистості в цілому, також як й певного художнього концепту зокрема. Проаналізувавши використання вищезгаданих методик поетико-когнітивного аналізу художнього концепту АВАНТЮРИСТКА на матеріалі творів сучасного американського письменника Сідні Шелдона в лінгвістичних дослідженнях сьогодення зазначимо, що цей концепт є достатньо багаторівневим конструктором, який має багато складових, кожна з яких відіграє велику роль у формуванні загального та цілісного поняття лінгвокультурний типаж АВАНТЮРИСТКА, який буде детально розкрито в подальших дослідженнях з цієї теми.

ЛІТЕРАТУРА

1. Воробйова О.П. Концептология в Украине: обзор проблематики. / О.П. Воробйова. // Лингвоконцептология: перспективные направления: монография / авт. кол.: А.Э. Левицкий, С.И. Потапенко, О.П. Воробьева и др.; под ред. А.Э. Левицкого. – Луганск : Изд-во ГУ „ЛНУ им. Т. Шевченко”, 2013. – 624 с. – С. 10-38.
2. Ємець Н.О. Художній концепт: моделі реконструкції. / Н.О. Ємець. // Наук. вісник Волинського нац. ун-ту ім. Л. Українки. Серія: Філологічні науки. – Луцьк : Вежа, 2012. – С. 41-44.
3. Кубрякова Е.С. Виды пространства, текста и дискурса / Е.С. Кубрякова, О.В. Александрова // Категоризация мира: пространство и время: материалы научной конференции. – М. : Диалог-МГУ, 1997. – С. 19-20.
4. Ніконова В.Г. Трагедійна картина світу в поетиці Шекспіра: Монографія. – Дніпропетровськ : Вид-во ДУЕП, 2007. – 364 с.
5. Ніконова В.Г. Художній концепт: процедури реконструкції та моделювання (на матеріалі трагедій В. Шекспіра) / В.Г. Ніконова // Вісник КНЛУ. Сер.: Філологія: зб. наук. праць. – 2011. – Т. 14, №2 – С. 113-122.
6. Попова З.Д., Стернин И.А. Очерки по когнитивной лингвистике. Монография. / З.Д. Попова, И.А.Стернин. – Воронеж : Истоки, 2001. – 168 с.
7. Присяжнюк Л.Ф. Когнітивний підхід до аналізу тексту (на матеріалі порівнянь у романах Г. Гріна). / Л.Ф. Присяжнюк. – [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://eprints.zu.edu.ua/998/1/7.pdf>
8. Хабекирова З.С. Введение в когнитивную лингвистику: методические указания. / З.С. Хабекирова, Ф.А. Куек, А.А. Хатхе, М.А. Асланова – [Електронний ресурс]: уч. электр. изд. – Майкоп : ЭЛИТ, 2016. – 41 с.

Русакова А.В. Методы поэтико-когнитивного анализа: моделирование художественного концепта АВАНТЮРИСТКА. В статье рассматривается и описывается последовательный анализ современных методов поэтико-когнитивного анализа, которые могут быть применены для моделирования художественных концептов, а с точки зрения нашего научного интереса – это художественный концепт АВАНТЮРИСТКА, который был непосредственно изображен в романах современного американского писателя Сидни Шелдона. Поскольку любое лингвистическое исследование требует ряд методик, приемов и методов для проведения успешного и результативного практического анализа, нами были отобраны наиболее популярные методы поэтико-когнитивного анализа среди исследователей области когнитивной поэтики, для дальнейшего детального конструирования художественного концепта АВАНТЮРИСТКА. Прежде всего, следует учитывать то, что в современной лингвистике и когнитивной лингвистике приемы и процедуры, направленные на анализ художественных текстов, а исходя из этого концептов различных типов, разработаны наиболее детально. Все это дает возможность понять позицию писателя по средствам художественного воплощения определенного художественного концепта в его произведениях, а также непосредственно индивидуального авторского мировоззрения.

Ключевые слова: когнитивная поэтика, концепт, когниция, методика, типаж, концептология, языкознание, моделирование, когнитивизм, концептосфера.

Rusakova A.V. Poetic and cognitive analysis methods: modeling of literary concept ADVENTURESS. This article deals with a detailed and sequential analysis of modern poetic and cognitive analysis methods that can be applied to literary concept modeling and in the aspect of our scientific interest – it is a literary concept ADVENTURESS that was especially depicted in the novels of a modern American author Sidney Sheldon. Since each linguistic research requires a number of techniques and methods for its successful and effective practical analysis, we have selected the most popular poetic and cognitive analysis methods of research among scholars in the field of cognitive poetics, in order to model a detailed literary concept ADVENTURESS in our further research works. First of all, we should take into account that all the modern linguo-stylistics and cognitive linguistics techniques and procedures, which are used for the analysis of literary texts and based on the concepts of various types, are developed in detail. This will enable the understanding of the author's position as for the means of literary embodiment of a certain concept in his works as well as the author's personal world view.

Key words: cognitive poetics, concept, cognition, techniques, methods, type, conceptology, linguistics, modeling, cognitivism, conceptual sphere.

Статтю схвалено
доктором філологічних наук, професором,
завідувачем кафедри англійської філології і перекладу
Київського національного лінгвістичного університету
В.Г. Ніконовою

Олена Тарасова
(Київ)

УДК – 81'1: 81'42

ПРО СТАТУС «ХУДОЖНЬОГО КОНЦЕПТУ» У СИСТЕМІ ЛІНГВІСТИЧНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Проаналізовано співвіднесення понять «концепт», «концепт культури» і «художній концепт». Представлені деякі характерні ознаки терміну «художній концепт» та надано його визначення. Складність даної проблеми обумовлено неоднозначністю природи художнього концепту. У статті розглядаються сучасні підходи до трактування художнього концепту як одиниці свідомості письменника, а також питання експлікації художніх концептів. Ці проблеми тісно пов'язуються із теоретико-методологічними положеннями когнітивної поетики, художньої концептології. Такий підхід пояснюється необхідністю вивчення художнього концепту на основі комплексних філологічних позицій. Визначено теоретичні засади вивчення художніх концептів у французькому модерністському віршованому дискурсі першої половини ХХ століття. Проаналізовано специфіку художнього осмислення креативної діяльності в поетичній творчості П. Елюара, розглянуто мовні засоби, що репрезентують художній концепт «voуапсе» у віршах автора. Перспективним бачиться звернення до художніх текстів різних поетичних течій у світлі об'єднання когнітивної та синергетичної парадигм.

Ключові слова: індивідуально-авторська картина світу, концепт культури, поетичний смисл, художній концепт.

Постановка проблеми у її загальному вигляді, аналіз останніх публікацій. Наразі термін «художній концепт» міцно закріплює за собою статус міждисциплінарного методологічного конструкта [9, с. 744], що відбувається на фоні «усвідомлюваної динамізації лінгвістики», коли наука про мову звертається до дослідів інших наук [10, с. 30]. При цьому діапазон можливих трактувань художнього концепту залишається досить широким [напр., 1; 3; 4]. Підкреслимо, що розгляд художніх концептів необхідно провадити з опорою на визначення особливостей художньої творчості як «процесу концептуалізації і категоризації художньо-естетичного досвіду» [6, с. 37]. Тож не можемо не погодитися із думкою В.Г. Ніконової, яка наголошує на **актуальності** досліджень концептів авторської художньої системи, що формують індивідуально-авторську картину світу в художньому творі, яка визначається естетичними домінантами письменника [8].

Мета статті – висвітлення особливостей потрактування терміну «художній концепт» з позицій лінвопоетичного підходу до аналізу феномену художньо-естетичної діяльності, серед основних **завдань** – розкриття основних особливостей художнього концепту як особливого інформаційного конструкту, засобу репрезентації світоглядних інтенцій автора та втілення естетико-мистецьких настанов у межах поетичного дискурсу певної доби.

Виклад основного матеріалу. Вектори розуміння художнього концепту укладаються у нагальну проблематику студій лінвопоетичних. Окрему проблему лінвопоетологічного плану, як зазначає О.П. Воробйова, становить розмежування трьох типів концептів, а саме – текстового, художнього та естетичного. У такому контексті, продовжує дослідниця, художні концепти постають як: (а) такі, що існують у межах певної ідіосфери як частини художньої картини світу, обумовленої колом асоціацій творця, які виникають як натяк на можливі значення, як відлуння на попередній мовний та культурний досвід людини, що відбиває індивідуально-авторське осмислення предметів і явищ (В.Г. Ніконова); (б) глибинний смисл, максимально й абсолютно згорнута структура, що втілює мотив, інтенції автора та породжує текст (В.В. Красних) [3, с. 23].

Суголосною у питаннях визначення специфіки концепту художнього є пропозиція І.А. Тарасової щодо аналогізації розпізнавання концептів у межах психолінгвістичних і лінвокультурологічних студій (тут ключовим є розуміння концепту як одиниці індивідуальної чи національної свідомості). Зокрема, представлення художнього концепту може здійснюватись і як індивідуально-авторського психічного утворення, і як елементу національної художньої традиції, національної художньої картини світу. У першому випадку вартує говорити про потрактування художнього концепту – одиниці свідомості поета / письменника, репрезентованої у художньому(-их) творі(-ах), котра виражає індивідуально-авторське осмислення сутності предметів або явищ (О.В. Беспалова), у ключі ідей когнітивної поетики та комунікативної стилістики, споріднених із позиціями, що їх висувають психолінгвісти. У другому ракурсі розгляду аналізованого поняття відчутними є лінвокультурологічні паралелі: художній концепт визначається як реалізація концепту культури (зокрема, концепція Л.В Міллер) [9, с. 742]. Тут художній концепт постає як феномен мистецької діяльності, котрий є «складним ментальним утворенням» у його приналежності «не тільки індивідуальній свідомості, але й (у якості складової естетичного досвіду) психоментальній сфері певної етнокультурної спільноти», «універсальним художнім досвідом, зафіксованим у культурній пам'яті та здатним виступати у якості фрагмента чи будівельного матеріалу при формуванні нових поетичних смислів» [3, с. 42]. В.А. Маслова як представник лінвокультурологічного підходу продовжує впровадження ідей Ю.С. Степанова та убачає диференціацію концептів пізнавальних і художніх через протиставлення філософських категорій загального та поодинокого. Художній концепт, на її переконання, є продовженням концепту понятійного, оскільки у художньому тексті конвенційне значення концепту деформується, видозмінюється під впливом особистісних інтерпретацій. При цьому художній концепт відрізняється: (а) в основі зв'язку його лежить асоціація; (б) містить у собі не тільки потенцію до розкриття образів, проте й різноманітні емотивні смисли; (в) тяжіє до образів та включає їх у себе [5, с. 34–35].

В.Г. Ніконова, визнаючи за художніми концептами «одиниці когнітивного рівня, ментальні утворення, у яких закодовано інформацію про художній світ твору, яка є вербалізованою (на лексико-семантичному рівні) чи вираженою іншими засобами комунікації (на когнітивному рівні)», відрізняє їх від концептів культури та мовних концептів за кількома параметрами: за змістом і способом експлікації, обсягом та історичною мінливістю. Художній концепт, продовжує дослідниця, становить ієрархічну систему мікросистем, кожна з яких має складну структуру, де найвищий рівень абстракції (поряд з предметно-почуттєвим та образно-асоціативним) – смисловий шар – формується сукупністю смислових атрибутів, які вилучаються шляхом асоціативного осмислення базових і поетично переосмислених концептуальних тропів, що матеріалізовані у словесних поетичних образах і необразній лексиці у художньому творі [8].

Узагальнивши отримані дефініції, отримуємо, що художній концепт – це ментальна одиниця індивідуально-авторської мовної свідомості; її формування відбувається за допомогою різних способів категоризації дійсності в умовах детермінованості загальнокультурними й національними факторами художнього дискурсу, передбачаючи при цьому спроможність до

вербалізації у різноманітних формах. **Художні концепти покликані експлікувати поетичні смисли, що є** результатами процедури рефлексії над тим чи іншим художнім концептом індивідуально-авторської свідомості.

Із наведеного вище випливає, що для розуміння унікальності художнього концепту як інформаційного маркера діяльності індивідуально-авторської свідомості, спрямованої на інтерпретацію результатів пізнання (ір)реального світу, необхідним є звернення до його специфіки. Серед ідентифікаційних рис художнього концепту особливе місце займає його ідіосинкратичність, оскільки саме ці одиниці є складовими індивідуально-авторської картини світу чи картини світу, згенерованої тим чи іншим літературно-художнім напрямком [3, с. 25]. При цьому варто зауважити, що така індивідуальна специфічність почасти є специфікою індивідуальних проявів: кожен художній концепт інформує про авторський спосіб асоціативно-образного представлення, репрезентації сутностей (якостей, абстракцій, форм, станів, механізмів, процесів) у межах текстової віртуальної реальності, що забезпечує одночасну об'єктивність та індивідуальність поетичних смислів.

Звернімося за прикладом до французького віршованого дискурсу доби модернізму (II пол. XIX – поч. XX ст.), де можливим видається відстеження специфіки функціонування художнього концепту «voуапсе» на прикладі такого кенотипного (у термінології Л.І. Белехової [2, с. 359]) словесного поетичного образу за авторства Поля Елюара: *La terre est bleue comme une orange* (дослівно: *Земля є блакитною як помаранч*). Тут запропонований художній концепт не є заданим ані ім'ям концепту, ані заголовком, а отже, способом його маніфестації виявляється конвергентна репрезентація [3, с. 19], коли включенню до концептуального аналізу потребує позиціювання поеми у:

- творчому доробку митця: вірш входить до збірки «L'amour la poésie» (1929), назва якої (без коми) інспірована його 10-річною донькою та є продовження попереднього зібрання Елюара «Capitale de la Douleur»;
- контексті знакових моментів біографії поета, а саме: відома історія розриву любовних (метафора «amour est poésie», звідси – кваліфікація тональності поезії як еротичної) стосунків Поля Елюара та його музи Гали, котра покинула літератора на користь молодого на той час маляра Салвадора Далі;
- межах художнього дискурсу сюрреалізму («Révolution du Mot»): за допомогою відносно нейтральної форми (класичного порівняння *similitudo* [12, с. 112]) відбиттю підлягає нова реальність, реальність несвідомого [15, с. 282].

Наведені деталі дозволяють встановити аналогію між жінкою та всесвітом, коли перша є дзеркалом останнього: блакитний колір відсилає до очей Гали, а помаранчевий – до її волосся (свідчення такого зіставлення знаходимо у попередній збірці поета «Capitale de la douleur», де міститься пряма вказівка на *chevelure d'oranges* його музи, її опис як : *Une étoile nommée azur / Et dont la forme est terrestre* (дослівно: *Зірка на ім'я лазур, / Форма якої є земна*). Аналізований кенотипний словесний поетичний образ є образом сюрреалістським, емотивним, який кваліфікується як «collage verbal», «métaphore hardie», «stupéfiant image»; за рахунок установлення неочікуваних зв'язків між порівнюваними об'єктами встановлюється нова (поетична) словесна логіка, а через неї – нова (поетична) візія світу [11, с. 128]. За допомогою порівняння елементи не зіставляються, а накладаються (*superposer*) один на одного [14, с. 41]. Тож така логіка відкривається аналітичним розкладанням потрійної метафори [13, с. 150]:

- (1) la terre est ronde comme une orange;
- (2) une orange est bleu;
- (3) le bleu se substitue à l'orange qui lui est chromatiquement opposé.

Відтак, центральним виявляється необхідність осмислення кольорів – помаранчевого через блакитний. Тут маємо справу із «епіфанічним прозрінням», «художнім передбаченням» (О.П. Воробйова [3, с. 17]) митця, коли у свідомості поета виникають «нові концептуальні вузли»: відбувається осмислення обрисів планети Земля з космосу через зовнішній вигляд коханої жінки-Музи.

Підсумуємо: словесним утіленням системи художніх концептів виявляється комплекс мовних одиниць та конструкція твору, а рушійною силою творення поетичної образності –

механізми когнітивного моделювання. Більше того, відслідковуванню підлягає динаміка змін в системі об'єктивації художніх концептів під впливом зовнішніх, внутрішніх та антропогенних факторів у межах одного етапу еволюції поетичної свідомості певного часу як еволюції системи художніх концептів. Тож **перспективним** бачиться звернення до художніх текстів різних поетичних течій у світлі об'єднання когнітивної та синергетичної парадигм.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аскольдов С.А. Концепт и слово / С.А. Аскольдов // Русская словесность. От теории словесности к структуре текста. Антология / [под. ред. проф. В.П. Нерознака]. – М.: Academia, 1997. – С. 267–279.
2. Белехова Л.І. Образний простір американської поезії: лінгвокогнітивний аспект: дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук : 10.02.04 / Белехова Лариса Іванівна. – К., 2002. – 476 с.
3. Вороб'єва О.П. Концептологія в Україні: обзор проблематики // Лінгвоконцептологія: перспективне направлення: монографія / [под. ред. А.Э. Левицкого, С.И. Потапенко, И.В. Недаймовой]. – Луганск : Изд-во ГУ “ЛНПУ имени Тараса Шевченко”, 2013. – С. 10–37.
4. Зусман В. Концепт в системе гуманитарного знания / В. Зусман // Вопросы литературы. – 2003. – № 4/5. – С. 3–29.
5. Маслова В.А. Поэт и культура: концептосфера Марины Цветаевой : [учебное пособие] / Валентина Авраамовна Маслова. – М. : Флинта: Наука, 2004. – 256 с.
6. Маслова Ж.Н. Художественная концептуализация и когнитивное варьирование / Ж.Н. Маслова // Когниция, коммуникация, дискурс. – 2016. – № 12. – С. 36–51.
7. Миллер Л.В. Художественный концепт как смысловая и эстетическая категория / Л.В. Миллер // Мир русского слова. – 2000. – № 4. – С. 39–45.
8. Ніконова В.Г. Художній концепт: процедури реконструкції та моделювання (на матеріалі трагедій В. Шекспіра) / В.Г. Ніконова. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.stationline.org.ua/filologiya/87/15725-xudozhnij-koncept-proceduri-rekonstrukci%D1%97-ta-modelyuvannya-na-materiali-tragedij-v-shekspira.html>
9. Тарасова І.А. Художественный концепт: диалог лингвистики и литературоведения / И.А. Тарасова // Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского. – 2010. – № 4 (2). – С. 742–745.
10. Черепанова І. Дом колдуньи. Язык творческого бессознательного / Ирина Черепанова. – М.: КСП+, 1999. – 416 с.
11. Cahiers du Centre de recherches sur le surréalisme. Mélusine : Émission-Réception / [réunis par H. Berhar]. – Lausanne : L'Age d'Homme, 1979. – P. 123–130.
12. Dictionnaire des Genres et Notions littéraires. – Encyclopaedia Universalis, 2015. – 2081 p.
13. La recherche littéraire : objets et méthodes / [sous réd. de Claude Duchet, Stéphane Vachon]. – Montréal : XXZ éditeur, 1998. – 597 p.
14. Mermier G. Explication de texte : théorie et pratique / Guy Mermier, Yvette Boilly-Widmer. – Glenview : Edwin Mellen Press, 1993. – 198 p.
15. Py F. Cahiers du Centre de recherches sur le surréalisme. Mélusine : Métamorphoses / Françoise Py. – Lausanne : L'Age d'Homme, 2006. – 348 p.

Тарасова Е. Про статус «художественного концепта» в системі лінгвістическої термінології. Проаналізовано соотношение понятий «концепт», «концепт культуры» и «художественный концепт». Представлены некоторые признаки термина «художественный концепт» и дано его определение. Сложность данной проблемы обусловлена неоднозначностью природы художественного концепта. В статье рассматриваются современные подходы к трактовке художественного концепта как единицы сознания писателя, а также вопросы экспликации художественных концептов. Эти проблемы тесно связаны с теоретико-методологическими положениями когнитивной поэтики, художественной концептологии. Такой поход объясняется необходимостью изучения художественного концепта на основе комплексных филологических позиций. Определены теоретические основы изучения художественных концептов во французском модернистском стихотворном дискурсе первой половины XX века. Проаналізовано специфіку художнього осмислення креативної діяльності в поетичній творчості П. Елюара, розглянуто мовні засоби, що репрезентують художній концепт Проаналізовано специфіку художественного осмысления креативной деятельности в поэтических произведениях П. Элюара, рассмотрены языковые средства, репрезентирующие художественный концепт «voeuapse» в стихотворениях автора. Перспективним видиться звернення к художественным текстам разных поэтических течений в свете объединения когнитивной и синергетической парадигм.

Ключевые слова: індивідуально-авторська картина мира, концепт культури, поетический смисл, художественный концепт.

Tarasova O. About the Status of «a Literary Concept» in the System of Linguistic Terminology.

Correlation of «concept», «concept of culture» and «literary concept» is analyzed. The features of the literary concept as well as its definition are presented in the article. The challenge of the problem is caused by the ambiguous nature of the concept in literature. The author considers current approaches to the interpretation of literary concept as a writer's consciousness unit. The article considers explication of literary concepts. These issues are closely related to the theoretical methodology of cognitive poetics, literary conceptology. This approach is due to the necessity of studying the literary concept on the basis of complex philological positions. The theoretical principles of the literary concept principles in modernist French Poetic Discourse of the first half of the XX century are curtailed. The paper deals with the problem of creative activity in Paul Eluard's poetic works. The article is concerned with the analysis of language means that represent the literary concept «voyance» in poems of Paul Eluard. The reference to the art texts of different poetic movements is viewed perspective in the light of combining cognitive and synergetic paradigms.

Key words: author's picture of the world, concept of culture, literary concept, poetic sense.

Шевченко Лариса
(Київ)

УДК 81'373

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ «ГОСПОДЬ» (НА МАТЕРІАЛІ НОВОГО ЗАВІТУ)

У статті на основі концептуального аналізу розглядається вербалізація концепту «Господь» як одного з найбільш значимих у тексті Нового Завіту. Такий напрям дослідження вважаємо перспективним у зв'язку з важливим місцем і значною роллю ключових концептів культури у системі духовних цінностей суспільства. Пропонуємо модель опису концепту через його мовні параметри, основну увагу при цьому приділяємо виявленню структурно організованої множини концептуальних ознак, що демонструють змістовну сутність концепту, особливості його мовної репрезентації. Аналіз сполучуваності слова-номінанта концепту дозволяє здійснити моделювання його смислового каркасу. Реконструкція змісту концепту передбачає аналіз усіх текстових засобів, які використовуються для його вербалізації. Він постає як складне утворення, що включає в себе різні текстові характеристики. Обов'язковими процедурами при цьому є з'ясування дериваційного гнізда слова-номінанта концепту, виявлення контекстів, у яких воно вживається, формування на їх основі концептуальних полів і ліній, Це послужило основою для моделювання структури концепту «Господь», дало змогу представити його смислове наповнення.

Ключові слова: Новий Завіт, концепт, концептуальне поле, концептосфера, реконструкція концепту.

Постановка проблеми. Серед багатьох напрямків концептуальних досліджень одним із актуальних є присвячений вивченню ключових, культурно значимих концептів мовної картини світу. Науковці вважають основною метою концептуального аналізу «виявлення парадигми культурно значимих концептів і опис їх концептосфера» [2, с. 80]. Вивчення таких концептів відкриває можливості для ширшого осягнення культурного світу нації, для виявлення особливостей провідних концептів, обумовлених її культурно-історичним розвитком, для глибшого розуміння її духовних цінностей. «Ключові концепти культури займають важливе положення в колективній мовній свідомості, а тому їхнє дослідження стає надзвичайно актуальною проблемою. Доказом тому служить поява словників найважливіших концептів культури» [5, с. 76].

Особливе місце серед значимих для мовної картини світу концептів займають біблійні поняття. Біблія є, безумовно, унікальним явищем в історії людства. Вона є Божим одкровенням Себе людському роду, описом взаємовідносин Бога з людиною, Його волі як творця людини. Вона покликана являти людям Боже одкровення, істину, показувати шлях спасіння. Ця Вічна Книга відіграє особливу роль у житті людства, справляючи величезний вплив на його історію, мову, літературу та культуру. Вважаємо, що висвітлення концептуалізації провідних понять Святого Письма є шляхом до з'ясування духовних цінностей, закладених у його тексті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню окремих біблійних концептів присвячені ряд робіт сучасних вітчизняних і зарубіжних лінгвістів. Так, у дисертаційних дослідженнях аналізуються закономірності моделювання концептосфери «Бог» [6; 1]. У ряді статей знайшли відображення низка біблійних понять, зокрема, праведність, беззаконні, справедливість, світло, темрява [7; 8; 9]. Тлумаченню смислу євангельських притч Ісуса Христа присвячена робота Анни Вежбицької [4].

Метою статті є дослідження вербалізації на матеріалі Нового Завіту одного з провідних біблійних концептів – *Господь*. Визначена мета передбачає розв'язання таких завдань: 1) аналіз синтагматичних і парадигматичних зв'язків найменування *Господь* у досліджуваному тексті; 2) формування на їх основі концептуальних полів – об'єднаних спільною семантикою засобів репрезентації концепту; 3) утворення концептуальних ліній – однорідних у смисловому відношенні концептуальних полів; 4) моделювання змісту досліджуваного концепту.

З'ясування концептосфери найменування *Господь* передбачає перш за все виявлення мовних засобів його вербалізації, тобто методика концептуального аналізу базується на аналізі сполучуваності слова-репрезентанта концепту. Дослідники, описуючи специфіку концепту, зазначають, що «концепт – це не особливий тип абстрактних імен, а особливий ракурс їхнього розгляду, що об'єднує всі види знань і уявлень, що накопичені народом і проявляються в сполучуваності імені» [10, с. 51–52]. Ті мовні засоби, які входять до номінативного поля концепту, забезпечують його опис у процесі лінгвістичного дослідження. На їх основі формуємо концептуальні поля – мовні утворення, що містять семантично однорідні концептуальні ознаки, які моделюють зміст концепту.

Виклад основного матеріалу дослідження. Концепт *Господь* є одним із провідних понять Нового Завіту, що вживається у тексті (разом з його дериватами) 630 разів. Він постає у вигляді складного комплексу, утвореного внаслідок поєднання і перетину трьох концептуальних ліній, які формуються численними концептуальними полями, що характеризують основні напрямки розвитку досліджуваного найменування.

Перша концептуальна лінія, яка виникла завдяки сполучуваності слова *Господь* із найменуваннями *Ісус Христос* (*Ісус*, *Христос*), *Бог*, формує уявлення про те, що Ісус Христос, Бог є Господом. Активне використання досліджуваного концепту в контекстах із зазначеними словами дозволяє кваліфікувати цю лінію як одну з важливих його складових, яка моделюється численними текстовими компонентами. Наприклад: *Господь же Ісус*, по розмові із ними, вознісся на небо, і сів по Божій правиці (Мар. 16:19) (3). Він слово послав для Ізраїлевих синів, благовістячи мир через *Ісуса Христа*, що *Господь Він* усім (Дії. 10: 36); *І* побивали камінням Степана, що молився й казав: *Господи Ісусе*, прийми духа мого!... (Дії. 7: 59); *Бо коли ти устами своїми визнаватимеш Ісуса за Господа*, і будеш вірувати в своїм серці, що Бог воскресив Його з мертвих, то спасешся (Рим. 10: 9); *Я знаю, і пересвідчений у Господі Ісусі*, що нема нічого нечистого в самому собі; тільки коли хто вважає що за нечисте, тому воно нечисте (Рим. 14: 14); *Ісус* відповів: *Перша*: Слухай, Ізраїлю: наш *Господь Бог Бог єдиний*. *І*: Люби *Господа*, *Бога* свого, усім серцем своїм, і всією душею своєю, і всім своїм розумом, і з цілої сили своєї! Це заповідь перша! *А друга* однакова з нею: Люби свого ближнього, як самого себе! Нема іншої більшої заповіді над оці! (Мар. 12: 29-31); *Він же* буде Великий, і Сином Всевишнього званий, і *Господь Бог* дасть Йому престола Його батька Давида (Лук. 1: 32); *А Ісус* відказав йому в відповідь: *Сказано: Не спокушай Господа Бога* свого! (Лук. 4: 12); *Бо для вас ця обітниця*, і для ваших дітей, і для всіх, що далеко знаходяться, кого б тільки покликав *Господь, Бог наш* (Дії. 2: 39) та ін. Таким чином, одна з концептуальних ліній поняття *Господь* формується завдяки інформаційним параметрам, які демонструють, хто є Господом. Системотвірною для моделювання смислової структури концепту стала його активна сполучуваність із словами *Ісус Христос* і *Бог*, яка демонструє, що айн формується у напрямку: «Ісус Христос є Господом, Бог є Господом».

Експлікація іншої концептуальної лінії «Господь – люди» здійснюється на основі демонстрації тих дій Господа, які стосуються людей. Вона представляє багатство текстових зв'язків поняття *Господь* із лексико-семантичними одиницями Нового Завіту, відкриваючи різні сторони стосунків Бога і людей. Компонентами цієї концептуальної лінії, як правило, є

найменування людей (*людина, люд, народ, син, дитина, слуга, чоловік, жінка, сліпий, сліпець, муж, пан, дружина, брат, браття, мати, недужий, учень, юдей, геллен, Ізраїлеві сини, коліно, в'язень, проповідник Євангелії, раб, муж, поганин, побожний, безбожний, праведний та ін.*), а також імена людей, їх займенникові відповідники та описові найменування.

Досліджувана концептуальна лінія розширюється завдяки текстовому утворенню, яке дає інформацію про те, що Господь є владикою, Господом людей. Інтерпретаційне поле концепту містить важливий компонент – займенникові засоби, які позиціонують Господа як владика всіх людей (*усі, ті, всі, ми, ви, вони, всякий, той, ваш, мій, Його та ін.*). Наприклад: *Він слово послав для Ізраїлевих синів, благовістячи мир через Ісуса Христа, що Господь Він усім* (Дії. 10: 36); *Та однак стоїть міцна Божья основа та має печатку оцю: Господь знає тих, хто Його, та: Нехай від неправди відступиться всякий, хто Господне Ім'я називає!* (2 Тим. 2:19); *Бо нема різниці поміж юдеєм та гелленом, бо той же Господь є Господом усіх, багатий для всіх, хто кличе Його* (Рим.10: 12); *А пани, чиніть їм те саме, занехаютьте погрози, знайте, що для вас і для них є на небі Господь, а Він на обличчя я не дивиться!* (Еф. 6: 9); *Бо коли живемо для Господа живемо, і коли вмираємо для Господа вмираємо. І чи живемо, чи вмираємо ми Господні!* (Рим.14: 8) та ін.

Одним із виявів концептуалізації слова *Господь* за параметром «Господь – володар, владика людей» є його функціонування в ряді інших контекстів. Концептосфера найменування отримує параметри опису через використання його в мовленні людей у формі звертання «Господи», що свідчить про визнання ними Його влади. Лексичною опорою при цьому служать одиниці для найменування людей і на позначення їх мовлення (*казати, сказати, скричати, озватися, промовляти та ін.*). Наприклад: *Петро ж відповів і сказав: Коли, Господи, Ти це, то звели, щоб прийшов я до Тебе по воді* (Матв.14: 28); *Але, бачачи велику бурю, злякався, і зачав потопати, і скричав: Рятуй мене, Господи!...* (Матв.14: 30); *А ті Сімдесят повернулися з радістю, кажучи: Господи, навіть демони коряться нам у Ім'я Твоє!* (Лук. 10:17); *І сказали апостоли Господу: Додай Ти нам віри!* (Лук. 17: 5); *І Марта сказала Ісусові: Коли б, Господи, був Ти отут, то не вмер би мій брат...* (Іван. 11:21); *Тоді відповідают Йому праведні й скажуть: Господи, коли то Тебе ми голодного бачили і нагодували, або спраженого і напоїли?* (Матв. 25: 37); *І сталося, як молився Він у місці одному, і коли перестав, озвався до Нього один із Його учнів: Господи, навчи нас молитися, як і Іван навчив своїх учнів* (Лук. 11: 1); та ін.

Слід відзначити тісний взаємозв'язок сфер концептуалізації досліджуваного поняття. Як Господь людей Бог виявляє Свою владу над ними, даючи Свої заповіді, настанови. Концепт отримує імпульс для розвитку через сполучуваність слова *Господь* та найменувань людей із низкою дієслів зі значенням волевиявлення. Тут спостерігаємо широке вживання цих слів переважно у формі наказового способу: *люби, ходіть, робіть, коріться, служіть, виявляйте, зміцняйтеся, слухайтеся, будьте слухняні, треба давати, треба пам'ятати, нехай пробуває та ін.* Наприклад: *Він же промовив йому: Люби Господа Бога свого всім серцем своїм, і всією душею своєю, і всією своєю думкою. Це найбільша й найперша заповідь. А друга однакова з нею: Люби свого ближнього, як самого себе. На двох оцих заповідях увесь Закон і Пророки стоять* (Матв. 22: 37–39); *Отже, як ви прийняли були Христа Ісуса Господа, так і в Ньому ходіть* (Кол. 2: 6); *І все, що тільки робите словом чи ділом, усе робіть у Ім'я Господа Ісуса, дякуючи через Нього Богові й Отцеві* (Кол. 3: 17); *Дружини, слухайтеся чоловіків своїх, як лицює то в Господі!* (Кол. 3: 18); *Діти, будьте слухняні в усьому батькам, бо це Господеві приємне!* (Кол. 3: 20); *І все, що тільки чините, робіть від душі, немов Господеві, а не людям!* (Кол. 3: 23); *Пани, виявляйте до рабів справедливість та рівність, і знайте, що й для вас є на небі Господь!* (Кол. 4: 1); *Вийдіть тому з-поміж них та й відлучіться, каже Господь, і не торкайтесь нечистого, і Я вас прийму, і буду Я вам за Отця, а ви за синів і дочок Мені будете, говорить Господь Вседержитель!* (2 Кор. 6: 17, 18) та ін.

Картину стосунків Господа і людей доповнює концептуальне поле, яке формує думку про те, що Господь вибирає, кличе, ставить Собі учнів. Підкреслимо, що контексти, які реалізують зазначені смисли, сприяють подальшому розгортанню теми про Господа як владика людей. Концепт актуалізується в текстах, у яких використовуються слова *призначати, покликати, покликання, вибирати (вибраний), поставляти, ставити на служінн та ін.* Сміслові наповнення цього польового утворення формується завдяки функціонуванню таких фрагментів: *Після того*

призначив Господь і інших Сімдесят, і послав їх по двох перед Себе до кожного міста та місця, куди Сам мав іти (Лук.10: 1); **Бо для вас ця обітниця, і для ваших дітей, і для всіх, що далеко знаходяться, кого б тільки покликав Господь Бог наш.** (Дії. 2: 39); **Бо так заповів нам Господь: Я світлом поставив Тебе для поган, щоб спасінням Ти був аж до краю землі!** (Дії.13: 47); **[I] дякую тому, хто зміцнює мене, – нашому Господеві Ісусові Христові, що відніс мене до числа вірних, поставивши на служіння** (1 Тим. 1: 12); **Вітайте вибраного в Господі Руфа, і матір його та мою** (Рим. 16: 13); **А ми завжди повинні дякувати Богові за вас, улюблені Господом браття, що Бог вибрав вас спочатку на спасіння освяченням Духа та вірою в правду, до чого покликав Він вас через нашу Євангелію, щоб отримати славу Господа нашого Ісуса Христа** (2 Сол. 2: 13–, 14); **Вони воюватимуть проти Агнця та Агнець переможе їх, бо Він Господь над панами та Цар над царями. А ті, хто з Ним, покликані, і вибрані, і вірні** (Об. 17: 14) та ін.

Смисловому розвитку концепту в цьому напрямку, тобто покликанню людей служити Господу як їхньому владиці, сприяє вживання контекстів на позначення конкретних завдань, доручень, які дає Він людям. Такий імпульс для формування концептофери дає сполучуваність цього найменування із словами і словосполученнями на позначення покликання, доручень, наказів: *вчиняти, посилати, робити, наказувати, покликати, ставити на служіння* та ін. Наприклад: **А він, затрусившись та налякавшись, каже: Чого, Господи, хочеш, щоб я вчинив? А до нього Господь: Уставай, та до міста подайся, а там тобі скажуть, що маєш робити!** (Дії. 9: 6); **І Ананій пішов, і до дому ввійшов, і руки поклавши на нього, промовив: Савле брате, Господь Ісус, що з'явився тобі на дорозі, якою ти йшов, послав ось мене, щоб став ти видючий, і наповнився Духа Святого!** (Дії. 9: 17); **Як побачив він це видіння, то ми зараз хотіли піти в Македонію, зрозумівши, що Господь нас покликав звіщати їм Євангелію** (Дії. 16: 10); **Я зараз по тебе послав, ти добре зробив, що прийшов. Тож тепер перед Богом ми всі стоїмо, щоб почути все те, що Господь наказав був тобі** (Дії. 10:33); **А тим, що побрались, наказую не я, а Господь: Нехай не розлучається дружина з своїм чоловіком!** (1 Кор. 7: 10) та ін. Маніфестація заклику Господа служити Йому через конкретні доручення нерідко виражається вживанням дієслівних лексем у наказовій формі: *іди, піди, говори, не мовчи, треба свідчити, уставай* та ін. Наприклад: **А в Дамаску був учень один, на ймення Ананій. І Господь у видінні промовив до нього: Ананію! А він відказав: Ось я, Господи! Господь же до нього: Устань, і піди на вулицю, що Простою зветься, і пошукай в домі Юдовім Савла на ймення, тарсянина, ось бо він молиться** (Дії. 9: 10–11); **Сказав же Павлові Господь у видінні вночі: Не бійся, але говори й не мовчи** (Дії. 18: 9); **А наступної ночі став Господь перед ним і промовив: Будь бадьорий! Бо як в Єрусалимі про Мене ти свідчив, так треба тобі свідкувати й у Римі!** (Дії. 23:11); **Вийдіть тому з-поміж них та й відлучіться, каже Господь, і не торкайтесь нечистого, і Я вас прийму** (2 Кор. 6: 17) та ін. Таким чином, до стійких характеристик концепту належить інформація про те, що Господь дає учням, послідовникам конкретні доручення, закликає служити Йому, виконувати Його волю.

Одне з найбільших концептуальних полів містить інформацію про те, що Господь спасає людей. При цьому спостерігається активне сполучення слів *Господь, Господній* з лексемами на позначення спасіння: *спасатися, Спаситель, спасений*. Інтерпретаційна ознака концепту про спасіння Господом створюється при цьому численними контекстами, які відносять її до числа стійких його характеристик: **Бо сьогодні в Давидовім місті народився для вас Спаситель, Який є Христос Господь** (Лук. 2: 11); **А Ісаїя взиває про Ізраїля: Коли б число синів Ізраїлевих було, як морський пісок, то тільки останок спасеться, бо вирок закінчений та скорочений учинить Господь на землі!** (Рим. 8. 27–28); **Та ми віруємо, що спасемося благодаттю Господа Ісуса так само, як і вони** (Дії. 15: 11); **А вони відказали: Віруй в Господа Ісуса, і будеш спасений ти сам та твій дім** (Дії. 16: 31); **Бо коли ти устами своїми визнаватимеш Ісуса за Господа, і будеш вірувати в своїм серці, що Бог воскресив Його з мертвих, то спасешся** (Рим. 10: 9); **Бо кожен, хто покличе Господнє Ім'я, буде спасений** (Рим. 10: 13); **А ми завжди повинні дякувати Богові за вас, улюблені Господом браття, що Бог вибрав вас спочатку на спасіння освяченням Духа та вірою в правду** (2 Сол. 2: 13) та ін.

Лексема *Господь* часто концептуалізується в текстах, які вживаються з лексемами *вздоровлювати, очищати, видужувати, підіймати*. Ці слова у низці контекстів формують уявлення про Господа як цілителя людей. Утворене поле корелює з темою спасіння Господом

людей, яке можна розглядати як видове щодо родового. Елементами його множини виступають такі фрагменти Нового Завіту: *Чи хворіє хто з вас? Хай покличе пресвітерів Церкви, і над ним хай помоляться, намастивши його оливою в Господне Ім'я, і молитва віри **вздоровить недужого, і Господь його підійме**, а коли він гріхи був учинив, то вони йому простяться* (Як. 5: 14–15); *А як Він перебував в одному з міст, ось один **чоловік**, увесь укритий проказою, Ісуса побачивши, упав ницьма, та й благав Його, кажучи: **Господи**, коли хочеш, Ти можеш **очистити мене!** А Він руку простяг, доторкнувся до нього й сказав: *Хочу, будь чистий! І зараз із нього проказа зійшла...* (Лук. 5: 12–13); *А коли Він до Капернауму ввійшов, то до Нього наблизився сотник, та й благувати зачав Його, кажучи: **Господи**, мій **слуга** лежить удома розслаблений, і тяжко страждає. Він говорить йому: **Я прийду й уздоровлю його**. А сотник Йому відповів: *Недостойний я, Господи, щоб зайшов Ти під стріху мою... Та промов тільки слово, і **видує** мій **слуга!*** (Матв. 8: 5–8) та ін. Розвиток семантичного поля, яке характеризує Господа як цілителя, розширюється за рахунок активного використання досліджуваного ключового поняття в контекстах разом зі словосполученнями *стати видющим, відкрилися очі, розкрилися очі, прозріли очі*, що стосуються зцілення від сліпоти. Наприклад: *Що ти хочеш, щоб зробив Я тобі? А той відповів: **Господи**, нехай **стану видючим!** Ісус же до нього сказав. **Стань видючий!** Твоя віра спасла тебе! І зараз **видючим той став**, і пішов вслід за Ним, прославляючи Бога. А всі люди, бачивши це, віддали хвалу Богові* (Лук. 18: 41–43); *І коли Він додому прийшов, приступили до Нього **сліпці**. А Ісус до них каже: **Чи ж вірите ви, що Я можу вчинити оце?** Говорять до Нього вони: **Так, Господи**. Тоді Він доторкнувся до їхніх очей і сказав: **Нехай станеться вам згідно з вашою вірою!** І **очі відкрилися їм**. А Ісус наказав їм суворо, говорячи: **Глядіть, щоб ніхто не довідався про це!*** (Матв. 9: 28–30) та ін.**

Як розвиток теми спасіння Господом людей можна розглядати ще один напрям концептуалізації досліджуваного поняття. Йдеться про ті контексти, які демонструють наявність у найменування *Господь* сполучуваності зі словами, які свідчать про те, що Він прощає гріхи, звільняє від них. Таке смислове наповнення належить до стійких характеристик концепту. Перш за все компонентами цього концептуального поля є слова і словосполучення *виправдатися, освячуватися, прощатися (гріхи, замір серця)* та ін. Наприклад: *...і молитва віри **вздоровить недужого, і Господь його підійме**, а коли він гріхи був учинив, то вони йому **простяться*** (Як. 5: 15); *То ж покайся за це лихе діло своє, і проси **Господа**, може **прощений буде тобі замір серця твого!*** (Дії. 8: 22); *І такими були дехто з вас, але **ви** обмились, але **освятились, але виправдались** Іменем **Господа Ісуса Христа** й **Духом нашого Бога** (1 Кор. 6: 11). При формуванні цього поля певне смислове навантаження падає також на перифрастичні найменування прощення гріхів: *визволяти від лихого вчинку; зміцнювати серця невинними в святості; ви були колись темрявою, тепер же ви світло; вважайте себе за мертвих для гріха; заплата за гріх смерть, а дар Божий вічне життя*. Наприклад: *А **від усякого вчинку лихого Господь мене визволить** та збереже для Свого **Небесного Царства**. Йому слава на віки вічні, амінь!* (2 Тим. 4: 18); *Нехай Він **зміцнить серця ваші невинними в святості перед Богом** і нашим **Отцем**, при приході **Господа нашого Ісуса** з усіма святими **Його!*** (1 Сол. 3: 13); ***Ви бо були колись темрявою, тепер же ви світло в Господі*** (Еф. 5: 8); *Так само ж і ви **вважайте себе за мертвих для гріха** й за живих для Бога в **Христі Ісусі, Господі** нашим* (Рим. 6: 11); *Бо **заплата за гріх смерть, а дар Божий вічне життя в Христі Ісусі, Господі** нашим!* (Рим. 6: 23) та ін.*

Стосунки Господа і людей отримують у тексті Нового Завіту концептуалізацію ще в одному напрямку. Досліджуване поняття пов'язане із словосполученнями *вічне життя, Небесне (вічне) Царство* і їхніми синонімічними найменуваннями (*вінець життя, життя наше на небесах*). Наприклад: *А від усякого вчинку лихого **Господь мене визволить** та збереже для Свого **Небесного Царства**. Йому слава на віки вічні, амінь!* (2 Тим. 4: 18); *Блаженна людина, що витерпить пробу, бо, будиши випробувана, дістане **вінця життя**, якого **Господь** обіцяв **тим, хто любить Його*** (Як. 1:12); *Відповідь Йому Симон Петро: **До кого ми підемо, Господи?** Ти маєш слова **життя вічного*** (Іван.6: 68); ***Життя ж наше на небесах**, звідки ждемо й Спасителя, **Господа Ісуса Христа*** (Фил. 3: 20); *...бережіть себе самих у Божій любові, і чекайте милості **Господа нашого Ісуса Христа для вічного життя*** (Юд. 1: 21); *Бо щедро відкриється вам **вхід до вічного Царства Господа нашого й Спасителя Ісуса Христа*** (2 Петр.1

:11) та ін. Такий контекстуальний розвиток концепту спрямований на формування польового утворення «Господь веде людей до вічного життя, Небесного Царства». Його трактуємо як концептуальну розбудову, продовження теми спасіння, прощення гріхів, адже доступ до вічного життя, Небесного Царства можливий за умови прощення Господом гріхів, отримання людиною спасіння.

Реалізуючись у площині «Господь – люди», досліджуваний концепт поповнюється параметром на позначення допомоги людям. Його інформаційне навантаження формується переважно дієслівними засобами, що іменують дії, ситуації, що свідчать про сприяння Господа людям, про те, що Він їм допомагає в різних ситуаціях (*помагати, помічник, визволяти, виводити, підкріпляти, зглянутися, зберігати, послати милість* та ін.). Наприклад: *І пішли вони, і скрізь проповідували. А Господь помагав їм, і стверджував слово ознаками, що його супроводили. Амінь* (Мар.16: 20); *Благословенний Господь, Бог Ізраїлів, що зглянувся й визволив люд Свій!* (Лук. 1: 68); *Але Господь став при мені та й мене підкріпив, щоб проповідь виконалась через мене, та щоб усі погани почули її. І я визволився з пащі лев'ячої...* (2 Тим. 4: 17); *...переслідуваннями та стражданнями, що спіткали були мене в Антіохії, в Іконії, у Лістрах, такі переслідування переніс я, та Господь від усіх мене визволив* (2 Тим. 3 :11); *А від усякого вчинку лихого Господь мене визволить та збереже для Свого Небесного Царства. Йому слава на віки вічні, амінь!* (2 Тим. 4:18) та ін. Така інтерпретація концептуального поля розвивається також за рахунок зв'язку слова *Господь* із перифразами для найменування численних випадків Його допомоги людям. Звичайно йдеться про різні конкретні ситуації, в яких виявляється сприяння Господа людям. При цьому в тексті задіюються такі мовні засоби їх опису: *послав Свого Ангола і видер мене із рук Іродових; вивів із в'язниці; послав милість; зглянувся Він, щоб зняти наругу; руку Свою простягатимеш Ти на вздоровлення, і щоб знамена та чуда чинились; очі Господні до праведних, а вуха Його до їхніх прохань; вміє рятувати побожних від спокуси; Він по правиці моїй, щоб я не захитався; дав перемогу* та ін. Наприклад: *Сказав же Петро, опритомнівши: Тепер знаю правдиво, що Господь послав Свого Ангола і видер мене із рук Іродових та від усього чекання народу юдейського* (Дії. 12: 11); *І почули сусіди й родина її, що Господь Свою милість велику на неї послав, та й утішалися разом із нею* (Лук. 1: 58). *Так для мене Господь учинив за тих днів, коли зглянувся Він, щоб зняти наругу мою між людьми!* (Лук. 1:25); *...вміє Господь рятувати побожних від спокуси, а неправедних берегти на день суду для кари* (2 Петр. 2: 9); *Тому то ми сміливо говоримо: Господь мені помічник, і я не злякаюсь нікого: що зробить людина мені?* (Євр. 13: 6); *А Богові дяка, що Він Господом нашим Ісусом Христом перемогу нам дав* (1 Кор. 15: 57) та ін.

Входження лексеми *Господь* у ланцюжки зв'язків із словами *благодать, віра, любов, мир* та їх дериватів демонструє ще один параметр його текстового осмислення. Концептуалізація тут здійснюється за рахунок цілого ряду фрагментів, які демонструють широке використання в них досліджуваного найменування: *І сказали апостоли Господу: Додай Ти нам віри!* (Лук. 17:5); *Бо хто ж Аполлос? Або хто то Павло? Вони тільки служителі, що ви вірували через них, і то скільки кому дав Господь* (1 Кор. 3: 5); *...ні вишина, ні глибина, ані інше яке створіння не зможе відлучити нас від любові Божої, яка в Христі Ісусі, Господі нашім!* (Рим. 8: 39); *Господь же нехай серця ваші спрямує на Божу любов та терпеливість Христову!* (2 Сол. 3:5); *А Бог миру потопче незабаром сатану під ваші ноги. Благодать Господа нашого Ісуса Христа нехай буде з вами! Амінь* (Рим. 16: 20); *І багато збільшилась у мені благодать Господа нашого з вірою та з любов'ю в Христі Ісусі* (2 Сол. 4:14); *Мир братам і любов із вірою від Бога Отця й Господа Ісуса Христа!* (Еф. 6: 23) та ін. Таким чином, численні контекстуальні зв'язки слова *Господь* маніфестують зміст концептуального поля: «Господь дає віру, благодать, любов, мир».

Досліджуваний концепт корелює також зі словами і словосполученнями *помста, давати помсту, месник, судити, суд (учинити), вигублювати, відплачувати, винуватити, кара, погибель, віддавати за вчинками*, а також із словосполученнями і реченнями, які є до них контекстуальними синонімами. Наприклад: *Бо знаємо Того, Хто сказав: Мені помста належить, Я відплачу, – говорить Господь. І ще: Господь буде судити народа Свого!* (Євр. 10: 30); *Щоб ніхто не кривдив і не визискував брата свого в якій-будь справі, бо месник Господь за все це, як і перше казали ми вам та засвідчили* (1 Сол. 4: 6); *Котляр Олександр накоїв був лиха чимало мені... Нехай Господь йому віддасть за його вчинками!* (2 Тим. 4: 14); *...вміє Господь*

рятувати побожних від спокуси, а **неправедних берегти на день суду для кари** (2 Петр. 2: 9); *А я хочу нагадати вам, що раз усе знаєте, що **Господь** визволив людей від землі єгипетської, а згодом **вигубив тих, хто не вірував** (Юд. 1: 5); *Через це одного дня прийдуть кари його, смерть, і плач, і голод, і спалений буде огнем, бо міцний **Господь, Бог, що судить його!*** (Об. 18: 8) та ін. У світлі такої текстової сполучуваності досліджуваний концепт отримує осмислення: «Господь відплачує людям за гріхи, за безбожні вчинки».*

Численні контексти Нового Завіту служать розвиткові досліджуваного поняття у напрямку його збагачення концептуальними ознаками про другий прихід Господа. Утворене ними концептуальне поле представляє олин із найбільших текстових масивів, що свідчить про його інформаційну важливість і актуальність. Наприклад: *Тож **пильнуйте, бо не знаєте, котрого дня прийде Господь** ваш* (Матв. 24: 42); *Сам бо **Господь** із наказом, при голосі Архангола та при Божій сурмі **зійде з неба, і перше воскреснуть умерлі в Христі*** (1 Сол. 4: 16); *Бо то справедливе в Бога віддати утиском тим, хто вас утискає, а вам, хто утиски терпить, відпочинок із нами, коли **з'явиться з неба Господь Ісус з Анголами сили Своєї*** (2 Сол. 1: 6, 7); *Наостанку мені призначається вінок праведності, якого мені того дня дасть **Господь, Суддя праведний; і не тільки мені, але й усім, хто **прихід Його** полюбив*** (2 Тим. 4: 8); *Тому не судить передчасно нічого, аж **поки не прийде Господь, що й висвітлить таємниці темряви та виявить задуми сердець, і тоді кожному буде похвала від Бога*** (1 Кор. 4: 5); *Той, **Хто свідкує, говорить оце: Так, незабаром **прийду!** Амінь. **Прийди, Господи***** (Об. 22: 20) та ін. Це концептуальне поле формується навколо значного масиву синонімічних одиниць на позначення приходу Господа: *приходити, прихід, з'явитися (з неба), з'явлення, зацарювати, запанувати, зійти з неба, з'явитися з неба, день Господній (прибуде)* та ін.

Поняття *Господь* актуалізується у великій кількості фрагментів, які демонструють стійкі парадигматичні зв'язки, що виступають концептотвірним фактором. Його мовна об'єктивація демонструє утворення ще однієї – третьої концептуальної лінії: «люди – Господь», що формується рядом концептуальних полів із різним смисловим наповненням. Розвиток цієї концептуальної лінії, як і попередньої, переважно пов'язаний зі словами, які прямо або опосередковано називають людей. Вона співвідноситься з цілим рядом концептуальних полів, які виявляють усю багатоманітність стосунків між Господом і людьми, а дослідження задіяних при цьому засобів дає можливість окреслити основні складові концепту.

Текстова концептуалізація досліджуваного найменування представляє інформацію про належність людей Господові, їх перебування в Господі. Така розбудова поняття базується на функціонуванні відповідного поля, яке формується навколо фрагментів, в яких наявні найменування людей у поєднанні із словами *в Господі, для Господа, з Господом, від Господа*, Наприклад: *Вітайте **Амплія, мого улюбленого в Господі*** (Рим. 16: 8); *Вітайте мого родича **Іродіона. Вітайте **Наркісових, що в Господі***** (Рим. 16: 11); *А **хто з Господом** злучується, стає одним духом із Ним* (1 Кор. 6: 17); *Бо **покликаний в Господі раб** визволенець Господній; так само **покликаний і визволенець він раб Христа*** (1 Кор. 7: 22); *Одначе **в Господі ані чоловік без жінки, ані жінка без чоловіка*** (1 Кор. 11: 11); *Отож, **благаю вас я, в'язень у Господі, щоб ви поводитися гідно покликання, що до нього покликано вас*** (Ефес. 4: 1); *Зрештою, **браття мої, радійте у Господі!*** (Фил. 3: 1); ***Хто** вважає на день, **для Господа** вважає, а **хто** не вважає на день, **для Господа** не вважає. **Хто** їсть, **для Господа** їсть, бо дякує Богові. А **хто** не їсть, **для Господа** не їсть, і дякує Богові* (Рим. 14: 6) та ін.

Ця інформаційна складова концепту знаходить свою розбудову через ряд інших засобів – контекстів із використанням займенників *наш, ваш, мій*. Таким чином це мікрополе є частиною загального концептуального поля про спільність, близькість людей і Господа. Наприклад: *Бо **для вас ця обітниця, і для ваших дітей, і для всіх, що далеко знаходяться, кого б тільки покликав **Господь, Бог наш***** (Дії. 2: 39); *Потім каже **Хомі: Протягни свого пальця сюди, та на руки Мої подивись. Протягни й свою руку, і вклади до боку Мого. І не будь ти невірний, але віруючий! А Хома відповів і сказав **Йому: **Господь мій і Бог мій!******* (Іван. 20:27–29); *Тож **пильнуйте, бо не знаєте, котрого дня прийде **Господь** ваш*** (Матв. 24: 42); *Тож усе я вважаю за втрату ради переважного познання **Христа Ісуса, мого Господа, що я ради Нього відмовився всього, і***

вважаю все за сміття, щоб придбати Христа (Фил. 3: 8); **Благодать Господа нашого Ісуса Христа** нехай буде з духом вашим, браття! Амінь (Гал. 6: 18) та ін.

Із цим польовим утворенням також корелюють фрагменти, які містять ряд лексем, переважно дієслівних, що свідчать про близькість, спільність людей із Господом: *держатись, приймати, збагачуватись, давати, пробувати, поводитися, зміцнюватися, робити, служити, коритись, чинити, служити, примножувати, знати, удосконалювати, думати, радіти, потішитися, приймати, ходити, співати, відроджувати, зростити, прославлятися* та ін. Реалізація такого текстового смислу здійснюється також завдяки активності низки словосполучень: *віддавати себе; бути слухняним; зміцнювати серця; зростати в пізнанні; мати (покладати) надію; дати розум; поводитися належно щодо Господа; буду Я вам за Отця, а ви за синів і дочок Мені будете; відмовитися всього; стати наслідувачами* та ін. Таким чином активна сполучуваність цих текстових засобів із найменуванням *Господь* сприяє розбудові його концептосфери. Наприклад: *І не так, як надіялись ми, але **віддали себе перш Господеві** та нам із волі Божої* (2 Кор. 8: 5); *Бо ви знаєте благодать **Господа нашого Ісуса Христа**, Який, будиши багатий, збіднів ради вас, щоб **ви збагатились** Його убозством* (2 Кор. 8: 9); *А це я кажу вам самим на пожиток, а не щоб сильце вам накинути, але щоб пристойно й горливо **держались Господа*** (1 Кор. 7: 35); *Отже, як **ви прийняли були Христа Ісуса Господа**, так і в Ньому ходіть* (Кол. 2: 6); *Нарешті, **мої брати, зміцняйтеся Господом та могутністю сили Його!*** (Еф. 6: 10); *...**ви стали наслідувачі** нам і **Господеві**, слово прийнявши в великому утискові з радістю Духа Святого* (1 Сол. 1: 6 I); *І все, що тільки робите словом чи ділом, **усе робіть у Ім'я Господа Ісуса**, дякуючи через Нього Богові й Отцеві* (Кол. 3: 17); *...але щоб **зростали в благодаті й пізнанні Господа нашого й Спасителя Ісуса Христа**. Йому слава і тепер, і дня вічного!* Амінь (2 Петр. 3: 18) та ін.

Співвіднесеність досліджуваного поняття із рядом контекстів, у яких функціонують слова на позначення служіння Господу, формує ще одну складову концептуальної лінії «люди – Господь». Ця грань концепту розкривається завдяки дериваційному гнізду для найменування служіння Господу (*служити, служіння, служба, служитель*). Наприклад: *І, як до нього вони прибули, він промовив до них: Ви знаєте, як із першого дня, відколи прибув в Азію, **я** з вами весь час перебував, і **служив Господеві** з усією покорою, і з рясними слізьми та напастями, що спіткали мене від юдейської змови* (Дії. 20: 18–19); *У ревності не лінуйтеся, духом палайте, **служіть Господеві*** (Рим. 12: 11); *А щоб знали і ви щось про мене, та що я роблю, то все вам розповість Тихик, улюблений брат і в **Господі** вірний **служитель*** (Еф. 6: 21); *Та скажіть **Архімові**: Доглядай того **служіння**, що прийняв його в **Господі**, щоб ти його виконав!* (Кол. 4: 17); *Я дяку складаю Тому, Хто зміцнив мене, Христу Ісусу, **Господу** нашому, що мене за вірного визнав і **поставив на службу*** (2 Сол. 4: 12); *Знайте, що від Господа приймете в нагороду спадщину, бо **служите ви Господеві Христові*** (Кол. 3: 24) та ін. Концептуальне поле «люди служать Господові» характеризується кореляцією з текстовими фрагментами, які містять синонімічні найменування служіння як праці для Господа (*працювати, попрацювати, праця, діло, справа*). Наприклад: *Вітайте **Трифену й Трифосу**, що **працюють у Господі**. Вітайте улюблену **Персиду**, що багато **попрацювала в Господі*** (Рим. 16: 12); *Отож, **брати любі мої**, будьте міцні, непохитні, збагачуйтеся завжди в **Господньому ділі**, знаючи, що ваша **праця** не марнотна у **Господі!*** (1 Кор. 15: 58); *Коли ж прийде до вас Тимофій, то пильнуйте, щоб він був безпечний у вас, бо **діло Господнє він робить**, як і я* (1 Кор. 16: 10); *Хіба ж я не вільний? Чи ж я не апостол? Хіба я не бачив Ісуса Христа, Господа нашого? Хіба ви то не **справа моя перед Господом?*** (1 Кор. 9: 1) та ін. Таким чином, текстова інформація про служіння людей Господу концептуалізується у двох вимірах, які формують одне польове утворення. Найчастіше для цього задіяні контексти із лексемами на позначення служіння та праці. Загалом усі наведені концептуальні поля служать розбудові однієї теми про належність людей Господові, демонструючи її різноманітне текстове представлення.

У рамках концептуальної лінії «люди – Господь» досліджуване поняття характеризується стійкими зв'язками зі словами *свідчити, засвідчити, благовістити, проповідувати, навертати, навчати звіщати Євангелію (Слово Господнє, Боже), провіщати Слово Господнє* та ін. Ці синонімічні найменування встановлюють його зв'язок із широким спектром контекстів. Наприклад: *І **апостоли** з великою силою **свідчили** про воскресення Ісуса **Господа**, і благодать*

велика на всіх них була! (Дії. 4: 33); **А вони ж, засвідчивши, і Слово Господнє звістивши, повернулись до Єрусалиму, і звіщали Євангелію в багатьох самарійських оселях** (Дії. 8: 25); **А між ними були мужі деякі з Кіпру та з Кірінеї, що до Антіохії прийшли, і промовляли їй до греків, благовістячи про Господа Ісуса** (Дії. 11: 20); **А по декількох днях промовив Павло до Варнави: Ходімо знов, і відвідаймо наших братів у кожному місті, де ми провіщали Слово Господнє, як вони пробувають** (Дії. 15: 36); **Бо ми не себе самих проповідуємо, але Христа Ісуса, Господа, ми ж самі раби ваші ради Ісуса** (2 Кор. 4: 5); **І я свідчив юдеям та гелленам, щоб вони перед Богом покаялись, та вірували в Господа нашого Ісуса Христа** (Дії. 20: 21) та ін. Такі типові для аналізованого найменування концепту сполучення зі словами на позначення проповіді, свідчення про Господа служать формуванню концептуального поля «люди проповідують, свідчать про Господа».

Концепт активно включається в ряд інших контекстів, що формують у ньому певні смисли. Поле «люди вірують в Господа» акумулює текстові ознаки через сполучуваність лексеми *Господь* із дериваційним гніздом слів на позначення віри (*віра, вірувати, вірувати*). Активне функціонування цих словосполучень доповнює текстову концептуалізацію ще однією концептуальною ознакою. Наприклад: *Промовив до нього Ісус: І ти бачив Його, і Той, Хто говорить з тобою то Він!... А він відказав: Я вірую, Господи! І вклонився Йому* (Іван. 9: 37–38); *Вона каже Йому: Так, Господи! Я вірую, що Ти Христос, Син Божий, що має прийти на цей світ* (Іван. 11: 27); *І все збільшувалось тих, хто вірує в Господа, безліч чоловіків і жінок* (Дії. 5: 14); *А це стало відоме по цілій Йоннії, і багато хто в Господа вірували* (Дії 9. 42); *А Крисп, старший синагоги, увірував в Господа з усім домом своїм; і багато з коринтян, почувши, увірували й охрестились* (Дії.18: 8); *Тому й я, прочувши про вашу віру в Господа Ісуса, і про любов до всіх святих, 16 не перестаю за вас дякувати, і в молитвах своїх за вас згадую* (Ефес. 1: 15–16); **Брати мої, не зважаючи на обличчя, майте віру в нашого Господа слави, Ісуса Христа** (Як. 2: 1) та ін.

Спільне вживання в контекстах лексеми *Господь* і найменувань для позначення прославлення супроводжується розвитком ще одного концептуального поля. Його формує використання таких дериваційно і синонімічно пов'язаних лексем, як *слава, славити, славитися, прославити, прославитися, виславляти, хвалити* та ін. Наприклад: *І це стало відоме юдеям та гелленам, усім, що в Ефесі замешкують, і острах напав на всіх їх, і славилось Ім'я Господа Ісуса* (Дії. 19: 17); *...щоб ви однодушно, одними устами славили Бога й Отця Господа нашого Ісуса Христа* (Рим.15: 6); *...а для поган щоб славили Бога за милосердя, як написано: Тому я хвалитиму Тебе, Господи, серед поган, і Ім'я Твоє буду виспівувати!* (Рим. 15: 9); *І ще: Хваліть, усі погани, Господа, виславляйте Його, усі люди!* (Рим.15: 11); *Хто Тебе, Господи, не побоїться, та Ймення Твого не прославить? Бо один Ти святий, бо народи всі прийдуть та вклоняться перед Тобою, бо з'явилися суди Твої!* (Об. 15: 4); *По цьому почув я наче гучний голос великого натовпу в небі, який говорив: Алілуя! Спасіння, і слава, і сила Господеві нашому* (Об. 19: 1). Вживання слова *Господь* у контекстах такого змісту служить актуалізації в ньому концептуальної ознаки «люди славлять Господа».

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Отже, функціонування концепту «Господь» у Новому Завіті формує польові утворення, представлені мовними одиницями, об'єднаними на основі загальних інтегральних ознак. Він постає як складна ієрархічна структура, базовими для моделювання якої є три концептуальні лінії «хто є Господом», «Господь – люди» і «люди – Господь», які сформовані множиною концептуальних полів. Інтерпретаційне поле концепту є обширним, воно генерує численні текстові смисли, які можна представити у вигляді такого утворення: «хто є Господом» (Ісус Христос, Бог є Господом; «Господь – люди» (Господь є владикою, Господом людей; Він дає людям Свої заповіді, настанови; вибирає, кличе, ставить Собі учнів; дає конкретних завдання, доручення; спасає людей; зцілює людей; прощає гріхи, звільняє від них; дарує вічне життя, веде до Небесного (вічного) Царства; допомагає людям; дає віру, мир, благодать, любов; відплачує за гріхи, за безбожні вчинки; прийде з неба); «люди – Господь» (люди належать Господу, перебувають в Господі; служать Господові; проповідують, свідчать про Господа; вірують у Господа; славлять Господа).

Запропонована методика опису вербальних репрезентацій концепту шляхом побудови змістовної моделі виявляє його структуру й актуалізовані текстом провідні смисли. Вивчення тексту Нового Завіту через аналіз представлених у ньому ключових концептів набуває особливої

важливості, оскільки завдяки цьому здійснюється більш глибоке розуміння духовних, сакральних цінностей у їх концептуальному вимірі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексеева Е. А. Семантические особенности лексики, связанной с обозначением объектов культурной символики (на примере символа Бог в русской и французской лингвокультурах) : автореф... канд. филол. наук. : 10.02.19 – теория языка / Е. А. Алексеева. – Саратов 2001. — 20 с.
2. Бабенко Л. Г. Лингвистический анализ художественного текста. Теория и практика : учебник ; практикум / Л. Г. Бабенко, Ю. В. Казарин. – М. : Флинта : Наука, 2004. – 496 с.
3. Біблія або книги Святого Письма Старого і Нового Заповіту із мови давньоєврейської й грецької наново перекладена / Пер. І. Огієнка. – К., 1992. – 1255 с.
4. Вежбицкая Анна. Значение Иисусовых притч: семантический подход к Евангелиям / Вежбицкая Анна. Семантические универсалии и описание языков: грамматическая семантика. Ключевые концепты культур. Сценарии поведения / Анна Вежбицкая ; [пер. с англ. А. Д. Шмелева]. – М. : Языки русской культуры, 1999. – С. 730–766.
5. Маслова В. А. Лингвокультурология: Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / В. А. Маслова. – М. : Академия, 2001. – 208 с.
6. Мацьків П. В. Концептосфера БОГ в українській мовній картині світу: біблійний, фольклорний, словниково-діахронний дискурс: автореф. дис... д-ра филол наук : 10.02.01 – українська мова / П. В. Мацьків. – К., 2008. – 36 с.
7. Орлова Н. М. Черепанов М. В. О формировании концептов «свет» и «тьма» // Предложение и слово: межвуз. сб. научн. тр. – Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 2002. – С. 551–563.
8. Шевченко А. С. Концепти ПРАВЕДНІСТЬ і БЕЗЗАКОННЯ у Старому та Новому Заповіті (на матеріалі іспаномовного тексту Біблії) [Електронний ресурс] / А. С. Шевченко // Проблеми семантики слова, речення та тексту. – 2011. – Вип. 26. – С. 394–400. – Режим доступу: 9 http://nbuv.gov.ua/UJRN/pssrtt_2011_26_46;
9. Шевченко А. С. Реконструкція концепту justicia/справедливість у межах посесивного фрейму (на матеріалі іспаномовного тексту Біблії) [Електронний ресурс] / А. С. Шевченко // Наукові записки Національного університету «Острозька академія», Сер. : Філологічна. — 2013. — Вип. 34. с.261–263. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoaf_2013_34_80.
10. Чернейко Л. О. Концепты жизнь и смерть как фрагменты русской языковой картины мира / Л. О. Чернейко, Хо Сен Тэ // Филологические науки. – 2001. – № 5. – С. 51–52.

Шевченко Л. Вербалізація концепта «Господь» (на матеріалі Нового Завета). В статті на основі концептуального аналізу розглядається вербалізація концепта «Господь» як одного з найбільш значимих в тексті Нового Завета. Таке направлення дослідження вважаємо перспективним в зв'язі з важким місцем і значительною роллю ключових концептів культури в системі духовних цінностей общества. В статті пропонуємо модель описання концепта через його мовні параметри, основне уваження при цьому надаємо виявленню структурно організованого множинства концептуальних ознак, які демонструють суттєву сутність концепта, особливості його мовної репрезентації. Аналіз сумісності слова-номінанта концепта дозволяє здійснити моделювання його смислового каркаса. Реконструкція значення концепта передбачає аналіз всіх текстових засобів, використовуваних для його вербалізації. Він представляє як складне утворення, включає в себе різні текстові характеристики. Обов'язковими процедурами при цьому виступили виявлення дериваційного гнізда слова-номінанта концепта, контекстів, в яких воно використовується, формування на їх основі концептуальних полів і ліній. Це послужило основою для моделювання структури концепта «Господь», дозволило представити його смислове наповнення.

Ключевые слова: Новый Завет, концепт, концептуальное поле, концептосфера, реконструкция концепта.

Shevchenko L. Verbalization of the concept of the «Lord» (based on the text of the New Testament). In this article we consider verbalization of the concept «Lord» (as this concept is one of the most significant in a text of the New Testament) on the basis of the conceptual analysis. We consider such line of research as promising one due to important place and significant role of key cultural concepts in spiritual values of society. In this article we propose a model of describing concept according to its language parameters, and the main focus we land on the identifying structured set of conceptual signs that show meaningful essence of the concept, and features of its linguistic representation. Analysis of the compatibility of concept's nominative word allows us to construct a model of its semantic frame. Reconstruction of the concept's meaning involves analysis of all text's means, which used for its verbalization. It appears as a complex essence that includes different characteristics of its text. At that, the essential procedures are: clarifying derivational nests of the concept's nominative word, identifying contexts in which it is used, and forming conceptual lines and fields on their basis. This became a basis for modeling of a structure of the concept «Lord», for the representing its semantic content.

Key words: New Testament, concept, conceptual field, sphere of concepts, reconstruction of concept.

УДК: 811.11+81'322.6+81'42

КАТЕГОРІЯ ЗГОДИ У ДІАЛОГІЧНОМУ ДИСКУРСІ: ІНТЕРАКЦІОНАЛЬНО-ПРАГМАТИЧНА ПАРАДИГМА

Стаття присвячена дослідженню згоди в інтеракційно-прагматичній парадигмі. Зокрема, визначено, що згода є інтеракційно-прагматичною категорією, сутність якої полягає у спільності точок зору комунікантів та, як наслідок, формуванні обопільної інтенції щодо подальшого розвитку позитивної, конструктивної мовленнєвої взаємодії. Категорія згоди реалізується у діалогічному дискурсі у мовленнєвому акті згоди, який являє собою акт вербальної взаємодії мовця і слухача, ілюктивною метою якого є маркування сказаного співрозмовником як такого, що відповідає дійсності або інтересам (можливостям) мовця. Інтеракційно-прагматична сутність мовленнєвого акту згоди проявляється у його тісному зв'язку із ініціальною частиною дискурсу та зумовленості його прагматичної спрямованості настановою попереднього мовленнєвого акту, ходу або частини дискурсу. На матеріалі англійського діалогічного бізнес-дискурсу виділяються інтеракційно-прагматичні смисли мовленнєвого акту згоди, такі як згода-рієкт, згода-ексепт та згода-підтвердження.

Ключові слова: згода, англійський діалогічний бізнес-дискурс, інтеракційно-прагматична категорія, мовленнєвий акт згоди, згода-рієкт, згода-ексепт, згода-підтвердження.

Постановка проблеми. У світлі сучасних антропоцентричних тенденцій у лінгвістиці нагальним є звернення до проблем міжособистісної комунікації, зокрема, з'ясування принципів успішної мовленнєвої інтеракції, ролі фактору адресата у формально-структурній побудові дискурсу, встановлення зв'язку мовленнєвих інтенцій та мовних засобів їх реалізації у процесі інтеракції, опису когнітивних механізмів реалізації мовленнєвих інтенцій тощо. В цьому контексті розгляд категорії згоди у межах інтеракційно-прагматичної парадигми вважається актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Центральним поняттям в загальнолюдському мовленнєвому контакті між комунікатором та комунікантом вважається згода. Проблеми дослідження згоди як лінгвістичної категорії присвячено чимало наукових праць. Зокрема, вченими розглядалися категоріальні ознаки згоди (І. В. Галактіонова, Н. К. Войцехівська, О.М. Ружникова, Т. М. Свиридова), засоби реалізації категорії згоди у мовленні (І. С. Рудик, М. К. Любимова, О. В. Озаровський), класифікувалися комунікативно-прагматичні смисли згоди (А. Д. Зербіно, В. Н. Васирина, М. К. Любимова, О. М. Ружникова), аналізувалася просодія реплік згоди по відношенню до ініціальної репліки (П. Огден, Л. Пікерінг). Проте, незважаючи на достатню кількість наукових доробок щодо сутності категорії згоди загалом, з позицій інтеракційного підходу ця категорія є ще не недостатньо дослідженою, що зумовлює актуальність цієї роботи. Вибір об'єкту дослідження пов'язаний із тим фактом, що в бізнес-дискурсі саме згода, досягнення порозуміння виступає як провідною тональністю, так і його головним цільовим спрямуванням.

Метою роботи було визначити інтеракційно-прагматичну сутність категорії згоди та мовленнєвого акту згоди в англійському діалогічному бізнес-дискурсі. Сформульована мета зумовила постановку наступних завдань:

- дати визначення згоди як інтеракційно-прагматичної категорії;
- описати мовленнєвий акт згоди у межах інтеракційно-прагматичної парадигми;
- виділити та описати інтеракційно-прагматичні смисли мовленнєвого акту згоди на матеріалі англійського діалогічного бізнес-дискурсу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Лінгвістика розглядає згоду у трьох основних аспектах: комунікативному, який розуміє згоду як спільну думку, що містить змістове наповнення та емоційний аспект і виступає результатом взаємодії співрозмовників; логіко-змістовому, що передбачає аналіз семантичного наповнення терміну «згода», та формальному,

який орієнтований на встановлення співвідношення семантики згоди та її структури (форми), що дозволяє з'ясувати мовну сутність унісону [1, с.18-19].

Словник Даля наводить наступне визначення згоди: згода – це «однотунність, однакові з кимось думки або почуття, наміри, переконання; стан багатьох, що погодилися на щось спільне. || Дозвіл, дозволяння, призволення, ухвалення, ствердження, як пряме бажання того, хто погоджується на щось, або як його поступка» [2, с.118].

Згода як лінгвістична категорія визначається як специфічне явище діалогічної модальності, що передбачає вираження тотожності, збігу позицій суб'єкта мовлення із точкою зору, висловленою іншим суб'єктом мовлення [3, с. 57].

Категорія згоди кваліфікується різними лінгвістами як функціонально-семантична (Н.І. Поройкова, О.Н. Морозова, Т. М. Свиридова), комунікативна (І. В. Галактіонова, Т.В.Матвеева, Т. Г. Михальчук, Н. І. Поройкова), когнітивно-комунікативна (Н.К. Войцехівська), логіко-синтаксична (О.П. Куш). На наш погляд, в такій різниці кваліфікацій немає протиріччя, як зазначають деякі дослідники (Н. К. Войцехівська), адже згідно конкретної мети конкретного дослідження на перший план можуть виходити ті чи інші ознаки згоди. Цим пояснюється той факт, що навіть в дослідженнях одних і тих самих вчених, згода часто розглядається як, наприклад, семантична та комунікативна категорія (Н.І. Поройкова, Т.М. Свиридова), когнітивно-комунікативна та семантична (О. М. Ружникова) і т. ін.

Згода як семантична категорія є універсальним засобом концептуалізації дійсності в мовній картині світу, вона реалізується у конкретному мовному матеріалі та передає відношення до «положення справ», позначає засоби мовленнєтворення. Функціонально-семантичне поле згоди являє собою систему ієрархічно організованих засобів, які взаємодіють на семантичній основі та виражають категорію згоди. Змістовою основою концепту «згода» є сема «результату мовленнєвого спілкування», а до його головних ознак відносяться націленість співбесідників на результат дії, досягнення результату сумісними зусиллями, рівноположеність в мовленнєвих діях кожного учасника та орієнтування в своїх вимогах на посильні обставини, тобто на єдність умов та єдність тематичного простору, встановлення взаємної відповідності частин цілого, гармонії, які виявляють свою функціональну специфіку в протилежність концепту незгоди.

Згода приймає участь в організації та / або урегулюванні комунікативного процесу, з огляду на це згода найчастіше розглядається саме як категорія комунікації та комунікативної свідомості (А. К. Михальська, І. В. Галактіонова, Т. В. Матвеева, Т. М. Свиридова).

Згода являє собою інтенціональний концепт, що складається з понятійного, образного та ціннісного компонентів. До понятійного компоненту цих концептів входять позитивна реакція – прийняття позиції співрозмовника; образна складова пов'язана з емоційним станом людини (наприклад, в російській – воно асоціюється із співзвучністю голосів, в англійській – відображає відношення однією людини до іншої) та ціннісна складова, яка зумовлюється його гармонізуючою функцією в мовленнєвому спілкуванні.

У когнітивно-комунікативній парадигмі згода визначається як категорія, суть якої полягає у збігові поглядів співрозмовників; інакше кажучи, категорія, орієнтована на продовження діалогу з метою досягнення взаєморозуміння між його учасниками [1, с. 24].

Як логіко-синтаксична категорія, згода бере участь у формуванні і виявленні предикативності – найголовнішої ознаки речення, якою виражається відношення наявного в реченні змісту до дійсності.

Категорія згоди також описується в термінах концепції модальності. Так, згода належить сфері реагуючої модальності. У функціонально-семантичному полі модальних значень згода відноситься до власне оцінних суб'єктивно-модальних значень.

У межах даного дослідження згода розглядається в контексті мовленнєвої взаємодії, де зв'язок реплік згоди з ініціальними репліками передбачає інтенціонально-психологічне відношення між співбесідниками, тобто йдеться не про відношення між репліками (інтерактивні відношення), а відношення між суб'єктами висловлювань, тобто прояв інтеракціональних відношень. Концептуальний фрейм згоди, що є інтерактивним, охоплює суб'єкта згоди, предикат згоди та об'єкт згоди (особу, з якою суб'єкт погоджується, та зміст згоди).

Спілкування завжди є взаємодією суб'єктів, а не поєднанням симетричних діяльностей, що розвиваються паралельно. Під час мовленнєвої взаємодії співрозмовники здійснюють певний обмін знаннями, мають змогу прилучитися до ментального простору співрозмовника, його концептуального світу; при цьому у процесі пошуку смисла висловлювання відбувається створення нового спільного когнітивного простору. Мовленнєва взаємодія при цьому може мати конфліктний, атональний характер, тобто бути спрямованою на конфронтацію із співрозмовником; або позитивною, емпатійною, міметичною, орієнтованою на кооперацію. На противагу протидії як формі мовленнєвої взаємодії, коли репліка-стимул та репліка-реакція знаходяться в конфронтації у когнітивному, волітивному, емоційному та дискурсивному аспектах, згода є формою мовленнєвої взаємодії, що передбачає узгодженість у вищезгаданих аспектах.

Згода виступає також інтенцією, яка, реалізуючись у мовленнєвій інтенції, а далі – у конкретному висловлюванні, забезпечує розвиток мовленнєвої взаємодії. На протязі всієї мовленнєвої взаємодії відбувається кодування у вербальну форму та декодування, інференція інтенцій. Ядерна інтенція згоди разом із додатковими, периферійними інтенціональними відтінками створює такий смисл, що належить одночасно адресанту та адресату та який є результатом мовленнєвої інтеракції.

Таким чином, ми розглядаємо згоду як інтеракціонально-прагматичну категорію, суть якої полягає у спільності точок зору комунікантів та, як наслідок, формуванні обопільної інтенції щодо подальшого розвитку позитивної, конструктивної мовленнєвої взаємодії.

Категорія згоди у дискурсі може виступати тональністю та конкретною комунікативною реакцією на висловлювання співрозмовника. В бізнес-дискурсі згода, орієнтованість на досягнення порозуміння є провідною тональністю. Крім того, категорія згоди реалізується в конкретних мовленнєвих актах згоди, яким в офіційно-діловому дискурсі надається перевага.

Для визначення сутності мовленнєвого акту згоди вважаємо за необхідне звернення до аналізу поняття мовленнєвого акту загалом. У класичній теорії під мовленнєвим актом розуміють сукупність операцій, які складають фізичну дію, що інтерпретується як мінімальна одиниця мовленнєвої діяльності, нерозкладна на інші акти. У цьому тлумаченні мовленнєвий акт є дією, що здійснюється за допомогою висловлювання; мовленнєвий акт, таким чином, обмежується аспектами мовця та його інтенцій. Проте це поняття отримує новий зміст в контексті інтеракціональної парадигми, яка підкреслює активну роль слухача, звертає особливу увагу на контекст та ситуацію, пресупозиції комунікантів. Так, мовленнєвий акт розглядається не як дія (адже в комунікативній події комуніканти не лише передають ідеї – вони взаємодіють (за Т. ван Дейком), а як взаємодія, інтеракціональний акт; тобто не лише як процес, що здійснює перехід характеристик мовленнєвого матеріалу із потенційної в актуальну форму, а як діяльність. Таким чином, мовленнєвий акт визначається як «мовленнєва взаємодія мовця та слухача для досягнення певних перлокутивних цілей мовця шляхом конструювання ними дискурсивного значення в процесі спілкування» [7, с. 73].

Під мовленнєвим згоди найчастіше розуміють саме акт взаємодії учасників процесу комунікації (І. М. Рудик, О. М. Ружникова, Т.М. Шумило), головною телеологією (аналог *інтенції* стосовно дискурсивного акту, за А.М. Приходько) якого є установка на консенсусну комунікацію [4, с. 110]. І.М. Рудик визначає мовленнєвий акт згоди як «акт вербальної взаємодії мовця і слухача, ілокутивною метою якого є маркування сказаного співрозмовником як такого, що відповідає дійсності або інтересам (можливостям) мовця» [5, с. 5-7].

Інтеракціонально-прагматична сутність мовленнєвого акту згоди проявляється у його тісному зв'язку із ініціальною частиною дискурсу та зумовленості його прагматичної спрямованості настановою попереднього мовленнєвого акту, ходу або частини дискурсу. Відповідно до прагматичної спрямованості ініціальної частини в діалогічному дискурсі нами виділяються мовленнєві акти згоди-рієкт, згоди-ексепт та згоди-підтвердження.

Мовленнєві акти згоди-рієкт є реакцією на пропозицію, прохання, наказ, спонукання до виконання певної дії; прагматичні смисли цього виду згоди представлені такими прагматичними відтінками, як дозвіл, обіцянка, ратифікація. Найчастіше в експериментальному матеріалі були відмічені такі послідовності ініціальних та реактивних мовленнєвих актів:

- пропозиція – згода-схвалення, підтримка;

- прохання – згода-дозвіл;
- прохання – згода-обіцянка;
- пропозиція – згода-ратифікація.

Мовленнєві акти згоди-ексепт являють собою реакцію на вираження судження, думки щодо певного питання. Мовленнєвий акт згоди-підтвердження виражає згоду із другою стороною щодо надання нею достовірних, об'єктивних даних.

Інтерактивний характер мовленнєвого акту згоди (зв'язок між репліками) в англomовному діалогічному бізнес-дискурсі проявляється у мовних способах його реалізації. Зокрема, на основі аналізу експериментального матеріалу були встановлені такі відмінності у способах вираження згоди різної прагматичної спрямованості, мовна форма якої знаходиться у безпосередньому зв'язку із формою ініціальної репліки.

Так, висловлювання, що реалізують мовленнєвий акт згоди-рієкт, мають вільну форму вираження згоди або представлені конструкцією комунікатив згоди+перифраз попереднього мовленнєвого акту (семантичне відношення екстенціональної еквівалентності).

Міжпропозитивний зв'язок між мовленнєвими актами при вираженні згоди-ексепт встановлювався переважно відношеннями тотожності, при яких наступне висловлювання доповнювалося новими лексико-граматичними елементами, або навпаки, ці елементи втрачалися; відношеннями екстенціональної міжпропозитивної еквівалентності, при якій в наступному мовленнєвому акті відбувається заміна певних слів або навіть цілої пропозиції, тобто смисл висловлювання залишається однаковим, проте відбувається формальний перифраз ініціального висловлювання. Також мовленнєвий акт згоди-ексепт реалізовувався за допомогою комунікативів згоди – однослівних та надслівних, – або мали вільну форму вираження.

При вираженні згоди-підтвердження міжпропозитивний зв'язок між мовленнєвими актами встановлювався також відношеннями тотожності, при цьому реактивні висловлювання згоди-підтвердження містили повністю попередній мовленнєвий акт з фінальним (на відміну від згоди-ексепт) додаванням комунікативу. Найчастіше ж мовленнєвий акт згоди-підтвердження був актуалізований у висловлюваннях-комунікативах.

Таким чином, проведений аналіз дає змогу констатувати, що мовленнєвий акт згоди є інтеракціональним, його прагматична спрямованість визначається цілком прагматичною спрямованістю ініціюючого мовленнєвого акту, ходу або частини дискурсу.

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Результати проведеного дослідження довели, що згоду в діалогічному бізнес-дискурсі доцільно розглядати як інтеракціонально-прагматичну категорію, сутність якої полягає у спільності точок зору комунікантів та, як наслідок, формуванні обопільної інтенції щодо подальшого розвитку позитивної, конструктивної мовленнєвої взаємодії. Категорія згоди реалізується у мовленні у конкретному мовленнєвому акті згоди, який є інтеракціональним. Інтерактивні відношення між репліками діалогу зумовлюють прагматичну детермінованість мовленнєвого акту згоди ініціальним мовленнєвим актом, ходом або частиною дискурсу. Зокрема, відповідно до прагматичної настанови ініціальної частини в англomовному діалогічному бізнес-дискурсі виділяються мовленнєві акти згоди-рієкт, згоди-ексепт та згоди-підтвердження. Перспективи подальших досліджень вбачаємо у аналізі інтеракціонально-прагматичних смислів згоди у інших видах дискурсу, виділенні аналогічних смислів незгоди, порівнянні особливостей інтеракціонально-прагматичної сутності мовленнєвих актів згоди та незгоди.

ЛІТЕРАТУРА

1. Войцехівська Н. К. Категорія згоди в українському літературному діалогічному дискурсі (на матеріалі художньої літератури ХХ — початку ХХІ століть) : дис. ... кандидата філол. наук : 10.02.01 / Войцехівська Наталія Костянтинівна. – К., 2009. – 288 с.
2. Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка. – М. : ОЛМА-ПРЕСС. – Т.4., 2001. – 576 с.
3. Озаровский О. В. Парадигма согласия-несогласия / О. В. Озаровский // Русское предложение : исследование и преподавание в школе и в вузе : сб. науч. трудов. – Воронеж, 1986. – С. 57-66.
4. Приходько Н.А. Дискурсивные акты: прагмасемантика и прагматипология / Н. А. Приходько // Когнитивная лингвистика, коммуникация, дискурс. – 2010. – № 1. – С. 101–122.

5. Рудик І. М. Комунікативно-прагматичні типи висловлювань зі значенням згоди / незгоди в сучасній англійській мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 / Ірина Миколаївна Рудик. – Харків, 2000. – 17 с.
6. Свирідова Т. М. Категорія согласія / несогласія в руском языкe : автореф. дисс. на соиск. науч. степени док. філол. наук : 10.02.01 „Русский язык” / Т. М. Свирідова. – Елец, 2008. – 32 с.
7. Шевченко І. С. Речевой акт как единица дискурса: когнитивно-прагматический подход / І. С. Шевченко // Тверской лингвистический меридиан: сб. науч. статей. Вып. 7 : В мире языка / Под ред. Л. П. Рыжовой. – Тверь : Твер. гос. ун-т, 2007. – Режим доступа : <http://dspace.univer.kharkov.ua/handle/123456789/11113>.

Юмрукуз А. Категорія згоди у діалогічному дискурсі: інтеракціонально-прагматична парадигма. В статтє рассматривается согласие в интеракционвльно-прагматической парадигме. Согласие определяется как интеракционально-прагматическая категория, суть которой заключается в оцности точек зрения коммуникантов и, как следствие, формировании общей интенции в отношении дальнейшего развития позитивного, конструктивного речевого взаимодействия. Категория согласія реализуется в диалогическом дискурсе в речевом акте согласія, который представляет собой акт вербального взаимодействия говорящего и слушателя, иллокутивной целью котрого является маркировать сказанное собеседником как отвечающее действительности или интересам (возможностям) говорящего. Интеракционально-прагматическая сущность речевого акта согласія проявляется в его тесной связи с инициальной частью дискурса и в обусловленности его прагматической направленности установкой предыдущего речевого акта, хода или части дискурса. На материале англоязычного диалогического бизнес-дискурса выделяются интеракционально-прагматические смыслы речевого акта согласія, такие как согласие-риэкт, согласие-экспет и согласие-подтверждение.

Ключевые слова: согласие, англоязычный диалогический бизнес-дискурс, интеракционально-прагматическая категория, речевой акт согласія, согласие-риэкт, согласие-экспет, согласие-подтверждение.

Yumrukuz A. Category of consent in dialogical discourse: interactional and pragmatic paradigm. The article deals with the analysis of consent in light of interactional and pragmatic paradigm. Consent is viewed as an interactional and pragmatic category which stands for the solidarity of communicants' points of view which, consequently, leads to the formation of mutual intention concerning the further development of positive, constructive speech interaction. The category of consent in dialogical discourse serves as a leading tonality of the discourse and is implemented in the speech act of consent. The latest is the act of verbal interaction of a speaker and a listener whose illocutive aim is to mark what has been uttered by the interlocutor as corresponding to the reality or speaker's interests / opportunities. Interactional and pragmatic essence of the speech act of consent manifests itself in its close connection with the initial part of the discourse which determines its pragmatics. Based on the material of the English dialogical business discourse the following interactional and pragmatic senses of the speech act of consent are distinguished: consent-react, consent-accept and consent-confirmation.

Key words: consent, English dialogical business-discourse, interactional and pragmatic category, speech act of consent, consent-react, consent-accept, consent-confirmation.

Статтю схвалено
кандидатом філологічних наук, завідувачем кафедри
германської філології та МВІМ
ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний
університет імені К.Д. Ушинського»
Т.Є. Єременко

IV. ЛІНГВІСТИКА ТЕКСТУ. СТИЛІСТИЧНІ ТА КОНТЕКСТУАЛЬНІ ВИЯВИ ЛЕКСИЧНИХ І ГРАМАТИЧНИХ ОДИНИЦЬ

Зінаїда Бандурко
(Херсон)

УДК 811.112.2:82-1:7.01:7.03

НАПРЯМОК «НОВА ДІЛОВИТІСТЬ» ЯК ОБ'ЄКТ ДОСЛІДЖЕННЯ СУЧАСНОЇ НАУКИ

У даній статті визначено основні аспекти дослідження мистецького напрямку «нової діловитості» вітчизняними та закордонними науковцями, встановлено його витоки з мистецтва, зокрема, експресіонізму. У роботі окреслено походження назви напрямку за часів Веймарської республіки з м. Мангайма та її розуміння у різні періоди 20-х років ХХ століття. Окрім того окреслено часові межі «нової діловитості» з 1924 р. по 1933 р., встановлено її місце серед інших мистецьких напрямків ХХ століття, зокрема, у живописі та графіці, в архітектурі, в музиці, у фотографії, у художній літературі. Серед іншого визначено політичну направленість та основні характерні риси, естетичне значення напрямку, що передбачає критичний опис, об'єктивність матеріалу, широку адресованість, відсутність інтроспекції, актуальну соціальну тематику, прерогативу змісту над формою, відмову від психологічного розвитку, докладний стиль, репортаж, антисимволізм та наближеність до розмовного мовлення, у сфері художньої літератури також – розповсюдженість у жанрах, тематику та проблематику, різницю між окремими авторами та напрямками.

Ключові слова: Веймарська республіка, експресіонізм, література, мистецтво, «Нова діловитість».

Постановка проблеми. Мистецький напрямок «Нова діловитість» або ж «Нова речевість», «Нова предметність», «Нова матеріальність» («Neue Sachlichkeit») виник на початку ХХ століття в Німеччині за часів Веймарської республіки (1918-1933 рр.) як реалістичний стильовий напрямок поруч з пізнім експресіонізмом, дадаїзмом та магічним реалізмом й розповсюдився на всю культурну сферу країни. Вже з самого початку він протистояв пізньому романтизму та експресіонізму, від якого відрізнявся схильністю до фактичності та характером використання літератури, а також відсутністю пов'язаних груп та уніфікованої програми [13, с. 7; 15, с. 149]. Пізніше «Нова діловитість» стала повною протилежністю експресіонізму, і, врешті решт, повністю його замінила, перш за все у мові, мотивах, намірах та задумах [14].

Про точне часове визначення цього напрямку існують різні точки зору, проте найбільш поширеною є думка, що «Нова діловитість» займає часовий відрізок з 1924 р. по 1933 р. [11, с. 2] або між 1924 та 1932 роками [14]. До найбільш відомих представників цього напрямку у живописі та графіці належать К. Барт, К. Шад, Ж. Маммен, А. Канольд, Г. Шліхтер тощо [12]; в архітектурі – А. Лоос, В. Гропіус, А. Мейер, Е. Май, Б. Таут, П. Беренс, М. Штам, [10, с. 118 - 120]; в музиці – П. Хіндеміт, Л. Грюнберг, Е. Кренек, К. Вайль [8, с. 177-178; 9, с. 317]; у фотографії – А. Зандер, К. Блосфельдт, А. Ренгер-Патч, Б. та Х. Бехер [6]; у художній літературі – А. Деблін, Е. Кестнер, Х. Кестен, К. Цукмайер, К. Тухольський, Й. Рінгельнац, М.Калеко, Б.Брехт тощо [2, с. 126; 3; 7].

З огляду на те, що напрямок «Нова діловитість» займає окреме місце у розвитку культури Німеччини, вважаємо доцільним його дослідження з лінгвістичної та літературознавчої точки зору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Мистецький та, зокрема, літературний напрямок «Нова діловитість» є цікавим для будь-якого дослідника, у тому числі і для літературознавця, і для лінгвіста. На жаль, у вітчизняній науці він залишився поза увагою науковців (наявне лише згадування у роботі О. П. Гужви [1, с. 18]), хоча й заслуговує окремого розгляду. На противагу цьому, чималу кількість досліджень можна знайти у закордонних вчених та дослідників, роботи яких присвячені не лише його літературному вираженню, але й мистецькому загалом.

Саме тому метою запропонованої статті є визначення специфічних рис естетики мистецького та літературного напрямку «Нова діловитість» шляхом аналізу робіт літературознавців, мистецтвознавців та істориків. **Завдання статті** полягає у встановленні особливостей появи та розуміння назви напрямку, історії виникнення та розвитку, особливостей

та характеристик мистецького та лiтературного напрямку «Нова дiловитiсть» та аспектiв, якi мають бути базисними для лiнгвiстичного дослiдження вiдповiдного лiрико-поетичного дискурсу.

Виклад основного матерiалу дослiдження. Як зазначає Ч. Польверiнi, на початку 20-х рр. «дiловитiстю» називали абсолютну об'єктивнiсть та тверезiсть, якi були необхідними, щоб бути в змозi реалiстично описати становище свiту пiсля драматичної вiйни. У пiзнiший стабiльний перiод цей термiн втратив свою негативну конотацiю та асоцiювався з чимось легковажним, легким, що було наслiдком знов стабiлизованого економiчного та полiтичного становища, «дiловитiсть» була синонiмом технiчного прогресу та модернiзацiї суспiльства. Наприкинцi 20-х рр. цей термiн позначав втрату особистостi та iндивiдуальностi та знову отримав негативне значення [15, с. 150].

Слiд зазначити, що через рiзноманiтнi явища та вiдсутнiсть однiєї чiтко визначеної програми чи манiфесту, стосовно напрямку «нової дiловитостi» запропонованi численнi та суперечливi визначення [12, с. 20; 15, с. 148].

Термiн «Нова дiловитiсть», на думку Ч. Польверiнi, стосується комплексного загальнокультурного напрямку за часiв Веймарської республiки – часу «золотих двадцятих рокiв», фази вiдносної стабiльностi республiки мiж iнфляцiєю та економiчною кризою, перiоду прийняття та розвитку загальнодемократичних й споживчих тенденцiй [15, с. 148]. Натомiсть сучаснi лiтературознавцi визначають «Нову дiловитiсть» або «Нову речевiсть» як стильову тенденцiю модернiзму та авангардизму у малярствi, представники якого вважали себе послiдовниками неокласицизму. Художники ставили пiд сумнiв метафiзичне обґрунтування буття, знищеного побутом, поза яким не iснує дiйснiсть i в якому неможливо вiднайти сакральнi цiнностi [2, с. 126].

Незважаючи на рiзноманiтнiсть поглядiв, слiд зазначити, що «Нова дiловитiсть» майже з самого початку представила себе як самостiйний напрям, який, хоча i переважає у мистецтвi в серединi та наприкинцi рокiв республiки, все ж таки залишається одним iз багатьох iнших напрямiв цього часу. Однак, разом з тим, вона настiльки багатоманiтна та суперечна, що ми не можемо говорити лише про одну епоху у вузькому сенсi [13, с. 8].

Сам термiн «Нова дiловитiсть» було запропоновано Г. Хартлаубом, директором художньої галереї мiста Мангайма («повернення до позитивної та конкретної реальностi») [2, с. 126], який у травнi 1923 року направив художникам, торговцям витворами мистецтва, музеям iнформацiйний лист пiд назвою «Нова дiловитiсть» («Neue Sachlichkeit»). У ньому вiн повiдомляв, що восени планує провести виставку нового предметного живопису у мiстi Мангайми. Однак, виставка вiдкрилася лише у червнi 1925 року пiд назвою «Нова дiловитiсть. Нiмецький живопис з часiв експресiонiзму» („Neue Sachlichkeit. Deutsche Malerei seit dem Expressionismus“), де було представлено 124 роботи художникiв предметного живопису. Виставка досягла великого успiху як у вiдвiдувачiв, так i у мистецьких критикiв, та пiсля того була вiдкрита ще в багатьох мiстах Саксонiї та Тюрингiї, що значно пiдвищувало популярнiсть нового стилю. У такий спiсiб було засновано поняття «нової дiловитостi», що визначалось i як предметнiсть настанови художника на дiйснiсть як реальностi, i як загальне поняття для сенсу зображення мистецтва [12, с. 18-19].

Беручи до уваги полiтичну спрямованiсть «нової дiловитостi», окремi автори наполягають на дотриманнi представниками цього напрямку лiвих або лiберально-лiвих поглядiв (К. Прюм), деякi – на синтетичне спiвiснування лiвих та правих поглядiв (Х. Денклер, Х. Летхен), iншi – заперечують прихильнiсть будь-яким полiтичним схемам та визначають його аполiтичним чи безпартiйним, а отже, вважають американiзм ведучою характеристикою «нової дiловитостi» (цит. за 15, с. 149).

Однак, К. Петерсен визначає «нову дiловитiсть» чи не головним напрямком 20-х рр. ХХ ст., при цьому заперечуючи його цiннiсть i як мистецького напрямку, i як полiтичного орієнтиру. На вiдмiну вiд цього, М. Лiнднер визначає «нову дiловитiсть» як велику епоху життєвої iдеологiї мiж 1890 та 1955 роками. Й. Херманд називає її «напiв-поняттям» або «напiв-iдесю», яка нiколи не могла досягти успiху. На його думку, дiловитiсть на основi свого смиренного та меланхолiйного характеру вiдмовилася вiд усiх революцiйних тенденцiй та намагалася примиритися виключно з новими обставинами республiки (цит. за 15, с. 150-151).

Незважаючи на очевидну нестачу манiфестiв та вiдкритих прокламацiй, самоаналiз функцiй мистецтва та загальної поетики за роки «нової дiловитостi» досяг незнаного рiвня.

С. Бекер наголошує, головним чином, на естетичнiй значущостi цього напрямку, який прагнув надати не лише об'єктивне та натуралiстичне розумiння реальностi, але й її критичну реконструкцiю – реальнiсть могла б бути критикованою через естетично-лiтературне оброблення та автори могли б спробувати повiдомити її читачам. Все це виконувалося, перш за все, у газетах [15, с. 151].

Слiд звернути увагу, що напрямок «Нова дiловитiсть» став культурною домiнатою серед багатьох тенденцiй та течiй Веймарських часiв. Центральним для утворення нового поняття та загалом для розумiння дiйсностi «Нової дiловитостi» є переосмислення категорiй дiйсностi та буття. З цим пов'язана, перш за все, переоцiнка поняття фактури: воно має бути зображене та оформлене у документальнiй, немов би фотографiчнiй методi, завдяки чому значною мiрою залишено вiльне мiсце для внутрiшнiх процесiв, таких як почуття. Фактура визначається не як повна протилежнiсть скритому за нею внутрiшньому свiту, але як єдина й очевидна, як вид полотна, на якому відбуваються подiї та за яким знаходиться лише порожнiй простiр. Психологiзм взагалi у контекстi «Нової дiловитостi» розумiється негативно [13, с. 7]. У всiх сферах мистецтва переважає зображення актуального життєвого матерiалу, зокрема зображення людини серед оточуючих її речей, у зiткненнях iз середовищем, у зовнiшнiх, соцiальних виявах [3; 5].

Однак, цей мистецький напрямок зазнав значного розвитку не лише у рамках живопису, але й у художнiй лiтературi. Одним iз вирiшальних факторiв його становлення стали змiни лiтературного ринку. Лiтература розглядалася як товар та мусила вiдповiдати вимогам збиту, вона мала завдання бути ефективною iнформацiйно та масово. «Нова дiловитiсть» поширюється на всi без винятку сфери лiтератури: iсторичнi романи, радiоп'єси, репортажi, дорожнi записки, документацiю або корисну лiрику [11, с. 3]; а репортажний роман, репортажна драма, злободенна п'єса, корисна, прийнятна для застосування читачем лiрика, радiюповiдомлення, – новi лiтературнi жанри, якi виникають через поєднання функцiонального та документального написання [16].

Автори «нової дiловитостi», у своєму оновленому напрямковi з реалiстичної точки зору, вiдходять вiд внутрiшнього свiту людини, властивого експресiонiзму, та вiдкривають для себе розширений свiт технiки, працi, культури та засобiв масової iнформацiї 20-х рокiв ХХ столiття. Багато текстiв, наприклад, Курта Тухольського (1890-1935), Фрiдрiха Холландера (1896-1976), Вальтера Мерiнга (1896-1981) написанi для популярних кабаре та наслiдують англiйськi тексти пiсень або французькiй шансон. Ерiх Кестнер (1899-1974) та Маша Калеко (1907-1975) зображають у звичайних строфах сцени iз повсякденного життя та життя великого мiста свого часу. Автори визнають свою вiдповiдальнiсть до їх ранiше невибагливої «вживаної лiрики» (*Gebrauchslirik*) [7, с. 108].

Орiєнтування фiкцiонального написання на фактичне, залучення до тих пiр нелiтературних сфер (наприклад, повсякденна та розважальна культура) та медiйностi лiтератури (у значеннi початку та iнтеграцiї сучасних засобiв масової iнформацiї, перш за все, фiльму) можна вважати загальними рисами письма «нової дiловитостi». Рiзниця мiж окремими авторами та напрямками виявляється частково у тому, наскiльки естетичностi та лiтературностi текстiв поступаються на користь чистої документальностi або наміру розважити, точнiше кажучи, продати, що призводить до тривiальностi лiтератури (а саме низькопробної лiтератури) або також комплексне спрощення, як наприклад, в окремих частинах лiрики (докiр тривiальностi, який все частiше зустрiчається у творчостi Машi Калеко) [13, с. 8].

Наступний рiвень становлять вiдмiнностi мiж рiзноманiтними частинами «нової дiловитостi» i у полiтичнiй направленостi, тобто у бiльш чи менш прогресивнiй або консервативнiй цiльовiй настановi та партiйностi для визначених актуальних полiтичних цiлей та стратегiй. На думку Г. Й. Панкау, оскiльки «Нова дiловитiсть» нiколи не формувалась та не розумiлась як спецiальний напрямок авангарду, вона стала родовим поняттям для великої кiлькостi лiтературних експериментiв, що були орiєнтованi на форми вiдображення дiйсностi як на споживчу вартiсть. Тобто, вона є продуктом «лабораторної багатоманiтностi», як називають лiтературу Веймарської республiки [13, с. 8].

Центральними величинами естетики «нової дiловитостi», за Г. Й. Панкау, слiд визначити [13, с. 8-9]:

- тверезiсть, об'єктивностi, безсентиментальностi;
- прецизiйна естетика;

- фактична поетика;
- реалiстичнiсть, актуальнiсть;
- репортажний стиль, документальнiсть, повiдомлення;
- антипсихологiчнiсть;
- орієнтованiсть на споживчу цiннiсть;
- безiндивiдуальнiсть;
- спрощення, наочнiсть, орієнтацiя на споживання;
- функцiя розважання, звернення до масової аудиторiї;
- мультимедiйнiсть.

Іншими характерними рисами лiтературного напрямку «Нова дiловитiсть», за Е.М. Нечепорук, є чiтка констатацiя фактiв, стримана, лаконiчна i неприкрашена мова, опис в якостi дiлового повiдомлення, яке позбавлене оцiнок та емоцiй [4]. Бентежних героїв замiнюють звичайнi люди, що шукають своє мiсце у повсякденному життi, не вдаються до нездiйснених надiй i утопiчних мрiянь, а отже, удари долi лише загартовують їх, вчать розумiти реальнiсть i протистояти їй. Лiтературнi твори «Нової дiловитостi» намагаються сприяти глибокому впливу на широкi маси, зокрема пропонувати людям iдеали або зразки для життя у сучасному масовому та iнформацiйному свiтi.

Провiдними темами та проблемами лiтератури «Нової дiловитостi» є вiйна i технiка (засоби масової iнформацiї, транспорт, промисловiсть), повсякденнiсть та життєвi стосунки громадян (велике мiсто, праця, вiльний час), спрямованi на пiдпорядкування буденному та перевiреному погляду з перспективи протокольного спостерiгача [11, с. 4; 14]. Як i в iнших лiтературних жанрах цього напрямку, лiрика «Нової дiловитостi» розглядає велике мiсто (В. Мерiнг), займається полiтикою (Е. Вайнерт, К. Тухольський, Е. Кестнер), мiстом та природою (О. Лерке) [11, с. 4-5].

Для цього лiрико-поетичного дискурсу типовою є не абстрактна умовнiсть i насиченiсть метафоричнiстю, а рацiоналiстична яснiсть, сiввiднесена з конкретним життям, традицiйнiсть метрики i строфiки [3]. Зображення реальностi Веймарської Республiки, повсякденного свiту та турбот звичайних людей досягається завдяки звичайнiй, актуальнiй, об'єктивнiй, повсякденнiй та реалiстичнiй мовi, яка легко зрозумiла всiм читачам.

Лiрика «Нової дiловитостi» особливо вiдома за термiном «звична лiрика», «вживана лiрика» (*Gebrauchslirik*). Як i в мистецтвi, вiдображення реальностi, зорiєнтоване на почуття, бiльше не створює основу для лiтературної творчостi. Лiрика має розглядатися за її цiннiстю, кориснiстю у використаннi та функцiонуваннi, має бути прийнятною для застосування читачем [14].

Творам «Нової дiловитостi» притаманнi й журналістське повiдомлення та технiка монтажу, якi легко зрозумiли всiм читачам. Саме тому стиль «Нової дiловитостi» лiтературознавцi описують такими ключовими словами: об'єктивнiсть, тверезiсть, простота, яснiсть, точнiсть, справжнiсть, вiдсутнiсть прикрас, чуттєвостi, пафосу, твердiсть, небагатослiвнiсть, стриманiсть та холоднiсть [11, с. 4].

Загалом, естетика «Нової дiловитостi» вiдзначається такими рисами [14]:

- розвиток у традицiях просвiтництва (критична рацiональнiсть, орієнтацiя на дiловитiсть, прагматичнiсть, простота, свiтськiсть);
- критичний опис, що дозволяє читачевi самостiйно оцiнювати наданi факти;
- звернення не до серця, а до розуму;
- керування суб'єктивним методом подання змiсту та принципами об'єктивностi матерiалу й емпiричного сприйняття дiйсностi;
- бiхевіористична установка, вiдсутнiсть iнтроекспекцiї;
- провiдна позицiя iнформацiї – об'єктивне встановлення факту та точне, естетичне його вiдтворення, що зумовлює нехтування зовнiшньою формою;
- далекоглядна вiдмова від метафор та символiв, адже змiст є важливишим за форму;
- докладний стиль як поєднання функцiональних (розповiдь) i нефункцiональних (документальний спiсiб написання, репортажний стиль) елементiв;
- розмовне використання риторичних фiгур;

- відсутність розповідача, який суб'єктивно коментує та все знає;
- спрямованість творів на масову дійсність, намагання за можливістю звертатися до людей із різноманітних соціальних верств;
- зображення економічних та соціальних проблем, стану всього покоління, звернення до актуальних історичних тем;
- концентрація на ділових характерах протагоністів, відмова від психологічного розвитку, особливих індивідуальностей, героїв, що висловлюють свої почуття.

Висновки дослідження. Таким чином, мистецький та літературний напрямок «Нова діловитість» займає чільне місце в історії світового мистецтва та літератури через особливі риси своєї естетики та вплив на їх подальший розвиток. Визначну роль відіграє його прагнення не лише надати об'єктивне розуміння реальності, але й дати їй критичну оцінку, що було характерно для всіх сфер мистецтва в рамках цього напрямку. Естетика «Нової діловитості» ґрунтується на традиціях просвітництва та передбачає критичний опис, об'єктивність матеріалу, широку адресованість, відсутність інтроспекції, актуальну соціальну тематику, прерогативу змісту над формою, відмову від психологічного розвитку, що зумовлює докладний стиль – документальність, репортаж, антисимволізм та наближеність до розмовного мовлення.

Перспективи подальших наукових розвідок. Перспективним вважаємо дослідження літературного напрямку «Нова діловитість» з точки зору сучасної лінгвістики, а саме визначення його лексичних, фонетичних, граматичних та літературознавчих характеристик.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гужва О. П. Мистецтво як репрезентант духовної культури / О. П. Гужва // Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого. Серія : Філософія, філософія права, політологія, соціологія / редкол. : А. П. Гетьман та ін. – Х. : Право, 2012. – Вип. 1 (11). – С. 15 – 25.
2. Літературознавча енциклопедія: У двох томах. Т. 2. / Авт.-уклад. Ю.І. Ковалів. – К.: ВЦ «Академія», 2007. – 624 с. (Енциклопедія ерудита)
3. Млечина И. / Энциклопедический словарь экспрессионизма / И. Млечина гл. редактор П. М. Топер. – М. : ИМЛИ РАН, 2008. – 736 с.
4. Нечепорук Е.М. История зарубежной литературы XX века: 1917-1945 / Е.М. Нечепорук та ін. – М. : Просвещение, 1984. – 304 с.
5. Помазан І.О. Історія зарубіжної літератури XX століття. – Х. : Вид-во НУА, 2010. – 256 с.
6. Baacke A. Fotografie zwischen Kunst und Dokumentation: Objektivität und Ästhetik, Kontinuität und Veränderung im Werk von Bernd und Hilla Becher, Albert Renger-Patzsch, August Sander und Karl Blossfeldt: Dissertation zur Erlangung des Doktorgrades ... Geschichts- und Kulturwissenschaften / Annika Baacke. – Berlin: epubli GmbH, 2014. – 376 S.
7. Burdorf D. Geschichte der deutschen Lyrik. Einführung und Interpretationen / Dieter Burdorf. – Stuttgart: Verlag J.B. Metzler, 2015. – 170 S.
8. Cook N., Pople A. The Cambridge History of Twentieth-Century Music / Nicholas Cook, Anthony Pople. – Cambridge: Cambridge University Press, 2004. – 818 p.
9. Eggebrecht H. H. Terminologie der Musik im 20. Jahrhundert / Hans Heinrich Eggebrecht. – Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 1995. – 451 S.
10. Grassnick M. Die Architektur der Neuzeit. / hrsg. von Martin Grassnick unter Mitarb. von Hartmut Hofrichter. – Braunschweig; Wiesbaden: Springer, 1982. – 395 S. (Materialien zur Baugeschichte, Band 3).
11. Hillebrand R. Liebeslyrik der Neuen Sachlichkeit / R. Hillebrand. – München : GRIN Verlag, 2011. – 80 с.
12. Michalski S. Neue Sachlichkeit. Malerei, Graphik und Photographie in Deutschland 1919 – 1933 Sergiusz Michalski. – Köln: Benedikt Taschen Verlag, 1994. – 220 S.
13. Pankau, J. G. Einführung in die Literatur der Neuen Sachlichkeit. – Darmstadt: WBG, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 2010. – 144 S.
14. Pehler N. Neue Sachlichkeit - Antwort auf den Expressionismus / . – 2001. – 9 S. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.hausarbeiten.de/faecher/vorschau/100656.html>.
15. Polverini Ch. Schauspiel oder Dokumentation? Dimensionen der Wirklichkeit in Neorealismo und Neuer Sachlichkeit. – Bonn: Romanistischer Verlag, 2007. – 354 S.
16. Wendland H.-G. Die Literatur der Neuen Sachlichkeit und ihre Bedeutung im Kulturleben der Weimarer Republik (Teil I) / Hans-Georg Wendland // Wissenschaftliche Studie. – München : GRIN Verlag GmbH, 2013. – 21 S.

Бандурко З. Направление «Новая деловитость» как объект исследования современной науки. В данной статье определены основные аспекты исследования художественного направления «новой деловитости» отечественными и зарубежными учеными, установлены его истоки из искусства, в

частности, экспрессионизма. В работе указано происхождение названия направления во времена Веймарской республики из г. Мангейма и его понимание в различные периоды 20-х годов XX века. Кроме того, обозначены временные рамки «новой деловитости» с 1924 г. по 1933 г., установлено ее место среди других художественных направлений XX века, в частности, в живописи и графике, в архитектуре, музыке, фотографии, в художественной литературе. Среди прочего рассматриваются политическая направленность и основные характерные черты, эстетическое значение направления, которое предполагает критическое описание, объективность материала, широкую адресованность, отсутствие интроспекции, актуальную социальную тематику, прерогативу содержания над формой, отказ от психологического развития, подробный стиль, репортаж, антисимволизм и приближенность к разговорной речи, в сфере художественной литературы также – распространенность в жанрах, тематику и проблематику, разницу между отдельными авторами и направлениями.

Ключевые слова: Веймарская республика, экспрессионизм, литература, искусство, «Новая деловитость».

Bandurko Z. The tenor "New objectivity" as the object of investigation of modern science. This article identifies the main aspects of investigation of the art movement "New objectivity" by native and foreign scientists, its origins in the arts, in expressionism, are determined. The article gives the origin of the tenor's name at the time of the Weimar Republic from the city Mannheim and its understanding in different periods of the 20-ies of the XX century. Temporal boundaries of the "New objectivity" from 1924 until 1933 are identified, as well as its place among the other art movements of the twentieth century, particularly in painting and drawing, in architecture, music, photography, in literature. The political orientation and the main aesthetic features, which imply a critical description, objectivity of the material, wide addressness, lack of introspection, relevant social issues, the prerogative of substance over the form, the rejection of psychological development, detailed style, reportage, antisymbolism and closeness to spoken language, in the field of literature as well – the prevalence in the genres, themes and issues, the difference between the individual authors and trends.

Key words: Weimar Republic, expressionism, literature, art, "New objectivity".

Статтю схвалено
доктором філологічних наук, професором,
професором кафедри німецької філології та перекладу
Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна
Л.Р. Безуглою

Бигунова Наталья
(Одесса)

УДК 811.111'37

ПАРАВЕРБАЛЬНЫЕ СРЕДСТВА ВЫРАЖЕНИЯ ПОЛОЖИТЕЛЬНОЙ ОЦЕНКИ В АНГЛОЯЗЫЧНОМ КИНОДИСКУРСЕ

В статье предложена собственная таксономия речевых актов положительной оценки, к которым отнесены речевые акты одобрения, похвалы, комплимента и лести. Материалом исследования послужил современный англоязычный кинодискурс. Дифференцированы объекты и предметы речевых актов одобрения, похвалы, комплимента и лести. Обсуждаются статусные характеристики адресантов и адресатов положительно-оценочных речевых актов. Анализируется способность высказываний положительной оценки реализовывать определенные коммуникативные стратегии. Классифицированы паравербальные (мимические и жестовые) средства, используемые актерами при выражении положительной оценки. Установлено, что выбор кинематических средств при выражении оценки зависит не только от ее типа, но и от фактора искренности.

Ключевые слова: оценка, одобрение, похвала, комплимент, лесть, речевой акт, мимика, жест.

Постановка проблемы. В разрабатываемой нами концепции категория оценки представляется ключевой в процессах когниции и коммуникации; она объединяет в себе как прагмасоциолингвистические характеристики коммуникантов, так и черты их речевого поведения.

К речевым актам (далее РА) положительной оценки относим несколько близких, но не идентичных вербально-коммуникативных явлений: одобрение, похвалу, комплимент и лесть.

ОДОБРЕНИЕ определяем как положительно-оценочный экспрессивный синкретический РА, отличающийся, как правило, прямой формой реализации, адресат которого никогда не выступает объектом оценки. Объектами одобрения являются неодушевленные предметы, идеи и явления, которые НЕ ВХОДЯТ в сферу личных интересов собеседника. Непричастность к личным интересам собеседника кардинально отличает одобрение от смежных РА положительной оценки. В диалогическом дискурсе одобрение реализует такие стратегии позитивной вежливости, как контакто-устанавливающую стратегию и стратегию смягчения высказывания, а также стратегии эмоционального воздействия на адресата и стратегию манипулирования.

ПОХВАЛУ определяем как положительно-оценочный экспрессивный синкретический РА, объект оценки которого не всегда является адресатом. Предметом оценки РА ПОХВАЛЫ могут быть моральные и интеллектуальные качества, умения и поступки собеседника или отсутствующего при разговоре человека, а также внешность или манеры отсутствующего человека. Если РА похвалы касается качеств и поступков собеседника, адресат сообщения и объект оценки совпадают; если в РА похвалы оцениваются качества и поступки отсутствующего в момент речи человека, адресат и объект оценки различны. Похвала преимущественно направлена от вышестоящего по социальному положению или по возрасту коммуниканта к нижестоящему. В диалогическом дискурсе РА похвалы выступает тактикой, активно реализующей, помимо стратегии эмоционального воздействия, стратегию смягчения высказывания, относящуюся к стратегиям позитивной вежливости.

КОМПЛИМЕНТ определяем как положительно-оценочный экспрессивный синкретический РА, характеризующийся, как правило, совпадением адресата и объекта положительно-оценочного высказывания, характеризующийся также небольшим ожидаемым преувеличением достоинств собеседника. Предметами оценки РА комплимента выступают внешность и поступки адресата, трактуемые как достижения. Комплимент чаще адресован равному по статусу коммуниканту, реже он адресован нижестоящему коммуниканту. РА комплимента, в отличие от других положительно-оценочных РА, имеет гендерную зависимость: на передний план выходит половая принадлежность его участников. Комплимент внешности гораздо чаще адресован женщине. В диалогическом дискурсе РА комплимента выступает тактикой, активно реализующей, помимо стратегии эмоционального воздействия, три стратегии позитивной вежливости: контакто-устанавливающую стратегию, стратегию сохранения лица собеседника и стратегию интимизации общения.

ЛЕСТЬ определяем как псевдоискренний положительно-оценочный манипулирующий синкретический РА, характеризующийся наличием в мотивации говорящего расчета и корысти, а также преимущественно совпадением адресата и объекта положительной оценки. РА лести имеет исключительно прямую, эксплицитную форму реализации оценки. Предметом оценки РА лести может быть внешность адресата, его моральные и интеллектуальные качества, умения, достижения и поступки. Адресант льстит адресату не потому, что испытывает высказываемые чувства, а потому что хочет получить корысть. В статусных отношениях лесть в большинстве случаев направлена от нижестоящего к вышестоящему, однако, лесть-извинение может быть направлена как к равному, так и к нижестоящему собеседнику. РА лести выступает тактикой, неизменно реализующей две глобальные коммуникативные стратегии: манипулирования и эмоционального воздействия. Кроме того, адресанты лести активно руководствуются стратегией возвышения адресата, относящейся к стратегиям негативной вежливости.

В настоящей статье предпринята попытка классифицировать паравербальные средства, присущие данным речевым актам.

Анализ последних исследований и публикаций. Как известно, паравербальные средства коммуникации являются составной частью коммуникативной ситуации и изучаются отдельной отраслью языкознания – паралингвистикой. За последние три десятка лет разработаны классификации паралингвистических средств (И. Аватар, К. Геворкян, Е.А. Селиванова, Т.Ю. Ковалевская), активно исследуются их семантические функции (А. Kendon, А.Т. Dittman, L.K. Guerrero et al., А.Е. Sheflen, В.А. Ковшиков, А.В. Филиппов, Н.И. Формановская, Н.Л. Грейдина, Л.В. Сахарный, Л.Р. Фрумкина). Между тем, паравербальные средства, позволяющие

дифференцировать те или иные типы высказываний, коммуникативных и речевых актов, паралингвистам еще только предстоит изучить. Наличие подобной лакуны предопределяет актуальность данной работы.

Цель статьи – определить кинетические средства, используемые актерами при выражении положительной оценки.

Материалом исследования послужили фрагменты кинодискурса, в которых персонажи выражают свое положительно-оценочное отношение к различным объектам.

Изложение основного материала исследования. В художественном кинодискурсе высказывания положительной оценки снабжены паравербальными сигналами, такими как мимика, жесты, позы, телодвижения, которые актеры изображают, опираясь на свой личный коммуникативный опыт и профессиональные навыки.

РА одобрения отличается наибольшей кратостью и чаще других положительно-оценочных РА комбинируется с другими РА (такими как совет, критика, просьба, отказ), ввиду чего трудно говорить о каких-либо изменениях в лице, жестах или позах актеров, произносящих его.

Интерес в плане паравербального выражения представляют, с одной стороны, наиболее искренние высказывания одобрения, которые отличаются высокой степенью экспрессивности и комбинируются с восхищением, и, с другой стороны, неискренние РА одобрения, посредством которых говорящий пытается скрыть испуг или успокоить собеседника.

При выражении искреннего, экспрессивного одобрения актеры используют улыбку, похлопывание по плечу и другие жесты. Например, в фильме *No Strings Attached* помощница директора фирмы (актриса Лэйк Белл) подходит к Адаму (актер Эштон Катчер), которому до сих пор поручали только отдельные задания, и сообщает две новости: хорошую и плохую. Когда она переходит к новости, которой дает положительную оценку – Адама включили в штат, лицо ее преобразуется: глаза сияют, на лице появляется широкая улыбка, она размахивает руками, делая неловкие попытки обнять его, смеется. Адам, в свою очередь, также положительно оценивая новость (*That's amazing*), расширяет глаза, смеется и хлопает девушку по плечу:

- *Hey. Sorry, OK, so there's good news, bad news. The bad news is, Megan is remarkably drunk.*

But the good news is, she wants to put you on staff.

- *That's amazing. Thank you* [10].

В фильме *Dirty Rotten Scoundrels* есть сцена, в которой мошенник Фредди Бенсон (актер Стив Мартин), специализирующийся в оболванивании богатых дам, обращается с просьбой к жиголо высочайшего уровня Лоуренсу Джемсону (Майкл Кейн) давать ему уроки. После некоторых раздумий и вопросов к Фредди, Лоуренс объявляет, что согласен учить его, но на определенных условиях. Фредди несколько раз перебивает речь Лоуренса восклицаниями *Great!* и такими жестами, как подъемы рук, хлопанье в ладоши, разводы рук в сторону. Широкая улыбка переходит в смех, брови ползут вверх, глаза расширены. Одобрение приобретает черты восторженности:

-*All right. I'll do it. I'll teach you.*

-***Ha-ha!!!***

-*I'll set you up and I'll pay you a percentage.*

-***Great!***

-*But with this one understanding: I run this operation and you do as I say.*

-***Great!*** [5].

В отношении неискреннего одобрения, наша выборка полностью подтверждает тезис Дж. Остина, о том, что именно невербальными средствами (мимикой, жестами и т.п.) выражается такое явление, как притворство (*pretending*) [1]. Поэтому «фальшивое» одобрение актеры сопровождают утрированными паравербальными средствами, цель которых – дать сигнал зрителю о том, что в действительности персонаж думает по-другому.

Например, в фильме *In her shoes* есть такой эпизод: Роуз (Тони Коллетт) пытается скрыть от отца (Кен Ховард) пропажу своей «непутевой» сестры Мегги и, когда отец, почуввав неладное, тревожно спрашивает «Как дела у Мегги?», Роуз отвечает, что с ней все хорошо. При этом она натянуто улыбается, расширяет глаза, поднимает брови и слишком усердно мотает головой.

Такое обилие паравербальных средств усиливает впечатление неправдивости высказывания одобрения:

-How's Maggie?

*-You haven't seen her? **She's fine!** [7].*

Примером иронического одобрения может служить сцена из фильма *Heartbreakers*. Мать (Сигурни Уивер) с дочерью (Дженнифер Лав Хьюит) зарабатывают на жизнь мошенничеством. Отвечая на вопрос дочери «Как свадьба?» мать отвечает «Прекрасно, как всегда». Слово *beautiful* произносится актрисой в замедленном темпе, мечтательно глядя вдаль, и только на словах *Like all my weddings* иронический подтекст высказывания эксплицируется взглядом прямо в глаза дочери и улыбкой:

-How was the wedding?

***-Beautiful.** Like all my weddings [6].*

Только одобрение и (в редких случаях) похвала могут коммуникативно проявляться посредством невербалики, без вербального компонента. В таком случае используется жест *thumb up* (большой палец вверх) или аплодисменты.

Кинетические средства, используемые актерами при выражении похвалы, также зависят от степени ее искренности и экспрессивности, а также от направленности похвалы: на собеседника либо на третье лицо.

Искренняя похвала не всегда экспрессивна. Она отличается проксемикой: наблюдается наименьшая дистанция между собеседниками, которая в терминах Э. Холла квалифицируется как интимная. Например, лорд Горинг (Руперт Еверетт), беседуя с женой своего самого близкого друга сэра Роберта Чилтерна, Гертрудой (Кейт Бланшетт), призывает ее действовать. Называя ее самой смелой женщиной, он наклоняется к ней поближе, говорит тихим, но настойчивым голосом и смотрит ей прямо в глаза. Кроме того, актер использует такое пантомимическое средство как покачивание головы из стороны в стороны, придающее сказанному особую экспрессивность и выразительность:

Dear Gertrude, you have more courage than any woman I know. Do not be afraid to use it [2].

При выборе кинетических средств, сопровождающих похвалу, актер принимает во внимание мотивацию своего героя: выражает ли он похвалу с целью эмоционального «высвобождения» или чтобы защитить «лицо» персонажа-собеседника / другого персонажа или в сочетании с упреком, критикой, отказом; похвала может использоваться как средство манипуляции.

Неискренность похвалы, когда адресант желает подбодрить собеседника-адресата, жалеет его, либо пытается смягчить отказ или критику, эксплицируется паравербаликой. Подбор слов с помощью поисковых жестов, замедление темпа речи, паузация – таковы кинетические средства, с помощью которых актеры подают зрителю сигналы неискренности. В фильме *King's Speech* мистер Лоуг, логопед (Джеффри Раш), пробуетеся на роль в любительском спектакле. Его декламация лишена всяких эмоций, и режиссер (Дэвид Бамбер) вскоре перебивает его. Пытаясь быть вежливым, режиссер не переходит сразу к критике, а сначала хвалит Лоуга за хорошую дикцию. Неуверенность говорящего, видимый подбор слов для похвалы определяют медленный темп речи актера, изображающего режиссера, даже некоторое заикание (фонациональные паравербальные средства). Перед словом *diction* используется поисковый жест: резкий подъем руки вверх и потряхивание ею:

*Thank you! ... **Lovely diction, Mr. Logue, but I'm not hearing the cries of a deformed creature yearning to be king [8].***

Во время беседы с продюсером телевизионного утреннего шоу Эбби Рихтер (актриса Кэтрин Хэйгл) директор канала (актер Ник Сирси) старается мягко объяснить ей, что он недоволен ее шоу. Критику он предваряет похвалой в адрес Эбби, пытаясь таким образом «смягчить» удар и «сохранить лицо» Эбби. В момент произнесения похвалы актер кивает головой, делает энергичный жест сверху вниз ладонями, расположенными параллельно друг другу, что делает выражение похвалы более эмоциональным:

-Please do not say plan to end the program.

- *We are not a small station, Abby. I love you, you're great at it but needs to present numbers. I have two daughters in college and a son in beauty school* [12].

Выражение похвалы третьему лицу, практически всегда искреннее, как правило, не отличается эмоциональностью. В подобных случаях актеры совершенно оправданно не подключают жесты и телодвижения. Когда Джейкоб Палмер (Райан Гослинг) приводит своего старомодного, занудного друга Кола Уивера (Стив Карелл), только что разведенного, в бар, чтобы научить, как завоевывать женщин, тот говорит только о своей бывшей жене. Он все еще любит ее и жалеет о разводе. Рассказывая о достоинствах своей жены, Кол смотрит прямо в глаза собеседнику, мотает головой, морщит нос и лоб. Быстрый темп его речи производит впечатление обдуманности сказанного, полного соответствия оценочного суждения оценочному высказыванию:

- *Emily is beautiful.*

- *I guess.*

- *She was gorgeous. She was one of those women... ...that could be wildly sexy and unbelievably cute all at the same time.*

- *I literally stopped listening at "Emily". I think we should start approaching women tonight* [4].

Несмотря на отсутствие яркой жестикуляции, Кол звучит убедительно и искренне. Главную роль в обеспечении искренности похвалы играют вербальные средства, а также сам образ персонажа, созданный актером.

Похвала третьему лицу приобретает черты экспрессивности, когда адресант «вступается» за третье лицо, защищает его, как, например, в более поздней сцене из того же фильма. Робби (Джона Бобо), который тяжело переживает развод матери и отца, остается один на один с новым кавалером матери Дэвидом (Кевин Бейкон). Робби заявляет ему, что мама все еще любит отца, а отец лучше Дэвида. Экспрессивно-эмоциональная окраска высказывания похвалы достигается не только языковыми средствами, но и паравербальными: помимо пристального взгляда, используются фонационные средства: Робби замедляет темп, делает паузы и «чеканит» каждое слово, сопровождая ударения на словах *better, you, every* кивками головы:

Robbie: So, David, I hear you broke up my parents' marriage. Here's the thing, Lindhagen.

Hagen: Hagen.

Robbie: Whatever. In the end, she winds up back with my dad. He's a better guy than you are in every category. And she still loves him. He's not gonna give up on my mom... [там же].

Кинетические средства, используемые актерами при выражении комплимента, также зависят от степени его искренности/этикетности, predetermined сюжетом, образом персонажа и требованиями режиссера.

Искренний комплимент сопровождается такими мимическими проявлениями как расширение глаз, взгляд прямо в глаза собеседнику, оглядыванием собеседника с ног до головы, а также пантомимическими проявлениями, такими как покачиванием головой из стороны в сторону (в знак восхищения), киванием головой, даже подпрыгиванием.

Когда Эмма (Натали Портман) навещает Адама (Эштон Кутчер) в больнице, в палату заходит врач. После разговора о течении болезни, на выходе из палаты, врач поворачивается к Адаму и признается в том, что очень любит телешоу его отца. Этот комплимент он произносит с улыбкой, сопровождая речь взмахом папки, которую он держит в руках, в сторону Адама. Кроме того, он сотрясает в воздухе кулаками и морщит лоб (фильм *No strings attached*):

- *Oh, by the way, I enjoyed your dad's TV show. Great Scott. Funny stuff.*

- *I'll tell him you said that* [10].

В кинодискурсе выражение комплимента часто характеризуется такой общей манерой поведения говорящего, как «остолбенение», «оцепенение» или «замирание». Эта манера используется актерами, если комплимент комбинируется с удивлением, что происходит довольно часто. В фильме *What's your number?* Элли (актриса Анна Фэрис) приходит на свидание к Тому (Энтони Маки) в ресторан. До этого он видел ее в деловом брючном костюме, и тут она появляется в коротком красном платье с огромным вырезом. При виде Элли у Тома «перехватывает» дыхание, он как бы «замирает», глаза его расширяются, даже «выпучиваются», брови поднимаются вверх, лоб наморщен. Комплимент произносится тихо голосом:

Tom: (exclaiming ecstatically) Wow! Look at you.

Ally: You don't... You don't think it's a little small? (LAUGHING)

Tom: I'm sorry. It was hard to tell what was going on underneath the pantsuit... Perfect [13].

С другой стороны, особую интимность и доверительность комплименту обеспечивает минимализация мимики и жестов. Особенное эмоциональное воздействие на зрителя оказывают комплименты, сказанные тихим голосом, без жестикуляции, глядя прямо в глаза собеседнику. Такие комплименты чаще касаются не только внешности адресанта, но его образа в целом или его достижений. Например, Тула, американка греческого происхождения, рассказывает Иану, что все ее многочисленные родственники женятся только на греках, поэтому, несмотря на то, что он «просто прекрасен», она сомневается в будущем их отношений. Комплимент парню она произносит медленно, пониженным голосом, опустив глаза, немного отвернувшись, что обеспечивает ему особенную искренность. Особую роль играет также характер дыхания: в какой-то момент кажется, что у Тулы пересохло во рту (она молча открывает и закрывает рот): таким образом создается ощущение взволнованности:

No one in my family has ever gone out with a non-Greek before. No one. And you're... you're... God, you're just wonderful. But I just don't see how this is going to work out, so... [9].

В ответ Тула тоже получает комплимент. Иан сообщает ей, что его жизнь до нее была скучной. Называя Тулу интересной, красивой и забавной, он тоже держится на значительном расстоянии. Голова его запрокинута, рот приоткрыт, взгляд устремлен вдаль, голос понижен, темп медленный:

Yes, we come from different backgrounds. And, hey. There's some news about my life to this point: it's boring. Then I met you, and you're interesting beautiful and fun. You've got a weird family. Who doesn't? [там же].

Таким образом, оба искренних комплимента в одном эпизоде фильма, высказанные разными актерами, сопровождаются типовыми паравербальными сигналами: фонационными кинемами (тихий голос, замедление темпа), окулистикой (взгляд направлен не на партнера (в сторону, вниз или вдаль), проксемикой (расстояние между персонажами квалифицируемо не как интимное, а как личностное, даже социальное) и пантомимикой (у девушки голова опущена, у мужчины – запрокинута).

В целом, в плане паравербального выражения положительной оценки наблюдается определенная закономерность: чем искреннее говорящий (согласно замыслу сценариста и режиссера), тем более тихим, проникновенным голосом произносится одобрение, похвала и комплимент. Повышение громкости используется актерами для сигнала зрителю: положительная оценка преувеличена либо неискренна, говорящий просто выполняет ритуал или пытается спасти «лицо» персонажа-собеседника, утешить или подбодрить его.

Употребление этикетного комплимента, требуемого обстоятельствами, иллюстрирует эпизод из фильма *One day*, в котором сын (Джим Стёрджесс) знакомит свою девушку Сьюки (Джорджия Кинг), не очень умную и бестактную, со своим отцом (Кен Стотт), который недавно стал вдовцом. Пытаясь понравиться отцу своего кавалера, Сьюки выпрямляет спину и неестественным, светским голосом, растягивая слова, выражает отцу комплимент в адрес его сына. Она растягивается в «резиновой» улыбке, наклоняется к пожилому человеку:

Dexter: Suki, actually, look, this is my father.

Suki: Wotcha, Mr. M. Isn't your son gorgeous?

His father: Um, he's very nice.

Suki: And where's Mrs. M?

His father: Sadly, she passed away [11].

Поскольку адресанты лести всегда стремятся выдать ее за комплимент, в целом они используют те же паравербальные средства, что и адресанты комплимента. Зритель декодирует лесть на основании интерпретации фильма, ситуации общения персонажей, их характеров, целей.

Преданный, восторженный взгляд как главное кинетическое средство, используемое актерами при выражении лести, отличает фрагмент из фильма *Dirty Rotten Scoundrels*, в котором мошенник Фредди Бенсон (Стив Мартин), рассказывает лживую жалостливую историю очередной богатой даме зрелого возраста, надеясь выудить у нее крупную сумму денег «на

благие цели». Вдруг он умолкает, как бы пораженный внезапной мыслью. «Боже, как вы прекрасны», - восклицает он. Зритель, знающий подоплеку ситуации, наверняка декодирует положительно-оценочное высказывание как лесть:

I have powerful enemies. They may be watching even if we... My God, you are attractive!... It's late! [5].

Тем не менее, следует отметить некоторую преувеличенность мимических и пантомимических проявлений у актеров, изображающих лесть, что также является сигналом фальши выражаемой положительной оценки.

Рассмотрим ситуацию из фильма *Bridget Jones's Diary*, в которой устроители костюмированной вечеринки, на которую дамы должны были прийти в образе проституток, а мужчины – в образе пасторов, в последний момент передумали и отменили маскарад. Однако, часть гостей об этом не успели проинформировать. Когда хозяйка вечеринки Юна (Селия Имри) видит Пенни (Онор Блэкман), на которой жуткая малиновая блузка, вся в рюшах, с большим вырезом на груди, а также огромный дешевый цветок в волосах, она говорит ей, что сожалеет о том, что ее тоже не проинформировали об отсутствии дресс кода. Пенни отвечает, что она в курсе, и тут же осознает, как ее наряд воспринял. Возникает неловкая пауза. Юна, в ужасе от сказанного, пытается спасти ситуацию и «лицо» Пенни. Наклонившись к ней, фальшиво улыбаясь, Юна теревит рюши на злополучной блузке и неестественным громким голосом выражает лесть по поводу блузки Пенни:

Una: I was just saying Geoffrey didn't contact you, either... to tell you that the Tarts and Vicars concept...had gone out of the window.

Penny: Oh, yes, he did.

Una: Oh, right. Lovely dress. Very exotic [3].

Кроме того, на фонациональном уровне следует отметить растяжное, напевное произнесение гласных в речи Юны, которые также помогают актрисе создать впечатление фальшивости.

Выводы исследования и перспективы дальнейших научных разработок. Таким образом, кинетические средства, используемые актерами при выражении положительной оценки, зависят от степени ее искренности и экспрессивности, predetermined сюжетом, образом персонажа и требованиями режиссера. При выборе кинетических средств, сопровождающих выражение положительной оценки, актер принимает во внимание мотивацию своего героя: стремится ли он к эмоциональному «высвобождению» или хочет защитить «лицо» персонажа-собеседника / другого персонажа; комбинирует ли он высказывание положительной оценки с упреком, критикой, отказом; стремится ли манипулировать собеседником.

Паравербальные средства позволяют различать 1) искренние высказывания положительной оценки, характеризующиеся высокой степенью эмоциональности, но разной степенью экспрессивности, 2) неискренние высказывания положительной оценки, посредством которых говорящий пытается скрыть испуг, подбодрить или успокоить собеседника, 3) иронические высказывания положительной оценки, 4) формальные, ритуальные высказывания положительной оценки, имеющие часто «вынужденный» характер, 5) лживые высказывания положительной оценки, за которыми стоит корыстная мотивация адресанта оценки.

В целом, в плане паравербального выражения положительной оценки наблюдается определенная закономерность: чем искреннее говорящий (согласно замыслу сценариста и режиссера), тем более тихим, проникновенным голосом произносится одобрение, похвала и комплимент. Повышение громкости используется актерами для сигнала зрителю: положительная оценка преувеличенна либо неискренна, говорящий просто выполняет ритуал или пытается спасти «лицо» персонажа-собеседника, утешить или подбодрить его. Подбор слов с помощью поисковых жестов, замедление темпа речи, паузация – таковы кинетические средства, с помощью которых актеры подают зрителю сигналы неискренности. Перспективой данного исследования является описание интонационных особенностей выражения положительной оценки в кинодискурсе.

ЛИТЕРАТУРА

1. Austin J. L. How to Do Things with Words / J.L. Austin. London: Clarendon Press, 1962. – 168 p.
2. An Ideal Husband. – Miramax Films: directed by Oliver Parker, 1999.

3. Bridget Jones's Diary. – Miramax Films: directed by Sharon Maguire, 2001.
4. Crazy Stupid Love. – Warner Bros. Pictures: directed by Glenn Ficarra and John Requa, 2011.
5. Dirty Rotten Scoundrels. – Orion Pictures Corporation: directed by Frank Oz, 1988.
6. Heartbreakers. – Davis Entertainment: directed by David Mirkin, 2001.
7. In her Shoes. – 20th Century Fox: directed by Curtis Hanson, 2005.
8. King's Speech. – UK Film Council: directed by Tom Hooper, 2010.
9. My Big Fat Greek Wedding. – Gold Circle Films: directed by Zoel Zwick, 2002.
10. No Strings Attached. – Paramount Pictures: directed by Ivan Reitman, 2011.
11. One Day. – Random House Films: directed by Lone Scherfig, 2011.
12. The Ugly Truth. – Relativity Media: directed by Robert Luketic, 2009.
13. What's Your Number? – Regency Enterprises: Directed by Mark Mylod, 2011.

Бiгунова Н.О. Паравербальнi засоби вираження позитивної оцiнки в англomовному кiнодискурсi. У статтi запропонована власна таксономiя мовленнєвих актiв позитивної оцiнки, до яких вiднесенi мовленнєвi акти схвалення, похвали, комплiменту i лестощiв. Дослiдження базується на матерiалi сучасного англomовного кiнодискурсу. Диференцiйованi об'єкти i предмети мовленнєвих актiв схвалення, похвали, комплiменту i лестощiв. Обговорюються статуснi характеристики адресантiв i адресатiв позитивно-оцiнних мовленнєвих актiв. Аналізується здатнiсть висловлювань позитивної оцiнки реалiзовувати певнi комунiкативнi стратегiї. Класифiкованi паравербальнi (мiмiчнi та жестовi) засоби, якi актори використовують при вираженнi позитивної оцiнки. Встановлено, що вибiр кiнетичних засобiв при вираженнi оцiнки залежить не лише вiд її типу, але i вiд фактора щиростi.

Ключовi слова: оцiнка, схвалення, похвала, комплiмент, лестощi, мовленнєвий акт, мiмiка, жест.

Bigunova N.A. Paraverbal ways of expressing Positive Evaluation in English Film Discourse. The article offers the author's own taxonomy of positive evaluative speech acts, including approval, praise, compliment and flattery speech acts. The research has been carried out on the basis of Modern English Film Discourse. Approval, praise, compliment and flattery speech acts' themes and objects have been differentiated. The addressor and addressee's status characteristics have been discussed. Paraverbal (mimicry and gesture) means, used by the actors expressing positive evaluation, have been identified. The research has been helpful to find out the dependence of a kinetic means not only on evaluation type, but also on the sincerity factor.

Key words: evaluation, approval, praise, compliment, flatter, speech act, mimicry, gesture.

Грина Вайнорене
(Київ)

УДК 811.161.2' 367.624

ЛЕКСИКО-СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРЕЗЕНТАЦІЙНОГО ТЕКСТУ ТЕАТРАЛЬНОЇ ТЕМАТИКИ (НА МАТЕРІАЛІ PLAYBILL, THE AMBASSADOR THEATRE)

Розвиток сучасної лінгвістичної науки неможливо уявити без врахування соціокультурної складової країни, мова яких вивчається. Поліморфна природа театральної сфери надає нам можливість дослідити розвиток мови окремої країни у діахронічному та синхронічному аспектах. У статті висвітлено основні етапи становлення американського музичного театру, представлено аналіз концептуальних рис терміну «мюзикл», досліджено аутентичні тексти на театральну тематику з наступним аналізом окремих лексичних одиниць та стилістично-структурних особливостей презентаційних текстів театральної спрямованості на матеріалі англomовного видання рекламного характеру *The Playbill Ambassador Theatre*.

Ключові слова: мюзикл, сучасний рекламний дискурс, лексичні одиниці англomовної театральної сфери, підстиль газетних та журнальних статей, жанрові особливості рекламних видань.

Постановка проблеми. Сучаснi тенденцiї викладання та вивчення iноземних мов неможливо уявити без так званого культурологiчного компонента, тому що знайомство з культурою країни, мову якої ми вивчаємо, допомагає не тiльки збагатити словниковий запас, а також набути певного соцiального досвiду.

У свою чергу, вивчення мови ЗМІ - актуальна задача для лiнгвiстiв, якi дослiджують її в широкому контекстi, що дозволяє зрозумiти та пояснити вплив соцiальних, полiтичних, культурних факторiв на функцiонування мови в суспiльствi.

Музичний американський театр як невид'ємна частина свiтової культури, є прикладом неповторного культурного феномену, що знайшов своє унiкальне втiлення в жанрi мюзикла, який швидко розвивався в 20 сторiччi спочатку в США, а потiм в Європi.

Мета нашої статтi: дослiдити лексико- стилiстичнi та жанровi особливостi презентацiї музичних вистав у виданнях рекламного характеру.

Об'єктом дослiдження є рекламнi статтi, присвяченi виставi «Чикаго». Вiдповiдно до поставленої мети було сформульовано наступнi завдання: 1. Коротко описати iсторiю розвитку американського музичного театру. 2. Дослiдити особливостi побудови рекламної статтi театральної тематики. 3. Провести лiнгвокультурологiчний аналіз лексичних засобiв статей даного напрямку. **Матерiалом** дослiдження є американське театральне видання *Playbill the Ambassador Theatre*.

Лiнгвiстика, яка займається вивченням загальних мовних процесiв, закономірно та традицiйно звертається до питань культури як допомiжного матерiалу для бiльш глибоких дослiджень самої сутi мовних явищ. Всi дослiдники, що вивчають взаємоумовленiсть мови та культури виходять з положення про взаємодiю мови та культури як фактору взаємного розвитку та буття [5].

Слiд зазначити, що слово «культура» походить вiд латинського «colere» - «обробляння, виховання, розвиток, культ» [3]. Вперше визначення культури було запропоноване Е. Тейлором, який розумiє культуру як комплекс знань, вiрувань, мистецтв, законiв, моралi, звичаїв та iнших особливостей та звичок, набутих людиною як членом суспiльства. Культура розглядається як сукупнiсть всiх форм дiяльностi, система цiнностей, система свiдомостi, система створення, зберiгання та передачi iнформацiї i таке iнше [9, с.12].

Якщо культурологiя розглядає «самосвiдомiсть людини по вiдношенню до природи, суспiльства, iсторiї, мистецтва та iнших сфер його соцiального та культурного iснування, а мовознавство, у свою чергу, трактує свiтогляд, що знаходить вiдображення у формi ментальних моделей мовної картини свiту», то лiнгвокультурологiя «розглядає i мову, i культуру, що знаходяться в дiалозі та взаємодiї [9, с.9].

В рамках нашого дослiдження хотiлось би також коротко звернутись до iсторiї виникнення суто американського жанру музично – театрального мистецтва.

Бiльше ста рокiв Бродвей (Broadway), культова вулиця Нью Йорка, символiзує театральне життя не тiльки окремого мегаполiса, а й всiєї Америки. На перехрестi Бродвея та 42 Стрiт (42 Street) знаходиться Таймс Сквер (Times Square), де розташованi всесвiтньо вiдомi своїми музичними виставами (англ. - musical) невеликi за розмiром, затишнi театри. Сьогодні цей квартал налічує приблизно 40 популярних театрiв. The Ambassador Theatre є одним з них [11, с.23]. The Ambassador Theatre було засновано вихiдцями зi Схiдної - братами Шубертами в 1921 році (на сьогоднішнiй день вищеназванiй органiзацiї належить ще шiстнадцять театрiв на Бродвеї) [5]. 14 листопада 1996 вiдбувся прем'єрний показ вистави «Chicago» («Чикаго»), який не сходить зi сцени майже двадцять рокiв.

«Мюзикл (англ. musical) – музичний сценiчний жанр, який використовує образотворчi засоби музики, драматичного, хореографiчного, оперного мистецтв» [10, с.858].

Уперше цей мюзикл було представлено в театрi «46 Вулиця» («46 Street») 3 червня 1975 року. Пiсля 898 вистав на Бродвеї та 600 показiв у Вест-Ендi мюзикл було закрито, i тiльки завдяки блискучiй роботi режисера Уолтера Боббi (Walter Bobbie) та хореографа Енн Ринкiнг (Ann Reinking) цей спектакль було вiдновлено [11, с.141].

Цiкавим видається той факт, що мюзикл було створено за оригiнальною п'єсою, написаною журналісткою Морiн Даллас Уоткiнс (Maurine Dallas Watkins) за реальними подiями

та основi її власних репортажiв для чикагської газети Chicago Tribune i поставленої у груднi 1926 року. У той час п'еса витримала 182 вистави, а у 1927 році було знято повнометражний фiльм з такою ж назвою.

У 1942 году було знято фiльм «Роксi Харт» (“Roxie Hart”) (режиссер У. Вiльмер) зi знаменитою Джинджер Роджерс у головнiй ролi [11, с.231].

У 2002 году за мотивами мюзикла було створено фiльм «Чикаго» (режисер Р. Маршалл) з Р. Гiром, Р. Зельвегер, К.З. Джонс и Квiн Латифою в головних ролях. До речi, вищезгадана екранiзацiя отримала шiсть нагород «Оскар» Американської академiї кiномистецтва.

Переїдемо безпосередньо до аналізу особливостей презентацiї вищеназваного мюзикла. Зауважимо, що статтю театральної тематики слiд вiднести до публiцистичного стилю, одним з важливих завдань якого є вплив на масову свiдомiсть.

Слiд зазначити, що дослiдження видатних вчених у галузi лiнгвiстики, таких як I.В. Арнольд, I.Р. Гальперiна, Д. Кристала, В.А. Кухаренко, Дж. Лiча, Ю.М. Лотмана, В.В. Сдобнiкова, Ю.М. Скребнєва, М. Рiффатера та багатьох iнших висвiтлюють теоретичнi аспекти стилiстики в цiлому та аналізують стилiстичнi особливостi творiв окремих авторiв. Наприклад, I.Р. Гальперiн пропонував розрiзняти стиль газет i публiцистичний стиль, а, у свою чергу, у межах публiцистичного стилю вiн видiляв пiдстиль есе, пiдстиль ораторських промов i виступiв, а також пiдстиль газетних i журнальних статей [4, с.40]. За влучним висловлюванням I.Р. Гальперiна, «именно в этом (публiцистичному – прим. авт.) стиле отношение автора к предмету мысли выявляется особенно четко и ясно, что вытекает из самой функции публицистического стиля — оказывать воздействие на читателя, вызывать соответствующую реакцию желательную для автора сообщения» [4, с. 401].

Заслуговує на увагу той факт, що друкована мiнi презентацiя сучасної версiї вистави, яка подається в театральних рекламних оглядах, обов'язково мiстить iсторичну довідку про першi постановки та вiдомостi про автора: «*based on the presentation by City Center's Encores! Choreography by Ann Reiking in the style of Bob Fosse*» (за мотивами спектакля, представленого City Center's Encores! Хореографiя Енн Рейкiнг в стилi Боба Фосса) [12, с.10].

Имена виконавцiв головних ролей друкуються великим шрифтом. Имена акторiв-дублерiв (так званi *understudies*) перелiчуються в загальному списку. Слiд звернути увагу на багатозначнiсть слова *understudy*: не тiльки «актор другого складу», а також «молодий актор, який вивчив роль (маючи надiю замiнити головного виконавця у випадку хвороби останнього)» [15].

Презентацiя в цiлому має чiтку структуру, складається з наступних роздiлiв: «Виконавцi» (*the Cast*), «Мiсце дiї» (*the Scene*), «Другий склад» (*Understudies*), «Музичнi номери» (*Musical Numbers*), «Хто є хто у складi вистави» (*Who's Who in the Cast*) (в останньому роздiлi представленi компанiї, якi вiдповiдають за технiчне забезпечення, фiнансовi пiдтримку та медiйний супровiд вистави). У

У роздiлi «Особлива подяка» (*Special Thanks*) перелiчені всi органiзацiї та приватнi особи, якi мають безпосереднє вiдношення до створення вистави. У роздiлi *Who's Who in the Cast* варто звернути увагу на такi термiни, наприклад, як «*off-Broadway*» (постановка не на сценi театру на Бродвеї, але за участi бродвейських акторiв), «*originated the role of ...*» (перший виконавець(иця) ролi...), «*to play the role worldwide*» (виконувати певну партiю (роль) за межами США), «*to recieve a standing ovation*» (отримати овацiї та привiтання пiдведенням з мiсць), «*to do several national tours*» (приймати участь у нацiональних гастролях) [15].

Також слiд зазначити своєрiдне значення слова «*credit*» в театральному контекстi, наприклад, «отримати визнання в Нью - Йорку, отримати позитивнi вiдгуки критики, успішно виступити у виставi» [14, с.189].

Таким чином, ми дiйшли висновку, що стаття театральнo-рекламної тематики є безпосереднiм вiдбитком нацiональної культури завдяки тому, що вона є своєрiдним «дзеркалом» реальних подiй, що вiдбуваються в театральнiй сферi, яка, в свою чергу, є культурною складовою життя суспiльства, має чiтко окреслену специфiку. Дослiдження публiкацiй на театральну тематику не тiльки знайомить нас з музичною театральнoю культурою англomовних країн, але й дає можливiсть дослiдити особливий пласт англomовної театральної термiнологiї.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бацевич Ф.С. Нариси з лінгвістичної прагматики: Монографія / Флорій Сергійович Бацевич. — Львів: ПАІС, 2010. — 336 с.
2. Селіванова О. Сучасна лінгвістика. Напрями та проблеми / Ольга Селіванова. Полтава: Довкілля-К, 2008. — 712 с.
3. Культурологія. - - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://readbookz.com/book/187/6717.html>
4. Гальперин И.Р. Очерки по стилистике английского языка / Илья Романович Гальперин. – М.: Издательство литературы на иностранных языках, 1958. – 462 с.
5. Дятлова Г. Популярная история театра / Г. Дятлова. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ozon.ru/context/detail/id/46>
6. История зарубежного театра: учебник под редакцией Л. Гительмана / Лев Гительман. – Спб.: Питер, 2005. - 576 с.
7. Заславский Г. От Бродвея в разные стороны. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://stanislavsky.ng.ru/tema/2012-01-01/72>
8. Лингвистический структурализм: претензии и результаты. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lib.userline.ru/book>
9. Маслова В.А. Лингвокультурология / В.А. Маслова. – М.: изд.центр «Академия», 2008 – 208с.
10. Музыкальная энциклопедия в 6 томах / главный редактор Ю.В. Келдыш, том 3 / Ю.В. Келдыш (главный редактор) – М.: Советская энциклопедия: Советский композитор – 1976. – 1104 стр.
11. Bordman, Gerald. American Musical Theatre. A Chronicle / Gerald Bordman. - OUP, 1992. - 1017 p.
12. Internet Broadway Database [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bdb.com>.
13. Kruger, Miles. Showboat: The Story of a Classic American Musical / Miles Kruger. – NY: OUP, 1977. - 256 p.
14. The New Fowler's Modern English Usage (revised Third Edition by R.W. Burchfield). - NY: OUP, 2000. - 873 p.
15. Dictionary of Contemporary English [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ldoceonline.com/>
16. PLAYBILL the Ambassador Theatre – January, 2013, NY, Playbill - the National Theatre Magazine (ISSN 0745-90760), Playbill Incorporated.

Развитие современной лингвистической науки невозможно представить без изучения социокультурной составляющей страны, язык которой мы изучаем. Полиморфная природа театральной сферы предоставляет возможность исследовать развитие языка отдельной страны в диахроническом и синхронном аспектах. В статье охарактеризованы основные этапы становления американского музыкального театра, представлен анализ концептуальных черт термина «мюзикл», исследованы аутентичные тексты театральной тематики с последующим анализом отдельных лексических единиц и стилистических структурных особенностей презентационных текстов театральной направленности на материале англоязычного издания рекламного характера Playbill the Ambassador Theatre.

Ключевые слова: мюзикл, рекламный дискурс, лексические единицы англоязычной сферы, подстиль газетных и журнальных статей, жанровые особенности рекламных зданий.

Vainorene I. Lexical and Stylistic Peculiarities of Advertising Texts on Theatrics (on the material of Playbill, the Ambassador Theatre). *Development of the modern linguistics is impossible without investigation of a socio-cultural component of a definite country and its language. A polymorphic nature of the theatrical sphere displays possibilities to research development of the language diachronically and synchronically. The main stages of the American theatre development, analysis of conceptual features of the term “musical”, authentic texts, separate lexical units and stylistic structural peculiarities of text – presentations of the theatrical sphere (on the material of Playbill the Ambassador Theatre) are analyzed in the given article.*

Key words: musical, advertising, discourse, lexical units of theatre, substyle of features, genre peculiarities of advertisement editions

Статтю схвалено
доктором філологічних наук, завідувачем кафедри
філософії мови, порівняльного мовознавства та перекладу
Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова
Н.Є. Леміш

Оксана Волошина
(Вiнниця)

УДК 811.111'373

**ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ СЕНСОРНОЇ ЛЕКСИКИ ТА ЇЇ
КОНСТЕКТУАЛЬНА КОНОТАЦІЯ, ЯК ЗАСОБУ СТВОРЕННЯ ХУДОЖНЬОЇ
ОБРАЗНОСТІ В РОМАНІ ДЖЕЙМСА ДЖОЙСА «ПОРТРЕТ ХУДОЖНИКА В ЮНОСТІ»**

У статті розглядаються деякі особливості використання сенсорної лексики та її текстуальна конотація як засобу створення художнього образу в романі Дж.Джойса «Портрет художника в юності». Сенсорна лексика має великі експресивні можливості завдяки чому збільшується роль сенсоризмів у формуванні змістово-концептуальної та підтекстової інформації, що робить їх важливим засобом творення художньої образності. Сенсорна лексика постійно привертає увагу дослідників. Ця лексика виконує певні стилістичні функції. У статті представлено аналіз стилістичних особливостей використання сенсорної лексики. Чуттєве сприйняття є одним з основних джерел пізнання навколишнього світу. Світ сприймається спочатку органами відчуттів, а потім здійснюється його категоризація з опорою на власний досвід та стереотипи національної культури. Семантичне поле відчуттів є одним із найпоширеніших у мові. Це пояснюється тим, що суб'єктивний досвід людини базується на інформації отриманій з допомогою п'яти органів відчуттів: зору, слуху, дотику, сприйняття на нюх та смак. Принцип цілісного сприйняття художнього твору не виключає потреби звертати увагу на його окремі складові частини. У сучасному мовознавстві порівняно новим напрямком у вивчення художнього тексту є виявлення функціонального навантаження його елементів. Визначення явних та неявних смислів, що виникають у результаті їх семантичної взаємодії з іншими елементами тексту, їх ролі у змістовій структурі тексту, віддзеркалення авторського ставлення до того, що повідомляється, до авторської мети, що розкривається у художніх образах.

Ключові слова: сенсорна лексика, лексика сприйняття, зорове сприйняття, чуттєве сприйняття, лексика смаку, густативні лексичні одиниці, тактильна лексика, стилістичні особливості, сенсоризм, конотація, текст, художня образність.

Постановка проблеми. Більшу частину інформації людина набуває через органи чуття, що об'єднуються в її сенсорну систему. Текст виступає фіксатором, а згодом і актуалізатором перцептивної інформації, набутої автором. Чуттєві образи імітують авторське сприйняття світу через перцепцію його окремих характеристик, співвідносяться з роботою органів чуттів автора та передаються мовними засобами. Сенсорна лексика є вагомим компонентом мовних картин світу, оскільки саме на основі чуттєвої інформації про світ відбувається концептуалізація дійсності на площині тієї чи іншої мови. О.Потебня приділяючи особливу увагу проблемі передачі чуттєвих образів в мові, відмічає, що звукове та зорове сприйняття наближаються до одоротивного та смакового, що риси образу, що ми сприймаємо, можуть преплітатися, взаємодіяти, об'єднуючи запах смак та дотик [6, с.170,173]. Базою нашої статті послужив роман Джеймса Джойса «Портрет художника в юності.» Для творів Джеймса Джойса характерний імпліцитний спосіб викладу. «Портрет художника в юності» відноситься до жанру психологічного роману, який розвинувся у ХХ столітті. Включаючи різноманітність сюжетних та композиційних рішень, загальним принципом психологічного роману є психологічний конфлікт, що знаходиться у внутрішньому світі героя: зовнішні події залишаються на задньому плані та є лише опорою для розвитку сюжету, основні події переносяться у внутрішній світ головного героя і слугують фоном для динаміки його світогляду. Лінгвістичні дослідження, які присвячені позначенню кольору, дотику, одоризмам, звуко- та смакопозначенням, є актуальними як в плані вивчення проблем систематизації сенсорної лексики, так і вивчення її функціонування в мові, а також використання її як важливий експресивний засіб, який несе глибоке ідейно-художнє й емоційне навантаження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Чуттєве сприйняття, як відправний пункт теорії відображення і процесу пізнання цікавило багатьох учених – філософів, астрономів, фізиків, фізіологів (Аристотель, Демокрит, Кеплер, Леонардо да Вінчі, М.Ломоносов, І.Павлов та інші.), а також викликало цікавість сучасних літературознавців та мовознавців (О. Потебня,

В.Виноградов, Ю.Апресян, А.Вежбицька, Е.Падучева, Н.Пелевіна, Н.Моїсеєва, Г. Кустова, В.Малишева, І.Рузін, А.Шрамм, О.Григор'єва, Л.Середа, Н.Смирнова, І.Деева, Р. Зорівчак, В.Кухаренко, В.Телії, А.Баранова, Р.Джекендорффа, Ю.Степанова, А.Бондарко, О. Воробійової.

Метою даної статті є аналіз особливостей використання сенсорної лексики, як засобу створення художньої образності в романі Джеймса Джойса «Портрет художника в юності». Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких **завдань**: визначити деякі особливості використання сенсорної лексики та її текстуальної конотації, як засобу створення художньої образності в романі Джеймса Джойса «Портрет художника в юності». В зв'язку з метою дослідження сенсорної лексики як засобу створення художньої образності (а образність невідривна від оцінки якості) ми обмежуємо об'єкт дослідження мовними одиницями, які мають значення якості, що сприймається чуттєво. Ці одиниці можуть бути виділені в окреме лексико-семантичне поле (ЛСП).

Виклад основного матеріалу дослідження. В процесі пізнання чуттєве сприйняття, чуттєвий досвід опосередковують діяльність думки, утворення умовиводів, пізнання істини й ті положення мовознавства про змістово-фактуальну інформацію як матеріальний відкритий зовнішньому спостереженню та сприйняттю засіб формування контекстуальної та підтекстової інформації, що відображає тему та ідею твору. В художньому тексті наявні три типи інформації. Змістово-фактуальна (ЗФІ) – інформація про факти, події. Вона експліцитна, тобто завжди виражена вербально, одиниці мови в ній вживаються в їх предметно-логічних словникових значеннях. Змістово-концептуальна інформація (ЗКІ) повідомляє читача про індивідуально авторське розуміння відношень між явищами, які описані засобами ЗФІ, розуміння їх причинно-наслідкових зв'язків, їх значення в соціальному, економічному, культурному та політичному житті, включаючи відношення між індивідуумами, їх складну психологічну та естетико-пізнавальну взаємодію. Така інформація виявляється із усього твору і являє собою творче переосмислення указаних відношень, фактів, подій, процесів, які представлені письменником у створеному ним світі. Третій вид інформації – змістово-підтекстова (ЗПІ) являє собою приховану інформацію, яка витікає із ЗПІ завдяки властивості одиниць мови створювати асоціативне та конотативне значення, а також завдяки властивості речень в середині над фразових едностей нарощувати смисли. ЗПІ на відміну від ЗКІ – факультативна інформація [3, с.12].

Змістово-фактуальна інформація – це засіб формування концептуальної та під текстової інформації. За словами В.А. Кухаренко «звертання ЗФІ призведе до формулювання теми твору, а звертання ЗКІ – до його ідеї» [5, с.76]. ЗКІ розвивається у тексті поступово і неритмічно: одні фрагменти тексту дають менше, а інші більше для її формування; під текстова інформація також направлена на формування ЗКІ.

У художньому тексті дійсність, яка відтворюється творчою свідомістю письменника, постає в образах: «Саме в образі сконцентрована смислова й естетична інформація художнього тексту, і намагання проникнути в неї треба починати з пошуку образу» [5, с.10].

Образи створюють можливість передавати читачу те особливе бачення світу, яке заключне у тексті і належить авторові, герою та іншим персонажам й характеризує їх. Образам належить ключова позиція у розробці змістово-концептуальної інформації, вираженні ідей та тем твору. Наявні різні точки зору на розуміння теми і можливостей її дослідження. І.В.Арнольд дає наступне визначення: «Темою називається відтворення в літературному творі вибраної частини дійсності... вибір теми нерозривно пов'язаний з художньою задачею, а значить, має стилістичну функцію, являється засобом впливу на читача та віддзеркаленням світобачення письменника... Кожній літературній течії переважає певний набір тем. Сентименталізм, наприклад, об'єднує теми природи та сільського життя, смерті та цвинтаря, приниження слабких та беззахисних. Теми кошмарів, нешлюбних любовних зв'язків характерні для стилів романів екзистенціоналістів» [2, с.56]. Тема складається з ряду підтем, які в свою чергу також поділяються на складові. Іншими словами, у художньому творі наявна система тем та підтем, які пронизують увесь твір по горизонталі [8, с.72]. Тема втілюється в образах. А що ж таке образ? Це поняття широке, складне і багатопланове за своїм змістом. В лінгвістиці й стилістиці загально прийнятого поняття «образ» немає. В мовознавстві образність іноді розуміється як властивість художньої мови передавати, окрім логічної, чуттєво сприймаєму інформацію (відчуття,

сприйняття, уявлення) за допомогою словесних образiв, а словесний образ – слово або словосполучення, що несе образну iнформацiю, значення якої не еквiвалентно значенню окремо взятих елементiв даного вiдрiзку [7, с.39]. Традицiйними характеристиками художнього образу (ширше – художньої образности) вважається нагляднiсть, предметно-чуттєва форма, яка дається нам в чуттях, емоцiйна насиченiсть, змiстовнiсть (можливiсть передавати в конкретно-чуттєвiй формi змiст, що не спiвпадає iз зовнiшнiм значенням образу, iнтуїтивнiсть та iн. [1, с.161]. Потрiбно розглядати два рiвня образу: за кожним словом стоїть образ, але лише комунікативний аспект вiдрiзняє художнiй образ вiд образiв нижчих рiвнiв. Зажною одиницею сенсорної лексики стоїть чуттєвий образ – образ нижчого рiвня, i лише в художньому тексті ця мовна одиниця стане засобом пiзнання художньої образности. З поняттям образности тiсно пов'язане поняття конотацiї. Термiн «конотацiя» має в лiнгвiстицi широке й рiзноманiтне пояснення. Але в усiх випадках конотацiя пов'язана зi значенням слова. Проблема значення слова привертала увагу багатьох дослiдникiв та наявнi рiзнi погляди на цей феномен. Загально прийнято, що це «складна структура, що визначається загальними властивостями слова як знака: його семантикою, прагматикою, синтактикою». Не заглиблюючись у проблему, зупинимось лише на деяких загальноприйнятих термiнах, якi позначають поняття, пов'язанi, зi значенням слова, якими ми будемо оперувати в процесi дослiдження сенсорної лексики. Основними компонентами конотацiї бiльшiсть вчених вважають емоцiйний, оцiнний, експресивний та стилістичний компонент [4, с.54]. Конотацiя оцiнностi (позитивностi й негативностi на противагу нейтральностi) може поєднуватися як з емоцiйною, так i експресивною конотацiєю. Мислення також опосередковане вiдчуттям. Вивчаючи особливостi мислення, яке може тiльки проявлятися в словi, О.О. Потебня розрiзняв образний та прозаїчний тип мислення. Згiдно з типом мислення розрiзняються двi функцiї мови – комунікативна та естетична. Естетична функцiя мови проявляється в образному мовленнi, яке вiдмiчається своєю «чуттєвiстю». Вiдчується як звукова так i змiстова сторона слова. Образ – спiсiб вiдтворення того, що вiдчується. Образнi слова звертають увагу на себе, таким чином, намагаючись закарбуватися в тому чи iншому художньому образi, а також вiдчути та зрозумiти красу та гнучкiсть мови. Чуттєве сприйняття – психологiчний процес, i цим можна пояснити винятково широке використання сенсорної лексики в психологiчному романi Джеймса Джойса «Портрет художника в юностi». Жанр психологiчного роману розвинувся у ХХ столiттi. Включаючи рiзноманiтнiсть сюжетних та композицiйних рiшень, загальним принципом психологiчного роману є психологiчний конфлікт, що знаходиться у внутрiшньому свiтi героя: зовнiшнi події залишаються на задньому планi i є лише опорою для розвитку сюжету, основнi події переносяться у внутрiшнiй свiт головного героя i слугують фоном для динамiки його свiтогляду. Розповiдь в романi ведеться вiд третьої особи, але свiт зображається через сприйняття героя, усi проблеми «пропускаються» через його сприйняття. З точки зору зображення внутрiшньої мови, що включає «внутрiшнiй монолог» та «потiк сприйняття», останнiй характеризується «iррацiональностю i представляє собою хаотичне сцєплєне неясних оцщєний, мыслей и видений», [10, с.14]. Основним методом, що використовується в «Портретi», є внутрiшнiй монолог з елементами технiки методу потоку свiдомостi. Особливостi естетичної системи жанру й iндивiдуально – авторський стиль, пов'язаний з ним вибiр iдей, тем допускають своєрiднiсть використання сенсорної лексики для створення художньої образности. Насиченiсть сенсорною лексикою в романi складає 5 вживань на одну сторiнку твору. Критики Дж. Джойса називають п'ять слiв-лейтмотивiв у «Портретi»: *cold, hot, right, wrong, dark*. Три з них одиницi сенсорної лексики. Кiлькiснi данi аналізу, однак, на перше мiсце ставлять *dark* (110), потiм *white* (56), *cold* (56), *grey* (43). А от *hot, right, wrong* значно вiдстають (*warm*, наприклад, використовується 22 рази, в той час як *hot* лише 14). Упродовж всього роману рiвномирно проходить лексика «темряви» (138 вживань). В мiкрополi «свiтла» лексика, що позначає темряву i слабке свiтло (сутiнки) використовується у 5 разiв частiше, нiж лексика зi значенням переваги свiтла над темрявою або яскравого свiтла. *Light* в контекстi з оточуючими словами набуває значення слабого, тусклого свiтла. Наприклад, *grey light* [11, p.p.224,236,240,400,419], *pale light* [11, p.240], *pale sunlight* [11, p.235], *a tiny light* [11, p.240], *a weak light* [11, p.275], *a speck of light* [11, p.320], *dull light* [11, p.p.315,320], *a faint marshlight* [11, p.339], *no light* [11, p.323]. Такi використання свiтло позначень створюють

атмосферу твору, в якій відсутнє світло. Особливiсть смислового приросту в тексті у **white** полягає у тому, що у більшості випадків воно має негативну оцінку, набуває обертона «холодності», «некомфортності». Показова у цьому відношенні думка Стівена: *He wondered whether...all white things were cold and damp* [11, p.228]. Слово **white** часто зустрічається в одному контексті із **cold** та **chilly** (56 вживань). Наприклад: *He thought his face must be white because it felt so cool* [11, p.227]; *cold white sheets* [11, p.233]; *a cold white thing* [11, p.249]; *cold white hands* [11, p.255], etc. Традиційно пов'язане з поняттям чистоти, шляхетності кольоропозначення **white** у романі Дж.Джойса «Портрет» набуває негативної конотації – «холодний». У переважній більшості вживань одиниці сенсорної лексики реалізують свій потенціал у напрямку набуття негативної оцінки, при цьому не тільки за рахунок семантичної взаємодії з емоційно оцінною лексикою, а й за рахунок кількаразового повторення в тексті, частої вживаності в одному контексті одиниць сенсорної лексики, якій притаманний негативний конотативний потенціал (**grey** і **cold**). Слово **grey** в романі – це колір одягу, предметів, але найчастіше – це колір неба, світла, повітря. Цікаво, що лише в одному випадку з відтінком голубого: *The sad quiet grey-blue glow of the dying day...* [11, p.361]. У всіх останніх випадках небо (світло, повітря) – сіре. Наприклад: *The soft grey sky* [11, p.253], *soft grey air* [11, p.p.254,257,269], *grey warm air* [11, p.p.366,368], *grey light* [11, p.p.224,236,386], *cloudy grey light* [11, p.240], *the air was soft and grey* [11, p.269], *grey sunlight* [11, p.368], *grey morning light* [11, p.372], *chilly grey light* [11, p.380]. Образ сірого неба проходить через увесь твір і має значення символу. Оскільки епітет **grey** повністю витісняє традиційний **blue**, тут можна припустити, що він символізує «сірість» життя героя – учня ієзуїтського коледжу. Слід відмітити, що наявність в контексті **soft** або **warm** трохи «послаблюють» негативну оцінку **grey**, в той час як **chilly**, **crude**, **rainy** посилюють її. Таким чином, ця художня деталь відіграє не лише описову, але й сюжетну роль, виступаючи як символ різноманітних подій та ситуацій, емоційних станів, настроїв – то дуже невеселих, то більш приємних. Художній текст містить у собі безліч смислів та прочитань, та все ж таки інтерпретація мовних засобів у тексті не може бути повністю довільним процесом. Мовленнєва практика мовців, виробила для інгерентно оцінно-нейтральної сенсорної лексики більше «силове поле» – цілий арсенал потенційних нашарувань смислу, «прихованих» сем, свого роду традиційну символіку, яка реалізується в семантичній взаємодії з іншими елементами тексту. Так **light**, **darkness** набувають різноманітних контекстуальних доповнень смислу відповідно до традиційної символіки, коли світло асоціюється з добром, а темрява зі злом. Згідно з традиційною символікою слово **black** може набувати обертона зла, скорботи, передчуття біди, жалоби, **purple** – заможності, пишності, розкоші тощо; тактильні лексеми **cold**, **damp**, **wet** найчастіше набувають негативної конотації, а **warm**, **cool**, **soft** – позитивної. Свідомо чи несвідомо автор дотримується цих традицій. Кольоропозначення **black** також має деякі особливості його вливання у текст роману. Явно негативної конотації немає навіть у реченні *My coffin shall be black* [11, p.238], так як смерть йому уявляється в романтичному світлі. В сполученнях **black hair**, **black eyes**, **black head** etc. **black** набуває етнографічної конотації, оскільки чорне волосся, чорні очі – національна ознака ірландців. Таким чином, не дивлячись на широке використання **black**, воно не вносить у текст атмосферу «зла» тощо. Легко проглядаються негативні конотації у більшості випадків вживання **red**. Наприклад: *red nose and eyes* [11, p.225]; *red in the face* [11, p.246]; *the beaten swollen reddened mass of palm and fingers* [11, p.262]; *his reddened and blackened hands* [11, p.277]; *a red hot mass of burning pulp* [11, p.325], etc. З цим кольоропозначенням найчастіше пов'язаний стан тривоги, хвилювань: *The moon was blood-red...* [11, p.317]; *old man had red eyes...I fear his red-rimmed horny eyes* [11, p.440]. **Red** може набувати в контексті соціальну конотацію «бідності», саме такий приріст смислу ми знаходимо в *red handkerchief*, яким користується бідна людина, дядько Чарльз. Кольоропозначення **green** набуває характеру ідеологічного компоненту – це національний колір Ірландії, саме з цим значенням він часто використовується в романі.

З самого раннього дитинства два кольори – зелений та коричневий входять в життя головного героя, а з ними і політика. Його думки неодноразово повертаються до картин раннього дитинства до зеленого та коричневого, які символізують два політичні напрямки в житті Ірландії: *He wondered which was right, to be the green or for the maroon.*

Критики вiдмiчають музичнiсть прози Дж.Джойса. Слово *music* зустрiчається 21 раз, *sing* та *song* 17 разiв, багатий звуковий фон створюється й образами звукiв людського голосу, звуконаслiдуваннями. Звукiв рiзких та неприємних в оточуючому свiтi є значно бiльше, аниж приємних. Звуковий фон твору своєрiдний – багато звуконаслiдувальних слiв: *pick, pack, pock, puck, bump, ding-dong*.

В романi багато одоративних образiв, що вираженi сполученнями слiв iз семою «запах» (*odor, smell*) i словами, якi позначають предмети, що мають специфiчний запах, тобто якiсть виражається опосередковано: ...*a faint aromatic odour: the smell of evening, the smell of the fields, a queer smell of stale water, the sickly smell of the cheap hair oil, pestilential odour, an evil smell, faint and foul* [11, p.339].

У тексті 12 разiв використано iнгерентно негативнi оцiннi *stench* та *stink*. Поле смаку надзвичайно бiдне – всього двi «ядернi» одиниць у двох вживаннях – *sweet* та *bitter*, i «периферiйнi» *damp, bread, weak tee*.

О.О. Потебня в роботi «Мысль и язык» вiдмiчає, що «впечатления зрения, слуха, обоняния и, насколько это возможно, вкуса и осязания, неотделимы от мыслей и чувств» [6, с.52]. Герой роману Стiвен Дедалус – художня талановита особистiсть, для якої вiдчувати та мислити навiть бiльше притаманно, аниж дiяти. Всi сцени роману змальованi з точки зору сприйняття Стiвена, через конкретнo-чуттєвi образи. Психологiзм роману наклав специфiку на його тематичну структуру. Порушується принцип послiдовностi подiй, має місце розповiдь, а зображення встановлення особистостi художника вiдбувається через описи певних станiв головного героя. Новi враження його душi часто постають у виглядi зв'язкiв iз пригадуваннями, шляху вiд образу до образу, вiд теми до теми за звичай базуються на асоцiацiях, що сформувалися на основi минулого досвiду. Жанр психологiчного роману наклав свiй вiдбиток на використання сенсорної лексики. Всi сцени розглядаються з точки зору сприйняття героя через конкретнi чуттєвi образи.

Сенсорна лексика тiсно вплетена в загальну картину твору: система створених нею чуттєвих образiв й характерна для роману мультисенсорнiсть деталей створюють у читача враження непосредної присутностi, вiдчуття об'єктивної картини внутрiшнього життя героя.

Висновки дослiдження та перспективи подальших наукових розвiдок у визначеному напрямi. Джеймс Джойс (1922-1941) – класик англiйсько-iрландської лiтератури. Письменник значно вплинув на систему художньо-виражальних засобiв прози ХХ столiття. Джойса називають революцiонером слова. Не просто подiї, але й сама фактура прози передає процес становлення особистостi. Проза, що «дорослiшає» разом з героєм – художнє вiдкриття Джойса. В описi внутрiшнього свiту героя автор не використовує слова, що експлiцитно виражають душевний стан людини, цю роль виконує сенсорна лексика.

Сенсорна лексика вжита в романi має великi експресивнi можливостi i набуває рiзноманiтних контекстуальних доповнень смислу завдяки чому збiльшується роль сенсоризмiв у формуваннi змiстово-концептуальної та пiдтекстової iнформацiї, що робить їх важливим засобом творення художньої образностi.

Бiльше половини з 249 вживань назв кольору припадає на ахроматичнi кольори. Холодне, темне, сiре (слова-лейтмотиви), а також рiзкi неприємнi звуки та огиднi запахи оточують головного героя роману. Лексика семантичного поля, чуттєво сприйманого, органiчно вплiтається в контекст внутрiшнього монологу героя i вiдiграє значну роль у розкриттi тем самотностi, невлаштованостi, збентеження, осявання i, в цiлому, становлення особистостi. Нове, бiльш оптимiстичне сприйняття оточуючого в людинi, яка вiдчула себе художником, знаходить вираження в гамi свiтлих i яскравих сенсорних образiв. Перспективою дослiдження вважаємо бiльш широке вивчення використання сенсорної лексики та її контекстуальної конотацiї як засобу створення художньої образностi у лiтературних творах англiйських авторiв.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андреев А.Л. Художественный образ и гносеологическая специфика искусства, - М.,1981. – С.161-162.
2. Арнольд И.В. Стилистика современного английского языка. -М., 1990, - 290с.
3. Гальперин И.Ф. Текст как объект лингвистического исследования.-М.: Наука, 1981.-140с.
4. Деева И.М. Полисемия и моносемия в сфере английских прилагательных.-Л., 1988.-69с.

5. Кухаренко В.А. Интерпретация текста.-М.: Просвещение, 1988.-192с.
6. Потебня А.А. Мысль и язык. Полное собрание сочинений.-Т.1.-Одесса, 1922.-270с.
7. Мороховский А.Н., Воробьева О.П., Лихошерст Н.И., Тимошенко З.В. Стилистика английского языка.-К.:Вища школа,1991.-272с.
8. Разинкина Н.М. Функциональная семантика.-М., 1989.-182с.
9. Тимейчук Н.О. Прикметники смаку у творах Плавта, Горация та Петронія (лексико-семантичний аспект): автореф. дис. на здобуття наук. ступення канд. філол. наук.: спец.10.02.14 – Класичні мови / Н.О.Тимейчук. – Львів, 2007.-20с.
10. Ярмоленко Г.Г. Типы и функции изображенной внутренней речи в современной англоязычной прозе: Автореф.дис. ... канд. филол. наук. – Одесса. 1982.-17с.
11. Joice J.A Portrait of the Artast as a Young Man. – Moscow: Progress Publishers, 1982.-582p.
12. Webster's Third New Internstional Dictionary of the English Language. – Springfield(Mass) Merriam-Webster Publishers, 1981. – 2663p.

Волошина О.В. Некоторые особенности использования сенсорной лексики и её текстуальная коннотация как способа создания художественной образности в романе Дж.Джойса «Портрет художника в юности». В статье рассматриваются некоторые особенности использования сенсорной лексики и ее текстуальная коннотация как способ создания художественной образности в романе Дж.Джойса «Портрет художника в юности». Сенсорная лексика имеет большие экспрессивные возможности, благодаря чему увеличивается роль сенсоризмов в формировании содержательно-концептуальной и подтекстовой информации, что делает их важным средством создания художественной образности. Сенсорная лексика постоянно привлекает внимание исследователей. Эта лексика выполняет определенные стилистические функции. В статье представлен анализ стилистических особенностей использования сенсорной лексики. Чувственное восприятие является одним из основных источников познания окружающего мира. Мир воспринимается сначала органами чувств, а затем осуществляется его категоризация с опорой на собственный опыт и стереотипы национальной культуры. Сематическое поле чувств - одно из самых распространенных в языке. Это объясняется тем, что субъективный опыт человека основывается на информации полученной при помощи пяти органов чувств: зрения, слуха, осязания, обоняния и вкуса. Принцип целостного восприятия художественного произведения не исключает необходимости обратить внимание на его отдельные составные части. В современном языкознании сравнительно новым направлением в изучении художественного текста является определение функциональной загрузки его элементов. Определение явных и неявных смыслов, которые возникают в результате их семантического взаимодействия с другими элементами текста, их роли в содержательной структуре текста, отражение авторского отношения к тому, что сообщается, к цели автора, которая раскрывается в художественных образах.

Ключевые слова: сенсорная лексика, лексика восприятия, зрительное восприятие, чувственное восприятие, лексика вкуса, густативные лексические единицы, тактильная лексика, стилистические особенности, сенсоризм, коннотация, текст, художественная образность.

Voloshyna O.V. Some peculiarities of using sensory lexicon and its textual connotation as the means of creating of artistic imagery in J.Joice's novel "A Portrait of the Artist as a Young Man". This article examines some peculiarities of using sensory lexicon and its textual connotation as the means of creating of artistic imagery in J.Joice's novel "A Portrait of the Artist as a Young Man". Sensory lexicon has the great expressional possibilities due to what the role of sensorisms in formation notional – conceptual and subtext information increases, which makes them the important means of creating of art figurativeness. Sensory lexicon is constantly attracting researchers' attention. This lexicon fulfills some certain stylistic function. The article deals with the analysis of stylistic peculiarities of sensory lexicon usage. Sense perception is one of the main means of cognition of the world. The world is first perceived by the senses (visual, auditory, tactile, smell and taste), and then by categorization based only on their own experiences, but on stereotypes of national culture. Semantic field of senses is the widest in language. It is explained by the fact that subjective experience of a person is based on the information gained with the help of five organs of sense: sight, hearing, smell, taste and touch. The principle of sense integrity of work of art does not exclude the necessity to pay attentipn on its separate component parts. In modern linguistics comparatively new direction in learning of fiction text is the identification of functional load of its elements. The definition of evident and non-evident senses, which appear as a result of their semantic interaction with other text elements, their role in the semantic structure of the text, reflection of author's attitude to the things informed, to author's goal which is revealed in images.

Key words: sensory vocabulary, vocabulary of perception, visual perception, sensory perception, the lexis of taste, gustatory lexical units, tactile lexis, stylistic peculiarities, sensorisms, connotation, text, artistic imagery.

Юлія Головащенко
(Чернівці)

УДК 81'42

КОМПОЗИЦІЙНО-АРХІТЕКТОНІЧНА ОРГАНІЗАЦІЯ СЕМАНТИЧНОГО ПРОСТОРУ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ (на матеріалі романів Дж. М. Кутзее)

Стаття торкається питання композиційно-архітектонічної організації семантичного простору художнього тексту. Семантичний простір тексту трактується у світлі свого динамічного розгортання і характеризується семантичною прогресією значення за різними векторами, що простежується у межах семантичних домінант. Організацію семантичного простору описано у композиційно-архітектонічному аспекті, що відповідає формальній і змістовій сторонам його упорядкування. Композиція й архітектоніка висвітлені у динамічному аспекті текстотворення як параметри семантичного простору, які виформовуються у ході окреслення його контурів і зумовлені повторюваним переформатуванням семантичного устрою з огляду на попередні і наступні імпульси з боку семантичного середовища тексту. Одиницею композиційно-архітектонічної організації семантичного простору обрано словесний ряд у зв'язку з його потенціалом рефлексії семантичної варіації значення домінант та векторів семантичної прогресії у мовних координатах художнього тексту. Словесні ряди витлумачено у руслі їх чергування, що відтворює динамічну природу продукування і конструювання значення з орієнтацією на домінанту.

Ключові слова: архітектоніка, композиція, семантичний простір, художній текст, значення, семантична домінанта, словесний ряд.

Постановка проблеми. Семантичний простір художнього тексту (далі –ХТ) слугує неповторним обрамленням текстового змісту, якому, як і мовній обгортці ХТ, властива своєрідна конструктивна організація. Зміст як внутрішнє семіотичне середовище ХТ є способом осмисленості форми тексту та кістяком ідейно-тематичного і смислового вимірів ХТ. Змістове наповнення розкриває свою специфіку у процесі інтерпретації, що супроводжується упорядкуванням усіх змістових елементів у цілісну змістову конструкцію і виявленням кореляцій між змістовим боком ХТ і його мовним вираженням. Організація семантичного простору розкривається крізь призму композиції й архітектоніки ХТ, які з боку словесного матеріалу твору та аксіологічних домінант відповідно вибудовують формально-змістову конструкцію ХТ [8, с. 94].

У літературознавстві композиція й архітектоніка витлумачуються як поняття суміжні, але не тотожні. Так, архітектоніка – це будова художнього твору, що забезпечує його єдність, цілісність та інтегральний зв'язок між усіма складниками. Композиція стосується побудови твору на сюжетно-фабульному, тематично-проблемному і мовно-мовленнєвому рівнях. Вона є «куратором» реалізації творчої інтенції автора, оскільки відповідає за кореляцію авторського творчого задуму з усіма рівнями текстової структури [9, с. 65, 361-364].

Чи не найбільш розробленою є теорія композиції художнього твору, що сформувалася внаслідок переосмислення здобутків російського формалізму та якісному зміщенню фокусу уваги із структурних властивостей композиції на її функціонально-мовленнєвий аспект в стилістичному світлі (М. М. Бахтін [1], Ю. М. Лотман [10], Б. А. Успенський [14]). Розмежування понять архітектоніки і композиції належить російському лінгвісту М. М. Бахтіну. Увага дослідника концентрується на художній формі: вона, на його думку, є художнім змістом, що витлумачується як естетичний об'єкт із певною архітектонікою – текстовою структурою, застиглою у мовній субстанції. Структурне упорядкування має місце й всередині: архітектонічна конструкція художнього твору передбачає відповідне змістове рихтування естетичного об'єкту, що становить композицію – «сукупність факторів художнього враження», що корелюють з мовною (позаестетичною) текстовою даністю [1, с. 270-277].

Питання художнього твору як репрезентанта естетичного об'єкту / змісту торкається й польський філософ Р. Інгарден [21]. Винятковий стратифіковано-поліфонічний підхід до структурного упорядкування літературно-художнього твору з виокремленням чотирьох рівнів – звуків і звукових формацій, одиниць значення, схематизованих аспектів і репрезентованих

об'єктiв – уможливило трактування ядра сутностi художнього твору як естетичної конкретизації, яку вiн витворює зсередини в неповторному взаємозв'язку загаданих рiвнiв [21, с. 29-33]. Р. Ингарден експліцитно не висвітлює композиційно-архітектонічний аспект організації ХТ, а щонайповніше прагне дослідити потенціал текстової репрезентації, та все ж композиція й архітектоніка постають умовиводами стратифіковано-структурного рiштування твору i вираження ним естетичного змісту як проміжного між реальної дійсності i свідомістю людини [22, с. 205].

Ю. М. Лотман звертається до проблеми композиції художнього твору у парадигматичному світлі як художньої рамки, що є відображенням безмежного універсуму в лінійних межах тексту. Для Ю. М. Лотмана композиція постає у глобальному текстотвірному масштабі як художнє обрамлення твору, що витворює міфологічний всесвіт як сутнісний каркас художності літературного твору. Композиція є засобом демаркації квінтесенції художності, інгерентної твору, i позамовної референції, що асоціює художній твір з відображенням в ньому дійсності. Тож художня рамка детермінує межу, по інший бiк якої художність втратить свою естетичну i функціональну цінність [10, с. 181-186].

Б. А. Успенський убачає композиційний потенціал у понятті точки зору ХТ як багат шарової художньої перспективи, відправною точкою якої є авторський задум. Специфіка точки зору полягає у тiм, що вона виявляється на рiзних рiвнях ХТ: вона реалізується в плані оцінки, фразеології, психології i просторово-часових характеристик. До того ж, Б. А. Успенський витлумачує композиційну будову ХТ у семіотичному трикутнику семантики, синтактики i прагматики. Так, семантичний аспект композиції стосується тих метаморфоз, яких зазнає дійсність у її заломленні крізь певну точку зору; синтаксичний аспект охоплює взаємовідношення рiзних точок зору в творі; прагматичний аспект адресований впливу композиційної побудови твору на поведінку читача у ході сприйняття ХТ [14, с. 10-12, 168-169].

З огляду на це, питання композиційно-архітектонічної організації ХТ доцільно екстраполювати на семантичний простір, в якому панують особливі принципи i засади змістового упорядкування i детальне вивчення якого дає можливість пролити світло на змістове аранжування ХТ крізь площину його внутрішніх семантичних кореляцій.

Аналіз останніх досліджень i публікацій. У сучасних розвідках одним із перспективних підходів до вивчення композиційно-архітектонічної організації ХТ є звернення до форми художнього викладу чи техніки оповіді. У західній мовознавчій думці тлумачення композиції зосереджується на дискурсивно-мовленнєвому аспекті текстотворення (М. Val [17], М. Fludernik [18], W. Schmid [24]). Композиція ХТ розкривається у динамічній синтагматичній перспективі оповіді – наративу – складного конструкту, що втілює поняттєвий трикутник часу, процесу i зміни та набуває ролі смислетвірного ресурсу у побудові світу історії i зображенні цього світу в оповідальному викладі («worlding the story to storying the world») (D. Herman) [19; 20, с. 23]. Отже, у перспективі розгортання дискурсу крізь призму наративу композиція й архітектоніка перетворюються на динамічно конструйовані елементи значеннєвого дизайну дискурсу в текстовій рамці. Композиційно-архітектонічна організація ХТ покликана відтворити його змістово-сміслову впорядкованість, що виформовується у динамічному ключі i проглядається лише у текстовому артефакті.

Подібні новітні тенденції властиві й вітчизняному мовознавству. Зокрема, І. А. Бехта звертається до проблеми точки зору крізь призму поняття наративної перспективи, що втілюється на макрорівні ХТ у думці автора-письменника як його креативній моделі творення художнього світу в ХТ, його позатекстовій думці, i мікрорівні ХТ у думці наратора або персонажа, що у релевантних мовних структурах реалізує повномасштабну наративну перспективу тексту [2, с. 19]. Не викликає сумнівів, що у дослідженні композиційно-архітектонічної організації семантичного простору ХТ одним із перспективних напрямів студій є використання поняття наратора, який слугує віддзеркаленням авторської комунікативної поведінки у ХТ [3, с. 223].

Л. С. Піхтовнікова теж висловлює думку, що сутність композиції полягає не у будові чи посиленій увазі до архітектоніки ХТ [13, с. 172]. Концепція Л. С. Піхтовнікової частково покликається на теорію німецької дослідниці Е. Різелі (E. Riesel), що відображає лінгвостилістичний підхід до членування тексту i виокремлює у ньому формальний (зовнішня

конструкція тексту), формально-змістовий (сукупність архітектоніко- і композиційно-мовленнєвих форм) і змістовий (внутрішня структура тексту, його ідейний зміст) рівні [23, с. 266]. Водночас український лінгвіст зауважує, що композиція як система формальних, формально-змістових і змістових елементів у їх взаємозв'язку виформовує певні варіанти структури, які реалізуються у мовній тканині ХТ відбором і сполучуваністю мовних одиниць [15, с. 57]. Унікальність композиції ХТ втілюється у художньому образі-символі, який виникає унаслідок взаємодії елементів ХТ і надає текстові асоціативно-образної і символічної самобутності як свідчення верховенства його композиційно-змістового аспекту [12, с. 21-23].

Метою цієї статті є виявлення специфіки композиційно-архітектонічної організації семантичного простору романів відомого південноафриканського письменника і Нобелівського лауреата Дж. М. Кутзее, що зумовлює вирішення таких завдань: 1) визначити природу композиційно-архітектонічної організації семантичного простору; 2) виокремити релевантну одиницю композиційно-архітектонічного аналізу семантичного простору; 3) з'ясувати композиційно-архітектонічні особливості організації семантичного простору досліджуваних романів.

Виклад основного матеріалу дослідження. У серці формально-сислової архітектури ХТ перебуває автор художнього твору – його пульсуюче ядро, що забезпечує цілісність і єдність текстової організації і винятковість його структури. Одне із найбільш відомих тлумачень авторського начала у творі є поняття «образу автора» В. В. Виноградова – «концентроване втілення суті твору, що об'єднує всю систему мовленнєвих структур персонажів у їх співвідношенні з оповідачем чи оповідачами і через них постає ідейно-стилістичним концентруванням, фокусом цілого» [4, с. 118]. Погляд видатного лінгвіста зосереджений на ідейно-естетичній проекції автора на площину художнього твору і видається метафоричним переосмисленням авторської сутності, що акцентує на авторській конструктивній всюдисущості у художньому творі, та водночас імплікує характер його функціональної дієвості. У такому світлі більш доречною є думка М. М. Бахтіна про трьохвекторність спрямованості автора у художньому творі на зміст, форму і матеріал. У ході витворення текстової скульптури автор намагається перебороти словесний матеріал і викарбувати таку форму, в якій його ціннісно-сміслові орієнтації і настанови перетворюються у відповідне змістове наповнення [1, с. 249, 252]. Джерело авторської енергії у творенні тексту приховується в способі його упорядкування і стосується перспективи художньої оповіді та її композиційно-архітектонічної організації.

Наша увага у вивченні семантичного простору ХТ прикута до мовної площини його вираження, а саме лексико-семантичного наповнення, яке у палітрі семантичних відтінків виформовує неповторний лексико-семантичний фон у сув'язі кількох семантичних доміант. Відтак, специфіка композиційно-архітектонічної організації семантичного простору полягає в розкритті текстотвірного змістового потенціалу семантичних доміант, які взаємодіють в семантичному просторі ХТ і детермінують вектори його розгортання. Цікаво, що динамічний характер композиційного становлення ХТ подибуємо й у В. В. Виноградова: на його погляд, він виявляється у чергуванні, взаємозаміні і нашаруванні словесних рядів у сув'язі текстового цілого, які слугують мовним обрамленням каркасу текстової композиції [4, с. 49]. Н. В. Панченко додає міркування про процес композиційної трансформації – комплексне і динамічне перетворення вихідного матеріалу в композиційний варіант, що забезпечується взаємодією, взаємовпливом і взаємоприсотуванням текстових елементів та передбачає зміну актуалізаторів і композиційно релевантних елементів з урахуванням їх структурно-семантичної специфіки у композиційному варіанті [11, с. 145]. Відтак, вектор семантичної прогресії значення у семантичному просторі ХТ є обмежений композиційним улаштуванням ХТ; водночас ці обмеження не зумовлюють винятково семантичну лімітацію чи локалізацію, а, навпаки, є продуктивними імпульсами до семантичного розвитку значення і, звідси, нетривіального урізноманітнення семантичного візерунку ХТ.

Доміантний і наразі досить актуальний погляд на текст як продукт функціонально-мовленнєвої діяльності уможливує вивчення композиції у діалектиці її змістової і конструктивної сторін [6, с. 38]. Цілком доцільним є тлумачення композиційної організації семантичного простору ХТ у світлі згаданого поняття словесного ряду – основного компоненту

мовної композиції, що постає як упорядкована сукупність мовних одиниць різних ярусів, об'єднаних на основі їх композиційної ролі і певної сфери мовного вжитку або певного прийому побудови тексту (О. І. Горшков) [5, с. 160]. Словесні ряди як елементи композиції сприяють акумуляції експресивно-художнього змісту ХТ й окресленню масштабу його художньої образності. У словесних рядах прихований художньо значущий композиційний потенціал «нарощування» зображувально-естетичної ваги слова, завдяки якій словесні ряди набувають творчої потужності у розгортанні семантичної структури ХТ [7, с. 35, 127-130]. Словесні ряди витлумачуємо у їх креативно-смысловому композиційному потенціалі, що полягає у їх контрибутивності у ході формування художньо-смыслові структури ХТ та ключової ролі у витворенні особливої ритмічності розгортання семантичного простору ХТ.

Композиційно-архітектонічне рiштування семантичного простору ХТ у світлі розгортання словесних рядів є ознакою перформативності значення у ХТ зокрема і функціональної подієвості ХТ в цілому [16, с. 9]. Усвідомлення семантичного простору ХТ відбувається передусім у рiчищі кореляції форми і змісту, тобто мовного рівня і рівня значення. Оскільки семантичний простір не є першорядною текстовою даністю, а ментальним конструктом, що постає у ході «занурення» у змістову глибину, становлення його композиції є процесом трансформації значення, що передбачає його темпоральне згущення і подальші метаморфози у загальному семантичному потоці ХТ [21, с. 102]. У словесних рядах стає можливим відобразити специфіку динамічної організації значення у семантичному просторі, позаяк вони сконцентровані на власне семантичних параметрах заломлення і прогресії сукупних значень домінант.

Одним із найбільших у семантичному просторі романів Дж. М. Кутзее є словесний ряд *ХАРАКТЕРИЗАЦІЇ*, що висвітлює характерні фізіологічні і фізичні особливості частин тіла людини, а також особистісні риси і якості у світлі властивого психоемоційного стану чи суб'єктивної оцінки, і, відповідно, витлумачує композиційно-мовленнєве рiштування семантичної домінанти *ЛЮДИНА*. Цей словесний ряд слугує втіленню в життя вектора деталізації у процесі семантичної прогресії значення і реалізації потенціалу художньо-естетичної оцінки. Характеризація концентрує смыслову сутність описуваних ознак і викарбовує помітну рельєфність частин людського тіла у семантичному ландшафті значення ХТ. Словесний ряд *ХАРАКТЕРИЗАЦІЇ* у семантичній канві семантичного простору досліджуваних романів має такі напрямки деталізації :

I. Характеризація частин тіла:

- 1) за кольором: “*The stranger’s eyes were green, his hair burnt to a straw colour*” [27, с. 8]; “*(...) our eyes, his black eyes and my black eyes inherited from him, roaming blank across their fields of vision*” [28, с. 3];
- 2) за фізіологічними особливостями (“*She is a big woman with fine wrists and long plump tapering fingers. (...) She sticks out her long red tongue and licks the sweet mutton-fat from her lips*” [28, с. 1]; “*She sits waiting on the carpet, her feet bare. They are broad, the toes stubby, the nails crusted with dirt*” [29, с. 40];
- 3) за характерними положеннями / рухами (“*The woman lies on her side with her knees drawn up to her chin*” [28, с. 14]; “*Her lips are clenched shut, her ears too no doubt, she wants nothing of old men and their bleating consciences*” [29, с. 39];
- 4) за іншими об'єктивними спостереженнями: “*Though his eyes were open, he did not see; what I said he did not hear*” [25, с. 72]; “*His eyes were rolled back, there were streaks of spittle on his chin. (...) His fingernails filthy. Who knows what else he had been touching*” [25, с. 74];
- 5) за суб'єктивно-оцінним ставленням: “*If the cause be physical that makes my skin so dull and pallid, my flesh so thin and heavy (...) – if the cause be physical then the cure must be physical; if not, what is there left to believe in?*” [28, с. 22]; “*I can imagine too falling pregnant after many moons, (...) giving birth to a child, with no midwife and my husband blind drunk in the next room, gnawing through the umbilical cord, clapping the livid babyface to my flat sour breast (...)*” [28, с. 42];

II. Характеризація людей:

- 1) за фізіологічними особливостями (“*A young man, very neat and correct, one of the new breed of policeman*” [25, с. 77]; “*He is nothing but a tall, straight-shouldered brown man with high cheekbones and slanting eyes who crosses the yard with a swift tireless walk I cannot imitate, the legs swiveled from the hip rather than bent at the knee (...)*” [28, с. 25];
- 2) за рисами характеру / особистісними якостями (“*For his mother promotes his brother too – promotes and even, because his brother is clever but not as clever as he, nor as bold or adventurous, favours him*” [26, с. 12]; “*A simplified person, simplified in every way: swifter, nimbler, more tireless than real people, without doubts or scruples, without humour, ruthless, innocent*” [26, с. 72];
- 3) за вираженими емоціями (“*There was a time when I imagined that if I talked long enough it would be revealed to me what it means to be an angry spinster in the heart of nowhere*” [28, с. 4), “*No one else has to bear anything like it, not even his brother, who is at most nervous, wishy-washy imitation of himself*” [26, с. 13];
- 4) за суб’єктивно-оцінним ставленням / спостереженням (“*The new Africans, pot-bellied, heavy-jowled men on their stools of office: Cetshwayo, Dingane in white skins*” [25, с. 26]; “*No longer the open-faced little boy who, when he came visiting, used to run first of all to the rabbit-hutch, haul out the fat white doe, and hug her to his chest*” [25, с. 34]; “*A ruddy-faced man was being interviewed*” [25, с. 75].

Другий словесний ряд – **ЗОБРАЖУВАЛЬНІСТЬ** – відображає вектор художнього опису природних явищ і предметів матеріального оточення, які лежать в основі двох домінант семантичного простору досліджуваних ХТ – **ПРИРОДА** і **МАТЕРІАЛЬНИЙ СВІТ** відповідно. Деталізоване лексико-тематичне відображення поданих домінант у семантичному просторі ХТ має на меті відтворення територіально-географічного колориту й особливостей домашнього оточення не лише в їх дескриптивному світлі, але й як дзеркала внутрішнього стану головних героїв і тла перипетій у їх взаємостосунках. У мовленнєво-композиційному аспекті ці домінанти сприяють семантичній прогресії значення шляхом реалізації вектора художнього опису в руслі реалістично-картинної й художньо-експресивної описовості, що витворює словесний ряд **ЗОБРАЖУВАЛЬНОСТІ** і корелює з жанрово-специфічною орієнтацією прозового ХТ на оповідь з елементами зображення предметних і просторових меж.

Реалістично-картинна описовість – це напрям зображувальності, націлений на створення ефекту реалістичного і колоритного переживання настрою ХТ. Зображувальність породжує картинний образ текстового опису та сприяє «оживленню» текстової дійсності. Проілюструємо приклад: 1) “*Today I leave my horse hobbled where the line of marshgrass ends on the bleak southwest shore and begin to push my way through the reeds. The wind blows chilly and dry straight into my eyes, the sun is suspended like an orange on the horizon streaked black and purple*” [29, с. 54]. У поданому прикладі зображувальність постає в картинному описі місцевості, що слугує фоном розгортання сюжетної ситуації. Тут спостерігаємо картинний опис не лише частини ландшафту, але й погодних умов, що апелює до цілісного образу природи в художньому творі.

Схоже подибуємо також у картинних описах домашнього оточення і будинку як елементів загальної текстової мізансцени: “*As I climb the rickety outside stairway a man I do not recognize hurries down past me, ducking his head. I knock at the second door and enter. The room is just as I remember it: the bed neatly made, the shelf above it packed with trinkets and toys, two candles burning, a glow of warmth coming from the great flue that runs along the wall, an odour of orange-blossom in the air. The girl herself is occupied in front of the mirror*” [29, с. 58]. Картинний опис приміщення завершується фокусом на дівчині, до якої після тривалої розлуки магістрат завітав на інтимне побачення. Опис кімнати натякає читачеві на колишнє близьке знайомство магістрата і досить молодій дівчині, в обіймах якої він вгамовує свою чоловічу пристрасть. Це вказує на те, що сутність картинного опису полягає не тільки у зображенні, а й забезпеченні глобальної тематичної зв’язності ХТ і, відтак, окресленню предметним фоном ідейно-смыслового потенціалу семантичної домінанти – у цьому випадку образу домівки, яка стає основним місцем взаємодії героїв і приховує в собі багатогранний смисловий самоцвіт.

Художньо-експресивна описовiсть нацiлена на цiлісне переосмислення денотативного плану зображуваного фрагменту шляхом екстраполяцiї на нього художньо увиразненого значення, що зумовлює перевагу смислового над змiстовим рiвнем. Денотативний показник зображуваної ситуацiї (так званої «картини») слугує фундаментом смислової надбудови, «картиннiсть» якої транслює художньо-експресивний ефект i тьмянiє пiд яскравим увиразнюючим ореолом художньої експресiї. Переконаємося на прикладі: “*A sea of blood, come back together: is that how it will be at the end of days? The blood of all: a Baikal Sea scarlet-black under a wintry blue Siberian sky, ice-cliffs around it, its snow-white shores lapped by blood, vicious, sluggish. The blood of mankind, restored to itself. A body of blood. Of all mankind? No: in a place apart, in a mud-walled dam in the Karoo with barbed wire around it and the sun blazing down, the blood of the Afrikaners and their tribute-bearers, still, stagnant*” [25, с. 58-59]. Головна героїня стала свiдком нечуваної подiї – поліцейський фургон збив її знайомого чорношкірого хлопця на велосипеді, навіть не зупинившись після скоєного. На щастя, постраждалий не отримав тяжких ушкоджень, але його обличчя було закривавлене від рани. Це наштовхнуло головню героїню на роздуми про людську жорстокість: гіперболізацією образу крові слугує сніжно-білий краєвид Сибіру, який покривається густими багряними плямами.

Третій словесний ряд – **УТОЧНЕННЯ** – реалізує вектор смислової експресивності значення, що характеризує семантичний простір в цілому ХТ за параметром неповторності й індивідуальності значеннєво-смислової взаємодії у його межах. Основу уточнення становить семантична кореляція лексичних значень, що має на меті конкретизувати семантичний зв'язок між ними у світлі нагромадження експресивно-смислової значущості. Так, уточненню властива семантична природа, яка тьмяніє внаслідок її заміщення молекулою смислу i подальшої акцентуації смислового, аніж семантичного змісту. Проілюструємо викладене вище на прикладах: “*At the end you said, ‘Good night, mother,’ and I, ‘Goodbye, my dear, thank you for phoning,’ on the word dear allowing my voice to rest (what self-indulgence!) with the full weight of my love, praying that the ghost of that love would survive the cold trails of space and come home to you*” [25, с. 118]. У цьому прикладі образ любові зазнає подвійного асоціативно-смислового збагачення: i в руслі фізичної ваги, що слугує смисловою субституцією палкості материнської любові, i в річищі примари, що свiдчить про відстань між матір'ю i донькою i поступове зникнення їх колишньої сімейної близькості. Наведемо ще один приклад: “*I thought back to the vale of melancholy through which I had passed, when I dragged about listlessly, weeping over my misfortune. If I had then known the mystery, how much deeper must the mystery of Cruso not have been in his braved the wilderness and slain the monster of solitude and returned fortified by his victory?*” [27, с. 37-38]. У поданому прикладі спостерігаємо особливу смислову виразність підкреслених одиниць, що передусім розкривається в оточенні контексту i є зумовленою їх кореляцією з глобальним тематичним масивом ХТ. Меланхолійний стан головної героїни трактується як безмежна долина суму, в якій вона ледве не втратила себе, а самота постає в образі монстра, який прагне підкорити собі настрої людини i який вона мусить побороти, щоб не потонути в безодні самотності. З наведених прикладів можна зробити висновок, що словесний ряд **УТОЧНЕННЯ** реалізує асоціативно-образну віху прогресії значення в семантичному просторі аналізованих романів. Сислове навантаження, притаманне одиницям описуваного словесного ряду, вказує, що динамічні семантичні перетворення слугують способом реалізації семантичним простором стратегії текстового розгортання.

Висновки i перспективи дослідження. Композиційно-архітектонічна організація семантичного простору ХТ є стрижнем текстового креативного потенціалу. В її майстерній координації парадигматичних i синтагматичних потоків текстотворення окреслюється динаміка композиційно-архітектонічного розгортання, що полягає у реалізації словесними рядами релевантних векторів семантичної прогресії значення. Словесні ряди є ідентифікаторами загальних семантичних ознак семантичного простору ХТ, випуклостей його значення, тих відтінків у його семантичній палітрі, що детермінують винятковiсть його семантичних фарб i способів експлікації напрямів його семантичної прогресії. У семантичному просторі аналізованих романів Дж. М. Кутзее композиційно-архітектонічна організація опирається на словесні ряди **ХАРАКТЕРИЗАЦІЇ, ЗОБРАЖУВАЛЬНОСТІ** й **УТОЧНЕННЯ**, які корелюють з

трьома векторами семантичної прогресії значення – деталізації, художнього опису і смислової експресивності відповідно.

Перспектива дослідження полягає у вивченні параметрів когерентності і когезії семантичного простору у світлі його семантичних домінант та його подальшого моделювання у координатах семантичних і тематичних полів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бахтин М. М. Собрание сочинений в семи томах : Том 1. Философская эстетика 1920-х годов / М. М. Бахтин // Ред. С. Г. Бочаров, Н. И. Николаев. – М. : Изд-во «Русские словари»; Языки славянской культуры, 2003. – 958 с.
 2. Бехта І. А. Авторське експериментаторство в англomовній прозі ХХ століття / І. А. Бехта. – Львів : ПАІС, 2013. – 268 с.
 3. Бехта І. А. Дискурс наратора в англomовній прозі / І. А. Бехта. – К. : Грамота, 2004. – 304 с.
 4. Виноградов В. В. О теории художественной речи / В. В. Виноградов. – М. : Изд-во «Высшая школа», 1971. – 244 с.
 5. Горшков А. И. Русская стилистика. Стилистика текста и функциональная стилистика : учеб. для педагогических университетов и гуманитарных вузов / А. И. Горшков. – М. : АСТ : Астрель, 2006. – 367 с. – (Лучший вузовский учебник последнего десятилетия).
 6. Кайда Л. Г. Композиционный анализ художественного текста : Теория. Методология. Алгоритмы обратной связи [Электронный ресурс] / Л. Г. Кайда. – 2-е изд., стер. – М. : ФЛИНТА, 2013. – 152 с.
 7. Кожин А. Н. Введение в теорию художественной речи [Электронный ресурс] / А. Н. Кожин. – М. : ФЛИНТА, 2013. – 224 с.
 8. Колеснікова А. Ю. Архітектонічні особливості циклу «Кримські акварелі» Олеся Лупія / А. Ю. Колеснікова // Література в контексті культури. – 2014. – Вип. 24(1). – С. 93–100.
 9. Літературознавчий словник-довідник / за ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка. – 2-ге видання, виправ. і допов. – К. : ВЦ «Академія», 2007. – 752 с. (Nota bene).
 10. Лотман Ю. М. Структура художественного текста / Ю. М. Лотман // Об искусстве. – СПб : «Искусство – СПб», 1998. – 285 с.
 11. Панченко Н. В. Композиция как традиционный объект филологических исследований : форма и/или содержание / Н. В. Панченко // Известия Алтайского государственного университета. – 2011. – №2-1 (70). – С. 140–147.
 12. Пихтовникова Л. С. Композиционно-стилистические особенности стихотворной басни (на материале немецких стихотворных басен 18 в.) : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 – германские языки / Л. С. Пихтовникова. – К., 1992. – 338 с.
 13. Пихтовникова Л. С. Лингвостиллистический и системно-структурный аспекты композиции художественного текста : концепции и дефиниции / Л. С. Пихтовникова // Проблемы семантики слова, речення та тексту : зб. наук. ст. – Вип. 6. – К. : КДЛУ, 2001. – С. 167–176.
 14. Успенский Б. А. Поэтика композиции : Структура художественного текста и типология композиционной формы / Б. А. Успенский. – М. : Изд-во «Искусство», 1970. – 256 с.
 15. Чередниченко В. П. Прагматилістичні характеристики німецькомовної новели : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 – германські мови / В. П. Чередниченко. – Запоріжжя, 2016. – 271 с.
 16. Attridge D. J. M. Coetzee and the Ethics of Reading / Derek Attridge. – Chicago : The University of Chicago Press, 2004. – 225 p.
 17. Bal M. Narratology : Introduction to the Theory of Narrative / Mieke Bal. – 3rd edition. – Toronto : University of Toronto Press, 2009. – 264 p.
 18. Fludernik M. An Introduction to Narratology / Monika Fludernik. – Routledge : Abingdon, 2009. – 200 p.
 19. Herman D. Basic Elements of Narrative / David Herman. – Chichester : A John Wiley & Sons, Ltd., 2009. – 272 p.
 20. Herman D. Storytelling and the Sciences of Mind / David Herman. – Cambridge : The MIT Press, 2013. – 428 p.
 21. Ingarden R. The Literary Work of Art. An Investigation on the Borderlines of Ontology, Logic and Theory of Literature / Roman Ingarden // Translated, with an Introduction by George R. Grabowicz. – Evanston : Northwestern University Press, 1973. – 416 p.
 22. Kocay V. Roman Ingarden's Unique Conception of Aesthetic Objects / Victor Kocay // Phenomenology World-Wide : Foundations – Expanding Dynamics – Life-Engagements : A Guide for Research and Study [edited by Anna-Teresa Tymieniecka]. – Dordrecht : Springer-Science + Business Media, B.V., 2002. – P. 202–209.
 23. Riesel E. Deutsche Stilistik / E. Riesel, E. Schendels. – М. : Высшая школа, 1975. – 315 с.
 24. Schmid W. Narratology : An Introduction / Wolf Schmid. – Berlin : Walter de Gruyter, 2010. – 258 p.
- ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ**
25. Coetzee J. M. Age of Iron / John Maxwell Coetzee. – London : Secker & Warburg, 1990. – 182 p.
 26. Coetzee J. M. Boyhood : Scenes from Provincial Life / John Maxwell Coetzee. – New York : Penguin Books, 1998. – 166 p.
 27. Coetzee J. M. Foe / John Maxwell Coetzee. – New York : Penguin Books, 1987. – 158 p.

28. Coetzee J. M. In the Heart of the Country / John Maxwell Coetzee. – New York : Penguin Books, 1982. – 139 p.
29. Coetzee J. M. Waiting for Barbarians / John Maxwell Coetzee. – New York : Penguin Books, 1999. – 152 p.

Головащенко Ю. *Композиционно-архитектоническая организация семантического пространства художественного текста (на материале романов Дж. М. Кутзее).* Статья осязает вопрос композиционно-архитектонической организации семантического пространства художественного текста. Семантическое пространство текста толкуется в свете динамического развертывания и характеризуется семантической прогрессией значения за разными векторами, что прослеживается в пределах семантических доминант. Организация семантического пространства описана в композиционно-архитектоническом аспекте, что соответствует формальной и содержательной сторонам его устройства. Композиция и архитектоника освещены в динамическом аспекте творения текста как параметры семантического пространства, которые формируются в процессе обрисовки его контуров и обусловлены повторяемым переформатированием семантического уклада в связи с предыдущими и последующими импульсами из семантической среды текста. Единицей композиционно-архитектонического строения семантического пространства избранно словесный ряд с учетом его потенциала рефлексии семантической вариации значения доминант и векторов семантической прогрессии в языковых координатах художественного текста. Словесные ряды истолкованы в русле их чередования, что отображает динамическую природу продуцирования и конструирования значения с ориентацией на доминанту.

Ключевые слова: архитектоника, композиция, художественный текст, семантическое пространство, значение, семантическая доминанта, словесный ряд.

Golovashchenko Yu. *Compositional and Architectonical Formation of the Semantic Space of Fiction (based on the novels of J. M. Coetzee).* The article concerns the issue of compositional and architectonical formation of the semantic space of fiction. The semantic space of fiction is outlined in the light of its dynamic unfolding and is characterized by semantic progression of meaning along different axes, which is especially palpable within semantic dominants. The formation of the semantic space is defined in compositional and architectonical aspects, which correlates with its form and content planes. Composition and architectonics are highlighted in the dynamic aspect of text production. They are seen as parameters of the semantic space that are temporarily shaped in the process of contouring its limits and eventually reshaped under the impact of backward and forward impulses from the semantic setting of fiction. The unit chosen to reproduce the compositional and architectonical formation of the semantic space is called a wording thread, as it has the potential of reflecting semantic variation of meaning within semantic dominants and identifying axes of semantic progression in the linguistic canvas of fiction. Wording threads are viewed in the light of their interchange, which serves as evidence of the dynamic nature of meaning production and construction within the frame of the semantic dominant.

Key words: architectonics, composition, semantic space, fiction, meaning, semantic dominant, wording thread.

Статтю схвалено
кандидатом філологічних наук, доцентом кафедри іноземної мови
для природничих факультетів
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича
Т.В. Венкель

Ірина Гумовська
(Тернопіль)

УДК 81'23

ДОСЛІДЖЕННЯ ЮРИДИЧНОЇ ПСИХОЛІНГВІСТИКИ ТА АТРИБУЦІЯ ТЕКСТУ

Стаття розглядає роль психолінгвістики у встановленні автора тексту. У роботі представлено визначення цієї науки та розкрито особливості атрибуції тексту. У своєму прикладному аспекті психолінгвістика є корисною для багатьох галузей психології, педагогічної та медичної психології, політичної та юридичної психології, патопсихології і нейропсихології. Ця наука має популярне використання у сфері криміналістики та у юридичній практиці. Стаття також

аналiзує дослiдження проблеми iдентифiкацiї особистостi за голосом. Iншим актуальним завданням психолiнгвiстики є також врахування невербальних чинникiв при проведеннi, наприклад, слiдчих дiй. У своїй роботi автор розглядає лiнгвiстичнi методи iдентифiкацiї особи за її анонiмним текстом. Загальний метод психолiнгвiстики полягає в тому, щоб на основi дослiдження формальних (лiнгвiстичних, текстових, фонетичних, стилiстичних тощо) i неформальних (змiстовних, смислових, iнтенцiональних та iн.) характеристик тексту можна визначити окремi психологiчнi риси людини або її цiлiсний психологiчний портрет.

Ключовi слова: психолiнгвiстика, атрибуцiя тексту, iндекс Флеша, iндекс Флеша – Кiнкейда, FOG-iндекс.

Постановка проблеми. З розвитком науки i технiки iснує зростаючий iнтерес до вивчення функцiональних аспектiв мови та передбачається активна дослiдницька дiяльнiсть у галузi прикладної лiнгвiстики. Сучаснi дослiдники бiльше звертають увагу на мiждисциплiнарнi науки, зокрема, на таку, як психолiнгвiстика. Ця наука є вiдносно молодою, але вже завоювала науковий простiр завдяки новизнi пiдходiв та результативностi дослiджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Термін «психолiнгвiстика» вперше був використаний М.Пронко у статтi «Мова i психолiнгвiстика» в 1946 році [13]. Проте до наукового вжитку цей термін увiйшов лише в 1953 році на мiжунiверситетському дослiдницькому семiнарі, в мiстi Блумiнгтонi, який був організований психологами Дж.Керролом, Ч.Осгудом та лiнгвiстом Т.Сiбеоком [1, с.9]. Також цей термін набув популярностi завдяки першим дослiдженням О.С.Ахманової та О.О.Леонтьєва [1, с.10]. Сучасними проблемами цiєї науки займаються вченi М.Карп'юк [6], Л.Засєкіна [5], О.Уланович [8] та iншi.

Мета статтi – розкрити особливостi використання тексту для iдентифiкацiї особи; провести огляд методик для визначення психологiчного портрету автора тексту; описати специфіку використання досягнень психолiнгвiстичних дослiджень.

Виклад основного матеріалу дослідження. Пiд психолiнгвiстикою ми розумiємо науку про вiдповiднiсть процесiв породження i сприйняття текстiв, конструкцiї цих текстiв з психiчними та психофiзiологiчними станами людей у процесi комунiкацiї. Психолiнгвiстика, галузь лiнгвiстики, що вивчає мову перш за все як феномен психiки. Мова iснує в тiй мiрi, в якiй iснує внутрiшнiй свiт мовця, слухача, письменника та читача. У своєму прикладному аспектi психолiнгвiстика є корисною для багатьох галузей психологiї, педагогiчної та медичної психологiї, полiтичної та юридичної психологiї, патопсихологiї i нейропсихологiї. Ця наука має популярне використання у сферi кримiналістики та у юридичнiй практицi.

Одне iз завдань цiєї науки — атрибуцiя тексту, тобто встановлення його автора. Воно має iнше завдання, нiж графологiчна експертиза, оскiльки тут не звертають увагу на технiку виконання тексту: величину та розмiр букв, кута їхнього нахилу, пропорцiйностi рiзних дiлянок аркуша, зайнятого текстом i т.д. Це можна пояснити тим, що iнодi автор тексту i його виконавець можуть бути рiзними людьми, i текст мiг бути записаним на прохання чи примусово.

Сучасна наука стала проводити дослiдження, результатами яких змогла скористатися юридична психологiя. Так, пiд час Другої свiтової вiйни був розроблений показник (iндекс) Флеша (The Flesh Index), який використовувався вiйськовими психологами для встановлення авторства захоплених ворожих документiв [11]. Iндекс Флеша застосовувався при судових розглядах на Гамбурзькому i Нюрнберзькому процесах, коли встановлення авторства певних документiв було важливо для притягнення до суду конкретних осiб. Цей iндекс розраховується за формулою:

$i = 0,39a + 11,80b - 15,59$, де i — iндекс Флеша,
 a — середня довжина речень за кiлькiстю слiв,
 b — середня кiлькiсть складiв у словi [9, с.323].

Пiзніше була створена спецiальна програма пiдрахунку, нинi вiдома як iндекс Флеша - Кiнкейда, яка є однiєю з найточнiших, достовiрнiших та обґрунтовано побудованих методик серед сучасних судових дослiджень. Для прикладу вкажемо, що урядовi документи США перед здачею в друк пiдлягають обов'язковому тестуванню згiдно з iндексом Флеша - Кiнкейда, за результатами якого до них вносяться корективи [9, с.323].

У 1945 р. Р. Ганнінгом був розроблений так званий FOG-індекс (The Gunning FOG Index), який згодом став популярнішим, ніж індекс Флеша, але не серед професіоналів. Тут враховуються ті ж фактори, що і у Флеша, але цей індекс менш чутливий до тонкощів і тому непридатний у науковій практиці [9, с.323].

Слід зазначити, що виникали ефективніші методики, які дозволяли висловлювати вагомi гіпотези щодо психологічного портрета автора досліджуваного тексту. У 1979 р. К.Р. Шерер у монографії «Соціальні показники в промові» вказав на можливість виявлення за текстом не тільки соціальних характеристик його автора (вплив регіону, становище в суспільстві, освіта, рід занять і соціальна роль), але і фізичних особливостей (стать, вік, стан здоров'я), а також деяких психологічних рис [15]. Автор описав різні підходи до виявлення цих характеристик, зокрема, стилометрію (статистичну стилістику), яка базується на:

- 1) підрахунку частоти та природи лексичних, орфографічних, синтаксичних і граматичних помилок;
- 2) дослідженні стилістичних чинників писемного мовлення (довжина слів, довжина речень; кількість складів, приставок і суфіксів на 100 слів);
- 3) відсотку появи в тексті частин мови та показнику TTR (Type Token Ratio) у формі десяткового дробу співвідношення кількості різних слів із загальною кількістю слів у тексті.

Одним з найефективніших психолінгвістичних підходів до вирішення юридичних (судових) завдань, що застосовуються останнім часом, є підхід Колтарда [9, с.324]. Він не тільки виявляє перспективні дані для досліджень, але й пропонує нові способи проведення власне текстуального аналізу. В рамках цієї методики психологи зіставляють деякі аспекти досліджуваного тексту з системою тієї мови, якою написаний текст. Крім основного словникового складу мовної системи спеціальні зведення лексики вилучають з текстів різних видів (словникова система передсмертних записок самогубців, листів з погрозами, записів телефонних переговорів злочинців, процесуальних текстів, протоколів допитів і т.д.). Методика виділяє низку лінгвістичних факторів, за якими може бути проаналізований текст. Наприклад, найбільш частотні лексичні одиниці тексту можуть бути зіставлені з «лідерами» певної мовної системи, а розбіжності — проаналізовані статистично або зіставлені з відповідними одиницями другого тексту. При аналізі одиничного тексту, автор якого стверджує, що його частина була сфальсифікована іншою особою, спірна частина може бути зіставлена з правдиво встановленою.

До однієї з найважливіших характеристик мовлення, що відображають особливості особистості, можна віднести її лексичний запас і різноманітність словника. Цей показник називається в англomовній літературі *type-token ratio* і показує співвідношення кількості різних слів із загальною кількістю слів у тексті.

На сьогоднішній день актуальними є також експериментальні дослідження проблеми ідентифікації особистості за голосом. До основних характеристик голосу відносяться тембр, висота основного тону, гучність. Розглянемо ці характеристики:

- гучність (велика, середня, мала),
- тривалість,
- висота тону,
- висотний діапазон (широкий, середній, вузький),
- висотний рівень (високий, середній, вузький),
- висотний контур (плавний, порізаний, монотонний),
- напрямок руху тону в завершенні фрази (висхідний — різкий, плавний, рівний; спадний — плавний, різкий),
- локалізація вибраного.

З тембру голосу можна дізнатися про такі фізичні стани, як пасивність (втома, важкість, розслабленість, слабкість, млявість, безсилля, депресія, сонливість, стан напівсну, знемога, апатія, байдужість) або збудження (зокрема, хвилювання, нервозність). Можна визначити, чи налаштована людина виконувати дії, тобто чи відчуває вона впевненість (емоційний підйом, гарний настрій, спокій) або розгубленість (непевненість, байдужість, довірливість, співчутливість, пригніченість, безнадійність, роздум). Також можна здогадатися і про емоційний стан людини, як наприклад, про тривогу (переляк, страх, жах), роздратування (невдоволення,

гнiв, злiсть, обурення, лютъ, ненависть, загроза, обурення), радiсть (задоволення, захоплення, повне задоволення, щастя), сум (смуток, туга, вiдчай, горе, жаль). Тембр голосу може вказати на те, чи висловлює мовець насмiшку (єхидство, глузування), образу або нiжнiсть.

Як стверджує В.Белянiн, цьому можна навчитися, якщо порiвнювати, наприклад, фрази попарно: одну без конотативного емотивного значення, iншу — з конотативним значенням. Зокрема, за зменшенням ступеня голосности можна знайти значення за гучнiстю i темпом в такiй послiдовности: лютъ — страх — радiсть — тривога, туга [1, с. 199].

Якщо висотний дiапазон широкий, то це лютъ, радiсть, страх, якщо низький, то тривога i туга. Якщо малюнок контуру висоти основного тону порiзаний, то це лютъ, страх, тривога, якщо плавний, то туга, якщо напрямок руху основного тону в завершеннi фрази рiзке спадає, то це лютъ, страх, тривога, якщо плавно спадає — туга [1, с. 200].

Згiдно теорiї К. Шерера, висока частота основного тону позитивно корелює з компетентнiстю i доминантнiстю (прагненням до керiвництва iншими). Вона ж вказує на жiночнiсть i соцiалiзованiсть. Низька частота основного тону характеризує осiб, ориєнтованих не на завдання, а на пiдпорядкування i тим самим вказує на депресивнiсть. Дiвчата з високою частотою основного тону мови (мовцi голосно) можуть бути охарактеризованi як терплячi, доброзичливи, розумiючi, щирi, надiйнi, поряднi, вiдповiдальнi, органiзованi, консервативнi, але в той же час флегматичнi, простi, повiльнi i сором'язливи. Високий рiвень мускульної напруженостi голосу (пiдвищена гучнiсть) характерний для представникiв товариства з прихильнiстю до правил i дисциплiни, а також де високо цiнується самоконтроль. Гучний i сильний голос характерний для екстравертiв. Голос з придыхом (breathy) вказує на iнтроверсiю, невротичнiсть i тривожнiсть. Рiзкий, металевий i звучний голос вказує на емоцiйну стабiльнiсть, екстраверсiю i доминантнiсть [15].

iншим актуальним завданням психолiнгвiстики є також врахування невербальних чинникiв при проведеннi, наприклад, слiдчих дiй, коли вiд розумiння слiдчим тiлесних сигналiв пiдозрюваного та управлiння власною невербальною поведiнкою залежить як вибiр тих чи iнших тактичних прийомiв, так i успiшнiсть комунiкацiї в цiлому — отримання об'єктивної iнформацiї. Таким чином, багато конкретних проблем, якi розглядає юридична психологiя в її прикладному аспектi, не можуть бути успiшно вирiшенi без застосування психолiнгвiстики.

У вiтчизнянiй науцi виник напрямок, пов'язаний з лiнгвiстичними методами iдентифiкацiї особи за її анонiмним текстом. Загальний метод психолiнгвiстики полягає в тому, щоб на основi дослiдження формальних (лiнгвiстичних, текстових, фонетичних, стилiстичних тощо) i неформальних (змiстовних, смислових, iнтенцiональних та iн.) характеристик тексту (або поведiнки, представленої як текст) можна визначити окремi психологiчнi риси людини або її цiлiсний психологiчний портрет. При цьому не має значення, в якому виглядi i на якому носiї був зафiксований текст: оливцем на брошурi, як комп'ютерний файл чи якось iнакше. Атрибуцiю тексту застосовують у наступних випадках:

- 1) коли складають психологiчний портрет злочинця за текстом його промови;
- 2) пiд час судово-психологiчної експертизи:
 - а) комплексної судової психолого-лiнгвiстичної експертизи (одночасна участь психолога i лiнгвiста, кожен з яких вiдповiдає на свої специфiчнi питання);
 - б) судової психолiнгвiстичної експертизи (використання спецiальних психолiнгвiстичних методик);
 - в) комплексної судової психолiнгвiстичної та графологiчної експертизи (об'єкт i предмет дослiджень одночасно вимагають спецiальних знань в психологiї, лiнгвiстицi та графологiї);
- 3) у кримiнальнiй психологiї (складання психологiчного портрета дослiджуваної особи (встановленої або невстановленої) за текстом її мови) тощо.

Висновки дослiдження та перспективи подальших наукових розвiдок. У статтi ми розглянули основнi тенденцiї в методологiї атрибуцiї тексту. Використання знань з психолiнгвiстики вiдiграє важливу роль у вирiшеннi низки проблем юридичнiй психологiї. Вивчення особливостей цiєї науки потребує подальших дослiджень у галузях психологiї, лiнгвiстики та кримiналiстики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белянин В.П. Основы психолінгвистики / В.Белянин. — М., 2004. — 232 с.
2. Выготский Л. С. Мышление и речь: психологические исследования. / Л. Выготский— М. : Лабиринт, 1996. — 416 с.
3. Горелов Н.И. Основы психолінгвистики / Н.Горелов — М., 1997. — С. 4 – 8.
4. Залевская А.А. Введение в психолінгвистику/ А Залевская. — М., 1997. — С. 4 – 12.
5. Засекіна Л. В. Вступ до психолінгвистики / Л. В. Засекіна, С. В. Засекін. — Острог : Нац. ун-т “Острозька академія”, 2002. — 168 с.
6. Карп’юк М. Д. Психолінгвістика та її місце серед когнітивно-інформаційних наук // Психолінгвістика в Україні : збірка наукових праць / М. Д. Карп’юк ; гол. ред. О. М. Холод. — Кривий Ріг : ОНЮА, 2007. — С. 6-17.
7. Леонтьев А. А. Основы психолінгвистики : учебник для высш. учеб. заведений / А. А. Леонтьев. — Изд. 5-е., стер. — М. : Смысл = Академия, 2008. — 288с.
8. Уланович О. И. Психолінгвистика : учебное пособие / О. И. Уланович. — Минск : Изд-во Гревцова, 2010. — 240 с.
9. Мамонтова С.Н. Прикладная юридическая психология / С.Н. Мамонтова. — М.: 2001. — 509 с.
10. Ушакова Т.Н. Психолінгвистика//Психология: Учебник для гуманитарных наук. / Т. Ушакова. — СПб., 2000. — С. 10 – 16.
11. Тарасова Е.Ф. Тенденции развития психолінгвистики./ Е. Тарасова — М., 1987. — С. 13-16.
12. Flesch R. A new readability yardstick/ Rudolf Flesch // Journal of Applied Psychology, 32. — PP. 221—233
13. Garman M. Psycholinguistics / M. Garman. — Cambridge : Cambridge University Press, 1990. — 91 p.
14. Pronko N.H. Language and Psycholinguistics // Psychological Buletin. V. 43. / N. Pronko/ — 1946. — PP. 189-239.
15. Scherer K. Social Markers in Speech/ K. Scherer. — Cambridge: Cambridge University Press, 1979. — PP. 33-367.

Гумовская И. ИССЛЕДОВАНИЯ ПСИХОЛИНГВИСТИКИ И АТРИБУЦИЯ ТЕКСТА.

Статья рассматривает роль психолінгвистики в установлении автора текста. В работе представлены определения этой науки и раскрыты особенности атрибуции текста. В своем прикладном аспекте психолінгвистика является полезной для многих отраслей психологии, педагогической и медицинской психологии, политической и юридической психологии, патопсихологии и нейропсихологии. Эта наука имеет популярное использование в сфере криминалистики и в юридической практике. Статья также анализирует исследования проблемы идентификации личности по голосу. Другой актуальной задачей психолінгвистики является также учет невербальных факторов при проведении, например, следственных действий. В своей работе автор рассматривает лингвистические методы идентификации личности по ее анонимному тексту. Общій метод психолінгвистики заключается в том, чтобы на основе исследования формальных (лингвистических, текстовых, фонетических, стилистических и т.д.) и неформальных (содержательных, смысловых, интенциональных и др.) характеристик текста можно определить отдельные психологические черты человека или его целостный психологический портрет.

Ключевые слова: психолінгвистика, атрибуция текста, индекс Флэша, индекс Флэша - Кинкейда, FOG-индекс.

Iryna Gumovska. PSYCHOLINGUISTICS RESEARCH AND TEXT ATTRIBUTION. The article examines the role of psycholinguistics in author identification of a text. The paper presents the conception of the science. The author also discusses peculiarities of the text attribution. In its applied aspect of psycholinguistics it is useful for many fields of psychology, pedagogical and medical psychology, political and legal psychology, abnormal psychology and neuropsychology. This science has popular usage in both the field of criminology and in legal practice. The article also analyzes the research problem of the identification by voice. Moreover there is another task of psycholinguistics concerning non-verbal factors for investigation processes. Furthermore the author considers linguistic methods of identification analyzing an anonymous text. The general method of psycholinguistics concerns text characteristics based on both formal studies (language, text, phonetic, stylistic, etc.) and informal ones (content, meaning, intentional, etc.) due to which there can be defined individual psychological features or his/her complete psychological portrait.

Key words: psycholinguistics, text attribution, the Flesh Index, the Flesh- Kincaid Index, FOG-index.

*Ольга Добринчук
(Кам'янець-Подiльський)*

УДК 811.112.2'42:821.112.2

ЛІНГВОСТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОРТРЕТИЗАЦІЇ БОГІНИ АФІНИ У РОМАНІ Р. ХАГЕЛЬШТАНГЕ «ІГРАШКА БОГІВ»

Проаналізовано авторський стиль німецького письменника ХХ століття Рудольфа Хагельштанге у романі «Іграшка богів» при створенні художнього образу Афiни Паллади. Ідіостиль письменника розглядається у більш вузькому його значенні, як такий, що пов'язаний з системою мовностилістичних засобів, характерних для творчої манери певної мовної особистості автора. Досліджено основні лінгвостилістичні засоби, які характеризують манеру створення словесного портрету персонажа у романі «Іграшка богів». Охарактеризовано особливості використання письменником різноманітних лінгвостилістичних засобів та окреслено специфіку трансформації традиційного образу Олімпійської богині. Увага зосереджена на особливостях використання Рудольфом Хагельштанге мовностилістичних засобів з метою розкриття внутрішнього світу персонажа, а не лише як засобу створення його зовнішнього портрету. У статті розглядаються також індивідуально-авторські неологізми, труднощі їх перекладу та семантичне значення.

***Ключові слова:** міф, богиня, традиційний образ, художній образ, портрет, ідіостиль, метафора, епітет.*

Постановка проблеми. Кожний художній текст несе відбиток особистості автора, що сприймається читачем через систему створених письменником художніх образів. На думку М. Б. Храпченка, кожен письменник створює свій стиль, шукає «оригінальних шляхів і засобів втілення своїх ідей та образів» [4, с. 239]. Стиль письменника – це індивідуальна система побудови засобів мовлення, яка виробляється і застосовується автором під час створення художніх творів. Під стилем слід розуміти характерну для письменника манеру вибору і вживання слів. Стиль органічно пов'язаний зі змістом твору і, відповідно, зумовлений світосприйняттям автора [2 – 3]. Питання дослідження та аналізу лінгвостилістичних засобів, які використовує письменник для створення певних художніх образів; як саме за допомогою засобів мовлення розкривається характер персонажа та чи впливають вони на аксіологічну трансформацію традиційних образів є актуальними та цікавими.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зацікавлення портретом як жанром художнього дискурсу, дослідження особливостей лінгвостилістичних засобів портретизації персонажа стали предметом наукових праць багатьох лінгвістів та літературознавців (Є. Гончарова, А. Левідов, П. Пустовойт, Н. Мостова, О. Дудар, Н. Купіна, В. Вовк, Л. Єфімова, О. Потапова). Оскільки роман Р. Хагельштанге не перекладений українською мовою, то у сучасному літературознавстві є невелика кількість літературно-критичної рецепції творчості письменника.

Метою статті є дослідження ідіостилію німецького письменника Р. Хагельштанге у створенні словесно-художнього портрету богині Афiни Паллади у романі «Іграшка богів». Задекларована мета передбачає виконання наступних **завдань**:

- проаналізувати основні лінгвостилістичні засоби при створення образу Олімпійської богині;
- визначити ідіостиль письменника у портретуванні персонажа;
- з'ясувати, як автор змінює чи зберігає первісну семантику характеристики античної богині у своєму романі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Портретні особливості у художньому творі, на думку Є. Гончарової, «є зображенням зовнішнього у людині та того внутрішнього, що проявляється зовні, стаючи видимим. Портрет надає персонажеві конкретність, видиме відчуття, навіть візійність, дає змогу читачеві «уявити» героя, сприймати його як живу, реальну особу. Для цього у портреті доволі яскраво змальовуються типові та індивідуальні риси персонажа. Останні – дають змогу читачеві сприймати образ як реальну особу зі всіма індивідуальними відмінностями, ознаками, прикметами (аж до інтонацій голосу, своєрідності рис обличчя, деталей одягу тощо)» [1, с. 15].

У лiнгвiстичнiй лiтературi поняття «портрет персонажа» розглядається у таких основних аспектах: опис зовнiшностi (обличчя, фiгури, одягу); опис кiнетичних характеристик (жестiв, мiмiки, постав); опис мовлення (тембру голосу, манери говорiння); опис рис характеру, iнтелекту, динамiки думок, почуттiв, вчинкiв та переживань; опис предметiв, що оточують персонажа, а також опис його соцiального стану.

На нашу думку, при створеннi портрету персонажа важливим також є той аспект, – яке саме враження вiн справляє на iнших дiйових осiб, як сприймають та ставляться до нього iншi герої, тобто через призму сприйняття iншим персонажем. У романi «Грашка богiв» таким персонажем виступає Парiс.

У данiй статтi ми виокремили мiф про «яблуко розбрату» з роману «Грашка богiв», який був переосмислений нiмецьким письменником ХХ ст., щоб дослiдити iдiостиль автора при створеннi словесно-художнього портрету богинi Афiни в момент зустрiчi з Парiсом-пастухом та його «ви року». Епiзод займає лише шiсть сторiнок роману, опис богинi мудростi – лише двi сторiнки, проте дає змогу простежити за формуванням iндивiдуального стилю письменника при портретизацiї художнього образу Афiни Паллади.

У давньогрецькiй мiфологiї Афiна – це богиня мудростi, справедливої вiйни та ремесел. Iдейне навантаження, яке несе цей образ в античнiй мiфологiї – це знання, мудрiсть, мислення, вiйна, справедливість та цнотливiсть.

У художньому мистецтвi зазвичай Афiну зображають в обладунках, шоломi з пiднятим забралом та з егiдою у руцi. Проте Р. Хагельштанге вирiшив прибрати зайвi предмети та зобразити «оголену» красу богинi. Автор говорить, що усi три богинi були одягненi «у найкрасивiше, найтонше вбрання» – «*feinste, hauchzarte Gewänder*» [5, S. 35] (тут i надалi переклад О. Добринчук). Письменник не обтяжує богинь зайвими предметами навмисно, щоб зосередити увагу Парiса, а отже i читача, на зовнiшностi богинь та на його враженнях, що справили на нього Олімпійськi богинi.

Проте, щоб створити портрет богинi, потрібна неабияка майстернiсть автора у використаннi рiзноманiтних зображальних засобiв лiтературної мови. Важливо так описати це неземне створiння, щоб вразити кожного читача, щоб стало зрозумiлим, що це не людина, а Богиня! Вибiр стилiстичних прийомiв, якi застосовує Р. Хагельштанге у ромнi є особливим. Улюбленим авторським засобом портретування є використання поширених метафор, проте мова не заплутана чи незрозумiла, навпаки вона насичена та яскрава. Наратором у романi виступає головний персонаж – Парiс. Вiн освiчений, помiркований, дотепний, рiзнобiчний, саме тому його мова рiзнобарвна та багата, як i його внутрiшнiй свiт. Саме через призму сприйняття Парiса читач дiзнається про iнших персонажiв твору, про їх зовнiшнiй вигляд, поведiнку, вчинки, тощо (непряма характеристика). Тому, щоб проаналiзувати повний словесно-художнiй портрет Олімпійськoї богинi, важливо також розглянути те, яке враження вона справила на свого безпосереднього «поцiновувача» її краси.

За мiфом та первiсною семантикою очi Афiни свiтилися мудрiстю, проте нiмецький письменник очам богинi придiляє мало уваги, лише використовує два епiтета: «яснi, голубi очi» – «*klare, blaue Augen*» [5, S. 37], якi не несуть нiякого особливо важливого змiстового навантаження.

Голос – не менш важливий компонент при створеннi художнього образу. Щоб описати голос богинi, автор використовує антитези, щоб пiдкреслити двоякiсть образу: з одного боку, – це нiжна, прекрасна дiвчина, з iншого – це мудра, справедлива жiнка. Афiна говорить «спокиїно, проте вимогливо, що вже саме по собi означає «богиня Мудростi» – «*ruhig und mit einem Anspruch, der nur sich selbst meinte, «die Göttin der Weisheit*» [5, S. 37]. Iнше метафоричне порiвняння «її голос звучить мелодiїно, але водночас як кований метал» – «*ihre Stimme klingt melodisch und zugleich wie geschmiedetes Metall*» [5, S. 37] говорить про таку якiсть богинi як наполегливiсть та впевненiсть у собi. Афiна Хагельштанге також сором'язлива, про що знову ж говорить її голос. Коли вона нiяковiє, то голос звучить «тихо, майже беззвучно» – «*leise, beinahe tonlos*» [5, S. 37]. Проте, коли знову опановує себе i «згадує про свою божественну сутнiсть, її голос знову звучить впевнено та рiшуче» – «*dann entsann sie sich wohl ihrer göttlichen Natur, und ihre Stimme klang wieder fest und bestimmt*» [5, S. 38].

Афіна небагатослівна, вона говорить лаконічно, що, в принципі, є зрозумілим та виправданим прийомом автора стосовно богині Мудрості. Свою пропозицію вона висловлює лише одним реченням, називаючи «мудрість найвищою чоловічою добродією» – «Weisheit, die höchste der Männertugenden» [5, S. 38]. Цікавим є складний іменник «Männertugend» («чоловіча добродієність»), який водночас є авторським неологізмом. Хагельшанге утворює його, натякаючи на те, що у Давній Греції мудрість – це привілей лише чоловіків. Проте, не зважаючи на небагатослівність богині, Афіна у німецького письменника привітно посміхається. Її посмішка спокійна, навіть «хлоп'яча» «ein knabenhaftes Lächeln» [5, S. 38]. Автор навмисно використовує такий епітет з метою підкреслити, що Афіна не вміє загравати до чоловіків, на відміну від Афродіти. Погляд богині «вільний та лагідний» – «frei, liebevoll» [5, S. 38]. Прості епітети несуть глибокий контекст. «Вільний» погляд говорить про свободу думки, про здатність чітко та розсудливо мислити, а «лагідний» – про доброзичливе ставлення до співрозмовника, не зважаючи на його походження.

Саме чоло Афіни найбільше вражає Паріса. Якщо Афродіта вразила Паріса своїми очима, то Афіна своїм чолом. Для автора важливим було показати основне ідейне навантаження богині Афіни Паллади, а саме її мудрість. Для цього він обирає чоло. Хагельшанге підбирає наступні епітети та метафори: «благородне, опукле чоло, майже чоловіче, якому мислення в радість, з чіткими лініями, як горизонт дня, який має настати» – «Eine edle, gewölbte Stirn, fast eines Mannes Stirn, dem das Denken eine Lust ist, rein in den Linien wie die Horizonte des anbrechenden Tages» [5, S. 37]. Порівняння чола богині із чоловічим чолом не несе негативного забарвлення та не применшує її вроду. Адже відомо, що відомими мислителями Греції були саме чоловіки, тому це порівняння доречно саме при портретизації образу Афіни Паллади.

Одну з найвродливіших богинь Олімпу письменник називає «Stirnkind ihres Vaters Zeus» – «дитина свого батька Зевса» [5, S. 37]. Авторський неологізм Stirnkind важко перекласти, це складний іменник, який дослівно означає «дитина чола». Семантичне значення цього іменника, з одного боку, може означати «розумна дитина», з іншого боку, описовим методом його теж недоречно перекладати, адже в цьому слові закладено цілий міф про народження Афіни. У грецькій міфології говориться, що вийшла на світ з голови громовержця могутня войовнича, богиня Афіна Паллада. Вона була як би частиною Зевса, виконавцем його задумів і волі. Вона – думка Зевса, здійснена у дії.

Розглядаючи чоло Афіни, Паріс помічає пару зморщок, проте автор не насмілюється їх так назвати, а говорить поширеним метафоричним епітетом, лагідно називаючи їх «рунами»: «пара тоненьких світлих рунів задумливості» – «ein paar feine, hellere Runen der Nachdenklichkeit» [5, S. 37].

Серед усіх трьох богинь, які предстали перед Парісом, саме у зображенні Афіни, автор найчастіше вживає окличні речення-захоплення: «Який голос!», «Яке чоло!», «Яка мудрість!», «Яка горда скромність!» – «Welche Stimme!», «Welche Stirn!», «Welche Klugheit!», «Welche stolze Bescheidenheit!» [5, S. 37].

Наратором у романі виступає головний герой Паріс, а отже його думка, його почуття та сприйняття навколишнього є центральними у творі, тими, які формують і погляди самого читача. Афіну Паріс називає «сестрою» «Schwester!» [5, S. 38]. Лише одне слово автора у визначенні ролі богині для головного героя дає зрозуміти, що як би не захоплювався Паріс Афіною, як чоловіка вона його не вразила, тому яблуко – головну винагороду для найвродливішою – «сестра» отримати не може.

За міфом Афіна була незайманою. Вона дала обітницю цнотливості та безшлюбності. У цьому аспекті Хагельшанге не порушую семантики міфу, проте прямо про це не говорить. На невинність, цнотливість та сором'язливість богині розуму вказує її людська здатність червоніти. Афіна червоніє декілька разів та з різних причин, що вражає Паріса і він говорить про «особливе почервоніння» – «ein Erröten besonderer Art» [5, S. 37]. Спершу вона червоніє «як дівчинка» – «fast mädchenhafte Erröten» [5, S. 37], тому що відчуває захоплення Паріса. Потім Афіна знову червоніє, але, на думку пастуха, це «рум'янець незадоволення та розгніваної сором'язливості» – «die Röte des Unmutes, die Röte einer zornigen Scham» [5, S. 37]. Автор не дарма описує цей процес як «подвійна її (Афіни) гра крові, яка була приємним серцю та п'янким видовищем» для Паріса („dieses Wider- und Ineinanderspiel ihres Blutes war ein herzerwärmendes, beseligendes Schauspiel) [5, S. 37], при цьому знову використовуючи власний неологізм «Wider- und Ineinanderspiel», який

дослівно перекласти важко. Така поширена метафора лише підтверджує первісне аксіологічне навантаження образу Афіни як цнотливої та сором'язливої богині. Саме ця метафора стає визначальною у сприйнятті Парісом богині розуму саме як сестри.

При створенні образу Афіни, основна увага автора зосереджена на зображенні чола, погляду та виразу обличчя богині. Здавалося б, при зображенні однієї з найкрасивіших богинь Олімпу, німецькому письменнику варто було б більше уваги приділити опису інших частин тіла, адже чоло не є найпривабливішою частиною жіночого тіла. Проте, описуючи інші частини тіла богині, автор використовує прості епітети, які самі по собі не дають нам повної картини образу, його внутрішнього світу, а лише доповнюють його, наприклад: «гарна голова», «світле волосся», «впевнені кроки», «вузькі стегна» – «schöner Kopf», «das blonde Haar», «sichere Schritten», «schmale Hüfte» [5, S. 38]. Саме тому вважаємо, що метою Хагельштанге було не ідеалізувати зовнішність богині, а зазирнути у її багатий внутрішній світ.

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Проаналізувавши індивідуальний авторський стиль Р. Хагельштанге при створенні художнього образу богині Афіни, стає зрозумілим, що він є своєрідним і неповторним. Створюючи міфологічний образ, автор намагається за допомогою індивідуальної експресивності добору слів, метафор, порівнянь, епітетів та синтаксичних конструкцій, розкрити внутрішній світ своєї героїні, створити її неповторний образ. Письменник не порушує первісної семантики традиційного образу. Через призму сприйняття Парісом богині мудрості, Хагельштанге доносить до читача основну думку про те, що Афіна – це втілення розуму, мудрості та сором'язливості. Особливістю стилю автора є те, що він напряду не говорить про ці якості своєї богині, а використовує лінгвостилістичні засоби, щоб у завуальованій формі розкрити образ. **У подальшому**, на нашу думку, перспективним є дослідження метафор твору, які є особливими та унікальними, які характеризують неповторний ідіостиль Р. Хагельштанге.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гончарова Е. А. Пути лингвистического выражения категорий автор – персонаж / Е. А. Гончарова. – Томск : Изд-во Томского ун-та, 1984. – 150 с.
2. Левидов А. М. Автор – образ – читатель / Александр Михайлович Левидов / пред. В. Н. Мясичева, В. Г. Иванова, И. И. Тихомирова. – 2-е изд., доп. – Ленинград : Изд-во ЛГУ, 1983. – 350 с.
3. Пустовойт П. Г. Слово – стиль – образ / П. Г. Пустовойт // Серия “Литература”. – М. : Знание, 1980. – 64 с.
4. Храпченко М. Б. Язык художественной литературы // Новый мир. – 1983. – № 9-10. – С.235-249, С.235-250.
5. Hagelstange R. Spielball der Götter / Rudolf Hagelstange. – München : Deutscher Taschenbuch Verlag GmbH & Co. KG, 1967. – 275 S.

Добрынчук О. Лингвостилистические особенности портретизации богини Афины в романе Р. Хагельштанге «Игрушка богов». В статье анализируется авторский стиль немецкого писателя XX века Рудольфа Хагельштанге в романе «Игрушка богов» при создании художественного образа Афины Паллады. Идиостиль писателя рассматривается в более узком его значении, а именно, как таковой, что связан с системой лингвостилистических способов, характерных для творческой манеры определенной языковой личности автора. Рассмотрена проблема портретизации персонажа в контексте формирования художественного образа. Исследованы основные лингвостилистические способы, которые характеризуют манеру создания словесного портрета персонажа в романе «Игрушка богов», а также очерчена специфика трансформации традиционного образа Олимпийской богини. Основное внимание сосредоточено на особенностях использования Рудольфом Хагельштанге лингвостилистических способов с целью раскрыть внутренний мир персонажа. В статье рассматриваются также индивидуально-авторские неологизмы, трудности их перевода, а также семантическое значение.

Ключевые слова: миф, богиня, традиционный образ, художественный образ, портрет, идиостиль, метафора, епитет.

Dobrynchuk O. Lingua-stylistic peculiarities of creating the character of the goddess Athena in R. Hagelstange's novel «Toy of Gods». The author style of the German writer of the 20th century Rudolf Hagelstange is analyzed in the novel «Toy of Gods» while creating the character of Athena Pallada. The individual style of the writer is examined in its narrower meaning, namely, as such, that is connected with the system of the lingua-stylistic means, which are specific for the creative manner of the certain linguistic personality of the author. The article deals with the problem of the creating the character in the context of

forming the image. The peculiarities of the writer's using of various lingua-stylistic means are characterized and the specificity of the transformation of the traditional character of the Olympic goddess is described. The main lingua-stylistic methods, which characterize the manner of the creating the verbal character's portrait in the novel «Toy of Gods» are investigated. The attention is concentrated on the peculiarities of Rudolf Hagelstange's using of the lingua-stylistic means for the purpose of opening the inner world of the character, but not only as the mean of creating its external portrait. The individual author's neologisms, the difficulties of their translation and the semantic meaning are also examined in the article.

Key words: *myth, goddess, traditional character, character, portrait, individual style, metaphor, epithet.*

Юлія Зайченко
(Київ)

УДК 811.11

СТИЛІСТИЧНІ ПРИЙОМИ У ПІДЖАНРІ ФЕНТЕЗИ ХАРАКТЕРІВ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ Е. КУШНЕР «SWORDSPPOINT»)

Стаття присвячена аналізу основних жанрових та стилістичних характеристик піджанру фентезі характерів (fantasy of manners). Матеріалом дослідження слугував роман «Swordspoint: A Melodrama of Manners» сучасної американської письменниці Еллен Кушнер, який вважається одним з ключових творів цього піджанру. Розглядається визначення терміна «фентезі характерів», соціальні та літературні передумови його створення, аналізуються сюжетні особливості роману «Swordspoint», підкреслюються риси, які вирізняють твори піджанру фентезі характерів з-поміж інших різновидів жанру фентезі. У статті подається аналіз стилістичних прийомів, які найчастіше використовувалися Е. Кушнер під час написання роману «Swordspoint», надається їх коротка характеристика, зокрема визначення, основні функції та способи творення. Окрема увага приділяється тематичним полям, у межах яких функціонують стилістичні прийоми у романі.

Ключові слова: *фентезі характерів, маннерпанк, стилістичні прийоми, епітет, метафора, порівняння, іронія.*

Постановка проблеми. Популярність жанру фентезі у другій половині ХХ сторіччя на початку ХХІ зумовила появу різноманітних його піджанрів. У попередній науковій розвідці «Фентезі як жанр сучасної літератури» [2, с. 250-254] ми розглянули основні напрямки сучасного фентезі, проте до їх кола не увійшов такий унікальний піджанр, як фентезі характерів, або маннерпанк (fantasy of manners, mannerpunk).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогоднішній день жанрологічні та стилістичні особливості текстів піджанру фентезі характерів є мало дослідженими. У нашій статті ми спираємося на визначення «Енциклопедії фентезі» за редакцією британських літературних критиків Дж. Клюта та Дж. Гранта, а також основні характеристики піджанру, визначені канадською письменницею Дж. Волтон.

Мета статті полягає в аналізі основних жанрових та стилістичних основних особливостей піджанру фентезі характерів. Для досягнення мети були поставлені такі завдання: а) розглянути визначення піджанру фентезі характерів, б) проаналізувати жанрологічні особливості роману Е. Кушнер «Swordspoint» як одного з ключових творів цього піджанру, в) дослідити стилістичні особливості фентезі характерів на матеріалі цього роману.

Об'єктом дослідження є роман Еллен Кушнер «Swordspoint: A Melodrama of Manners». Предметом дослідження є стилістичні прийоми, використані у цьому романі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Термін «фентезі характерів» був створений у 1991 році за аналогією до терміна «комедія характерів» (comedy of manners) для опису духу єдності групи письменників-фантастів, яка виникла у 1980-х роках та включала С. Бруста, Е. Балл, Е. Кушнер, Д. Шерман, К. Стевермер та Т. Віндлінга. Народжені у 1950-х роках, ці письменники були першим поколінням, яке перебувало під впливом телебачення. Вони зберегли цікавість до дитячої літератури на довгий час після дитинства – будучи як читачами, так і

письменниками. Також вплив на творчiсть письменникiв здійснили iсторичнi любовнi та детективнi романи Дж. Хейер (1902-1974) про епоху Регентства у Великій Британiї (1811-1820) та романи Дж. Остiн (1775-1817), а також iсторична мелодрама Д. Даннетт (1923-2001) «*Lymond Chronicles*» (1960-1975).

Попередником авторiв напрямку фентезi характерiв вважається Ф. Лайбер, американський письменник-фантаст нiмецького походження, засновник пiджанрiв сучасного (contemporary) та мiського (urban) фентезi. Його стиль (diction) визначають як бiльш простий та схильний до наявностi сленгових або жаргонних лексем у порiвняннi зi стилем фантастiв попереднього поколiння, але тим не менш не явно сучасний.

Серед характерних рис фентезi характерiв визначають такi: перехiднiсть соціальних структур; важливiсть прийому перевдягання (disguise), зокрема гендерного перевдягання (gender disguise), як методу такої перехiдностi, способу змiнити життя; важливiсть дитинства у формуваннi дорослої особистостi; необхiднiсть знайти своє власне мiсце у свiтi (зокрема у якостi митця – незалежно вiд того, чи це музика, чи фехтувальник) та зберiгати чеснiсть до своєї природи; та критичнiсть манер не лише у зовнiшньому виглядi та поведiнцi персонажiв, а й у мовi – оскiльки контроль над словами та iнтонацiями означає владу. Те, що кажуть персонажi, є навіть важливішим за те, що вони роблять, i автори широко варiюють стиль вiд низького до високого та навпаки [6, с. 342].

Деякi iншi характеристики визначає письменниця Джо Волтон. До них вона вiдносить: iронiчний тон; дотепнiсть – зокрема у дiалогах та часто у викладаннi подiй (narration); у центрі сюжету стоїть романтична лiнiя та складнi емоцiї персонажiв; суспiльство обов'язково роздiлене на класи; суспiльство постсередньовiчне; суспiльство як дiйова особа; мiсто як антураж для сюжету; вишуканiсть; вигаданий свiт, де вiдбуваються подiї, помітно вiдрiзняється вiд нашого [9]; манери вiдiграють роль зброї; подiї, навколо яких розгортається сюжет, малого масштабу – вони мають значення для персонажiв, але не впливають на свiт загалом [8]. Ще однією вiдмiннiстю фентезi характерiв вiд iнших напрямкiв є те, що у цих текстах майже або взагалi вiдсутнiй притаманний фентезi як жанру акцент на магiю, магiчнi раси та мiфiчних iстот, що робить фентезi характерiв ближчим до iсторичних романiв [7].

Одним з ключових творiв фентезi характерiв став роман «*Swordspoint: A Melodrama of Manners*», написаний у 1987 році сучасною американською письменницею Е. Кушнер. Вiн втiлює у собi майже усi перерахованi вище характеристики. У тексті повнiстю вiдсутнi магiчнi та мiстичнi елементи, проте подiї розгортаються у безiменному мiстi у вигаданому свiтi, подiбному до узагальненої Європи Нового часу, проте з певними вiдмiнностями. Зокрема форма правлiння подiбна до парламентської монархiї, проте без монарха. Його мiсце посiдає Рада Лордiв (Council of Lords), що складається з представникiв аристократiї. На вiдмiну вiд нашого свiту, де навчання мистецтва фехтування було обов'язковим для представникiв вищих верств населення, тут це сприймається лише як примха.

У центрі сюжету постає суспiльство, зiткнення полiтичних та особистих iнтересiв персонажiв. Хоча протагонiст твору – професiйний фехтувальник, головна кульмінацiйна «битва» у тексті вiдбувається не за допомогою зброї, а на словах. Це суд над героєм, якого обставини змушують захищати свою природу та чесне ім'я. Важливим для сюжету також є прийом перевдягання, за допомогою якого нащадок герцогинi приховує свою сутнiсть пiд маскою жебрака-студента i вiдкриває її лише тодi, коли суспiльство зачiпляє його власнi iнтереси. Стиль роману є досить простим, але в той самий час i вишуканим. Автор широко використовує рiзноманiтнi стилiстичнi прийоми, що надає тексту образностi, створює певну атмосферу. До стилiстичних прийомiв, якi широко використовуються у романi «*Swordspoint*», можна вiднести епiтети, метафори, порiвняння та iронiю. Цi засоби часто поєднуються в єдиному образi.

Найчастiше у тексті роману зустрічаються епiтети – це лексико-синтаксичний тропи, що виконують функцiю означення, обставини або звертання, вiдрiзняються необов'язково переносним характером слова, що його виражає, i обов'язковою наявнiстю у ньому емотивних або експресивних та iнших конотацiй, завдяки яким виражається ставлення автора до предмета [1, с. 87].

За словами В.А. Кухаренко [4, с. 58-59], епітет найбільш поширений стилістичний засіб, оскільки він пропонує широкі можливості для визначення кожного об'єкта авторської суб'єктивної точки зору, що є необхідним для художньої літератури, публіцистичного та розмовного стилів.

Найчастіше епітети виражаються прикметниками (*that **impish** grin*) та якісно-означальними прислівниками (*Its streets had been built **expressly** wide*). Рідше зустрічаються іменники – як правило, у окличних реченнях або як означення у постпозиції (*the pupil a stone **dropped into ripples of colour blue-green as the sea***).

Особливим засобом образності у романі є і метафора. Науковці визначають метафору як один з головних тропів. Це перенесення назви, що базується на асоціативній подібності між двома об'єктами. Виразність метафори продукується одночасною прихованою наявністю зображення двох об'єктів – один з яких називається, а другий надає свою назву. Є те, що зіставляють, те, з чим зіставляють та ознака, за якою здійснюється зіставлення. Сутність метафори полягає у тому, що порівняльне слово-зв'язка («like», «as» тощо) ніколи не називається, тому метафору іноді визначають як приховане порівняння [3, с. 184]. Метафора може виражатися усіма значущими частинами мови та виконувати функції будь-якого члена речення [4, с. 43]. Наприклад, у наведеному нижче реченні метафора, що виражається дієсловом **to turn** (точити, обточувати на токарному верстаті) та виконує функцію присудка, поширюється обставинами місця та мети:

*All that the world had counted beautiful could be trained, **turned on the lathe of practice to become a dangerous weapon*** [10, с. 50].

Порівняння є ще одним поширеним засобом образності у тексті роману. Це стилістичний прийом, в основі якого лежить часткове уподібнення двох об'єктів (або їх властивостей), що належать до різних класів. Порівнювані предмети не ідентичні повністю, вони лише нагадують один одного. Констатація їх часткової подібності дає нове сприйняття предмета. Порівняння – це структура, що складається з двох компонентів: суб'єкта порівняння (the tenor) та об'єкта порівняння (the vehicle), поєднаних формальними показниками розумової операції уподібнення, такими як «like», «as», «as though», «as like», «such as», «as...as» [5, с. 183]. На відміну від звичайного зіставлення, порівняння використовуються для експресивності, емоційності, індивідуальності опису:

*His loose hair, unbraided and unclasped, curtained his face **like a temple mystery*** [10, с. 176].

Переважна більшість стилістичних засобів у романі «*Swordpoint*» пов'язана з описом зовнішності персонажів, їхніх дій, їхніх манер. Це зумовлено тим, що, як вже зазначалося, у творах піджанру фентезі характерів персонажі, їхній зовнішній вигляд, особистості, їхні взаємини стоять у центрі сюжету. Так, загадковість і витонченість герцогині Діани та її нащадка підкреслюється використанням епітетів, в основі яких лежить порівняння з коштовностями (***emerald eyes; silver laughter***). На противагу їм відкритість та чесність лорда Майкла та фехтувальника Річарда Е. Кушнер передає за допомогою порівнянь з природою (***eyes (...) of colour blue-green as a sea; lavender eyes***). Спритність Кетрін (колишньої мешканки злиденної частини міста) відтворюється за допомогою метафоричного епітета **fox-coloured hair**, в основі якого лежить порівняння з лисицею, хитрим хижим звіром.

Значну увагу автор приділяє і добору засобів образності для зображення світосприйняття персонажів. Наприклад, з точки зору фехтувальника процес пошиття одягу описується як двобій за допомогою розгорнутою метафори:

*It made him nervous to stand still while **the man attacked him with chalk and tape and pins for his measurements, muttering strange formulae under his breath*** [10, с. 126].

А з точки зору молодого аристократа двобій між двома фехтувальниками зображений як наукова дискусія:

*It was almost too fast for Michael to follow now (...); **like trying to follow an argument between two scholars fluent in a foreign language, rich with obscure textual references*** [10, с. 163].

Не меншу увагу Е. Кушнер приділяє й антуражу, розпочинаючи історію описом місцевості. Тут використана низка яскравих метафор та порівнянь, які надають творі елементу казковості. Так, злиденний район міста та його занедбані будинки зображуються, як чудовиська,

а крапля крові на снігу порівнюється водночас з рубіном та плямою від червоного вина на мереживній манжеті:

Only here and there a window, its glass long shattered, gaped like a black mouth with broken teeth, sucking snow into its maw [10, с. 1].

Let the fairy-tale begin on a winter's morning, then, with one drop of blood new-fallen on the ivory snow: a drop as bright as a clear-cut ruby, red as the single spot of claret on the lace cuff [10, с. 1].

Щасливий фінал історії автор також підкреслює поєднанням образних засобів, порівнюючи теплу весняну ніч із котом, що надає ефекту затишку та умиротворення.

The warm spring night curls itself silently around Riverside like a sleepy cat [10, с. 286].

Як вже зазначалось, однією з характеристик фентезі характерів є іронічність. Іронія – це висловлення насмішки шляхом використання слова у значенні, протилежному його основному значенню, та з протилежними йому конотаціями [1, с. 86]. Зміна напрямку оцінювання зумовлена контекстом, таким чином слово у позитивному значенні сприймається як негативне і навпаки.

В.А. Кухаренко виділяє два типи іронії: дослівну та розгорнуту. До першого типу належать такі стилістичні засоби, у яких можна вирізнити кожне окреме слово з діаметрально протилежним до словникового контекстуальним значенням. Проте зустрічаються випадки, коли неможливо виділити окреме слово, у значенні якого відбувається суперечність між сказаним та тим, що мається на увазі. У таких випадках ефект іронії створюється кількома висловлюваннями протягом усього тексту. Такий тип іронії називається розгорнутим та виникає завдяки розбіжностям у думках автора та загальноприйнятих моральних та етичних кодах [4, с. 52].

У романі «Swordspoint» іронія представлена головним чином у репліках персонажів та їхніх оцінках подій або інших персонажів. Зокрема у діалозі двох друзів через метафори автор передає насмішку з нової моди давати складні назви кольорам тканин:

'It's brown,' Alec said. "Apples of Delight", ' he further scoffed as they left the establishment. 'Peaches of Misery: another brown, like bruised fruit. Pears of Pomposity. Woeful Walnut [10, с. 127].

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Як ми бачимо, піджанр фентезі характерів є мало поширеним, проте досить цікавим для дослідження. Він має значні відмінності від класичного фентезі, будучи більш наближеним до історичних романів. Основними його характеристиками називають підкреслений антропоцентризм, велику роль суспільства у сюжеті, простоту і в той же час вишуканість стилю, звуження масштабу подій, майже повну відсутність магії та іронічність. Твором-маніфестом цього жанру є роман Е. Кушнер «Swordspoint: A Melodrama of Manners». Цей роман має вишуканий стиль, у якому домінують яскраві епітети, метафори та порівняння, пов'язані переважно із зовнішністю, діяльністю, характерами, манерами та взаємодією персонажів. Проте особливості цього піджанру потребують більш детального дослідження та аналізу як з точки зору мовознавства, так і з точки зору літературознавства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арнольд И.В. Стилистика современного английского языка (стилистика декодирования.) / И.В. Арнольд. – М.: Флинта-Наука, 2009. – 384 с.
2. Зайченко Ю. О. Фентезі як жанр сучасної художньої літератури / Юлія Олегівна Зайченко. // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія "Філологія (мовознавство)". – 2015. – № 21. – С. 250–254.
3. Клюев Е.В. Риторика: Инвенция. Диспозиция. Элокуция: Учебн. пособие для вузов / Е.В. Клюев. – М.: ПРИОР, 1999. – 271с.
4. Кухаренко В.А. Практикум з стилістики англійської мови: Підручник / Валерія Андріївна Кухаренко. – Вінниця: Нова Книга, 2000. – 160 с.
5. Стилистика английского языка / [Мороховский А.Н., Воробьева О.П., Лихошерст Н.И., Тимошенко Э.В.]. – К.: Вища школа, 1984. – 248 с.
6. Clute J. The Encyclopedia of Fantasy / J. Clute, J. Grant. – London: Orbit Books, 1997. – 832 p.
7. Fantasy of manners [Електронний ресурс] // Wikipedia – Режим доступу до ресурсу: https://en.wikipedia.org/wiki/Fantasy_of_manners.
8. Panel Report: Fantasy of Manners [Електронний ресурс] // Noreascon 4: The 62nd World Science Fiction Convention. – 2004. – Режим доступу до ресурсу: http://www.noreascon.org/weblogs/live/2004/09/panel_report_fa.html.
9. Walton J. Fantasy of Manners [Електронний ресурс] / Jo Walton. – 2008. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.tor.com/2008/11/13/fantasy-of-manners/>.

Джерела ілюстративного матеріалу:

10. Kushner E. *Swordspoint* : [novel] / Ellen Kushner. – New York City: Bantam Spectra, 2003. – 329 p.

Зайченко Ю.О. Стилiстическіе приеми в поджанре фэнтези нравов (на материале романа Э. Кушнер «Swordspoint»). Стаття посвячена анализу основных жанровых и стилестических характеристик поджанра фэнтези характеров (fantasy of manners). Материалом исследования послужил роман «Swordspoint: A Melodrama of Manners» современной американской писательницы Элен Кушнер, который считается одним из ключевых произведений этого поджанра. Рассматривается определение термина «фэнтези характеров», социальные и литературные предпосылки его создания, анализируются сюжетные особенности романа «Swordspoint», подчеркиваются черты, которые отличают произведения поджанра фэнтези характеров от других разновидностей жанра фэнтези. В статье дается анализ стилестических приемов, которые чаще всего использовались Е. Кушнер при написании романа «Swordspoint», предоставляется их краткая характеристика, в частности определения, основные функции и способы образования. Особое внимание уделяется тематическим полям, в рамках которых функционируют стилестические приемы в романе.

Ключевые слова: фэнтези нравов, маннерпанк, стилестические приемы, эпитет, метафора, сравнение, ирония.

Zaichenko Y. O. Stylistic Devices in Fantasy of Manners Texts (Based on the “Swordspoint” Novel by E. Kushner). *This article is devoted to the analysis of main genre and stylistic characteristics of the fantasy of manners (or mannerpunk) subgenre. The novel “Swordspoint: A Melodrama of Manners” written by the contemporary American writer Ellen Kushner served as data for study since it is considered to be one of the key works of the fantasy of manners subgenre. We examine the definition of the term “fantasy of manners”, literary and social conditions of its creation, analyze some distinctive features of the plot of the “Swordspoint” novel, highlight the features that distinguish the fantasy of manners texts from other kinds of fantasy. The article deals with the analysis of stylistic devices most commonly used by E. Kushner while writing the “Swordspoint” novel, gives their brief description, including the definition, basic functions and methods of formation. Special attention is paid to the thematic fields within which the stylistic devices in the novel are used.*

Key words: fantasy of manners, mannerpunk, stylistic devices, epithet, metaphor, simile, irony.

Наталія Ізотова
(Київ)

УДК 811.111'42

ЛІНГВОПОЕТИКА «Я-ІНШИЙ» В АВТОБІОГРАФІЧНИХ ТВОРАХ ДЖ. М. КУТЗЕЕ

У статті з опорою на філософські, психологічні та соціологічні здобутки, запропонована та описана модель вивчення діади «Я-Інший» в лінгвопоетологічному ключі на матеріалі автобіографічних творів Дж. М. Кутзее. Зазначена модель охоплює три «его-сфери» – «Я-Інший – соціум», «Я-Інший – внутрішній світ», «Я-Інший – зовнішній світ», які визначають вектори репрезентації авторської / персонажної ідентичності в досліджуваних романах. Розроблено методику дослідження особливостей вербальної актуалізації «Я-Інший», що передбачає виокремлення егореференційних контекстів, ідентифікацію в них егоцентричних елементів, аналіз слів і висловлювань егоцентричної природи в термінах пропозицій та угруповання лексичного матеріалу відповідно до его-сфер. Особливу увагу приділено з'ясуванню жанрової природи автобіографічних творів Дж. М. Кутзее, які порушують конвенційні формули автобіографічного письма.

Ключові слова: жанр, автобіографічний роман, «Я-Інший», егореференція, его-сфера, пропозиція.

Постановка проблеми. Невід'ємними рисами роману кінця ХХ – початку ХХІ століття визнаються, з одного боку, багатоплановість, полістилiстика та гетерогенність, а з іншого – «вільна форма» [6, с. 6], що надає неабиякі можливості для авторського експериментування з

цим жанром. Творчiсть вiдомого пiвденно-африканського письменника, нобелiвського лауреата, Дж. М. Кутзее являє собою приклад «докоринної змiни» [17] традицiйних жанрових формул. Матерiалом цiєї розвiдки слугують два романи Дж. М. Кутзее “*Boyhood*” («Дитинство») та “*Youth*” («Молодiсть»), в яких автор переглядає, зокрема, конвенцiйну природу автобiографiї. Визначаючи жанровий статус своїх автобiографiчних творiв, Дж. М. Кутзее назвав їх iншобiографiями (“*autrebiography*”) [15, с. 394], передовсiм, завдяки нетиповiй для автобiографiчного письма оповiднiй перспективi. Замiсть традицiйного для автобiографiї повiстування вiд першої особи, Дж. М. Кутзее обирає виклад автобiографiчних подiй вiд третьої особи.

В автобiографiях вiд третьої особи криється певний парадокс [19, с. 28], який полягає у тому, що «Я» автора осмислюється як Iнший. Пiдгрунтя розумiння та iнтерпретацiї такої форми автобiографiї криється у вiдомiй формулi французького поету А. Рембо «Я – це Iнший», яка «вказує на дистанцiю мiж реальним «Я» автора i тим iншим, яким його «Я» постає в лiтературнiй творчостi» [11, с. 23].

Аналіз останнiх досліджень i публікацiй. Феномен Iншого є одним з ключових у фiлософськiй та культурологiчнiй думцi кiнця ХХ – початку ХХI столiття [див.: 3; 4; 5; 9; 10; 11; 13]. У царинi фiлософiї вивчення «Я–Iнший» вiдбувається у трьох головних напрямках: екзистенцiально-феноменологiчному, герменевтико-дiалогiчному та постструктуралiстському [див.: 10, с. 51–70]. Згiдно першого, «Iнший» персонiфiкується, надiляється екзистенцiально-феноменологiчною данiстю (має тiло, свiдомiсть, модель поведiнки) i вступає в дiалогiчнi та / або полiлогiчнi стосунки з «Я», якi виявляються у взаємному спостереженнi i рефлексiї. Герменевтико-дiалогiчний розглядає «Iншого» як конкретного суб’єкта, що має певнi якостi i властивостi. Даний пiдхiд спирається на думку Г.-Г. Гадамера про те, що зрозумiти «Iншого» означає зумiти з позицiї «Iншого» побачити самого себе [3]; твердження П. Рiкоєора, яким наголошується, що «Я» є собою у тiй мiрi, в якiй «Я» є «Iншим» [9, с. 278]; дiалогiчну концепцiю М. М. Бахтiна, де пiдкреслюється, що людина може пiзнати себе лише у ситуацiї зустрiчi з «Iншим», адже «Iнший» є необхідним i ключовим елементом iдентичностi людини, її самоiдентифiкацiї [1, с. 47]. Так, згiдно М. М. Бахтiна, для себе людина нiколи не є цiлiсною i завершеною, а у всiй повнотi пiзнати її може лише «Iнший». «Iнший» передує будь-якому «Я» i тiльки присутнiсть «Iншого» надає можливiсть «Я» проявитися у свiтi, тому що тiльки завдяки вiдображенню в «Iншому» суб’єкт набуває буття [див.: 13]. Водночас, «Я» вiдрiзняється вiд «Iншого», з огляду на те, що 1) кожен займає єдине мiсце в буттi; 2) «Я» абсолютно по-iншому переживає себе самого i Iншого; 3) обидва мають iнше переживання внутрiшнiх i зовнiшнiх кордонiв самоiдентифiкацiї [1, с. 47]. Постструктуралiстське бачення «Я–Iнший» базується на визнаннi фрагментарної [4] та гетерогенної [5] природи людини, яка може бути зiбрана лише через «Iншого» [4]. Вiдповiдно, «процес самоiдентифiкацiї, самознаходження, самототожностi завжди йде лише через синтез з образами «Я», що є моїми «Iншими» [10, с. 61]

В психологiї вiдмова вiд власного «Я», намагання представити себе у третiй особi, безперечно, є iлюстрацiєю механiзму вiдчуження вiд свого «Я», об’єктивацiї самого себе, намагання позаситуативно подивитися на те, що вiдбувається. Тут парадоксальним чином перетинаються два процеси: процес регресiї до доособистiсного бачення свiту, коли людина не несе вiдповiдальностi за наслiдки власних соцiальних дiй, оскiльки не усвiдомлює власного «Я», i, завдяки цьому, нiби «об’єктивування» подiй, тобто максимально правдивий, позбавлений усiякого суб’єктивного впливу погляд на життя.

У лiнгвопоетологiчному ключi **актуальними** видаються питання, пов’язанi з розкриттям специфiки вербальної манiфестацiї дiади «Я–Iнший» та з огляду на iндивiдуально-авторське бачення цiєї концепцiї. Важливим є й смисловий аспект реалiзацiї формули «Я–Iнший», а також специфiка її функцiонування в художньому творi.

Мета статтi полягає у висвiтленнi лiнгвопоетологiчних особливостей реалiзацiї дiади «Я–Iнший» в автобiографiчних романах Дж. М. Кутзее “*Boyhood*” («Дитинство») та “*Youth*” («Молодiсть») як певного художнього прийому, що слугує засобом iдентифiкацiї автора / персонажа в автобiографiчному творi. Для досягнення поставленої мети вважаємо за необхідне розв’язати такi **завдання**: 1) узагальнити змiст дiади «Я–Iнший» в контекстi фiлософських, соцiологiчних, психологiчних та лiтературознавчих досліджень; 2) розкрити жанрову природу

автобiографiчних творiв Дж. М. Кутзее; 3) охарактеризувати «Я–iнший» як художнiй прийом, що слугує пiдґрунтям iндивiдуально-авторської деконструкцiї жанру автобiографiї; 4) запропонувати модель вивчення вербальної актуалiзацiї зазначеної дiади; 5) описати функцiональний аспект манiфестацiї «Я–iнший» в автобiографiчних творах Дж. М. Кутзее.

Виклад основного матерiалу дослідження. Автобiографiчна проза Дж. М. Кутзее представлена трилогiєю “Scenes from Provincial Life” («Сцени провiнцiйного життя»), що складається з романiв “*Boyhood*” («Дитинство»), “*Youth*” («Молодiсть»), “*Summertime*” («Лiтня пора»), написаних на рiзних етапах творчої дiяльностi письменника, починаючи з 1997 i закiнчуючи 2009 роком. Кожен з творiв повiстує про певний вiдрiзок життя письменника.

Дiї роману “*Boyhood*”, зокрема, охоплюють перiод з 1950 по 1953 рiк i зображують дитинство Джона Кутзее у вiцi вiд десяти до тринадцяти рокiв. Цей час Джон провiв разом з своєю сiм’єю у провiнцiйному мiстi Вустер, а згодом у Кейптаунi, куди вiн переїхав разом iз своєю сiм’єю.

Роман “*Youth*” наратує про роки становлення Джона, зосереджуючись на його життi мiж 20 i 24 роками, тобто впродовж 1959 та 1964 рокiв. Тодi Джон був студентом унiверситету в Кейптаунi. Отримавши диплом з математики, Джон переїздить до Лондона, де починає працювати комп’ютерним програмiстом. Бажання залишити рiдну краiну було зумовлене, з одного боку, його письменницькими амбiцiями, а з iншого, складною полiтичною ситуацiєю у Пiвденнiй Африцi. Переломною для Дж. М. Кутзее виявилася Шарпевiльська рiзанина 21 березня 1960 року, коли полiцiя відкрила вогонь по натовпу чорношкiрих, в результатi чого загинуло бiльше шiстдесятi людей.

Провiдними жанровими рисами класичної автобiографiї, згiдно вiдомого французького фiлософа i розбудовника теорiї автобiографiї Ф. Лежена, є прозова (оповiдна) форма викладу подiй, тематична зумовленiсть життям iндивiдуума, його / її iндивiдуальною iсторiєю, iдентичнiсть бiографiчного автора (реальної особи) i наратора (оповiдача) та iдентичнiсть наратора i протагонiста, або ретроспективна орієнтацiя наратора [див.: 20].

Стрижневим для автобiографiчних творiв є тип угоди мiж автором i читачем, так званий «автобiографiчний пакт», згiдно якому автор автобiографiї iмплицитно стверджує, що вiн є тiєю людиною, яку представляє, i що автор i герой є однiєю i тiєю ж самою особою [10, с. 202].

Для автобiографiчних творiв кiнця ХХ – початку ХХI столiття властива деконструкцiя жанрового канону автобiографiї, зокрема, шляхом вiдчуження автобiографа вiд свого минулого, так само як i вiд свого «Я» [22, с. 5], результатом чого є «розщеплена iнтенцiональнiсть»: «Я» стає «Вiн» [там само, с. 9].

Повiстування вiд третьої особи в автобiографiчних творах Дж. М. Кутзее “*Boyhood*”, “*Youth*” є ретельно продуманою технiкою i створює низку стилiстичних ефектiв [див.: 17; 18; 19; 21; 23]. Перш за все, стратегiя оповiдi вiд третьої особи слугує своерiдним сигналом фiкцiональностi автобiографiї, якою автор звiльняє себе вiд вiдповiдальностi за правдивiсть оповiдi i ставить пiд сумнiв будь-яку суб’ективнiсть твору. Це, своєю чергою, заважає читачевi урiвнювати персонаж роману з реальним письменником твору [23, с. 9]. Вiдповiдно, програма прочитання таких творiв визначається не «автобiографiчним», а «романним пактом» [19, с. 42]. Тут вiдбувається жанрова iнтерференцiя – одночасне поєднання рис роману i автобiографiї. В таких автобiографiях головний герой сприймається скорiше як бiографiчний, нiж автобiографiчний [18, с. 158].

По-друге, оповiдь вiд третьої особи в автобiографiчному тексті слугує прийомом дистанцiювання автора / наратора вiд персонажа твору; засобом вiдчуження вiд власного «Я» i фiкцiонального перетворення в «iншого» [21].

Завдяки такiй оповiднiй перспективi, автобiографiчнi твори Дж. М. Кутзее весь час «балансують» мiж автобiографiєю, що базується на фактах особистого життя; автобiографiчним романом, де вiдбувається охудожнення документальної основи за допомогою авторської уяви i вимислу i бiографiї, що ґрунтується на документалiзми.

Спираючись на фiлософське i психологiчне тлумачення дiади «Я–iнший» [див.: 10; 13], рiзноманiтнi типи вiдношень мiж «Я» та «iншим», описанi з соцiологiчної точки зору [10, с. 62], а також ймовiрнi ракурси концептуалiзацiї «iншого», де «iнший» постає як 1) свiт, середа, що

оточує; 2) інша людина, Ти; 3) інший-всередині-мене (Alter Ego) [7, с. 5], пропонуємо застосувати для лінгвопоетологічного моделювання авторської / персонажної ідентичності в автобіографічних романах Дж. М. Кутзее «*его-модель*», яка охоплює три *его-сфери*. Під *его-сферою* в нашому дослідженні будемо розуміти коло живих істот, об'єктів, реалій, які у той або інший спосіб причетні до самості людини, і безпосередньо чи опосередковано її характеризують.

У романах Дж. М. Кутзее конструювання авторської / персонажної ідентичності здійснюється в межах трьох головних *его-сфер*: 1) «*Я–Інший – соціум*», що віддзеркалює різноманітні стосунки головного героя автобіографічних творів з родичами, однолітками, іншими людьми зі свого оточення; 2) «*Я–Інший – зовнішній світ*», яка маркує взаємодію персонажа з об'єктами та явищами дійсності, що його оточують; 3) «*Я–Інший – внутрішній світ*», що відбиває стосунки персонажа з самим собою [пор.: 7].

Методика дослідження вербального втілення концепції «Я–Інший» в автобіографічному наративі Дж. М. Кутзее передбачає такі етапи. *Перший етап* пов'язаний з «*его-розміткою*» художнього твору, що включає виокремлення фрагментів художнього тексту, які описують взаємодію персонажа з 1) соціумом (родичами, однолітками, колегами, іншими людьми з оточення персонажа); 2) зовнішнім світом (дійсністю) (сукупністю природних та соціально-політичних явищ); 3) самим собою (внутрішнім світом). Будемо називати такі контексти *егореференційними*. Підґрунтям зазначених контекстів слугує *егореференція* – властивість індивідууму співвідносити себе і свою діяльність в цілому і мовленнєво-мисленнєву зокрема з оточуючим світом у просторово-часовій проекції [14, с. 144].

Другий етап полягає в ідентифікації в межах егореференційних контекстів егоцентричних мовних одиниць, тобто слів і висловлень, що орієнтовані на «Его», на «Я» того, хто говорить» [8, с. 97; 12, с. 224].

Третій етап включає аналіз виокремлених контекстів у термінах пропозицій. Застосування пропозиційного аналізу для вивчення авторської / персонажної ідентичності в автобіографічній оповіді пояснюється тим, що, з одного боку, пропозиційність визнається однією з конститутивних ознак наративу [16], а з іншого – властивістю пропозиції слугувати найменшою одиницею знання, яке може бути оформлене в окреме висловлення, та засобом вербальної репрезентації певної події чи ситуації. У зв'язку з цим, істотною є двоїста природа пропозиції, тобто складеність із диктуму (об'єктивного компонент пропозиції) і модусу (оцінки ситуації). У тексті диктальна інформація обов'язково «упаковується» разом із модусною, оціночною. Тож пропозиція не вичерпується характеристикою формальних ознак певної ситуації чи події, а може відображати різного плану емоційні характеристики, нести прагматичне навантаження, пов'язуючи висловлення як з мовним, так і з позамовним оточенням [2].

Четвертий етап передбачає угруповання виокремлених мовних одиниць в окремі тематичні блоки, які відповідають конкретним *его-сферам* персонажа. Розглянемо особливості вербального втілення діади «Я–Інший» в аналізованих романах Дж. М. Кутзее.

Его-сфера «Я–Інший-соціум» розкривається, передусім, через взаємодію Джона зі своєю мамою та батьком. Стосунки з мамою, зокрема, мають полярний та нестабільний характер: від любові, неможливості існування без матері, до відкритого обурення, протистояння їй. Наприклад:

He cannot imagine his mother dying. She is the firmest thing in his life. She is the rock on which he stands. Without her he would be nothing (24, p. 31).

He wants her always to in the house, waiting for him when he comes home (ibid., p. 5).

He is ashamed with his mother for the crudeness with which she talks about money (ibid., p. 29).

It was to escape the oppressiveness of his family that he left home. [...] Though they live only a short walk away, he doesn't visit. [...] Now that he has his own income, he uses his independence to exclude his parents from his life (ibid., p. 158).

У виокремлених егореференційних контекстах мати Джона постає як надійна людина, оплот їхньої родини, любляча і турботлива мати. Вербально ця ідея передана метафорами *the firmest thing in his life* (найміцніша річ у його житті) та *the rock on which he stands* (скала, на якій він стоїть). Без матері хлопчик не уявляє свого життя: *Without her he would be nothing* (без неї він

ніщо), *He wants her always to in the house, waiting for him when he comes home* (Він хотів, щоб мати завжди була дома, чекаючи на його прихід).

З іншого боку, Джон відчував обурення до своєї матері, на що вказує прикметник *ashamed* (соромливий) та іменника *crudeness* (образливість). Сім'я у Джона асоціюється з жорстокістю і деспотичністю (*the oppressiveness of his family*). Тому він намагається якнайшвидше відсторонитися від неї (*he doesn't visit* – не відвідує; *to exclude his parents from his life* – викреслити свою сім'ю з життя).

Его-сфера «Я–Інший–внутрішній світ» розкривається, більшою мірою, через саморефлексію персонажа. Наприклад:

He knows he is a liar, knows he is bad, but he refuses to change. He doesn't change. His difference from other boys may be bound up with his mother and his unnatural family, but is bound up with his lying too (ibid., p. 30) [...]

He is a liar and he is cold-hearted too: a liar to the world in general and cold-hearted towards his mother. It pains his mother, he can see, that he is steadily growing away from her. Nevertheless he hardens his heart and will not relent. His only excuse is that he is merciless to himself too. He lies but he doesn't lie to himself (ibid., p. 30).

Виокремлений егореференційний контекст містить роздуми головного героя про свою поведінку і ставлення до матері. Безжална (*merciless to himself*) самокритичність Джона вербально втілюються негативно маркованими словами, а саме: іменником *liar* (брехун); прикметниками *bad* (поганий) та *cold-hearted* (безсердечний, черствий), дієсловами *pain* (біль), що виражає реакцію матері на таку поведінку Джона, *grow away* (відсторонюватися), яке вказує на дистанцію між ним і матір'ю. Небажання змінити такий формат відношень передано метафорою *he hardens his heart* (робитися жорстоким) та дієсловами *refuses* (відмовляється) у реченні *he refuses to change* (відмовляється змінюватися), а також дієсловами у негативній формі *doesn't change* (не змінюється) і *will not relent* (не пом'якшає). Емоційне напруження додатково досягається повторенням слова *liar* та його дериватів.

Его-сфера «Я–Інший–зовнішній світ» специфікується у двох аналізованих романах крізь призму ставлення Джона-хлопчика і Джона-юнака до Південної Африки. Слід зазначити, що тема Південної Африки є наскрізною для всіх автобіографічних романів Дж. М. Кутзе. Так, у романі “*Boyhood*” Південна Африка представлена як хвора країна, де панує беззаконня, корупція і дискримінація та всепроникливе насилля [17, с. 105]. Наприклад:

What he hates most about Worcester, what most makes him want to escape, is the rage and resentment that he senses crackling through the Afrikaans boys. He fears and loathes the hulking, barefoot Afrikaans in their tight short trousers, particularly the older boys, who, given half a chance, will take you off to some quite place in the veld and violate you in ways he has heard leeringly alluded to [...] (ibid., p. 5)

Негативне ставлення Джона до ситуації у Південній Африці тих часів вербалізовано за допомогою низки негативно маркованої лексики: *hates* (ненавидить), *the rage and resentment* (гнів і озлоблення), *fears and loathes* (боїться і відчуває ненависть), *violate* (застосовувати насилля), *leeringly* (злобно).

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Таким чином, проведений аналіз показав, що застосована у роботі модель «его-сфер» є досить ефективною для виявлення лінгвопоетологічних особливостей втілення діади «Я–Інший» в автобіографічних творах Дж. М. Кутзе. Перш за все, така модель охоплює базові вектори, за якими відбувається самоідентифікація головного героя у художньому творі, а саме, соціум, зовнішній і внутрішній світи героя. По-друге, модель «его-сфер» сфокусована саме на вербальному рівні актуалізації діади «Я–Інший», тобто націлена на встановлення словесних засобів втілення концепції «Я–Інший» в автобіографічних творах Дж. М. Кутзе. У перспективі маємо на меті з'ясувати, яким чином композиція і сюжет автобіографій Дж. М. Кутзе сприяють реалізації концепції «Я–Інший».

ЛІТЕРАТУРА

1. Бахтин М. М. Автор и герой в эстетической деятельности // М. М. Бахтин Автор и герой: к философским основаниям гуманитарных наук / сост. С. Г. Бочаров. – СПб.: Азбука, 2000. – С. 3–226.

2. Белов В. А. Пропозициональная организация текста (на материале романа А. Белого «Петербург») : автореф. дис. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.01. «Русский язык» / В. А. Белов. – Череповец, 2011. – 20 с.
3. Гадамер Г.-Г. Искусство и подражание // Г.-Г. Гадамер Актуальность прекрасного. – М.: Искусство, 1991. – С. 228–241.
4. Деррида Ж. Письмо и различие / Ж. Деррида. – М.: Академический проект, 2000. – 495 с.
5. Кристева Ю. От одной идентичности к другой / Ю. Кристева; [пер. с франц.] / От Я к Другому : [сб. переводов по вопросам интересубъективности, коммуникации, диалога]. – Минск: «Менск», 1997. – С. 254–275.
6. Пестерев В. А. Модификации романной формы в прозе Запада второй половины XX столетия / В. А. Пестерев. – Волгоград: Изд-во ВолГУ, 1999. – 312 с.
7. Породин И. В. Лингвопоэтические средства выражения эгоцентрической точки зрения в литературном тексте (на материале современной немецкоязычной художественной прозы) : автореф. дис. ... канд. филол. наук: спец. 10.02.04 «Германские языки», СПб., 2006. – 23 с.
8. Рассел Б. Человеческое познание. Его сфера и границы / Б. Рассел. – К.: «Ника-Центр», «Вист-С», 1997. – 278 с.
9. Рикер П. Герменевтика и феноменология // П. Рикер Конфликт интерпретаций – М.: Канон-Пресс-Ц : Кучково поле, 2002. – С. 271–298.
10. Рязузова Е. В. Социальная психология репрезентации взаимодействия «Я-Другой»: учеб. пос. / Е. В. Рязузова. – Саратов: СГУ, 2014. – 199 с.
11. Симонова Л. А. Французская проза первой половины XIX века и проблема личного письма : автореф. дис. ... доктора филол. наук: спец. 10.01.03 «Литература народов стран зарубежья (европейская и американская литература)», М., 2006. – 47 с.
12. Степанов Ю. С. В трехмерном пространстве языка: Семиотические проблемы лингвистики, философии, искусства / Ю. С. Степанов / отв. ред. В. П. Нерознак. – М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2013. – 336 с.
13. Суковатая В. А. Лицо другого: телесные образы в культурной антропологии / В. А. Суковатая. – Харьков: ХНУ им. В. Н. Казарина, 2009. – 518 с.
14. Хомякова Е.Г. Эгоцентризм речемыслительной деятельности. – СПб.: Изд-во СПб. ун-та, 2002. – 220 с.
15. Coetzee J. M. Doubling the Point: Essays and Interviews. [ed. by D. Attwell] / J. M. Coetzee. – Cambridge: Harvard University Press, 2014. – 438 p.
16. Fludernik M. An introduction to narratology / M. Fludernik. – N. Y.: Routledge, 2009. – 200 p.
17. Kusek P. Writing Oneself, Writing the Other: J. M. Coetzee's Fictional Autobiography in Boyhood, Youth and Summertime / P. Kusek // Werkwinkel. – 2012. - #7. – P. 97–116.
18. Lenta M. Autobiography: J. M. Coetzee's Boyhood and Youth / M. Lenta // English in Africa. – May 2003. – Vol. 30, No 1. – P. 157–169.
19. Lejeune P. Autobiography in the Third Person / P. Lejeune // Self-Confrontation and Social Vision. – 1977. – V. 9, #1. – 27–50.
20. Lejeune Ph. On autobiography (Theory and history of literature) / Ph. Lejeune. – Minneapolis: University of Minnesota Press, 1989. – 320 с.
21. Postcolonial traumas: Memory, narrative, resistance / ed. by A. Ward. – N. J.: Palgrave Macmillan, 2015. – 235 p.
22. Renza L. A. The Veto of the Imagination: A Theory of Autobiography / L. A. Renza // New Literary History: Self-Confrontation and Social Vision. – 1977. – #9. P. 1–26.
23. Tlustý J. On Unreliability of Memories: J. M. Coetzee' Autofictional Trilogy / J. Tlustý // Travelling Texts: J. M. Coetzee and Other Writers / ed. B. Kucala, R. Kusek. – Warszawa: Peter Lang Edition. – 2014. – Vol.10. – С. 225–237.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

24. Coetzee J. M. Scenes from Provincial Life: Boyhood, Youth, Summertime / J. M. Coetzee. – N. Y.: Penguin Books, 2014. – 484 p.

Изотова Н. П. Лингвопоэтика «Я–Другой» в автобиографических произведениях Дж. М. Кутзее. В статье с опорой на философские, психологические и социологические практики изучения диады «Я–Другой», предложена и описана модель ее лингвопоэтического воплощения в автобиографических романах Дж. М. Кутзее. Такая модель охватывает три «эго-сферы» – «Я–Другой – социум», «Я–Другой – внутренний мир», «Я–Другой – внешний мир», определяющие векторы авторской / персонажной идентичности в проанализированных романах. Разработана методика изучения особенностей вербальной экспликации «Я–Другой», которая предполагает выделение эгореференциальных контекстов, идентификацию в них эгоцентрических элементов, анализ слов и выражений эгореференциальной природы в терминах пропозиций и группировку лексического материала в соответствии с «эго-сферами». Особое внимание уделено выяснению жанровой специфики автобиографических романов Дж. М. Кутзее, которые нарушают конвенциональные формулы автобиографического письма.

Ключевые слова: жанр, автобиографический роман, «Я–Другой», эгореференция, эго-сфера, пропозиция.

Izotova N. P. Linguistic Poetics of “Self is Other” in J. M. Coetzee’s autobiographical fiction.

Based on philosophical, psychological, and sociological findings, a model of linguistic and poetic manifestation of “Self is Other” binary pair is introduced and tested in J. M. Coetzee’s autobiographical fiction. Such a model embraces three “ego-spheres” – “Self is Other” – society”, “Self is Other” – outer world”, “Self is Other” – inner world”. These spheres govern the vectors of author / character identification in J. M. Coetzee’s autobiographical writing. A methodology of “Self is Other” verbal manifestation is elaborated. It encompasses four basic stages: the selection of ego-referential contexts in the texts under consideration; the identification of egocentric elements in such contexts, the analysis of egocentric words and phrases in terms of propositions; and the compilation of the lexical material with regard to the three “ego-spheres”. Special emphasis is laid on clarifying the genre features of J. M. Coetzee’s autobiographical writing which “breaks” the conventions of traditional autobiography.

Key words: genre, autobiographical novel, “Self is Other”, ego-referentiality, ego-sphere, proposition.

Нина Кравченко
(Одесса)

УДК 811.45-16/21

**ТЕМПОРАЛЬНАЯ ОРГАНИЗАЦИЯ ПРОСИТЕЛЬНЫХ
И БЛАГОДАРСТВЕННЫХ МОЛИТВ В АНГЛИКАНСКОМ БОГОСЛУЖЕНИИ**

В статье выявлены особенности временного параметра интонации в текстах англоязычной молитвы в условиях англиканского богослужения. Рассмотрены существующие в богословской и лингвистической литературе определения молитвы и подходы к классификации молитв. На основе интенционального критерия выделены два наиболее частотных вида богослужебных молитв – просительная и благодарственная, особенности временной организации которых и были подвергнуты инструментальному анализу. Наличие общей последовательности смысловых частей в исследуемых молитвах обеспечили достоверность полученных данных. Результаты исследования позволили установить набор интегральных и дифференциальных темпоральных признаков – темпа, паузации, характеризующих исследуемые виды молитв. Выявление более яркого темпорально-паузального оформления просительной молитвы по сравнению с молитвой благодарственной дает основание предположить, что интенция выражения просьбы в целом характеризуется большей просодической маркированностью, чем интенция выражения благодарности.

Ключевые слова: просительная молитва, благодарственная молитва, интенция, темпоральные признаки, темп, паузация.

Постановка проблемы. В последние десятилетия в отечественной и зарубежной лингвистике наблюдается усиление интереса к исследованию лингвальных и экстралингвальных характеристик текстов устных молитв. Являясь жанровой разновидностью религиозного дискурса, молитва представляется его наиболее рельефным и характерным образцом и включает в себе основной интенциональный компонент религиозного дискурса — общение человека с Богом. Лингвистический анализ текстов религиозной молитвы представляет большой научный интерес, данные тексты требуют их изучения как особого вида речевой коммуникации и особого типа коммуникативных актов, относящихся к специфической религиозной сфере общения.

Анализ последних исследований и публикаций

Англиканская молитва является предметом изучения ряда богословских дисциплин. В литургики, которая относит молитву к одной из составных частей богослужения, традиционно дается описание видов молитвословий по их содержанию, рассматриваются формы произношения молитв при общественном богослужении, молитвенные формулы, определяются сходства и различия литургических молитвословий и песнопений [5]. Богословская литература обращена в первую очередь к раскрытию нравственно-этического потенциала молитвы. Многочисленные описания видов молитв ориентируют читателей на восприятие и осознание молитвы как главной святыни, духовной основы жизни христианина [4; 6; 7]. Исходя из определения молитвы как личной встречи и беседы человека с Богом католические и

англиканские догматы предлагают ее деление на основные виды. Критерии деления показывают определяющие элементы молитвы: цель, субъект и способ. Относительно своей **цели** молитвы делятся на:

молитвы преклонения — прославление Бога в признании Его величия и святости, а также зависимости человека от Него;

молитвы благодарения — выражение благодарности Богу за все дарованные Им блага;

молитвы просьбы — обращенные к Богу и основанные на вере, мольба о помощи в различных ситуациях и осознание зависимости человека от Бога (Мф 7, 7-11; Лк 11, 9-13)

молитвы о прощении — принесенное Богу извинение за совершенный грех и выражение желания возвращения к Нему (Пс. 50,19).

Однако если в богословии молитве посвящено значительное количество работ, то ее лингвистическое изучение представлено недостаточно. Подробной аргументированной классификации англиканской молитвы в настоящее время не существует.

Попытки лингвистов систематизировать существующие в богословской литературе классификации молитв привели к выделению ряда критериев, на основе которых наибольшее распространение получила следующая классификация: по параметру авторитетности создателя (канонические, неканонические); по интенционально-содержательному параметру (прошения, прославления, благодарения, покаяния, ходатайства, нарративные молитвы); по количественному параметру адресанта (личные, общие); по месту осуществления молитвы (церковные, домашние); по временному фактору (утренние, вечерние; перед едой, после еды; по дням недели; по определенным праздникам; сопровождающие обряды и др.) [3, 17].

Все вышеприведенные классификации, однако, не дают полного представления обо всем многообразии молитвенных жанров, не устанавливают критериев разграничения отдельных видов молитв, не определяют их отличительные признаки и свойства.

Целью настоящей статьи является выявление темпоральных особенностей в текстах англоязычной молитвы двух типов – просительной и благодарственной в условиях англиканского богослужения. Поставленная цель определила выполнение конкретных **задач**:

1. Выявить прагматическую направленность исследуемых типов молитв.
2. Охарактеризовать интонационные особенности каждого из видов молитв на основе слухового анализа.
3. Выявить просодические параметры, участвующие в реализации исследуемых устных молитв на основе анализа темпоральных характеристик.
4. Выявить набор интегральных и дифференциальных темпоральных признаков исследуемых видов молитвы.

Материалом исследования послужили видеозаписи 6 англиканских богослужений (2 утрени, 2 литургии, 2 вечерни), из которых тексты исследуемых молитв были затранскрибированы экспериментатором.

Изложение основного материала исследования. Для решения задач настоящего исследования предлагаем выделение следующих типов молитвословий на основе интенционального критерия. Предварительный анализ исследуемого материала позволил из молитв, используемых в англиканском богослужении, выделить 5 групп: хвалебные, благодарственные, просительные, призывательные, нарративные. Так как в настоящей статье рассматриваются только два вида молитв – просительные и благодарственные, целесообразно вкратце остановиться на их характеристике.

Просительные молитвословия представляют собой обращение к Всевышнему, Богородице, святым с какой-либо просьбой. Эти молитвы в структуре англиканского богослужения содержатся в следующих чинопоследованиях службы:

- *ектения* (suffrage)– молитвенные прошения, входящие в чин литургии и состоящие из возглашений диакона;

- *отпуст* – краткое прошение о милости Божией, произносимое священником в конце богослужения;

- *разрешительная молитва* – прошения об избавлении от грехов, с которыми священник обращается к Господу на исповеди при отпуске кающемуся исповеданных грехов либо в конце отпевания.

Благодарственные молитвословия, которые содержат изъявления признательности Спасителю, Пресвятой Деве Марии, святым за всякое благодеяние. Эти молитвы в структуре англиканского богослужения содержатся в следующих чинопоследованиях службы:

- *благодарение* – молитвы со словами благодарности, обращенными к Иисусу Христу, Богородице, Ангелу-хранителю или какому-либо святому;

- *благодарственные* молитвы по Святом Причащении – последовательность молитвословий, которые читаются после совершения таинства причащения.

Основанием для выделения этих двух видов молитв в качестве материала исследования послужило несколько факторов. Во-первых, просительные и благодарственные молитвы являются наиболее частотными в рамках англиканского богослужения. Во-вторых, как было показано выше, эти молитвы органично вплетаются во все части богослужения. В-третьих, интенция этих молитв полярно противоположна, поэтому исследование их интонационных характеристик может привести к интересным результатам. Необходимо также отметить, что в этих двух видах молитв наблюдается общая последовательность смысловых частей: вводная, основная часть (общая и частная, в которой и реализуется интенция молитвы – прошение или благодарение), заключительная.

Среди суперсегментных средств, участвующих в структурировании любого связного текста, огромная роль принадлежит характеру изменения темпа и особенностям паузации.

Темпоральная структура текстов исследуемых молитв анализировалась по следующим параметрам:

- средняя длительность слога в сверхфразовом единстве;
- средняя длительность слога во фразе;
- длительность межсинтагменных, внутрисинтагменных, межфразовых пауз.

Результаты анализа среднеслоговой длительности сверхфразовых единств, входящих в различные части каждой молитвы, представлены в таблице 1. Как следует из таблицы, несмотря на определенные различия в темпе произнесения, можно говорить об общей закономерности темпоральной организации частей проповеди.

Наибольшими значениями исследуемого параметра отличается заключение, что объясняется высокой концентрацией семантически значимых положений в этой части молитвы, произносимых с замедленным темпом.

Наименьшие значения среднеслоговой длительности наблюдаются в наиболее динамической части молитвы - общей, что является следствием коммуникативной задачи этой части проповеди – подготовка к осуществлению основной коммуникативной цели молитвы, которая затем реализуется на следующем этапе – этапе индивидуальной части, характеризующимся более высокими показателями исследуемого параметра, то есть более замедленным темпом.

Таблица 1

Усредненные значения среднеслоговой длительности СФЕ, входящих в различные части молитвы (мс)

Часть молитвы		Вид молитвы	
		просительная	благодарственная
вводная		231	224
основная	общая	226	213
	частная	237	228
заключительная		241	244
В среднем		234	227

Темп речі во ввідной часті молитви в цілому варіюється від замедленого до нормального, що в цифровому відношенні виражається в достатньо високих показателях часового параметра. В першу чергу це стосується часткового відрізка прохальної молитви, де значення середнеслогової тривалості суттєво перевищують відповідні значення середнього по тексті.

Аналізуючи зміну темпа речі в динаміці по всьому тексті, можна умовно прослідкувати основну тенденцію поведінки часової характеристики на протязі всього тексту.

Основна тенденція до зміни темпа на протязі всього тексту молитви залишається незмінною незалежно від виду молитви: якщо на початковому етапі спостерігаються високі значення середньої тривалості слога, то є темп речі священника замедлений, то при переході до основної часті темп прискорюється в частковій загальній; частковий же відрізок характеризується більш високими показателями досліджуваного параметра, що свідчить про замедленні темпа на цьому відрізку тексту; закінчення відрізняється найвищими значеннями середнеслогової тривалості, то є темп значно замедлений в цій часті тексту. Необхідно, однак, відзначити, що певні відмінності між прохальними молитвами і благодійними молитвами все ж спостерігаються: перша характеризується більш суттєвими відмінностями в показателях досліджуваного параметра, що особливо яскраво проявляється в переході від ввідної до основної часті.

Внаслідок цього, що основна часті молитви, в частковій, загальній, – найбільш різноманітна за експресивною насиченістю часті молитви, на цьому відрізку тексту спостерігається найбільша варіативність змін темпа.

В цілому текст загальної часті молитви характеризується збалансованим різноманітністю замедленого і нормального темпа.

Більш стабільними показателями досліджуваного параметра відрізняються благодійні молитви – тут діапазон між максимальними і мінімальними значеннями середньої тривалості слога становить всього 18 мс (від 238 мс до 220 мс). В прохальній молитві діапазон значно ширше – 71 мс (від 278 до 206 мс).

В закінченні, як уже вказувалося вище, зафіксовані максимальні значення середньої тривалості слога порівняно з середніми по тексті. Цю часті молитви характеризує своєрідність темпоральної організації. На початковому етапі закінчення спостерігається незначительна зміна темпа. Середня часті закінчення характеризується, в основному, замедленим темпом. На закінчувальному етапі цієї часті молитви спостерігається різке зниження темпа до дуже повільного, після чого темп значно прискорюється і кінцева фраза проноситься з нормальним темпом, близьким до прискореного, що створює своєрідний ритмічний рисунок закінчення і посилює його вплив.

Таким чином, аналіз середньої тривалості слога в різних частях досліджуваних молитв виявив найбільш високі значення параметра середнеслогової тривалості в закінченні обох видів молитви, найменші в – загальної часті молитви, що безпосередньо пов'язано з комунікативною задачею цих частей молитв.

Аналіз темпоральної структури молитви в динаміці всередині кожної з окремих частей дозволив наступне: виявити загальну для обох видів молитв закономірність в зміні темпа речі; встановити, що прохальна молитва характеризується більшим розмахом максимальних і мінімальних значень досліджуваного параметра, ніж благодійна молитва, для якої властивий більш стабільний темп на всіх відрізках тексту.

В організації тексту молитви, як і будь-якого усного тексту, немаловажну роль грають різного роду паузи. Пауза сприяє виділенню семантичного центру висловлювання і, відповідно, привертанню до нього уваги слухача. Використання пауз, варіювання їх тривалості безпосередньо впливає на виразність речі.

Нами розглядалися *синтаксическіе* паузи – внутрисинтагмні, міжсинтагмні, міжфразові. Паузи відрізняються не тільки по їх місцю і функціям в тексті, але і по тривалості. Звичайно в літературі описуються паузи *короткіе* (до 1000 мс), *середніе* (1000-2000 мс), *довгіе* (2000-3000 мс) і *сверхдовгіе* (свыше 3000 мс) [1, с.12].

Усредненные данные о процентном распределении пауз различной длительности в разных частях молитвы представлены в таблице 2.

Таблица 2

Частота встречаемости пауз различной длительности в текстах молитв (в %)

Паузы		короткие	средние	длинные	сверх- длинные
Введение	просительная	2,7	20,6	67,4	15,3
	благодарственная	5,1	17,9	59,7	17,3
общая	просительная	18,1	39,9	28,2	13,8
	благодарственная	21,6	37,8	25,5	15,1
Частная	просительная	16,2	54,1	21,8	7,9
	благодарственная	15,1	52,6	20,1	12,2
заключение	просительная	8,5	33,2	45,8	12,5
	благодарственная	6,8	39,5	43,3	11,6
в среднем по тексту	просительная	17,9	37	40,1	12,4
	благодарственная	12,2	37	37,2	14,1

Как свидетельствуют данные, представленные в таблице, тексту молитвы в целом характерно преобладание средних и длинных пауз. Короткие и сверхдлинные паузы существенно менее частотны. Для вводной части характерно преобладание длинных пауз и низкий процент употребления коротких пауз (5,1% в благодарственной молитве и 2,7% в просительной молитве).

Общая часть молитвы отличается использованием пауз различной длительности с небольшим перевесом средних пауз в обоих типах молитвы. Что касается индивидуальной части, то в ней наблюдается явный перевес пауз средней длительности. В заключительной части молитвы священники чаще всего обращаются к использованию длинных пауз (45,8% в просительной молитве и 43,3% в благодарственной молитве).

Таким образом, анализ текстовой паузации показал наличие различий (хотя и несущественных) между исследуемыми видами молитв, которые заключаются не столько в характере использования в тексте пауз различной длительности, сколько в процентном соотношении распределения пауз различной длительности по тексту. В целом для текста молитвы характерно преобладание средних и длинных пауз. Частота встречаемости пауз различной длительности в исследуемых текстах напрямую связана со структурой текста. Например, если вводная часть характеризуется преобладанием длинных пауз и ничтожно малым количеством коротких пауз, частный отрезок – превалированием пауз средней длительности, то общей части свойственно использование всех видов пауз с небольшим перевесом средних.

Выводы. Проведенное исследование позволило констатировать, что на уровне темпоральной организации прослеживаются определенные отличия между просительной и благодарственной молитвами. Эти отличия проявляются, в частности, в более яркой темпоральной организации просительной молитвы и упрощении интонационного оформления благодарственной молитвы. Такие наблюдения дают основания предположить, что интенция

выражения просьбы в целом будет характеризоваться большей просодической выделенностью, чем интенция выражения благодарности.

Перспективы дальнейших исследований видим в установлении общего набора интонационных параметров, участвующих в реализации вышеозначенных молитв, и в создании обобщенного интонационного портрета молитвословий, используемых в англиканском богослужении.

ЛИТЕРАТУРА

1. Антипова А.М. Ритмическая организация английской речи: (экспериментально-теоретическое исследование ритмообразующей функции просодии) Автореф. дис ... д-ра филол. наук: 10.02.04 / А.М. Антипова — М., 1980.-35 с.
2. Библия: Книги Священного Писания Ветхого и Нового Завета.- М.: Рос. Библ. Общество, 2001.- 1337 с.
3. Уразаева, Н. Р. Пространство в текстах молитв (на мат-ле немецкоязычных протестантских молитв / Н.Р. Уразаева // Изучение дискурса как когнитивно-прагматического феномена: межвуз. сб. науч. ст. - Сургут, 2004.- С. 81-92
4. Brümmer, V. What are we Doing when we Pray ? / V. Brümmer. London: SCM Press, 1984.- 253p.
5. Craddock, F. Preaching / F. Craddock. - Abingdon Press, 1990. – 224p.
6. Otto, R. trans. J. Harvey, The Idea of the Holy / R. Otto. - Oxford: OxfordUniversity Press, (1958/1923).- 311p.
7. Phillips, D.Z. The Concept of Prayer / D.Z. Phillips. - Oxford: Basil Blackwell, 1981.- 231p.

Кравченко Н. Темпоральна організація благальних молитов й молитов вдячності в англиканському богослужінні. У статті визначені функції часового параметру інтонації в текстах англійської молитви в умовах англиканського богослужіння. Розглянуто існуючі в теологічних і лінгвістичних працях визначення молитви та підходи до класифікації молитов. На основі критерію інтенції виділено два найбільш частотних з видів літургійних молитов - благальна молитва й молитва вдячності, особливості часової організації яких й були піддані інструментальному аналізу. Наочність загальної послідовності змістовних частин молитов, що досліджуються, забезпечили достовірність отриманих даних. Результати дослідження дозволили встановити набір інтегральних та диференційних темпоральних показників темпу, паузації, що характеризують досліджувані види молитви. Виявлення більш яскравого темпорально-паузального оформлення благальної молитви в порівнянні з молитвою подяки дозволяє зробити припущення, що інтенція вираження благання в цілому характеризується більшою просодичною маркованістю, ніж інтенція вираження подяки.

Ключові слова: благальна молитва, молитва вдячності, інтенція, темпоральні показники, темп, паузація.

Kravchenko N. Temporal Organization of Pleading and Thanksgiving Prayers in Anglican Divine Service. The article reveals the peculiarities of temporal intonation parameter in English prayer texts used in Anglican Divine Service. The definitions of the prayer and different approaches to prayers classification found in theological and linguistic literature are considered in this paper. Two most frequent types of liturgical prayers - pleading and thanksgiving prayers – have been singled out for the further instrumental analysis on the basis of their intentional criterion. The mutual sequence of the semantic parts of the prayer under analysis ensures the validity of the data received. The results of the investigation allowed to ascertain a set of integral and differential temporal characteristics of tempo and pausation typical of the given prayers. Brighter temporal-pausal organization of the pleading prayer in comparison with the thanksgiving one makes it possible to assume that in general the intention to express a plea is characterized with greater prosodic marking than the intention to express gratitude.

Key words: pleading prayer, thanksgiving prayer, intention temporal characteristics, tempo, pausation.

*Анна Марусич
(Одесса)*

УДК 811.12.72-63

ЛИНГВАЛЬНЫЕ ОСОБЕННОСТИ СТАНДАРТНЫХ ФРАЗ В СУДОХОДНОМ ДИСКУРСЕ

Статья посвящена исследованию стандартных фраз, главным образом команд, используемых в процессе профессионального морского общения и являющихся одной из составляющих судовой дискурса. Судовой дискурс рассматривается как одна из разновидностей институционального дискурса, в связи с чем в статье приведены основные определения институционального дискурса как нормативного речевого взаимодействия людей, исполняющих статусные роли в рамках социального организма. Анализ стандартных судовых команд по предложенным в работе классификациям показал высокую степень клишированности материала исследования, которая нацелена как на экономию речевых усилий, так и на обеспечение адекватной коммуникации, приводящей к нивелированию возможности ложного понимания при устном общении на море.

Ключевые слова: стандартные фразы, команды, институциональный дискурс, судовой дискурс.

Постановка проблемы. Специфика мореплавания обуславливает определенные особенности судовой дискурса. Настоящая статья посвящена рассмотрению лингвальных особенностей стандартных фраз, предназначенных для профессионального общения на море.

В качестве *объекта* исследования выбран судовой дискурс как один из видов институционального дискурса.

Предметом исследования послужили стандартные фразы, главным образом команды, используемые в процессе профессионального морского общения являющиеся одной из составляющих судовой дискурса.

Коммуникация на море отличается специфичностью вследствие ее интернационального характера. Сообщения, относящиеся к судовождению и безопасности и передаваемые с судна на берег и наоборот или с судна на судно и на судне, должны быть точными и однозначными. Это приводит к необходимости стандартизации применяемого языка. В связи с увеличением числа судов международного плавания с разноязычными командами проблемы общения могут явиться причиной опасных для судна, людей на борту и окружающей среды ситуаций. В настоящее время базовым языком международного общения выбран и закреплен нормативными актами ИМО (ИМО – International Marine Organisation) английский язык. Во избежание опасных ситуаций Ассамблея ИМО, ссылаясь на ст. 150 Конвенции о Международной морской организации, потребовала от стран-участниц, чтобы «на всех судах для переговоров в целях безопасности «мостик-мостик» и «мостик-берег», как и для переговоров между лоцманом и вахтенными на мостике, применялся английский язык. Тем самым Ассамблея ИМО признала, что «именно английский язык и его терминология, применяемая при таком общении, способствует безопасной эксплуатации судов и вносит вклад в повышение безопасности мореплавания» [7, с.4].

Анализ последних исследований и публикаций .Исходя из того, что употребление стандартных фраз, предназначенных для профессионального общения на море, осуществляется в рамках институционального дискурса, необходимо остановиться на базовых положениях дискурса в целом и институционального дискурса в частности. Общеизвестно, что дискурс – это одновременно и часть социальной жизни, и инструмент, создающий социальную жизнь. В. И. Карасик под дискурсом понимает «общение людей, рассматриваемое с позиций их принадлежности к той или иной социальной группе или применительно к той или иной типичной речеповеденческой ситуации» [1, с.193].

Одним из критериев, по которым классифицируются различные типы дискурсов, является категория формальности, основывающаяся на характере социальных отношений между говорящим и адресатом. Эта категория, выделенная А.А. Кибриком [3], коррелирует с

противопоставлением личностно–ориентированного и статусно-ориентированного дискурса, проведенного в исследованиях В.И. Карасика. Личностный дискурс представлен общением близко знакомых людей, раскрывающих друг другу свой внутренний мир. Статусно-ориентированный дискурс представляет собой «речевое взаимодействие представителей социальных групп или институтов друг с другом, с людьми, реализующими свои статусно-ролевые возможности в рамках сложившихся общественных институтов, число которых определяется потребностями общества на конкретном этапе его развития» [2,с.7].

Социальный институт, по определению М.Л. Макарова, является «культурно–специфической, нормативно организованной, конвенциональной системой форм деятельности, обусловленной общественным разделением труда, а также предназначенной для удовлетворения особых потребностей общества» [5,с.206]. Изучение институционального дискурса является *актуальным и перспективным* направлением современной лингвистики и осуществляется с различных позиций, к которым можно отнести следующие подходы: коммуникативный, структурно-синтаксический, структурно-стилистический, социально-прагматический.

Сопоставляя разговорный и институциональный дискурс, М.Л. Макаров в качестве характеристик институционального дискурса отмечает жесткую структуру при максимуме речевых ограничений, фиксированную смену коммуникативных ролей, меньшую обусловленность непосредственным контекстом, примат глобальной организации и ограниченное количество глобально определенных целей; в то время как речевой дискурс характеризуется ориентацией на процесс, минимумом речевых ограничений, свободной сменой коммуникативных ролей, обусловленностью коммуникативным контекстом, приматом локальной организации и большим количеством локальных целей [5, с.176].

М.Ю. Олешков выделяет следующие системообразующие признаки, объективно присущие институциональному дискурсу: статусно квалифицированные участники, локализованный хронотоп, конвенционально организованная в рамках данного социального института цель, ритуально зафиксированные ценности, интенционально «закрепленные» стратегии (последовательности речевых действий в типовых ситуациях), ограниченная номенклатура жанров и жестко обусловленный арсенал прецедентных феноменов (имен, высказываний, текстов и ситуаций) [6, с. 63].

Вышеизложенное позволяет определить институциональный дискурс как конвенциональное, культурно–обусловленное, нормативное речевое взаимодействие людей, принимающих на себя определенные статусные роли в рамках какого–либо социального организма, специально созданного для удовлетворения определенных потребностей общества.

Целью настоящей статьи является изучение лингвальных особенностей стандартных фраз, применяемых в условиях судоводного дискурса, как одного из разновидностей институционального дискурса.

Поставленная цель обуславливает решение следующих **задач**: рассмотреть наиболее распространённые в лингвистической литературе подходы к изучению дискурса в целом и институционального дискурса в частности, проанализировать особенности подъязыка (в других номинациях - профессионального языка [5], языка для специальных целей [4]) судоводного дискурса на основе стандартных фраз, применяемых в судовой коммуникации.

Изложение основного материала. Создание стандартных фраз представляет собой попытку отреагировать на имеющее сейчас место применения морского английского языка для внутрисудового общения и при связи судно-берег или судно-судно и специально составлены на «упрощенном» морском английском языке, чтобы свести грамматическое, лексическое и идиоматическое разнообразие к разумному минимуму, с использованием стандартных структур ради функциональности, т.е. снижения возможности ложного понимания при устном, связанным с безопасностью, общении. Это значит, что во фразах, предлагаемых к использованию в критических или иных ситуациях, развивающихся в условиях нехватки времени или психологического стресса, применен «блоковый» язык, состоящий из готовых клише, трафаретов. К особенностям такого трафаретного языка общения можно отнести следующие наиболее характерные:

- Полное или частичное выпадение артиклей и вспомогательных глаголов.

- Стандартизация терминологии (прежде всего специальных терминов).
- Неупотребление синонимов.
- Неупотребление сокращенных форм.
- Употребление одной фразы для одного события.
- Структурирование соответствующих фраз по принципу: тождественное неизменное плюс переменное [7, с.4].

Учитывая, что в перспективе нашего исследования предусматривается анализ устной реализации стандартных фраз, в частности приказов, необходимо особо отметить еще одну особенность, касающуюся произнесения стандартных фраз - зафиксированные в инструкциях правила устной передачи числительных. Во-первых, любые числа передаются отдельными цифрами:

напр., 528 – *five-two-eight*

Во-вторых, некоторые числительные имеют отличное от стандартного произнесение:

0 – [zi::ro]

2 – [tu::]

3 – [θri::]

(в этих трех цифрах наблюдается пролонгирование дифтонгоидов i: и u:)

4 – [fou(r)]

9 – [nainθ(r)].

Особо высокой степенью клишированности и эллиптичности среди всех стандартных фраз отличаются команды. Объясняется это тем, что стандартные приказы в стандартных некритичных условиях характеризуются рекуррентностью, однозначностью, отсутствием необходимости в расшифровке и уточнении. Основными командами по своей тематической направленности являются стандартные команды на руль и стандартные команды в машинное отделение.

Анализ лексической составляющей стандартных фраз позволил выделить три основные группы команд по этому критерию:

1. Команды, неизменные в своем лексическом составе, то есть полностью трафаретные, не допускающие изменений формулировки. К таким командам можно отнести: *Walk out of anchor* (Якорь к отдаче изготовить), *Stand by* (быть наготове) и др.
2. Команды, предполагающие альтернативные лексические составляющие по признаку антонимии (вперед/назад, лево/право, полный/малый – в значении быстро/медленно). К таким командам можно отнести: *Hard-a-port / starboard* (Перо руля переложить вправо/влево до предела), *Nothing to port / starboard* (лево/право не ходить – не позволять судну отклоняться влево/вправо)
3. Команды, в ядре своем содержащие трафаретные конструкции, но варьирующиеся в фактуальных деталях (градусы, время, географические названия и т.д.) К таким командам можно отнести:

Ease to five. Reduce amount of rudder to ten / fifteen and hold

(Отводи до **пяти**. Уменьши угол перекладки руля до **десяти** / **пятнадцати** и удержи)

По своей синтаксической структуре команды можно разделить на четыре группы:

1. Однословные команды: *Midships* - *Прямо руль* (руль привести в диаметрально плоскость); *Steady* - *Одерживай* (как можно быстрее уменьшить скорость поворота судна. Примечательно, что последняя команда в другом ситуативном контексте может пониматься как «Так держать!» – то есть держать судно на курсе, который был на компасе в момент подачи предыдущей команды).
2. Команды, выраженные глаголом в повелительном наклонении и существительным или личным местоимением в объектном падеже: *Keep the buoy* – *Держать буй* (ориентироваться на буй), *Meet her* - *Отводи* (задержать поворот судна).
3. Команды, выраженные в повелительном наклонении с последующим условным предложением: *Report if she doesn't answer the wheel*– *Доложить, если судно не слушается руля*.

4. Команды, выраженные эллиптическими конструкциями различных видов: *Finished with wheel, no more steering* – *Ом руля отойти* (действия по управлению судном закончены, произошла остановка судна), *Stand by engine* – *Товсь машина* (команда машинного отделения полностью готова к маневрированию, мостик готов передавать команды в машинное отделение).

Выводы. Таким образом, можно констатировать, что стандартные фразы для общения на море (ИМО SMCP) отличаются высокой степенью клишированности, нацеленной как на экономию речевых усилий, так и на обеспечение адекватной коммуникации, т.е. снижение возможности ложного понимания при устном общении на море. Предложенные в настоящей статье классификации команд по лексической составляющей и по синтаксической структуре могут быть использованы в дальнейших исследованиях. В перспективе предусматривается сопоставление интонационных особенностей стандартных фраз в не критичных (рабочих) ситуациях и в условиях возникновения авральнoй ситуации.

ЛИТЕРАТУРА

1. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В.И.Карасик. – Волгоград: Перемена, 2002. – 477 с.
2. Карасик В.И. О типах дискурса / В.И. Карасик // Языковая личность: институциональный и персональный дискурс: сб. науч. тр. – Волгоград: Перемена, 2000. – С. 5–20.
3. Кибрик А.А. Модус, жанр и другие параметры классификации дискурсов / А.А.Кибрик // Вопросы языкознания. - 2009. №2. С. 3–21.
4. Лейчик В. М. Терминоведение. Предмет, методы, структура/ В.М.Лейчик. -М.:Либроком,2014.-264с.
5. Макаров М. Л. Основы теории дискурса / М. Л. Макаров. - М.: ИТДГК «Гнозис», 2003. - 280 с.
6. Овчинников, Г. М. Стандартные фразы для общения на море (ИМО StandardMarineCommunicationPhrases) / Г.М. Овчинников, В. П. Стрелков, Т.В. Кузнецов. – СПб.: Издательство «Морсар», 2002. – 374 с.
7. Олешков М. Ю. Основные параметры модели профессиональной коммуникации (на примере дидактического дискурса) / М. Ю. Олешков // Социокультурные проблемы в образовании. Межвуз. сб. науч. трудов / под ред. А. А. Вербицкого, Н. В. Жуковой. - М.: РИЦ МГОПУ им. М.А. Шолохова, 2006. - С. 62–71.

Марусiч Г. Лiнгвальнi особливостi стандартних фраз у судноплавнoму дискурсі. У статтi досліджено стандартнi фрази, головним чином, команди, що використовуються в процесі професійного морського спілкування й є одною з складових судноплавного дискурсу. Судноплавний дискурс розглядається як один i різновидiв iнституцiонального дискурсу, в зв'язку з чим в статтi наведено основнi визначення iнституцiонального дискурсу як нормативної мовленнєвої взаємодії людей, що виконують статуснi ролі в рамках соціального органiзму. Аналіз стандартних судових команд згідно з запропонованими у роботі класифікаціями показав високу ступiнь клішованості матеріалу дослідження, яка націлена як на економію мовленнєвих зусиль, так й на забезпечення адекватної комунікації, тобто нівелювання можливості хибного розуміння в процесі усного спілкування на морі.

Ключові слова: стандартні фрази, команди, iнституцiональний дискурс, судноплавний дискурс.

Marusich A. Lingual Peculiarities of Standard Phrases in the Shipping Discourse. The article is devoted to the investigation of standard phrases, mainly words of command used in the process of professional maritime communication which are an integral part of the shipping discourse. Shipping discourse is considered here to be one of the institutional discourse varieties therefore basic definitions of the institutional discourse as a normative speech cooperation of people participating as a status group within the framework of a social body are viewed. The analysis of standard shipping words of command in accordance with the classifications introduced in this paper showed that the material under study is characterized with a wide use of clichéd constructions aimed at both speech efforts economy and at adequate communication allowing no possibility of false understanding at sea.

Key words: standard phrases, command, institutional discourse, shipping discourse.

*Ганна Матковська
(Київ)*

УДК 811.111-26

СПІВВІДНОШЕННЯ АРХІТЕКТОНІЧНОГО Й КОМПОЗИЦІЙНОГО АСПЕКТІВ СТРУКТУРИ ХУДОЖНЬОГО ТВОРУ

Стаття присвячена дослідженню особливостей диференціації понять «архітектоніка» й «композиція» у сучасних філологічних студіях. Структурна організація твору є одним із головних факторів, що забезпечують створення його формальної та змістової цілісності, поступове й вмотивоване розкриття художньої інформації, а також фіксує унікальні особливості авторського ідіостилу. Наукова розвідка містить аналіз праць вітчизняних й іноземних авторів, присвячених питанням структурної організації художнього тексту, його композиції та/або архітектоніки. Було досліджено специфіку трактування цих термінів у працях представників формальної школи, фокусом дослідження яких були особливості структури тексту як естетичного об'єкта. Крім того, було схарактеризовано інтерпретацію композиції й архітектоніки в сучасній стилістиці, поезиці й літературознавстві, оскільки загальні концепції, представлені в рамках течії формалізму, суттєво вплинули на розвиток цих сфер гуманітарного знання. Стаття містить систематизований огляд підходів до розмежування композиційного й архітектонічного аспектів будови тексту й визначення головних складових елементів архітектоніки та композиції.

Ключові слова: художній текст, композиція, архітектоніка, композиційно-мовленнєва форма, архітектоніко-мовленнєва форма, формалізм, стилістика.

Вивчення структурних аспектів художнього тексту посідають чільне місце у сучасних лінгвістичних дослідженнях, зокрема у літературознавстві, стилістиці, лінгвістиці тексту тощо. Формальна організація естетичного об'єкта є фундаментальним параметром літературного твору, який систематизує формальний (знаковий) і змістовий (ідейний) рівні. З урахуванням такої дуальної природи тексту доцільно визначати архітектонічний та композиційний аспекти його структури. **Актуальність** нашої наукової розвідки зумовлена необхідністю створення систематизованого підходу до розмежування цих аспектів й класифікації текстових елементів, які здійснюють формотворчу функцію на архітектонічному й композиційному рівнях тексту. Визначення їхніх ключових лінгвостильових особливостей є **метою** дослідження.

У контексті дослідження художньої форми літературного твору поняття архітектоніки й композиції активно розробляв М. М. Бахтін. Його ідеї стосовно ролі архітектоніки в естетичній системі твору підтримували й розвивали у своїх наукових розвідках О. С. Бердник і Н. Д. Тамарченко. Архітектоніку й композицію в поезиці формалізму досліджували Б. В. Томашевський, В. Б. Шкловський, В. М. Жирмунський, П. А. Флоренський та ін. Загальним особливостям архітектоніко-композиційної структури наративу присвятили свої праці І. В. Качуровський, В. І. Тюпа й Д. С. Урусіков, а аспекти її кореляції з жанрово-стильових особливостями тексту висвітлені у роботах М. П. Брандес, А. Р. Волкова, Н. А. Ніколіної.

Виклад основного матеріалу дослідження. До XIX ст. поняття «архітектоніка» розуміли як науку про застосування математики й механіки для встановлення характеристик, притаманних будівельним конструкціям. До сфери гуманітарного знання поняття архітектоніки ввів Е. Кант у своїй праці «Критика чистого розуму» (1781 р.), визначивши її як мистецтво побудови системи. Запозичений з архітектурної галузі термін у мовознавстві вживають у значенні загального естетичного плану будови художнього твору, що полягає у взаємопов'язаному розташуванні його складових, їхній ритм, взаємозв'язок, взаємозумовленість, які забезпечують структурно-змістову єдність твору. Цю точку зору поділяли представники формалізму Б. В. Томашевський, В. Б. Шкловський, В. М. Жирмунський. Однак, здебільшого термін «архітектоніка» вживається у значенні зовнішньої будови твору.

У довідниковій літературі архітектоніку визначають як будову художнього твору як єдиного цілого, інтегральний взаємозв'язок основних його складників, відображаючи загальний план його цілісності [8, с. 65] сукупність загальних структурних принципів, що зумовлюють композиційну цілісність художнього твору.

Одним із перших концепцію архітектоніки й композиції як принципів структурної

органiзацiї естетичного об'єкта запропонував й обґрунтував М. М. Бахтiн. У своїх дослідженнях художнього твору, що має дуальну естетичну природу, він розрiзняє формальний план, представлений органiзованим текстовим матерiалом i технiкою його естетичного оформлення, й аксiологiчний план, що полягає у цiнностi змiсту певного витвору словесного мистецтва. Науковець зазначає, що художня форма – це форма змiсту, яка реалiзується за допомогою матерiалу, тому її слід вивчати у двох напрямках: 1) як архiтектонiчну форму, що є сутнiстю естетичного об'єкта, спрямованою на його змiст; 2) як композицiйну форму – матерiальну цiлiснiсть художнього твору [1, с. 56]. Для визначення цих сутностей він вживає термiн архiтектонiки у значеннi цiннiсної структури естетичного об'єкта [1, с. 61], яка впорядковує не лише просторовi й часовi координати твору, а i його змiстове наповнення. Іншу природу має композицiя, яка має телеологiчний, службовий характер й виступає виключно технiчною складовою твору, тобто органiзовує текстовий матерiал, й визначається його архiтектонiкою [1, с. 21]. Отже, за концепцiєю М. М. Бахтiна архiтектонiка представлена як структура аксiологiчної системи естетичного об'єкта, натомiсть композицiю автор розумiє як форму матерiалу, який опредмечує цей об'єкт.

Аналогiчно намагався розмежувати змiстово-цiннiсний i структурний вимiри тексту П. А. Флоренський, який запропонував для них термiни «конструкцiя» i «композицiя». Під композицiєю автор розумiє органiзовану єднiсть художнiх засобiв зображення, якi утворюють цiлiсний естетичний об'єкт твору [14, с. 115]. Конструкцiю дослідник визначає як схему або план художнього твору з точки зору його змiсту [14, с. 117].

Послiдовник наукового методу М. М. Бахтiна Н. Д. Тамарченко визначає архiтектонiку як цiннiсну структуру естетичного об'єкта, тобто свiт героя, що сприймається читачем й протиставляє її композицiї, як органiзацiї словесного матерiалу або системi художнiх прийомiв зображення дiйсностi [11, с. 62].

Н. А. Нiколiна зауважує, що слід розрiзняти внутрiшню i зовнiшню композицiю. При цьому внутрiшня або змiстова композицiя визначається як система мотивiв образiв-характерiв, особливостей конфлiкту й сюжетних лiнiй, а зовнiшня композицiя (архiтектонiка) – це подiл цiлiсного тексту на дискретнi одиницi [9, с. 45]. Наведений принцип розмежування понять слушно порiвняти з концепцiєю I. Р. Гальперiна про структурний подiл тексту. Дослідник розрiзняє об'ємно-прагматичне членування, тобто подiл твору на томи, книги, роздiли, епiзоди, абзаци тощо, яке спiввiдноситься з його архiтектонiкою, й контекстно-варiативне членування, яке охоплює типи мовлення у творi (авторське й персонажне), а також композицiйнi форми повiдомлення, опису й роздуму [5, с. 52]. Цi типи фрагментування є взаємозумовленими й покликанi регулювати процес розкриття змiстово-концептуальної iнформацiї твору.

За словами А. Р. Волкова, архiтектонiка реалiзується за рахунок 1) подiлу на архiтектонiчнi компоненти – книга, том, роздiли, пролог, епiлог тощо; 2) поєднання кiлькох творiв у цикли, дилогiї, трилогiї тощо; 3) поєднання окремих непов'язаних сюжетних лiнiй у межах одного твору; 4) використання рiзноманiтних мовленнєвих форм; 5) вмотивоване чергування фрагментiв тексту рiзних стилiв або жанрiв в одному творi, яке може полягати у використаннi, наприклад, поетичних форм у прозовому романi або внесення до його структури епiстолярних фрагментiв, задля посилення архiтектонiчної гетерогенностi такi внесення часто супроводжуються особливим графiчним оформленням – використанням рiзноманiтних шрифтових варiацiй; 6) вставнi елементи, якi мають власну фабулу й не пов'язанi з основним сюжетом твору; 7) строфiчна будова у поетичних творах; 8) додавання архiтектонiчно видiлених позахудожнiх елементiв, таких як авторськiй коментар, передмова, післямова, посилання тощо; 9) епiграф, який науковець характеризує як архiтектонiчний ключ до розумiння авторського задуму [4, с. 47-48]. За М. П. Брандес, до архiтектонiчних засобiв, метою яких є якомога чiткiше розмежування думок, виражених у творi, належать подiл на абзаци, нумерацiя його окремих частин, назви роздiлiв, а також схеми, таблицi тощо [3, с. 147].

iншої думки дотримується Д. С. Урусiков. Подiляючи думку Ж. Женетта, він вiдносить надтекстове мовлення (назви роздiлiв, передмову, післямову, епiграф) до явища паратекстуальностi, а отже виключає його з компетенцiї архiтектонiки твору. З цього ракурсу власне архiтектонiка є сукупною конструкцiєю твору, що манiфестується за допомогою

пунктуації із використанням графічних засобів, а також пробілів, відступів й інших елементів, що візуально розмежують конструктивні текстові блоки [12, с. 96].

У порівнянні з композицією термін «архітектоніка» не так часто зустрічається у наукових розвідках. Крім того, можемо простежити загальну тенденцію до ототожнення архітектоніки з формальним планом композиції (О. Федотов). Однак, на думку дослідників О. С. Бердник, І. В. Качуровського, С. Т. Русакова, Н. Д. Тмарченко, В. І. Тюпи, архітектоніку все ж необхідно розглядати як окремий аспект формальної організації художнього твору. Необхідність розмежувати поняття архітектоніки й композиції вбачає Д. С. Урусиков, оскільки композиція – це абстрактна модель співвідношення елементів твору, тоді як архітектоніка є конструктивною організацією тексту [12, с. 94].

Розв'язання питання кореляції понять композиції й архітектоніки є завданням численних наукових розвідок. Слід зазначити, що найчастіше архітектоніку розуміють як певний структурний аспект композиції або ж розмежують ці два поняття як оформлення змісту й ідей (композиція) та структурування знакового матеріалу твору (архітектоніка). Так, наприклад, С. Т. Русаков зазначав, що предметом архітектоніки є загальна будова художнього твору й будова його окремих частин, при цьому композицію він розумів набагато ширше і стверджував, що вона вивчає значення й художні функції, якими наділений той чи інший художній елемент або прийом [цит. за 6, с. 13]. Таким чином, архітектоніка представлена у цій концепції як суто формальне поняття, а композиція – як функціональне й змістове.

Подібне припущення висловлює О. І. Федотов і стверджує, що композиція – це будова або організація літературного твору, художньо зумовлене розташування його частин й елементів. Архітектоніку або зовнішню композицію дослідник розглядає як підтип загальної композиції і визначає як співвідношення цілого та його складових – розділів, частин, строф, сцен, епізодів тощо. Серед інших компонентів загальної композиції визначено композицію сюжету, композицію образного змісту, синтаксичну, звукову, а також мовленнєву композицію, яка охоплює зміну способів художнього змальовування дійсності - елементів динамічної оповіді, статичного опису, характеристики дійових осіб, портрет, монолог, полілог персонажів, потік свідомості, авторські ремарки, ліричні відступи тощо [13, с. 253-254].

Іншого погляду на природу композиції й архітектоніки дотримується український мовознавець І. В. Качуровський. Він визначає композицію як сукупність суто формальних явищ, які зумовлюють структуру художніх творів. Архітектоніка, в свою чергу, визначається як план організації змісту, системи персонажів, ідейно-змістового наповнення твору [7, с. 44-45]. Тобто, композиційна будова твору, згідно з цією точкою зору, полягає у розподілі тексту на розділи, частини, книги тощо і підпорядковується архітектоніці.

В рамках стилістики архітектоніку й композицію досліджувала М. П. Брандес. Науковець зазначає, що комунікативно-мовленнєва діяльність здійснюється на двох рівнях – ідеальному (ментальному) й матеріальному, кожному з яких притаманний певний набір засобів реалізації. Тобто, твір є продуктом ментальної, розумової діяльності, фіксованим за допомогою матеріальних знаків. Для пояснення ментальної складової процесу створення тексту автор вводить поняття ментальної мови – формалізованої мови, створеної на основі природної, до якої належать такі комунікативно-типізовані структури як комунікативно-мовленнєві форми (повідомлення, опис, роздум), архітектоніко-мовленнєві форми (монолог, діалог, полілог), тональності (висока, нейтральна, знижена), які забезпечують створення динамічної структури тексту та його функціонування.

Під композиційно-мовленнєвою формою автор розуміє складну функційну текстово-мовленнєву єдність, що виконує функцію структурування думки, впорядковує її розвиток і забезпечує її цілісність; це типізовані структури, сукупності повторюваних формальних рис, яким притаманна відносна однорідність композиційного оформлення; вони функціонують у якості норми типізованого синтаксичного оформлення тексту [3, с. 74-78]. Критерієм визначення типів композиційно-мовленнєвих форм є їхні якості, детерміновані внутрішньотекстовими зв'язками – просторовими, часовими й причинно-наслідковими, які відповідають формам опису, повідомлення і роздуму.

Модифікація композиційно-мовленнєвих форм пов'язана зі співвідношенням часових вимірів. Це зумовлено розбіжностями між реальним або фабульним часом, протягом якого розвиваються події, та часовою послідовністю їхнього опису. Як наслідок, виникає проблема співставлення об'єктивного та суб'єктивного хронологічних планів. Окрім того, композиційна модифікація є результатом впливу просторового ракурсу, який визначає ступінь деталізації висвітлення подій [3, с. 100].

На відміну від композиційно-мовленнєвих форм, які утворюють внутрішню структуру мовленнєвого жанру, архітектоніко-мовленнєві форми створюють його зовнішню конструкцію. Формами втілення мовленнєвого акту виступають архітектоніко-мовленнєві форми – монолог, діалог, полілог, а також їхні комбінації, які утворюють зовнішню конструкцію мовленнєвого жанру. В основі архітектоніко-мовленнєвих форм лежить спрямованість спілкування між комунікантами. Комунікація може відбуватися в одному напрямку, фіксованому у формі монологічного мовлення, якщо ж її вектори взаємоспрямовані, мова йтиме про діалогічні або полілогічні форми [3, с. 119].

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Отже, підходи до розуміння й делімітації понять архітектоніки й композиції засновані на формальній концепції розуміння тексту як складної багатокомпонентної естетичної єдності. Композиція є більш широким поняттям, ніж архітектоніка, й визначається як конструктивний принцип, будова, взаємозв'язок частин, що забезпечує цілісність зображеного, спрямований на розкриття ідейного змісту твору. Таким чином, художній твір розглядається як конструкція, наповнена елементами й прийомами, які забезпечують його єдність. Архітектоніка ототожнюється зі структурним планом композиції й охоплює такі аспекти оформлення тексту, як його мотивований поділ на частини (розділи), використання паратекстуальних елементів й графічне оформлення. Окремим аспектом композиції є композиційно-мовленнєві форми (повідомлення, опис і роздум) – стереотипні форми зображення художньої дійсності, поєднання яких за допомогою композиційних прийомів є запорукою створення цілісного твору. Архітектоніко-мовленнєві форми (монолог, діалог і полілог) забезпечують зовнішню комунікативну конструкцію твору.

У подальшому вважаємо перспективним дослідити особливості архітектоніки й композиції художніх творів доби модернізму. Крім того, вважаємо доцільним проаналізувати й схарактеризувати принципи взаємодії композиційно-мовленнєвих й архітектоніко-мовленнєвих форм у них.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бахтин М.М. Проблема содержания, материала и формы в словесном художественном творчестве / М.М. Бахтин. – М.: Худож. лит., 1975. – 502 с.
2. Бердник О. С. Літературознавча інтерпретація понять «композиція» і «архітектоніка» [Електронний ресурс] / О. С. Бердник // Вісник Донецького національного університету. – 2009. – Випуск 1: Серія Б: Гуманітарні науки. – С. 19-27. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/vdu_b/2009_1/1_Philology/3_Berdnik.pdf.
3. Брандес М.П. Стилистика текста. Теоретический курс / М. П. Брандес. – М.: Прогресс-Традиция; ИНФРА-М, 2004. – 416 с.
4. Волков А. Р. Лексикон загального та порівняльного літературознавства / А. Р. Волков. – Чернівці: Золоті литаври, 2001. – 636 с.
5. Гальперин И.Р. Текст как объект лингвистического исследования / И. Р. Гальперин. – М.: Наука, 1981. – 139 с.
6. Денисова Т. Н. Роман і проблеми його композиції / Т. Н. Денисова. – К.: Наук. думка, 1968. – 220 с.
7. Качуровський І. В. Генерика і архітектоніка. Кн. II. / І. В. Качуровський. – К.: Вид. Дім «Києво-Могилянська академія», 2008. – 376 с.
8. Літературознавчий словник-довідник / [ред. Р. Т. Гром'як, Ю. І. Ковалів, В. І. Теремко]. - К. : ВЦ Академія, 2007. – 752 с.
9. Николина Н.А. Филологический анализ текста. — М.: Издательский центр «Академия», 2003. — 256 с.
10. Словарь литературоведческих терминов / [ред. Л. И. Тимофеев, С. В. Тураев]. – М.: Просвещение, 1974. – 509 с.
11. Тамарченко Н. Д. Теория литературы. Том 1. Теория художественного дискурса. Теоретическая поэтика / Н.Д. Тамарченко, В. И. Тюпа, С. Н. Бройтман. – Москва: Академия, 2004. – 513 с.
12. Урусов Д. С. Грамматология. Т.1: Нарратология / Д.С. Урусов. – Липецк: Типография «Липецк-Плюс», 2009. – 224 с.

13. Федотов О. И. Основы теории литературы. Литературное творчество и литературное произведение / О. И. Федотов. – М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2003. – 272 с.
14. Флоренский П. А. Анализ пространственности и времени в художественно-изобразительных произведениях / П. А. Флоренский. – М. : Прогресс, 1993. — 324 с.

Матковская А. Соотношение архитектурного и композиционного аспектов структуры художественного произведения. Статья посвящена исследованию особенностей дифференциации понятий «архитектоника» и «композиция» в современной филологии. Структурная организация произведения является одним из главных факторов, обеспечивающих создание его формальной и содержательной целостности, постепенное и мотивированное развертывание художественной информации, а также фиксирует уникальные особенности авторского идиостиля. Научная работа содержит анализ трудов отечественных и зарубежных исследователей, посвященных вопросам структурной организации художественного текста, его композиции и/или архитектоники. Исследовано специфику понимания этих терминов в работах представителей формальной школы, сосредоточенной на изучении структуры текста как эстетического объекта. Кроме того, статья содержит характеристику интерпретации композиции и архитектоники в современной стилистике, поэтике и литературоведении, поскольку общие концепции, выдвинутые в рамках течения формализма, существенно повлияли на развитие этих сфер гуманитарного знания. Исследование также представляет систематизированный обзор подходов к разграничению композиционного и архитектурного аспектов структуры текста и определения главных составляющих элементов архитектоники и композиции.

Ключевые слова: художественный текст, композиция, архитектоника, композиционно-речевая форма, архитектонико-речевая форма, формализм, стилистика.

Matkovska H. Correlation of architectonic and compositional aspects of literary text structure.

The article provides insight into differentiation of the concepts of architectonics and composition (narrative structure) in the modern philological studies. The text structure is one of the key concepts which provide its formal and content integrity, gradual and motivated revelation of textual information, as well as establishment of the author's unique idiostyle. The Ukrainian and foreign scientific researches, illuminating the problems of the fictional text structure, its architectonics and composition, have been analyzed, and the results have been suggested in the present study. The general approaches to characterization of the above-mentioned terms, implemented within the formalist framework, focusing on the structural aspects of a text, have been specified. Besides, it has been stressed that understanding and interpretation of the concepts in question within the domains of stylistics, poetics and literary criticism, have been heavily influenced by the formalist tradition. The principal approaches towards delimitation of the architectonical and compositional aspects of the texts structure have been clarified. Apart from that, the main structural units of architectonics and composition have been envisaged in this paper.

Key words: text, fiction, composition, architectonics, formalism, stylistics, composition-and-speech form, architectonic-and-speech form.

Людмила Одинецька
(Київ)

УДК 811.161.2' 373.612.2/42

МЕТАФОРА РОДИННОСТІ В УКРАЇНСЬКОМУ ПУБЛІЦИСТИЧНОМУ ДИСКУРСІ

Метафора є потужним інструментом пізнання, концептуалізації та категоризації дійсності. Вона виступає одним із основних способів творення нової мовної картини світу. У статті розглянуто функціонування та специфіку антропоморфної (родинної) метафори. За її допомогою відбувається концептуалізація відносин між регіонами країни, партіями та державами. Ці відносини моделюють як відносини у родині. Концептуальні метафори у публіцистичному дискурсі справляють потужний вплив на людську свідомість, людське мислення, формують ті чи інші політичні погляди, створюють новий образ дійсності. Охарактеризовано семантичну та когнітивну специфіку метафори родинності. Виявлено та описано основні та найчастотніші моделі родинної метафори. Схарактеризовано поняття архетипної метафори у публіцистичному дискурсі.

З'ясовано важливість вживання родинної метафорики та її прагматичний потенціал у публіцистиці. Найпродуктивнішими у мові українського публіцистичного дискурсу початку ХХІ ст. є моделі: країна – сім'я та країни – брати.

Ключові слова: *концептуальна метафора, метафора родинності, атропоморфна метафора, архетипність, публіцистичний дискурс.*

Постановка проблеми. Метафора родинності широкоживана в мові українського публіцистичного дискурсу початку ХХІ ст. За її участі відбувається концептуалізація та категоризація відносин між регіонами країни, партіями, суспільно-політичними угрупованнями, а також між державами. Розвиток суспільних відносин виявляється у когнітивній динаміці метафор.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Метафори родинності вивчали різноаспектно українські і зарубіжні вчені. У працях А.П. Чудінова, А.Н. Баранова, Л.В. Балашової, Н.С. Разінкіної, М.М. Лютянської схарактеризовано семантику і функції цієї метафори в різних типах дискурсу. Проте динаміка метафори родинності в українському публіцистичному дискурсі ще не була представлена.

Мета статті полягає у виявленні семантичної та когнітивної специфіки метафори родинності у публіцистичному дискурсі початку ХХІ ст.

Виклад основного матеріалу дослідження. Основним завданням публіцистичного дискурсу є висвітлення суспільно-політичних процесів, суспільних поглядів, переконань та політична пропаганда тих чи тих ідей. Більшість учених (В.В. Різун, Г.Г. Почепцов, В.А. Міхеєв, А.Д. Шмельов, Н.С. Разінкіна) вважають, що саме засоби масової комунікації та система освіти активно впливають на мовну свідомість суспільства, формуючи потрібну владі мовну картину світу. Важливою функцією політичної комунікації є зміна уявлення адресата про політичну реальність, трансформація політичних поглядів читачів/слухачів [8, с. 26].

Уявлення про єдність світу, людини та природи, елементи картини світу знаходить своє чітке відображення у мові, в її метафоричній будові. Роль метафори у пізнавальній і суспільній діяльності людини є значною. Сучасна лінгвістика відмовилась від традиційного аристотелівського тлумачення явища метафори і акцентувала увагу на її когнітивному потенціалі. У когнітивістиці метафору вивчають, зокрема, як інструмент аналізу стану суспільної свідомості [2, с. 70]. Метафора є не просто мовний, а і когнітивний феномен, який відображає процеси людського мислення. Це складна пізнавальна операція у формуванні поняття, отриманні нового знання [9, с. 277]. Вживаючи метафору, людина має можливість уявити складне поняття як відносно просте, нове – як вже давно відоме, абстрактне – як конкретне [10, с. 44]. У цьому і виявляється динаміка метафоричних моделей.

Базовим у нашому дослідженні є традиційний поділ на атропоморфні, центром для яких є людина, природоморфні метафори, донорськими зонами яких є структури знань концептосфери природа та артефактні метафори, основою яких є концептосфера предмети [5, с. 126-163].

Концептуальним центром атропоморфної метафори є «уявлення про соціум як біологічний організм людини – з усіма особливостями його життєдіяльності» [1, с. 446]. Українські політики та журналісти часто характеризують політичні процеси за аналогією до людини, яка виконує свої фізичні та фізіологічні функції. Суспільство, політичних діячів, процеси, країни в цілому аналогізують з родиною.

Родину у багатьох культурах вважають однією із найважливіших людських цінностей. Через призму родинних зв'язків можна схарактеризувати відношення людини до навколишнього світу. Родинна метафора є широкоживана в українському публіцистичному дискурсі. Відносини між державами, між лідером держави і народом, між суспільно-політичними угрупованнями, між областями та регіонами постають як відносини у великій родині. У публіцистичному дискурсі початку ХХІ ст. функціонують різні моделі родинної метафори.

Метафору сім'ї вважають однією із основоположних. Прагматичний потенціал цієї моделі полягає в актуалізації душевної близькості, взаємодопомоги, що дає змогу врегулювати відносини між суспільно-політичними угрупованнями: *Вони просто стали «членами» великої міської транспортної сім'ї. А «родина» та й насправді чимала. Буває, лише автомобілів «урожайного» дня на київських вулицях налічується тисяч із 600, а інколи і більше*

(ЖУ, 2004, № 10); *Депутатська сiм'я на iм'я «Киiврада»* (ЖУ, 2004, № 11-12). Метафора сiм'ї не завжди має у позитивну конотацію, iнколи вона реалiзує сатиричне, зневажливе значення: *Hi Янукович i Сiм'я, якi стабiльно вiдбирали бiзнес (своїх гнобили ще бiльше), ni його партiя, що благополучно паразитує на потребах виборцiв, не дали обiцяного. Hi Пiвденному Сходу, ni краiнi* (ДТ, 2014, № 14); *Думаємо, український народ добре розумiє, що він тепер має справу не так iз "сiм'єю", як iз Путiним* (ДТ, 2014, № 1). Проте сiмейна метафорика найчастiше служить для утворення цiлiсностi та єдностi краiни в цiлому.

Публiцисти та журналісти використовують у своїх публiкацiях метафору родинностi з метою представлення рiзних полiтичних груп або краiн як однiєї великої родини. Так образи братiв i сестер у публiцистичному дискурсі характеризуютьсiя рiвноправностю у великій братній сiм'ї народiв: *Мер Києва повiдомив, що незалежним державам – колишнiм братнiм республiкам не було перешкод у налагодженнi економiчних зв'язкiв, однак вiдбулось це переважно на рiвнi пiдприємств* (ЖУ, 2003, № 12 – 2004, № 1). Краiни мiж собою вступають у братнi стосунки, одна з них може бути старшим братом, а iнша – молодшим: *Очевидно, свiтовi цiни на газ є прохiдною, але недостатньою умовою досягнення реальної незалежностi України вiд «старшого брата»* (ЖУ, 2009, № 3). Вживаючи лексему «молодший», публiцисти/журналісти прагнуть показати пiдпорядкованiсть однiєї краiни iншiй: *Панська психологiя Москви, її безапеляцiйне втручання у внутрiшнi справи України, спонукання до того, аби наша держава визнала себе «молодшим братом» або сестрою, тобто насадження iдеологiї васалiзму, не може призвести до порозумiння i назавжди залишитьсiя каменем спотикання у взаємних вiдносинах двох братнiх слов'янських народiв* (ЖУ, 2002, № 4). Метафоричне вживання лексем «брат», «сестра», «близнюки» ґрунтуютьсiя на iдеї не лише великої близькостi людей, а i на соціальних стосунках: *Є "зведенi сестри" — Харкiвщина й Одещина, такi рiзнi й часом такi подiбнi в оцiнках страхiв i прiоритетiв* (ДТ, 2014, № 14); *Так, є "близнюки" Донеччина i Луганщина. Є "єдиноутробнi", але не надто схожi Днiпропетровщина i Запорiжжя* (ДТ, 2014, № 14).

Метафора вираження братнiх зв'язкiв є архетипною, бо заснована на бiблiйнiй тематикi, християнському уявленнi релiгiйної спiльноти про те, що всi одновiрцi є братами i сестрами, всi єдинi та рiвноправнi [1, с. 236]. В основi архетипних метафор лежать мiфологiчнi уявлення про свiт. «Архетипнi метафори iснують на передконцептуальному рiвнi у виглядi iдеальних когнiтивних моделей, а на концептуальному рiвнi впорядковують у схематичних моделях образiв рiзнi концепти, якi, в свою чергу, структурують концептуальний рiвень» [4, с. 222].

У публiцистичному дискурсі початку ХХI ст. функцiонують не лише метафоричнi образи сiм'ї, братiв-сестер, частотним також є образ матерi. Антропоморфна метафора *мати* – мiсто є архетипною. Ще здавна образ матерi породжував переживання та викликав приємнi людськi почуття. У публiцистичному дискурсі краiну чи мiсто публiцисти/журналісти зображають як матерi мiст чи народiв: *А в самiсiнькому серцi «матерi городiв руських» — у «трубi» пiд Майданом Незалежностi, всюди, де був метр вiльної площi – кликала у невідому далечiнь мiдна труба, театральнo плакала скрипка, гримiли гiтари, сидiли убогi, злиденнi прохачi милостинi, калiки та художники* (ЖУ, 2002, № 9). Асоцiюючи мiсто з образом матерi, публiцистам вдаєтьсiя показати давнiсть або першiсть цього мiста, його важливість у порiвняннi з iншими рeгiонами, областями: *Київський мiський голова Олександр Омельченко не приховував вдоволення вiд того, що високо достойне товариство зiбралось саме в «матерi мiст руських» i колiсцi слов'янської духовностi* (ЖУ, 2003, № 12 – 2004, № 1).

Для зображення основоположникiв, засновникiв та лiдерiв партiй у публiцистичному дискурсі функцiонує метафора батькiвства, яка профiлює патерналiзм, коли полiтичнi суб'єкти поводять себе до iнших як «батько» до «дiтей» у патрiархальнiй сiм'ї: *Щодо чинника суб'єктивного – у тiй його складовiй, яка стосуєтьсiя «батькiв нацiї», - тут навряд чи хтось заперечуватиме: не змiнилось нiчого* (ЖУ, 2006, № 1-4). Ця модель допомагає схарактеризувати опiку, пiклування з боку лiдера чи авторитета: *Та всерединi партiї визнають, що рейтинг в основному є наслiдком нинiшнього становища Януковича i домiнуючого впливу батькiв партiї в Донецькiй областi* (ДТ, 2004, № 22).

Акцентуючи увагу на великій продуктивностi метафори родинностi, слiд звернути уваги i на стосунки у самiй родинi. Стосунки мiж державами чи мiстами асоцiюютьсiя з братньою

дружбою або мiцними братнiми обiймами: *З'їзд намітив конкретнi заходи, спрямованi на посилення боротьби з внутрiшньою контрреволюцiєю i підкреслив, що український народ може відстояти свою «свободу i незалежнiсть» лише в союзi i нерозривнiй дружбi з братнiм російським народом i за його допомогою* (ЖУ, 2002, № 4). За допомогою такої метафоричної моделi у суспiльствi створюється приязнь до того чи того народу, позитивне ставлення або враження: *Нашим верхам здалося, що iнiцiатива тiснiшої дружби з нашими старшими братами несправедливо переходить до них* (ЖУ, 2002, № 4); *Таку полiтику практикувала, зокрема, i Московiя від самого свого утворення i до нинi, навіть на територiях, якими вдалося вирватися з «братнiх» обiймiв* (ЖУ, 2002, № 12).

Близькi стосунки у публiцистичному дискурсі називають сiмейними або братнiми. Iснують стосунки менш близькi, тобто держави чи рeгiони аналогiзованi як родичi: *Яким, як з'ясувалося, Черкащина або Вінниччина можуть вважатися значно ближчими родичами, нiж Донбас* (ДТ, 2014, № 14).

У метафорах родинностi актуалiзують також некровнi зв'язки, профiлюючи нерiвнiсть вiдносин мiж суб'єктами та реалiзуючи негативну оцiнку: *I є незаслушено обдiленi увагою великої країни-мачухи "насинки" — Херсонський i Миколаївський краї* (ДТ, 2014, № 14).

Широковживаною є метафора спадковостi. За аналогiєю до успадкованих від батькiв матерiальних об'єктiв у публiцистичному дискурсі репрезентують успадкування влади. Ця метафорична модель профiлює те, що влада передається з поколiння в поколiння як у сiмейних династiях: *Водночас реалiзацiя російського сценарiю «успадкування» влади від Єльцина до Путiна в Україні майже неможлива* (ЖУ, 2002, № 9); *Зрозумiло, що чимало з нардепiв нинi вже дбає про спадковiсть влади – знаю вже кiлька «сiмейних династiй», груп у Верховнiй Радi України* (ЖУ, 2002, № 12).

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвiдок. Аналiз родинної метафори у мовi українського публiцистичного дискурсу вказує на її високу частотнiсть. Найпродуктивнiшими є моделi, якi профiлюють родиннiсть по кровi (сiмейнi, братнi стосунки). Домiнування цих моделей пояснюється лише тим, що за допомогою близьких стосункiв створюють гармонiйний розвиток суспiльно-полiтичного життя у країні. Родинну метафорику використовують для емоцiйної, позитивної i рiдко негативної оцiнки суспiльно-полiтичних вiдносин.

ЛІТЕРАТУРА

1. Балашова Л.В. Русская метафорическая система в развитии: XI – XXI вв. / Л.В. Балашова. М.: Рукописные памятники Древней Руси : Знак, 2014. – 632 с.
2. Баранов А.Н. Коррупция: нетрадиционный взгляд. Метафорические грани феномена коррупции [Електронний ресурс] / А.Н. Баранов. Режим доступу: <http://ecsocman.hse.ru/data/2011/01/11/1214866967/Baranov.pdf>
3. Быкова Т.Ю. Отцы и дети великой страны: метафора родства в советском политическом дискурсе 1945-1954 гг. / Т.Ю. Быкова // Политическая лингвистика. – 2014. – №2 (48). – С. 114-118.
4. Кравець Л.В. Архетипні метафори в мові української поезії Т. Шевченка / Л.В. Кравець // Дивослово (Українська мова й література в навчальних закладах). – 2014. – № 5. – С. 37-42.
5. Кравець Л.В. Динаміка метафори в українській поезії ХХ ст. / Л.В. Кравець. – К.: ВЦ «Академія». – 2012. – 416 с.
6. Лакофф Дж. Метафори, которми ми живем / Дж. Лакофф, М. Джонсон. М.: Едиториал УРСС, 2004. 256 с.
7. Лютянская М. М. Метафора юродства в английском просторечии / М.М. Лютянская // Вестник Санкт-Петербургского университета. – 2009. – Сер. 9. Вып 1. Ч. II. – С. 103-107.
8. Разинкина Н.С. Концептуальная метафора в русском языке советского пери ода (1917 – 1956 гг.) [Електронний ресурс] / Н.С. Разинкина. Режим доступу: http://rus.neicon.ru:8080/xmlui/bitstream/handle/123456789/3320/62_344-026.pdf?sequence=1
9. Сулименко Н.Е. Современный русский язык. Слово в курсе лексикологии : учеб. пособие / Н.Е. Сулименко. – М. : Наука : Флинта, 2006. – 352 с.
10. Чудинов А.П. Новые русские метафоры / А.П. Чудинов // Русская речь. – 2003. – № 2. – С. 44-48.
11. Чудинов А.П. Россия в метафорическом зеркале: когнитивное исследование политической метафоры (1991 – 2000) / А.П. Чудинов. Екатеринбург, 2001. - 238 с.

Одинецкая Л.В. Метафора родства в украинском публицистическом дискурсе.

Метафора является мощным инструментом познания, концептуализации и категоризации действительности. Она выступает одним из основных способов создания новой языковой картины мира. В статье рассмотрены функционирования и специфику антропоморфной (семейной) метафоры. С ее помощью происходит концептуализация отношений между регионами страны, партиями и государствами. Эти отношения моделируют как отношения в семье. Концептуальные метафоры в публицистическом дискурсе оказывают мощное влияние на человеческое сознание, человеческое мышление, формируют те или иные политические взгляды, создают новый образ действительности. Охарактеризовано семантическую и когнитивную специфику метафоры родства. Выявлены и описаны основные модели семейной метафоры. Охарактеризовано понятие архетипной метафоры в публицистическом дискурсе. Выяснено важность принятия семейной метафоры и ее прагматический потенциал в публицистике. Самыми продуктивными в языке украинской публицистического дискурса начала XXI века есть модели: страна - семья и страны - братья.

Ключевые слова: концептуальная метафора, метафора родства, Антропоморфное метафора, архетипность, публицистический дискурс.

Odynetska L. Familial metaphor in Ukrainian journalistic discourse. Metaphor is a powerful tool of cognition, conceptualization and categorization of reality. It is one of the main ways of creating new linguistic picture of the world. Functioning and specifics of anthropomorphic (familial) metaphor are considered in the article. Familial metaphor is used in conceptualization of relations between regions of the country, parties and states. These relations are modeled as relations in a family. Conceptual metaphors in the journalistic discourse exert a powerful influence on the human mind, form certain political views, create a new image of reality. Semantic and cognitive specifics of the familial metaphor are characterized. The main and most frequent models of the familial metaphor are discovered and described. The concept of archetypal metaphor is determined in journalistic discourse. Using familial metaphor and its pragmatic potential in journalism are found important. In the language of Ukrainian journalistic discourse of early XXI century, the most productive are models: country – family and countries – siblings.

Key words: conceptual metaphor, familial metaphor, anthropomorphic metaphor, archetype, journalistic discourse.

Статтю схвалено
доктором філологічних наук, професором кафедри стилістики української мови
Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова
Л.В. Кравець.

Оксана Скобнікова
(Київ)

УДК 811.111'06'27'42:82

ЛІНГВОТЕКСТОВІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ТА ТИПОЛОГІЯ КІНОСЦЕНАРІЇВ

У статті розглянуто основні загальнотекстові характеристики кіносценарію, віділено специфічні категорії кінотексту як художнього тексту. Визначено кінодискурс як такий, що включає в себе як лінгвістичні, так і паралінгвістичні компоненти. Наголошено на значенні імпліцитної інформації в кінотексті. Розглянуто основні етапи становлення кіномистецтва та виділено два напрямки розвитку кінематографа, на основі яких ґрунтується основний розподіл коносценаріїв на художні і документальні. Запропоновані критерії класифікації кінотекстів за часовим чинником, за комерційною складовою, за характером відображення реальної дійсності, за комунікативною метою, за комунікативними принципами, на підставі домінування образотворчих знаків, за адресатом, за адресантом, за оригінальністю сценарію, за характером компоненту

iнформативностi, за цiннiстю для певного лiнговокультурного спiвтовариства тощо. Наведено жанрову типологiю кiнофiльмiв. Визначена типова суперструктура кiносценарiю.

Ключовi слова: кiносценарiй, кiнотекст, кiнодискурс, лiнговотекстовi характеристики кiносценарiїв, типологiя кiносценарiїв, класифiкацiя кiносценарiїв.

Постановка проблеми. Кiномистецтво стало вагомим чинником у процесi взаємопроникнення культур. Цей вид мистецтва, як нiякий iнший, здатний змiнювати свiтосприйняття аудиторiї, яка його сприймає, нав'язуючи певнi моделi поведiнки, ритуали, програмуючи свiтогляднi установки, тобто є засобом iдеологiчного впливу. Крім того, кiномистецтво також виконує естетичну функцiю, є формантом культури глядачiв.

Актуальнiсть вивчення кiносценарiю обумовлена насамперед необхiднiстю визначення принципiв його текстової органiзацiї. Вона посилюється тiєю суперечливiстю, яка стала вже традицiйною в його характеристицi. Частково вона закономірна, оскiльки продиктована самою дiалектичною природою кiносценарiю, який одночасно виступає як предтекст кiнематографа, i як самоцiнний художнiй лiтературний текст, здатний iснувати у вiдривi вiд фiльму.

Аналіз останнiх досліджень i публікацій. Кiносценарiй став предметом дослідження в роботах таких мовознавцiв, як Т. А. Вархотов, Д. В. Гайданка, Є. В. Горшкова, О. І. Гридасова, М. А. Єфремова, О. В. Ісаєнко, Є. А. Колодiна, І. А. Март'янова, Г. Г. Слишкiн, Л. В. Цибiна, Р. Р. Чайковський. Також були дослідженi окреми аспекти вивчення кiнодискурсу, такi як сленг i пейоративна лексика (А. Г. Гудманян), пiдтекст (А. М. Зарецька), комунікативнi ролi (І. М. Лаврiненко), субтитри (Т. Г. Лук'янова).

Метою статтi є розглянути загальнотекстовi та специфiчнi категорiї та характеристики кiносценарiїв та проаналiзувати можливi iснуючi класифiкацiї кiносценарiїв.

Виклад основного матеріалу дослідження. Якщо кiносценарiй є текстом, то вiн має загальнотекстовi категорiї, такi як iнформативнiсть, цiлiснiсть, зв'язнiсть [12, с.40]. О. Б. Іванова вказує бiльше загальнотекстових категорiї для художнiх фiльмiв: адреснiсть, iнтертекстуальнiсть, цiлiснiсть, членимiсть, модальнiсть [4, с.6]. В. Є. Горшкова трактує загальнотекстовi категорiї розглянутого типу текстiв трохи iнакше, видiляючи iнформативнiсть, зв'язнiсть, цiлiснiсть, смислове членування, проспекцiю i ретроспекцiю. Автор говорить про специфiчнi текстовi категорiї, серед яких домінує категорiя тональностi, яка є «концептуально-змістовною категорiєю кiнодiалога, що вiдбиває культурологiчний аспект фiльму i знаходить своє вираження в передачi нацiонально-специфiчних реалiї, власних iмен та мовнiї характеристики персонажiв» [3, с.19].

Г. Г. Слишкiн i М. О. Єфремова, слiдуючи концепцiї В. А. Кухаренко, видiляють дванадцять основних категорiї кiнотексту як художнього тексту: членимiсть, зв'язнiсть, проспекцiю i ретроспекцiю, антропоцентричнiсть, локальну i темпоральну вiднесенiсть, iнформативнiсть, системнiсть, цiлiснiсть, модальнiсть i прагматичну спрямованiсть [11, с.33]. Данi автори вiдзначають специфiку категорiї цiлiсностi в кiнотекстi: 1) вербальна i невербальна складовi тiсно iнтегрованi, так що при вiддiленнi один вiд одного «фактично втрачають iнформативнiсть», що пiдтверджує, зокрема, думка А. Хельман про деконструкцiї первинних знакових систем при виникненнi сенсу фiльму; 2) наявнiсть чiтких часових i просторових рамок; 3) наявнiсть сигналiв, що позначають початок фiльму, а також експліцитнi написи «Кiнець» або «Кiнець фiльму» [16, с.37].

Кiносценарiй спрямований на художньо-естетичний вплив на глядача i комунікативно-прагматичний ефект [3, с.12]. Його вiдмiнностi вiд театрального сценарiю впливають з його медiйностi: жорстка закріпленiсть, незмiннiсть тексту, вiдтворюванiсть у виглядi абсолютно однакових копiї. Фiльм, перенесений на iнший носiй (наприклад, з кiноплiвки на вiдеоплiвку або CD), являє собою той самий текст. Кiносценарiй вiдрiзняється вiд театрального сценарiю масштабнiстю аудiовiзуальних ефектiв, що дозволяють фактично змоделювати «вiртуальну реальнiсть». При цьому сьогоднi кiносценарiй, як правило, є «нелiнійною структурою, пов'язаною з використанням декiлькох складно переплетених лiнiї героїв, сюжетними «стрибками» в часi i просторi i т.д., що для кiно знаходить своє вираження в прийомах дистанцiйного монтажу» [1, с.10].

Кiносценарiй характеризується умовнiстю вiдображення реальностi, на що вказував ще Ю. М. Лотман, називаючи мистецтво кiно мистецтвом «глибокої трансформацiї» [7, с.48]. Кiносценарiй створює iлюзiю, умовну реальнiсть. З одного боку, глядач завжди розумiє цю умовнiсть, а сприйняття рiзних кiнотекстiв, тобто попереднiй досвiд, привчає його до певних моделей, за якими вони будуються. Незважаючи на iлюзiю натуральностi кiнодiалога, у ньому часто присутнi фрази-штампи, що дозволяють глядачевi орієнтуватися в кiнотекстi.

З iншого боку, автори кiнотексту прагнуть створити iлюзiю реальностi, що вiдбувається на екранi, у тому числi й природностi, спонтанностi дiалогiв. Тому актуальним є питання, чи є мова персонажiв фiльму розмовною. Адже основними характеристиками розмовної мови, якi забезпечують її синтаксичну, семантичну, а також морфологiчну своєрiднiсть, є її спонтаннiсть, непередбачуванiсть, а також непередбачуванiсть. Бiльшiсть дослiдникiв сходяться в тому, що мова в кiно - це iмiтацiя усного мовлення, а кiнодiалог носить квазіспонтанний характер, будучи наближеним вiдображенням спонтанної розмови [15, с.60]. Частина вчених, ґрунтуючись на наявностi в текстi кiносценарiю ознак усного дискурсу, вважають його усним дискурсом. Iншi дослiдники розглядають його як усну трансформацiю письмового дискурсу.

Кiнотекст тiснiше пов'язаний з вiзуальним компонентом, нiж письмовi тексти. Пiдтвердження цiєї думки знаходимо у Г. Г. Слишкiна i М. А. Єфремової. Данi автори проводять ретельний розбiр всiх невербальних компонентiв фiльму: оптико-кiнетичної системи знакiв (жестикуляцiя, мiмiка, пантомiма), а також паралiнгвiстичної i екстралiнгвiстичної систем знакiв. Паралiнгвiстична система включає в себе систему вокалiзацiї, тобто тембр голосу, його дiапазон, тональнiсть. Пiд екстралiнгвiстичною системою данi автори розумiють паузацiї, покашлювання, плач, смiх, темп мови. Дослiдники приходять до висновку, що паралiнгвiстичнi i екстралiнгвiстичнi засоби в усному текстi посилюють вплив тексту на реципiєнта повiдомлення, сприяють пiдвищенню лаконiчностi, прагматичностi i експресивностi тексту [11, с.19]. В кiнодискурсi задiяні як акустичний, так i вiзуальний канали передачi повiдомлення, причому обидва канали можуть використовуватися для передачi як вербальної iнформацiї, так i невербальної. Так, ми чуємо не тiльки мову персонажiв, але i музику, i звуковi ефекти, а вiзуальний канал не обмежується тiльки зоровим рядом, але може включати в себе i субтитри. Кiнотекст, на вiдмiну вiд текстiв книг i театру, здатний передавати величезну кiлькiсть iнформацiї за вiдносно невеликий промiжок часу, тобто є iнформацiйно насиченим текстом.

Вчені погоджуються в тому, що поряд з експліцитною, тобто явно вираженою, в текстi є імпліцитна інформація, в тому числі підтекст. Отже, можна виділити наступні види інформації в кiнотекстi: експліцитну, що має мовне вираження, i імпліцитну, або підтекстову, виведену з цього ж вираження в текстi.

Неодноразово робилися спроби створити класифікації кiносценарiїв, якi були б зручнi для аналізу i мали практичну цiннiсть при описі фiльму.

У процесі iсторії розвитку кiнематографа прийнято розрiзняти три етапи розвитку становлення кiномистецтва: ера нiмого кiно, ера звукового кiно, цифровий кiнематограф. Вiдповiдно, в залежностi вiд часового чинника видiляють тексти кiносценарiїв нiмого кiно, звукового i тексти сучасних фiльмiв, знятих в цифровому форматi, що вiдрiзняються своєю структурою, змiстом i засобом вираження [5, с.37].

Комерційна складова породила два типи кiносценарних текстiв: авторський, розроблений режисером або сценаристом самостiйно, i комерційний сценарiй, створений за спеціальним замовленням.

Д. Бордуелл запропонував групувати фiльми за часом або країною створення, за режисером, актором, який виконує головну роль, продюсером, автором сценарiю, студiї, технологiчним особливостям, циклу, серiї, за стилем, структурою, за пропагованими iдеями, цiнностю, за призначенням, за передбачуваною аудиторiєю, за сюжетом або головною темою [14, с.148].

За характером вiдображення реальної дiйсностi сценарнi тексти прийнято роздiляти на художнi i документальнi, вiдповiдно кiносценарiї будуть iстотно вiдрiзнятися один вiд одного. Г. Г. Слишкiн i М. А. Єфремова видiляють в iсторії розвитку кiнематографа два напрямки: «лiнiю Лью'єра» та «лiнiю Мел'єса» (за прiзвищами постановникiв перших фiльмiв). Автори вважають, що перший напрямок, «реалістичне кiно», дало початок документальному кiно, а друге,

«видовищне кiно» – художньому. Якщо сценарiї документальних фiльмiв вiдображають справжнi подiї i особи, то художнє кiно базується на вигаданiй iсторiї, основою якого є художнє вiдтворення життєвого матерiалу [11, с.45].

I. М. Лаврiненко класифiкує кiнотекст за низкою ознак [6, с. 44]:

1) за змiстом: художнє (iгрове) та документальнє кiно;
2) за метою й комунікативними принципами: кооперативнє (комуніканти орієнтовані на гармонiйну взаємодiю) та конфліктнє кiно (наявнi реальнi чи уявнi суперечностi мiж суб'єктами);

3) за характером компоненту iнформативностi: iнформативнє i фатичнє кiно;

4) за жанром i цiльовою аудиторiєю (драматичнє, комедiйнє, психологiчнє, детективнє, iсторичнє, молодiжнє, анімацiйнє тощо).

Згiдно з комунікативною метою, видiляють три компоненти кiнотексту:

- формальний, або офiцiйний кiнотекст (безпосереднiй сценарiй, постери, трейлери, супровiднi рекламнi кампанiї);

- критичний кiнотекст (рецензiї кiнокритикiв, букмекерськi прогнози);

- глядацький кiнотекст (вiдгуки глядачiв) [2, с.100].

Спробу створити класифiкацiю кiнотекстiв, що вiдповiдає iнтересам лiнгвiстичного дослiдження, зробили Г. Г. Слишкiн i М. О. Єфремова [11, с.40]. Вони видiлили типи кiнотексту на пiдставi доминування в ньому образотворчих знакiв (iндексальних або iконiчних) i певного стилю. Художнiм, на думку вищевказаних авторiв, є кiнотекст, в якому доминують iконiчнi знаки i стилiзована розмовна мова; нехудожнiм – той, в якому доминують iндексальнi знаки i наукова або публiцистична мова; в особливу групу видiляються анімацiйнi кiнотексти. З приводу цiєї класифiкацiї можна помітити, що в даний час межi мiж видiленими авторами типами кiнотексту стираються. Наприклад, документальнє кiно сьогоднi активно використовує елементи, в тому числi i елементи стилю, якi ранiше були притаманнi лише iгровим фiльмам. Прграми у жанрi «docufiction» («документальностi + вигадка», реалiтi-шоу i т.д.), у безлiчi з'являються зараз i на нашому екранi, i це говорить про зближення документального та художнього кiнодискурсiв, про те, що сьогоднi не слiд їх розмежовувати настiльки жорстко, як це робилося ранiше.

Г. Г. Слишкiн i М. О. Єфремова [11, с.43] пропонують ще кiлька пiдстав для розподiлу кiнотексту: за адресатом (вiк, масовiсть / елiтарностi); за адресантом (професiйний – аматорськiй); за оригiнальностiю сценарiю (оригiнальний – екранiзацiя, римейк, приквел, сиквел, сайдквел); за жанром; за цiнностiю для даного лiнгвокультурного спiвтовариства (прецедентний – непрецедентний).

Беручи до уваги визначення рейтингу або параметрiв прокату кiнофiльму, видiляють чотири основнi складовi: тема фiльму, настрої, яке несе фiльм, формат фiльму та цiльова аудиторiя. Першi два параметри використовуються для реклами, другi два – зазвичай виносяться в примiтку до фiльму.

За темою фiльму кiносценарiї подiляються на такi:

- кримінальний (crime) – розповiдає про злочинцiв i боротьбу з ними;

- iсторичний (historical) – розповiдає про iсторичнi особистостi i подiї;

- наукова фантастика (science fiction) – розповiдає про новi технологiї, космос та iнше;

- спорт (sports) – розповiдає про спортивнi досягнення i боротьбу з самим собою;

- пiдлiтковий (teen) – обертається навколо звичайних конфліктiв пiдлiткiв;

- вiйськовий (war) – представляє поля битв i мiсця, пов'язанi з воєнним часом;

- вестерн (western) – iсторiї про освоєння дикого заходу;

- катастрофа (disaster) – розповiдає про катастрофи, що призводять до апокаліпсису.

Список тем в принципі можна продовжувати i продовжувати.

За настроєм, який несе фiльм, кiносценарiї подiляються на такi основнi жанри:

- дiя (action) – як правило, передбачає вибiр мiж «добре» i «погано», що розiгрується за допомогою насильства або фiзичної сили;

- пригода (adventure) – залучаються почуття небезпеки, ризику та шансу, часто з високим ступенем фантазiї;

- комедiя (comedy) – за мету має викликати смiх;

- драма (drama) – в основному орієнтована на розвиток персонажа, часто в ситуаціях, які знайомі широкій аудиторії;
- фентезі (fantasy) – вигадка зовнішньої реальності (тобто міф, легенда);
- жахи (horror) – на меті викликати страх;
- містика (mystery) – перехід від невідомого до відомого по виявленню та вирішенню ряду майже нерозв'язних проблем;
- романтика (romance) – зупиняється на елементах романтичної любові;
- триллер (thrillers) – метою має викликати збудження і нервову напругу в аудиторії;
- нуар (noir) – характеризується особливою атмосферою песимізму та безвиході.

Використовуючи опис типових структур, безпосередньо пов'язаних з поняттям жанру, зручно розглядати масове кіно. Багато дослідників, розглядають жанр як парадигму кінотексту, а кінотексти відповідних жанрів - як складові парадигми. Жанрова класифікація має не тільки теоретичне, а й безсумнівне практичне значення, так як певні жанри припускають певну цільову аудиторію, що пов'язано з рентабельністю кіновиробництва. Серед найбільш відомих жанрів можна назвати вестерн, фільм жахів, комедію, історичний фільм, фантастику, бойовик, епопею, кінороман, трагедію, мюзикл.

Число жанрів постійно зростає, і як окремі жанри виділяють кінороман, драму, мелодраму, комедію, казку, детектив, вестерн, військовий, пригодницький і фантастичний фільми, психологічну драму, романтичну мелодраму, трагікомедію, романтичну комедію, бойовик, комедійний бойовик, фантастичний бойовик, містику і містичний бойовик, фільм жахів, трилер, фільм-катастрофу, різдвяну історію [11, с.45].

За форматом фільму сценарії в свою чергу поділяються на:

- життєва дія (live action) – найбільш поширений, в якому показуються живі, звичайні люди в запропонованих обставинах;
- анімація (animation) – швидке відображення послідовності 2-D малюнків або 3-D моделей для того, щоб створити ілюзію;
- біографія (biography) – формат, який розповідає про реальну історію історичної особистості і події, які відбуваються в її житті;
- документальний (documentary) – знімається на основі реальних подій, фактів, особистостей;
- мюзикл (musical) – пісні у виконанні персонажів, що вплетені в оповідання.

За цільовою аудиторією фільму кіносценарії поділяються на:

- дитячі фільми (children's film) – фільми для дітей молодшого віку;
- сімейні фільми (family film) – таке кіно повинно бути привабливим для людей будь-якого віку і придатним для перегляду молодіжною аудиторією. Прикладами цього є фільми компанії Дісней;
- фільми для дорослих (adult film) – призначені для перегляду тільки дорослою аудиторією, зміст може включати в себе насильство, порушення норм, непристойну мову або явну сексуальну поведінку.

Жанри кінотексту існують як «культурні концепти», з якими пов'язані певні суперструктури – стандартні схеми, за якими будуються конкретні тексти. Для фільму така суперструктура в кожному окремому жанрі буде включати наступні елементи: типове місце, а іноді і час дії, декорації, костюми і реквізит; типові теми, сюжети, основні елементи розповіді, мотиви, стилі, ситуації; повторювані знаки (образи), типові діалоги; стандартний набір персонажів з клішованими характеристиками. До цього списку додамо типові цілі, які переслідують творці кінотексту, типову аудиторію, а також стиль взаємин авторів і інтерпретаторів тексту.

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Отже, кіносценарій як текст володіє як загальнотекстовими, так і специфічними категоріями. З урахуванням відмінностей між усними та письмовими текстами можна зробити висновок, що кінотекст є усною трансформацією письмового тексту (у ньому за певними канонами імітується розмовна мова). Він спрямований на художньо-естетичний вплив на глядача і комунікативно-прагматичний ефект, відрізняється масштабністю аудіовізуальних ефектів, інформаційною

насиченiстю, умовнiстю вiдображення реальностi. Кiнотекст тiсно пов'язаний з вiзуальним компонентом. Паралiнгвiстичнi та екстралiнгвiстичнi засоби в кiнотекстi сприяють пiдвищенню його лаконiчностi i експресивностi. Кiнотекст є iнформацiйно насиченим текстом, в ньому видiляється експлицитна i iмплiцитна (пiдтекстова) iнформацiя. Реципiєнт повiдомлення в кiнотекстi – вiддалений, множинний; формат передачi повiдомлення – вiдстрочений контакт при вiдсутностi безпосереднього обмiну реплiками. Спецiальне планування кiнодиалога в розрахунок на його «пiдслуховування» глядачем становить основу взаємодiї творцiв фiльму i реципiєнтiв (iнтерпретаторiв) повiдомлення. Кiнотекст створюється в розрахунок на глядацьке сприйняття, внаслiдок чого вiн принципово вiдрiзняється вiд буденної мови. Загальновизнаної класифiкацiї текстiв кiносценарiїв не iснує, проте можливе видiлення груп кiнофiльмiв, цiнне з практичної i теоретичної точки зору. Найбiльш важливим видається подiл кiно на авторське i масове, а також жанровий подiл, який виявляється корисним i при описi фiльмiв з лiнгвiстичної точки зору. Жанр визначається як парадигма текстiв, що володiють спiльнiстю ряду характеристик, при цьому вказується на неможливість створити текст поза жанром. Можливий розподiл кiнотекстiв на художнi та документальнi, проте цей подiл стає умовним у зв'язку з появою текстiв промiжних жанрiв. Кiносценарiй може мати самостiйну художню цiннiсть, а також свого читача, хоча основний сенс кiнодраматургiчної творчостi спрямований в основному на екранiзацiю лiтературних творiв. Така дуалiстична природа кiносценарiїв – призначення їх не лише для читання, а й для постановки – визначає необхіднiсть особливих пiдходiв до їх подальшого вивчення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арутюнян, С. М. Семиотические границы в искусстве [Текст]: культурологический анализ : автореф. дисс. ... д-ра филос. наук / С. М. Арутюнян – М. : МГУКИ, 2008. – 25 с.
2. Гайданка Д. В. Дискурс кiно в ракурсі новiтнiх парадигм: особливостi i типологiя / Д. В. Гайданка. // Науковий вiсник Мiжнародного гуманiтарного унiверситету. Сер.: Фiлологiя.. – 2015. – №16. – С. 99–101.
3. Горшкова, В. Е. Теоретические основы процессоориентированного подхода к переводу кинодиалога (на материале современного французского кино): автореф. дисс. ... д-ра филол. наук / В. Е. Горшкова. – Иркутск : Иркутский гос. лит. ин-т, 2006. – 32 с.
4. Иванова, Е. Б. Интертекстуальные связи в художественных фильмах: автореф. дисс. ... канд. филол. наук / Е. Б. Иванова. – Волгоград, 2001. – 16 с.
5. Ілленко Ю. Парадигма кiно / Юрiй Ілленко. – К. : Абрис, 1999. – 416 с.
6. Лаврiненко І.М. Критерiї класифiкацiї кiнодискурсу / І.М. Лаврiненко. // Вiсник ХНУ. – 2012. – №1003. – С. 41–44.
7. Лотман, Ю. М. Семиотика кино и проблемы киноэстетики / Ю. М. Лотман. – Таллин : Эсти Раамат, 1973. – 137 с.
8. Потебня О. Думка й мова (фрагменти) / О. Потебня // Слово. Знак. Дискурс : [антологiя свiтової лiтературно-критичної думки ХХ ст. / за ред. М. Зубрицької]. – 2-ге вид., доп. – Львiв : Лiтопис, 2001. – С. 34–52.
9. Райс К. / Классификация текстов и методы перевода // Вопросы теории перевода в зарубежной лингвистике. – М., 1978. – С. 202–228.
10. Словник iншомовних слiв / Уклад. Л. Пустовiт та iн. – К. : Довiра, 2000. – 1018 с.
11. Слышкин, Г. Г. Кинотекст (опыт лингвокультурологического анализа) / Г. Г. Слышкин, М. А. Ефремова. – М. : Водoley Publishers, 2004. – 153 с.
12. Сургай, Ю. В. Киноязык как особая сигнификативная система / Ю. В. Сургай // Наука и инновации 21 века: материалы VII открытой окружной конф. молодых ученых. Сургут, 23–24 ноября 2006г. – Сургут : СурГУ, 2007. – С. 237–239.
13. Чередниченко, О. І. Про мову i переклад. – К. : Либiдь, 2007. – 248 с.
14. Bordwell, D. Making Meaning : Inference and Rhetoric in the Interpretation of Cinema / D. Bordwell. – Cambridge : Harvard University Press, 1989. – 352 p.
15. Bubel, C. The linguistic construction of character relations in TV drama : Doing friendship in Sex and the City. Dissertation zur Erlangung des akademischen Grades eines Doktors der Philosophie der Philosophischen Fakultäten der Universität des Saarlandes / C. Bubel. – Saarbrücken : Universitaet des Saarlandes, 2006. – 294 p.
16. Helman, A. / Polish film theory // <http://info-poland.icm.edu.pl/uj/ujfilm/Film1.htm>

Скобникова О. Лингвотекстовые характеристики и типология киносценариев. В данной статье рассмотрены основные текстовые характеристики киносценария, выделены специфические категории кинотекста как художественного текста, указаны особенности киносценария и его отличия от сценария театрального. Определен кинотекст как включающий в себя как лингвистические, так и паралингвистические компоненты. Отмечено значение имплицитной информации в кинотексте. Рассмотрены основные этапы становления киноискусства и выделено

два напрямлення розвитку кинематографа, на основi яких базується основне розподiлення коносценариев на художественнi та документальнi. Предложенi критерии класификации кинотекстов по временному фактору, по коммерческой составляющей, по характеру отражения реальной действительности, по коммуникативной цели, на основании доминирования изобразительных знаков, по адресату, по адресанту, по оригинальности сценария, по характеру компонента информативности, по ценности для определенного лингвокультурного сообщества и т.д. Приведена жанровая типология кинофильмов. Определена типовая суперструктура киносценария.

Ключевые слова: киносценарий, кинотекст, лингвотекстовые характеристики киносценариев, типология киносценариев, классификация киносценариев.

Skobnikova O. Lingual and textual characteristics of film scripts and their typology. The present article deals with basic textual characteristics of a film script. Specific categories of a film text as a feature text have been distinguished, peculiarities of a film screenplay and its distinction from a screenplay of theater have been pointed out. Film text as the one that includes both linguistic and paralinguistic components was defined. Importance of implicit information in a film text has been emphasized. Two main stages of development of cinema and directions of film production, on which the main distribution of screenplays into the feature and documentary ones is based have been distinguished. Criteria of classification of film scripts have been proposed, including the time factor, the commercial component, the nature of the reflection of reality, the communicative purposes, the dominance of visual signs, the recipient, the sender, the originality of the script, the nature of informative component, the value for certain linguo-cultural community etc. Genre typology of films has been introduced. Typical superstructure of a film script has been determined.

Key words: screenplay, film script, film text, lingual and textual characteristics of film scripts, typology of film scripts, classification of film scripts.

Статтю схвалено
кандидатом фiлологiчних наук, доцентом кафедри
теорiї, практики та перекладу англiйської мови
Нацiонального технічного унiверситету «КПІ» ім. Сiкорського
О.В. Ткачик

Інна Шморзун
(Київ)

УДК 811.111' 276.3-055.1-055.2: 821.111-21

ВЖИВАННЯ ЕВФЕМIСТИЧНИХ КОМУНІКАТИВІВ У ГЕНДЕРНО ЗУМОВЛЕНІЙ ПОВЕДІНЦІ ПЕРСОНАЖІВ СУЧАСНОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ ДРАМИ

У статті, на основі аналізу науково-методичної літератури, докладно розглянуто й проаналізовано сучасні підходи дослідників до визначення понять «евфемізм» та «комунікатив». З'ясовано сутність цих понять. У статті розглянуто різні аспекти вживання евфемістичних комунікативів у сучасній англійській мові, зокрема соціальний аспект, культурний аспект. Проведений докладний гендерний аналіз вербальної поведінки персонажів у різностатевому спілкуванні з точки зору вживання у своєму мовленні евфемізмів. Докладно проаналізовано особливості вживання евфемістичних комунікативів у гендерно зумовленій поведінці персонажів сучасної англійської драми, а також наведені конкретні приклади з літературних творів. Визначено роль евфемізмів у мові та в суспільному житті. На основі прикладів із сучасної англійської драми досліджено тенденції вживання у вербальній поведінці евфемістичних комунікативів залежно від гендерних ознак. Розкрито значення евфемістичних комунікативів при комунікації мовців та для уникнення конфліктних ситуацій.

Ключові слова: евфемізм, комунікатив, гендерно зумовлена поведінка, персонаж, сучасна англійська драма.

Постановка проблеми. Новi умови iснування людини в суспiльствi, новi стосунки мiж мовцями, новi галузi знань та концепцiї вимагають вiдповiдних змiн у мовi, якi б вiдображали навколишню реальнiсть та внутрiшнiй свiт мовця. Упродовж останнiх десятилiть вивчення iноземної мови з точки зору її внутрiшнього устрою поступилося мiсцем дослiдженню «мови в дiї», тобто в мовленнi. Цiєю тенденцiєю можна пояснити зростаючий iнтерес до проблем її функцiонування в суспiльствi, проблеми мови як iнструменту людської комунiкацiї. На сучасному етапi розвитку суспiльства iснує тенденцiя загального зниження культурно-мовленнєвого рiвня використання мови. На наш погляд, єдиним природним способом з подолання такої тенденцiї може бути свiдомий вiдхiд вiд рiзких емоцiйних оцiнок i замiна їх нейтральними. Пом'якшуючi найменування визначаються термiном «евфемiзми». Таким чином новi найменування сприймаються однозначно, а форма стає бiльш конкретною i психологiчно прийнятною. Увага мовознавцiв також зосереджена на дуже важливому в лексичнiй системi мови лiнгвiстичному явищi як евфемiї.

Проблема дослiдження вживання евфемiстичних комунiкативiв у гендерно зумовленiй поведiнцi персонажiв сучасної англiйської драми належить сьогodнi до найбільш актуальних проблем, про що свiдчить увага до неї дослiдникiв-науковцiв та викладачiв.

Аналіз останнiх дослiджень i публiкацiй. Аналіз лiтературних джерел засвiдчив, що проблема вживання евфемiзмiв у гендерно зумовленiй поведiнцi персонажiв сучасної англiйської драми є багатоаспектною. Запропонованi класифiкацiї таких науковцiв як Л.В. Артюшкіна, А.М. Кацев, Р. Голдер свiдчать про складнiсть i багатограннiсть цього явища, i допомагають побачити його у всiй повнотi.

За останнi роки з'явилося чимало дослiджень, у яких розглядаються рiзні аспекти евфемiї у сучаснiй англiйськiй мовi, що свiдчить про неабиякий iнтерес до цiєї проблематики. Так, на евфемiзмах у англiйськiй мовi як засобi манiпулювання зосереджує увагу Ю.С. Баскова; питання евфемiї i дисфемiї в драматичних текстах знайшли вiдображення у дослiдженнi Т.В. Бойко; В.Б. Великорода у своїх працях розглядала семантичнi та функцiонально-прагматичнi характеристики евфемiзмiв в англiйськiй мовi; питання контекстуальної евфемiї у сучаснiй англiйськiй мовi розглядає Н.Ц. Босчаєва; гендерний аспект вживання евфемiзмiв на матерiалi англiйськiй мови дослiджує Г.А. Вiльданова; на матерiалi жiночої прози ХХ-ХХІ ст. О.І. Манютiна аналізує лексико-семантичнi та функцiональнi особливостi евфемiзмiв у сучаснiй англiйськiй мовi. Окремi аспекти дослiджуваного явища висвітлено у працях як українських (І.О. Алексєєва, Л.В. Зайко, О. Януш), так i зарубiжних учених (О.Ф. Иванова, В.П. Москвін, К. Барідж).

Однак, незважаючи на значну кiлькiсть праць, присвячених евфемiї у сучаснiй англiйськiй мовi, у науковiй лiтературi недостатньо розроблена та потребує уваги проблема особливостей вживання евфемiстичних комунiкативiв у гендерно зумовленiй поведiнцi персонажiв сучасної англiйськiй драми.

Мета статтi – визначити та обґрунтувати особливостi вживання евфемiстичних комунiкативiв у гендерно зумовленiй поведiнцi персонажiв сучасної англiйськiй драми. Для досягнення мети ставилися такі завдання:

- 1) визначити сутнiсть поняття «евфемiзм»;
- 2) розглянути поняття «комунiкатив»;
- 3) розкрити особливостi вживання евфемiстичних комунiкативiв у гендерно зумовленiй поведiнцi персонажiв на матерiалi сучасної англiйськiй драми.

Виклад основного матерiалу дослiдження. Аксiомою вважається положення про зв'язок мови i культури. Адже мова є дзеркалом культури, у нiй вiдбиваються суспiльна самосвiдомiсть народу, його менталiтет, нацiональний характер, спiсiб життя, традицiї, звичаї, мораль, система цiнностей, свiтовiдчуття, бачення свiту [2, с. 13]. Тому дослiдники евфемiзмiв змушенi залучати до аналізу не лише евфемiстичнi висловлювання, але i соцiально-культурний та мовний фон, на якому виникає потреба в евфемiзмах. Саме цим фактором зумовлена основна причина вживання евфемiзмiв прагнення уникати комунiкативних конфлiктiв, не створювати у свiврозмовника вiдчуття дискомфорту [1, с. 9]. А тому можна стверджувати, що евфемiя – не

існує окремо від такого поняття, як ввічливість, а вживання евфемізмів, по суті, не що інше, як прояв ввічливості.

У науковій літературі існують різні підходи до визначення сутності поняття «евфемізм». Зокрема, евфемізм (від гр. *eo* – «красиво» і *phemo* «говорю») – це стилістично та емоційно нейтральне слово чи вираз, які замінюють інші, більш різкі чи непристойні [4, с. 11]. Тобто, замість гіркої правди люди говорять ту ж саму правду, проте, у солодкій оболонці, яка маскує гіркоту. При цьому, як мовець, так і слухач прекрасно розуміють, що приховують евфемізми.

Евфемізми, як все у мові, знаходиться у постійному розвитку. Життя мови і людини переплетені і постійно взаємодіють. Саме людина визначає місце, де має існувати кожен конкретний евфемізм. Непристойне чи недоречне – це сфери існування евфемізмів [2, с. 9]. Але ці поняття визначаються самою людиною. Тому, ми вважаємо, що евфемізм – поняття не стільки мовне чи мовленнєве, а, насамперед, культурне.

Під поняттям «комунікатив» розуміють мовні одиниці зі значенням реакції комуніканта на слова співрозмовника чи ситуацію спілкування [6, с. 17]. Ці мовні одиниці характеризуються морфологічною незмінністю, нечленованістю, підвищеною емоційністю й емпатичною інтонацією. Комунікативи відіграють особливо важливу роль при встановленні й підтримці вербального контакту. Вживання евфемізмів у сучасному англійському суспільстві диктується соціальними причинами, тактом і правилами етикету, бажанням людей рахуватися з почуттями інших [7, с. 9]. Евфемізми становлять використання словесних зашифровок з метою пом'якшити, завуалювати предмет повідомлення, при цьому будь-який носій мови має можливість здогадатися, про що йдеться.

З точки зору гендерно зумовленої поведінки персонажів сучасної англійської драми, ми визначили, що вживання евфемізмів більш характерне для реплік персонажів жіночої статі. У міжгендерному спілкуванні у вербальній поведінці персонажів-жінок зустрічаються евфемістичні вираження на позначення стосунків між статями. Наприклад, у розмові коханців:

ELLIE. So you think she's having a ding-dong with him?

ELLIE. Whatever gave you that idea? Because I let you have me? (Rayburn).

У висловлюваннях персонажів-чоловіків на позначення того ж поняття вживається інша одиниця. Наприклад, у бесіді персонажа-чоловіка з дружиною його приятеля: *DENNIS. Doing naughties* (Harris, 1980) [6, с. 8].

Варто зазначити, що евфемізми використовуються у висловлюваннях персонажів-жінок, коли йдеться про смерть, що пов'язане з табу страху і відтворюють велику забобонність персонажів-жінок [3, с. 16]. Наприклад, під час спілкування знайомих: *MRS. MOORE. Only a week ago we thought he was a gonner* (Manktelow, 1977).

У висловлюваннях персонажів-жінок замінюються слова на позначення неприємних понять нейтральною лексикою, що відображує слабкий характер персонажів-жінок, небажання дивитися правді в очі. Так, персонаж-жінка, яка має схильність до крадіжок, не хоче зізнаватися колишньому чоловіку у своєму злочині:

CELIA. You may not believe this, but that was the first thing I've taken – since the – er – case.

PETER. The correct word is stolen.

CELIA. How cruel you are (Chown, 1984) [7, с. 10].

Досліджуючи комунікативи, ми визначили, що досліджувані одиниці виражають безпосередньо ті чи інші емоції, не називаючи їх. Таким чином, певний комунікатив може передавати цілий спектр почуттів, залежно від ситуації: розпач, подив, розчарування і жаль. Наприклад:

1) розчарування і презирство: *JOAN (with a short laugh). My God, you haven't even got the guts to do your own dirty work* (Manktelow, 1979);

2) переляк: *EVA. Oh God (She sinks down into the chair by the window), I knew they were missing* (Manktelow, 1979);

3) подив: *ALISTAIR. God, you didn't marry me because you thought I was a hero as well as a leader, did you?* (Auckbourn, 1983) [7, с. 12].

Гендерний аналіз вербальної поведінки персонажів у різностатевому спілкуванні свідчить, що комунікативи *Oh, dear; Good heavens; my goodness* характерні для висловлювань

персонажiв-жiнок. Вони зустрiчаються в iх реплiках у мiжгендернiй неформальнiй комунiкативнiй взаємодiї, незалежно вiд вiку адресанта [1, с. 21]. Наприклад, при звертаннi тридцятилiтньої персонажа-жiнки до знайомого її чоловіка: *PAULA. Oh, dear. He wouldn't do that* (Benfield, 1981). Або у реплiці сорокалiтньої персонажа-жiнки, звернутої до знайомого: *MONICA. Good heavens, heavens, he cooked it himself!* (Murphy, 1990).

У бесiдi п'ятидесятилiтньої жiнки та священника: *CHRISTINE. Oh, my goodness! I don't see what the Bible's got to do with anything* (Dryden, 1982).

Цi комунiкативи мiстять евфемiзми, що з'явилися внаслiдок табу на вживання iменi *God*. Послаблення табу на поняття релiгiйної сфери легко помітити на прикладі чоловічої вербальної поведінки в мiжгендернiй комунiкацiї [5, с. 82]. Цi вирази лише зрiдка зустрiчаються у висловлюваннях персонажiв-чоловікiв:

FRANK. Oh, dear. No, no – I don't want to harm you (Benfield, 1981).

CHARLES. Good heavens – what's the matter with Sophie? (Browne, 1976) [8, с. 9].

У вiдсотковому вiдношеннi у висловлюваннях персонажiв-чоловікiв аналізованi вислови використовується в два рази частiше, нiж у персонажiв-жiнок, що свiдчить про презирливе ставлення до табу персонажiв-чоловікiв.

Комунiкативи, до складу яких входить евфемiстичне *lord*, зустрiчаються в неформальнiй мiжгендернiй комунiкативнiй взаємодiї у висловлюваннях персонажiв обох статей:

PAULA. He talked a lot last night.

JAMES. Did he? Good Lord. What about? (Benfield, 1981).

GLENDА. Good Lord! We may not have been hoaxed after all (Chown, 1984) [1, с. 7].

Висновки досліджень та перспективи подальших наукових розвідок. Отже, на пiдставi розглянутого доходимо до висновку, що евфемiзми пронизують усi аспекти iснування соціуму i культури, позитивно впливають на ведення комунiкацiї, дають можливість уникнути конфлiктних ситуацiй. У реплiках персонажiв сучасних англiйських драматичних творiв iснують певнi гендернi розбiжностi в дотриманнi та порушеннi табу i вживаннi та зневазi евфемiстичних висловлювань. У цiлому, порушення табу бiльш характернi для вербальної поведiнки персонажiв-чоловікiв, тодi як вживання евфемiзмiв бiльш властиве для висловлювань персонажiв-жiнок. Так, у вербальнiй поведiнцi персонажiв-жiнок виявляється тенденцiя до вживання комунiкативiв, що мiстять евфемiзми, тодi як персонажi-чоловіки вiддають перевагу комунiкативам з вульгаризмами i табуйованими словами. Цi розбiжностi пояснюються, з одного боку, стереотипним тиском норм суспiльства на жiнок, а з iншого, – гендерними розбiжностями у вiдношеннi до проблеми табу та евфемiзмiв. *Безперечно, матерiал статтi не розв'язує всiх аспектiв проблеми, що розглядається. Перспективи подальших наукових пошукiв у даному напрямку вбачаємо у визначеннi мотивiв вживання евфемiзмiв на матерiалi публiцистичних текстiв.*

ЛІТЕРАТУРА

1. Артюшкина Л.В. Семантический аспект эвфемистической лексики в современном английском языке: автореф. дисс. канд. филол. наук: 10. 02. 04 / Л.В. Артюшкина. – М., 2001. – 24 с.
2. Баскова Ю.С. Эвфемизмы как средство манипулирования в языке СМИ: автореф. дисс. канд. филол. наук: 10. 02. 04 / Ю.С. Баскова. – Краснодар, 2006. – 16 с.
3. Бойко Т.В. Эвфемия и дисфемия в газетном тексте / Т.В. Бойко: автореф. дисс. канд. филол. наук: 10. 02. 04 / Т.В. Бойко. – Санкт-Петербург, 2006. – 25 с.
4. Великорода В.Б. Семантичнi та функцiонально-прагматичнi характеристики евфемiзмiв в англiйськiй мовi / В.Б. Великорода: автореф. дис. канд. филол. наук: 10. 02. 04 / В.Б. Великорода. – Львів, 2008. – 19 с.
5. Городникова М.Д. Гендерный аспект обращения как фактор речевого регулирования / М.Д. Городникова // Гендер как интрига познания / Ред. А.В. Кириловой. – М. : Рудомино, 2010. – С. 81–92.
6. Манютiна О.І. Лексико-семантичнi та функцiональнi особливостi евфемiзмiв у сучаснiй англiйськiй мовi (на матерiалi бульварної жiночої прози ХХ - ХХІ ст.): автореф. дис. канд. филол. наук: 10.02.04 / О.І. Манютiна: Чернiвецький національний ун-т ім. Юрiя Федьковича. – Чернiвцi, 2008. – 20 с.
7. Мартынюк А.П. Об отражении женских и мужских стереотипов в языке / А.П. Мартынюк. – Харьков: Харьк. гос. ун-т им. А.М. Горького, 1986. – 13 с.

Шморхун І. Употребление эвфемистических коммуникативов в гендерно обусловленном поведении персонажей современной английской драмы. В статье, на основе анализа научно-методической литературы, подробно рассмотрены и проанализированы современные подходы исследователей и ученых к определению понятий «эвфемизм» и «коммуникатив». Выяснено сущность этих понятий. В статье рассмотрены различные аспекты применения эвфемистических коммуникативов в современном английском языке, в частности социальный аспект, культурный аспект. Проведен подробный гендерный анализ вербального поведения персонажей в разнополом общении с точки зрения употребления в своей речи эвфемизмов. Подробно проанализированы особенности употребления эвфемистических коммуникативов в гендерно обусловленном поведении персонажей современной английской драмы, а также приведены конкретные примеры из литературных произведений. Определена роль эвфемизмов в языке и в общественной жизни. На основе примеров из современной английской драмы, исследованы тенденции употребления в вербальном поведении эвфемистических коммуникативов в зависимости от гендерных признаков. Раскрыто значение эвфемистических коммуникативов при коммуникации говорящих и во избежание конфликтных ситуаций.

Ключевые слова: эвфемизм, коммуникатив, гендерно обусловленное поведение, персонаж, современная английская драма.

Shmorhun I. Use of euphemistic communicative in gender to the predefined conduct of characters of modern drama. In the article, on the basis of analysis of scientifically-methodical literature, the modern going of researchers and scientists is thoroughly considered and analysed near determination of concepts "euphemism" and "communication". Essence of these concepts is found out. In the article the different aspects of the use of euphemistic communicative are considered in modern English, in particular social aspect, cultural aspect. The detailed gender analysis of verbal behavior of personages is conducted in different sexual communication from the point of view of the use in broadcasting of euphemisms. The features of the use of euphemistic communicative are thoroughly analysed in gender to the predefined behavior of personages of modern English drama, and also made certain examples from literary works. The role of euphemisms is certain in a language and in public life. On the basis of examples from modern English drama, the tendencies of the use are investigational in verbal behavior of euphemistic communicative depending on gender signs. The value of euphemistic communicative is exposed at communication of speaking and for avoidance of conflict situations.

Key words: euphemism, communicative, gender the predefined behavior, personage, modern English drama.

Статтю схвалено
кандидатом філологічних наук, старшим викладачем
кафедри англійської філології
Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова
Н.П. Дзюман

V. ЗІСТАВНЕ ВИВЧЕННЯ МОВ. ПРОБЛЕМИ ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВА ТА МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Ганна Багрій, Оксана Герасімова
(Хмельницький)

УДК 811.111-26

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕДАЧІ АНГЛОМОВНИХ ПАРЕМІОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

У статті розкрито сутність поняття «паремія» як народного висловлювання повчального характеру, а також визначено її особливості. З'ясовано, що характерними лінгвістичними ознаками паремій є стислість, синтаксична замкненість, евфонічність та інтонаційна цільнооформленість. Визначено труднощі, що виникають під час перекладу англomовних прислів'їв та приказок, а також охарактеризовано види паремій. Здійснено порівняльний аналіз способів перекладу пареміологічних одиниць відповідно до класифікації В. В. Виноградова, О. Ю. Дубенка та М. П. Кочерган. Найбільш вживаними способами перекладу англomовних паремій є повний відповідник, частковий відповідник, «псевдодослівний» відповідник, калькування та описовий переклад. Зроблено висновок, що найбільш вдалим способом перекладу пареміологічних одиниць є переклад повним еквівалентом, проте не завжди перекладач може підібрати потрібний відповідник мовою перекладу, отже головна мета перекладача – це переклад зі збереженням змісту та стилістичного наповнення прислів'їв та приказок.

Ключові слова: паремія, прислів'я, приказка, переклад повним еквівалентом, переклад частковим еквівалентом, переклад «псевдодослівним» відповідником, калькування, описовий переклад, мова оригіналу, мова перекладу.

Постановка проблеми. Одним із найголовніших аспектів вивчення іноземної мови є ознайомлення з культурою народу, мова якого вивчається. Цінним відображенням культури кожного народу є фольклор, зокрема паремії (прислів'я та приказки). Прислів'я і приказки – широко розповсюджений жанр усної народної творчості, що супроводжує людей з найдавніших часів. Такі засоби виразності, як точна рима, проста форма, стислість, зробили прислів'я і приказки стійкими, тому адекватний переклад пареміологічних одиниць є досить складним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження паремій, зокрема історії виникнення та походження прислів'їв та приказок, їх функціонування та класифікація здавна привертала увагу вітчизняних і зарубіжних дослідників. У їхніх працях наведено загальний опис прислів'я як тексту малої форми (М. Kuusi, W. Mieder), аналіз специфіки прагматичного спрямування та ефективності реалізації впливової функції прислів'їв і приказок (А. Krikmann, О. В. Мерзлікіна), результати вивчення їхньої лексико-граматичної організації та структурних особливостей (К. Yankah, К. Grigas) тощо. Крім того, проблематикою даного дослідження займалися такі вчені як: А. П. Хавхун, П. Г. Єрченко, М. В. Буковська, І. В. Арнольд, П. В. Кузько, О. В. Кунін, В. Даль, О. О. Потебня, С. О. Ковалів, В. В. Виноградов, М. Ф. Алефіренко та інші. Більш детально ці питання розглядала сучасний лінгвіст О. В. Корень.

На сьогодні питання передачі англomовних паремій українською мовою залишаються й досі актуальними.

Мета статті полягає у висвітленні особливостей перекладу паремій з англійської на українську мову з урахуванням їхніх структурно-семантичних особливостей.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасних наукових дослідженнях знаходимо різні підходи до визначення сутності прислів'їв та приказок. Одні характеризують їх як «короткі влучні вислови, які образно та лаконічно передають нащадкам висновки з життєвого досвіду багатьох поколінь предків [3]; інші як «стійкі афористичні вислови, що у стислій, точній формі висловлюють думку про певні життєві явища, реалії дійсності, людські риси, вчинки у їх характерних і специфічних ознаках» [4]. Проте об'єднує їх те, що прислів'я та приказки це невеликий за обсягом жанр усної народної творчості.

Прислів'я та приказки визначаються як закріплені у мові стійкі образні судження, які мають повчальний зміст, виражають певну мораль та часто мають звуко-ритмічну організацію.

Характерними лінгвістичними ознаками актуалізованих у мовленні паремій є стислість, синтаксична замкненість, евфонічність та інтонаційна цільнооформленість.

Синтаксична структура прислів'їв, зазвичай, будується за моделями простого або складного (складносурядного та складнопідрядного) речення. Аналізуючи пареміологічний фонд англійської мови, можна зробити висновок, що образотворчі стилістичні засоби (метафора, метонімія, зіставлення, епітет, перифраз) зустрічаються у структурі майже кожної паремії. Мовними засобами реалізації англійських прислів'їв та приказок є: фонетичні (рима, алітерація, асонанс), лексико-граматичні (архаїзми, синоніми, порівняння, розповідне двоскладове речення, пасивний стан, модальні дієслова, синтаксичні розширювачі) та стилістичні (зіставлення, епітети, повтори, метафори, метонімії, перифрази) [4, с. 32].

Існують різні способи адекватної передачі приказок та прислів'їв українською мовою. В. Виноградов виділяє п'ять можливих типів перекладу прислів'їв [1, с. 185]:

1) переклад повним відповідником (еквівалентом), коли в мові перекладу є прислів'я, яке рівнозначне за змістом, функцією та стилістичними характеристиками прислів'ю мови оригіналу. Метафора, закріплена в прислів'ї, повинна спиратися на ідентичні образи. Повні еквіваленти часто зустрічаються у так званих інтернаціональних прислів'ях та крилатих висловах, які беруть свій початок від міфічних або біблійних джерел [1, с. 185]. Наприклад, англ. «*Silence gives consent*»; укр. – «Мовчання – знак згоди» / англ. «*My house is my castle*»; укр. – «Мій дім – моя фортеця» / англ. «*Not all is gold that glitters*»; укр. – «Не все те золото, що блищить» / англ. «*A wolf guzzles counted sheep too*»; укр. – «Вовк і полічених овець краде» / англ. «*One must howl with the wolves*»; укр. – «З вовками жити – по-вовчому вити» / англ. «*A bargain is a bargain*»; укр. – «Угода є угода»;

2) частковим відповідником, коли прислів'я мови перекладу еквівалентне прислів'ю мови оригіналу за змістом, функцією та стилістичним забарвленням, але відрізняється своїм образним значенням. Наприклад, англ. «*Paint the town red*»; укр. – «Відірватися на повну» / англ. «*The leopard cannot change its spot*»; укр. – «Вовк линяє, а натури не міняє» / англ. «*Put a cat among the canaries*»; укр. – «Замкнув вовка межі вівці» / англ. «*Like water off the duck's back*»; укр. – «Як з гуски вода» / англ. «*To kill two birds with one stone*». укр. – «Одним пострілом двох зайців убити»;

3) калькуванням, коли прислів'я відтворюється майже дослівно зі збереженням образних лексем, однак контекст підказує реципієнту, що він має справу зі стійким зворотом, наприклад, англ. «*As hungry as a wolf*»; укр. – «Голодний як вовк» / англ. «*He who attempts to deceive the judicious is already baring his own back for the scourge*»; укр. – «...мечі можна відбити щитами, а мудре око пронизує всяку перепону» / англ. «*A man is a wolf to a man*»; укр. – «Людина людині вовк» / англ. «*A wolf in sheep's skin*»; укр. – «Вовк в овечій шкурі» [1, с. 186];

4) так званим «псевдодослівним» відповідником, коли перекладач вважає за потрібне вжити прислів'я мови оригіналу, або при відсутності в мові перекладу повного або часткового еквіваленту. В цьому випадку перекладач «винаходить» приблизний відповідник без зберігання змісту та образності, іноді перекладач шукає оригінальний відповідник в українській мові [1, с. 90]. Наприклад, англ. «*Nature draws more than ten oxen*»; укр. – «Як вовка не годуй, а він все в ліс дивиться» (дослівно: *Природа приваблює більш ніж десять волів*) / англ. «*The cat would eat fish and would not wet her feet*»; укр. – «Щоб рибку з'їсти, треба в воду лізти» (дослівно: «*Кіт з'їсть рибку та не замочить її ноги*») / англ. «*A good riddance to bad rubbish*»; укр. – «Баба з воза – кобилі легше» (дослівно: «*Добра прогулянка на поганее сміття*») / англ. «*Little pitchers have long wide ears*»; укр. – «Діти люблять слухати розмови дорослих» (дослівно «*В малих дітей великі вуха*»);

5) описовим перекладом, тобто шляхом переказу фразеологізму, який зумовлений відсутністю в мові перекладу необхідних відповідників та неможливістю калькування: англ. «*Self done is well done*»; укр. – «Добре робиться те, що робиться своїми руками» / англ. «*Beauty lies in lover's eyes*»; укр. – «Люди здаються красивими тому, хто їх любить» / англ. «*Soon learnt, soon forgotten*»; укр. – «Вивчене поспішно швидко забувається» / англ. «*A little pot is soon hot*»; укр. – «Дурня легко вивести із себе» / англ. «*Familiarity breeds contempt*»; укр. – «Чим більше знаєш

людину, тим краще бачиш її недоліки» / англ. «*Money spent on the brain is never spent in vain*»; укр. – «*Гроші, витрачені на освіту, завжди окуповуються*» [1, с. 190].

Варто зауважити, що, оскільки у пареміологічних одиницях часто міститься метафоричний елемент, їх не можна перекладати дослівно. У багатьох випадках вони набувають яскраво вираженого національного забарвлення. Це призводить до того, що паремії часто не мають абсолютних відповідників в іншій мові. Складність перекладу прислів'їв та приказок полягає у тому, що перекладач повинен уміти їх розпізнати і підшукати відповідний український варіант.

З точки зору перекладу приказок та прислів'їв, О. Ю. Дубенко [3, с. 41] розділяє їх на кілька груп. До першої групи відносяться такі прислів'я й приказки, які повністю співпадають з українськими – і за змістом, і за формою, тобто за описуваним образом або складовими компонентами, наприклад: *All that glitters is not gold.* - *Не все те золото, що блищить*; *As a man sows, so shall he reap.* - *Як посієш, так і пожнеш*; *New brooms sweep clean.* — *Нова мітла новому мете* [2, с. 96]. Неспівпадіння числа в українській та англійській приказці в останньому прикладі не має суттєвого значення, тому ми включаємо його до першої групи.

Такі приказки та прислів'я, які повністю співпадають в різних мовах, мають своїм джерелом спільний прототип і часто є калькою з грецької або латинської, рідше інших мов.

До другої групи належать прислів'я і приказки, які співпадають за змістом, але не співпадають за образом, що лежить в їх основі, наприклад: *Too many cooks will spoil the broth.* - *У семи няньок дитя без носа*; *As well be hanged for a sheep, as for a lamb.* - *Сім смертям не бути, а однієї не минути*; *To buy a pig in a poke.* - *Купити kota в мішку* [2, с. 313].

При перекладі таких паремій рекомендується користуватися саме такими відповідниками, які закріпилися в мові, оскільки перекладач повинен притримуватися принципу перекладу чогось звичного таким же звичним. У протилежному випадку приказка або прислів'я викличе у читача враження чогось несподіваного та оригінального. Тому англійську приказку *At a snail's pace* - *Як на волах*, не можна перекладати *Із швидкістю равлика*.

До третьої групи відносяться приказки та прислів'я, які не мають відповідників в українській мові ні за змістом, ні за образом. Вони перекладаються або описово, або за допомогою приказки, створеної перекладачем, наприклад: *Little pitchers have long/ wide ears.* - *Діти люблять слухати розмови дорослих*; *In small children big ears.* - *В малих дітей великі вуха*.

У тих випадках, коли прислів'я і приказки мають чітко виражений національний характер, вони не можуть бути використані при перекладі, не зважаючи на те, що вони повністю співпадають за змістом. Так, англійську приказку *to carry coal to Newcastle* варто перекладати описовим способом або із зміною образу: *Ніхто не возить вугілля в Ньюкасл*; *In the forest wood is carried*; *In the well water is poured* [3, с. 56].

Висновки дослідження. Проаналізувавши лінгвістичні джерела, присвячені особливостям перекладу паремій, ми дійшли висновку, що адекватність перекладу найкраще досягається при використанні еквівалента, оскільки при цьому зберігається емоційна забарвленість, образність та точна передача змісту. **Перспективами подальших наукових розвідок** є дослідження та аналіз мовних засобів реалізації англійських паремій (фонетичних, лексико-граматичних і стилістичних).

ЛІТЕРАТУРА

1. Виноградов В. В. Избранные труды. Лексикология и лексикография. – М.: Наука, 2001. – С. 185-190.
2. Дубенко О. Ю. Англо-американські прислів'я та приказки. – К.: Нова книга, 2004. – 416 с.
3. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства. – К.: Академія, 1999. – С. 41-56.
4. Кунин А. В. Курс фразеологии английского языка. - М.: Высшая школа, 1986. – С. 32.

Багрий А., Герасимова О. Особенности передачи англоязычных паремииологических единиц на украинский язык. В статье раскрыта сущность понятия «паремия» как народного высказывания поучительного характера, а также определены ее особенности. Выяснено, что характерными лингвистическими признаками паремий является краткость, синтаксическая замкнутость, эвфоничность и интонационная цельнооформленность. Определены трудности, возникающие при переводе англоязычных пословиц и поговорок, а также охарактеризованы виды паремий. Осуществлен сравнительный анализ способов перевода паремииологических единиц в соответствии с классификацией В. В. Виноградова, А. Ю. Дубенка и М. П. Кочерган. Наиболее применяемыми

способами перевода англоязычных паремий является полное соответствие, частичный аналог, «псевдодословное» соответствие, калькирование и описательный перевод. Сделан вывод, что наиболее удачным способом перевода паремиологических единиц является перевод полным эквивалентом, однако не всегда переводчик может подобрать нужный эквивалент в языке перевода, следовательно главная цель переводчика – это перевод с сохранением содержания и стилистического наполнения пословиц и поговорок.

Ключевые слова: паремия, пословица, поговорка, перевод полным эквивалентом, перевод частичным эквивалентом, перевод «псевдодословным» аналогом, калькирование, описательный перевод, язык оригинала, язык перевода.

Bahrii H., Herasimova O. The Peculiarities of Rendering English Paremiological Units into Ukrainian. The article reveals the essence of the concept “paremiological unit” as people’s statements of a cautionary nature, and distinguishes the characteristics of proverbs and sayings. It was ascertained that the typical linguistic characteristics of proverbs are brevity, syntactic isolation, euphonious nature and intonation structure. The authors have determined the types of paremiological units as well as the difficulties arising in translating the English proverbs and sayings. The comparative analysis of the ways of paremiological units translation according to the classification of V. Vynohradov, O. Dubenko, M. Kocherhan was carried out. The most frequently used ways of translation of paremiological units are: full equivalent, partial equivalent, pseudo word-for-word equivalent, loan and descriptive translation. It was concluded that the most felicitous way to render the paremiological units is the absolute equivalent, however, sometimes a translator can’t find the proper counterpart in the target language. Therefore, the main goal of the translator is to render proverbs and sayings preserving their content and stylistic peculiarities.

Key words: paremiological unit, proverb, saying, absolute equivalent translation, partial equivalent, the translation of a pseudo word-for-word equivalent, loan translation, descriptive translation, source language, target language.

Виолетта Вуколова
(Винниця)

УДК 811.161.1'42

ФЕНОМЕН БИЛИНГВИЗМА: ПРОБЛЕМАТИКА И АСПЕКТЫ ИЗУЧЕНИЯ

В статье анализируются различные аспекты изучения феномена билингвизма. Обращение к проблемам двуязычия представляется актуальным и своевременным в связи с расширением международных контактов и развитием коммуникационных технологий и средств связи. Необычайная многогранность билингвизма порождает множество билингвальных теорий, позволяющих изучать различные аспекты данного феномена. Статья представляет собой обоснование необходимости углубленного интегративного подхода к изучению феномена билингвизма в современном мире. Исследования двуязычия должны опираться на последние достижения лингвистики и производиться на стыке со смежными с нею науками – социологией, психологией, когнитологией, дидактикой, транслатологией, культурологией, теорией художественного текста. Подчеркивается невозможность рассмотрения билингвизма как статического и унитарного явления, так как он существует в различных формах и проявлениях и меняется в зависимости от множества исторических, культурных, политических, экономических, религиозных, психологических и других факторов. В статье определены перспективы дальнейших научных исследований в этой области.

Ключевые слова: билингвизм, двуязычие, языковые контакты, индивидуальный билингвизм, коллективный билингвизм, литературный билингвизм, билингвальные теории.

Возникший в конце XIX века интерес к изучению феномена билингвизма не утратил своей актуальности и в наши дни. Более того, с углублением международных контактов, культурных обменов, тенденцией к интеграции в различных сферах, развитием современных коммуникационных технологий и средств связи, а также благодаря современному восприятию мира как «глобальной деревни» интерес к освоению других (иностраных) языков только

возрастает. Явления массового двуязычия и многоязычия стали нормой современного общества. Изменилось и отношение социума к двуязычной личности: скорее исключением считается человек, владеющий лишь родным языком, чем тот, кто изъясняется (с разной степенью успеха) хотя бы на одном иностранном языке. Интерес к изучению вопросов билингвизма в научном сообществе сейчас переживает новый «бум».

Постановка проблемы. Основы научной разработки лингвистических проблем билингвизма заложены в трудах таких ученых, как И. А. Бодуэн де Куртене, У. Вайнрайх, Е. М. Верещагин, Н. В. Имедадзе, А. Мартине, А. Мейе, Ч. Осгуд, Е. Д. Поливанов, В. Ю. Розенцвейг, С. Сводеш, Ф. Ф. Фортунатов, А. А. Шахматов, Г. Шухардт, Л. В. Щерба и др. Именно с лингвистическим аспектом двуязычия связан интерес к исследованию различных проявлений интерференции в процессе применения языков, так как на первый план в работах ученых выходит анализ соотношения структур и структурных элементов двух языков, их взаимовлияния и взаимопроникновения на разных уровнях. Антропоцентризм современной науки вынуждает выйти за рамки классического лингвистического видения проблемы билингвизма. Нельзя не согласиться с мнением W. Maskey, что «мы должны эти рамки преодолеть. Лингвистику интересует билингвизм лишь настолько, насколько он способен объяснить происходящее в языке, поскольку язык, а не индивид является собственно предметом этой науки» [цит. по 6, с. 63]. Необычайная многогранность билингвизма порождает множество билингвальных теорий, позволяющих изучать различные аспекты данного феномена.

Анализ последних исследований и публикаций. Билингвизм как комплексное явление, совмещающее лингвистические и экстралингвистические факторы речевого поведения человека, получил наиболее полное освещение в теории языковых контактов. Именно знаменитая работа У. Вайнрайха «Языковые контакты» (1953 г.) явилась новым этапом в рассмотрении и анализе проблем взаимодействия языков. Новаторством ученого стало изучение речевого поведения человека в условиях языкового контакта. К настоящему моменту о билингвизме написано много как отечественными, так и зарубежными исследователями. Все многообразие концепций можно разделить на две группы: первая группа подразумевает владение вторым языком приблизительно в такой же степени, как своим родным, вторая допускает значительные различия в знании двух языков. Бесспорно одно, билингвизм проявляется тогда, когда индивид способен достаточно эффективно осуществлять речевое общение на каждом из двух языков.

В начале XXI века наблюдается возрастание интереса ученых к билингвальной личности индивида, признается необходимость углубленного интегративного осмысления феномена билингвизма в современном мире (Г. М. Вишневская, С. Г. Николаев, А. Г. Ширин и др.). Осмысление это должно опираться на последние достижения лингвистики и производиться на стыке со смежными с нею науками – социологией, когнитологией, прагматикой, психологией, транслатологией, теорией коммуникации. К слову, еще У. Вайнрайх указывал: «Сравнительная степень владения двумя языками вообще не может быть точно сформулирована в чисто лингвистических терминах. Это один из тех многочисленных аспектов двуязычия ..., для исследования которых лингвистике необходимо сотрудничество с психологией и общественными науками» [1, с. 27]. Следовательно, билингвизм – это многомерный феномен, который не может быть изучен в рамках одной научной дисциплины.

Цель нашего исследования состоит в комплексном, разностороннем, многоаспектном изучении феномена билингвизма с привлечением данных других областей знания, что предполагает решение следующих **задач**:

- выделение различных подходов к определению понятия билингвизм;
- определение аспектов билингвизма с точки зрения различных междисциплинарных подходов.

Изложение основного материала исследования. Билингвизм представляет собой чрезвычайно сложное, многогранное явление, в изучении которого выделяется ряд направлений. Охарактеризуем кратко основные из них.

Лингвистические исследования билингвизма сосредоточены на изучении языковой интерференции как процесса и следствия языкового контакта в речи билингва. У. Вайнрайх отмечал, что задача лингвиста состоит в том, чтобы «...описать те несколько языковых систем, которые затрудняют одновременное владение ими, и предсказать, таким образом, наиболее вероятные проявления интерференции, которая возникает в результате контакта языков, и,

наконец, указать в поведении двуязычных носителей те отклонения от норм каждого из языков, которые связаны с их двуязычием» [2, с.27]. Развивая мысль У. Вайнрайха, Ю. Д. Дешериев указывает, что лингвистический аспект двуязычия «имеет дело с анализом соотношения структур и структурных элементов двух языков, их взаимовлияния, взаимодействия и взаимопроникновения на разных уровнях, разделах строя языка: фонологическом, морфологическом, синтаксическом, лексико-семантическом и стилистическом» [3, с. 28]. В современной лингвистике существует несколько концепций интерференции. Чаще всего интерференция понимается как процесс и результат взаимодействия языковых систем в речи билингва, из которых одна система является доминирующей, порождающей эффект воздействия во вторичной, приобретенной языковой системе. Результат взаимодействия контактирующих языков может быть как отрицательным, так и положительным. Большинство работ ученых посвящено именно отрицательному аспекту интерференции.

Социолингвистические исследования билингвизма особенно интенсивно развиваются в наше время. Коллективное двуязычие давно привлекало к себе внимание ученых как явление социальное. Социолингвистический подход рассматривает билингвизм как сосуществование двух языков в рамках одного и того же речевого коллектива, использующего эти языки в соответствующих коммуникативных сферах в зависимости от социальной ситуации и других параметров коммуникативного акта (Л. Б. Никольский, А. Д. Швейцер), определяет двуязычие как общественный феномен в ряду прочих социальных явлений (А. П. Майоров). Билингвистическое коммуникативное пространство рассматривается как составная часть социальной среды, которая оказывает решающее воздействие на формирование и развитие личности. Социологический аспект исследования двуязычия состоит в определении «объема общественных функций и сфер применения каждого из двух языков, которыми пользуется двуязычное население» [3, с. 33]. К задачам социолингвистического изучения билингвизма относят прежде всего определение степени воздействия на двуязычие экстралингвистических факторов, описание каналов формирования двуязычия, выяснение роли социальных факторов в развитии массового или группового билингвизма, влияние научно-технической революции на развитие общественных функций языков в условиях билингвизма.

Психолингвистические исследования помогают изучить специфику речевых психофизиологических механизмов человека, использующего в общении две языковые системы. Психологические и нейролингвистические аспекты билингвизма изучаются на основе анализа билингвального поведения индивида. Особое внимание уделяется особенностям освоения и дальнейшего использования второго языка, соотносённости между собой речевых механизмов, обеспечивающих владение разными языками, способу связи речи на каждом языке с мышлением. Важно отметить, что психологический аспект билингвизма включает изучение как механизмов производства, так и восприятия речи.

С. Г. Николаев, характеризуя *когнитивные аспекты* изучения билингвизма, отмечает, что основным предметом исследования выступает сознание билингва, билингвальное мышление как процесс и как его результат (продукт). Далее ученый отмечает, что «специфическое языковое поведение рассматривается в системе отношений «внешний мир → восприятие → внутренний мир» индивида. Наверняка иначе – возможно, более интенсивно – «работают» такие традиционные механизмы, как внимание, торможение, отбор, требуемые для адекватного конструирования в едином сознании двух (различных) языковых картин мира» [5, с. 93-94]. Для понимания билингвизма в русле когнитивного подхода важным является определение билингва, предложенное Н. В. Имедадзе: это «человек, владеющий (на том или ином уровне) двумя языками, т. е. индивид, который использует две языковые системы для общения именно в целях общения, т. е. когда сознание направлено на смысл высказывания, а форма является средством» [4, с. 136]. В рамках данного подхода выделяются как достаточно строгие определения билингвизма, предъявляющие очень высокие требования к уровню владения языками (В. А. Аврорин, L. Bloomfield), так и либеральные, сводящие спектр таких требований к минимуму (В. Haugen, J. MacNamara).

Лингводидактические аспекты билингвизма тесно связаны со всеми вышеупомянутыми аспектами и разрабатываются в связи с поиском эффективных методов обучения иностранным языкам. Педагогический аспект билингвизма включает в себя как вопросы пассивного (чтение и

слушание), так и активного знания языка (говорение и письмо). Как отмечает С. Г. Николаев, открытыми по-прежнему остаются проблемы практического характера, связанные с естественной межъязыковой интерференцией, системным анализом ошибок обучающихся (эрратология), фоссилизацией (негативное языковое «окаменение» как результат сохранения и удержания в речи учащихся тех или иных особенностей первого языка) [5, с. 94].

Культурологические исследования представляют наиболее новое направление в изучении двуязычия (Г. М. Вишневская, С. Г. Тер-Минасова). Двуязычный индивид должен обладать обширным фоновым знанием взаимодействующих культур, их развития и взаимосвязей. Ю. Н. Караулов и В. Н. Нерознак выделяют в качестве самостоятельной проблему соотношения билингвизма и бикультуризма. Сегодня особую актуальность приобретают исследования бикультурной идентичности как формы идентификации себя с двумя этнокультурными группами, проявляющейся на уровне переживания, представлений и поведения. Такой подход к изучению данной проблемы подчеркивает, во-первых, сложную природу взаимосвязи языка и идентичности, требует выделения различных уровней языковой компетентности и осознания того факта, что, для того, чтобы понять ту или иную культуру через язык, необходимо выйти за рамки его лексики, грамматики и синтаксиса. Во-вторых, этот подход определяет понимание того, что, даже стремясь интегрироваться в другую культуру, изучая язык и используя другие средства адаптации, человек обретает не ту идентичность, которая характерна для представителей данной культуры, а новый тип идентичности, который не есть механический продукт старой и новой, а качественно совершенно иное образование.

Особую актуальность приобретают исследования билингвизма с позиций *транслатологии*. Фигура переводчика представляет интерес сразу с нескольких точек зрения: это, во-первых, процесс устного спонтанного перевода, чья специфика обусловлена взаимным расположением первого – второго языков в схеме «исходный код – целевой код» и их сменой; во-вторых, это письменный текст как результат творческого процесса и его обусловленность личностью переводчика; в-третьих, это продолжающиеся взаимоотношения нового текста на новом языке с текстом оригинала [5, с. 94].

Литературно-художественный аспект билингвизма связан, в первую очередь, с анализом художественных произведений, созданных писателями-билингвами. Индивидуальный творческий билингвизм изучается с позиций творческого литературного контекста конкретной личности, т. е. в его отношении к творчеству данного писателя или поэта. Несмотря на большое количество работ, посвященных проблемам билингвизма, вопрос о взаимосвязи билингвизма и литературного творчества остается до конца неисследованным. Причина этого кроется в том, что до сих пор широко распространено мнение, что достижение если не совершенства, то, по меньшей мере, весомого успеха в литературном творчестве возможно лишь на родном, первичном языке. А. Мартине утверждает, что существует очень ограниченное число «виртуозов», которые были бы способны использовать два или более языка без допущения интерференции. Нам известны имена значительного числа двуязычных (а также многоязычных) писателей, которые действительно с успехом писали на неродном языке. Это Ч. Айтматов, С. Беккет, Р. Гари, Ж. Грин, Дж. Джойс, Е. Ионеско, А. Кристоф, А. Макин, В. Набоков, А. Труайя, Э. Триоле. Многие из них получили за свое творчество на неродном языке престижные литературные премии и всемирное признание.

Выводы исследования и перспективы дальнейших научных поисков. Билингвизм представляет собой комплексное явление реальной речевой деятельности человека, при которой задействованы более сложные механизмы речевого поведения, чем в ситуации обычного монолингвизма. Билингвизм – научная проблема, исследованием которой занимается целый ряд наук. Но необходимо заметить, что каждая из дисциплин нередко преследует только узко специфические цели в изучении двуязычия, иногда расценивая ситуацию билингвизма как нечто побочное, случайное. Многоаспектность и сложность феномена билингвизма неизбежно влечет появление множества толкований самого понятия «билингвизм» и большого количества классификаций типов двуязычия. Такие трактовки затрагивают лишь отдельные характеристики билингвизма, но не дают целостного представления об этом явлении. Анализ литературы позволяет сделать вывод об отсутствии целостного понимания билингвизма как многоаспектного междисциплинарного феномена. Отмечается, что изучение проблем билингвизма может вестись

одночасно в єдиному продуктивному інтерфейсі когнітології і прагматики; психолінгвістический взгляд послужит необхідною основою при вирішенні проблем усвоєння другого мови; проблеми перекладу і мовна специфіка художественного висловлювання також не вступають во взаємне протиріччя, але можуть скласти єдине пізнавальне поле [5, с. 94]. Нам представляється можливим розширити представлену аспектизацію досліджень білінгвізму за рахунок «смежних областей». Білінгвізм категорически не можна розглядати як статический і унітарний явище, так як він існує в різних формах і проявленнях і змінюється в залежності від мноества історических, культурних, політических, економіческих, релігійних, психологіческих і інших факторів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вайнрайх У. Одноязычие и многоязычие / Уриель Вайнрайх // Новое в лингвистике. - Вып. 6. Языковые контакты. - М., 1972. - С. 25-60.
2. Вайнрайх У. Языковые контакты: состояние и проблемы исследования / Уриель Вайнрайх. - К.: Вища школа, 1979. - 263 с.
3. Дешериев Ю. Д. Основные аспекты исследования двуязычия и многоязычия / Юнус Дешериевич Дешериев // Проблемы двуязычия и многоязычия. - М.: Наука, 1972. - С. 26-42.
4. Имедадзе Н. В. Экспериментально-психологические исследования овладения и владения вторым языком / Н. В. Имедадзе. - Тбилиси: Мецниереба, 1979. - 229 с.
5. Николаев С. Г. Феномен билингвизма: проблематика и исследовательские перспективы / Сергей Георгиевич Николаев // Известия Южного федерального университета. Филологические науки. - 2013. - № 3. - С. 86-96.
6. Ширин А. Г. Билингвизм: поиск подходов к исследованию в отечественной и зарубежной науке / Александр Глебович Ширин // Вестник Новгородского государственного университета. Серия «Гуманитарные науки». - 2006. - № 36. - С. 63-67.

Вуколова В. Феномен білінгвізму: проблематика та аспекти вивчення. У статті проаналізовано різні аспекти вивчення феномену білінгвізму. Звернення до проблем двомовності є актуальним і своєчасним, що зумовлено розширенням міжнародних контактів і бурхливим розвитком комунікаційних технологій та засобів зв'язку. Надзвичайна багатогранність білінгвізму породжує безліч білінгвальних теорій, які дають змогу досліджувати різні аспекти даного феномена. Стаття надає обґрунтування необхідності застосування поглибленого інтегративного підходу до вивчення феномену білінгвізму в сучасному світі. Дослідження двомовності повинні ґрунтуватися на останніх досягненнях лінгвістики і здійснюватися на стику зі суміжними з нею науками – соціологією, психологією, когнітологією, дидактикою, транслятологією, культурологією, теорією художнього тексту. Підкреслено неможливість вивчення білінгвізму як статического і унітарного явища, оскільки він існує у різних формах і проявах та змінюється залежно від багатьох історических, культурних, політических, економіческих, релігійних, психологіческих та інших факторів. В роботі визначено перспективи подальших наукових розвідок у цьому напрямку.

Ключові слова: білінгвізм, двомовність, мовні контакти, індивідуальний білінгвізм, колективний білінгвізм, літературний білінгвізм, білінгвальні теорії.

Vukolova V. The Phenomenon of Bilingualism: Problematics and Aspects of Studying. The article analyzes different aspects of scientific research of the phenomenon of bilingualism. The analysis of the problems of bilingualism seems to be important and relevant due to increasing international contacts and development of communication technologies and means of communication. Unusual multifaceted nature of bilingualism generates diverse bilingual theories which allow studying different aspects of this phenomenon. The article represents the argumentation of appropriate advanced integrative approach to the scientific research of the phenomenon of bilingualism in the modern world. The study of bilingualism must be based on the latest linguistic achievements and be done at the junction with the interfacing sciences – sociology, psychology, cognitology, didactics, theory of translation, culturology, theory of literary text. The inability to study bilingualism as a static and unitary phenomenon is underlined. This phenomenon exists in different forms and manifestations and changes due to diverse historical, cultural, political, economical, religious, psychological and other factors. The article defines future trends in scientific development of this problem.

Key words: bilingualism, language contacts, individual bilingualism, collective bilingualism, literary bilingualism, bilingual theories.

*Наталія Іваницька
(Вінниця)*

УДК 81'255.4:821

ФУНКЦІОНУВАННЯ АНГЛОМОВНИХ ЕКВІВАЛЕНТІВ УКРАЇНСЬКИХ ЛІНГВІСТИЧНИХ МЕТАОДИНИЦЬ У СВІТОВОМУ НАУКОВОМУ ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОСТОРИ

У статті актуалізовано питання коректного відтворення українських термінів, представлених у заголовках, анотаціях та ключових словах наукової статті англійською мовою. Зазначено, що українська наука, у тому числі й лінгвістична, поступово долає перешкоди на шляху до входження в єдиний інформаційний простір, хоча цей процес протікає доволі болісно. Увагу зосереджено на мовній і перекладацькій проблематиці комунікативного розриву між вітчизняною і світовою лінгвістикою, який, на жаль, трапляється і донині. З'ясовано, що адекватний переклад українських лінгвістичних термінів ускладнено розбіжністю змісту термінів у двох мовах або ж їхньою неправильною однобічною інтерпретацією, а також наявністю в англомовному науковому дискурсі концептуальних лакунарних одиниць. Доведено, що у процесі створення металінгвістичної оболонки статті автори (перекладачі) повинні проектувати перекладені еквіваленти на потенційного англомовного читача, що створить належні умови для пошуку наукової розвідки в наукометричних та реферативних базах даних.

Ключові слова: переклад, метамова, термін, перекладацький еквівалент, анотація, ключове слово.

Постановка проблеми. Питання інтеграції української науки до світового простору на сьогодні не втрачає актуальності, оскільки концепція єдиного наукового простору постає привабливою з огляду на можливість швидкого, ефективного і перспективного обміну інформацією та мобільність наукових кадрів. Доводиться констатувати, що українська наука, у тому числі й лінгвістична, поступово долає перешкоди на шляху до входження в єдиний інформаційний простір, хоча цей процес протікає доволі болісно не лише з причини недостатнього володіння англійською мовою – основною мовою сучасної міжнародної наукової комунікації. Значною мірою власне сама наука перебуває в стані неготовності до асиміляції світовим науковим простором. І навіть ті наукові галузі, що своїм предметом безпосередньо пов'язані з мовою та міжкультурною комунікацією, стикаються з низкою проблем передусім мовного характеру. Слід зазначити, що ця ситуація склалася не з вини науковців. Одна з основних перешкод вбачається є паралельному розвитку вітчизняних і світових лінгвістичних шкіл, що призводить до певної некорельованості наукових інтересів, а також системи понять і термінів, якими оперують українські мовознавці. Не маючи права і не ставлячи за мету здійснити оцінку переваг тих чи інших наукових течій (як українських, так і світових), тенденцій, парадигм (традиційних і «модних»), зосередимо **увагу** на мовній і перекладацькій проблематиці комунікативного розриву між вітчизняною і світовою лінгвістикою, який, на жаль, трапляється і донині.

Матеріалом аналізу стали наукові мовознавчі статті, анотації та ключові слова до них, а також словникові статті щодо інтерпретації окремих лінгвістичних термінів, що нині активно використовують у дослідженнях. Крім того, до аналізу було залучено інтерпретації певних металінгвістичних одиниць з різних інтернет-форумів, тобто мовні одиниці т.зв. блогосфери, в якій метаперекладацький та метакогнітивний дискурс постають адаптованими до пересічного читача [3, с. 136-137].

Виклад основного матеріалу дослідження. Слід зауважити, що наукова стаття є одним із найбільш вагомим і показовим жанрів письмового академічного дискурсу. Мова наукової статі – це своєрідна «технологія», яка дає можливість авторам окреслити власну наукову позицію в обраних концептуально-методологічних координатах дослідження [1; 2]. Не менш визначальним фактором функціонування наукової статі постає і той факт, що в умовах доволі активної змагальності наукового дискурсу наукова стаття має потужний прагматичний потенціал впливу на читача. Істотним є і те, що вправне володіння науковим стилем є критеріальним чинником у процесі рецензування та рекомендації статті до друку. Вочевидь, зазначені моменти ставлять

перед авторами вимогу ретельного мовного оформлення, у тому числі і металінгвістичного. У цьому контексті актуальним постає проблема використання адекватних сучасним науковим течіям і концепціям термінів у викладі наукових дискусій та результатів, оскільки вони формують своєрідну оболонку для науково коректного, зрозумілого світовій спільноті академічного опису.

Як засвідчує практика, більшість назв наукових статей, ключові слова та анотації є показовими щодо «концентрації» термінологічних номінацій. Вони є відносно самостійними, сигнальними, опорними елементами наукового дискурсу, мета яких полягає в наданні загального (але водночас достатньо повного) уявлення про зміст статті. Істотно, що дублювання українського варіанта англійським перекладом дає змогу увести наукове дослідження до бібліографічних та реферативних баз даних, а отже, інтегрувати здобуті результати до світової лінгвістичної наукової сфери. Проте трапляються випадки, коли якість перекладу українських анотацій англійською мовою не може бути гарантією того, що стаття буде цитованою і уведеною до найбільш авторитетних наукометричних ресурсів.

Перекладацький аналіз окремих елементів тексту – назв статей, анотацій та ключових слів – в мові оригіналу (українській) та цільовій (англійській) виявив низку проблемних і дискусійних питань, зокрема дав поштовх для роздумів над тим, чи завжди перелік ключових слів є гарантією інтегрування статті до інтернаціонального наукового дискурсу. Не менш проблемною постає ситуація, коли невідповідність вітчизняних наукових інтересів, традицій та концептуальних систем має негативний вплив на адекватний процес перекладу металінгвістичних одиниць. Зазначені попереду чинники, помножені на невдалі перекладацькі трансформації та спроби якомога ретельніше адаптувати український формат до світових наукових лінгвістичних традицій, можуть створити концептуальний дисонанс, який, вочевидь, стає на перешкоді загальній інтеграції наукових пошуків до світового простору.

Проаналізувавши низку наукових публікацій із українськими та англійськими анотаціями та ключовими словами, ми дійшли висновку, що проблемність такого двомовного паралельного викладу матеріалу особливо виразно простежується, коли: а) існує розбіжність змісту термінів в двох мовах, або ж відчутною є неправильна їхня однобічна інтерпретація; б) англійський науковий дискурс має лакунарні одиниці у проєкції на український текст через відсутність концептуальних одиниць або навіть течій, напрямків. Нерідко у таких випадках вдаються до використання запозиченої лексики, яка є «хибним» помічником перекладача.

Обмежуючись обсягом статті, зупинимось на результатах перекладацького аналізу ключових слів до наукових статей. Ключові слова мають особливу роль в архітектоніці наукової статті. Відома метафора «Ключ дає можливість доступу до чогось, що раніше було зачиненим» найкращим способом визначає роль ключових слів для розуміння сутності написаного [4; 5]. У випадку з науковим дискурсом ключові слова – це металінгвістичні вихідні, що створюють доступ (можливо, доволі загальний і нелегкодоступний) до основних смислових компонентів, вони є орієнтиром для читача і цеглинками для вибудови змістового каркасу статті.

Не буде зайвим згадати, що існують різні технології і підходи до виокремлення ключових слів, зокрема їх можна виділити за допомогою пошукової системи автоматично на основі аналізу частотності їхнього вживання в тексті [5]. Проте здебільшого сам автор визначає перелік таких слів, спираючись на власні наукові орієнтири і, що не менш важливо, безпосередній контекст статті, яка може відтворювати лише невелику частину досліджуваної наукової проблеми. Власне останній факт може мати значний вплив на перекладацький процес, коли постає дилема щодо вибору перекладацького еквіваленту. Додамо також, що, маючи інформативну функцію, ключові слова водночас є класифікаторами, оскільки постають аналітичним інструментом, за допомогою якого публікації індексуються в реферативних і бібліографічних базах даних. Це, у свою чергу, зумовлює «зв'язки» статті з іншими публікаціями, що містяться в інформаційному ресурсі. З іншого боку, ключові слова – це водночас інструмент пошуку, який дає можливість користувачам знайти статтю з-поміж безлічі інших. Не зайвим буде акцентувати на тому, що якість перекладу ключових слів (як і назви та анотації) статті є передумовою доступності наукового дослідження для світової наукової спільноти.

Зупинимось на тому, що термінологія, особливо лінгвістична, значною мірою інтернаціональна. Українське мовознавство послуговується низкою термінослів, що є

запозиченими або калькованими, тобто до цього часу не перекладеними на рідну мову з використанням власних мовних ресурсів. Так, наприклад, лінгвістична прагматика оперує такими поняттями, як «директив», «асертив», «реквестив» і т.д. Намагання «одомашнити» такі металінгвістичні одиниці на кшталт «веління», «ствердження», «прохання» і т.д., напевно, до певної міри зменшило б концептуальну новизну цього мовознавчого напрямку.

Наведемо кілька показових прикладів термінологічних одиниць, переклад яких потребує лінгвістичної та перекладацької вправності та обережності. Так, дискусійним, на нашу думку, може бути кваліфікований такий поширений на сьогодні термін, як «міжкультурна комунікація», який було імпортовано до вітчизняного мовознавчого дискурсу наприкінці минулого століття. В анотаціях і ключових словах можна спостерігати зворотній рух до вихідної лінгвокультури. Саме на шляху з мови в мову та назад може виникати неповне розуміння цього терміну, тобто певний дисонанс. Так, в англійському науковому дискурсі означений термін не є загальноновизнаним (пор. використання *intercultural* і *cross-cultural*). Існує обсягова бібліографія за ключовим поняттям «*intercultural communication*», зокрема відома хрестоматія Леппі Самовара і співавторів [10], книги Д. Пінто [9], журнали «*Language and Intercultural Communication*», «*Journal of Intercultural Communication Research*». Одна із секцій ICA (International Communication Association = Міжнародна комунікативна асоціація) має назву *Intercultural Communication*. Водночас термін «*cross-cultural*», який наші перекладачі вважають більш вдалим, зустрічаємо в низці інших публікацій, зокрема відомою є праця під редакцією У. Гудікунста «*Cross-cultural and Intercultural Communication*». Як зазначає редактор, протиставляючи ці два поняття, «*cross-cultural communication is the comparison of communication across cultures*», тоді як «*intercultural communication is the communication between people from different cultures*» [6, p. vii-ix], тобто термін «*intercultural communication*» є більш широким, який містить зіставні (тобто крос-культурні) дослідження. Подібні міркування можна прочитати на форумах:

Abeer, Adaptation can only be intercultural, not cross-cultural. People accommodate and adapt through interacting and coming together. Please note the «inter» on intercultural and interacting - which means between. Cross-cultural analysis is done to compare and contrast two or more societies as separate social, cultural or national groups (Mode of access: <http://ixmaticcommunications.com/2011/02/03/cross-cultural-vs-intercultural/>). Якщо взяти до уваги, що наразі в науковому обігу функціонують і такі терміни, як «*multicultural*», «*international*» та ін., то для перекладача виникають все нові виклики. Перекладач повинен не лише віднайти адекватну термінологічну одиницю в мові перекладу, але й врахувати позамовні фактори, одним із яких може бути узус журналу, де планується публікація статті.

Коротко зупинимося і на тому, що низка ключових слів, які доволі часто трапляються в працях українських дослідників, викликають труднощі через те, що англійська лінгвістика не має не лише еквівалента цьому терміну, але й власне поняття або навіть певного наукового напрямку (пор. укр. *інтерпретація, концептологія, лінгвокультурема, мовна /комунікативна особистість, прецедентність, прецедентні тексти* і под.)

Проаналізуємо відтворення англійською мовою такого поняття, як «*мовна особистість*» (англ. *linguistic identity? Linguistic personality?*). Вітчизняна лінгвістика у визначенні цього поняття спирається на визначення, запропоноване Ю.М. Карауловим [2, с. 38], у якому акцентовано на психологічному складнику цього поняття. Англійськими перекладними еквівалентами зазначеної металінгвістичної номінації в працях вітчизняних науковців виступають «*linguistic identity*», рідше «*linguistic personality*». Якщо проаналізувати запропоновані варіанти на предмет адекватності перекладу, то можна виявити наступне. Запит в Google Scholar демонструє, що в назвах статей це словосполучення використовують як термін, яким позначають «типичних представників певного етносу» (*Philippine linguistic identity, Croatian linguistic identity*). Виявилося, що слова «*linguistic*» та «*identity*» не утворюють словосполучень у заголовках публікацій, присвячених проблемі конструювання ідентичності, у тому числі і через мову.

Термін «*linguistic identity*» викликає певну недовіру також в учасників лінгвістичних форумів, які вказують на соціолінгвістичні аспекти його значення. Інакше кажучи, на відміну від узвичаєного у вітчизняній лінгвістиці поняття «*мовна особистість*», англійський термін

«*linguistic identity*» насамперед асоційований з умінням ототожнювати себе в певному мовному суспільстві, але аж ніяк із особистісними характеристиками в ідіолектному континуумі.

Отже, використання перекладного еквівалента «*linguistic identity*» в цільовій мові спричинить певний когнітивний дисонанс для англомовних читачів. І навіть за умови набуття ним статусу терміноодиниці, поняттєві поля українського «*мовна особистість*» та англійського «*linguistic identity*» навряд чи будуть мати однакове наповнення.

Ще одним прикладом можливого когнітивного дисонансу у процесі перекладу лінгвістичних термінів може слугувати металінгвістична одиниця «*прецедентність*» та дотичні до неї «*прецедентний текст*», «*генератор прецедентності*» та под., які є доволі вживаними в лінгвоукраїністиці. Англійська мова володіє прикметником «*precedent*», але його значення «*попередній*» навряд чи є тотожне українському терміну, що призводить до втрати термінологічного статусу таких перекладених з української мови еквівалентних одиниць, як «*precedent texts / precedent phenomenon / precedence generator*», хоча саме такий переклад можна нерідко спостерігати в анотаціях до статей.

У сьогоденній вітчизняній лінгвістиці набув популярності термін «*картина світу*». Слід зауважити, що в англістиці існує термі «*worldview* (калька з німецького *Weltanschauung*)», який претендує на статус перекладного еквівалента. Проте порівняння обсягу понять, що стоять за цими термінами, виявляє, що українська картина світу – це конкретний набір лексичних одиниць певної сфери дискурсу, тоді як англомовна традиція вживання терміна «*worldview*» передбачає використання цієї одиниці або в загальному значенні «*світосприйняття, точка зору про навколишній світ*», або для опису релігійної і природничої картин світу. Ймовірно, в словосполученнях на кшталт «*toponimic worldview*», «*color worldview*» або «*alimentary worldview*» будуть спостерігатися порушення законів семантичної синтагматики. Проте такі вирази можна нерідко зустріти в українських виданнях. Дослідники також виокремлюють національну, концептуальну, символічну, художню, okazionalnu, фразеологічну, фольклорну, топонімічну та інші картини світу. На жаль, дослівний переклад таких терміноутворень поки що не призводить до впізнавання цих одиниць як термінологічних англомовними читачами.

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Отже, перекладацький аналіз анотацій (із ключовими словами) та назв статей у галузі лінгвістики (українсько-англійський переклад) засвідчує, що терміносистеми вітчизняної та зарубіжної (англомовної) лінгвістики не мають повної кореляції. Більше того, між ними існує певний термінологічний дисонанс. До певної міри такий дисонанс є одним із об'єктивних чинників, що гальмують інтеграцію вітчизняної лінгвістики до світового мовознавчого простору. Розбіжності металінгвістичних систем є відтворенням концептуальної некорельованості наукових студій, коли тематика і проблематика низки робіт може мати неоднозначне сприйняття зарубіжними колегами без додаткових пояснень.

Переклад ключових слів як опорних елементів наукової статті нерідко стикається з використанням «псевдоеквівалентів» в англомовних перекладах, що видається непродуктивним через низку причин: 1) пошукові системи орієнтовані переважно на статті українських авторів, оскільки перекладені терміни не використовують носії інших мов; 2) невпізнаваність термінів англомовними авторами блокує їхній вибір. Як наслідок, стаття втрачає статус доступності для зарубіжних читачів і основне призначення перекладу – забезпечення інтеграції публікації в систему наукових знань – втрачає актуальність. Слід також означити і той факт, що нерідко самі автори переклад анотацій та назви статті розглядають як надлишкову дію в процесі подання статті до друку, що значно ускладнює подальшу долю наукового дослідження, коли воно потрапляє до автоматизованих пошукових систем. У процесі створення металінгвістичної оболонки статті автори (перекладачі) повинні проектувати отриманий переклад на потенційного англомовного читача.

ЛІТЕРАТУРА

1. Воркачев С. Г. Лингвокультурология, языковая личность, концепт : становление антропоцентрической парадигмы в языкознании / С. Г. Воркачев // Филологические науки. - 2001. - № 1. - С. 64-72.
2. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность / Ю. Н. Караулов. - М. : Наука, 1987. - 261 с.
3. Кашкин В. Б. Концептуализация перевода в быденном сознании и научном представлении / В.Б. Кашкин, Е.А. Княжева // Вестник Воронеж. гос. ун-та. Сер.: Лингвистика и межкультурная коммуникация. - 2010. - № 1. - С. 136-141.

4. Bondi M. Perspectives on Keywords and Keyness : An Introduction / M. Bondi // Keyness in Text / ed. by M. Bondi and M. Scott. - Amsterdam ; Philadelphia : John Benjamins. - P. 1-20.
5. Cross-Cultural Communication : the Essential Guide to International Business / ed. by G. Bannon, J. Mattock. - London ; Sterling, VA : Kogan Page Limited, 2003. - 176 p.
6. Gudykunst W. B. Cross-cultural and Intercultural Communication / W. B. Gudykunst. - London : SAGE, 2003. - 302 p.
7. Haspelmath M. The European linguistic area : Standard Average European / M. Haspelmath // Language Typology and Language Universals / ed. by M. Haspelmath, E. König, W. Öesterreicher, et al. - Berlin : De Gruyter, 2001. - P. 1492-1510.
8. Hyland K. Academic Discourse / K. Hyland // Bloomsbury Companion to Discourse Analysis / ed. by K. Hyland and B. Paltridge. - London ; New York: Bloomsbery, 2011. - P. 171-184.
9. Tannen D. Agonism in Academic Discourse / D. Tannen // Journal of Pragmatics. - 2002. - № 34. - P. 1651-1669.
10. Pinto D. Intercultural Communication : a three-step method for dealing with differences / D. Pinto. - Leuven : Garant, 2000. - 217 p.
11. Samovar L. A. Intercultural Communication : A Reader. 13th Edition / L. A. Samovar, R. E. Porter, E. R. McDaniel. - Boston, MA : Wadsworth, 2012. - 448 p.
12. Widdowson H. Explorations in Applied Linguistics / H. Widdowson. - Oxford : Oxford University Press, 1979. - 273 p.

Иваницкая Н. Функционирование английских эквивалентов украинского лингвистического языка в мировом научном информационном поле. В статье анализируется опыт переводческой работы в лингвистических журналах. В качестве материала исследования используются примеры перевода на английский язык ключевых слов и аннотаций к статьям, публикуемым в украиноязычных лингвистических журналах и сборниках. Одной из трудностей, с которыми сталкивается переводчик, является выбор переводных эквивалентов для терминов. Рассматриваются случаи, когда эквивалент в языке перевода отсутствует, а английский список ключевых слов не дает представления о тематике публикации, поскольку переводные эквиваленты не являются элементами англоязычной лингвистической терминосистемы.

Ключевые слова: перевод, метаязык, термин, переводной эквивалент, аннотация, ключевое слово.

Ivanytska N. English Translation Equivalents of Ukrainian Linguistic Terms in World Scientific Information Space. The paper seeks to arise the problem of adequate translation of Ukrainian linguistic terms given in the title, abstract and key words of the article. It is noted that Ukrainian science, including linguistic, gradually overcoming the barriers to entry into a single information space, but this process is quite painful. The attention is focused on language and translation problems of communicative gaps between domestic and world linguistics, which, unfortunately, happens to this day. It was found that adequate translation of Ukrainian linguistic terms is complicated by a mismatch in terms of content in two languages, or their improper one-sided interpretation and the presence in the English-speaking scientific discourse lacunar units. It is proved that in the process of creating a scientific article authors (translators) should do their best for proper translation into English as it provides readers with the understandable terms and allocate article in scientometric and abstract databases.

Key words: translation, metalanguage, term, translation equivalent, abstract, key word.

Андрій Козачук
(Київ)

УДК 81'255.4+373.7+38

ВІДХИЛЕННЯ ВІД АВТОРСЬКОГО МОВОСТИЛЮ ПРИ ПЕРЕКЛАДІ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ (НА МАТЕРІАЛІ ПЕРЕКЛАДІВ РОМИ ФРАНКО)

У статті розглядаються особливості перекладу українських фразеологічних виразів у художніх текстах на матеріалі сучасних англomовних перекладів Роми Франко. Зокрема розглянуто прозові твори межі XIX-XX ст. Наведено опис методології проведеного дослідження. Запропоновано використання прийому формалізації для позначення особливостей перекладу фразеологічних виразів, а також способи обчислення ступеня відхилення від авторського мовостилю при перекладі за окремими аспектами. На основі проаналізованих текстів наведено приклади перекладу

фразеологічних виразів у реченнях, що сприяє здійсненню контекстуального аналізу. Автором здійснено класифікацію способів відтворення фразеологічних одиниць у мові перекладу, яка включає такі групи, як еквівалентні фразеологічні одиниці мови перекладу, нефразеологічні одиниці з використанням різних стилістичних засобів для збереження образності та компенсації, переклад з використанням стилістичних засобів мови перекладу та елементами буквалізму для яскравішого відтворення національного колориту та описовий стилістично нейтральний переклад. Після виконання обчислень зроблено висновок про відносно значні відхилення від авторського мовостилю у розглянутих текстах в межах окремо взятого аспекту перекладу фразеологічних виразів.

Ключові слова: переклад, фразеологізм, еквівалентність, буквалізм.

Постановка проблеми. Збільшення численних мовних контактів неминуче в час збільшення швидкості розвитку інформаційно-комунікаційних технологій та глобалізаційних процесів. Незважаючи на те, що чимало сфер суспільного життя залишаються деглобалізованими, триває процес інтенсивної інтеграції багатьох національних літератур у світову через переклади текстів мовами міжнародного спілкування.

Як відомо, національна мова фіксується у текстах національної літератури, тому, наприклад, художні переклади українських текстів англійською мовою є одним із засобів мовних контактів, які є невід'ємною частиною не лише націєтворчих, але також й інтеграційних процесів, які відбуваються в Україні в цей час, що вказує на **актуальність** досліджень у цій галузі. Однією з особливостей художніх текстів є насиченість різними засобами художньої виразності, стилістичними тропами та фігурами тощо. Також художні тексти часто містять фразеологізми, які з одного боку можуть бути компонентом авторського мовостилю або мовостилю конкретного тексту, а з іншого – становлять перекладацьку проблему, яку доводиться вирішувати.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з тем, дотичних до обраної, показав, що проблеми фразеології у контексті вивчення мовостилю досліджували І. Арнольд, В. Дикань та інші; переклад фразеологізмів вивчали І. Єрмоєнко, Р. Зорівчак, О. Мушніна, Я. Рецкер та інші. Однак, на нашу думку, потребує додаткової уваги докладний розгляд особливостей процесу зміни мовостилю тексту при перекладі у деталях.

Метою статті визначимо з'ясування впливу особливостей перекладу фразеологізмів у художньому тексті на ступінь відхилення від авторського мовостилю у тексті перекладу. Матеріалом дослідження ми обрали тексти української прози межі 19-20 ст. та їх сучасні переклади англійською мовою, виконані канадською перекладачкою Ромою Франко.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розглянемо декілька тверджень стосовно фразеологізмів та їх перекладу. Так, І. Єрмоєнко стверджує, що фразеологізм подібно до слова є знаком у мові з притаманними йому компонентами семантичного трикутника – звукового оформлення, денотата і сигніфіката [6, с. 108]. Звідси випливає, що процес перекладу фразеологізму можна представити у вигляді пошуку оптимального звукового оформлення у мові перекладу для певного знака, денотат і сигніфікат якого відомий.

Фразеологічні одиниці бувають різних видів, і вони часто вживаються переважно у художніх творах, хоча у текстах інших жанрів вони також можуть бути присутніми. Використання фразеологізмів у художньому тексті зумовлено, з одного боку, потребою, з іншого – їхньою функцією. На думку І. Арнольд, основною стилістичною функцією фразеологізмів є образність, що зумовлюється також і власною природою фразеологічної одиниці – адже для того, щоб вираз запам'ятали і повторювали, він має бути образним і ритмічним [3, с. 310]. Звісно, це не єдиний мовний засіб створення образності, але належить до тих засобів, що становлять так звану «перекладацьку проблему», тому переклад текстів із фразеологічними одиницями потребує окремого розгляду.

О. Мушніна також пише, що фразеологізми несуть експресивно-образну функцію, тому при перекладі, якщо це можливо, вкрай необхідно добирати відповідний фразеологізм у мові перекладу, який би передавав не лише зміст, але й образність оригінального фразеологізму [9, с. 185]. Наведемо приклад: (1) *Може бути, що се станеться **ниткою Аріадни**, котра виведе мене з темного лабіринту забуття* (І. Франко) – *It may be that this fact will become **the thread of *Ariadne** that will lead me out of the dark labyrinth of oblivion...* (I. Franko – R. Franko). Так, для

створення образності у тексті оригіналу використовується міфологічний персонаж та алюзія на відомий в українській культурі давньогрецький міф про Тесея у лабіринті Мінотавра. Зважаючи на широке поширення давньогрецьких міфів у Європі, а потім і на територіях, колонізованих вихідцями з Європи, використання цього ж образу у тексті перекладу зберігає образність самого фразеологізму. Хоча для підсилення такого ефекту перекладачка використовує коментар у глосарії, у якому коротко одним реченням надає інформацію про зміст згаданого міфу [14, с. 342]. Таким чином, якщо англомовному читачеві цей міф невідомий, коментар у глосарії сприяє адекватній рецепції та розширює аудиторію читачів тексту перекладу.

Аналізуючи переклад фразеологічних одиниць, Р. Зорівчак зазначає, що особливих труднощів перекладачеві завдають компоненти фразеологізмів, серед яких не лише образність, експресія і багатозначність, але також і алогічність [7, с. 16]. Про типові труднощі перекладу фразеологізмів також писав Я. Рецкер: відповідник фразеологічної одиниці у мові перекладу може бути взагалі відсутнім, або навіть у випадку наявності він може відрізнитися у стилістичному або експресивному відношенні [10, с. 156]. В. Дикань пояснює лексичні розбіжності у фразеології різних народів різними матеріальними світами та відношеннями до позначуваних предметів у них [5, с. 19].

Так, в одному з розглянутих текстів є таке речення: (2) *А прийде вибоїна або віз наскочить на камінь та гулькне так, що всім аж свічки в очах постають...* (І. Франко) – *And whenever we hit a pothole, or when the wagon hit a stone and bounced so hard that we all saw stars...* (I. Franko – R. Franko). Якщо порівняти використані фразеологізми у текстах оригіналу та перекладу, то бачимо, що для передачі еквівалентного порівняння у різних культурах використовують різні лексеми (*свічки* та *stars*), що зумовлене різним світобаченням у двох різних культурах. На нашу думку, це також пов'язане з особливостями звичаїв та традиційних релігійних обрядів, поширених у кожній культурі (переважно католицизм у західній частині теперішньої України у XIX ст. та різні форми протестантизму в англомовних країнах). В цілому переклад можна вважати адекватним, оскільки, незважаючи на використання різних лексем, у перекладі дібрано фразеологізм, який сприймається подібно до оригінального завдяки своєму лексичному значенню.

На цьому прикладі також можна пересвідчитися у важливості контексту при перекладі фразеологізмів. Зокрема це підкреслюється і у праці литовської вченої Л. Юдіцкайте-Пашвянскієне, яка розглядає випадки зміни компонентів фразеологічних виразів залежно від контексту [15, с. 127]. Ми вважаємо, що таке явище можна назвати контекстуальною трансформацією фразеологізмів. Так, в українському тексті вираз *свічки в очах постають* можна вважати трансформованим виразом *іскри з очей сиплються*, який є кодифікованим відповідником еквіваленту, вжитого в тексті перекладу [2, с. 843]. Так, у цьому випадку лексема *іскри* замінена на *свічки* залежно від контексту, де оповідь ведеться від імені учасниці паломницької ходи.

Про контекст при перекладі фразеологізмів пише також Р. Зорівчак; вона надає його ролі важливого значення, особливо при дескриптивному перекладі фразеологізмів [7, с. 125]. Це можна проілюструвати таким прикладом: (3) *«Зараз ходімо до нього, най віддає наші папери, бо йому куца година буде»* (І. Франко) – *“Let's go to him right now, let's make him give us back our documents, for, if he doesn't, it will be his last hour!”* (I. Franko – R. Franko). Фразеологізм перекладається описово, з використанням підрядного речення умови (відсутнього у тексті оригіналу), а також із заміною прикметника. Наведена фраза є частиною репліки. У цьому випадку враховується контекст, з якого стає зрозумілим загальний настрій персонажів, ступінь емоційності їхнього мовлення тощо. І хоч у тексті перекладу фразеологізм відсутній, відхилення від авторського мовостилю вважаємо незначним.

О. Хавкіна і М. Малюта на підставі досліджень класиків перекладознавства також вважають, що під час перекладу фразеологізмів завдання перекладача – перш за все відтворити цілісний ефект функціонування фразеологічної одиниці у мові, а не перекладати її компоненти [12, с. 377]. Наприклад: (4) *Вона не була з тих, що говорять на вітер* (О. Кобилянська) – *She was not one of those who spoke nonsense* (O. Kobyljanska – R. Franko). Хоч тут у тексті перекладу фразеологізм не збережений, що спричиняє відхилення від авторського мовостилю, проте фраза

who spoke nonsense досить точно передає його зміст і в цілому дає досить повне уявлення читачеві перекладу про цілісний ефект функціонування фразеологізму у тексті оригіналу.

Як бачимо, під час перекладу бажано сприймати фразеологізм як єдину цілісну одиницю мови. Це може означати, що йому властиві певні ознаки інших одиниць мови. Дійсно, у процесі пошуку інформацію на цю тему, нами було знайдено тезу І. Єрмоєнко, яка стверджує, що фразеологізм, подібно до слова, є знаком у мові з притаманними йому компонентами семантичного трикутника – звукового оформлення, денотата і сигніфіката [5, с. 108].

Зрозуміло, що у структуру фразеологізму можна розглядати і з іншої точки зору. Так, аналізуючи здобутки перекладознавства у галузі фразеології, Р. Зорівчак, по-перше, обґрунтовує використання термінів повного фразеологічного компоненту та часткового фразеологічного компоненту у дослідженнях, дотичних до перекладу фразеологізмів; по-друге, вважає за необхідне при перекладі враховувати бінарні зіставлення предметно-логічного значення фразеологізму, образності, функціонально-стилістичної та експресивно-емоційної конотації та структурно-граматичної будови [7, с. 48]. Зіставивши дві точки зору, можемо зазначити, що вони органічно доповнюють одна одну, оскільки те, що розглядає Р. Зорівчак, можна віднести переважно до сфери сигніфіката, який є одним з трьох компонентів фразеологізму, як мовного знаку.

Наприклад, українське речення: (5) *А совітник Н. і зроду був вісімнадцятий туман* (І. Франко) у перекладі виглядає так: *And judge N. has been an idiot of the nth degree* (І. Franko – R. Franko). Розглянемо вираз «*вісімнадцятий туман*»: сигніфікатом є характеристика особистості, денотатом – будь-яка людина, якій притаманна вказана характеристика. Якщо ми проаналізуємо сигніфікат детальніше, то з'ясуємо, що предметно-логічне значення вказує на низький рівень інтелекту носія цієї ознаки, така характеристика особистості є образною, оскільки вона не має прямого зв'язку з погодними явищами, вона стилістично маркована як негативна та зневажлива, а також вона є емоційною. Щодо структурно-граматичної будови, що не належить до сигніфікату, а швидше – до способу репрезентації у мові, то ми можемо виокремити номінативну частину, а також порядковий числівник, який виконує емоційно-підсилювальну функцію. У тексті перекладу вжито вираз “*an idiot of the nth degree*”, який, на нашу думку, компенсує відсутність прямого еквіваленту у мові перекладу. Так, наявна номінативна частина, яка хоч і характеризується меншим ступенем образності, оскільки слово вжите у прямому значенні, але це значення стилістично марковане та емоційне, а аналогічне використання словосполучення з порядковим числівником та атрибутивною функцією підсилює емоційність всього виразу, що робить переклад речення в цілому адекватним, незважаючи на те, що не кожен компонент значення фразеологізму був відтворений у перекладі.

Щодо компонентного аналізу перекладу фразеологізмів, деякі вчені зокрема вказують на те, що найчастіше фразеологізми у перекладі відтворюються за допомогою прямого або предметного компоненту значення фразеологізму, а також емоційного компоненту фразеологізму [6, с. 109], а також, що фразеологізми у художній літературі виконують емоційно-експресивну функцію і перекладаються відносним еквівалентом [9, с. 186]. Розглянемо типовий для описаного випадку приклад: (6) *Та й маєток твій неса варт, коли в тебе нема таздині* (Л. Мартович) – *And all your wealth isn't worth a damn, when you don't have a good housewife* (L. Martovych – R. Franko). У наведеному прикладі фразеологізм перекладений за компонентами, при цьому слово *неса* замінене іншою лексемою, яка у відриві від контексту не є його еквівалентом, проте її лексико-стилістичні особливості дають підстави стверджувати, що образність фразеологізму в цілому зберігається, і переклад речення є адекватним.

Про збереження образності також писав відомий лінгвіст Я. Рецкер, розглядаючи різні прийоми перекладу фразеологізмів. Він надавав великого значення збереженню їхньої образності незалежно від того, чи вона була повністю замінена, чи відновлена [10, с. 151]. При цьому, вважав вчений, якщо вираз використовується у мові дуже часто, то його образність втрачається [10, с. 152].

Н. Гоца досліджує англо-український переклад фразеологізмів із зоонімічним компонентом і вважає, що найпоширенішим способом перекладу є описовий або використання фразеологізму, який тлумачить фразеологізм з тексту оригіналу [4, с. 155]. Наведемо приклад з таким типом перекладу: (7) *Пропала вся худоба ні за цанову душу!* (Б. Грінченко) – *Everything is lost!* (B. Hrinchenko – R. Franko). Зміст фразеологізму у перекладі переданий точно, з

урахуванням контексту. При цьому у тексті перекладу відсутнє будь-яке стилістичне маркування, тобто відхилення від авторського мовостилію – очевидне.

Про один з видів відтворення фразеологізмів можна також прочитати у Р. Зорівчак. Так, вчена називає його методом фразеологічного калькування, який полягає в імітації форм вислову оригіналу. Вона вважає його ефективним методом для відтворення національного колориту оригіналу [7, с. 81]. У перекладознавстві термін «фразеологічна калька» позначає okazionalnyi випадок калькування іншомовних усталених виразів, які не стають частиною лексики мови-рецептора [7, с. 85]. У досліджуваних нами текстах цей тип перекладу досить поширений: (8) *Хоч говори, хоч грими, хоч блискай, а він усе той самий* (М. Коцюбинський) – *You can talk, or shout at him, or fling thunderbolts at him, but he's always the same* (М. Kotsyubynsky – R. Franko). Як бачимо наведений фразеологізм перекладається з використанням калькування, що може сприяти рецепції двома способами: по перше, семантика слів, з яких складається речення у тексті перекладу, в цілому дозволяє зрозуміти його зміст без втрат, по-друге – нестандартне для англійської мови висловлювання стилістично маркує це речення і надає йому яскравого національного колориту у тексті перекладу.

О. Чередниченко пише про зв'язок між фоновими знаннями та фразеологією. Так, незбіг уявлень про чуттєвий (матеріальний) світ у різних етносів породжує специфіку образних асоціацій, які закріплюються у мові певної спільноти [13, с. 218]. З цього виходить, що вивчення фразеології дає можливість дослідити певні національно специфічні знання етносу, тобто – фонові знання, властиві носіям мови оригіналу.

С. Алтухова поділяє подібні погляди, стверджуючи, що фразеологізми не лише пов'язані з історією, соціальним життям, традиціями та звичаями народу, але також вони виражають мовні особливості народу з одного боку (надаючи їй національного колориту і неповторності), а також характеризують носія слова і виражають рівень його культури з іншого [1, с. 44].

Я. Рецкер також приділяв увагу особливостям пошуку еквіваленту фразеологізму у мові перекладу. Він зокрема зробив висновок про те, що фразеологічні словники не можуть бути універсальним засобом вирішення перекладацьких проблем, оскільки вони не відображають всіх значень певного фразеологізму [10, с. 148]. Іншу думку спостерігаємо у передмові до «Словника фразеологізмів української мови», виданого Національною академією наук України у 2003 році. Так, у ній зазначається, що цей словник подає повну лексикографічну характеристику фразеологічних одиниць. Хоча укладачі, все ж, не вважають словник єдиним універсальним фразеологічним словником, зазначаючи, що значення поданих фразеологізмів представлене «з якомога ширшим і повнішим розкриттям усіх його значень» [11, с. 4], що, на нашу думку, пом'якшує категоричність формулювання у характеристиці словника, що в цілому не заперечує написане Я. Рецкером.

Таким чином, досліджуючи особливості перекладу фразеологічних одиниць і його вплив на дотримання загального мовостилію тексту при перекладі, ми вважаємо за необхідне аналізувати кожен випадок комплексно, враховуючи різні критерії дотримання образності. Серед таких критеріїв ми розглядаємо з одного боку – використання або невикористання перекладачем фразеологічної одиниці (з повністю або частково збереженою або зовсім не збереженою образністю), а також використання інших, нефразеологічних, одиниць (при цьому також образність може бути збережена за рахунок використання інших засобів мовної виразності або контексту, або не збережена чи збережена у меншій мірі).

Беручи до уваги кожен критерій, ми вважаємо доцільним формалізувати наше дослідження подібно до способу, описаного нами у 2015 році [8, с. 310-311]. Так, для визначення образності ми створили вибірку фразеологічних одиниць із розглянутих текстів (помістивши її у таблицю), у якій кожен фразеологічний одиницю у тексті оригіналу позначили змінною s_n , де n – порядковий номер у вибірці, та умовно присвоїли кожній такій змінній числове значення $s_n := 1$. Кожен еквівалент цієї фразеологічної одиниці у тексті перекладу також включається у вибірку в окремій колонці таблиці у відповідному рядку. Ці еквіваленти ми позначимо змінною t_n . Числове значення t залежатиме від критеріїв, вказаних у попередньому абзаці. Так, якщо перекладачем використаний фразеологізм з таким самим або близьким ступенем образності, то $t_n := 1$; якщо у тексті перекладу фразеологізм, який не має такого ступеня образності, або образність збережена, але використані інші засоби мовної виразності, то $t_n := 0,5$; якщо ж фразеологізм у перекладі

замінений стилістично нейтральним словом чи виразом, то $t_n:=0$. Ми також вважаємо за можливе в особливих випадках присвоїти найвище значення $t_n:=1$ у випадку перекладу фразеологізму нефразеологічною одиницею зі збереженням образності та використанням додаткових стилістичних засобів для більшого ступеня компенсації втрат.

Після присвоєння числового значення кожній змінній ми можемо обчислити суму фразеологічних одиниць у тексті оригіналу ($\sum s$), а також суму всіх значень t_n , які у кожному випадку кількісно демонструють ступінь дотримання авторського мовостилю при перекладі фразеологічних одиниць ($\sum t$). Порівняння двох сум $\sum s \vee \sum t$ дасть можливість визначити ступінь відхилення від авторського мовостилю у перекладі речень із фразеологічними одиницями: $a = \left| \sum s - \sum t \right|$. Звідси випливає, що чим меншим буде значення a , тим меншим буде ступінь відхилення від авторського мовостилю.

Зіставивши проаналізовані у цій статті приклади із зазначеними критеріями, можемо зазначити, що $t_n:=1$ для прикладів №№1, 2, 5, 6; $t_n:=0$ у прикладах №№4, 7; а у прикладах №№3, 8 проміжне значення $t_n:=0,5$.

Всього ж до вибірки, створеної для написання цієї статті, було внесено 90 фразеологічних одиниць, вибраних із прозових текстів, тобто $\sum s = 90$, ступінь дотримання авторського мовостилю при перекладі $\sum t = 52,5$. Отже, відхилення від авторського мовостилю складають $a = 37,5$ в абсолютному показнику, або 41,67% від усієї кількості фразеологічних одиниць у текстах оригіналу.

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Таким чином, нами було досліджено ступінь відхилення від авторського мовостилю при перекладі художнього прозового тексту на прикладі відтворення фразеологізмів на матеріалі текстів перекладів Роми Франко. Розвідка показала, що перекладачка використала основні прийоми, описані у наукових працях. Способи відтворення фразеологічних одиниць у мові перекладу можна представити у таких групах: 1. Еквівалентні фразеологічні одиниці мови перекладу. 2. Нефразеологічні одиниці з використанням різних стилістичних засобів для збереження образності та компенсації. 3. Переклад з використанням стилістичних засобів мови перекладу та елементами буквалізму для яскравішого відтворення національного колориту. 4. Описовий стилістично нейтральний переклад. На відхилення від авторського мовостилю у найбільшій мірі впливає спосіб перекладу за допомогою стилістично нейтрального описового тексту, в меншій мірі – використання нефразеологічних одиниць з різними стилістичними засобами та буквалістичний переклад. В цілому у текстах Роми Франко спостерігаємо відносно значні відхилення від авторського мовостилю, проте представлене у цій статті дослідження не всебічне, а охоплює лише відтворення фразеологізмів; результати подальшого комплексного дослідження можуть відрізнитися. Результати дослідження можуть бути також використані для укладання фразеологічних лексикографічних джерел, перекладознавчих та лексикологічних студій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алтухова С.В. Проблема перекладу німецьких та російських компаративних фразеологізмів з назвами тварин / С.В. Алтухова // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. – №4. – 2012. – С. 44-47.
2. Англо-український фразеологічний словник: близько 30 000 фразеолог. Виразів / К.Т. Баранцев (уклад.). – 3-тє вид, стер. – К.: Знання, 2006. – 1056 с.
3. Арнольд И.В. Семантика. Стилистика. Интертекстуальность: Сб. статей / П.Е. Бухаркин (науч.ред.); Санкт-Петербургский гос. ун-т. – С.Пб.: Изд-во Санкт-Петербургского университета, 1999. – 444 с.
4. Гоца Н. Труднощі перекладу із зоонімічним компонентом / Н.Гоца // Актуальні проблеми германороманської філології та освітній соціокультурний процес: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Тернопіль, 4-5 жовтня 2013 р.) / За ред. Б.І.Гінки, І.П. Задорожної, І.Я. Яцкока – Тернопіль: Тернопільський національний педагогічний університет ім. В. Гнатюка, 2013. – С. 155-156.
5. Дикань В.В. Коннотативна нерівноцінність англійських та українських фразеологічних одиниць / В.В. Дикань // Методологічні проблеми перекладу на сучасному етапі: Зб.наук.пр. / С.О. Швачко та ін. (відп. ред.); Сумський держ. ун-т, Запорізький держ. ун-т. – Суми: Видавництво СумДУ, 1999. – С. 19-21.
6. Єрьоменко І.В. Особливості перекладу фразеологічних одиниць художнього твору російською мовою (на матеріалі роману Е.Т.А. Гофманна «Житейские воззрения кота Мурра») / І.В. Єрьоменко // Каразінські

- читання: Людина. Мова. Комунікація: Тези доповідей XII наукової конференції з міжнародною участю. – Х.: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2013. – С. 108-109.
7. Зорівчак Р.П. Фразеологічна одиниця як перекладознавча категорія : на матеріалі перекладів творів української літератури англійською мовою / Р.П. Зорівчак . – Львів : Вища школа, видавництво при Львівському університеті, 1983 . – 172 с.
 8. Козачук А.М. Елементи формалізації у методології досліджень зі стилістики художнього перекладу / А.М. Козачук // Сучасні дослідження з лінгвістики, літературознавства і міжкультурної комунікації (ELLIC 2015) : матеріали II Міжнар. наук. конф. / відп. ред. Н.Я. Яцків ; Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника. – Івано-Франківськ: Видавець Кушнір Г.М., 2015. – С. 309-311.
 9. Мушніна О.О. Особливості відтворення фразеологічних одиниць при перекладі наукової та художньої прози / О.О. Мушніна // Міжкультурна комунікація. Теорія і практика перекладу. – К.: Видавничий Дім Дм. Бураго, 2003. – С. 182-190.
 10. Рецкер Я.И. Теория перевода и переводческая практика. Очерки лингвист.теории перевода / Я.И. Рецкер. – М.: «Международ.отношения», 1974. – 216 с.
 11. Словник фразеологізмів української мови [Текст] / НАН України, Ін-т укр. мови, Укр. мовно-інформац. фонд ; уклад. В.М. Білоноженко [та ін.] ; відп. ред. В.О. Винник. – К. : Наукова думка, 2003. – 1098 с.
 12. Хавкіна О., Малюта М. Особливості перекладу англійських фразеологізмів із компонентом «вода» українською мовою / О. Хавкіна, М. Малюта // Фаховий та художній переклад: теорія, методологія, практика: матеріали доповідей V Міжнародної науково-практичної конференції 6-7 квітня 2012 р. / за заг. ред. А.Г. Гудманяна, С.І. Сидоренка. – К.: Аграр Медіа Груп, 2012. – С. 376-380.
 13. Чередниченко О.І. Про мову і переклад [Текст] : мова в соціокульт. просторі, переклад як міжкульт. комунікація / О.І. Чередниченко. – К. : Либідь, 2007. – 247 с.
 14. Glossary / Compiled by R. Franko // Passion's Bitter Cup : selected prose fiction / by Mykola Chernyavsky ... [et al.] / R. Franko (transl.); S. Morris (ed.). – Toronto, Language Lanterns Publications, 2004. – P. 342-345.
 15. Judickaitė-Pašvenskienė L. The translation of idioms in children's cartoons: A comparative analysis of English dialogues and Lithuanian subtitles [електронний ресурс] / L. Judickaitė-Pašvenskienė // Eesti Rakenduslingvistika Ühingu Aastaraamat. – №10 (0). – 2014. – P. 125-138. Режим доступу: <https://doaj.org/article/2f8289225b304de4a06c1c1528c9d390>

Козачук А. Отклонения от авторского стиля при переводе фразеологизмов (на материале переводов Ромы Франко). В статье рассматриваются особенности перевода украинских фразеологических выражений в художественных текстах на материале современных англоязычных переводов Ромы Франко. В частности, рассматриваются прозаические произведения рубежа XIX-XX вв. Приводится описание методологии проведенного исследования. Предлагается использование приёма формализации для обозначения особенностей перевода фразеологических выражений, а также способы вычисления степени отклонения от авторского стиля в переводе по отдельным аспектам. На основе проанализированных текстов приводятся примеры перевода фразеологических выражений в предложениях, что способствует осуществлению контекстуального анализа. Автором осуществляется классификация способов передачи фразеологических единиц в языке перевода, включающая такие группы, как эквивалентные фразеологические единицы языка перевода, нефразеологические единицы с использованием разных стилистических средств для сохранения образности и компенсации, перевод с использованием стилистических средств языка перевода и элементами буквализма для более яркого отображения национального колорита, описательный стилистически нейтральный перевод. После выполнения вычислений сделан вывод об относительно значительных отклонениях от авторского стиля в рассмотренных текстах в пределах отдельно взятого аспекта перевода фразеологических выражений.

Ключевые слова: перевод, фразеологизм, эквивалентность, буквализм.

Kozachuk A. Deviation from the Author's Style in Translation of Phraseologisms (Based on the Material of Translations by Roma Franko). The article dwells upon peculiarities of translation of Ukrainian phraseological expressions in literary texts based on the material of modern English translations by Roma Franko. In particular, the pieces of prose written on the verge of the 19th-20th centuries are considered. The method of conducted research is presented. Use of characterization method for denotation of peculiarities of translation of phraseological expressions, the ways of calculation of degree of deviation from the author's style in translation in some aspects have been suggested. The examples of translation of phraseological expressions are presented in the sentences based on the considered texts with intention of contextual analysis facilitation. The author carries out classification of ways of rendering phraseological units in the target language including such groups as: faithful phraseological units of the target language, non-phraseological units with various stylistic devices for preserving figurativeness and compensation,

translation involving stylistic devices and elements of literalism for more vivid rendering of national colouring of the text, stylistically neutral descriptive translation. After execution of calculation, the conclusion about relatively considerable deviation from the author's style in the considered texts in the scope of the single aspect of translation of phraseological expressions has been made.

Key words: translation, phraseology, faithfulness, literalism.

Статтю рекомендовано до друку
кандидатом філологічних наук, доцентом кафедри
англійської філології та перекладу
Київського університету імені Бориса Грінченка.
Н.В. Павлюк

Оксана Комарницька, Ірина Германська
(Хмельницький)

УДК 81'322.2:004.89

ПРОБЛЕМИ АВТОМАТИЧНОГО ЛІНГВІСТИЧНОГО АНАЛІЗУ ТЕКСТУ В КОНТЕКСТІ СИСТЕМ ОЦІНЮВАННЯ ЗНАТЬ

У статті розглянуто особливості автоматичного лінгвістичного аналізу тексту, досліджено проблеми створення автоматизованих лінгвістично-програмних засобів, придатних для застосування в системах оцінювання знань. Автором здійснено аналіз результатів наукових досліджень у галузі розробки автоматизованих систем оцінювання знань та застосування в них моделей і методів лінгвістичного аналізу природномовного тексту. Окреслено процес побудови формального представлення природномовного тексту (лінгвістичні процедури автоматичного графематичного, морфологічного, синтаксичного, семантичного та інших різновидів аналізу), у результаті якого вдається деталізувати лінгвістичну структуру об'єкта, що піддається формалізації, а також визначено можливі шляхи удосконалення існуючих комп'ютерних засобів діагностування релевантності природномовної інформації, переваги яких визначатимуться категоріями нечіткої логіки, технологіями лінгвістичного аналізу тексту, моделями теорії штучного інтелекту, статистичними методами тощо.

Ключові слова: автоматизоване опрацювання, природномовна інформація, лінгвістичний аналіз, оцінювання знань, метод, модель.

Постановка проблеми. У сучасному світовому освітньому просторі функціонує багато форм, способів та методів контролю знань, вмій і навичок студентів. Від правильної організації контролю знань залежить ефективність як системи навчально-виховного процесу, так і якість підготовки фахівця. Традиційним формам контролю рівня підготовки студентів притаманні суттєві недоліки, усунення яких досягається шляхом створення сучасних автоматизованих систем контролю знань. На перший план виходять засоби інформатизації та інтелектуалізації процесу діагностування контролю знань за рахунок використання інформаційно-лінгвістичних і математичних моделей та алгоритмів, технологій штучного інтелекту, моделювання реальної взаємодії викладача та студента.

Світовий і вітчизняний ринок пропонують чимало готових програмних продуктів для проведення діагностики набутих знань та умінь тих, хто навчається. Інтелектуальні системи оцінювання знань розробляються на межі декількох наукових галузей, серед яких першочергову роль відіграє прикладна лінгвістика, засобами вирішується питання опрацювання природної мови, що складає основу для використання в системах контролю знань питань відкритого типу, які передбачають довільну текстову відповідь.

Дослідження з питань автоматизованої обробки природної мови розпочались ще в кінці 40-х років 20 ст., і з того часу пройшли чотири стадії свого розвитку, які характеризуються, відповідно, акцентуванням уваги на створенні систем машинного перекладу, домінуванням теорій штучного інтелекту, запровадженням логіко-граматичного стилю і застосуванням статистичного підходу [10, с. 53]. Після понад 60-ти років розвідок у галузі автоматичного опрацювання природномовної інформації, це питання залишається актуальним і в наш час, коли

спостерігається бум у розвитку інформаційних технологій, що у свою чергу стимулює необхідність створення високоефективних лінгвістичних технологій комп'ютерного аналізу тексту.

В основу перспективних інтелектуальних систем аналізу й оцінювання знань студентів мають бути покладені моделі та методи лінгвістичного (морфологічного, граматичного, семантичного, прагматичного) аналізу тексту, що використовують методологію штучного інтелекту. Адже за твердженням В. Широкова “штучний інтелект є формою індивідуалізації технічних систем, якій притаманний мовний статус” [9, с. 20].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В Україні перші розробки в галузі автоматичного опрацювання природної мови беруть початок в 60-і рр. та продовжують успішно розвиватися на базі таких лінгвістичних центрів як Український мовно-інформаційний Фонд НАН України, Інститут мовознавства ім. О. Потебні НАН України, Інститут української мови НАН України, Київський національний університет ім. Т. Шевченка, Інститут кібернетики ім. В.Глушкова НАН України, Національний університет “Львівська політехніка”, Національний авіаційний університет, Київський національний лінгвістичний університет та інші наукові та освітні центри.

Як відзначалося, стрімкий розвиток науки і техніки, впровадження інформаційних та високих технологій ведуть до зростання обсягів неструктурованої науково-технічної інформації, що подається переважно природномовними текстами. Зазначений, дуже слабо контрольований процес створює багато складних проблем, які подекуди зводять нанівець переваги, що надають інформаційно-комп'ютерні технології, адже проаналізувати за невеликий період часу “вручну” надвеликі масиви інформації людина не здатна, а забезпечити належну формалізацію змісту природномовних документів й у такий спосіб адаптувати його до автоматичного опрацювання надзвичайно важко. Дослідники цієї проблеми, зокрема, Б. Добров, Н. Лукашевич, О. Лесько, Ю. Рогушина, О. Палагін, О. Дерев'янченко та ін., зауважують, що для цього необхідно навчити комп'ютери використовувати знання про предметну сферу, зокрема – уміти в автоматичному режимі пов'язувати текстові фрагменти з концептами відповідних предметних галузей. Одним із способів концептуалізації текстових документів є семантична розмітка тексту, або семантичне анутовання (маркування). Прикладом системи, в якій використовується семантичне маркування, зокрема, є SemanticWiki [11; 167]; розв'язанню цього завдання покликані також і лінгвістичні технології, що широко застосовуються в корпусній лінгвістиці та дозволяють досліджувати мовні явища в їх репрезентативних об'ємах [4, с. 4].

Взагалі, важко не погодитися із думкою академіка НАН України, В. Широкова, який зазначає, що “нове покоління філологів все вільніше володіє комп'ютерними методологіями дослідження. Тому в недалекому майбутньому комп'ютерна, та її підрозділ – корпусна – лінгвістика стане переважаючою галуззю, поза якою, мабуть, мало що залишиться” [4, с. 30].

Сказане цілком стосується й проблематики інформатизації освітньої сфери. Окремою її ділянкою є інтелектуалізація засобів контролю освітнього процесу, одним із аспектів якого є впровадження мовно-інформаційних методів діагностування навчальних досягнень студентів. До них відносяться методи і засоби автоматизованого контролю знань, здатних обробляти і оцінювати відповіді, подані природною мовою в довільній формі.

Метою статті є дослідження проблем автоматичного лінгвістичного аналізу природномовного тексту, аналіз можливостей створення автоматизованих лінгвістично-програмних засобів, придатних для застосування в системах оцінювання знань. Досягнення поставленої мети передбачає здійснення ґрунтовного аналізу результатів наукових досліджень у галузі розробки автоматизованих систем оцінювання знань та застосування в них моделей і методів лінгвістичного аналізу природномовного тексту, а також визначення можливих шляхів удосконалення існуючих комп'ютерних засобів діагностування релевантності природномовної інформації.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вважається, що перевагами автоматизованих систем контролю знань студентів є можливість повнішого охоплення змісту навчальної дисципліни, мінімізація витрат часу на проведення процедури тестування, можливість автоматизації контролю і оцінювання результатів, інтеграція систем тестування з авторитетними інформаційними масивами з предметних галузей та ін.

Проте слід визнати, що існуючі комп'ютерні системи тестування мають чимало недоліків: більшість з них містять запитання, що передбачають короткі відповіді з дуже обмеженим

лінгвістичним репертуаром. Часто в системі передбачено лише вибір із запропонованих варіантів; трудомісткою є підготовка тестів, спрямованих на перевірку творчих здібностей і логічного мислення та ін. Деякі із сучасних автоматизованих систем контролю знань містять також і завдання відкритого типу, однак у більшості з них відповідь зараховується як правильна, коли вона цілком збігається з одним із еталонних варіантів тексту.

Останнім часом для автоматизації проведення як поточного, так і підсумкового контролю рівня засвоєння знань використовуються системи тестового контролю. Однак, за своєю функціональністю існуючі системи суттєво обмежують можливості неформалізованої побудови тестових завдань. Сучасні програмні засоби, що використовуються для тестування, дозволяють будувати питання лише певних типів. Переважно це питання закритої форми. Досить проблематичним є завдання формалізації відповіді на питання в довільній текстовій формі. Жорстка, шаблонна організація сучасних систем тестування, звичайно, визначається не стільки вимогами об'єктивного оцінювання знань, скільки зручністю та здійсненністю програмної реалізації [2, с. 163].

Викладене зумовлює необхідність застосування методів комп'ютерної лінгвістики до завдань створення автоматизованих систем контролю та оцінювання знань. Взагалі, головним завданням комп'ютерної лінгвістики є створення таких моделей, методів і технологій автоматичного опрацювання тексту, які дозволяють формалізувати його структуру та зміст (аналіз тексту), а також відтворити певний текст за цими формальними репрезентаціями (синтез тексту). Дослідження й опис природних мов у контексті автоматизованих інформаційних систем вимагає застосування дещо незвичних для традиційного мовознавства методів та підходів, серед яких відзначимо: методи математичної статистики, булевої алгебри, комбінаторні методи, теорію графів, теорію нечітких множин; імовірно-інформаційні методи, методи штучного інтелекту (зокрема, нейронмережі), а також сучасні засоби програмування.

Безперечно, побудова моделей автоматичного опрацювання природної мови ґрунтується на знаннях з теоретичної лінгвістики, яка досліджує, відкриває і встановлює закономірності мовних явищ. Прикладна лінгвістика вирішує більш практичні завдання, серед яких основними є формалізація об'єктів природної мови (мовних одиниць та відношень) та побудова алгоритмів їхнього опрацювання на основі досягнень теоретичної лінгвістики і вищезазначених точних методів. Саме в межах прикладної лінгвістики беруть початок теорії формальних граматики та лексикографічних систем, глибинної структури тексту, трансформаційного аналізу, конструктивного моделювання когнітивної та комунікативної функцій мови тощо [8, с. 526].

Як зазначає автор [7] лінгвістична обробка природномовних текстів є однією з центральних проблем інтелектуалізації інформаційних технологій, якій приділяється значна увага в розвинутих країнах Європи, США та Японії, свідченням чого є великі капіталовкладення у розроблення лінгвістичного програмного забезпечення та цілісних лінгвістичних технологій. Велику кількість науково-дослідних програм спрямовано на розвиток лінгвістичних інформаційних систем. У зв'язку з бурхливим розвитком Інтернету, інших комунікаційних технологій, ця проблема набуває ще більшої значущості.

Слід, однак, визнати, що на сьогодні не існує моделей та засобів, які б достатньою мірою враховували особливості природної мови при інтелектуальному опрацюванні текстової інформації. Це пояснюється труднощами, що виникають при формальному описі системи природної мови, обумовленими її сутністю, оскільки особливістю природної мови є її принципова нечіткість, про яку згадувалося вище. Свідомість людини здатна сприймати нечіткі судження та з контексту робити цілком певні висновки про змісти, актуалізовані в природномовних конструкціях. Але машина здатна сприймати лише те, що чітко задано в описах відповідних моделей. Багатозначність та непрогнозованість контекстної семантики мовних конструкцій не просто знижує якість роботи систем автоматичного опрацювання текстів, але й часто робить їх функціонування неможливим.

У зв'язку зі сказаним, підвищення якості систем опрацювання природномовної інформації можливе, з одного боку, за допомогою обмеження оброблюваної в системі інформації до мови конкретної предметної сфери [1; 5], що надаватиме можливості за рахунок звуження контексту максимально скоротити число можливих актуалізацій значень у конкретних висловлюваннях. З іншого боку, наявність максимально повного і деталізованого представлення

знань предметної сфери за допомогою ефективних формальних моделей надає можливість прийняття правильних рішень навіть у випадках невизначеності [6]. Безумовно актуальним для цього дослідження є необхідність вдосконалення автоматизованих засобів відбору релевантної інформації з великих масивів текстів природною мовою, зокрема, навчально-методичного забезпечення навчального процесу.

Окреслимо певні завдання, які природно виникають у процесі побудови формального представлення природномовного тексту. На формальному рівні текст подається у вигляді скінченної послідовності символів з певного (також скінченного) набору, який називається узагальненим алфавітом. До цього алфавіту включено не лише літери певної мови, але й інші символи, що можуть трапитися на письмі (знаки пунктуації, цифри, спеціальні символи тощо). Отже, найзагальніше формальне представлення тексту виглядає так:

$$T = x_1 * x_2 * \dots * x_k, x_i \in A, A = \{a_1, a_2, \dots, a_N\},$$

де * – операція конкатенації.

Отже, формалізація текстової структури передбачає розроблення методів і лінгвістичних алгоритмів (процедур), які дозволяють виокремити з такої послідовності лінгвістично значущі об'єкти – морфемного, лексичного, синтаксичного, семантичного та інших мовних рівнів, які імпліцитно містяться у формальній послідовності символів зі скінченного алфавіту A . Зазвичай, вказані лінгвістичні процедури розподіляють на процедури графематичного, морфологічного, передсинтаксичного, синтаксичного та інших різновидів аналізу, в процесі застосування яких вдається деталізувати лінгвістичну структуру об'єкта, що піддається формалізації.

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Наведені методи і засоби повинні застосовуватися і для такої ділянки як створення комп'ютерних технологій контролю та оцінювання знань, поданих текстами природної мови. Власне, для автоматизації перевірки відповіді, поданої у текстовому форматі, необхідно розробити методику її порівняння зі зразком (зразками) правильної відповіді. Порівняння текстів ускладнюється явищами нечіткості, полісемії, омонімії тощо, які спричиняють неоднозначність інтерпретації і формалізації лінгвістично-семантичної структури тексту.

Особливо актуальною сьогодні є розробка моделей та методів комплексного лінгвістичного аналізу природномовного тексту в системах оцінювання знань студентів, де враховуються морфологічні, синтаксичні, семантичні та прагматичні його властивості. Це зумовлює необхідність застосування методів комп'ютерної лінгвістики до завдань створення автоматизованих систем контролю та оцінювання знань, поданих текстами природної мови. Інтелектуальні системи аналізу й оцінювання знань студентів мають забезпечити перехід від завдань, що потребують відповідей в категоріях двійкової логіки (“правильно-неправильно”) до більш універсальної схеми оцінювання відповідей, переваги якої визначатимуться категоріями нечіткої логіки, технологіями лінгвістичного аналізу тексту, моделями теорії штучного інтелекту, статистичними методами тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Городецкий Б. Ю. Методы семантического исследования ограниченного подъязыка / Б.Ю. Городецкий, В.В. Раскин. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1971. – 414 с.
2. Інтелектуальна система автоматизованого контролю знань студентів вищих навчальних закладів І.С. Катеринчук, Р. В. Рачок, В. В. Кравчук, В. М. Кулик // Інформаційні технології в освіті : збірник наукових праць. – Випуск 4. – Херсон : Вид-во ХДУ, 2009. – С. 139–147.
3. Комарницька О. І. Моделі та методи лінгвістичного аналізу тексту інтелектуальної системи оцінювання знань: дис. на здобуття наук. ступеня кандидата філол. наук : 10.02.21 / Комарницька Оксана Іванівна. – Хмельницький., 2015. – 209 с.
4. Корпусна лінгвістика / В. А. Широков, О. В. Бугаков, Т. О. Грязнухіна та ін. – К. : Довіра, 2005. – 471 с. : іл. – Бібліогр. : с. 463–472.
5. Малащук Е. В. Средства семантического поиска близких по общему контексту документов / Е.В. Малащук // Штучний інтелект. – 2006. – № 4. – С. 613–618.
6. Мельников Г. П. Системология и языковые аспекты кибернетики / Г. П. Мельников : под ред. Ю.Г. Косарева. – М. : Сов. радио, 1978. – 368 с.
7. Тарануха В.Ю. Інтелектуальна обробка текстів / В. Ю. Тарануха – Київ, 2014. – 80 с.
8. Українська мова : Енциклопедія / редкол.: В. М. Русанівський (співголова), О. О. Тараненко (співголова), М.П. Зяблюк та ін. – 2-ге вид., випр. і доп. – К. : Вид-во “Укр. енцикл.” ім. М. П. Бажана, 2004. – 824 с.

9. Феноменология лексикографических систем : монография. / В. А. Широков ; НАН Украины. Укр. мов.-інформ. фонд. – К. : Наук. думка, 2004. – 327 с. – Бібліогр.: 163 назв. – укр.
10. Jones K. Natural language processing: a historical review / K. Jones, W. Bright (ed.) // International encyclopedia of linguistics, New York: Oxford University Press, 1992. Vol. 3.— P. 53—59.
11. Krötzsch M. Reasoning in Semantic Wikis /M. Krötzsch, S. Schaffert, D.Vrandečić// G. Antoniou et al Reasoning Web, 2007.Lecture Notes. — Berlin: Springer-Verlag, 2007. — Т. 4636. — P. 310—329.

Комарницькая О., Германская И. Проблемы автоматического лингвистического анализа текста в контексте систем оценивания знаний.

В статье рассмотрены особенности автоматического лингвистического анализа текста, исследованы проблемы создания автоматизированных лингвистических программных средств, применимых в системах оценивания знаний. Автором осуществлен анализ результатов научных исследований в сфере разработки автоматизированных систем оценивания знаний и использования в них моделей и методов лингвистического анализа естественно-языкового текста. Описан процесс построения формального представления естественно-языкового текста (лингвистические процедуры автоматического графематического, морфологического, синтаксического, семантического и других видов анализа), в результате которого удастся детализировать лингвистическую структуру объекта, подлежащего формализации, а также определены возможные способы совершенствования существующих компьютерных средств диагностирования релевантности естественно-языковой информации, достоинства которых будут определяться категориями нечеткой логики, технологиями лингвистического анализа текста, моделями теории искусственного интеллекта, статистическими методами и т. д.

Ключевые слова: автоматическая обработка, естественно-языковая информация, лингвистический анализ, оценивание знаний, метод, модель.

O. Komarnytska, I. Hermanska. Problems of Automated Linguistic Text Analysis in the Context of Knowledge Evaluation Systems.

The article envisages peculiarities of the automated linguistic text analysis, surveys the problems of creating automated linguistic and software means suitable for knowledge evaluation. The author analyzes the results of the research in the development of automated knowledge evaluation systems and application of the models and methods of natural language texts linguistic analysis within them. The process of natural language texts formal representation development (linguistic procedures of automated graphematic, morphological, syntactic, semantic and other types of analysis) have been outlined, in the result of which it becomes possible to detail the object linguistic structure which is subjected to formalization and also there have been identified the possible ways of improving existing computer means of diagnosing the relevance of natural language information, the benefits of which will be determined by the categories of fuzzy logic, technologies of the text linguistic analysis, artificial intelligence theory models, statistical methods etc.

Key words: automated processing, natural language information, linguistic analysis, knowledge evaluation, method, model.

Наталія Назаренко, Ольга Мисечко
(Хмельницький)

УДК 81'255:34

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ХУДОЖНІХ ТЕКСТІВ

У статті проаналізовано сучасні дослідження в галузі перекладу художніх текстів. З'ясовано, що особливостями перекладу художніх текстів є дослідження культурних концептів соціуму, в якому створювався текст; визначення стратегій для відтворення цих концептів у перекладі; відтворення образного, поняттєвого та ціннісного вимірів концепту, оскільки картина світу складається із сукупності образних, поняттєвих та ціннісних домінант; врахування специфіки культури (особлива мовна картина світу і презентація артефактів культури у змісті текстів). Систематизовано принципи збереження жанрової специфіки оригіналу, які пропонуються

дослідниками: застосування в перекладі стилістичних та синтаксичних засобів вираження; використання невербальних засобів та діалогічного й монологічного мовлення. Визначено, що використані автором художнього тексту такі стилістичні та синтаксичні засоби вираження, як метафора, метонімія, іронія, сарказм, перифраза, асиндетони відтворюються у перекладі частково або повністю. Доведено, що цілісний лінгвістичний аналіз спрямований на комплексне багатоаспектне філологічне вивчення художнього тексту. Основним прийомом цього аналізу є дослідження тексту шляхом розкриття його образної етичної структури у тісній єдності з ідейним змістом та системою мовних образотворчих засобів.

Ключові слова: переклад, художні тексти, культурні концепти соціуму, образний вимір концепту, поняттєвий вимір концепту, ціннісний вимір концепту, мовна картина світу, жанрова специфіка, стилістичні засоби вираження, синтаксичні засоби вираження, діалогічне мовлення, монологічне мовлення.

Постановка проблеми. Художній текст є надзвичайно складною структурою. У ньому виокремлюються різні і разом з тим взаємопов'язані рівні: ідейно-естетичний (ідеологічний), жанрово-композиційний і власне мовний як естетична мовленнєва система. Переклад художніх текстів ставить перед перекладачем специфічні завдання та утворює специфічні труднощі: дати зрозуміти сучасному читачеві часову віддаленість, зберегти атмосферу часу написання твору, відтворити максимально точну картину світу, характерну для сучасників автора, не архаїзувати надмірно твір. Кожний художній твір кидає перекладачеві свої унікальні виклики: жанр, стиль автора, соціокультурні фактори, підтексти чужої мови. Це викликає постійну увагу та науковий інтерес сучасних вчених і спонукає до нових досліджень у сфері філології. Безумовно, що серйозний науковий інтерес до художнього перекладу зумовлений цілою низкою обставин: передусім активним розвитком перекладознавства в Україні, інтенсифікацією міжмовних, міжлітературних та міждержавних зв'язків нашої країни. У поле особливої уваги українського перекладознавства все частіше потрапляють проблеми взаємодії цієї галузі знань з літературознавством, культурологією, театрознавством, естетикою тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Інтердисциплінарний характер художнього перекладу не підлягає сумніву. До досягнень у галузі перекладознавства долучаються розвідки багатьох учених, чий інтерес лежить у сферах лінгвістики, літературознавства, естетики, поезики, психології творчості, стилістики, семіотики. Новий вимір перекладознавчим студіям і практиці художнього перекладу додає когнітологія, зокрема концептуальний аналіз, що бурхливо розвивається в наші дні (А.Д. Белова, А. Вежицька, С.А. Жаботинська, О.М. Кагановська, І.С. Шевченко). Концептуальний аналіз художніх текстів є потужним інструментом, який допомагає ретельно досліджувати глибинні текстові структури, відтворювати їх засобами іншої мови і вводити в обіг іншої культури. Окремі положення соціосеміотики, започатковані М.А.К. Гелідеєм, висвітлюють культурні імплікації оригінального тексту і дають можливість адекватно відтворювати їх у перекладі. Історію художнього перекладу досліджує Р.П. Зорівчак. Надзвичайно вагомий внесок у теорію художнього перекладу зроблено В.В. Коптіловим, О. Фінкелем. Специфікою перекладу драматичних творів займається Т.Є. Некряч. Особливості перекладу поетичних творів є об'єктом вивчення І.В. Корунця, Л.В. Коломієць.

Але на теперішній час бракує робіт, які були б присвячені жанровому перекладу художніх текстів, де досліджувалися б питання збереження жанрової своєрідності оригіналу.

Актуальність дослідження визначається тим фактом, що наслідки жанрової взаємодії між оригіналом та текстом перекладу потребують теоретичного осмислення, оскільки окремі твори класичної літератури мають декілька перекладів і повинні бути оцінені. Але критика цих перекладів ще не вийшла на рівень створення диференційованої відповідно до особливостей літературних родів і водночас узагальненої методики аналізу перекладної літератури.

Тому основна **мета нашої статті** – дослідити особливості перекладу художніх текстів. Це вимагає вирішення наступних **завдань**: проаналізувати сучасні дослідження в галузі перекладу художніх текстів, з'ясувати стан вивчення проблеми, зробити аналіз та систематизувати принципи збереження жанрової специфіки оригіналу, які пропонуються дослідниками.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розробляючи апарат дослідження художнього тексту, В.В. Виноградов увів поняття “образ автора” - організуючий параметр,

“фокус” літературного твору, його детермінанта, а також не менш важливі поняття “структура образу автора” (її рівні), “авторська модальність”, “структура та рівні художнього тексту”, “структура оповіді”, “ліричний герой”, “типи оповіді”, “типи мовлення”, “трансформація та цілеспрямована взаємодія мовних одиниць в тексті”, “система образних засобів тексту”. Образність – відмінна риса художньої літератури. Образи, які створюються текстом художнього твору, називаються вторинними. Такий образ можна визначити як відрізок тексту, який відтворює у свідомості читача відчуття, емоції і почуття, які закодував в тексті письменник. Правильно відтворений у перекладі образ не викривлює смисл усього художнього твору і може вважатися одиницею перекладу художніх текстів [8, с. 27].

Л.А. Новіков визначає наступні рівні художнього тексту: ідейно-естетичний (ідеологічний) рівень – це втілений у тексті згідно з авторським задумом зміст літературного твору як результат естетичного опанування дійсності, що зображується; жанрово-композиційний рівень художнього тексту – це його поетична структура в її широкому розумінні, те, як “зроблено” літературний твір, його побудова, обумовлена змістом та характером жанра (приналежність до епосу, лірики, драми), системою образів у їхньому взаємозв’язку та розвитку подій, розташуванням та співвідношенням художніх деталей; мовний рівень (естетична мовленнєва система) – система зображувальних засобів мови, за допомогою яких виражається ідейно-естетичний зміст літературного твору [8, с.11].

Художній переклад значно складніший, ніж переклад творів інших жанрів, оскільки передбачає не лише двомовне перенесення, а обмін двома культурами та двома соціумами, що включає обмін емоціями, асоціаціями та ідеями. Перед перекладачем художнього твору постає подвійне завдання: зрозуміти текст оригіналу, тобто сприйняти його як читач, а потім перетворити його мовою перекладу. Проблема сприйняття та розуміння художнього тексту була об’єктом дослідження багатьох вчених-філологів, зокрема І.В. Гюббенет, В.Я. Задорнової та багатьох інших. Проте в галузі перекладознавства, ця проблема залишається і нині, оскільки художній твір несе на собі відбиток світосприйняття, поетичного бачення дійсності, мови і стилю мовця. Правильно зрозуміти специфіку і суть потоку свідомості автора – означає знайти потрібні “ключі” до аналізу його твору. Л.А. Новіков виділяє три основні типи лінгвістичного аналізу тексту: лінгвістичний коментар, лінгвостилістичний аналіз та цілісний багатоаспектний аналіз із позицій категорії образу автора. Лінгвістичний коментар розглядає, головним чином, власне мовний рівень тексту, а також частково – екстралінгвістичний (культурно-історичні реалії). Основним його прийомом є словникове чи підрядкове пояснення незрозумілих, маловживаних, застарілих, спеціальних слів та виразів, граматичних явищ та інших схожих фактів мови. Головним завданням лінгвостилістичного аналізу є вивчення образотворчих засобів художнього тексту, того естетичного ефекту, який дає їхній синтез. Поряд із дослідженням загальної образності тексту істотну роль відіграє у цьому аналізі дослідження “ключових” тропів, а також фігур, які застосовує автор для поетичного втілення задуму твору [8, с.12].

Цілісний лінгвістичний аналіз спрямований на комплексне багатоаспектне філологічне вивчення художнього тексту. Основним прийомом цього аналізу є дослідження тексту шляхом розкриття його образної етичної структури у тісній єдності з ідейним змістом та системою мовних образотворчих засобів. В основі такого синтезуючого аналізу міститься категорія образу автора. Цей аналіз неможливий без розкриття поетичної (композиційної) структури тексту, системи образів у їхньому сюжетному розвитку як вираження ідейного задуму твору, особливостей його жанру, естетичних функцій словесних образів у їх взаємному зв’язку та обумовленості [9, с.48].

Переклад художнього тексту – це відтворення максимально наближеної до вихідної картини світу, яка виражає етнокультурну специфіку соціуму. Здійснюючи переклад тексту, який створювався автором в іншому соціумі і представляє іншу картину світу, перекладач має дослідити особливості, що відрізняють картину світу автора оригінального тексту від його власної, і визначити, як саме такі особливості виражені у тексті твору. Завданням перекладача має бути знаходження оптимальних засобів для відтворення цих особливостей при перекладі.

Картина світу у кожного соціуму – єдина і неповторна, що неодмінно виражається у пам’ятках його духовної культури, зокрема творах художньої літератури. Культурні та історичні особливості кожного соціуму в художньому тексті набувають знакового характеру і виражаються

за допомогою культурних та темпоральних маркерів. Переклад саме цих знаків оригінального тексту викликає суттєві труднощі і вимагає застосування спеціальних перекладацьких прийомів. Дослідженню мовної картини світу присвячено багато наукових розвідок, зокрема, Л. Лисиченко, М.О. Шигаревої, О.А. Корнілова, Т.Б. Радбіль, І.В. Кононенко, Є.В. Урисон, І.А. Голубовської та інших науковців [6, с.130].

Для того, щоб вивчити мовну картину світу, необхідно дослідити культурні концепти, які можуть бути спільними, а можуть не збігатися. Серед різних типів культурних концептів виділяють перспективніші для вивчення: категоріальні культурні концепти, концепти стереотипів поведінки, зафіксовані у семантиці різномовних мовних одиниць, і концепти-коди, які у концентрованому вигляді представляють розпредмечування ціннісних смислів [1, с.76].

Перш ніж розпочати роботу над перекладом художнього тексту перекладач повинен дослідити культурні концепти соціуму, в якому створювався текст, вивчити яким чином вони відображені у тканині тексту і визначити низку стратегій для відтворення цих концептів у перекладі. У концепті як одиниці свідомості міститься вербально закріплене судження (морально-етичного, ідеологічного, психологічного та наївно-філософського характеру). Аналіз концепту відповідно дає можливість відкрити особливості мовної картини світу, в якій втілюється сприйняття людиною явищ реальної дійсності і яка виступає фактично базою загальної духовної картини світу. Культурні концепти кожної окремої нації, мовної спільноти є відмінними та неповторними, що ускладнює проблеми їхнього відтворення іншими мовами. Що ближче один до одного перебувають культурні ареали учасників комунікативного акту (процес сприйняття та розуміння художнього тексту читачем), то менш суттєвими виявляються відмінності їхніх мовних картин світу. У представників дистантних, тобто, значно віддалених одна від одної культур, навпаки, ці розбіжності будуть більш значущими, що ускладнює завдання перекладача. При перекладі з максимальною повнотою мають відтворюватися усі виміри концепту – образний, поняттєвий та ціннісний, оскільки картина світу складається із сукупності образних, поняттєвих та ціннісних доміант. При перекладі найлегше відтворити поняттєвий складник концепту, оскільки передача ядерного значення не викликає особливих труднощів. Образний та ціннісний рівні вимагають найбільшої уваги перекладача [7, с.194].

У процесі перекладу ми маємо справу з текстами, отже, специфіка культури може проявлятися двома способами: “культура в мові” (особлива мовна картина світу), і “культура, яку описує мова” (презентація артефактів культури у змісті текстів). Ці два аспекти створюють два рівні перекладацьких проблем. Перехід від тексту до тексту – це перехід від мови до мови і від культури до культури. При читанні художнього твору рідною мовою виникає розмаїте образне бачення, відмінне від того, яке створюється у читача іншої культури, коли він читає той самий твір. Слово викликає зовсім інші образи і повної симетрії сприйняття у читача оригіналу і у читача перекладу бути не може [3, с.198].

Сьогодні існують різні підходи до визначення внутрішніх особливостей тексту. Чи не найпоширенішим і вже традиційним є стильовий чи жанровий підхід і поділ, за яким текст класифікується за наявністю в ньому характерних лексичних, граматичних чи образних ознак (тропів) з одного боку та відповідної термінологіки й струнких логічних структур і повної відсутності емоційності та майже всуціль відсутності тропів – з другого. Як і мовна палітра всіх інших стилів та підстилів, мовні особливості художнього (прозового, поетичного чи драматичного) тексту вирізняються певними, тільки цим текстам притаманними рисами. Найпершою і найбільш відмінною з-поміж цих рис художніх текстів є їхня завжди присутня і неодмінна естетична функція. Досягається такий духовний вплив на читача завдяки мистецькому використанню багатьох значень слів, поєднаних у словосполучення і речення різних типів та завдяки поєднанню лексичного й контекстуального значення цих слів та їх гармонійному функціонуванню в тексті [2, с.141].

Завдяки майстерному і зовні непомітному для читача переплетенню і гармонійній взаємодії словникових та контекстуальних значень слів і словосполучень, створюються автором чи запозичуються й стилістичні та синтаксичні засоби – метафори, метонімії, іронія, сарказм, перифрази, асиндетони тощо, які передаються і в перекладі. Взаємодією логічного й емотивного значень слів створюються епітети; внаслідок інтенсифікації певних рис або речей створюються гіперболи; внаслідок взаємодії первинних і деривативних значень слів у реченнях тексту

створюється і реалізується гра слів, їх полісемія, зевґма тощо. Кожен із цих та інших засобів сповна чи тільки частково передається мовою перекладу, якщо твір перекладається повністю, а не адаптується чи переказується. Наприклад, у такому реченні з твору Вілкі Коллінза “Жінка в білому”: ‘Now’, cried the *enthusiastic little man at the top of his voice, ‘the overflowing happiness bursts out of me at every pore of my skin.’* – “А нині”, – закричав *запальний чоловічок*, – “*щастя перевищує мене і хлюпає через край*” [4, с.58].

Перекладач О. Мокровольський, відтворивши епітет *запальний чоловічок* та метафору *щастя перевищує мене і хлюпає через край*, разом із тим опустив метафоричну гіперболу *cried ... at the top of his voice*, тобто *вереснув не своїм голосом*. Зате далі в тексті гіпербола “*A thousand thanks and a thousand excuses*” повністю відтворена і в перекладі – *тисячу подяк і тисячу вибачень*[4, с.58].

У художньому тексті широко використовуються й інші виражальні засоби, не тільки стилістичні, зокрема синтаксичної природи, які не завжди сповна відтворюються в перекладі. Такий засіб, як інвертований порядок слів, затримує увагу читача на певній дії героя художнього твору. Наприклад: *Down sits the man of merchandise and money to his pen, ink and paper...* І *sідає грошовитий продавець* із ручкою, чорнильницею і папером за підрахунки...[4, с.58].

Не менш поширеним синтаксичним виражальним засобом у художньому тексті (та його перекладі) є повторення того самого члена речення, широко використовуються усталені словосполучення й ідіоми, конотативна лексика на позначення певних вад героїв. Персонажі можуть вживати діалектизми, жаргонізми, сленгізми та іншу лексику. Такі й подібні сленгові та діалектні елементи автохтонного мовлення персонажів практично не відтворюються в перекладі. Частими є в прозових художніх творах і біблїзми, історизми, алюзії (посилання на видатних людей чи на відомі події), навіть анекдоти, загадки, які розгадуються (чи не розгадуються) персонажами, гра слів (як стилістичний засіб) [5]. Широко використовуються письменниками й поетами також невербальні засоби, наприклад, курсивний чи жирний шрифт, подвійні чи потрійні знаки оклику та знаки питання, крапки, дужки, фігурні заголовні й початкові текстові букви, фігурні рядки в поетичних (віршових) творах тощо. Ще однією характерною рисою (переважно прозового тексту) є використання діалогічного й монологічного мовлення, що є основною формою викладу матеріалу в драматургічних творах (як прозових, так і поетичних) упродовж усіх історичних періодів розвитку художньої літератури.

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Отже, в результаті проведеного аналізу сучасних досліджень в галузі перекладу художніх текстів з’ясовано, що особливостями перекладу художніх текстів є: дослідження культурних концептів соціуму, в якому створювався текст; визначення стратегій для відтворення цих концептів у перекладі; відтворення образного, поняттєвого та ціннісного вимірів концепту, оскільки картина світу складається із сукупності образних, поняттєвих та ціннісних домінант; врахування специфіки культури (особлива мовна картина світу і презентація артефактів культури у змісті текстів). Систематизовано деякі принципи збереження жанрової специфіки оригіналу, які пропонуються дослідниками: застосування в перекладі стилістичних та синтаксичних засобів вираження; використання невербальних засобів та діалогічного й монологічного мовлення.

Проведене дослідження не вичерпує всіх питань окресленої проблеми, важливість і актуальність якої визначає необхідність її подальшого вивчення. Спеціального дослідження потребує, зокрема, вивчення особливостей поетичних текстів і їх відтворення в перекладі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Денисова С.П. Етнолінгвістична специфіка полікультурних суспільств / С.П. Денисова // Мовні і концептуальні картини світу: зб. наук. праць. – К: КНУ, 2003. – С. 74–78.
2. Зорівчак Р.П. Боліти болем слова нашого... / Р.П. Зорівчак. – Л.: ЛНУ імені Івана Франка, 2005. – 296 с.
3. Клименко Н.Ф. Словотвірні-лексичні значеннєві зв’язки слів, що належать одному концепту в мові / Н.Ф. Клименко // Мовні і концептуальні картини світу: зб. наук. праць. – К: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2004. – Вип. 11., Ч. 1. – С. 196–201.
4. Коломієць Л.В. Концептуально-методологічні засади сучасного українського поетичного перекладу (на матеріалі перекладів з англійської, ірландської та американської поезії): монографія / Л.В. Коломієць. – К.: ВПЦ “Київський університет”, 2004. – 522 с.

5. Копильна О.М. Відтворення авторської алюзії в художньому перекладі (на матеріалі українських перекладів англomовної прози ХХ століття): Автореф... дис. канд. філол. наук: 10.12.16 / О.М. Копильна. – К., 2007. – 20 с.
6. Лисиченко Л. Мовна картина світу та її рівні / Л. Лисиченко // Зб. Харк. істор.- філол. товариства. Нова серія. – Х., 1998. – Т.6. – С. 129–144.
7. Некряч Т.Є. Види асиметрії при перекладі драматичного діалогу/ Т.Є. Некряч // Проблеми семантики, прагматики, та когнітивної лінгвістики: зб. наук. праць. – К: КНУ, 2006. – Вип. 9. – С. 191–196.
8. Некряч Т.Є., Чала Ю.П. Через терни до зірок: труднощі перекладу художніх творів / Т.Є. Некряч, Ю.П. Чала. – Для студентів перекладацьких факультетів вищих навчальних закладів: Навчальний посібник. – Вінниця : Нова книга, 2008. – 200 с.
9. Чердниченко О.І. Про мову і переклад / О.І. Чердниченко. – К.: Либідь, 2007. – 248 с.

Назаренко Н., Мисечко О. Особенности перевода художественных текстов. В статье проанализированы современные исследования в сфере перевода художественных текстов. Уточнены особенности перевода художественных текстов, а именно: исследование культурных концептов социума, в котором создавался текст; определение стратегий для отображения этих концептов в переводе; отображение образного, смыслового и ценностного измерений концепта, поскольку картина мира состоит из совокупности образных, смысловых и ценностных доминант; учитывание специфики культуры (особенная картина мира и презентация артефактов культуры в содержании текстов). Систематизированы принципы сохранения жанровой специфики оригинала, которые предлагаются исследователями: использование в переводе стилистических и синтаксических средств выражения; невербальных средств, а также диалогической и монологической речи. Сделан вывод о том, что использованные автором художественного текста такие стилистические и синтаксические средства выражения, как метафора, метонимия, ирония, сарказм, перифраза, асиндетоны отображаются в переводе частично или полностью. Доказано, что целостный лингвистический анализ предполагает комплексное многоаспектное филологическое изучение художественного текста. Основной приём этого анализа – исследование текста в результате раскрытия его образной этической структуры в тесном соединении с идейным содержанием и системой языковых образотворческих средств.

Ключевые слова: перевод, художественные тексты, культурные концепты социума, образное измерение концепта, смысловое измерение концепта, ценностное измерение концепта, языковая картина мира, жанровая специфика, стилистические средства выражения, синтаксические средства выражения, диалогическая речь, монологическая речь.

Nazarenko N., Mysechko O. Peculiarities of translation of belles-lettres. Modern researches in the sphere of translation of belles-lettres have been analyzed in the article. Peculiarities of translation of belles-lettres have been specified: researching cultural concept of the society where the text has been created; determining strategies to reflect these concepts in translation; presenting figurative, meaningful and valuable dimensions of the concept; as world picture consists of figurative, meaningful and valuable dominants in total; taking into account specificity of culture (essential world picture and presentation of the artifacts of culture in the contents of the texts). The principles of keeping genre specificity of the original being suggested by researchers have been systematized: usage of stylistic and syntactic means of expression, non-verbal means, dialogues and monologues in translation. It has been concluded that stylistic and syntactic means of expression: metaphor, metonymy, irony, sarcasm, periphrasis, asyndeton, used by the author of belles lettres, are introduced in translation completely or partly. It has been proved, that the whole stylistic analysis foresees complex multi aspect philological research of belles-lettres. The basic method of this analysis is investigation of belles-letters as the result of discovering its figurative ethic structure being closely connected with the idea of the contents and the system of language figurative means.

Key words: translation, belles-lettres, cultural concepts of the society, figurative dimension of the concept, meaningful dimension of the concept, valuable dimension of the concept, language world picture, genre specificity, stylistic means of expression, syntactic means of expression, dialogue, monologue.

УДК 811.111+161.2'25

WAYS OF MODALITY RENDERING OF ATYPICAL INTERROGATIVE SENTENCES IN ENGLISH AND UKRAINIAN DISCOURSES

The article deals with the ways of modality rendering of atypical interrogative sentences in English and Ukrainian discourses. As a result of transposition the interrogative sentences can be used in the secondary function and are atypical interrogative sentences. In this type of sentences by means of special language means the aspiration of the speaker is expressed, the aspiration to know something, make sure of something, or induce an interlocutor to express opinion, that interests him. The author of the article makes an attempt to determine the basic features of translation of atypical interrogative sentences into the Ukrainian language. The analysis of means of rendering modality of atypical interrogative sentences in English and Ukrainian discourses is also being made. While translating the sentences of such a kind the translator should use in the target text the sentences that express a similar emotional estimation of the situation and have the same communicative goal as the original sentence, although the lexico-grammatical structure of translated questions can differ from the original sentence. The translators may use the results of the research in the process of translating the texts of works of literature.

Key words: *atypical interrogative sentences, secondary function, modality, question.*

Problem Statement. The semantic structure of question is expressed by its form. Every component of the semantic structure has facilities of expression. Not only the level of knowledge of a speaker appears in the interrogative sentence but also the listener is given a choice of reaction to a question and the possibilities of addition of information – filling the gap in the speaker's knowledge. Illocutionary act that represents the intention of a speaker expresses his desire to know something that is why the modality of desire is basic in illocution of interrogative expression, if an interrogative structure is used in a primary function – in the function of question. If it is used in a secondary function (not interrogative), then illocutionary modality that expresses desire also will be basic, although its orientation will be pointed to the report, but not to the question. As a result of transposition (transference of the meaning of one structure to the other) interrogative sentences can be used in the secondary function and are atypical interrogative sentences. Interrogative sentence is a sentence, in that by means of special language means the aspiration of the speaker is expressed, the aspiration to know something, make sure of something, or induce an interlocutor to express opinion, that interests him [3, c. 221]. By means of interrogative sentence the information comes about what the one who talks wants to know. The character of the necessary information can be most various: this can be information about a person, about a place of action, about a situation on the whole. In its primary basic function an interrogative sentence serves as the means of realization of the speech act of a question. This is its standard purpose, i. e. an interrogative sentence is used in accordance with the function, if it is used in the situation of a question [5, c. 349]. But while translating it is necessary to pay attention to the fact that the expression of an idea can be not only the report of information but also the realization of many other actions, namely, a statement, order, warning, promise, etc.

Analysis of the last investigations and publications. The representatives of different scientific directions conduct active researches of the problem of interrogation for they realize the meaning of this problem for the process of cognition. The works of S. F. Gedz, C. Brown, A. V. Sitko, M. G. Dmitriyeva, V. V. Mykhaylenko, Y. V. Vokhrysheva, O. M. Zhuravlyova, M. C. Saidova, T. S. Turatskaya, L. V. Chayka consider the interrogative sentences as an instrument of emotional expression in the discourse. They investigated different types of questions and the influence of the communicative goal of the expression on the change of their functions. The use of interrogative sentences in the meaning of request, requirement, threat, i. e. in their secondary functions, is the phenomenon known to the linguists long ago. O. Jespersen distinguished questions by the communicative purpose: those that express a question, and interrogatives, i. e. sentences that have interrogative elements in the structure, but not always express a request about information [4, c. 364]. V. G. Alexandrova analyzes the cognitive and communicative potential of an elliptic sentence in the

modern English language in her recent publications. R. Konrad and J. R. Searle consider interrogatives as indirect speech acts.

The purpose of the article. The purpose of the article is to determine the main ways of rendering of modality of atypical interrogative sentences in English and Ukrainian discourses and to analyze the basic features of translation of atypical interrogative sentences into Ukrainian language .

Exposition of the basic material of the research. The sentences with the so-called non-standard semantics are the rhetorical questions that are not questions in the direct sense of this word, but interrogatives, that have functions both of interrogative and narrative sentences, and their purpose is to hint the «answer» to the listener which already known to him:

Like the Yeti: If no one ever actually sees him properly, why should anyone believe that he actually exists? (David Nicholls) – Те саме з Йеті: якщо жоден насправді його не бачив, чому хтось має вірити в його існування?

She may «cultivate his mind» – may «elevate his thoughts», – these I believe are the established phrases – but will he be the happier? (Melville H.) – Вона може культивувати його розум – може підносити його думки, – гадаю це і є стандартні фрази – та чи стане він щасливішим?

Rhetorical questions perform the stylistic function of intensification of expression. The degree of its intensity grows with the increase of amount of intensifiers in its composition. A rhetorical question in a monologue unity is the element of reasoning. In a dialogic unity a rhetorical question is used as an initiator remark or a remark in reply. As a remark in reply a rhetorical question expresses both a consent and disagreement with an initiator remark. The form of expression of consent is affirmation that does not coincide with an initiator remark, and by the form of expression of disagreement - affirmation, that coincides with an initiator remark. A rhetorical question is introduced in text by the verbs of manner of speaking (to say, to tell, etc.).

A rhetorical question is considered to be a rhetorical figure, one of expressive facilities, that is used for notional organization of a speech in order to increase the force of its influence on an addressee. Its function is to attract attention, strengthen the impression, promote emotional tone, and create sublimity. The answer in it has been already hinted, and a rhetorical question only brings the reader / speaker to reasoning or excitement, making him more active, compelling him to make conclusion independently. All interrogative sentences that do not require an answer and that promote emotional tone belong to the rhetorical questions, i. e. the emotional saturation of expression and absence of informative answer belong to the basic signs of rhetorical quality. Rhetorical questions from the functional point of view are pseudo questions, as the speaker knows what he «asks» about. A rhetorical question is set not in order to get some information, and, vice versa, in order to pass some information to the interlocutor, to report the opinion to him, to convince of something. Also in the form of rhetorical questions the ideas and reasoning of personages in works of literature are expressed:

If they found the money, did she expect to get any of it? (Grisham J.) – Якби вони і знайшли гроші, хіба очікувала вона отримати щось від них?

Interrogatives-requests belong to the same class. The purpose of this group is not to induce a listener to report information, but to induce him to action. Obviously, that this form of interrogation is sufficiently etiquette and determines possibility of non-fulfillment of what the speech goes about. They can be translated as imperative sentences:

Will you try and convert me? (Murdoch I.) – Давай спробуєш мене змінити.

It is important to mark that the intonation of these sentences in case of their use as indirect requests often differs from intonation at their pronunciation only with literal illocutionary force, and often in the real speech an intonation contour will be such, what characteristic for literal inducement [10, с. 207].

A question is some kind of a request, namely a request to report something, give necessary information. Questions again can be various: from an actual order to a polite request. The frequent cases of joining the question to the imperative mood testify about closeness between ordinary requests and questions: *Hand me that box, will you?* The question *Well? «Ну?»* means the same as *Go on! «Продовжуйте!»* or *Speak! «Говоріть»*. There are many different methods for expression of order and request during translation of questions in a secondary function, from the simple form of imperative mood to the various formulas of politeness. By means of an interrogative sentence the request and

invitation in English is expressed with the words *could, would, can*. In translation questions with negative particle *ne*, phrases *чи не могли б ви, чи не бажаєте*, and words *можна, може* are used:

Can'tcha stick a little rum in it or something? (Salinger J.D.) – *Ви б не могли хлюпнути туди хоч трошки рому або чогось такого?* (Селінджер Дж.Д.)

Would any of you girls care to dance? (Salinger J.D.) – *Чи не бажаєте потанцювати, дівчатка?* (Селінджер Дж.Д.)

Would you mind coming with me, Piglet? (Milne) – *Може, підеш зі мною, П'ятачку?* (Мілн А.А.)

A question-request and invitation can be translated by the form of imperative mood:

I don't...I don't know – what just happened. Can we forget about it? (David Nicholls) – *Я не...Я не розумію, що тільки-но сталося. Забудьмо про це.*

Some authors impute interrogatives-proposals, suppositions, confirmations to this group [2, с. 24]. The aim of interrogatives, that express suggestion, consists not in a simple demand of information, but in suggestion of something to the addressee and in his motivation to use it:

Would you care to stop on the way and join me for a cocktail? (Salinger J.D.) – *Може зупинишся та вип'єш зі мною коктейля?* (Селінджер Дж.Д.)

“Would you like me to come in? Make sure everything's in order?” (Arthur Hailey) – *Мені зайти? Подивитись, чи все гаразд?*

A sentence-supposition is used with the purpose to express opinion, and also check or confirm the idea:

By the way, Bri, I don't suppose you've got that tenner...? says Josh, frowning ...for the home-brew? (David Nicholls) – *До речі, Брі, ти ж не отримав цю десятку за...? – каже Джош, насупившись, – за домашнє пиво?*

I guess you get tired of all this shop – about your country, I mean? (Graham Green) *Гадаю, ти втомився від усього цього – я маю на увазі, твою країну?*

You'd tell me if it did? (R. Kipling) – *Ти ж сказав би мені, якби так було?*

Questions-confirmations present the least numerous group of expressions that beside the expression of their primary purpose, a desire of that, who talks, to make sure of something, also contain the estimation of what is happening, express some emotional relation:

Oh, I've upset you, haven't I? (David Nicholls) – *Ой, я ж тебе засмутив, так?*

Not married are you, Henry? (Murdoch I.) – *Ти ж не одружений, Генрі, правда?*

Questions in the function of reinterrogation express embarrassment, misunderstanding of the previous question by an addressee, or aspiration of an addressee to specify information:

In fact, quite good, on the whole. Rather cold, you know.

Really, you found it cold? (Priestley J.B.)

Насправді, досить непогано, в цілому. Тільки холодно, знаєш.

Ти справді вважаєш, що холодно?

How old are you, chief? – the elevator guy said.

Why? – I said. – Twenty-two (Salinger J.D.)

Скільки вам років, шефе? – провадить ліфтер.

А що? – кажу. – Двадцять два. (Селінджер Дж.Д.)

Questions-reinterrogations often do not contain main parts of a sentence, i.e. they are elliptic sentences:

How much is a quarter litre? the young gentleman asked the girl.

Of the bianco? One lira. (Hemingway E.)

Скільки коштує чверть літра? – спитав дівчину молоденький джентльмен.

Чверть літра б'янка? Одну ліру. (Хемінгуей Е.)

The pragmatic specific of these elliptic expressions consists in that they are a form of embodiment of complex speech acts, that, being expressions "of two acts", or "of two illocutionaries", are presented as the united and complex speech acts:

Constative+Question: *We'll live in the country. Will we really?* (K.Roberts) – *Ми житимемо у цій країні. Чи справді житимемо?*

Constative→Question: *I'll tell her then. Or not possible? – Я тоді їй скажу. Чи це неможливо?* [1, с. 12]

Interrogative sentences-ellipses are most used in colloquially-domestic discourse (48%). It is promoted by unpreparedness, spontaneity, arbitrariness, expressivity:

What did Nana say? Not a word? Not even to Dickie? –No. –Do you and Dickie talk about it? –Never. –Don't you think you should? Що казала Нана?Ані слова?Навіть Дікі? – Ні.- Ти говориш про це з Дікі? –Ніколи. –А може було слід поговорити? [1, с. 15]

Advices also can be interpreted as interrogatives, as after their semantics they are a certain indirect motive to the action. At the same time the interrogative form of advices is moderate as compared to orders, requirements and precepts, and gives an interlocutor a choice to follow an advice or not:

Why don't you go home, Mac? (Salinger J.D.) – Може підеши додому, Мак?

Don't you want to put your feet up? she said. That's the way. (Doctorow E.L.) – Чому б тобі не покласти ноги вище? – казала вона.–Так краще.

Men as interlocutors are more inclined to induce someone to do something and at the same time resist the external motives that concern them directly. Consequently, advice for them is the equivalent of order. It is possible to consider an advantage that men unlike women express advice directly: «I advise you to do something» (*Я раджу вам щось зробити*). Expression of advice by women is accompanied by greater expressivity and politeness. Mostly they form advice as questions and suggestions, and not as an order, with the aim of avoidance of confrontation: «Why don't you do something» (*Чому б вам щось не зробити?*) [8, с. 176].

Emotionally-estimating interrogatives can be considered the questions that express surprise, indignation and doubt. Similar sentences render the emotions of a person, his subjective attitude toward some situation that is why such questions can take character of interjection, or even are interjections. But even if at the end of a sentence an exclamation mark is not used that expresses this semantic category grammatically, an expressivity is contained in the semantics of similar sentences and can be translated by means of exclamatory sentences:

What have I done now!(David Nicholls) –Я ж нічого такого не зробив!

Boy was I drunk! (Salinger J.D.) – Ну і п'яний же я був!

Why can't a painter paint something nice and cheerful to look at? Why go out of your way to look for ugliness?(Agatha Christie)– Чом би художнику не намалювати щось миле та веселе?I треба ж таку мерзоту вигадати!

Emotional interrogatives, that express irritation, surprise, gladness contain interjections, that is why during translation it is needed to use analogical facilities of expression of emotions, for example, the words *хіба, чи*, phrases *ти що, чого б це* та words-interjections:

What the hell's the matter with you? (Salinger J.D.) – Ти що, сказився? Сказився? (Селінджер Дж.Д.)

Do I look like I'm under twenty-one? (Salinger J.D.) –Хіба я схожий на такого, якому немає двадцяти одного? (Селінджер Дж.Д.)

Oh, do you go to Pencey? (Salinger J.D.) – О, то ви вчитеся в Пенсі? (Селінджер Дж.Д.)

Where the hell is everybody? (Salinger J.D.) – Куди це в біса всі порозбігалися? (Селінджер Дж.Д.)

The question -doubt can also be translated by means of words *хіба, часом*:

Dear, are you allowed to order drinks? (Salinger J.D.) – Хіба вам уже дозволяють замовляти спиртне, любий? (Селінджер Дж.Д.)

It is necessary to mark some interrogative stereotype phrases, such as forms of greeting:

How are you Mrs.Spencer? I said. How's Mr.Spencer? (Salinger J.D.) – Здрастуйте, місіс Спенсер?–казав я. –Як справи у містера Спенсер? (Селінджер Дж.Д.)

The similar forms of farewells are also used:

See you tomorrow, then? she says, and walks away (David Nicholls). – Ну, побачимся завтра. –каже вона, та іде геть.

Greetings of such a kind are used on considerations of politeness in some measure mechanically, at the level of subconsciousness, indeed do not claim a complete answer for a question, as are only polite recognition of each other. I.P. Tarasova considers that while meeting people welcome each other, here the aspiration to support a social contact serves as a stimulus [11, с. 15].

By the structure some interrogatives are dividing questions. Such questions are translated by means of words *правда, правда ж, хіба, може*, and general question. About regularity of translation of these suggestions it is possible to talk in case of the use of model with a negative interrogative particle [6, с. 124-128].

You don't feel like a criminal do you? (Salinger J.D.) – Ти вже не почуваси себе злочинцем, любий? (Селінджер Дж.Д.)

Research conclusions and prospects of further scientific investigations. Atypical interrogative sentences that are presented in secondary functions remain questions in some sort, namely: they have the surface structure of question, assume the same answer, as a question in a standard situation, however, the type of reaction of a listener changes, and also, as a rule, intonation mutates.

Thus, the feature of translation of atypical interrogative sentences is the use of analogical interrogative suggestions in the language of translation, i.e. sentences that express a similar emotional estimation of the situation and have the same communication goal as the original sentence, although the lexico-grammatical structure of translated questions can differ from the original sentence.

REFERENCES

1. Александрова В.Г. Когнитивно-коммуникативный потенциал эллиптического предложения в современной английской речи: Автореф. дис... канд. филол. наук. – Одесса, 2008. – 20с.
2. Гордон Е.М., Крылова И.П. Грамматика современного английского языка (на англ. языке). – М.: ВШ, 1986. – 430 с.
3. Дмитриева М.Г. Проблематическая и ассерторическая составляющие в разработке теории вопросов // Тезисы конференций, 5-я научная конференция: сборник статей. – СПб.: Изд-во СПб. университета, 2000. – 225с.
4. Есперсен О. Философия грамматики. – М.: Изд-во иностр. лит-ры, 1958. – 404 с.
5. Конрад Р. Вопросительные предложения как косвенные речевые акты // Новое в зарубежной лингвистике. Вып. 16. – М.: 1985. – с. 349-370.
6. Михайленко В.В. Переклад – дискурс оператора // Вісник СумДУ. Серія філологічні науки, №1'2007, том 2.- с.124-128.
7. Мілн А.А. Вінні-Пух і Всі-Всі-Всі./Пер.з англ. В.Панченка-К.:Махаон-Україна, 2005. – 224 с.
8. Наумук О.В. Соціокультурні особливості перекладу лінгвістичного вираження концепту «порада» (на матер. англ. мови) // Вісник СумДУ. Серія філологічні науки, №11(95)'2006, том 1. – с.176
9. Селінджер Дж.Д. Над прірвою у житті: Повісті, оповідання./Пер. з англ. О.Логвиненко К.: Молодь, 1984. – 272 с.
10. Серль Дж.Р. Косвенные речевые акты // Новое в зарубежной лингвистике. Вып. 17 – М.: Прогресс, 1986. – с. 195-223.
11. Тарасова И.П. Речевое общение, толкуемое с юмором, но всерьез. Пособие по самообразованию. – М.: ВШ., 1992 – 175 с.
12. Хемінгуей Е. Прощай, зброе // Твори в чотирьох томах. Том 1. – Київ: Дніпро, 1979. – 704 с.
13. Agatha Christie. Five Little Pigs. – Fontana, 1978. – 189pp
14. Arthur Hailey. The Final Diagnosis. – A Dell Book, New York, 1986. – 310pp
15. David Nicholls. Starter for Ten. – London, Flame, 2004. – 473pp.
16. Doctorow E.L. Ragtime. – Харків, Ранок-НТ, 2001. – 320с.
17. Graham Green. The Quiet American. – Foreign Languages Publishing House, Moscow, 1959. – 228 pp.
18. Grisham J. The Partner. – Island Books, 1998. – 468pp.
19. Hemingway E. A Farewell to Arms. – М.: Progress Publishers, 1969. – 320 pp
20. Iris Murdoch. Henry and Cato. – Penguin Books, 1977. – 343pp
21. Melville H. Typee. – Penguin Books, 1972. – 368pp.
22. Milne. Winnie-the-Pooh. – Moscow: Jupiter, 2005. – 150pp.
23. Priestley J.B. Angel Pavement. – Prigress Publishers, Moscow, 1974. – 504pp.
24. Rudyard Kipling. The Light that Failed. – Progress Publishers, Moscow, 1975. – 285pp.
25. Salinger J.D. The Catcher in the Rye. – Little, Brown and Company, 1951. – 277 pp.

Руденко Н.В. Способы передачи модальности нетипичных вопросительных предложений в английском и украинском дискурсах. В статье рассмотрены способы передачи модальности нетипичных вопросительных предложений в английском и украинском дискурсах. В результате транспозиции вопросительные предложения могут быть использованы во вторичной функции и являются нетипичными вопросительными предложениями. В этом виде предложений посредством специальных языковых средств выражается стремление говорящего узнать что-нибудь, убедиться в чем-нибудь, или побуждают собеседника высказать мнение по поводу того, что его интересует.

Автор статті робить спробу визначити основні особливості перекладу нетипичних запитальних речень на українську мову. Також проводиться аналіз засобів передачі модальності нетипичних запитальних речень в англійській та українській дискурсах. При перекладі речень даного виду перекладач повинен використовувати в цільовому тексті речення, які виражають ідентичну з оригіналом емоційну оцінку ситуації та комунікативну мету, хоча лексико-грамматична структура перекладених запитань може відрізнятися від вихідного речення. Перекладачі, можливо, скористаються результатами дослідження в процесі перекладу текстів художественних творів.

Ключові слова: нетипичні запитальні речення, вторинна функція, модальність, запитання.

Rudenko N.V. Ways of modality rendering of atypical interrogative sentences in English and Ukrainian discourses. The article deals with the ways of modality rendering of atypical interrogative sentences in English and Ukrainian discourses. As a result of transposition the interrogative sentences can be used in the secondary function and are atypical interrogative sentences. In this type of sentences by means of special language means the aspiration of the speaker is expressed, the aspiration to know something, make sure of something, or induce an interlocutor to express opinion, that interests him. The author of the article makes an attempt to determine the basic features of translation of atypical interrogative sentences into Ukrainian language. The analysis of means of rendering of modality of atypical interrogative sentences in English and Ukrainian discourses is also being made. While translating the sentences of such kind the translator should use in the target text the sentences that express a similar emotional estimation of the situation and have the same communicative goal as the original sentence, although the lexicogrammatical structure of translated questions can differ from the original sentence. The translators may use the results of the research in the process of translation of the texts of works of literature.

Key words: atypical interrogative sentences, secondary function, modality, question.

Статтю схвалено
кандидатом філологічних наук, доцентом кафедри
германської філології
Сумського державного університету
С.В. Барановою

Наталія Таценко
(Запоріжжя)

УДК 811.111:81-13

КОРПУСНА ЛІНГВІСТИКА ЯК МЕТОДОЛОГІЯ СУЧАСНИХ ФІЛОЛОГІЧНИХ НАУКОВИХ РОЗВІДОК

У статті проаналізовано базові поняття корпусної лінгвістики в якості методологічної основи сучасних мовознавчих досліджень. Доведено, що корпусні ресурси забезпечують мовознавців емпіричним матеріалом і екстралінгвальною інформацією для підтвердження їхніх гіпотез. Уточнено дефініції понять «корпус» та «конкорданс». Корпус визначається як стандартно подане зібрання писемних або усних репрезентативних машиночитаних текстів фіксованого розміру, які призначені для лінгвістичного опису й аналізу певної мови або діалекту. Конкордансом вважається покажчик, що пов'язує кожне слововживання з контекстом для отримання статистичних даних про частотність лексем, словоформ, граматичних категорій, динаміку словотворення. Розроблена типологія фактів і мовних явищ як типових та прототипових. Вона базується на виявлених розбіжностях між системними й функціональними особливостями мовних одиниць. Термін «типовий» використовується щодо найбільш характерних випадків дистрибуції й значень мовних одиниць, а «прототиповий» відображає розбіжності між типовими випадками вживань мовної одиниці й типовими значеннями та даними про частотність.

Ключові слова: корпус, конкорданс, метамова, типовий, прототиповий.

Постановка проблеми. Сьогоднішня позначена розвитком інформаційного суспільства знань, яке спричинило бурхливий прогрес у галузі комп'ютерних технологій опрацювання

природної мови. Перед мовознавством постали нові завдання щодо аналізу властивостей мовної системи, які потребують дослідження різнопланових мовних одиниць, структур, мовленнєвих явищ не на окремих показових прикладах, а в їхньому повному репрезентативному обсязі. Зрозуміло, що це вимагає застосування спеціального комп'ютерного інструментарію, зокрема, залучення методів корпусної лінгвістики. Попит на корпусні дані співпав із появою відповідних технічних можливостей.

Корпусна лінгвістика – це відносно нова методологія аналізу реального функціонування мови, яка дає змогу уточнити висновки й результати, проведені раніше, здійснюючи більш системні та ширші за обсягом емпіричного матеріалу дослідження. У центрі уваги такої методології є мовленнєва діяльність мовної особистості, а також масова комунікація та механізми її опису. При цьому репрезентативність корпусу текстів є дуже важливою властивістю, визначеною фонетичними, морфологічними, синтаксичними та стильовими характеристиками.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Корпусна система даних, з одного боку, суттєво спрощує пошук матеріалу, однак з іншого боку вимагає глибокого знання й творчого використання різних підходів і методик лінгвістичних розвідок. На основі корпусів текстів досліджували фразеологію [11; 12], граматичні моделі [8], лексичні кластери та їхні функції в різних жанрах [4]. Не зважаючи на поширене переконання, що корпус мовних даних повинен оброблятися статистично, доводячи чи спростовуючи гіпотетичні припущення за умови високої частотності випадків, він також є цінним джерелом якісної інформації – прикладів уживання мови в природній комунікації [9, с. 75-77]. Такий вид використання корпусів у когнітивній лінгвістиці називають корпусно-ілюстративним (corpus-illustrated research) [13]. Очевидно, що для когнітивно-дискурсивної практики моделювання пізнавальних метафор корпусна методика є надзвичайно актуальною.

Мета статті. Наведені факти визначили мету нашої статті – розглянути основні принципи й теоретичні засади корпусної лінгвістики, а також проблеми її створення й існування в сучасній теорії мови. Мета дослідження обумовлює такі **завдання**: 1) уточнити дефініції понять «корпус» та «конкорданс»; 2) проаналізувати типологію фактів і мовних явищ як центральних, типових та прототипових; 3) актуалізувати «фрейм» як один з термінів метамови корпусного аналізу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Корпусний дослідницький напрям продовжує виформовуватись, а його проблематика пов'язана з розробленням теоретичних засад і практичних прийомів побудови, машинного опрацювання й експлуатації лінгвальних даних, оформлених як корпус текстів. Наразі існує безліч визначень поняття «корпус», тому ми наведемо лише декілька з них. Представники Ланкастерської школи корпусної лінгвістики визначають його як збірник мовних фрагментів, відібраних відповідно до чітких мовних критеріїв для використання в якості моделі мови [9]; крім того, він являє репрезентативну збірку текстів, зазвичай у машиночитаному форматі, яка включає інформацію про ситуацію текстотворення, тобто, інформацію про мовця, автора, адресата й аудиторію [7].

Зауважимо, що в сучасних визначеннях можна простежити основні риси корпусу текстів – мету або логічну ідею, машиночитаний формат, репрезентативність як результат певної відбіркової процедури, а також наявність металінгвістичної інформації. Це уможливорює розуміння **корпусу** як стандартно поданого зібрання писемних або усних репрезентативних машиночитаних текстів фіксованого розміру, які призначені для лінгвістичного опису й аналізу певної мови або діалекту й відібрані та упорядковані відповідно до інтра- й екстралінгвальних критеріїв. Стандартизоване подання словесного матеріалу на машинному носії дозволяє використовувати стандартні програми його оброблення.

Корпуси бувають по-різному організовані в залежності від прагматичної мети їх творців, хоча також використовуються для цілей, не передбачених авторами. Вони поділяються на одномовні та багатомовні, загальні й спеціалізовані, паралельні й порівняльні (перекладацькі корпуси), синхронні та діахронні тощо. Тексти як складові елементи корпусу можуть бути цілісними оригінальними словесними творами або їх частинами. Матеріали, зібрані в текстах – це зразки мови, яка використовується в комунікативній діяльності спільноти, вони охоплюють різні жанри й періоди.

Учені слушно зазначають, що доцільність створення та смисл використання корпусів визначається такими передумовами: достатньо великий (репрезентативний) і збалансований об'єм корпусу гарантує типовість даних і забезпечує повноту подання всього спектру мовних явищ; різнотипні дані перебувають у корпусі у своїй природній контекстуальній формі, що уможливорює їх усестороннє й об'єктивне дослідження; один раз створений і підготовлений масив даних може використовуватись багаторазово, різними дослідниками з різною метою [1, с. 6].

Перший комп'ютеризований корпус текстів – Браунівський корпус (The Brown Corpus) – включає 500 текстів із американських газет, журналів та книг. Мета створення Браунівського корпусу – забезпечити системне дослідження й порівняння окремих жанрів американського варіанта англійської мови – викликала жваві дискусії стосовно принципів відбору текстів і можливих вирішуваних завдань. З одного боку, він будувався на основі статистичних критеріїв, а з іншого – статистика застосовувалась у поєднанні з рішеннями творців корпусу, базованих на професійній інтуїції. Досягнення максимальної об'єктивності вимагало побудови формалізованих, прозорих для перевірки й контролю процедур. Пізніше за такими ж критеріями був створений корпус британського варіанта англійської мови Ланкастер-Осло-Берген (The Lancaster-Oslo-Bergen Corpus or LOB). Наразі обидва корпуси залишаються корисними, на них базуються численні дослідження.

Очевидно, що в наступні роки кількість і різноманітність створюваних комп'ютерних корпусів значно зросла й на сьогодні їх зафіксовано більше ніж 600. Серед сучасних корпусів англійської мови (як американського, так і британського варіантів) найбільш відомими є Британський національний корпус (British National Corpus – BNC), Міжнародний корпус англійської мови (International Corpus of English – ICE), Лінгвістичний банк англійської мови (Bank of English), Корпус сучасної американської англійської мови (Corpus of Contemporary American English – COCA) тощо.

Корпусний пошук дозволяє побудувати *конкорданс* будь-якого слова – список його уживань у контексті з посиланнями на джерело. Загалом конкорданс – це покажчик, що пов'язує кожне слововживання з контекстом; отриманий у автоматичному режимі набір контекстів для заданого явища (слово / словосполучення / граматична форма тощо) [1, с. 138]. Він використовується для отримання різних статистичних даних, зокрема, про частотність лексем, словоформ, граматичних категорій, їх спільне вживання, прослідковування зміни частотності й контекстів у різні періоди часу, динаміку словотворення.

Лінгвісти вказують на існування фундаментальних конкордансів, які становлять скарбницю знань про вживання в текстах тієї чи іншої мовної одиниці, і дослідницьких, що підпорядковані розв'язанню конкретного завдання [2, с. 83]. Вибране слово, що видається в центрі екрана, є «вузловим». Лінії конкордансу видають інформацію хаотично, проте можуть бути сортовані за алфавітним порядком чи групами, які вибрані й організовані для ілюстрації певної особливої поведінки заданого слова чи фрази [8, с. 39].

Науковці, що працюють у цій царині, поступово виформовують свою метамову, з'являються певні суто корпусні принципи досліджень. Наприклад, розроблена типологія фактів і мовних явищ як центральних, типових та прототипових [8]. Вона базується на виявлених розбіжностях між системними й функціональними особливостями мовних одиниць. Термін «типовий» (typical) використовується щодо найбільш характерних випадків дистрибуції й значень мовних одиниць, а «прототиповий» (prototypical) відображає розбіжності між типовими випадками вживань мовної одиниці й типовими значеннями та даними про частотність. Термін «центральний» (central) дає змогу уточнити ієрархію мовних одиниць для репрезентації граматичного значення, з урахуванням частотності й типовості.

Прототиповими вважають такі лексичні засоби, частотність яких згідно інтуїції користувачів або носіїв мови мала б бути високою, але за результатами корпусних досліджень відрізняється від тієї, що передбачалась. Розбіжності між типовими й прототиповими одиницями виявляються на основі різних реєстрів, жанрів, соціолінгвального варіювання мови. Для ілюстрації типовості слід розглянути використання певного слова чи словосполучення й визначити, у якому значенні воно вживається найчастіше – це значення й буде типовим.

Наприклад, дієслово *sympathize* має два значення: 1) *to feel or express sympathy for*; 2) *to agree with or support* [6, с. 896]. Ми розглянули 50 перших із 80 випадків ужитку дієслова

sympathize у BNC й виявили значення «*to feel or express sympathy for*» в 46 контекстах. Наведемо декілька прикладів:

I sympathize with the Duke of Wellington who, towards the end of his life it is said, grieved continually over the brave men killed at the Battle of Waterloo (BNC, *sympathize*, 4).

Madge Garland had a terrible experience, which I can sympathize with (BNC, *sympathize*, 21).

I sympathize because in my little way I grieve too, but over the people in my life I have allowed to die without ever having shown them any particular affection (BNC, *sympathize*, 5).

Лише в чотирьох контекстах із 50-ти це слово вживається в значенні «*to agree with or support*»:

They often sympathize with feminist critiques of traditional theory (BNC, *sympathize*, 27).

It is very possible to sympathize in good part, if not entirely, with the psychologists and philosophers who were sceptical or uncertain of the worth of introspection as a source of knowledge, reluctant to attempt to deal with the unquantifiable, keen to be in accord with certain principles of scientific methodology, resistant to such free speculation as the Freudian kind, and who thus took the step of analysing ascriptions of consciousness into claims about no more than behaviour (BNC, *sympathize*, 33).

It is possible to sympathize with these arguments, but there are more fundamental criticisms of key settlement policies (BNC, *sympathize*, 37).

On the Monday, after making one mistake by phoning the Evening Standard – and I can sympathize with your reasons for that mistake; after all, it was a heaven-sent opportunity to assert your father's continued existence – anyway, after that you get a train back to London ... (BNC, *sympathize*, 50).

Таким чином, корпусні дані дають змогу стверджувати, що типовим значенням лексеми *sympathize* є «*to feel or express sympathy for*». Це значення співпадає з інтуїтивно визначеною нами типовістю. Однак, інтуїтивна типовість не завжди збігається з даними частотності вживання лексем. Досить часто типове значення лексем виявляється прототиповим. Так, за результатами корпусних досліджень, деякі науковці схиляються до думки, що матеріал сучасного використання, зібраний у підручниках для вивчення англійської мови, є не типовим, а прототиповим [3].

Корпуси уможливають вирішення проблем із тлумаченням і використанням синонімів та «майже синонімів», тобто слів, які не є взаємозамінними [8, с. 45]. Оскільки лексеми тісно пов'язані з контекстом, їхні значення розрізняють за шаблонами або патернами (patterns) і фразами, в яких вони типово з'являються. Співвідношення значень і патернів можна розглядати за допомогою полісемантичних слів. Водночас, слова зі схожими значеннями вживаються в однакових патернах. Для аналізу цих співвідношень необхідно розподілити лінії конкордансу на блоки, кожен з яких буде містити приклади репрезентації одного значення, що дасть змогу чітко прослідкувати прив'язку патерну до конкретного значення.

Окрім загального аналізу даних щодо використання лексем та їхніх значень, які асоціюються з певними патернами, за допомогою конкордансів можна спостерігати за їх статусом і функціями, сполученням з іншими словами й за тим, що ці сполучення означають [8, с. 51]. Маємо зауважити, що патерни є імпульсом дослідження конститuentів мови, оскільки виявлення типу й значень патернів можна прирівняти до процесу розуміння людиною граматичної структури мови.

Одним із понять метамови корпусного аналізу мовних даних є фрейм – схема, яка зазвичай складається з трьох слів, перше й останнє з яких залишаються незмінними, а ті, що посередині, змінюються й несуть смислове навантаження. Список таких фреймів був запропонований на матеріалі малого корпусу (10 млн. слів письмової й 1 млн. слів розмовної англійської мови):

- **a ... of** – *a lot of, a matter of, a number of, a sort of, a couple of, etc.*;
- **an ... of** – *an example of, an element of, an act of, an average of, etc.*;
- **too ... to** – *too late to, too much to, too easy to, too late to, too young to, too close to, etc.* ;
- **for ... of** – *for most of, for all of, for fear of, for both of, etc.*;
- **many ... of** – *many years of, many kinds of, many parts of, many millions of, many thousands of, etc.*;

- **had ... of** – *had enough of, had plenty of, had thought of, had heard of, had one of, had died of, etc.*;

- **be ... to** – *be able to, be allowed to, be expected to, be said to, etc.* [10, с. 128].

Лексика, що наповнює наведені фрейми, належать до окремих груп, які несуть певні значення. До прикладу, слова, що найчастіше використовуються з *many ... of*, виражають числа (*thousands, millions, hundreds*), вказують на тип чи аспект (*kinds, ways, aspects, varieties*), позначають тривалість у часі (*years, hours*), і називають групи людей або речей (*members, examples*).

Виявлення й аналіз таких фреймових структур є надзвичайно корисним для створення комп'ютерних програм, за допомогою яких запрограмовані фрейми видаватимуться автоматично, безвідносно до попередніх знань і уявлень про те, якими вони мають бути. Фонетичні, морфологічні, синтаксичні, стильові фрейми й патерни репрезентують типове для корпусу та є більш уживаними, ніж сталі вирази. Вони можуть стати підґрунтям для узагальнення багатьох лінгвістичних теорій, зроблених мовознавцями раніше, й надихати їх на нові ідеї про сполучуваність кожного окремого слова в мовленні.

Завдяки розмітці в корпусі можна порівняти відносну частотність уживання певних лексем як різних частин мови (у випадках конверсії), або проаналізувати й порівняти, в яких сферах людської діяльності частіше використовується та чи інша частина мови [8, с. 80]. Як правило, точність розмітки становить дев'яносто відсотків, тому в деяких випадках слід зважати на судження дослідника, особливо якщо слово вживається невласливим для нього способом. У такому випадку деякі уточнення вносять вручну.

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок у визначеному напрямі. Корпуси допомагають проаналізувати спонтанне мовлення, мовлення різних гендерних, соціальних, етнічних та вікових груп, інформацію про особливості певного діалекту; суттєво змінюють уявлення про мовленнєву культуру й мовні норми, являючи собою надійні критерії для оцінки й визначення прийнятності певних узусних явищ. Наявний масив мовленнєвих даних за певний період уможлиблює здійснення аналізу лексико-граматичних характеристик мовлення різних авторів та різних жанрів, перевірки автентичності текстів, компаративних розвідок, інтертекстуальності, перекладу, прихованих (потенційних) моделей уживання лексики, її квантитативного навантаження, розвитку й динаміки концептів у часі, й навіть використання в розслідуванні злочинів (*forensic linguistic analysis*).

Слід додати, що корпуси слугують джерелом багатовекторних лексикографічних робіт зі створення сучасних та історичних словників. Двоїтий характер корпусної лінгвістики (налаштованість як на створення, так і на використання корпусів) обумовлюється подвійним характером її об'єкта – текстів, які являють собою вихідний мовленнєвий матеріал для мовознавців і водночас є продуктом корпусних досліджень. Окремий аспект складає теорія й практика програмного оброблення корпусних ресурсів.

Таким чином, корпусні ресурси забезпечують мовознавців емпіричним матеріалом і екстралінгвальною інформацією для підтвердження їхніх гіпотез. Проте арсенал корпусного методу не обмежується спеціально створюваними лінгвістичними базами електронних даних. Науковці досить часто звертаються до Інтернету як надзвичайно багатого джерела фактичного матеріалу. На наш погляд, Інтернет-ресурси програють корпусам, створюваним у наукових і освітніх цілях, за своїми пошуковими можливостями (надаючи неопрацьовані дані), проте відображають рідкісні мовні явища й окупаціоналізми, які ще не встигли потрапити в спеціальний корпус. Детальний розгляд цього питання є перспективою подальших наукових досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

1. Захаров В. П. Корпусная лингвистика : учебник для студентов направления “Лингвистика” / В. П. Захаров, С. Ю. Богданова [2-е изд., перераб. и дополн.]. — СПб : СПбГУ. РИО. Филологический факультет, 2013. — 148 с.
2. Карпіловська Є. А. Вступ до прикладної лінгвістики : комп'ютерна лінгвістика / Є. А. Карпіловська. — Донецьк : Юго-Восток, 2006. — 188 с.
3. Barlow M. Corpora for theory and practice / M. Barlow // *International journal of corpus linguistics*. — 1996. — № 1. — P. 1—37.

4. Biber D. Corpus linguistics : investigating language structure and use / D. Biber, S. Conrad, R. Reppen. — Cambridge University Press, 1998. — 300 p.
5. BNC : British national corpus [Electronic resource] // BNCweb (CQP-Edition). — Available at : <http://bncweb.lancs.ac.uk/bncwebSignup/user/login.php>.
6. Collins English Dictionary / editors : J. Crozier, A. Grandison, C. McKeown, E. Summers, P. Weber. — Glasgow : HarperCollins Publishers, 2008. — 1040 p.
7. Finegan E. Language : its structure and use / E. Finegan. — N.Y. : Harcourt Brace College Publishers, 2004. — 575 p.
8. Hunston S. Corpora in applied linguistics / Susan Hunston. — Cambridge : Cambridge University Press, 2002. — 254 p.
9. McEnery T. Corpus linguistics : an introduction / T. McEnery, A. Wilson. — 2nd ed. — Edinburgh : Edinburgh University Press, 2001. — 235 p.
10. Renouf A. Collocational frameworks in English / A. Renouf, J. M. Sinclair. — Aijemer and Altenberg. — 1991. — P. 128—144.
11. Sinclair J. M. Corpora for lexicography / John Sinclair // A Practical guide to lexicography. — Amsterdam : Benjamins, 2003. — P. 167—178.
12. Stubbs M. Language corpora / M. Stubbs // In a Davies & C Elder eds. handbook of applied linguistics. — Oxford : Blackwell, 2004. — P. 106—132.
13. Tummers J. Usage-based approaches in cognitive linguistics : a technical state of the art / J. Tummers, K. Heylen, D. Geeraerts // Corpus Linguistics and Linguistic Theory. — 2005. — Vol. 1, № 2. — P. 225—261.

Таценко Н. Корпусная лингвистика как методология современных филологических научных исследований. В статье анализируются базовые понятия корпусной лингвистики в качестве методологической основы современных языковедческих исследований. Доказано, что корпусные ресурсы обеспечивают языковедов эмпирическим материалом и экстралингвистической информацией для подтверждения их гипотез. Уточняются дефиниции понятий «корпус» и «конкорданс». Корпус определяется как стандартно представленное собрание письменных или устных репрезентативных машиночитаемых текстов фиксированного размера, которые предназначены для лингвистического описания и анализа определенного языка или диалекта. Конкорданс является указателем, связывающим каждое словоупотребление с контекстом для получения статистических данных о частотности лексем, словоформ, грамматических категорий, динамике словообразования. Разрабатывается типология фактов и языковых явлений как типичных и прототипичных. Она базируется на выявленных расхождениях между системными и функциональными особенностями языковых единиц. Термин «типичный» используется в отношении наиболее характерных случаев дистрибуции и значений языковых единиц, а «прототипичный» отражает разногласия между типичными случаями употреблений языковой единицы и типичными значениями и данными о частотности.

Ключевые слова: корпус, конкорданс, метаязык, типичный, прототипичный.

Tacenko N. Corpus Linguistics as a Methodology of Modern Philological Scientific Studies. This article analyzes basic concepts of corpus linguistics as a methodological basis of modern linguistic research. It is proved that corpus resources provide linguists with empirical data and extralinguistic information to confirm their hypotheses. The definitions of «corpus» and «concordance» concepts are specified. The corpus is defined as a conventionally submitted collection of written or oral representational machine readable texts of fixed size, which is intended for linguistic description and analysis of specific language or dialect. Concordance is an index linking each linguistic usage with its context for getting statistics on the frequency of lexical units, word forms, grammatical categories, and word formation dynamics. The typology of facts and linguistic phenomena as typical and prototypical is developed. It is based on the differences between system-based and functional characteristics of language units. The term «typical» is used for the most typical cases of distribution and meanings of linguistic units, and «prototypical» reflects the differences between typical occurrences of linguistic units and typical meanings and data on their frequency.

Key words: corpus, concordance, metalanguage, typical, prototypical.

*Валентина Тимкова
(Вінниця)*

УДК 81'271:371.212

УДОСКОНАЛЕННЯ УСНОГО ПРОФЕСІЙНОГО МОВЛЕННЯ СТУДЕНТІВ АГРАРНОГО ПРОФІЛЮ

У статті проаналізовано порушення акцентних й орфоепічних норм сучасної української літературної мови, відповідних етичних норм і правил спілкування. Розглянуто причини відхилення від орфоепічних норм української мови, типові помилки в умовах українсько-російського білінгвізму та їх уникнення в мовленні студентів-аграріїв, адже недостатній рівень культури усного ділового мовлення може стати причиною значних економічних втрат. Актуальними на сьогодні залишаються пропозиції про те, щоб до характеристики ділових якостей людини додавати ще й мовну характеристику: вміє чи не вміє чітко та лаконічно висловлювати свої думки, оскільки живе усне переконливе мовлення – важливий засіб багатоманітного та різноспрямованого впливу на слухача. Правильне унормоване усне мовлення може забезпечити швидкість взаєморозуміння між учасниками комунікативного акту. З'ясовано актуальність дослідження, що зумовлена необхідністю виховувати свідоме прагнення до вивчення питань культури професійного мовлення. Обґрунтовано, що важливим аспектом фахової мовної підготовки фахівців аграрного профілю є знання норм сучасної української літературної мови та повсякчасне вміле користування ними.

***Ключові слова:** усне професійне мовлення, професійна культура, культура професійного мовлення, мовна підготовка студентів, фахівці аграрного профілю, норми літературної мови.*

Постановка проблеми. Усне професійне мовлення стало сьогодні засобом широких ділових контактів – у трудовому колективі, на зборах, нарадах, конференціях, а також під час бесід, перемовин з діловими партнерами тощо. Ця широта суспільних функцій стає основою для розвитку та вдосконалення усної літературної мови. Недостатній рівень культури усного ділового мовлення може стати причиною значних економічних втрат. Сьогодні вносять пропозиції про те, щоб до характеристики ділових якостей людини додавати ще й мовну характеристику: вміє чи не вміє чітко та лаконічно висловлювати свої думки. Адже живе усне переконливе мовлення – важливий засіб багатоманітного та різноспрямованого впливу на слухача. Правильне унормоване усне мовлення може забезпечити швидкість взаєморозуміння між учасниками комунікативного акту. Відомий вислів, який приписують Сократові, «Заговори, щоб я тебе побачив» свідчить про те, що високий рівень культури усного, зокрема професійного мовлення, є яскравим свідченням високої загальної культури людини. Видатний український педагог В. Сухомлинський вважав мовну культуру «життєдайним коренем культури розумової, високої, справжньої інтелектуальності» [1, с. 81]. Боротьба за чистоту усного мовлення, вправність і культуру вислову, за збагачення усного мовлення, за вільне оперування різноманітними словесно-виражальними засобами, боротьба за чіткість, виразність та економність ділової мови – основне завдання, яке ставить сьогодні вища школа перед студентом – майбутнім спеціалістом будь-якого фаху в тому числі й аграрного профілю.

Висока культура усного професійного мовлення неможлива без досконалого звукового його оформлення, дотримання норм літературної вимови й наголошування, відповідних етичних норм і правил спілкування.

Як засвідчують багаторічний досвід роботи й результати дослідження, студенти часто порушують акцентні й орфоепічні норми української літературної мови. Саме тому одним із важливих завдань формування культури професійного мовлення майбутніх фахівців аграрного профілю є удосконалення їхнього усного мовлення. Теоретичний матеріал про орфоепічні норми сучасної української літературної мови студенти вивчають під час виконання домашнього завдання. Це питання не є складним, тому виноситься на самостійне опрацювання. На практичних заняттях увага студентів акцентується на причинах відхилення від орфоепічних норм української мови, на типових помилках в умовах українсько-російського білінгвізму й виконуються завдання з метою попередження норм вимови.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науково-методичним підґрунтям у розв'язанні проблеми культури усного професійного мовлення є дослідження вітчизняних методистів: О. Білясва, М. Вашуленка, Л. Мацько, Л. Мірошниченко, Л. Паламар, М. Пентилюк, О. Семенов, М. Стельмаховача, Л. Скуратівського, П. Хропка та ін. Сьогодні питання культури ділового мовлення набувають особливої ваги. Можна стверджувати, що вміє говорити та людина, яка висловлює свої думки ясно, вибирає аргументи та мовні засоби, які найбільш доцільні, надає їм найбільш переконливого оцінного характеру.

Метою статті є обґрунтування удосконалення усного професійного мовлення студентів аграрного профілю, виховання свідомого прагнення до вивчення норм сучасної української літературної мови та повсякчасне вміле користування ними.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сучасному етапі мовна освіченість фахівця будь-якого профілю набуває великого значення в контексті нових завдань, що стоять перед освітянами сьогодні. Головною метою вивчення української мови студентами-аграріями є досягнення практичного володіння мовою, активізація пасивного знання, набутого в середній школі. Духовний світ людини нерозривно пов'язаний з розвитком її мовних здібностей. Інтелегентне мовлення утверджує етику поведінки, постійне самовдосконалення і самовияв.

Норми наголошення слів у сучасній українській літературній мові цілком усталені (вони відображені в словниках), але найменш закріплені в мовленні. Причини порушення акцентних норм криються в самій природі українського наголосу (він вільний, рухомий). Крім того, надзвичайно відчутний вплив діалектів та близькоспоріднених мов.

Важливим елементом усного мовлення є інтонація. За допомогою інтонації у текст вносять різні смислові та емоційні відтінки. Фраза, проказана «перехідною інтонацією», здається непереконливою та малозначущою [10, с. 93]. Правдивість, природність інтонації забезпечить можливість мовцеві не тільки сказати, але й бути почутим. Інтонаційна виразність усного мовлення передбачає вміння використовувати різні види наголосу, враховувати темп мовлення, робити паузи, змінювати висоту тону. Наголос – це основний елемент інтонації, який пов'язаний з виділенням складу у слові або слова у реченні, фразі. Є такі основні види наголосу – словесний, логічний, синтагматичний, фразовий. Словесний наголос служить для фонетичного об'єднання слова. Виділення одного із складів відбувається трьома способами: підвищенням тону, посиленням голосу, збільшенням тривалості звучання. Відповідно до цього розрізняють наголос – тонічний, динамічний, кількісний. На думку мовознавців, «правильне наголошування важливе для збереження не тільки вномованості, а й характерного для українців мелодійного, пісенно-плинного ладу мовлення». Наголос у слові засвоюється природно, в поєднанні зі значенням та звучанням [4, с. 51].

Наголос, пов'язаний з виділенням у реченні слова, яке несе особливе смислове навантаження, називають логічним. Від логічних наголосів, (основних і побіжних) залежить логічна виразність висловлювання. Змінюючи логічний наголос, можна надавати висловлюванню різних смислових відтінків, напр.: *Сьогодні у нас лекція, або Сьогодні у нас лекція, або Сьогодні у нас лекція.*

Ступінь вираження смислових і стилістичних відтінків залежить від синтагматичного та фразового наголосу, який виділяють у межах синтагми, фрази. За допомогою пауз фраза членується на синтагми. Поділ речення на синтагми збігається з частиною мовленнєвого потоку, який вимовляється одним напором видихуваного повітря, без пауз. Синтагматичний наголос здебільшого падає на останнє слово синтагми, напр.: *Я добре знаю, / що твої спортивні успіхи великі / і ти скоро завоюєш титул чемпіона!*

Близьким до синтагматичного є фразовий наголос. В емоційно нейтральному мовленні він стоїть на останньому слові фрази як основній одиниці мовлення, що часто відповідає реченню напр.: *Я прийду пізніше.*

Темп мовлення разом із наголошуваністю та мелодією організують усне мовлення. Він виявляється в інтонуванні як окремого слова, так і групи слів, наприклад, наголошені склади в слові вимовляються повільніше. А ненаголошені дещо швидше. Темп значною мірою залежить від раціональності пауз – зупинок у реченні. Пауза виконує логіко-граматичні та інтонаційно-конструюючі функції. Вважають, що вона є виразником розуму і

сигналом почуттів (психологічна пауза). На письмі паузи позначають різними розділовими знаками, кожен з яких передає різну тривалість «мовчання» [4, с. 18].

Промовляння фрази супроводжує висота тону, яка допомагає правильно інтонувати її і відповідно позначати на письмі за допомогою розділових знаків. Наприклад, закінчення думки графічно позначається крапкою, а в усному мовленні – пониженням тону; внутрішній (інтелектуально-психологічний) процес піднесення передають на письмі знаком оклику, а в усному мовленні – значним підвищенням тону тощо.

Запорукою успішного усного мовлення є добре поставлений голос. Голос – це сукупність різних щодо висоти, сили і тембру звуків, які видає людина за допомогою голосового апарату. Слід пам'ятати, що голос від природи є слабкий, тому його треба підсилювати за допомогою резонаторів – грудної клітки, піднебіння, зубів, ротової і носової порожнини, лобних пазух. Від здоров'я цих резонаторів, їх форми і розмірів, будови гортані залежить тембр голосу, якість його звучання [4, с. 26].

У зазначеній публікації ми висвітлюємо систему вправ, які покликані сформувані у студентів практичні навички наголошування слів, адже формування необхідних умінь і навичок у майбутніх аграріїв неможливе без вироблення системи завдань. Очевидно, що українська мова за професійним спрямуванням в аграрному закладі має практичний напрям, тому ми й пропонуємо низку вправ, які стануть у нагоді під час вивчення акцентних та орфоепічних норм сучасної української літературної мови.

Студентам пропонується запам'ятати наголошування найчастіше вживаних слів, у яких порушуються акцентні норми:

- дієслова: *нестиИ, принестиИ, везтиИ, привезтиИ, привезла, принесла, бУду, бУдеш, бУдемо, була, булО, булИ, візьмУ, кажУ, роблЮ, пишУ, пІду, пІдемо, кИдати;*
- числівники: *одинАдцять, чотирнАдцять, сімдесЯт, вісімдесЯт;*
- іменники на -ання наголошуються так, як дієслова, від яких вони утворені: *читати – читАння, писати – писАння, завдати – завдАння* (але у двоскладових наголошується останній склад: *знаннЯ, званнЯ, спаннЯ;*
- назви мір довжини з наголосом на останньому складі: *мілімЕтр, сантимЕтр, децимЕтр, кіломЕтр;*
- слова такого типу творення: *бюрократія, інженерія, аристократія, демократія, діалог, монолог, полілог, каталог, некролог;*
- однокореневі слова російської та української мов, що мають різні наголоси: *новИй, старИй, різкИй, перЕпис, прИріст, пОказ, серЕдина, кропивА;*
- лексеми, що мають два наголоси і два різні значення:
вершкОвий (міра довжини) – *вершковИЙ* (виготовлення з вершків),
вИгода (користь) – *вигОда* (зручність),
лупА (у волоссі) – *лУпа* (збільшувальне скло),
людськИЙ (властивий людині) – *лЮдський* (уважний до людини),
недОносок (старе взуття, одяг) – *недонОсок* (передчасно народжене дитя),
прОшу (запрошую) – *прошУ* (звертаюся з проханням).

Особлива увага звертається на наголошування слів, які часто використовуються в аграрній галузі: *дрова, курятина, фольга, генезис, пізнання, щавель, вимога, граблі, зубожіти, позаторік, індустрія, квартал, чорнозем, чорнослив, оптовий, індустрія, сільськогосподарський, асиметрія, горошина, болотистий, валовий.*

Після цієї роботи студенти виконують завдання, в якому підібрані слова з урахуванням контрольного моменту, пов'язаного з акцентними або орфоепічними нормами української мови. Наприклад: *кілометр, ґрунтовний, просьба, повернеться, несла, центнер, поєднання, бюлетень, випадок, витрати, агрономія, інженерія, ветеринарія, кишка, пільговий, разом, різновид, спина, феномен...* Вправи виконуються колективно, одні студенти читають слова, інші фіксують кількість помилок. Потім студент, який допустив найменшу кількість помилок, правильно читає слова.

Для удосконалення усного мовлення майбутніх фахівців аграрного профілю, а саме, для дотримання ними норм вимови й наголошування, ефективною є робота з індивідуальними картками. Це дозволяє максимально пристосувати завдання до рівня знань і навичок кожного окремого студента. Різниця полягає в змісті самої роботи – виправити помилки в наголошуванні

слів, поставити наголоси чи скласти словосполучення зі словами, в яких наголос виконує смислорозрізнявальну функцію; у характері дидактичного матеріалу (слова, словосполучення чи мікротекст); у видах помилок; у формулюванні завдання (названо кількість помилок чи поставлене загальне завдання). Наприклад:

Картка 1. Прочитайте слова і словосполучення.

Кажу, кропива, ходжу, віджнивувати, прошу дозволити мені, вершкове масло, розрісся, пільговий, випадок, витрати, феномен.

Картка 2. Напишіть номери речень, у яких немає помилок у наголошуванні підкреслених слів.

1. ЛупА – це збільшувальне скло. 2. ЧотирнаДцятотого січня святкують старИий нОвий рік. 3. Кафедра української та іноземних мов знаходиться на першому поверсі. 4. Від Вінниці до Києва 260 кілОметрів. 5. Необхідно взяти результати аналізів ґрунтІв.

Картка 3. Замість крапок вставте пропущені прийменники та сполучники з, зі, із, за, у, в, і, й, та.

Один ... принципів охорони здоров'я, спілкування ... студентами, ... заліковій книжці, ... разі потреби, ... три години часу, заступник директора ... виробництва, міське бюро ... працевлаштування, ... всіма правилами, прийти ... справі, ... будь-якої погоди, працюють ... обраними спеціальностями, ...будь-якому разі, ... цілому, ... потреби, згідно .. наказом, ... ініціативи, ... свята, ... багатьох причин, ... усіх напрямках, ... зв'язку з цим, ... все це треба враховувати, супроводжується висновками ...оцінюванням, облік ...аудит, ... процеси, раніше ...тепер, актуальність ... очікуваність завдання.

Картка 4. Обрати правильну форму наголошування слів:

Оди'надцять – одина'дцять; чоти'рнадцять – чотирна'дцять; ви'падок – випа'док; ви'соко – висо'ко; за'вдання – завда'ння; колесо' – ко'лесо; товсти'й – то'встий; сорокови'й – сороко'вий; сере'дина – середина; ана'лог – анало'г; ра'зом – разо'м; сільськогоспо'дарський – сільськогосподарський; гурто'житок – гуртожи'ток; но'вий – нови'й; ста'рий – стари'й; виши'ванка – вишива'нка.

Картка 5. Поставити наголос у поданих словах, перевірити себе за словником.

Український, чисельник, несемо, одного, дробовий, квартал, питання, розвідка, сантиметр, всередині, зобразити, компроміс, корисний, подруга, аргумент, порядковий, навскіс, ознака, везти, дециметр, здобуток, щипці, перевесло, новий, кілометр, вісімдесят, ідемо, діалог, читання, цегляний, дрова, кишка, завжди, курятина, товстий, простий, верба, тонкий, високо, веземо, документ, стійкий, залоза, одинадцять, договір.

Необхідно зауважити, що удосконалення усного мовлення студентів, засвоєння ними орфоепічних та акцентних норм не має обмежуватися одним заняттям. Ця робота повинна здійснюватися систематично, цілеспрямовано протягом усього періоду формування культури професійного мовлення майбутніх фахівців аграрного профілю.

Варто зазначити, що для реального підвищення рівня мовної підготовки аграріїв загалом, викладач має використовувати палітру видів, засобів та методів навчання, від занять за програмою, що має обов'язковий статус до різноманітних позааудиторних заходів, які враховують наявні знання та індивідуальні здібності, а також впроваджувати в навчальний процес сучасні мультимедійні матеріали та інформаційні технології.

Сучасні студенти вищих навчальних закладів, в основному, Інтернет-покоління, для яких електронний спосіб отримання інформації, в тому числі навчальної, є звичайною складовою життя. Стрімкий прогрес в аграрній сфері вимагає застосування найбільш швидких, доступних способів процесів генерації, оновлення та передачі знань. За допомогою електронного навчання студент має змогу отримати сучасні знання у будь-який час і будь-якому місці, що робить доступною вищу освіту для всіх охочих осіб, у тому числі й з особливостями фізичного розвитку.

Кожне практичне заняття з української мови (за професійним спрямуванням) у Вінницькому національному аграрному університеті провадиться з мультимедійним забезпеченням. Мультимедіа – різновид навчання, коли мозок одночасно опрацьовує два різновиди інформації – звукову та візуальну. Згідно з теорією мультимедійного навчання, оптимальне навчання відбувається за умов синхронного представлення вербального та

візуального навчального матеріалу. Теорія мультимедійного навчання розроблена психологом Ричардом Е. Мейером, який підтвердив її ефективність відповідними дослідженнями. Результати цих психологічних досліджень виявили, що вербальна інформація краще запам'ятовується, коли супроводжується візуальною картинкою. Пояснює ефективність змішаного навчання теорія робочої пам'яті Бедделі та Хіча, згідно з якою вона складається з двох значною мірою незалежних компонентів, – візуальної та акустичної, які працюють, як правило, паралельно [3, с. 123]. Це дозволяє одночасно обробляти інформацію, яка надходить від наших зорового та слухового аналізаторів. Разом з тим, для успішного застосування мультимедіа у своїй педагогічній діяльності, ми не повинні завантажувати студентів конкуруючими джерелами інформації. Так, студенти навчаються краще за допомогою розповіді та анімації, ніж розповіді, анімації та тексту з екрану. В цьому суть принципу надмірності, згідно з яким викладач повинен знехтувати зайвим матеріалом для вищої ефективності навчального процесу. У разі необхідності представлення тексту, слід пам'ятати також про принцип узгодженості, відповідно до якого студенти краще засвоюють матеріал, коли візуальний матеріал надається синхронно з текстом, а не послідовно.

Необхідно звернути увагу на активне та інтерактивне навчання. Важливо постійно здійснювати зворотний зв'язок між викладачем та студентами (пояснення, перевірка виконаних вправ та роботи над помилками). Це сприяє взаємодії співпраці викладача з аудиторією. Інтерактивне навчання дозволяє обмін інформацією між усіма учасниками навчального процесу. Такий вид педагогічної діяльності поліпшує формування комунікативної компетенції, передбачає виконання дискурсивних та ініціативних завдань (повідомлення про різні аспекти української мови).

Висновки та перспективи подальших досліджень. У результаті вивчення дисципліни «Українська мова за професійним спрямуванням» студенти повинні навчитися диференціювати нормативне і ненормативне наголошення слів, вибирати з низки дублетних форм ту, яка відповідає не лише вимогам семантичної точності, але й стилістичної доречності слововживання, граматичної та стилістично правильної сполучуваності. Володіння культурою усного професійного мовлення за обраним фахом, новими комп'ютерно-лінгвістичними технологіями є основою мовної підготовки фахівця аграрного профілю. Проведений аналіз допоможе у подальшій розробці теоретичних питань з культури усного професійного мовлення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Мацюк З. Українська мова професійного спілкування : навч. посібник / З. Мацюк, Н. Станкевич. – К. : Каравела, 2006. – 352 с.
2. Семенов О.М. Культура фахової мови : навч. посіб. / Семенов О.М., Рудь О.М. – Суми : СОІППО, 2014. – 260 с.
3. Семенов О.М. Професійна комунікативна підготовка майбутніх юристів: теорія і практика : монографія / О. Семенов, Л. Насіленко. – Суми : Вид-во СумДПУ ім. А.С.Макаренка, 2015. – 324 с.
4. Сербенська О. А. Культура усного мовлення : практикум : [навч. посіб.] / О.А. Сербенська. – К. : Центр навчальної літератури, 2004. – 216 с.
5. Словник-довідник з культури української мови / Д. Гринчишин [та ін.]. – К., 2006. – 368 с.
6. Стародубова О.Ю. Культура речі – культура сознания / О.Ю. Стародубова // Вопр. гуман. наук. – 2007. – № 4. – С. 88–89.
7. Тоцька Н. Засоби милозвучності української мови / Н. Тоцька // Урок української. – 2003. – № 10. – С. 29–32.
8. Фаріон І. Д. Звуки – національні коди мови / І. Д. Фаріон // Мова і культура.– К. : Вид. дім Дмитра Бураго, 2002. – Вип. 5, т. 2, ч. 2 : Культурологічний компонент мови. – С. 180–190.
9. Шумарова І.П. Мовна компетенція особистості в ситуаціях білінгвізму : [монографія] / І.П. Шмарова. – К. : КДАУ, 2000. – 283 с.
10. Яворська Г. М. Прескриптивна лінгвістика як дискурс: мова, культура, влада : [монографія] / Г.М. Яворська. – К. : Нац. акад. наук України. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. – К., 2000. – 288 с.

Тымкова В. *Усовершенствование устной профессиональной речи студентов аграрного профиля. В статье проанализированы нарушения акцентных и орфоэпических норм современного украинского литературного языка, соответственных этических норм и правил общения. Рассмотрены причины отклонения от орфоэпических норм украинского языка, типичные ошибки в условиях украинско-российского билингвизма, их избежание в общении студентов-аграриев, ведь*

недостаточный уровень культуры устного делового общения может стать причиной значительных экономических потерь. Актуальными сегодня остаются предложения о том, чтобы к характеристике деловых качеств человека прибавлять и языковую характеристику: умеет или не умеет четко и лаконично высказывать свои мысли, поскольку живое устное убедительное общения – важнейший способ многообразного и разнонаправленного влияния на слушателя. Правильная нормированная устная речь может обеспечить скорость взаимопонимания между участниками коммуникативного акта. Выяснено актуальность исследования, что обусловлена необходимостью воспитания сознательного стремления к изучению вопросов культуры профессиональной речи. Обосновано, что важнейшим аспектом профессиональной языковой подготовки специалистов аграрного профиля являются знания норм современного украинского литературного языка и всегдашнее умелое их использование.

Ключевые слова: устная профессиональная речь, профессиональная культура, культура профессионального общения, языковая подготовка студентов, специалисты аграрного профиля, нормы литературного языка.

Tymkova V. The Development Of The Spoken Professional Language Of Future Agrarians. The article deals with the analysis of accentual and orthoepic norms' impairment of the modern literary Ukrainian language, conformable ethic norms and rules of communication. The reasons of deviation from the orthoepic norms of Ukrainian language, typical mistakes in the conditions of the Ukrainian-Russian bilingualism, their avoidance in the communication of students-agrarians, for insufficient cultural level of spoken business language can cause significant economic losses, are considered. Suggestions on how to add language characteristics to the characteristics of business qualities of the person remain actual nowadays: able or not able to express his/her thoughts clearly and laconically, since live spoken confident language is an important means of diverse and multidirectional impact on the listener. Proper and normalized spoken language can provide quick understanding among participants of the communicative act. The research actuality is reasoned by the necessity of education forming the conscious aspiring to study the questions of the culture of professional speech. It has been grounded that the major aspect of teaching the professional language for future agrarians are knowledge of the norms of the modern literary Ukrainian language and their everyday use.

Key words: the spoken professional language, professional culture, culture of professional communication, language training of students, future agrarians, norm of the literary language.

Інна Шилінська, Наталія Батрин
(Тернопіль)

УДК 81'255:81'42

ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНТНОСТІ ІНТЕРПРЕТАЦІЇ І ПЕРЕКЛАДУ У СТУДЕНТІВ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ ГАЛУЗІ ЗНАНЬ «ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ»

Стаття присвячена проблемі формування компетентності інтерпретації і перекладу студентів спеціальностей галузі знань «Інформаційні технології» під час вивчення іноземної мови. Проаналізовано сучасні підходи до визначення професійної перекладацької компетентності та основні моделі перекладу: денотативну, трансформаційну і комунікативну. Виокремлено основні структурні компоненти компетентності інтерпретації і перекладу майбутніх ІТ-фахівців, а саме: предметну, мовну, технологічну і лінгвосоціопсихологічну компетенції, розкрито їх сутнісний зміст, що передбачає знання предметної сфери та термінології галузі, уміння і навички використовувати різноманітні лексико-семантичні трансформації, пізнавально-комунікативні уміння, фонові знання, інтелектуально-мисленнєву і сенсорно-інтуїтивну активність, володіння алгоритмом смислоутворення та готовність до адекватної інтерпретації смислової інформації тексту оригіналу.

Ключові слова: компетентність, інтерпретація, переклад, смисл, ІТ-фахівці.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку науки і техніки в Україні характеризується збільшенням кількості міжнародних контактів наукової спільноти і фахівців із зарубіжними колегами і партнерами. У цьому контексті виникає необхідність обміну

результатами наукових досліджень, встановлення смислового контакту у процесі іншомовної комунікативної діяльності та під час підписання угод і контрактів про співпрацю.

Згідно з вимогами, які висуває сьогодні система вищої освіти до професійної підготовки майбутніх ІТ-фахівців, вони повинні оволодіти низкою компетентностей, з-поміж яких виокремлюють здатність ефективно спілкуватись іноземною мовою у різноманітних ситуаціях професійної та соціальної реальності, володіння навичками аналітичного опрацювання іншомовних джерел для одержання інформації, потрібної для розв'язання певних завдань професійно-виробничої діяльності. Однак, відсутність систематизованих знань про способи та прийоми процесу перекладу, лексичні, граматичні та стилістичні особливості перекладу призводить до низки труднощів під час інтерпретації та трансляції змісту текстів науково-технічної літератури.

Отож, формування компетентності інтерпретації і перекладу у студентів спеціальностей галузі знань «Інформаційні технології» під час вивчення іноземної мови є одним із актуальних завдань цієї дисципліни і спрямовано на розвиток ІТ-фахівця як мовної особистості, здатної успішно виконувати функції майбутньої професійної діяльності, адекватно формувати і висловлювати свою думку та інтерпретувати смисл переданої іноземною мовою інформації.

Аналіз сучасних досліджень і публікацій. До питання формування перекладацької компетентності звертаються у своїх працях вітчизняні та зарубіжні вчені (Р. Белл, В. Комісаров, Л. Латишев, Р. Міньяр-Белоручев, К.Норд, М. Пресас, Л. Черноватий, О. Швейцер та ін.). Утім, аналіз наукової лінгвістичної і методичної літератури свідчить, що вчені по-різному підходять до визначення сутності перекладацької компетентності і змісту її структурних компонентів.

Оволодіння компетентністю інтерпретації і перекладу передбачає наявність низки компетенцій. Як слушно зауважує А. Хуторської компетентність полягає у «володінні людиною відповідною компетенцією, яка включає її особисте ставлення до цієї компетенції й предмету діяльності» [8, с. 60].

Професійну перекладацьку компетентність Л. Латишев розглядає як сукупність знань, умінь і здібностей, що дають можливість перекладачеві успішно вирішувати професійні завдання [5, с. 12]. До базової складової перекладацької компетентності учений відносить концептуальний (сукупність знань про сутність і специфіку перекладу) і технологічний (сукупність перекладацьких умінь) компоненти, тоді як прагматична складова охоплює специфічний (володіння способами перекладу) і спеціальний (тематика і стилістичний жанр) компоненти.

В. Комісаров у структурі перекладацької компетентності виокремлює мовну, комунікативну, текстотворчу і технічну складові та особистісні якості перекладача [3, с. 326].

На думку О. Швейцера, перекладацька компетентність – це здатність повною мірою розуміти зміст тексту оригіналу, що, у свою чергу, передбачає особливе перекладацьке володіння двома мовами, здатність до перекладацької інтерпретації вихідного тексту, володіння технологією перекладу, знання мовних норм і правил перекладу, знання стильових і жанрових норм, фонові знання, творчі здібності до перекладу [9, с. 28].

Р. Белл розглядає перекладацьку компетентність як комплекс, до складу якого входять наступні компоненти: знання мови перекладу і мови з якої здійснюється переклад, знання предметної сфери перекладу, контрастивні знання і вміння кодування/декодування (комунікативна компетенція). Крім того, учений зазначає, що перекладацька компетентність передбачає володіння граматичними, соціолінгвістичними, дискурсивними і стратегічними навичками [10].

Сказаним зумовлена доцільність визначення сутнісного змісту компетентності інтерпретації і перекладу, зокрема **метою статті** постане виокремлення структурних компонентів компетентності інтерпретації і перекладу студентів спеціальностей галузі знань «Інформаційні технології». Основним **завданням** дослідження є обґрунтування змістового наповнення виокремлених компонентів означеної компетентності.

Труднощі щодо однозначного трактування терміну «перекладацька компетентність» зумовлені передусім складною полісемантичною природою самого терміну «переклад», який розглядається науковцями як вид діяльності чи процес вираження значення слова, речення, тексту мови оригіналу засобами іншої мови. Також неоднозначним є і термін «інтерпретація»,

який часто використовують як синонім терміна «переклад», коли мова йде про спосіб представлення перекладу в усній формі [4, с.10].

Знання іноземної мови є, звичайно, основною умовою якісного перекладу але не єдиною, оскільки переклад як вид мовленнєво-мисленнєвої діяльності людини здійснюється за допомогою мовленнєвого механізму, який передбачає процеси осмислення, випереджувального відображення та смислоутворення [2, с. 83]. Отже, якісний переклад та інтерпретація можливі за умови володіння відповідною системою знань, умінь, навичок та особистісних якостей перекладача.

Завдання перекладача полягає у збереженні смислу вихідного тексту під час його перекодування мовою перекладу. Процес перекладу залежить не лише від мовної здатності людини, а й від її інтелекту, мислення, знання мовних норм мови перекладу й оригіналу. Отже, будь-який переклад є суб'єктивним баченням перекладача, свідченням його професійного та світоглядного розвитку.

У сучасному перекладознавстві виокремлюють три основні моделі перекладу: денотативну, трансформаційну і комунікативну [6]. *Трансформаційний підхід* розглядає переклад як процес трансформації об'єктів і структур однієї мови в об'єкти і структури іншої мови відповідно до визначених правил. Перетворення відбуваються на морфологічному, лексичному та синтаксичному рівні. На відміну від трансформаційного підходу, *денотативний підхід* передбачає такі етапи: сприйняття перекладачем повідомлення мовою оригіналу; формування мисленнєвого концепту повідомлення у свідомості перекладача; інтерпретація перекладачем повідомлення засобами мови перекладу відповідно до визначеного раніше позначуваного і його значення. З позиції *комунікативного підходу*, переклад розглядається як процес відправлення і отримання інформації (повідомлення). При цьому перекладач виконує дві функції: він розкодує повідомлення мови оригіналу і передає його мовою перекладу, зрозумілою для реципієнта повідомлення.

Як зазначає І. Чаричанська, переклад повинен забезпечувати рівнозначні можливості інтерпретації тексту оригіналу і перекладу. При цьому необхідною умовою адекватного перекладу є однакове співвідношення кількості і якості можливих інтерпретацій вихідного тексту і перекладу. Інтерпретація спотворюється, якщо перекладач наголошує на несуттєвій для розуміння певного тексту інформації, опускаючи більш значущу, або ж уводить інформацію, яка відсутня у тексті оригіналу, звужує чи розширює смисл тексту. У такому випадку перекладач створює псевдопереклад, пропонуючи свої думки, а не думки автора оригіналу [7, с. 63 – 64].

Така ситуація призводить до непорозуміння між учасниками комунікативної (текстової) діяльності, оскільки не спрацьовує механізм смислового контакту [1]. Натомість відбувається псевдоінтерпретація, під час якої не співпадають «фокуси» інтерпретації тексту оригіналу і перекладу. Встановлення смислового контакту, тобто адекватне передавання смислу тексту, можливо лише за умови співпадання «смислових фокусів» вихідного тексту і тексту перекладу.

Зважаючи на сказане, на основі аналізу низки теоретичних досліджень щодо змісту і структури перекладацької компетентності запропонуємо власне бачення сутнісного змісту структурних компонентів компетентності інтерпретації і перекладу майбутніх ІТ-фахівців.

У процесі перекладу текстів професійної тематики перекладач повинен точно визначити значення слова і підібрати відповідний еквівалент. Це можливо лише на основі знань предметної сфери та термінології галузі. Адже, як відомо, навіть загальноживані слова під час функціонування у професійному мовленні можуть набувати специфічного значення. Яскравим прикладом у цьому відношенні є лексика ІТ-фахівців: *hardware* – (залізни вироби) – апаратне забезпечення; *wizard* – (чарівник) – експерт, майстер, допоміжна функція, що виводить підказки; *widow* – (удова) – висячий рядок; *hotlink* – (гаряча лінія) – синхронізація даних; *buzz* – (гудіти, дзижчати) – несправність комп'ютера; *handshaking* – (рукостискання) – обмін із квітнуванням, підтвердження зв'язку; *bus* – (автобус) – шина, група провідників на системній платі.

Реальність професійно-мовленнєвого середовища сучасного ІТ-фахівця сьогодні визначається темпами розвитку високих технологій, що призводить до виникнення нових понять і процесів та відповідно нових термінологічних утворень для їх позначення. Отож, виокремлюємо *предметну і мовну компетенції* у складі компетентності інтерпретації і перекладу майбутніх ІТ-фахівців.

Будь-який процес діяльності передбачає певний алгоритм дій, тобто для того, щоб виконувати певні дії, потрібно знати як це робити, володіти відповідними методами і прийомами. Для успішного здійснення перекладу науково-технічних текстів важливо найточніше передати їх сутнісний зміст. Для цього студенти повинні знати основні прийоми і способи перекладу та застосовувати їх на практиці. Оскільки до складу науково-технічної лексики входить достатньо велика кількість термінів, які не мають точного еквіваленту у мові перекладу (*force feedback glove, thick Ethernet, ZigBee etc.*) то для адекватного розуміння їх смислу у певному контексті використовуються різноманітні лексико-семантичні трансформації: антонімічний чи описовий переклад, контекстуальна заміна, компресія, декомпресія, конкретизація, генералізація значення. Уміння і навички використовувати ці прийоми під час письмового чи усного перекладу є запорукою успішної інтерпретації фахового тексту і становлять *технологічну компетенцію* компетентності інтерпретації і перекладу майбутніх ІТ-фахівців.

З позиції семіосоціопсихологічного підходу (Т. Дридзе) «ефект діалогу» або смисловий контакт у процесі текстової діяльності можливий лише на основі ідентифікації (самоототожнення) суб'єкта текстової діяльності з проблемною ситуацією інших суб'єктів. Отже, ефективність перекладацької діяльності обумовлюється не лише особливостями цієї діяльності, а і семіосоціопсихологічними особливостями самого перекладача. До таких особливостей відносимо рівень пізнавально-комунікативних умінь, фонових знань, інтелектуально-мисленнєвої і сенсорно-інтуїтивної активності та готовності до адекватної інтерпретації смислової інформації тексту оригіналу. Отож, виокремлюємо *лінгвосоціопсихологічну компетенцію* у структурі компетентності інтерпретації і перекладу майбутніх ІТ-фахівців. Застосування означених умінь у професійній діяльності ІТ-фахівців сприятиме адекватному тлумаченню тексту оригіналу, пошуку смислу висловлювання, який зумовлений соціокультурним чи професійним середовищем, а також ідентифікацією застосованих у тексті мовних одиниць.

Висновки дослідження та перспективи подальших наукових розвідок. Сформованість компетентності інтерпретації і перекладу студентів спеціальностей галузі знань «Інформаційні технології» передбачає володіння предметною, мовною, технологічною і лінгвосоціопсихологічною компетенціями і свідчить про рівень їх професійної підготовки та особистісного розвитку. Під час перекладу та інтерпретації іншомовної літератури відбувається формування мовної особистості фахівця, здатної до успішного виконання функцій професійної реальності. Тому, наступним етапом нашого дослідження постане пошук відповідних методів, форм і засобів формування компетентності інтерпретації і перекладу студентів спеціальностей галузі знань «Інформаційні технології» на заняттях з вивчення іноземної мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дридзе Т. М. Текстовая деятельность в структуре социальной коммуникации: проблемы семиосоциопсихологии / Т. М. Дридзе ; [отв. ред. И. Т. Левыкин]. – М. : Наука, 1984. – 268 с.
2. Зимняя И. А. Психология обучения иностранным языкам в школе / И.А.Зимняя. – М. : Просвещение, 1991. – 222 с.
3. Комиссаров В. Н. Современное переводоведение / В. Н. Комиссаров. – М. : Издательство "ЭТС", 2001. – 424 с.
4. Корунець І.В. Теорія і практика перекладу (аспектний переклад) : Підручник./ І. В. Корунець. – Вінниця: Нова Книга, 2003 – 448 с.
5. Латышев Л. К. Технология перевода: Учеб. пособие для студ. лингв. вузов и фак-в. – 2-е изд., перераб. И доп. – М.: Издательский центр «Академия», 2005. – 320 с.
6. Мірам Г. Алгоритми перекладу: Вступ. курс з формалізації перекладу (англ. мовою) / За ред. М. Даймонда. – К. : Твім інтер, 1998. – 176 с.
7. Чарычанская И. В. К вопросу о переводческой интерпретации / И. В. Чарычанская // Язык, коммуникация и социальная среда. – 2004. – Вып. 3. – С. 63–71.
8. Хуторской А. В. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования / А. В. Хуторской // Народное образование. – 2003. – № 2. – С. 58 – 64.
9. Швейцер А.Д. Теория перевода: Статус, проблемы, аспекты. – М.: Наука, 1988. – 215 с.
10. Bell R. T. Translation and Translating. L.: Longman, 1991. – 298 p.
11. Presas M. Investigating Translation. : Selected papers from the 4th International Congress on Translation, Barcelona, 1998. – 294 p

Shylinska I., Batryn N. *The article deals with the problem of interpreting and translation competence formation of the students, mastering different IT specialties. Modern approaches to the determination of professional translator's competence have been highlighted as well as the basic models of translation: denotative, transformative and communicative. The main structural components of interpreting and translation competence of future IT-specialists (subject, language, technological and linguistic and socio-psychological) have been defined. Their essence, encompassing knowledge of the subject area and its terminology, skills and abilities to apply various lexical and semantic transformations, cognitive and communicative skills, background knowledge, intellectual and sensory-intuitive activity, skills of sense formation algorithm and willingness to the adequate semantic interpretation of the source language text, was revealed.*

Key words: *competence, interpretation, translation, sense, IT-specialists.*

Шилинская И. Ф., Батрин Н.В. *Статья посвящена проблеме формирования компетентности интерпретации и перевода студентов, обучающихся за специальностями отрасли «Информационные технологии». Проанализированы современные подходы к определению профессиональной переводческой компетентности и основные модели перевода: денотативная, трансформационная и коммуникативная. Выделены основные структурные компоненты компетентности интерпретации и перевода будущих ИТ-специалистов: предметная, речевая, технологическая и лингвосоциопсихологическая компетенции, раскрыто их значение, предполагающее знание предметной области и терминологии; умения и навыки использовать разные лексико-семантические трансформации; познавательно-коммуникативные умения; фоновые знания; интеллектуально-мыслительную и сенсорно-интуитивную активность; владение алгоритмом смыслоформирования и готовность к адекватной интерпретации смысловой информации текста.*

Ключевые слова: *компетенция, интерпретация, перевод, смысл, ИТ-специалисты.*

Ніна Івницька
(Вінниця)

РЕЦЕНЗІЯ НА МОНОГРАФІЮ Т. Є. МАСИЦЬКОЇ «ТИПОЛОГІЯ СЕМАНТИКО-СИНТАКСИЧНИХ РЕЧЕННЄВИХ ЗАЛЕЖНОСТЕЙ»

(Луцьк : ПВД «Твердиня», 2016. – 416 с.)

У сучасній граматиці все більшою мірою акцентовано увагу на реченні як багаторівневій структурованій одиниці, тому в українській синтаксичній теорії давно назріла потреба його аналізу з позицій граматики залежностей, що вможливує реалізацію повного й комплексного уявлення про організацію різнотипних реченневих конструкцій. У граматичних студіях кінця ХХ – початку ХХІ століть окреслено систему синтаксичних одиниць і їхніх синтаксичних зв'язків та семантико-синтаксичних відношень, склад синтаксичних категорій, обґрунтовано статус елементарних і неелементарних синтаксичних одиниць, визначено їхні співвідношення та ієрархію, однак поза увагою залишився систематизований аналіз синтаксичних залежностей у реченневих структурах. Зроблений авторкою акцент на семантико-синтаксичній залежності підкреслює доцільність праці, оскільки зазначена проблематика ще не висвітлена в сучасному українському синтаксисі.

У рецензованій монографії Т. Є. Масицької з позицій функційно-категорійної концепції вперше в українському мовознавстві цілісно проаналізовані семантико-синтаксичні залежності в реченні як основній синтаксичній одиниці. Тема дослідження значною мірою розвиває і поглиблює проблематику функційно-категорійної граматики, виокремлену в лінгвоукраїністиці І. Р. Вихованцем. Новітні тенденції та вагомі теоретичні напрацювання в царині функційно-категорійної граматики, представлені в працях І. Р. Вихованця, учнів і послідовників його концепції А. П. Загнітка, К. Г. Городенської, Н. Л. Івницької, М. Я. Плющ, М. В. Мірченка, Н. В. Гуйванюк, К. Ф. Шульжука, М. С. Скаба, В. М. Ожогана, С. І. Степаненка, Р. О. Христіанінової, Н. М. Костусяк, О. Г. Межова, І. А. Мельник та інших, як зазначила Т. Є. Масицька, «дали змогу визначити проблематику синтаксичних залежностей» [с. 8].

Актуальність дослідження зумовлена потребою цілісного багатопланового вивчення і систематизації всіх можливих різновидів семантико-синтаксичних залежностей у сучасній українській літературній мові та відсутністю в лінгвоукраїністиці спеціальних праць, присвячених комплексному висвітленню семантико-синтаксичних залежностей синтаксичних одиниць. Тож рецензована праця, без сумніву, перше системне монографічне дослідження типології семантико-синтаксичних залежностей, оперте на суттєві відмінності двох структур однакових речень (формально-синтаксичної та семантико-синтаксичної), виокремлених за принципами функційно-категорійної граматики.

До наукового аналізу дослідниця залучила базові прості та ускладнені реченнєві конструкції, складнопідрядні і складносурядні речення, що дало їй змогу чітко визначити специфіку субстанційних семантико-синтаксичних залежностей у простих семантично елементарних реченнях, вихідних і похідних предикатних семантико-синтаксичних залежностей у складнопідрядних і простих неелементарних конструкціях та семантико-синтаксичних взаємозалежностей у складносурядних реченнях.

Структура монографії чітка і має концептуальну цілісність. Виклад наукової інформації логічний і послідовний. У першому розділі «Теоретико-методологічні засади дослідження семантико-синтаксичних залежностей у сучасному мовознавстві» обґрунтовано доцільність теорії залежностей у синтаксисі, виділено предикатні та субстанційні семантико-синтаксичні реченнєві залежності. Цілком погоджуємося з авторкою, що «Теорія залежностей синтаксичних одиниць спрямована на визначення семантико-синтаксичних і формально-синтаксичних ознак речення та вможливує чіткий аналіз усіх компонентів, що формують його структуру» [с. 10]. Дослідниця вводить до наукового обігу терміни «семантико-синтаксична залежність» і «формально-синтаксична залежність». Потреба нових дефініцій спонукали авторку до заглиблення в складну проблематику обраної теми. Семантико-синтаксична і формально-синтаксична залежності, на думку Т. Є. Масицької, «вितлумачують особливості формування семантико-синтаксичної та формально-синтаксичної структур реченневих конструкцій і

вможливають усебічно дослідити закономірності вираження певного семантичного компонента, з'ясувати напрямки його формального варіювання, визначити специфіку національно-мовних репрезентацій (семантико-синтаксичний аспект), установити спектри корелятивності / некорелятивності формально-синтаксичної структури. Таке розмежування семантико-синтаксичної і формально-синтаксичної залежностей необхідне для повного аналізу формування реченневих структур» [с. 22].

У другому розділі праці «Класи предикатів і система субстанційних семантико-синтаксичних залежностей в елементарних простих реченнях» Т. Є. Масицька дослідила семантичні класи предикатів, що, безперечно, є важливим для формування типології семантико-синтаксичних залежностей, виокремила і систематизувала субстанційні семантико-синтаксичні залежності в елементарних простих реченнях. Цінним видається запропонована в монографії класифікація субстанційних семантико-синтаксичних залежностей: агентивної семантико-синтаксичної залежності, семантико-синтаксичної залежності процесу, семантико-синтаксичної залежності суб'єкта стану (у межах якого схарактеризовано семантико-синтаксичну залежність суб'єкта всеохопного стану, суб'єкта якісного стану, суб'єкта кількісного стану, суб'єкта стану-відношення), об'єктної, адресатної, інструментальної та локативної семантико-синтаксичних залежностей.

Загальні теоретичні положення, опрацьовані в монографії, створили підґрунтя для аналізу вихідних предикатних семантико-синтаксичних залежностей у складнопідрядних речення (третій розділ «Система вихідних предикатних семантико-синтаксичних залежностей у складнопідрядних реченнях») [с. 204–240] та похідних предикатних семантико-синтаксичних залежностей у простих ускладнених реченнях (четвертий розділ «Диференціація похідних предикатних семантико-синтаксичних залежностей у простих ускладнених реченнях») [с. 241–288]. Систематизацію вихідних і похідних предикатних семантико-синтаксичних залежностей (темпоральна семантико-синтаксична залежність, причинова семантико-синтаксична залежність, семантико-синтаксична залежність мети, семантико-синтаксична залежність умови, допустова семантико-синтаксична залежність, порівняльна семантико-синтаксична залежність, наслідкова семантико-синтаксична залежність, семантико-синтаксична залежність відповідності / невідповідності) здійснено з огляду на особливості сполучників і сполучних слів (вихідні предикатні залежності) і прийменників (похідні предикатні залежності). У межах аналізованих структур авторка досліджує й функційно-семантичне ускладнення вихідних [с. 238–240] та похідних [с. 280–288] семантико-синтаксичних залежностей.

У п'ятому розділі «Основні вияви семантико-синтаксичних взаємозалежностей у складносурядних реченнях» докладно проаналізовані семантико-синтаксичні взаємозалежності в складносурядному реченні. Дослідниця виділила три різновиди семантико-синтаксичної взаємозалежності: 1) темпорально-темпоральна семантико-синтаксична взаємозалежність; 2) причиново-наслідкова семантико-синтаксична взаємозалежність; 3) умовно-наслідкова семантико-синтаксична взаємозалежність, які розмежувала та схарактеризувала за семантичним наповненням сурядних частин складного речення [с. 302–311].

Рецензована наукова праця ґрунтується на репрезентативному обсязі фактичного матеріалу, що засвідчує високий науковий рівень монографії та забезпечує об'єктивність та достовірність отриманих результатів. Авторські позиції мотивовані достатньою кількістю прикладів.

У праці представлено науково-теоретичні узагальнення сучасних граматичних досліджень, що поглибили вивчення структури простого, ускладненого та складних речень сучасної української літературної мови в семантико-синтаксичному аспекті і створюють передумови для написання цілісної граматики залежностей (за умови дослідження формально-синтаксичної залежності, що висвітлює особливості формально-синтаксичної структури речення, і темо-ремної взаємозалежності, яка сприяє поглибленому вивченню комунікативного аспекту речення (Т. Є. Масицька тільки частково торкається цієї проблематики [с. 23–24, 34, 46–55]). Звертаємо увагу й на те, що в деяких розділах монографії трапляються повтори окремих теоретичних положень. Це стосується інформації про семантичні групи предикатів (розділ 2., підрозділ 2.1 [с. 94, 98–99] і підрозділ 2.2.1 [с. 129, 130, 137–138]; підрозділ 2.1.3.1. [с. 110–111] і підрозділ 2.2.3 [с. 150–151]), такі повтори можна сприймати як надлишкову інформацію.

Докладнішого аналізу потребує функційно-семантичне ускладнення вихідних предикатних семантико-синтаксичних залежностей, утворене підрядними сполучниками та сполучними словами між предикативними частинами в складнопідрядних реченнях.

Ґрунтовність аналізу, послідовність теоретичних міркувань, достатній рівень інтерпретації лінгвістичних явищ дають підстави вважати монографію Т. Є. Масицької оригінальним і новаторським дослідженням, що дає цілісне уявлення про типологію семантико-синтаксичних реченневих залежностей у сучасній українській літературній мові та відкриває перспективи для подальшого опрацювання проблематики синтаксису залежностей. Безумовно, монографія посприє розгортанню в українському мовознавстві різних напрямків дослідження залежностей і слугуватиме для докладнішого вивчення синтаксичних одиниць і категорій.

Наталія Лазаренко
(Вінниця)

ПОДВИЖНИЦЬКА ОСВІТНЯ Й НАУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ ОЛЬГИ МИКОЛАЇВНИ КУЦЕВОЛ¹

Доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри методики філологічних дисциплін й стилістики української мови Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського Ольга Миколаївна Куцевол – відомий в Україні педагог, учений-методист, автор численних монографій, навчальних посібників, підручників, хрестоматій, статей, адресованих ученим, учителям, студентам, широкій

громадськості.

Родом Ольга Миколаївна з Січеславщини, міста металургів Кривого Рогу Дніпропетровської обл., та своєю батьківщиною вважає мальовничу подільську землю, куди переїхала з батьками ще в дитинстві. Тут вона в 1977 р. із золотою медаллю закінчила Чечельницьку середню школу. З 1981 р. після закінчення з відзнакою філологічного факультету Вінницького державного педагогічного інституту впродовж 7 років учительувала в школах Вінниччини.

У 1988 р. О. М. Куцевол повернулася до рідного інституту вже викладачем, а з листопада 1990 р. була направлена на навчання до аспірантури Київського педагогічного інституту на кафедру методики викладання літератури, де під керівництвом відомого в Україні науковця, одного з фундаторів вітчизняної методики навчання світової літератури докт. пед. наук, проф. Лесі Федорівни Мірошніченко відбулося її становлення як ученого-дослідника.

У червні 1993 р. достроково захистила кандидатську дисертацію на тему: **«Особливості вивчення епіграфованих художніх творів у 8-9 класах шкіл гуманітарного профілю»**. Специфіка цього дослідження полягала в накресленні автором новаторських шляхів аналізу літературного твору через його структурну домінанту – епіграф; а також в обґрунтуванні теоретичних засад вивчення такого літературного феномену, як епіграфований твір, із позицій рецептивної естетики, семіотики, структуралізму, теорії інтертекстуальності й алогічної концепції М. М. Бахтіна. Зважаючи на компаративний характер дослідження, спеціалізована вчена рада при Київському державному педагогічному інституті ім. М. Горького (нині – Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова) присвоїла О. М. Куцевол науковий ступінь кандидата педагогічних наук одразу за двома спеціальностями 13.00.02 – методика навчання української та російської літератур.

Після повернення у вересні 1993 р. до Вінниці молодий науковець упродовж 1993-2003 рр. працює на кафедрі української літератури педуніверситету. У 1998 р. отримала вчене звання доцента. Це десятиліття було наповнене наснаженою науково-педагогічною працею та

¹ У статті використано деякі матеріали про життєвий і творчий шлях проф. Куцевол О.М., уміщені в різних журнальних, газетних, довідникових статтях.

методичними пошуками. У колі наукових досліджень – проблеми модернізації літературної освіти школярів у середніх навчальних закладах різних типів. Ще одним захопленням Ольги Миколаївни є організація професійно спрямованої позааудиторної діяльності майбутніх учителів-словесників – цікавих і змістовних літературних вечорів, КВК, екскурсій, творчих зустрічей з учителями та митцями.

У 2003-2006 рр. вона навчається в докторантурі Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова за спеціальністю 13.00.02 – теорія і методика навчання української літератури (наук. конс. – провідний учений-методист України доктор пед. наук, проф. Євген Андрійович Пасічник). У квітні 2007 р. Ольга Миколаївна успішно захистила першу в Україні докторську дисертацію з методики викладання української літератури у вищій школі на тему *«Теоретико-методичні основи розвитку креативності майбутніх учителів літератури»*.

Упродовж 2007-2012 рр. О. М. Куцевол очолювала кафедру методики філологічних дисциплін Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського. У листопаді 2010 р. Ользі Миколаївні присвоєно вчене звання професора. З 1 вересня 2015 р. проф. Куцевол О. М. очолює кафедру методики філологічних дисциплін і стилістики української мови.

Ольга Миколаївна прекрасно володіє освітнім менеджментом, організовуючи різноманітні наукові та педагогічні заходи, зокрема Всеукраїнську наукову конференцію *«Літературне краєзнавство Поділля в системі сучасної освіти: стан, проблеми, перспективи»* (22 березня 2011), регіональну конференцію *«Формування толерантності школярів у процесі їхнього культурологічного розвитку»* (12-14 травня 2010, спільно з Вінницькою академією неперервної освіти), була співголовою організаційного комітету Всеукраїнського фестивалю педагогічних ідей *«Мій особистісно зорієнтований урок»*, що проводився Інститутом педагогіки НАПН України (2010, 2011, 2012, 2014, м. Новоград-Волинський Житомирської обл., 2015, м. Рівне, 2016, м. Вінниця), взяла участь у проведенні шести форумів цього фестивалю.

Професор Куцевол О. М. неодноразово була членом журі різноманітних конкурсів, організованих МОН України, а саме Всеукраїнського конкурсу *«Вчитель року–2015»* у номінації *«Українська мова і література»* (Миколаїв, вересень-жовтень 2015), Всеукраїнського конкурсу студентських наукових робіт (Житомир, березень 2016), членом експертної предметної комісії з української літератури МОН України, здійснювала експертизу рукописів підручників для 11 кл. (2010) та 7 кл. (2015).

О. М. Куцевол є членом редколегій українських науково-методичних часописів, бере участь у численних міжнародних та всеукраїнських наукових конференціях; була членом редколегії Всеукраїнського часопису *«Зарубіжна література в навчальних закладах»* (1995-2000) та 4 фахових видань *«Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство)»* (з 2007), *«Султанівські читання. Актуальні проблеми літературознавства в компаративних вимірах»* Прикарпатського національного університету ім. Василя Стефаника (з 2012), *«Переяславські Сковородинівські студії. Серія: Філологія, філософія, педагогіка»* ДВНЗ *«Переяслав-Хмельницький педагогічний університет ім. Григорія Сковороди»* (з 2015), *«Вісник Вінницького політехнічного інституту. Серія: Педагогічні науки»* (з 2015). З 2009 р. – незмінний редактор збірника студентських наукових статей *«Методичний пошук учителя-словесника»* Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (2009-2016).

Науковий потенціал Ольги Миколаївни активно задіяний у форматі авторитетних наукових організацій України: вона – член спеціалізованих учених рад із захисту дисертацій Д 26.053.07 у Національному педагогічному університеті ім. М. П. Драгоманова (2010-2014, 2016), Д 05.053.01 у Вінницькому державному педагогічному університеті ім. М. Коцюбинського (2010-2015, 2016), К 26.452.02 в Інституті педагогіки НАПН України (2014-2015). Проф. Куцевол О. М. активно співпрацює з МОН України та Інститутом модернізації змісту освіти. Постійно виступає офіційним опонентом дисертаційних досліджень (здійснила опонування 2 докторських та 10 кандидатських дисертацій), рецензує автореферати, підручники, посібники для вищої та середньої школи. Ольга Миколаївна виконувала обов'язки заступника голови комісії з української літератури Науково-методичної ради з питань освіти МОН України (2012 – до травня 2016). Під керівництвом проф. Куцевол О. М. захищено 2 кандидатські дисертації

(Ю. А. Рибінська, 2008 р.; О. Б. Петрович, 2015 р.); підготувала 2-х переможців Всеукраїнського конкурсу наукових студентських робіт: А. О. Жарик (III місце, 2012) та А. І. Яковлеву (I місце, 2016). Ольга Миколаївна працює з обдарованою шкільною молоддю в Малій академії наук (секція «Українська та зарубіжна літератури»), у 2016 р. підготувала дипломанта III ступеня Д. Луняку (гуманітарна гімназія № 1 ім. М. І. Пирогова Вінницької міської ради).

У колі наукових інтересів зnanого в Україні вченого-методиста – проблеми модернізації літературної освіти учнів середніх загальноосвітніх навчальних закладів різного типу та професійно-методична підготовка творчого вчителя-словесника у ВНЗ. На сьогодні в науковому доробку проф. Куцевол О. М. майже 200 наукових публікацій, серед яких монографія *«Теоретико-методичні основи розвитку креативності майбутніх учителів літератури»* (2006), розділ *«Методична творчість учителя літератури та його професійно-креативні якості»* у колективній монографії *«Особистісно-професійний розвиток майбутнього вчителя»* (2014, у співавторстві з проф. О. В. Акімовою, доц. В. М. Галузяком та ін.), підручники та посібники для середньої і вищої школи з грифом МОН України: *«Вивчення життя і творчості Михайла Коцюбинського через рецепцію літературних та літературно-документальних джерел»* (1-ге вид., 2015; 2-ге вид., виправ. і доп., 2016), *«Вивчення життя і творчості Великого Кобзаря через художню рецепцію літературної шевченкіани»* (2013), *«Будівничі перекладацьких мостів. Кн. 1»* (2012), *«Народився він для бою...»* (Вивчення творчості Івана Багряного в середній школі) (2011), *«Життя і творчість письменника в дзеркалі «поетичної критики»* (2010), *«Методика викладання української літератури (креативно-інноваційна стратегія)»* (2009), *«Українська література : хрестоматія-посібник для позакласного читання. 5 кл.»* (2007); *«Сучасний урок зарубіжної літератури»* (2003, у співавторстві з проф. О. М. Ніколенко); *«Світ Шекспіра»* (2003); *«Зарубіжна література. 9 кл.: Розгорнуте планування уроків»* (2003); *«Зарубіжна література : посібник-хрестоматія. 11 кл.»* (2001, у співавторстві з проф. О. О. Ісаєвою); бібліографічні покажчики: *«Михайло Коцюбинський: образ Сонцепоклонника в художніх і художньо-документальних джерелах»* (2016), *«Шевченко на всі віки: образ Великого Кобзаря в художніх і художньо-документальних творах»* (2014); численні статті в часописах «Дивослово», «Українська мова і література в школах України», «Українська література в загальноосвітній школі», «Всесвітня література в школах України», «Зарубіжна література в школах України», «Всесвітня література та культура в навчальних закладах України», «Слово і час», «Початкова школа» та ін.

За відповідальну й добросовісну науково-педагогічну діяльність професор Куцевол О. М. має нагороди: звання *«Відмінник освіти України»* (2008), диплом Інституту педагогіки НАПН України (2016), медаль Інституту педагогіки НАПН України *«Академік М.Д. Ярмаченко»* (2016); Почесну грамоту Міністерства освіти і науки України (2002), Почесну грамоту Національної академії педагогічних наук України за участь у проведенні Всеукраїнського конкурсу педагогічних ідей *«Мій особистісно зорієнтований урок»* (2011), Почесну грамоту Департаменту освіти Вінницької обласної державної адміністрації (2013), Грамоту Департаменту освіти і науки Вінницької обласної державної адміністрації та Президії Вінницького територіального відділення Малої академії наук України (травень 2016), Почесну грамоту Вінницької обласної державної адміністрації та обласної Ради (травень 2016), Почесну грамоту Вінницької обласної державної адміністрації та обласної Ради (серпень 2016); Подяку Міністерства освіти і науки України (2014), Подяку Інституту інноваційних технологій МОНМС України за участь в експертизі підручників з української літератури для 11 класу (2011); грамоти Вінницької обласної держадміністрації та обласного відділу освіти, двічі занесена на Дошку пошани Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського та ін. У вересні 2016 р. Ольга Куцевол стала лауреатом Всеукраїнської літературної премії імені Михайла Коцюбинського як автор видання *«Вивчення життя і творчості Михайла Коцюбинського через рецепцію літературних і літературно-документальних джерел»*.

12 вересня 2016 р. на засіданні журі Всеукраїнської літературної премії імені Михайла Коцюбинського під керівництвом заступника голови Вінницької облдержадміністрації Ігоря Івасюка новаторський посібник О. М. Куцевол *«Вивчення життя і творчості Михайла Коцюбинського через рецепцію літературних та літературно-документальних джерел»* визнано кращим серед поданих 56 книг авторів з 16-ти регіонів України. У цій книзі у форматі шкільного вивчення М. Коцюбинського ученим-методистом висвітлено основні віхи життя та

творчості митця слова, епістолярій письменника, вплив Сонцепоклонника на інших, ушанування його пам'яті, музеї, пам'ятники, пам'ятні місця й знаки.

Знаковим є те, що Ольга Миколаївна не лише розвиває ідеї своїх учителів, а й сама є взірцем викладача, наставника, який прагне допомогти кожному студенту стати творчим учителем-словесником.

Матеріали про проф. Куцевол О.М. вміщені у виданнях:

1. Віддана освіті та освітянам [До 50-річчя О.М. Куцевол] // Освіта України. – 2010. – 15 черв. (№ 45). – С. 7 : фото.

2. Вінницький державний педагогічний інститут. Історичний нарис (1912-1997) / авт. кол.: З.М. Грузман, А.М. Подолинний, М.Ф. Присяжнюк, Б.В. Хоменко ; відп. за випуск Н.М. Шунда. – Вінниця, 1997. – 134 с. – Зі змісту: у статті про історію кафедри української літератури згадується О.М. Куцевол – С. 52.

3. Вітаємо ювілярів // Наукові записки Вінниц. держ. пед. ун-ту ім. Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія : зб. наук. праць. – Вінниця : ТОВ фірма «Планер», 2010. – Вип. 12. – С. 230-231.

4. Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського (1912-2012) : ювілейна книга / редколегія О.В. Шестопалюк (голова) та ін. ; Вінниц. держ. пед. ун-т ім. Михайла Коцюбинського. – Вінниця : ДП «Державна картографічна фабрика», 2012. – 224 с. : фото. – Зі змісту: у розділі про історію інституту філології й журналістики згадується про О.М. Куцевол як завідувача кафедри методики філологічних дисциплін з 2007 до 2012 рр. – С. 186.

5. Гальчак С. Розвиток краєзнавства у східному Поділлі: ХІХ – поч. ХХ ст. : монографія. – 2-е вид. / Сергій Гальчак. – Вінниця : Меркьюрі-Поділля, 2013. – Зі змісту: про О. Куцевол – С. 633-634.

6. З-над Божої ріки : літературний біобібліограф. словник Вінниччини / упор. і заг. ред. А.М. Подолинного. – Вінниця : Континент-ПРИМ, 1998. – 408 с. – Зі змісту: про О.М. Куцевол – С. 164.

7. З-над Божої ріки : літературний біобібліограф. словник Вінниччини / упор. і заг. ред. А.М. Подолинного. – 2-е вид., виправ. і доп. – Вінниця : Континет-ПРИМ, 2001. – 408 с. – Зі змісту: про О.М. Куцевол. – С. 184.

8. Іваницька Н.Л. О.М. Куцевол / Н.Л. Іваницька // Знаменні і пам'ятні дати Вінниччини 2010 року : хронолог. довідник / Вінниц. ОУНБ ім. К.А. Тімірязєва ; уклад. Г.М. Авраменко ; ред. М.Г. Спиця, Г.М. Слотюк ; відп. за вип. Н.І. Морозова. – Вінниця, 2009. – С. 80-82.

9. Іваницька Н.Л. Педагог з-над Божої ріки / Н.Л. Іваницька // Укр. мова і л-ра в серед. шк., гімназіях, ліцеях та колегіумах. – 2010. – № 6. – С. 41-44.

10. [Колектив кафедри української літератури] Доля-обраниця Ольги Куцевол // Педагог. – 2015. – Червень (№ 5 (426)). – С. 4.

11. Красуцька І. Закони щасливої долі Ольги Куцевол / Ірина Красуцька // Всесвітня літ. в шк. України. – 2015. – № 7/8. – С. 28.

12. Логвіненко Н. Будівнича креативної методики викладання української літератури / Наталя Логвіненко // Укр. л-ра в загальноосв. шк. – 2015. – № 5. – С. 3-4.

13. Ніколенко О.М. Методика – жива наука! : (Інтерв'ю з канд. пед. наук, доц. Вінниц. пед. ун-ту Ольгою Куцевол) / О.М. Ніколенко // Всесвіт. л-ра та культура в навч. закл. України. – 2002. – № 1. – С. 2-7.

14. Підсумки II етапу конкурсу «Ключі від скарбниці світової культури», проведеного часописом «Відродження» в 1995 р. // Відродження. – 1996. – № 2. – С. 3. – Зі змісту: підсумки конкурсу, на який було надіслано майже 100 матеріалів, серед його переможців – стаття О.М. Куцевол «Світло й темрява дванадцяти століть : оглядовий урок-лекція з елементами бесіди з теми «Література Середньовіччя» (1995).

15. Подолинний А.М. До вершин майстерності / А.М. Подолинний // Педагог. – 2010. – Червень (№ 9). – С. 3.

16. Подолинний А.М. Куцевол Ольга Миколаївна / А.М. Подолинний // Енциклопедія сучасної України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://esu.com.ua>>Куцевол Ольга-Енциклопедія сучасної України.

17. Подолинний А.М. Тарас Шевченко і Вінниччина : іменний словник / А.М. Подолинний ; Вінниц. ОУНБ ім. К.А. Тімірязєва. – Вінниця : ПП «ТД «Едельвейс і К^о», 2012. – Зі змісту: про О. Куцевол – С. 49.
18. Токмань Г. Книги-відкриття Ольги Куцевол: науковий поступ, педагогічна творчість, духовність / Ганна Токмань // Укр. л-ра в загальноосв. шк. – 2015. – № 5. – С. 2-3.
19. Шевчук О.Б. Проблема розвитку креативності учнів у контексті шкільної літературної освіти (на матеріалі досліджень Ольги Куцевол) / О.Б. Шевчук // Духовні витоки Поділля: педагоги в історії краю : матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 21 берез. 2013 р.). – Хмельницький : ПП Заколотний М.І., 2013. – С. 341-349.
20. Ювіляри Вінницького державного педагогічного університету–2015 : довідник / Бібліотека Вінниц. держ. пед. ун-ту ім. Михайла Коцюбинського ; уклад. Г.А. Кузнєцова ; коректор І.І. Остапчук ; ред. Т.В. Мірохіна ; відп. за вип. В.С. Білоус. – Вінниця, 2014. – 60 с. – (Педагоги Вінниччини). – Зі змісту: про О.М. Куцевол – С. 9.

Редколегія збірника «Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Філологія (мовознавство)» Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського щиро вітає доктора педагогічних наук, професора, завідувача кафедри методики філологічних дисциплін і стилістики української мови факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха, члена редакційної колегії збірника Куцевол Ольгу Миколаївну з черговими успіхами й заслуженими нагородами.

Бажаємо нових творчих злетів і неодмінних перемог у всіх починаннях на благо педагогічної науки, рідного університету, України.

Від імені редколегії збірника – Іваницька Ніна Лаврентіївна, доктор філологічних наук, професор, головний редактор редколегії збірника.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Бабчук Юлія Йосипівна, кандидат філологічних наук, асистент кафедри англійської мови природничих факультетів Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Багрій Ганна Анатоліївна, кандидат психологічних наук, доцент кафедри перекладу Національної академії Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького.

Бандурко Зінаїда Валеріївна, асистент кафедри німецької мови Херсонського державного університету.

Батрин Наталія Володимирівна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри міжнародного менеджменту та маркетингу Тернопільського національного економічного університету.

Бігунова Наталя Олександрівна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри теоретичної та прикладної фонетики англійської мови Одеського Національного університету ім. І.І. Мечникова.

Бреус Олександр Дмитрович, старший викладач Вищого навчального закладу «Київський медичний коледж №3».

Вайноренс Ірина Петрівна, старший викладач кафедри філософії мови, порівняльного мовознавства та перекладу факультету іноземної філології Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова.

Волошина Оксана Володимирівна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української та іноземних мов Вінницького національного аграрного університету.

Воробей Юлія Валеріївна, аспірантка Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Вуколова Віолетта Олександрівна, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри іноземної філології та перекладу Вінницького торговельно-економічного інституту Київського національного торговельно-економічного університету.

Герасимчук Ірина Вікторівна, кандидат педагогічних наук, доцент Національної академії Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького.

Герасімова Оксана Миколаївна, асистент кафедри перекладу Національної академії Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького.

Германська Ірина Іванівна, старший викладач кафедри перекладу Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького.

Глушук-Олея Ганна Ігорівна, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри романо-германських мов Херсонського державного університету; докторант кафедри іспанської та французької філології Київського національного лінгвістичного університету.

Головащенко Юлія Сергіївна, аспірантка кафедри англійської мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Голяк Вікторія Іванівна, асистент кафедри германської філології Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара.

Гумовська Ірина Миколаївна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри іноземних мов та професійної комунікації Тернопільського національного економічного університету.

Добринчук Ольга Олександрівна, кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри німецької мови Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Доскоч Інна Олегівна, аспірантка кафедри іноземних мов Львівського національного університету імені Івана Франка.

Засць Валентина Григорівна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри української мови Київського університету імені Бориса Грінченка.

Зайченко Юлія Олегівна, асистент кафедри теорії, практики та перекладу англійської мови факультету лінгвістики Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського».

Іваницька Ніна Лаврентіївна, доктор філологічних наук, професор кафедри методики філологічних дисциплін і стилістики української мови Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Іваницька Наталя Борисівна, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри іноземної філології та перекладу Вінницького торговельно-економічного інституту Київського національного торговельно-економічного університету.

Ізотова Наталя Павлівна, кандидат філологічних наук, доцент, докторант кафедри англійської філології і філософії мови імені професора О. М. Мороховського Київського національного лінгвістичного університету.

Кіркоська Інга Станіславівна, кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри романської філології Дніпропетровського національного університету імені О. Гончара.

Козачук Андрій Михайлович, старший викладач кафедри англійської філології та перекладу Київського університету імені Бориса Грінченка.

Комарницька Оксана Іванівна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри перекладу Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького.

Косович Ольга Василівна, доктор філологічних наук, доцент, завідувач кафедри романо-германської філології Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка.

Кравець Лариса Вікторівна, доктор філологічних наук, професор, професор кафедри стилістики української мови Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова.

Кравченко Ніна Олександрівна, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри теоретичної та прикладної фонетики англійської мови Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова.

Кришталюк Ганна Анатоліївна, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри англійської мови Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.

Кришук Валентина Леонідівна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови та літератури Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії.

Кузнєцова Ірина Володимирівна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри теорії та практики перекладу Запорізького національного технічного університету.

Крайняк Оксана Миколаївна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри германської філології Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара.

Лазаренко Наталія Іванівна, кандидат педагогічних наук, доцент, ректор Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Лісняк Наталія Іванівна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри української мови і літератури ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана».

Ловейко Тетяна Володимирівна, викладач Університетського коледжу Київського університету імені Бориса Грінченка.

Лопата Вікторія Олександрівна, аспірантка кафедри української мови Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка.

Любавська Юлія Сергіївна, аспірантка кафедри української мови Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна.

Марусич Ганна Володимирівна, асистент кафедри англійської мови № 2 Національного університету «Одеська Морська Академія».

Матковська Ганна Олександрівна, аспірантка кафедри теорії, практики та перекладу англійської мови Національного технічного університету України «КПІ».

Мацько Любов Іванівна, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри стилістики української мови Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова.

Мисечко Ольга Валеріївна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри англійської мови Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького.

Меньшиков Ігор Іванович, доктор філологічних наук, професор, професор кафедри загального та слов'янського мовознавства Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара.

Назаренко Наталія Степанівна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри англійської мови Національної академії Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького.

Одинецька Людмила Віталіївна, аспірантка кафедри стилістики української мови Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова.

Петров Олександр Олександрович, старший викладач кафедри германської і слов'янської філології та зарубіжної літератури Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Руденко Наталія Володимирівна, асистент кафедри германської філології Сумського державного університету.

Русавська Ольга Олегівна, аспірантка кафедри теоретичної та прикладної фонетики англійської мови Одеського Національного Університету.

Русакова Ангеліна Володимирівна, асистент кафедри іноземних мов для інженерно-технічних і природничих спеціальностей Дніпропетровського національного університету ім. Олеся Гончара.

Скобнікова Оксана Володимирівна, асистент кафедри теорії, практики та перекладу англійської мови Національного технічного університету «КПІ» ім. Сікорського.

Стишов Олександр Анатолійович, доктор філологічних наук, професор кафедри української мови Київського університету імені Бориса Грінченка.

Суїма Ірина Павлівна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри перекладу та лінгвістичної підготовки іноземців Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара.

Тарасова Олена Анатоліївна, кандидат філологічних наук, доцент, докторант кафедри іспанської та французької філології Київського національного лінгвістичного університету.

Таценко Наталія Віталіївна, кандидат філологічних наук, доцент, докторант кафедри теорії та практики перекладу з англійської мови Запорізького національного університету.

Тимкова Валентина Андріївна, кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри української та іноземних мов Вінницького національного аграрного університету.

Тищенко Олена Олександрівна, кандидат філологічних наук, асистент кафедри класичної філології, загального мовознавства та неоелліністики Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

Чорноус Оксана В'ячеславівна, кандидат філологічних наук, професор кафедри філософських та гуманітарних дисциплін ПВНЗ «Кіровоградський інститут державного та муніципального управління Класичного приватного університету».

Шевельова-Гаркуша Наталя Василівна, кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри англійської мови з підготовки спеціалістів у судноводінні Херсонської державної морської академії.

Шевченко Лариса Леонідівна, кандидат філологічних наук, завідувач відділу лінгвістики Українського мовно-інформаційного фонду НАН України.

Шилінська Інна Феодосіївна, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри іноземних мов та професійної комунікації Тернопільського національного економічного університету.

Шморгун Інна Валентинівна, вчитель англійської мови спеціалізованої школи №255, м. Київ.

Юмрукуз Анастасія Анатоліївна, асистент кафедри германської філології ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського».

ЗМІСТ

I. ФУНКЦІОНАЛЬНА СЕМАНТИКА ЛЕКСИЧНИХ ОДИНИЦЬ.	
ТЕОРІЯ НОМІНАЦІЇ.....	3
Бабчук Ю. Тембральні особливості використання вигуку УЕАН в мовленні чоловіків.	3
Бреус Олександр. Специфіка неологізмів у сучасній англійській мові та джерела їх виникнення.....	7
Голяк Вікторія, Крайняк Оксана. Лексико-семантичні особливості дієслів зі значенням «думати» в сучасній німецькій мові.....	12
Засць Валентина. Динаміка словотвірної норми в інформаційному ресурсі українськомовного ЗМІ кінця ХХ-початку ХХІ ст.....	15
Іваницька Ніна. Змістова й формальна складові інтерпретаційного поля термінів у галузевих словниках сучасної української літературної мови.....	20
Косович Ольга. Інтеграція арабізмів у систему французької мови, їх адаптація, мовні особливості.....	26
Кузнєцова Ірина, Шишлаков Максим. Семантичний аналіз англійських термінів архітектури й будівництва.....	31
Лазаренко Наталія. Культура мовлення викладача як невід’ємна складова ключових компетентностей сучасного педагога.....	36
Лісняк Наталія. Поетичний образ світу у лемківських піснях.....	42
Стишов Олександр. Поза словникова розмовна метафора в сучасній українській мові.	47
Чорноус Оксана. Варіантність чоловічого іменника м. Кіровограда.....	54
II. ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ КАТЕГОРІЙНОЇ ГРАМАТИКИ.....	60
Глушук-Олея Ганна. Статус експлетивного заперечення в іспанській мові.....	60
Кіркоська Інга. Футуральність як сфера міжкатегоріальної взаємодії в континуумі категорій модальності, аспектуальності та темпоральності (на матеріалі французької мови).....	64
Кришук Валентина. Функціонально-семантичні особливості вставних і вставлених конструкцій у текстах художньої прози.....	68
Ловейко Тетяна. Морфологічний аналіз пейоративної лексики в українських замовляннях.....	72
Лопата Вікторія. Реченнєвотвірний потенціал орнітологічних дієслів неповної особової парадигми в українській мові.....	77
Меньшиков Игорь. Синтаксические коллизии в конструкциях с именем числительным как частью речи	82
Суима Ирина. Функционирование эвристического респонсива в английском языке.....	87
Тищенко Олена. Суб’єктно-атрибутивна та об’єктно-атрибутивна функції родового відмінка іменників у заголовках інформаційних повідомлень грецьких газет.....	92
Шевельова-Гаркуша Наталя. Методика дослідження ритміко-синтаксичної організації віршованого мовлення.....	96

III. КОГНІТИВНІ ТА КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНІ АСПЕКТИ

ЛІНГВІСТИКИ.....	100
Воробей Юлія. Суть і параметри наукового методу моделювання та перспективи його використання у контексті дослідження мовної особистості.....	100
Герасимчук Ірина. Метафора в англомовному політичному дискурсі.....	105
Доскоч Інна. Феномен гіпертексту крізь когнітивно-прагматичну парадигму.....	109
Кравець Лариса. Мовна комунікація в Інтернет-просторі.....	114
Кришталюк Ганна. Анонсування подій у сучасному британському газетному дискурсі: комунікативно-когнітивний аспект.....	119
Любавська Юлія. Концептуалізація західних зірок естради як торгівців товару в радянському публіцистичному дискурсі.....	125
Мацько Любов. Вплив педагогічно-видавничої діяльності Тараса Шевченка на розвиток української соціолінгвістики.....	130
Петров Олександр. Концепт як об'єкт дослідження в сучасних лінгвокогнітивних, психолінгвістичних та лінгвокультурологічних студіях.....	136
Русавская Ольга. Методические характеристики речи носителей канадского английского (СЕ).....	141
Русакова Ангеліна. Методи поетико-когнітивного аналізу: моделювання художнього концепту «АВАНТЮРИСТКА».....	146
Тарасова Олена. Про статус «художнього концепту» в системі лінгвістичної термінології..	150
Шевченко Лариса. Вербалізація концепту «ГОСПОДЬ» (на матеріалі Нового Завіту)..	154
Юмрукуз Анастасія. Категорія згоди у діалогічному дискурсі: інтеракціонально-прагматична парадигма.....	164

IV. ЛІНГВІСТИКА ТЕКСТУ. СТИЛІСТИЧНІ ТА КОНТЕКСТУАЛЬНІ

ВИЯВИ ЛЕКСИЧНИХ І ГРАМАТИЧНИХ ОДИНИЦЬ.....	169
Бандурко Зінаїда. Напрямок «нова діловитість» як об'єкт дослідження сучасної науки	169
Бигунова Наталія. Паравербальные средства выражения положительной оценки в англоязычном кинодискурсе.....	174
Вайноренс Ірина. Лексико-стилістичні особливості презентаційного тексту театральної тематики (на матеріалі Playbill, the Ambassador Theatre).....	181
Волошина Оксана. Деякі особливості використання сенсорної лексики та її контекстуальна конотація як засобі створення художньої образності в романі Джеймса Джойса «Портрет художника в юності».....	185
Головащенко Юлія. Композиційно-архітектонічна організація семантичного простору художнього тексту (на матеріалі романів Дж. М. Кутзее).....	191
Гумовська Ірина. Дослідження юридичної психолінгвістики та атрибуція тексту.....	198
Добринчук Ольга. Лінгвостилістичні особливості портретизації богині Афіни у романі Р. Хагельштанге «Іграшка богів».....	203
Зайченко Юлія. Стилiстичні прийоми у піджанрі фентезі характерів (на матеріалі роману Е. Кушнер “Swordspoint”.....	206
Ізотова Наталя. Лінгвопоетика «Я – інший» в автобіографічних творів Дж. М. Кутзее..	211

Кравченко Ніна. Темпоральна організація просительних і благодарственних молитв в англiканському богослуженні.....	217
Марусич Анна. Лiнгвальнi особливостi стандартних фраз в судоходному дискурсе..	223
Матковська Ганна. Спiввiдношення архiтектонiчного й композицiйного аспектiв структури художнього твору.....	227
Одинецька Людмила. Метафора родинностi в українському публiцистичному дискурсі.....	231
Скобнiкова Оксана. Лiнгвотекстовi характеристики та типологiя кiносценарiїв.....	235
Шморгун Інна. Вживання евфемiстичних комунiкативiв у гендерно зумовленiй поведiнцi персонажiв сучасної англiйської драми.....	241
V. ЗIСТАВНЕ ВИВЧЕННЯ МОВ. ПРОБЛЕМИ ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВА ТА МIЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНIКАЦIЇ.....	246
Багрiй Ганна, Герасiмова Оксана. Особливостi передачi англiомовних паремiологiчних одиниць українською мовою.....	246
Вуколова Виолетта. Феномен бiлингвизма: проблематика и аспекты изучения.....	249
Iваницька Наталя. Функцiонування англiомовних еквiвалентiв українських лiнгвiстичних метаодиниць у свiтовому науковому iнформацiйному просторi.....	254
Козачук Андрiй. Вiдхилення вiд авторського мовостилю при перекладi фразеологiзмiв (на матерiалi перекладiв Роми Франко).....	258
Комарницька Оксана, Германська Iрина. Проблеми автоматичного лiнгвiстичного аналізу тексту в контекстi систем оцiнювання знань.....	265
Назаренко Наталiя, Мисечко Ольга. Особливостi перекладу художнiх текстiв.....	269
Руденко Наталiя. Ways of Modality of Rendering of Atypical Interrogative Sentenses in English and Ukrainian.....	275
Таценко Наталiя. Корпусна лiнгвiстика як методологiя сучасних фiлологiчних наукових розвiдок.....	280
Тимкова Валентина. Удосконалення усного професiйного мовлення студентiв аграрного профiлю.....	286
Шилiнська Інна, Батрин Наталiя. Формування компетентностi iнтерпретацiї i перекладу в студентiв спецiальностей галузi знань «Iнформацiйнi технологiї».....	291
РЕЦЕНЗIЇ. ВIТАННЯ. ОГОЛОШЕННЯ.....	296
Iваницька Ніна. Рецензiя на монографiю Т.Є. Масицької «Типологiя семантико-синтаксичних реченнєвих залежностей (Луцьк : ПВД «Твердиня», 2016. – 416 с.).....	296
Лазаренко Наталiя. Подвижницька освiтня й наукова дiяльнiсть Ольги Миколаївни Куцевол.....	298
ВIДОМОСТI ПРО АВТОРiВ.....	303

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

НАУКОВІ ЗАПИСКИ
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського

СЕРІЯ: ФІЛОЛОГІЯ (МОВОЗНАВСТВО)

Випуск 23

Збірник наукових праць

Статті подано в авторській редакції

Головний редактор – **Н.Л. Іваницька**

Видавець і виготівник ТОВ «фірма «Планер»
Реєстраційне свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру
видавців серія ДК № 3506 від 25.06.2009
21050, м. Вінниця, вул. Визволення, 2
Тел.: (0432) 5208-64; 52-08-65
<http://www.planer.com.ua>
E-mail: sale@planer.com.ua